

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI**

**ROMA İMPARATORLUĞU’NUN İKİNCİ KURUCUSU:
İMPARATOR I. IUSTINIANUS**

**Yazar
Yasemin ÖRNEK AY**

**Danışman
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR**

MANİSA–2024

TAAHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü'nde, akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını beyan ederim.

Ad SOYAD

Yasemin ÖRNEK AY

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

TEŞEKKÜR METNİ

ÖZET

ABSTRACT

GİRİŞ

I. Antik Literatürde Iustinianus

1.1. Siyasi Tarih

1.2. Vakayinameler

1.3. Kilise Tarihçileri

1.4. Hukuki Belgeler

II. Modern Literatürde Iustinianus

III. Teknik Notlar

1. BÖLÜM: BİRLEŞİK ROMA İMPARATORLUĞU İDEOLOJİSİ

1.1 Roma İmparatorluğu'nun Barbar Krallıkları

1.2 .Afrika Seferi

1.2.1 Afrika'da Uzayıp Giden Savaş Hali: Askeri İsyanlar ve Berberiler

1.3 İtalya Seferi: Constantinopolis ve Ravenna Arasındaki Kırıl(a)mayan Sınırlar

1.3.1 Doğu Roma İmparatorluğu ve Got İlişkilerinde Nihai Karar: *Casus Belli*

1.3.2 İtalya'da Amal Hanedanlığı'nın Sonu

1.3.3 Totila Önderliğinde Got Direnişi

1.3.4 İtalya'da Got Gücünün Kırılması

2. BÖLÜM: TEOLOJİK İKİLEM VE KİLİSE BİRLİĞİ İDEOLOJİSİ

2.1. Doğu Roma Dünyası'nda İsa Teolojisi Tartışmaları Ve Nihai Yol Ayrımı

2.2. "Eski" Ve "Yeni" Roma İttifakı: *Libellus*

2.2.1 Başkentin Değişen Teoloji Atmosferi Karşısında Monofizitler

2.3. Kilise Politikasında Monofizitlere Karşı Uzlaşma ve Çözüm Arayışları

2.3.1 İsa Teolojisi Tartışmalarına Uzlaşmacı Bir Yaklaşım: *Theopaschite Formülü*

2.3.2 Doktrinal Diyalog: 532 Teoloji Konferansı

2.3.3. Theodora ve Iustinianus: Çift Yönlü Diplomasi

2.4. Constantinopolis'in Dengesiz Politik ve Teolojik Atmosferi: “Zikzaklı Din” Politikası

2.4.1 Constantinopolis ve Roma Arasında Yeni Bir Kriz: “Üç Bap Tartışması”

2.4.2 Roma ve Batı Kiliseleri Açısından “Üç Bap” Fermanı

2.5. V. Genel Constantinopolis Konsili

2.6. Dinsel Çoğulculuğa Karşı Ortodoksluk

3.BÖLÜM: IUSTINIANUS'UN REFORMLARI

3.1. İmparatorluğun Yönetimi: Aristokratların Yükselişi

3.2. Iustinianus ile Aristokratlar Arasındaki İktidar Çatışması

3.2.1. Aphroditon Kasabası ve *Autopraxis* Mücadelesi

3.2.2. Valilerin Yetki ve Sorumluluklarının Arttırılması

3.2.3. Aristokratlara Karşı Kilise - Devlet İttifakı

3.3. Iustinianus'un Reformlarını Etkileyen Faktörler

3.3.1 Iustinianus'un Vebası

3.3.2 Lombardların İtalya Göçü

4. BÖLÜM: YENİDEN DOĞAN EMPERYAL HIRSLARIN EN İDDİALİ PARÇASI: ROMA YASALARININ DERLENMESİ

4.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Roma Hukuku

4.2. Iustinianus'un Hukuk Kodifikasyonu: *Corpus Iuris Civilis*

4.3. Hukuk ve İktidar

4.4. Emperyal Propaganda: Roma İmparatorluğu'nun Yeniden Doğuşu

4.4.1. Gücün İmgede ve Gerçeklikteki Temsili: *Romanitas*

4.4.2. Yasalarda Hristiyanlığın İzleri

4.5. İmparatoriçe Theodora'nın Sıra Dışı Hayatının “Diğer Kadınlar” Üzerine Etkisi

5. BÖLÜM: IUSTINIANUS'UN İMAR FAALİYETLERİ

5.1. Muzaffer Hristiyan İmajı ile İmparatorluğun Restorasyonu

5.2. Iustinianus'un Kilise İnşa Faaliyetleri

5.2.1 Meşruiyet İddiasının Görsel Simgesi: Hagia Sophia

5.2.2 İktidar Mücadelesinde “Tanrı-Taçlı” Theodora

5.3. İktidar ve Gücün En Çarpıcı Biçimde Gösterimi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

KAYNAKÇA

EK-1: BİYOGRAFİ

EK-2: TERİMLER SÖZLÜĞÜ

HARİTA VE RESİMLER

ÖZGEÇMİŞ

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

GENEL KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Ed.	Editör
Çev.	Çeviren
Fr.	Fragman
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya (sayfalar arasında)
Ter.	Tercüme

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

Agath.	Agathias
Amm. Marcell.	Ammianus Marcellinus
Bell. Goth.	De Bello Gothico
Bell. Pers.	De Bello Persico
Bell. Vand.	De Bello Vandalico
Cass.	Cassiodorus
Cod .Iust.	Codex Iustinianus
Chron. Pasch.	Chronicon Paschal
Const.	Constitutio
Evagr	Evagrius
Ioh Mal	Ioannes Malalas
Lib Pont.	Liber Pontificalis
Marcell	Marcellinus
Nov	Novella
Paul Diac.	Paul the Deacon
Proc	Procopius
Res Gestae	Rerum gestarum Libri
Theoph.	Theophanes

Zach	Zachariah
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
CAH	The Cambridge Ancient History
DOP	Dumbarton Oaks Papers
EHR	English Historical Review
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies
HE	Historia Ecclesiastica (veya Ecclesiastical History),
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
JHS	Journal of Hellenic Studies
JOUHS	Journal of the Oxford University History Society
JRS	The Journal of Roman Studies
LCL	Loeb Classical Library
IOH	Iohannidos
PLIN EPIST	Gaius Plinius Caecilius Secundus, <i>Epistulae</i>
PLRE	Prosopography of the Later Roman Empire
TTK	Türk Tarih Kurumu
VC	Vita Constantini (Constantinus'un Hayatı)

TEŞEKKÜR

Iustinianus dönemi modern İngilizce literatürde çok sayıda kitap ve makaleye konu olmuştur. Ne yazık ki Türkçe literatürde hak ettiği değeri görememiştir. Özellikle büyük mimari projeler ile Constantinopolis'in tarihi bir kimliğe bürünmesindeki etkisi göz önüne alındığında bu eksiklik göze çarpmaktadır. Antik ve modern literatürdeki bilgiler vasıtasıyla Iustinianus'un iktidarının dinamiklerini tüm yönüyle inceleyen bu tez çalışması, Türkçe literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasında yapıcı eleştirileri ve yaklaşımı ile beni destekleyen hocam Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e şükranlarımı sunarım. Konuyu bulmam konusunda rehberliğiyle bana yol gösteren hocam Prof. Dr. Turhan Kaçar'a, bilgi ve önerilerinden yararlandığım Prof. Dr. Hüseyin Üreten'e ve her daim yanımda olan Prof. Dr. Osman Köse'ye teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte yanımda bulunan anneme, babama, eşime ve henüz bir yaşında olan ikizlerime bir teşekkürden daha fazlasını borçluyum.

Yasemin ÖRNEK AY

Manisa, 2024

ÖZET

Doktoraz Tezi

ÖRNEK AY, YASEMİN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih ABD

Danışman
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR
Aralık 2024, 353 Sayfa

Anastasius'un ölümünün ardından Constantinopolis'in politik atmosferinde Iustinus'un hasbelkader imparator olması ile bir balkan köyünde dünyaya gelen Iustinianus'un mütevazı hayatı, Geç Antikçağın en iddialı imparatoru olarak nitelendirilmesine uzanmıştır. Iustinianus'un amacı, atalarından miras aldığı *imperium*un otoritesini yeniden tesis ederek Roma kontrolünden çıkmış toprakları yeniden fethetmek ve güçlü bir imparatorluk tesis etmektir. Her ne kadar tahta çıkışı rakipsiz gerçekleşse de Constantinopolis ve taşrada tüm ayrıcalıklara sahip aristokratlar nazarında meşru bir otorite olarak tanınmamıştır. İktidarını bu nüfuz sahibi aristokratlara kabul ettirebilmek için kapsamlı reform ve propaganda faaliyeti yürürlüğe koymuştur.

Iustinianus'un imparatorluk misyonu Roma'nın pagan gücü ile Hristiyanlığı uzlaştırarak Constantinopolis'te Hristiyan Roma İmparatorluğu'nu kurmaya dayanmaktadır. Tüm emperyal hırsları gün yüzüne çıkaran bu teori; İmparatorluk, Kilise ve Hukuk birliğinden oluşmaktadır. İlahi ve dünyevi otoritenin birliğini simgeleyen Roma Hukuku, imparatorluğu tüm ihtişamıyla geri getirmeye kararlı imparatorun iradesinin bir uzantısıdır. Askeri güç ile kanun gücünü eşit tutması, hem aristokratlar hem de batı kanadını parselleyen Barbar Krallıkların otoritelerine bir darbe niteliğindedir. Böylece Iustinianus tüm emperyal hırsları, Constantinopolis'te tekrar canlandırabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aristokratlar, Germen Krallıklar, Iustinianus, Hristiyanlık, Roma Hukuku

ABSTRACT

Ph. D. Programme

ÖRNEK AY, YASEMİN

Manisa Celal Bayar University
Social Science Institute
Department of History

Supervisor

Prof. Dr.Hatice PALAZ ERDEMİR
December, 2024. 353 Pages.

The humble life of Iustinianus, who was born in a Balkan village when Iustin accidentally became emperor in the political atmosphere of Constantinople after the death of Anastasius, led to him being described as the most assertive emperor of Late Antiquity. Iustinianus's aim was to reconquer the lands that had left Roman control and establish a strong empire by re-establishing the authority of the imperium he inherited from his ancestors. Although he ascended to the throne unopposed, he was not recognized as a legitimate authority in the eyes of all the privileged aristocrats in Constantinople and the provinces. He implemented comprehensive reform and propaganda activities in order to impose his rule on these influential aristocrats.

Iustinianus's imperial mission was based on establishing the Christian Roman Empire in Constantinople by reconciling Rome's pagan power with Christianity. This theory brings all imperial ambitions to light; it consists of the union of Empire, Church and Law. Symbolizing the unity of divine and earthly authority, Roman Law is an extension of the will of the emperor determined to restore the empire to all its glory. It is a blow to both the aristocrats and the authorities of the Barbarian Kingdoms, which parceled out the western wing, by keeping military power and law power equal. Hence Iustinianus was able to revive all imperial ambitions in Constantinople.

Key Words: Aristocrats, Germanic Kingdoms, Justinian, Christianity, Roman Law

GİRİŞ

“Çok geçmeden, Tanrı tarafından tevdi edilen Iustinianus, tüm Roma İmparatorluğu’nu gözetmek ve onu mümkün olduğu kadar yeniden tesis etmek için tezahür etmişti.”¹

Procopius’un bu ifadesi, 527-565 yıllarında hüküm süren Iustinianus’un iktidarına ışık tutmaktadır. V. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşü ve VII. yüzyılda İslam Medeniyetinin yükselişi arasında kalan bu dönem, Roma İmparatorluğu’nda köklü değişimlerin yaşandığı karmaşık bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Iustinianus’un iktidarı, mali konuda sınırlarının zorlandığı dış politikayla beraber muazzam imar faaliyetlerinin ve veba gibi doğal afetlerin etkisi ile haleflerine siyasi, askeri ve mali yönden tükenmiş bir imparatorluk bıraktığı bir dönem olarak algılanmaktadır. *Romanitas* (Romalılık) etkisinin kaybedilmeye başladığı, Latince yerine Yunanca’nın aldığı ve Hristiyanlığın kurumsallaşmaya başladığı öne sürülerek modern tarihçilerin “Bizans” olarak tanımladığı yeni bir kültürel dönemin de başlangıcı kabul edilmektedir. Büyük çelişkilerin ve değişimlerin yaşandığı bu tartışmalı dönem “bir son mu ya da başlangıç mı?” gibi farklı perspektifler ile ele alınmıştır. Bu çelişkiler ve değişimler Iustinianus’un iktidarının tarihi bağlam içinde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.

İmparator I. Anastasius 518 yılında öldüğünde arkasında bir varis bırakmamıştı. Yaklaşık 470’li yıllarda imparatorluğun az gelişmiş bölgesi Balkanlardan Constantinopolis’e gelerek orduya katılan I. Iustinus siyasi kurnazlığı sayesinde hasbelkader imparator olabilmeyi başarmıştı. Iustinianus da dayısı gibi köylü ve asker kökenlidir. 483 yılı civarlarında Latince konuşulan Bederiana bölgesinde Tauresium adlı bir Balkan köyünde dünyaya gelen Petrus Sabbatius, dayısı Iustinus tarafından evlat edinilmiş ve Iustinianus ismini almıştır.² Iustinus’un ilk icraatlarından biri, Iustinianus’u evlat edinerek yeğeninin tahta çıkışını garantilemesidir.

Iustinianus’un annesinin ismi tam olarak bilinmemektedir. Babasının isminin Sabbatius ve II. Iustinus’un annesi Vigilantia’nın da kız kardeşi olduğu

¹ Proc. *De Aedificiis*, 2.6.6.

² A. Aleksandr Vasiliev, **Justin the First: An Introduction to the Epoch of Justinian the Great**, Dumbarton Oaks Studies I, Harvard University Press, Cambridge 1950, ss. 92-96.

bilinmektedir.³ Iustinianus'un çocukluğuna hakkındaki bilgilerimiz kısıtlıdır. Hakkındaki bilgilerimiz Constantinopolis'e gelmesi ile başlamaktadır. Başkentte yetişen Iustinianus'un Yunanca da dâhil olmak üzere kapsamlı bir eğitim aldığı düşünülmektedir. İmparatorluk kültürünü ve başkentten siyasi atmosferine yakından tanıklık ederek devlet yönetimi hakkında tecrübe edinmiştir. Kaynaklar, Iustinianus'un dayısının iktidarının perde arkasındaki güç olduğuna hemfikirdirler. Nihayetinde 1 Nisan 527 yılında Iustinus tarafından eş-imparatorluğa yükseltilmiş ve Iustinus'un 4 ay sonra ölümü sonucunda Petrus Sabbatius Iustinianus *Augustus* olarak Roma İmparatorluğunun yönetimini ele geçirmiştir.

Anastasius'un ölümünün ardından Constantinopolis'in değişmeye zorlanan politik atmosferinde Iustinus'un hasbelkader imparator olması Iustinianus'un bir balkan köyünde başladığı mütevazı hayatı, Geç Antikçağın en iddialı imparatoru olarak nitelendirilmesine tanıklık etmiştir. Iustinianus, iktidarının tartışmalı bir dönem olarak algılanabileceğini tahayyül etmediği açıktır.

Geç Antikçağın en ihtiraslı imparatoru Iustinianus'un hükümranlılığı esnasında baş etmek zorunda olduğu sorunların her biri kendi içerisinde büyük bir önem arz etmektedir. Her şeyden önemlisi büyük bir toprak kaybı söz konusuydu. İmparatorluğun batı kanadının kademeli bir şekilde yağmalayan barbar kavimler kendi krallıklarını kurabilmeyi başarmışlardı. 527 yılında Iustinianus tahta çıktığında İtalya'da Ostrogotlar, Kuzey Afrika'da Vandallar, İspanya'da Vizigotlar ve Galya'da Franklar hüküm sürmekteydi. Bu siyasi bölünme, Roma ve Constantinopolis'in birbirinden kesin çizgiler ile ayrıldığı dini bölünmeyi de beraberinde getirmişti. Constantinopolis, imparatorluğun batı yarısını mahveden bu buhranlı dönemi nispeten atlatabilmiş olsa da iktisadi, askeri ve idari gücünü kaybetmenin eşiğine gelmişti. Nihayetinde cihanşümul Roma İmparatorluğu'nun gücü, görkemli geçmişinde kalmıştı.

Iustinianus her anlamda bölünmüş bir Roma İmparatorluğu'na hitap ettiğinin farkındaydı. İmparatorun amacı, Augustus ve Constantinus'un mirasını restore ederek *imperiumu* tek bir Roma ve Hristiyan imparator hâkimiyeti altında vücuda getirmek ve Akdenizin efendisi Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmektir.

³ Proc. *Historia Arcana*, 12.18; Theoph. AM 6024. Iustinianus annesi vasıtasıyla Iustinus'un yeğenidir. Bkz. *PLRE* (II), s. 646.

Constantinus ile başlayan Hristiyan imparatorların en iddialı meşruiyet kaynağı, yönetme yetkisini doğrudan Tanrı'dan almalarıdır. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi imparator, yasaları korumak ve tebaasının refahını sağlamak ile mükellefti. Bu dini ideoloji sayesinde imparatorlar mutlak bir güce sahip oluyorlardı. Iustinianus, iktidar ve Tanrısal güç arasındaki bu söylemi daha da ileriye götürmüş ve kendisini “yaşayan yasa” ilan ederek Tanrı ile ortak hareket ettiğini vurgulamıştır. Iustinianus'un iktidarında hukukun mutlak monarşiye hizmet eden bir araç olduğu görülmektedir. İmparator, “iktidarının” en önemli temsil ediliş şekli olarak hukuku görmektedir. Her şeyden önce kanun koyucu imajını ön plana çıkaran bir imparator imajına sahiptir. Bu imaj, kendi otoritesi altında imparatorluk makamının gücünü ve ihtişamını arttırmaya yöneliktir. Iustinianus, hukuku emperyal otoriteyi tesis edebilmenin yegane şartı görmüştür.

Novellaların büyük kısmında Roma İmparatorluğu'nun yönetme yetkisini doğrudan Tanrı tarafından kendisine verildiğini belirtilerek iktidarını Tanrı'nın yeryüzündeki sıfatıyla güçlendirmiştir. Dünyevi krallıktaki yasaların Tanrı'ya atfedilmesi, *imperiumun* otoritesini tartışmasız bir boyuta yükseltmiştir.

Iustinianus, Tanrı'nın kendisini bölünmüş imparatorluğu ihya etmek ile görevlendirdiğine inanıyordu. Hristiyan bir imparatorun, Roma kontrolünden çıkmış topraklarda *imperiumu* yeniden tesis etmesi ilahi bir buyruğun parçasıydı. Devletin birliği düşüncesi Batı topraklarınsaki Barbar Krallıklara rağmen devam etmişse de imparatorlar batı kanadına bir sefer düzenlemeye cesaret edememişti. Iustinianus, imparatorluğun batı yarısını fethetme konusunda hiçbir Roma İmparatorunun sahip olmadığı azme ve karara sahipti İmparatorun en önemi amacı ve tutkusu; Roma kontrolünden çıkmış toprakları yeniden fethederek dayanıklı ve güçlü “Birleşik Roma İmparatorluğu'nu” yeniden inşa etmektir. Bu amaç doğrultusunda *reconquista* (yeniden fetih) ideolojisini yürürlüğe koymuş ve Afrika, İtalya, Sicilya, İspanya'nın büyük bir kısmında tekrar hâkimiyet kurulmuştur. 533 yılında Vadallara karşı yıldırım hızında kazanılan zafer, Iustinianus'un batı kanadına dair planlarına ivme kazandırmıştır. Ostrogot Krallığı'ndaki siyasi krizi fırsata çevirmeyi başaran Iustinianus, 536 yılında Roma'yı ele geçirmiştir. Antik Roma'nın prestiji ve onursallığını geri kazandırmak imparatorluğun batı kanadına dair siyasi planların önemli bir parçasıydı. Bu büyük başarı sonucunda “Birleşik Roma İmparatorluğu” fikrinin hem Constantinopolis hem de batı kanadında yeniden tezahür etmesi,

imparatorluğa kaybolmaya yüz tutan prestijini tekrar kazandırmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını kabul etmekte dahi zorlanan seleflerinin aksine eski başkent Roma'da barbar hakimiyetini sonlandıran ve Roma'ya onursallığını tekrar tahsis eden bir impataror imajı ile tüm Roma Dünyasına hükmetmek istiyordu. Nihayetinde 476'da dağılan Roma İmparatorluğu'nun batı kanadındaki toprakları tekrar ele geçiren Iustinianus, tarih sahnesinde “son Roma İmparatoru” unvanı ile belirtilmeyi hak etmişti.

Afrika ve İtalya'ya yapılan seferler ile birlikte doğudaki Sasani tehlikesini önleme girişimleri birlikte ele aldığımızda mali konularda sınırların zorlandığı dış politika izlendiği ve vergilerin büyük bir kısmının ordunun ihtiyaçlarına harcandığını görülmektedir. Ayrıca Iustinianus, bu dış politika ile birlikte muazzam bir imar çalışması da başlatmıştır. Bu muazzam imar çalışmasının başında klasik Roma mimarisinin en muhteşem eseri kabul edilen Hagia Sofia gelmektedir. Bu muhteşem mimari yapının emsaline, XV. yüzyılda inşa edilen Floransa Katedrali (Duomo) örnek gösterilmektedir. Iustinianus'un iktidarının imzasının taşıyan Hagia Sophia gibi bir mimari yapıyı, insanoğlunun tarih sahnesinde bir kez daha görebilmesi için yaklaşık olarak 900 yıl kadar beklemesi gerekmiştir. Hagia Sophia Tanrı'nın Iustinianus'a bahsettiği siyasal gücün dünyevi krallıktaki gösteriş biçimidir. Bwon'un dediği gibi Iustinianus, ilkel bir iletişim çağında Hristiyan dindardılığı ve taassubun unutulmaz jestleri ve her şeyden önemlisi para, taş ve mozaik işçiliği sayesinde otokrat varlığını sokaktaki insana yansıtmayı başarmıştır.⁴

Bu iddialı projelerinin yürürlüğe konabilmesi için vergileri en üst seviyeye çıkarmak ve düzenli bir şekilde başkente ulaşmasını sağlamak gerekmekteydi. Iustinianus'un iktidarının siyasi iradesinin sembolü, dayanıklı ve güçlü imparatorluğu kesin bir otorite ile yönetmekti. Bu otoritesinin inşa edilmesinde en önemli engel konumlarını ve bağlantılarını kullanarak vergilerin büyük bir kısmının hazineye ulaşmasını engelleyen senatörlerden, toprağa dayalı zenginliğini muhafaza eden torak sahiplerinden ve devlet memurlarından oluşan illegal yapılanmanın varlığıydı. Kapadokyalı Ioannes önderliğinde devletin verimli bir şekilde idare edilmesini engelleyen aristokratların kazanımlarını engellemeye yönelik kapsamlı

⁴ Peeter Brown, **Geç Sntikçağda Roma ve Bizans dünyası** (Çev. Tuthan Kaçar) Tarih vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 95.

reformların yürürlüğe konmuştur. Iustinianus, Roma İmparatorluğunun kudretini ve gücünü yeniden tesis etmek için sadece askeri başarıları yeterli görmemiştir. Reformları ile bu askeri başarılarını taçlandırarak kalıcı bir yenilik getirmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle 527 yılında tahta çıkışından itibaren 540'lı yıllara kadar geçen zaman zarfında merkezi bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Iustinianus'un bu ihtiraslı yılları, Roma İmparatorluğu'nun tüm yönden adeta "ikinci kez kurulmasını" amaçlayan reformlar ile doludur.

Emperyal hırları yeniden canlandırılmasına hizmet eden *reconquista* ideolojisi, batı kanadına dair siyasi planlarının önemli bir parçasını temsil ettiği gibi doğu ile batı kanadını ortak bir inanç bildirisi etrafında birleştirerek "Kilise Birliğinin" inşa edilmesini kapsamaktadır. Siyasi birlik ancak dini birliğinin sağlanması ile mümkün olabilirdi. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili kararları, özellikle doğu sınırında stratejik öneme sahip Suriye ve Mısır gibi bölgelerde çok sert tepkiyle karşılanmıştı. Iustinianus, bu tepkileri ortadan kaldırmak ve Kadıköy karşıtları ile yanlılarını ortak bir paydada buluşturmak için iktidarının en eleştirilen "Zikzaklı Din Politisini" uygulamıştır. Iustinianus'a göre, Monofizitler, uzlaşma yolu ile ikna edilebilecek Hristiyan bir gruptu. Bu uzlaşma ise, iktidarının ortağı ve aynı zamanda da en sadık muhalifi İmparatoriçe Theodora vasıtasıyla gerçekleşmesi sağlanmıştır. Theodora, Kadıköy itikadını savunan Iustinianus karşısında Monofizitlerin koruyucusudur. İmparator ve imparatoriçe arasındaki çift yönlü diplomasi'nin etkili bir şekilde gösterimini sağlayan bu politika, "kilise birliğinin" kurulmasına hizmet etmektedir. Iustinianus, Birleşik bir Hristiyan imparatorluğunu yeniden inşası için, her iki tarafın üzerinde uzlaşabileceği ortak bir itikat metni için yoğun bir çaba sarf etmiştir.

Kadıköy karşıtları ve Monofizitler dışında paganlar dahil olmak üzere diğer dini gruplarda kilise birliğinin kurulmasında önemli bir engeldir. 527 yılında paganlar, Maniciler, Montanistler ve Samaritanlar hakkında kapsamlı bir ferman yürürlüğe koyarak bu gruplara ciddi yaptırımlar uygulamıştır. Bu noktada eğitilmiş kişilerden oluşan ve aynı zamanda aristokrat olan paganlar ayrı bir öneme sahiptir. Iustinianus, Hristiyan olsalar bile muhaliflerini pagan olarak nitelendirilmiş ve ciddi kovuşturmalara maruz kalmışlardır. Siyasi iradesi önündeki en önemli engeli temsil eden aristokratları ortadan kaldırmak için paganlık suçlamasının etkili bir şekilde uygulandığı görülmektedir.

İmparatorluğun batı kanadında kurulan krallıklar da sapkın kabul edilen Ariusçu Hristiyanlığa tabii idiler. Roma ihtişamının ve kudretinin heretik Ariusçu barbarlar üzerinde yeniden tesis edilmesi Ortodoksluğun zaferi ile mümkün olabilirdi. Bu zaferin kazanılması için Afrika ve İtalya'da *reconquista* (Yeniden Fetih) ideolojisi yürürlüğe konmuştur.

Iustinianus'un iktidarında Hristiyanlık, baskın bir söylem olsa da bu dönemi klasik pagan mirasından ayırmak mümkün değildir. İmparator, Roma dünyasında tartışmasız lider kabul edilen Augustus'un (MÖ 27- MS 14) mirasçısı olarak görmüştür. Roma'yı eski ihtişamlı günlerine kavuşturan Augustus'un en etkili propaganda aracı dindir. Roma'da din inanç sisteminin ötesinde bir anlam ifade ediyordu ve siyasal yaşamda etkili bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Bu dini propagandanın en önemli araçları Roma dinine atıfta bulunan sikkeler, yaptırdığı muazzam mabetler ve edebi eserlerdir. O, artık eski gelenekleri hatırlatan ve canlandıran dindar bir Roma İmparatoruydu. Mutlak güce sahip bir imparator imajı ile Roma siyasal otoritesini birleştirerek Constantinopolis'in miras alabileceği bir sistem inşa etmişti. Iustinianus'un Augustus ile ilişki kurması ve *Romanitas*ın (Romalılık) Hristiyanlığın içine özenle serpiştirilmesi en çarpıcı bir propaganda şeklidir. Antikite ile özdeşim kurulması ve yüceltilmesi Roma İmparatorluğu'nun gücünün yeniden tesis edilmesine hizmet eden bir propagandadır. Bu propaganda Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını ve kudretini geri kazanmayı amaçlayan Iustinianus'un iradesini adeta gözler önüne sermektedir. Tanrı'nın yaryüzündeki temsilcisi Iustinianus, Hristiyanlığın siyasi ideolojisi ile antik dünyanın geleneklerini reformlarında iç içe kullanmıştır. Bu iki farklı propaganda tek bir amaç etrafında birleşmektedir: Roma İmparatorluğu'nu tüm ihtişamıyla yeniden kurmak.

Iustinianus'un iktidarını bir kronoloji etrafında kurgulamak dönemin dinamiklerini anlayabilmek için oldukça yeteriz kalacaktır. Roma İmparatorluğu'nda yaşanan jeopolitik, ekonomik ve teolojik değişimler ile bu değişimlerdeki Iustinianus'un birleştirici rolünün kapsamlı bir şekilde anlatılmaya ihtiyacı vardır.

Tezimizin ilk bölümünde barbar krallıklarının Batı Roma topraklarını parselleme süreci ve Constantinopolis'in siyasi atmosferinde devletin birliği düşüncesinin yeniden hakim olmasının iç ve dış siyasete yansımaları ele alınmıştır, Kaybedilmiş batı topraklarını ele geçirmek için uygulanan Birleşik Roma

İmparatorluğu ideolojisi, Iustinianus'un emperyal hırsları ile ilişkilendirilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Din ve siyaset boyutunun ele alındığı ikinci bölümde Birleşik Roma İmparatorluğu'nun ön şartı kabul edilen kilise birliğinin kurmak için Iustinianus'un çabalarına yer verilmiştir. Iustinianus'u doğu ve batı kiliseleri arasında yürüttüğü “zikzaklı din” politikasına politik, ekonomik ve teolojik sebeplerin etkisi ve bu etkide en güçlü muhalifi ve aynı zamanda müttefiki Theodora'nın rolü ele alınmaya çalışılmıştır.

Iustinianus'un reformlarının ele alındığı üçüncü bölümde mütevazi kökenli Iustinianus'un aristokratlar ile arasındaki ilişki ve bu ilişkinin iç ve dış siyasetteki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde dindar bir imparator imajı vasıtasıyla Roma hukukun nasıl bir meşru otorite kaynağı olarak kullanıldığı ve bu otoritenin emperyal arzulara etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise; başta kilise inşa faaliyetleri olmak üzere Iustinianus'un imar faaliyetleri ele alınmıştır.

1. Antik Literatürde Iustinianus

1.1. Siyasi Tarih

Tez çalışmasında ilk olarak antik literatür değerlendirilmiştir. Dönemin siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel durumu göz önüne alınarak bu kaynakların tarihi açıdan ne derece gerçekleri yansıttığı nesnellik ve özgünlük yönünden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Procopius, Iustinianus dönemini ele alan en kapsamlı kaynağımızdır. Palestina Eyaletinin “Caesarea” adlı kentinde dünyaya gelen Procopius, aristokrat bir aileye mensuptur. Çağdaşlarının çoğu gibi hukuk ve hitabet eğitimi almış olmalıdır. Procopius’un kariyerinde dönüm noktası 527 yılında Iustinianus’un en önemli generallerinden Belisarius’un hukuk danışmanı ve sekreteri olarak görevlendirilmesidir.⁵ Bu görevlendirme ile Procopius, Afrika, İtalya ve doğu cephesindeki seferlerin büyük bir kısmına Belisarius’a eşlik etmiştir.

Olayların nerdeyse tamamına şahitlik eden Procopius, Iustinianus dönemindeki savaşların ilk elden anlatıcısıdır. Procopius’un temel eseri “Savaşların Tarihi veya Savaşlar Hakkında” (*Uper ton Polemon*) adlı eseridir. Yazar, klasik tarih yazımının öncülerinden Thukydides’in MÖ V. Yüzyılda Atina ve Sparta arasındaki savaşı anlatan “Peloponnesos Savaşları Tarihi” eserini kendisine model almıştır. Klasik geleneğin tarih yazım kalıpları içerisinde kaleme aldığı eserinde bir kronoloji takip etmek yerine anlatısını siyasi, askeri ve diplomatik konulara ayırmıştır.

Sekiz kitaptan oluşan “Savaşların Tarihi” adlı eserinin ilk iki kitabı (*De Bello Persico* 1-2) İran savaşları üzerinedir. *Reconquista* ideolojisinin zaferini anlattığı Vandal savaşlarına (*De Bello Vandalico* 3-4) iki kitabını ayırmıştır. Procopius Vandal savaşlarının ilk kısmında Vandalların menşei hakkında uzun bir bilgiden sonra (3. I-9), Vandallara karşı sefere karar verilmesine, ordunun gönderilmesine, Belisarius’un hızlı zaferine ve Constantinopolis’teki zafer kutlamalarına değinmiştir. İkinci kısımda ise, askeri isyanları, Berberiler ile mücadeleleri ve Solomon’un üstün başarılarını ele almıştır.

⁵ Proc. Bell. Pers. 1.1.3; 1.12.24.

Vandal savaşlarının kurgusu *reconquista* ideolojisinin haklılığı ve Belisarius'un büyük zaferi üzerine kuruludur. Belisarius'un Vandallar üzerindeki hızlı ve kolay zaferi, yazarın anlatımında “zafer” vurgulamasını etkin olarak kullanmasına olanak sağlamıştır. Teorik olarak zafer Iustinianus'a ait olsa da Procopius'un anlatısının merkezinde Belisarius bulunmaktadır.⁶ Procopius'un anlatımında Belisarius'u ön planda olmasının arka planında ikili arasında kurulan yakın ilişki bulunmaktadır.

Üç kitabı ve dördüncüsünün neredeyse yarısını İtalya'daki olayları anlatmaya ayırmıştır (5-7 ve 8.21',in devamı) . Eserinin Gotlar ile ilgili anlatımına imparatorluk ile İtalya arasındaki düşmanlığın arka planı olarak MS 474 yılını esas almıştır. 536 yılında İtalya seferinin ilk aşamasında Belisarius ile birlikte İtalya'ya giden Procopius'un anlatımı, Belisarius'un askeri başarıları örülüdür. 544 yılında Procopius'un İtalya'ya ikinci kez gittiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İtalya savaşlarını anlattığı ikinci kitabında (6) üslubunun çarpıcı bir şekilde değiştiği ve anlatımında hayal kırıklığının hâkim olduğu görülmektedir.⁷ Üçüncü kitabında (8) ise değişen üslubu neticesinde üstü kapalı da olsa eleştirilerde bulunmaya başlamıştır.

Eser, yaklaşık 550 yılında tek bir kitap olarak yayımlandı. Son kitabı (8) ise 554 yılına aittir. Üç cephedeki savaşların hikâyesini devam ettirdiği bu son kitabında İtalya'daki zaferin Belisarius ile gerçekleşmeyeceğini anladığı ve anlatısının merkezine Got lider Totila'yı yerleştirdiği görülmektedir. Bu değişiklik ile üslubundaki muzafferane tonunun giderek kaybolduğunu ve hatta temkinli bir eleştiriye dönüştüğünü söyleyebiliriz

Procopius, Iustinianus dönemi savaşlarını ve *reconquista* ideolojisini en ayrıntılı olarak anlatan kaynağımızdır. Diğer kaynaklar Procopius'un anlatımındaki benzer olayları içermiş olsa da, gerekli detayları sunmadıkları için temel konu üzerinde eksik kalmaktadırlar. Ancak yazarın sunduğu bilgilerin eksik ve bilerek yanlış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Procopius dâhil olduğu aristokrat sınıfın muhafazakâr görüşlerini yansıtmaktadır. Eseri bir bütün olarak derinlemesine okunduğu zaman Procopius'un, Iustinianus'un emperyalist hırslarının bir destekçisi

⁶ Averil Cameron. **Procopius and the Sixth Century**, Routledge, Londra, New York, 1985, s. 176.

⁷ Cameron, 1985, s. 191.

olmadığı; tam tersine hizmet ettiği rejimi eleştirmek için hayli ileri bir ebedi yetenek kullandığı görülmektedir.⁸

Procopius'un ikinci önemli çalışması, Iustinianus'un imar faaliyetlerini ele aldığı “Yapılar” (De Aedificiis) adlı eseridir. Procopius, Iustinianus'un Eski Ahit'in idealleşmiş inşaatçı yöneticileri ve Augustus gibi Roma imparatorları arasında yer alması için uğraştığı övgü nitelikli anlatı şeklinde eserini kaleme almıştır.⁹ Iustinianus, imparatorluğun tüm sakinlerine karşı cömertliğinin bir göstergesi olarak tahkimatlar, kiliseler, surlar, köprüler ve hatta kentler inşa eden ideal bir imparatorudur. Procopius, Tanrıdan aldığı yardımla devleti restore etmeye muktedir bir imparatorun gücünü ve icraatlarını gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Eser bir methiyedir. Ancak, Procopius'un bir ödül alma umuduyla mı yoksa vatana ihanetten yargılanan Belisarius ile yakın ilişkisinden adını temize çıkarma ihtiyacından mı ya da gerçekten bir minnettarlık duygusu ile mi eserini yazdığı belli değildir.¹⁰

Iustinianus, iktidarının propagandasını yapması için Procopius'u seçmiş olmalıdır. Yazarın kendi ifadesi de bu olasılığı desteklemektedir:

*“Kaldı ki tarih şunu da göstermiştir: velinimetlerinden yarar gören kimseler, onlara karşı kendilerini öyle bir gönül borçlusu hissederler ki daha üstün bir lütufla borçlarını ödeme gayretine düşerler. Rastlantıyla hükümdarlarının küçük bir iyiliğinden yararlanmış olanlar gelecek kuşakların anısında, bu hükümdarların erdemine ölümsüzlük armağan ederler.”*¹¹

Procopius, Iustinianus'un inşaat projelerinin propagandasını üstlendiği için imparatora çok yapı affetmeye çaba göstermiştir. Yazarın bu çabasının en güzel örneği Mezopotamya'daki Dara kentidir. Anastasius'un Küçük bir köy olan Dara'yı

⁸ Stephen Mitchell. **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 248-641**, (Çev. Turhan Kaçar), TTK, Ankara, 2016, s. 42. Procopius'un çalışmaları hakkında kapsamlı bir tartışma için bkz. Geoffrey Greatrex, “Perceptions of Procopius in Recent Scholarship,” **Histos** 8, 2014, ss. 76-121. Anthony Kaldellis, **Procopius of Caesarea Tyranny, History and Philosophy at the End of Antiquity**, Pennsylvania University Press, Philadelphia, 2004.

⁹ Leslie Brubaker, “The Age of Justinian Gender and Society”, **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 432.

¹⁰ Claudia Rapp, “Literary Culture Under Justinian”, **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.386.

¹¹ Proc. *Yapılar*, 1.1.

Roma-Sâsâni sınırında stratejik bir kente dönüştürme çabalarını göz ardı ederek¹² kenti Iustinianus'a atfetmek için Hagia Sophia'nın anlatımı ile eş değer bir bölüm ayırmıştır.

Procopius'un Iustinianus'a çok yapı atfetmeye çalışmasına rağmen imparator tarafından yapıldığı arkeolojik veriler ile kanıtlanan yapılara şaşırtıcı bir şekilde değinmediği görülmektedir. Eserini, *reconquista* ideolojisi doğrultusunda ele geçirilen İtalya'ya değinmeden sonlandırmıştır. Bu eksiklik eserin tamamlanmamış olma olasılığını gündeme getirmektedir.¹³ Özellikle Iustinianus ve Theodora'nın fresklerini barındıran Ravenna'daki San Vitale Kilisesine değinmeden eserini bitirmiş olması Procopius'un misyonu ile çelişmektedir.

Procopius'un eserini hangi tarihte yazdığı tam olarak belli olmasa da genel kanı 554 yılında yazdığı kabul edilmektedir. *De Aedificiis* Iustinianus'un dönemini gözler önüne seren en temel kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Her ne kadar Dara örneğinde olduğu gibi tartışmalı bilgiler barındırsa da diğer kaynaklar ile kıyaslanarak okunduğunda Iustinianus'un imar faaliyetlerinin aydınlatılmasında büyük önem arz etmektedir.

Procopius'un en dikkat çeken eseri Türkçeye “Gizli Tarih” (*Anecdota*) olarak çevrilen *Historia Arcana* adlı eseridir. 10. yüzyıldan kalma bir kopyası şans eseri Vatikan Kütüphanesinde keşfedilen bu eser 1623 yılında yayımlanmıştır. *De Aedificiis* adlı eserinde imparatorluğu eski görkemine geri döndüren, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak tasvir edilen Iustinianus, *Historia Arcana*da imparatorluğu felakete sürükleyen bir “Şeytan Kral'dır”.¹⁴ Procopius, annesinin bir şeytan ile münasebeti sonucunda Iustinianus'un dünyaya geldiğini belirtmektedir. *Historia Arcana*'nın ana temasının “Iustinianus'un yapmış olduğu felaketler” olduğunu belirten Cameron, bir insanın neden olduğu düşünülen felaketlerin, ancak bir İblis yakıştırması ile ifade edildiği takdirde açıklanabileceğini belirtmektedir.¹⁵ Procopius bir İblis ile Iustinianus'u eş tutarak, rejim hakkındaki düşüncelerini etkili bir şekilde gözler önüne sermek istemiştir.

¹² Brain Croke & J. Crow, “Procopius and Dara” **JRS** 63, 1983, ss. 143-159.

¹³ James. A.S. Evans, “Justinian and the Historian Procopius”, **Greece & Rome** 17/2, 1970, s.223.

¹⁴ Proc. *Historia Arcana*, 12.32.

¹⁵ Cameron, 1985, s. 54.

Iustinianus adalet yerine açgözlülük ile hareket eden, imparatorluğun parası tükenirken yasaları çiğneyen, tüm nüfusu sefaletle mahkûm eden ve Roma Barışını paramparça hale getiren bir imparatorudur.¹⁶ Procopius'a göre imparatorlukta meydana gelen tüm felaketlerin nedeni Iustinianus'un şeytani doğası ile gerçekleştirdiği eylemler neticesinde Tanrı'nın imparatorluğu terk etmesidir.¹⁷

Iustinianus'un eylemlerini imparatorluğun emperyal çıkarlarından ziyade kendi kişisel çıkarları ile bağdaştıran Procopius, “*onun saltanatı boyunca bütün dünya sürekli insan kanıyla boğulmuştu*”¹⁸ sözü ile imparatorun *reconquista* ideolojisini de gereksiz görmektedir. Iustinianus, Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını geri getirmek için aristokratlara karşı ağır bir vergilendirme sistemi yürürlüğe koymuştu. Procopius, olayların gerçek nedenleri üzerinde durmak yerine kendisinin de dâhil olduğu aristokrat sınıfının muhalif sesini yansıtmaktadır.¹⁹

Procopius'a göre Iustinianus'un karakteri de tüm kötü özellikleri bünyesinde toplamıştı. Iustinianus; hain, yalancı, sahtekâr, kendisini cinayete ve soyguna adayan, kolayca şeytanlaşabilen ama hiçbir zaman iyi biri olamayan ve her yerde kargaşa yaratmaya meyilli biridir.²⁰ Procopius'un, Iustinianus'un kötü karakterini vurgulamak için Theodora'nın tasvirini de ön plana çıkardığı görülmektedir. Theodora tasvirinin önemli bir bölümünü Belisarius'un eşi Antonina ile birlikte ele alan Procopius, entrika ve cinsellik gibi konularda her iki kadının birbirleri ile benzer bir geçmişe sahip olduklarını belirtmektedir. Theodora ve Antonina toplumun ahlak yapısını bozan fahişeler ile aynı statüye sahiptiler. Procopius, Theodora'nın imparatoriçe olmadan önce bir kadının taşıması gerekli tüm erdemlerden yoksun hayatı ile Iustinianus'un karakterinin bağdaştırılmasını mükemmel bir şekilde tasarlamıştır.

Roma dünyasında aristokrat sınıfın ahlaki değer anlayışı, kendi sınıflarına ait olmayanları ötekileştirmek üzerine kuruludur. *Historia Arcana*, bu değer anlayışının bir ürünüdür. Bu yüzden Procopius'un başta mütevazı kökenli Iustinianus ve Theodora olmak üzere dönemin önde gelen kişilerini uç noktalarda tasvir ettiği görülmektedir. Procopius'un Theodora'ya karşı imparatoriçe olduktan sonraki

¹⁶ Proc. *Historia Arcana*, 13.21; 13.23;14,1;14.20; 27.33, 28.16; 19,1 ve devamı, 25.25; 11.5.

¹⁷ Proc. *Historia Arcana*,12.14-17; 18.36-45.

¹⁸ Proc. *Historia Arcana*, 18.30

¹⁹ Cameron, 1985, s. 59-63.

²⁰ Proc. *Historia Arcana*, 8.22-33; 8.28-29; 18.12.

suçlamaları ise, ahlaki değer yargılarının çok ötesindedir. İmparatoriçe Theodora, imparatorluğun yıkımında Iustinianus'un partneri ve ortağıdır.²¹

Historia Arcana'nın Procopius'un diğer eserlerinden kesin çizgiler ile ayrılması, tarihçileri eserin gerçekliği konusunda ihtilafa düşürmüştür. Brubaker, *Historia Arcana*'nın "gerçekte ne olduğu hakkında bilgi içermeyen güvenilir bir eser" olduğunu iddia etmektedir.²² Heather kişilerin –özellikle Belisarius, Antonina, Iustinianus ve Theodora- portrelerinin gerçek durumlarını yansıtmadığını belirtmekle beraber Procopius'un öncelikli amacının bu kişilere karşı "tuhaf" bir bakış açısının oluşmasını amaçladığını iddia etmektedir.²³ VI. yüzyıldaki muhtelif kaynaklar doğrultusunda İmparatoriçe Theodora'yı açıklayan Foos ise, Procopius'un Theodora tanımlaması ile diğer kaynakların birçok benzerlik barındırdığını belirtmektedir.²⁴

Historia Arcana, aristokratların bakış açısı ve kişiler ile olaylara karşı taraflı kaleme alınmış olsa da dönemin aydınlatılmasında göz ardı edilmemesi gereken bir kaynaktır. *Savaşlar* ve *Yapılar* eserleri ile birlikte dikkatli bir şekilde ele alındığında uç noktalarda tasvir edilen kişilerin gerçek kimliklerini görmemiz mümkündür. Ayrıca VI. yüzyıldaki imparatorluğun sosyal yapısı ve kabul görülen cinsiyet rollerinin anlaşılması bakımından da oldukça önemli bir kaynaktır.²⁵

Iustinianus dönemi savaşlarını ele alan diğer önemli kaynak Agathias'ın *Historiae* adlı eseridir. Procopius eserini Gotlar karşısında 552 yılında elde edilen nihai zafer ile sonlandırmaktadır. Procopius'un kaldığı yerden ise Agathias devam etmiştir. İyi bir eğitimin ardından başkentte avukatlık yapan Myrina'lı Agathias nitelikli bir hatip ve şiirsel taşıma koleksiyonu yazarıdır. VI. Yüzyılın en büyük tarihçilerinden kabul edilen yazar, Iustinianus, II. Iustinus (565-578) ve II. Tiberius'un (578-582) iktidarlarına tanıklık etmiştir. Klasik geleneğin tarih yazım kalıpları içinde kaleme aldığı *Historiae* adlı eserinin odak noktası Iustinianus döneminde vuku bulan siyasi, askeri ve diplomatik olaylardır. Eser, beş bölümden oluşmaktadır ve Roma İmparatorluğu ile Sasani arasında Lazica'da yaşanan olayları

²¹ Proc. *Historia Arcana*, 12.18-19

²² Leslie Brubaker, "Sex, Lies, and Texuality: the Secret History of Prokopios and the Rhetoric of Gender in Sixth-century Byzantium", **Gender in the Early Medieval World: East and West, 300-900**, (eds. Leslie Brubaker and Julia Smith, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, ss. 83-101.

²³ Peter Heather, *The Restoration of Rome: Barbarian Popes and Imperial Pretender*, Oxford University Press, Oxford, 2013, ss. 111-116

²⁴ Clive Foos, "The Empress Theodora", **Byzantium** 72, 2002, ss. 141-76.

²⁵ Brubaker, 2005, s. 432.

anlattığı için önemlidir.²⁶ Doğu cephesindeki anlatıları arkadaşı saray tercümanı Sergius sayesinde kraliyet arşivlerindeki farsça kaynaklardan ettiği bilgiler doğrultusunda Sâsâni kültürü ve kraliyet ailesi hakkında eşsiz bilgiler ile örülüdür.²⁷ Ayrıca Iustinianus'un son yıllarında meydana gelen felaket ve doğal afetler de geniş çapta yer vermiştir. Procopius gibi olayların birincil elden tanığı olmadığı için dönemdeki kişiler hakkındaki bilgileri gerçeğinden uzaktır. Bu yüzden anlatısı Procopius'un genel siyasi kavrayışından yoksundur.²⁸

Agathias eserinde dini konulara yer vermemiştir. Devletin teoloji atmosferinin Hristiyanlık üzerine kurulduğu göz önüne alındığında, dini konulara yer vermemesinden dolayı Agathias'ın da Procopius gibi pagan entelektüel çevreye ait olduğu iddia edilmektedir.²⁹ Eser, 559 yılında Hunların başkenti tehdit eden saldırıları karşısında Belisarius'un başarıları ile son bulmaktadır.

İtalya'daki Got Krallığı hakkında siyasi, hukuki ve hatta kültürel bilgi veren en önemli diğer kaynağımız en önemli kaynağımız Cassiodorus'un on iki kitaptan oluşan *Variae* adlı eseridir. Cassiodorus'un İtalya'da *Praefectus Praetorio* görevi esnasında kendi adına yazdıkları da dâhil olmak üzere Theodericus'tan Vitigis'e kadar olan Got Krallarının ve Senato adına yazmış olduğu mektupları içermektedir. Cassiodorus kariyerindeki resmi mektupları topladığı eserini, muhtemelen 537/38 yıllarında tamamlamıştır. İtalya'nın yönetiminde senatörlerin rolünü gözler önüne seren *Variae*, Iustinianus rejiminin kültürel ve dini hoşgörüsüzlüğünü dolaylı olarak ima etmektedir.³⁰ Ancak nihayetinde krallığın resmi yazışmalarından oluştuğu için diğer kaynaklar ile birlikte eleştirel bir gözle okunmalıdır.

1.2. Vakayinameler

VI. yüzyılda vakayinameler önemli kaynaklardandır. Bu yazım türünün önemli bilgi kaynakları arasında kabul edilmesinde Roma dünyasında Hristiyanlığın hakim olması etkilidir. Iustinianus döneminde vakayiname tarzında eser veren en önemli yazar Ioannes Malalas'tır. On sekiz kitaptan oluşan vakayiname Hz.Adem'in

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Averil Cameron, "Agathias on the Sassanians", **Dumbarton Oaks Papers**, 23/24, 1969/1970, ss. 67-183.

²⁷ Rapp, 2005, s. 388.

²⁸ Mitchell, 2016, s. 46.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Kaldellis, "The Historical and religious views of Agathias: A Reinterpretation", **Byzantion** 69, 1999, ss. 206-252.

³⁰ Cass. *Variae*, s. XV.

yaratılışından 565 yılına kadar geçen olayları kapsamaktadır. Kısa ve sade bir dil ile yazılan eserin en yoğun kısmı Iustinianus döneminin ele alındığı on sekizinci kitabıdır.

Çağdaşlarına göre iyi bir eğitim alan Malalas, Antakya'da hukukçuydu ve bürokratik bir görevde bulunuyordu. 540 yılında Sâsâniler tarafından Antakya'nın yağmalanmasından sonra Constantinopolis'e geldiği ve muhtemelen başkentte de bürokratik kariyerine devam ettiği düşünülmektedir. Malalas'ın bu görevi Iustinianus'un reformlarını Constantinopolis merkezli bir bakış açısıyla yorumlamasına neden olmuştur. Siyasi ve yerel tarihin karışımını içeren Malalas'ın vakayinamesi, Iustinianus'un iktidarını destekleyen bir propaganda niteliğindedir.³¹ Mitchell, vakayinamenin bir bütün olarak göz önüne alındığında tutarsız ve kötü organize edilmiş bilgiler ihtiva ettiğini belirtmektedir.³² Ancak Iustinianus döneminin kronolojisinin aydınlatılmasında en önemli kaynağımızdır.

Iustinianus dönemi hakkında bilgi veren diğer vakayiname tarzındaki eser Theophanes'in *Chronographia* adlı eseridir. Özellikle Heraclius'un seferleri için ayrıntılı bilgiler sunan vakayiname 285-813 yıllarını kapsamaktadır. Nikiulu Ioannes'in *Chronographia* adlı eseri de anılmaya değerdir. Yazar, Hz. Âdem'den Müslümanların fethine kadar geçen süredeki olayları eserine yansıtmıştır. Eserin orijinalinin Yunanca veya Kıptice yazıldığı kabul edilmektedir. Vakayinameler, genellikle doğu kökenli olsa da bu gelenek batıda da devam ettirildiği görülmektedir. Batıdaki bu geleneğin öncülerinden Latin yazar IIIyricum'lu Marcellinus'tur. Marcellinus *comes* vakayinamesini *consuller*in görev sürelerine göre düzenlemiştir. Eseri 379- 534 yıllarını kapsamaktadır. Özellikle Nika Ayaklanması'na dair bilgileri önem arz etmektedir. Ancak Marcellinus iktidar yanlısıdır ve olaylara tarafsız bir gözle yaklaşmadığı görülmektedir. Constantinopolis'in değişen atmosferi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

Barbar tarihinin en önemli vakayiname yazarı ise *Getica* ve *Romana* adlı iki eser yazan Iordanes'tir. 551 yılında yayımlanan bu iki eser, Got tarihi kapsamlı bilgiler verdiği için önemlidir. Iordanes Got asıllıdır ve aristokrat bir Got ailenin *notarius*uydu.³³ Kökeni itibarı ile Got perspektifinden yazdığı düşünülebilir. Ancak

³¹ Malalas, Önsöz, XXII.

³² Mitchell, 2016, s. 51.

³³ Iordanes, Önsöz, s. 2.

yazar, Got asıllı olmasına rağmen Doğu Roma İmparatorluğu'nun sadık bir tebaasıydı. Iordanes bu konumu, Geç Antik çağda tarih yazımında etnik köken ve siyasal görüşün tarih yazımı üzerindeki etkisi gibi tartışmalı konuların merkezinde yer almasına sebep olmuştur.³⁴ *Getica*nın ana kaynağı Cassiodorus'un kaybolan Got tarih anlatısıdır. Iordanes, eserine Gotların şeceresinin uzun bir anlatımı ile başlamıştır. Bu etiyolojik ve soyağacı kurgusunun çoğu, Got ırkının asaletini ve eskiliğini zenginleştirmek ve onları Yunanlılar, Romalılar ve Yahudilerle aynı seviyeye yerleştirmek için tasarlanmıştır.³⁵

Got ırkının asaletini gözler önüne serdiği bu kurgusundan sonra Roma ve Gotların birleşiminin İtalya'ya refah ve huzur getireceğini belirtmektedir. Iordanes bu fikrini Got kralı Vitigis'in dul eşi Matasuentha ve Iustinianus'un yasal varisi Germanus'un evliliğinden bahsederken açık bir şekilde belirtmektedir. Germanus öldüğünde Matasuentha hamiledir ve Iordanes bu doğmamış çocuğu her iki ulusa umut vaat eden bir olay olarak yorumlamıştır.³⁶ *Getica*, Roma ve Gotlar arasındaki ideal ilişkiyi gözler önüne seren bir eserdir.³⁷ Procopius'un muzafferane tonunun giderek kaybolmasına rağmen Iordanes eseri boyunca Iustinianus'un savaşlarına olumlu yorumunu devam ettirmiştir. *Getica* Got tarihi anlatısı olarak kabul edilse de, Iustinianus'un yönetimi altında Got ve Romalıların uzlaşmasını arzulayan siyasi bir eserdir.

I.3. Kilise Tarihçileri

VI. yüzyılın kaynakları arasında kilise tarihçileri de önem arz etmektedir. Efesli Ioannes'in Süryanice versiyonunda günümüze ulaşan kilise tarihi de diğer önemli kaynağımızdır. Süryani yazar Efes'li Ioannes, 507 yılında Amida'da (Diyarbakır) doğmuştur. Çok erken bir yaşta manastır hayatı ile tanışmış ve bu süre zarfında I. Iustinus döneminde Monofizitlere karşı uygulanan kovuşturmalara yakından tanıklık etmiştir. Sürgün yıllarının ardından Constantinopolis'e gelmiştir. Başkentte Theodora'nın nüfuzu altında bulunan Monofizitler arasında kısa zaman içerisinde tanınmış bir kişi haline gelmiş ve sarayda onların lideri konumuna

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Iordanes, Önsöz, s. 1.

³⁵ Mitchell, 2016, s. 44.

³⁶ Iordanes, *Getica*, 314.

³⁷ Iordanes, Önsöz, s. 3.

yükselmiştir. Bu durum Ioannes'in Iustinianus ve Theodora ile yakın bir ilişki içerisine girmesini sağlamıştır.

Ioannes'in günümüze ulaşan ve bizim için önemli diğer çalışması *Lives of the Eastern Saints* (Doğulu Azizlerin Hayatları) adlı eseridir. Seyahatleri esnasında kendisinin tanışmış olduğu ya da önceden yakinen bildiği, 58 Azizin hayatlarından oluşan bir koleksiyondur. Eserin odak noktası Iustinianus ve Theodora üzerine kurulu olmasa da, imparator ve imparatoriçenin başkentteki teoloji faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Bunun yanı sıra Constantinopolis'te Theodora'nın koruması altında olan Kadıköy karşıtı din adamlarının faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Efesli Ioannes'in başkentteki Kadıköy karşıtları hakkındaki bilgileri tarihsel olarak her zaman doğru olmayabilir; ancak özellikle 536 yılından sonra saraydaki lobi çalışmaları hakkında verdiği bilgiler büyük olasılıkla gerçeği yansıtmaktadır.³⁸

Ioannes'in anlatımındaki Theodora imgesi, liderliğini ilahi iyiliğe layıkıyla sunan saygın ve dindar bir imparatoriçe etrafında şekillenmektedir. Hatta Iustinianus'un değişken teoloji tutumu karşısında, Theodora'yı Iustinianus'a kıyasla daha dindar olarak tasvir etmektedir. Iustinianus'un dini konulardaki yol göstericisidir. Ioannes nazarında Iustinianus, Monofizitlere saygı duyan, ancak aynı zamanda onlara karşı zulümleri de kışkırtan bir imparatorudur. Theodora ise; onun dini konularda yol göstericisidir.³⁹. Başkentteki Kadıköy karşıtlarının sadece güvenliklerini sağlamak ile kalmamış, aynı zamanda Süryani Ortodoks cemaatin oluşmasında aktif bir rol oynamıştır.⁴⁰ Ayrıca eser, Süryani Ortodoks Kilisesinin kurulmasında aktif rol oynayan Tellalı Ioannes ve Yakup Baradeus'un çabalarını günümüze aktarmaktadır.

³⁸ Volker, L. Menze. **Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church**, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 25.

³⁹ Ioannes, Theodora'nın Iustinianus üzerindeki bu etkisini Aziz Z'ura ve Amida piskoposu Mare örneklerinde ele almaktadır. Amida civarındaki bir manastırda yaşayan Aziz Z'ura Kadıköy karşıtlarına uygulanan kovuşturmalar sebebiyle imparatorluk politikalarının adaletsizliğini kınamak için Constantinopolis' gelir. Ioannes, Z'ura'nın suçlamaları karşısında, Iustinianus'un öfke kontrolüne girdiğini belirtmektedir. Anlatımının devamında Theodora'nın araya girdiğini ve Z'ura'ya kilisede barışın sağlanabilmesi için Iustinianus için dua etmesi ve tekrar huzura gelmesi yönünde bir davette bulunmuştur. Theodora onun vaftiz törenini yönetmiş ve bu dönüşümden sonra Theodora'nın koruması altında Sycae (Galata)'de yaşamaya başlamıştır. Bkz. James, A.S. Evans, **The Empress Theodora Partner of Justinian**, University of Texas Press, Austin, 2002, s. 79. . Konunun ayrıntılı bir şekilde ele alınışı için bkz. Susan A. Harvey, "Theodora 'the Believing Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition", **Hugoye: Journal of Syriac Studies** 4/2, 2001, ss. 221-229.

⁴⁰ Harvey, A. Susan, A. Harvey, **Asceticism and Society in Crisis: John of Ephesus and The Lives Eastern Saints**, University of California Press, Berkeley, 1990, ss. 86-93; 181-184.

Monofizitler ve Kadıköy itikadı yanlıları hakkında geniş bilgi veren diğer kilise tarihçisi Evagrius'tur. Evagrius'un anlatımının merkezinde Iustinianus'tan ziyade Theodora vardır. Teolojik olarak farklı saflarda yer alsalarda Evagrius'un, Theodora'yı olumlu betimlediği görülmektedir. Evagrius diğer kilise tarihçilerinden farklı olarak anlatımında Belisarius'un Vandal savaşlarına da yer vermiştir. Ancak anlatımında askeri hazırlıklardan ziyade dini törenler önemli bir yer tutmaktadır.⁴¹

I.4. Hukuki Belgeler

Çalışma boyunca yararlanılan en kritik kaynak ise; *Corpus Iuris Civilis* (Kamu Hukuku Külliyyatı) olarak bilinen yasa derleme çalışmasıdır. Diocletianus, II. Theodosius ve daha sonraki imparatorlar tarafından yayınlanan *novellae*lerin revize edilmesi ile oluşan *Codex Iustinianus* 529 yılında yayınladı. 533 yılında *quaestor* Tribonianus öncülüğünde 1500'den fazla klasik hukuk metnlerinin incelenmesini ile oluşan *Digesta* veya kamu hukuku *Pandectesi* olarak bilinen eserini 533 yılında yayınladı. Yalnızca üç yılda tamamlanan bu muazzam eser, Iustinianus'un en iddialı projesi kabul edilmektedir. Aynı yıl hukuk öğrencilerini Roma hukuk prensipleri hakkında eğitmek için hazırlanmış kapsamlı bir el kitabı olarak tasarlanan *Institutiones* yayınladı. Bu projeler yaklaşık olarak 1000 yıllık Roma hukukunu yansıtmış olsa da, Iustinianus'un iktidarına ayna tutmaktadır. Iustinianus döneminde Roma İmparatorluğu'nun nasıl yönetildiğini araştıran bütün modern çalışmaların temelini oluşturan bu derleme çalışması merkezi yönetimdeki reformlardan homoseksüelliğe kadar uzanan geniş bir yasama faaliyetini kapsamaktadır. Bu geniş çaplı yasama faaliyetleri, sistemin aksayan yönlerini ve toplumundaki ahlaki çöküntüyü gidermeye yönelik olduğu gibi imparatorun konumunu güçlendirme girişimlerini de içermektedir.

II. Modern Literatürde Iustinianus

Iustinus'un hasbelkader imparator olması ile başlayan Iustinianus'un saltanatı batı literatüründe yoğun bir ilgi görmüştür. Iustinianus'u eğitimsiz bir taşralı sunan Procopius ve onu takip eden yazarların ifadeleri, Iustinianus'un portresini

⁴¹ Evagr. *HE*, 4. 16.

oluşturmayı ve politikaları altında yatan sebepleri belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Roma Tarihinde önemli ve tartışmalı bir dönemi simgeleyen Iustinianus'un iktidarının kendine özgü hatları tam anlamıyla anlaşılamamıştır. Napolyon, Stalin ve Nazi Almanyası ile özdeşleşmiştir. Bu özdeşleşmenin arka planında mutlak güce sahip bir imparator portresi ile *imperiumun* otoritesini yeniden tesis ederek evrensel bir krallık kurmak için izlediği politikalar bulunmaktadır. Iustinianus, sürdürülebilir imparatorluk gücünün düzenli bir vergi sistemine ve bu sistem içerisindeki bürokrasinin de yetenekli olduğu kadar sadık olması gerektiğine inanıyordu. Senatörlerden, toprağa dayalı zenginliğini muhafaza eden toprak sahiplerinden ve devlet memurlarından oluşan illegal bir vergi sistemini kontrol etmekteydi. VI. yüzyılın dinamikleri içerisinde ortaya çıkan bu yeni aristokrat sınıfı ele alan önemli çalışmalardan biri Jairus Banaji'nin *Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour, and Aristocratic Dominance* adlı eseridir. Banaji, aristokratların durumunu ekonomi ile ilişkilendirmiş ve bu ilişkinin Roma İmparatorluğu'ndaki sosyal ve politik değişimin arkasındaki nedensel bir güç olduğunu savunmuştur. Büyük mülk sahiplerinin gücünün artışı ile köylülerin mallarının zapt edildiğini ve proleterleşmelerine neden olduğunu açıklamaktadır.

Iustinianus'un yönetiminin toplumsal, kültürel ve ekonomik dönüşümünün boyutlarını yansıtan en temel eser ise Peter Sarris tarafından kaleme alınan *Economy and Society in the Age of Justinian*'dır. Papirüsler ile elde edilen veriler ile hukuki belgelere, numizmatik ve arkeolojik buluntulara dayandığı bu muazzam çalışmada Sarris, Banaji'nin tezini kabul etmekle birlikte dönemin sosyal dinamiklerini ön plana çıkarmış ve Iustinianus dönemindeki mali krizin nedenini büyük mülk sahiplerinin gücünün artışı ile açıklamıştır. Bu değerlendirmesini dayanak noktası ise; Roma İmparatorluğu'nu derinden sarsan III. yüzyıl krizidir. Sarris'e göre, imparatorluğu derinden etkileyen bu krizin sonuçlarını ortadan kaldırmak için aristokratlar geniş yetkiler ile donatılmıştır. Bu yetkiler başlangıçta imparatorluğun çıkarlarına hizmet etse de, zaman içerisinde iktidar üzerinde büyük bir otorite elde etmelerine neden olmuştur. Sarris, Iustinianus'un aristokratların gücü üzerindeki kontrolün sağlamak için izlemiş olduğu iktisadi politikasının tutarlılığın ikna edici bir şekilde savunmaktadır.

Aristokratların konumlarını ve bağlantılarını Roma kentleri üzerinden ele alan Liebeschuetz ise, *Decline and Fall of the Roman City* adlı çalışmada Roma

kurumlarının değişimi ve bu değişimin sosyal dinamikler arasındaki ilişkisini vurgulamıştır. Liebeschuetz'a göre, Roma kentlerinin gerilemesinin nedeni yönetimin kent konseylerinden belli bir zümre hâkimiyetine geçmesidir. Uzun vadeli bir değişim sonucunda, kentlerdeki sivil yönetim işlevini yitirmiş ve kent yönetimleri aristokratlar tarafından ele geçirilmiştir.

Iustinianus döneminin idari ve hukuki kurumları hakkında bilgi veren eserler de dönemin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Roma İmparatorluğu'nun işleyişi hakkında bilgi verdiği ve Iustinianus'un döneminin aydınlatılması için başvurulan en önemli kaynak A.H.M Jones'in *Later Roman Empire 284-682: A Social, Economic ve Administrative Survey* adlı eseridir. Bu temel eser dışında *Cambridge Companion to the Age of Justinian* (2005) içinde yer alan John F. Haldon "Economy and Administration: How Did the Empire Work"; Caroline Humfress "Law and Legal Practice in the Age of Justinian"; Charles Pazdernik "Justinianic Ideology and the Power of the Past" makaleler de önemli bilgiler sunmaktadır.

Michael Mass *John Lydus and the Roman Past, Antiquarianism and Politics in the Age of Justinian* adlı eserinde Iustinianus'un hukuki kodifikasyonundaki *Romanitas*a ilgisini ve bu ilginin idari politikalar üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde ele almıştır. Mass, antikiteye dair ilginin bir dizi yeniliği kabul edilebilir kılmak için kasıtlı bir propaganda işlevi gördüğünü ve Iustinianus'un yasa koyucu bir imparator figürü ile Roma'nın pagan gücü ile Hristiyan Tanrı'ya dayanan yeni bir iktidar teorisi geliştirdiğini vurgulamaktadır. Charlotte Rouche, "Provincial Governors and their Titulature in the Sixth Century" adlı makalesinde Maas'ın bu görüşlerini kabul etmek ile birlikte *Romanitas*ın ön plana çıkarılmasını Roma İmparatorluğu'nun gücünün tesis edilmesine yarar sağlayan bir araç ve asıl amacın Roma otoritesini yeniden kurmak olduğunu belirtmiştir. Rouche'nin bu tezini *Novellalar*daki eyaletlerdeki yozlaşmaları hedef alan ifadeler destekler niteliktedir.

İmparatorluğun batı yarısının barbar topluluklar tarafından parçalanmasına rağmen "devletin birliği" düşüncesi canlı kalmıştı. Iustinianus dönemi bu düşüncenin bir söylem olmaktan öteye götürüldüğü kaybedilmiş olan batı topraklarının kurtarılması için ilahi g yardımıyla harekete geçildiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu ilahi görevin arka planındaki imparatorluğun batı yakasının gerileme ve çöküşünün farklı kaynaklar tarafından algılanışi gözler önüne seren

Ceren Pilevneli Çubuk tarafından kalem alınan II. *Throdosius'un Batı Politikası: Diplomasi ve Savaş* başlıklı tezi dikkate değerdir.

Iustinianus, reformları ile “Birleşik bir Roma İmparatorluğu kurmayı amaçlamaktaydı. Bu siyasi emellerinin önemli bir parçasını batı kanadının yeniden ele geçirmek için hayata geçirdiği *reconquista* (Yeniden Fetih) ideolojisi oluşturmaktadır. Iustinianus’un bu ideolojisi destekleyen ve sıklıkla başvurulmuş modern kaynaklar ise şunlardır: John Moorhead, *Justinian* (1994); J.A.S. Evans, *The Age of Justinian: The Circumstance of Imperial Power*; Rober Brownin, *Justinian and Theodora* (1987).

Roma ve Constantinopolis arasındaki ilişkilerin anlaşılması bakımından dikkat çeken diğer önemli bir konuda Iustinianus’un zikzaklı teoloji politikasıdır. Kaynaklar, bu politikanın bir fiyasko olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak kaynaklar, Iustinianus’un kilise birliği ideolojisi kurmak için izlediği politikaya karşı Monofizitlerin uzlaşmadan uzak tavırlarını ihmal etmektedirler. Iustinianus’un teoloji politikası da modern kaynaklar da geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bu kaynaklar arasında W.H.C. Frend, *The Rise of Monophysite Movement* ve Volker Menze *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* ve Turhan Kaçar’ın *Geç Antikçağda Hristiyanlık; Doğuda İsa Doktrini’nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*” “adlı eseri temel çalışmalardır. Iustinianus’un zikzaklı teoloji politikasını ve bu politikanın Monofizit kilisesinin kurulmasındaki etkileri geniş çerçevede sunulmuştur. Iustinianus’un teoloji politikasında bir diğer önemli hususta imparatoriçe Theodora’nın konumu ve yönetimdeki etkinliğidir. Kadıköy itikadını savunan Iustinianus’un karşısında Theodora Monofizitlerin korucusudur. Clive Foss, Theodora’nın iktidardaki etkinliğini açıklamak için “*Theodora and Evita: Two Women in Power*” adlı eserinde Iustinianus tarafından doğudaki zengin eyaletlerin desteğini kazanmak için özellikle seçildiğini dile getirmiştir. Foss’un bu ifadesi, Iustinianus’un mali politikasına ışık tutmaktadır. İmparatorluğun doğu eyaletleri Monofizitlerin yoğun yaşadıkları yerler arasındadır. Bu yüzden Theodora’nın iktidardaki varlığı Monofizitler üzerinde olumlu bir etki bıraktığı inkar edilemez bir gerçektir. Iustinianus’u *The Empress Theodora Partner of Justinian* eserinde bir otokrat olarak nitelendiren Evans da sadık bir eşin ikinci bir güç merkezi yaratmasının avantajını belirtmiştir. Theodora’nın yönetimdeki etkinliği ve ortaklığı Roma toplumunda kadınların statülerini de gündeme getirmiştir. David Daube” *The*

Marriage of Justinian and Theodora: Legal ve Theological Reflections; Brubaker Leslie “*The Age of Justinian Gender and Society*”; Carolyn Connor, Bizans’ın kadınları *adlı eserler* Theodora’nın öncülüğünde Roma toplumunda kadının statüsü hakkında önemli bilgiler vermektedirler.

III. Teknik Notlar

Çalışma boyunca imparatorlar, resmi devlet görevlilerinin isimleri, kentler ve askeri unvanlar Latince olarak yazılmıştır. Kent isimlerinin modern karşılığı ismin geçtiği ilk yerde parantez içinde belirtilmiştir. Latince unvan ve terimler için ise; çalışmanın sonunda bir sözlük oluşturulmuştur.

Antik kaynakların kısaltmalarının yaygın kullanımı tercih edilmiş ve kısaltmaların tamamı harf sırasına göre “Kısaltmalar Listesi” bölümünde listelenmiştir.

İmparatorların sıraları belirtirken, Türkçenin mantığına uygun olarak sıra sayıları adların önüne getirilmiştir. Örneğin Iustinus II olarak değil II. Iustinus olarak yazılmıştır. Ancak sıkça kullanılan I. Iustinianus yerine cümlede anlam kaybının yaşanmaması için Iustinianus olarak yazılmıştır. Çalışmanın sonunda Iustinianus’ın biyografisine de yer verilmiştir.

1. BÖLÜM: BİRLEŞİK ROMA İMPARATORLUĞU İDEOLOJİSİ

1.1. Roma İmparatorluğu'nun Barbar Krallıkları

Roma İmparatorluğu'nun batı kanadının çöküşü, çok tartışılan ve yüzlerce nedene dayandırılan bir konudur. Bu nedenler arasında, barbar istilaları ve bu istilaların uzun vadedeki sonuçları belirleyici olarak kabul edilmektedir.⁴² Çalışmamızın sınırları Batı Roma İmparatorluğu'nun neden çöktüğü sorusuna cevap aramaktan ziyade topraklarının parsellenmesinde yeni oluşan siyasi formasyonların rolü ve imparatorluk ile kurdukları karmaşık ilişkiler ağıdır.

Bu ilişkide Hunların artan baskısı karşısında batıya çekilmek zorunda kalan Gotların (Vizigot veya Batı Gotları) 376 yılında İmparator Valens'ten (364-378) imparatorluğun sınırlarına kabul edilme talebinde bulunmaları önemli bir noktayı temsil etmektedir. Valens, Gotların bu talebini bir fırsat olarak görmüş ve Hristiyanlığı kabul etmeleri şartıyla Balkanlara yerleşmelerine müsaade etmiştir.⁴³ Bu barışçıl ortam, imparatorluk yöneticilerinin Gotlara karşı sert davranışları nedeniyle kesintiye uğramış ve ciddi bir Got isyanı ile karşı karşıya kalınmıştır. İsyanın boyutunu, Ammianus Marcellinus tarafından Roma'nın MÖ 216'da Hannibal karşısındaki Cannae faciasından sonra aldığı en ağır yenilgisi olarak belirttiği Hadrianopolis (Edirne) Savaşı gözler önüne sermektedir.⁴⁴ 9 Ağustos 378 yılında Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasında vuku bulan Hadrianopolis Savaşı'nda, İmparator Valens ve ordusunun üçte ikisi öldürülmüştür. Gotlar, Edirne'yi ve Constantinopolis'i ele geçirmeyi başaramamışlarsa da Trakya'nın tamamını işgal etmişlerdir. Gotlar karşısında alınan bu ağır yenilgi, Roma İmparatorluğu'nun askeri üstünlüğüne ve batıdaki prestijine ciddi bir darbe niteliğindedir.

İmparator Valens'in halefi I. Theodosius (379-392), Got krizine karşı askeri çözüm yerine diplomatik bir yaklaşım tercih ederek Gotlar ile 3 Ekim 382'de iskân esasına dayalı bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya ile Gotlar *foederati* (Roma'nın imtiyazlı müttefikleri) olarak, Trakya topraklarına yerleşmeye resmi

⁴² Batı Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasında ve çöküşünde barbarların rolü üzerine ayrıntılı ve derin bir analiz için bkz. Peter Heather, "The Huns and the end of the Roman Empire in the West", **EHR**, 1995, ss. 4-41.

⁴³ Peter Heather, **Goths and Romans 332-489**, Clarendon Press, Oxford, 1991, ss.122-135.

⁴⁴ Amm. Marc. *Res Gestae*, 31.13.14.

olarak hak kazanmışlardı.⁴⁵ Gotlara bilfiil Roma topraklarında özerklik sağlayan bu anlaşma, Roma İmparatorluğu ile barbar kavimler arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası kabul edilmektedir.

Theodosius'un 395 yılında hayatını kaybetmesi üzerine imparatorluğun yönetimini oğulları Arcadius ve Honorius devir almıştır. İmparatorun ölümü ile 382 yılında yapılan antlaşmanın kısa vadeli bir çözüm olmaktan ileriye gidemediği ve imparatorluğun iki yarısı arasında siyasi çekişmelerin arttığı görülmektedir. Bu yüzden 395 yılı Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölündüğü bir yıl olarak kabul edilmektedir.

İmparatorun ölümü ile oluşan siyasi çekişmeleri fırsata çeviren Got asıllı Radagasius, farklı barbar gruplardan oluşan ordusu ile 405 /406 yılında İtalya'yı yağmalamıştır. Radagasius'un akabinde Alaricus; Trakya, Makedonya, Yunanistan'ı ve daha da önemlisi 410 yılında Roma'yı işgal etmiştir.⁴⁶ *Roma Aeternanın* (Ölümsüz Roma) olarak adlandırılan Roma'nın işgali ve yağmalanması, tüm imparatorluk sakinleri üzerinde büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Nihayetinde gaspçı İmparator Iovinus'un yaratmış olduğu siyasi boşluktan faydalanan Gotlar, Galya'da kalıcı yerleşme hakkını elde etmişlerdir.

Roma İmparatorluğu topraklarında teker teker hâkimiyetlerini kurmaya başlayan barbar kavimlerden en dikkat çeken Vandallardır. Karadeniz'in kuzeyindeki Ostrogot (Doğu Gotları) Krallığı'nın Hunların baskıları neticesinde yıkılması üzerine Vandal, Alan ve Süevlerden oluşan bir grup 406 yılında Ren Nehri'nin donmasıyla birlikte Galya'ya geçmeyi başarmış ve yaklaşık olarak üç yıl süren yağmalamanın ardından İspanya'ya geçerek bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Roma ordusu İspanya'ya yerleşen Vandalları, Gotlar ile kurmaya çalıştığı ittifak ile bölgeden çıkarmaya çalıştıysa da, Roma-Got ittifakının ordusu 420'lerde Vandallar tarafından yenilgiye uğratılınca, Roma'nın Akdeniz'deki kontrolü ilk ciddi tehdidi almış oldu.⁴⁷ Vandalların bu başarısında, neredeyse imparatorluk donanmasına eş değer bir donanmaya sahip olmaları etkilidir. Bu barbar kavmin donanması, neredeyse Roma askeri gücüne meydan okuyordu. Vandalların şaşırtan bu askeri

⁴⁵Herwing Wolfram, **History of the Goths**, (Trans. by T.J.Dunlap), University of California Press, Berkeley, 1988, ss. 131-139. Anlaşmanın ayrıntılı ele alımı için bkz. Heather, 1991, ss. 157-192.

⁴⁶Alaricus önderliğindeki Gotların Roma istilasının ayrıntılı tasviri için bkz. Proc. *Bell. Vand.* 3.2.

⁴⁷Turhan Kaçar, "Eskiçağ Akdeniz Dünyasında Siyasal Birliğin Sonu: Romalılar ve Kuzey Komşuları", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 34, 2005, s. 212.

gücü, imparatorluğun tecrübe ettiği en ağır yenilgi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Geisericus önderliğindeki Vandallar, 429 yılında Kuzey Afrika'ya girmeyi başarmış ve 439 yılında Kartaca'yı ele geçirmişlerdir.⁴⁸ Batı Roma İmparatorluğu için bir tahıl deposu olarak işlev gören Kartaca, artık bağımsız Vandal Krallığı'nın resmi başkentidir.

Barbarların Roma sınırlarına saldırıları, imparatorluğun hâkimiyetini artık kesin bir şekilde tehdit eder hale gelmişti. Çünkü toprak kaybı beraberinde vergi kaybını da getirmişti. Ordunun ihtiyaçlarının büyük bir kısmının vergiler ile tahsil edildiği göz önüne alındığında, Batı Roma İmparatorluğu'nun mali sorunları açık bir şekilde gün yüzüne çıkmaktadır. 444 yılında yayımlanan bir yasada; imparatorluğun gelirlerinin var olan birlikleri beslemek ve giydirmek için bile yeterli olmadığı belirtilmiştir.⁴⁹

453 yılında Atilla'nın ölümü ile Hunların askeri gücünün zayıflaması neticesinde Ostrogotlar, Gepidler, Heruller ve Lombardların, imparatorluğun üzerindeki baskılarının daha da arttırdıkları görülmektedir. Öyle ki, Avitus'un 455 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nda tahtı ele geçirebilmesi Gotların desteği ile mümkün olmuştur. Gotların bu desteği Batı Roma'nın askeri üstünlüğü üzerinde hâkimiyet kurmalarının yanında siyasal yaşamında da aktif bir rol üstlendiklerini göstermektedir.⁵⁰ Barbar kavimlerin Batı İmparatorluğu'nun siyasal yaşamında aktif bir ol üstlendiklerini göstermektedir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun askeri, siyasi ve mali problemleri nedeniyle başarısızlığa mahkûm olmuştur. Nihayetinde Kartaca'yı ele geçiren Geisericus 455 yılında Roma'yı da istila etmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nu derinden sarsan Kuzey Afrika'daki gelişmeler ve Roma'nın istilasına akabinde, Doğu ve Batı İmparatorlukları Vandallara karşı birleşik bir güç oluşturmuşlardır. Birleşik bir ordunun, batı kanadının dağılmasında belirleyici bir rol üstlenen Vandallara karşı nihai bir zafer kazandıracağı düşünülmüş olmalıdır. Ancak beklenilenin aksine birleşik Roma ordusu Vandallar tarafından büyük bir hezime uğratılmıştır.⁵¹ 468

⁴⁸ Iordanes, *Getica* 167; Proc. *Bell. Vand.* 3.3.33.

⁴⁹ Peter, Heather, "The Western Empire, 425-76", *CAH* 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward-Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.14.

⁵⁰ Iordanes, *Getica* 235, Iordanes, *Romana*, 334, Evagr. *HE*, 2,7.

⁵¹ 468 yılındaki Vandallara karşı yapılan sefer için bkz. Proc. *Bell. Vand.* 3,6.

yılındaki Vandalların bu yıkıcı zaferi, her iki taraf için de uzun yıllar önemini koruyacaktır.

Barbar olarak tanımlanan bir diğer topluluk ise, Franklardır. Franklar, 470 ve 480’li yıllarda daha aktif bir rol üstlenir hale gelmişler ve Kuzey Galya’ya yerleşmeye başlamışlardır. Frankların bu ilerleyişi, Vizigot lider Euricus’un iktisatlarını kamçılarmış ve İspanya’nın büyük bir bölümünde hakimiyet kurmayı başarmıştır.⁵² Barbar kavimlerin bu başarıları ile Batı Roma İmparatorluğu’nun varlığı artık tanınmaz bir hale gelmişti. Odovacer’in 476 yılında Romulus Augustulus’u devirerek kendini imparator ilan etmesi, Batı Roma İmparatorluğu’nun tamamen sonunu getirmiştir. Son Roma İmparatoru Romulus’un tahtının bir tiran tarafından gasp edilmesine Doğu Roma İmparatoru Zeno’nun müdahilesi ise, İtalya’da Theodericus Amal önderliğinde yeni bir dönemin başlamasını beraberinde getirmiştir. Zeno’nun “silahlanmış evlat” olarak kabul ettiği Theodericus Amal 493 yılında Odovacer’i etkisiz hale getirerek İtalya’da Ostrogot Krallığı’nı kurmuştur.

Görüldüğü gibi Batı Roma İmparatorluğu topraklarının parsellenmesi, İspanya ve Güneybatı Galya’ da Vizigot, Orta ve Kuzey Galya’da Frank, İtalya’da Ostrogot ve Burgonya Krallıkları gibi yeni siyasi formasyonları beraberinde getirmiştir. Bu krallıkların, Romalılar tarafından “barbar” olarak adlandırmaları kültürel bir çatışmanın ifade ediliş biçimidir. “Yunan olmayanları” tanımlamak için kullanılan ve eski Yunanca’da yabancı anlamına gelen barbar terimi, Geç Antik Çağ’da Roma vatandaşı olmayanları tanımlamak için de kullanılmıştır.⁵³ Dolayısıyla “barbar” terimi “Romalı” olmamanın bir göstergesidir. Romalılar, Roma toplumuna uyum sağlayamayan bu göçebe komşuları arasındaki farklılıkları vurgulamak için kendilerinin üstünlüğünü belirten barbar terimini itina ile kullanmışlardır.

Romalıların kültür farkını vurgulamak için barbar olarak nitelendirdikleri bu krallıklar ile dinsel farklılıkları da mevcuttur. İznik itikadında reddedilen Ariusçuluk gönderilen misyonerlerin çabaları neticesinde barbar krallıklar arasında taraftar kitlesini genişletebilmişti. Hristiyanlığın Ariusçu formunu kabul edilmesinde misyoner Ulfilas’ın çabaları etkili olmuştur.. Ulfilas, aslen Kapadokya’lıdır. III. yüzyılın sonlarında Kapadokya’nın yağmalanması esnasında Gotlar tarafından esir

⁵² Heather, 2000, s. 26.

⁵³ Kaçar, 2005, s. 218.

alınmıştı. Bu esir alındığı zaman zarfında Gotların kültürlerini yakından tanıma ve dillerini iyi derecede bilme imkânına sahip olmuştu. 336 veya 341’de Constantinopolis’e Got elçisi olarak gelen Ulfilas, Eusebius tarafından barbarlara piskopos olarak atanmıştır.⁵⁴ Ulfilas’ın bu görevlendirilmeden sonra teoloji çalışmalarına hız verdiği görülmektedir. Yeni bir alfabe geliştirerek Got dilini sözlü dilden yazılı bir dile dönüştürmüş ve İncil’i bu yeni yazı diline tercüme etmiştir.⁵⁵ Ulfilas, Gotlar arasında Ariusçuluğu yaymak için muazzam bir çaba sarf etmiştir ve II. Constantius da Ulfilas’ın bu çabalarını, “*zamanımızın Musaları*” benzetmesi ile takdir etmiştir.⁵⁶ İmparatorluk içindeki Ariusçu grubun teşviki ve Ulfilas’ın üstün gayretleri sayesinde Ariusçuluk ilk olarak Vizigotlar tarafından benimsenmiştir. Vizigotlar bu öğretinin Ostrogotlar, Vandallar ve Süevler arasında hızlı bir şekilde yayılmasına aracı olmuşlardır. Bu noktada Franklar ayrı bir öneme sahiptir. Frank kralı Clovis, Ariusçuluk yerine Katolik Hristiyanlığı kabul etmiştir. Clovis’in bu tercihi, Romalı Katolikler ile bağ kurmak ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun nispeten desteğini kazanmak için uyguladığı zekice bir hamledir. Katolikliğin kabul edilmesinin ne kadar zekice bir hamle olduğunu, İmparator Anastasius’un 508 yılında Clovis’i onursal *consul* unvanı ile şereflendirmesi gözler önüne sermektedir.⁵⁷

VI. yüzyıla kadar, kültürel yönden barbar ve dini yönden sapkın olarak görülen bu krallıklar, *Roma Aeterna* dâhil batı kanadının topraklarında söz sahibi olabilmişlerdir. Akdeniz’deki üstünlüğün kaybedilişinin bir göstergesi olan bu bölünmüşlüğü, Doğu Roma İmparatorları görmezden gelmişler ve müdahalede

⁵⁴ Philostorgius, *HE* 2.5. Ulfilas’ın piskopos olarak atandığı zaman aralığı tartışmalı bir konudur. Barnes, Ulfilas’ın 336 yılında piskopos olarak atandığını belirtmektedir. Bkz. Timothy D. Barnes, “The Consecration of Ulfila”, *JTS* 41, ss.541-545. Wolfram ise Constantinus’un ölümünün ardından 341 yılında Antiochea’da toplanan konsilde Ulfilas’un piskopos olarak atandığını ifade etmektedir. Bkz. Wolfram, 1988, ss. 77-78. Bu tartışmalı konuda genel olarak Wolfram’ın ifadesi kabul edilmektedir. Ulfilas hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ceren Pilevneli Çubuk, “Geç Roma İmparatorluğu ve Erken Ortaçağ Avrupasında Ariusçuluk”, *Ortaçağ Kıta Avrupası’nda Dinsel Sapkınlıklar: Ariusçuluktan Husçuluğa* (Ed. Fatih Durgun), Paradigma Akademi Yayınları, 2023.

⁵⁵ Philostorgius *HE* 2.5. Ulfilas’ın yeni bir alfabe düzenlemesinden Iordanes de bahsetmektedir. Bkz. Iordanes, *Getica*, 267. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wolfram, 1988, ss. 80-84; Peter Heather, *Gotlar*, (Çev. Erkan Avcı), Phoenix, Ankara, 2012, ss. 102-103;140-41.

⁵⁶ Philostorgius, *HE*, 2.5.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rober Collins, “The Western Kingdoms”, *CAH* 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss.112-134.

bulunmaktan kaçınmışlardı. Bu durum emperyal hırsları yeniden canlandıran Iustinianus'un tahta çıkışına kadar devam etmiştir.

1.2. Afrika Seferi

*“Amacımız ne Vandallar ile savaşa girmek ne de Geisericus ile yaptığımız anlaşmayı bozmaktır. Aksine Geisericus’un vasiyetine uymayan bir tiranın yaptıklarına son vermektir... Bu sebeple bu tirandan kurtulabilmek, barış ve özgürlüğün tadını çıkarabilmek için güçlerimizi birleştirmeliyiz.”*⁵⁸

Procopius, *reconquista* ideolojisinin ilk durağı Afrika’nın ele geçirilmesinin gerekçesini Iustinianus’un müttfikî Hildericus’un tahtının Gelimer tarafından gasp edilmesi olarak belirtmektedir. Gelimer’e göre yaşlı Kral Hildericus, zayıf bir karaktere sahipti. Kralın bu yapısı hem Afrika’nın yerli halkı Berberiler ile mücadeleyi zorlaştırmakta hem de Constantinopolis yanlısı bir politikanın izlenmesine neden olmaktaydı. Gelimer, bu iddiaları doğrultusunda kapsamlı bir propaganda faaliyetine girişmiş ve başta aristokratlar olmak üzere ileri gelen Vandalların desteğini kazanarak Hildericus’un tahtını ele geçirmiştir.⁵⁹

Procopius’un ileri sürdüğü gibi Afrika seferinin nedeni Hildericus’un tahtının Gelimer tarafından gasp edilmesi midir? Vandal Kralı Hildericus’un annesi, İmparator III. Valentinianus’un kızı Eudokia’dır.⁶⁰ Ancak Hildericus ve Iustinianus arasındaki yakın ilişki yalnızca akrabalık bağı çerçevesinde ele alınmamalıdır. Hildericus, Iustinianus ile yakın ilişkisini tahtına karşı olası bir tehlikeye tedbir olarak görmüş olmalıdır.

Afrika seferinin amaçlarını da yalnızca bu yakınlık çerçevesinde açıklamak oldukça mümkün değildir. Iustinianus Roma kontrolünden çıkmış toprakları yeniden fethetmeyi, ilahi bir buyruğun parçası ve kendisine verilen kutsal bir görev olarak görmektedir:

“Tanrı birçok kez bizden lütfunu esirgemedi. O’nun üzerimize yağın sayısız ihsanlarını kabul ettiğimiz gibi, bunlara layık olmak için hiçbir şey yapmadığımızın da farkındayız. Her şeye gücü yeten Tanrı’nın, bizim aracılığımızla göstermeye uygun gördüğü eylemler çok kısa

⁵⁸Proc. Bell. Vand.3.16.13-14.

⁵⁹Proc. Bell. Vand. 3.9.8-9; Malalas, *Chronicle*, 18.57, Iordanes, *Getica*, 170.

⁶⁰Proc. Bell. Vand.3.9.5.

bir süre içinde yerine getirilmelidir. Vandallar tarafından ele geçirilen Afrika, bizim aracılığımızla özgürlüğüne kavuşturulmalıdır.... Kilisenin tahribatının intikamını benim aracılığım ile alınmasını uygun gördüğü için, bir hizmetkârı olarak Tanrı'ya layık olmak her şeyden önce gelmektedir.”⁶¹

Iustinianus, tüm Hristiyanları evrensel doğru inanç olarak kabul edilen Ortodoksluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlamaktaydı. Ortodoksluk birleşik kilise birliği ideolojisi çerçevesinde en önemli unsurdur. Ancak bu ideolojinin uygulanabilirliğine koyu bir Aryanizm taraftarı ve Katolik Kilisesi'ne aktif düşman olan Vandalların varlığı ciddi bir tehdittir. Galya veya İspanya'daki Vizigotlar vasıtasıyla Aryanizmi kabul eden Vandallar⁶², diğer barbar kavimlerinden farklı olarak katı bir din politikası takip etmişler ve Afrika'daki Katoliklere karşı ciddi kovuşturmalar uygulamışlardır.⁶³

Katoliklere karşı kovuşturmaların uygulanmasında, Afrika'nın Donatusçular ve Katolikler olarak dini bir ayrışma içerisinde olması önemli bir etkidir. Pagan imparatorlar tarafından Hristiyanlara karşı yürütülen kovuşturmalar, Numidialı Hristiyanlar ve Kartaca'daki kilise arasında ciddi bölünmeler oluşturmuştu. Bu bölünme, devlet tarafından desteklenen Katolik Kilisesi'ne karşı, Donatusçuluk olarak bilinen muhalif bir Hristiyan cemaatin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Kuzey Afrika'nın en güçlü Hristiyan cemaati olan Donatusçular, kendilerini otantik Hristiyanlığın gerçek varisleri olarak görmekteydiler.⁶⁴ Bu ayrışma Roma İmparatorluğu'nun Afrika Kilisesi üzerindeki otoritesini azalttığı gibi, Vandalların kovuşturmalarına karşı topyekün direnç gösterilmesini de engellemiştir.

Hildericus (523-530), Donatusçular ve Katoliklere karşı Afrika'daki kovuşturmalara son vermiştir. Sürgün edilen piskoposlarının hepsi geri çağırılmış ve onlara ibadet özgürlüğü tanınarak mülklerinin çoğunu iade etmiştir.⁶⁵ Hildericus'un bu yaklaşımı, Constantinopolis ile Vandal Krallığı arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır. Vandal tahtında Constantinopolis'in siyasi

⁶¹ *Cod. Iust.* 1.27.1.1-2.

⁶² Andy Merrils - Richard Miles, **The Vandals**, Wiles-Blackwell, Oxford, 2010, s.179.

⁶³ Vandal Krallarının katı dini politikalarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için bkz. Merrils-Miles, 2010, ss. 184-203.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. William, H. C. Frend, **The Donatist Church: A Movement of Protest in Roman North Africa**, Oxford University Press, Oxford, 1985.

⁶⁵ *Proc. Bell. Vand.* 3.9.1.

atmosferine yakın Hildericus'un varlığı Procopius'un ısrarla üzerinde durduğu akraba ilişkilerinden ziyade Afrika'yı tekrardan Roma tabiiyetine verecek kişi olmasından kaynaklanmaktadır.⁶⁶

Hildericus'un aksine Gelimer koyu bir Ariusçu ve Constantinopolis karşıtı bir kraldı. Dolayısıyla, Iustinianus'un Afrika'daki tüm emelleri önündeki en önemli engeldi. Iustinianus, kendi çıkarları ile tamamen ters düşen bu yeni duruma müdahale etmekte gecikmemiştir. İlk olarak, güçlü bir protesto mektubu ile elçilerini Kuzey Afrika'ya göndermiş ve ardından Ostrogot Kralı Athalaricus'tan, Gelimer'in Vandal Kralı olarak tanınmamasını talep etmişti.⁶⁷ Iustinianus'un bu talebi, hem Gelimer'in isyancı statüsünde kabul edilmesine ve hem de barbar krallıklar arasında Constantinopolis'e karşı olası bir ittifakı engellemeye yöneliktir. Gelimer, bu müdahalelere karşı Hildericus ile yeğenlerini hapsedtirmiş ve kendisinin Vandal Krallığı'nın meşru kralı olduğunu belirten bir mektubu Iustinianus'a yollamıştır. Gelimer'in mektubundaki en dikkat çeken kısım, herhangi bir saldırının güçlü bir direniş ile karşılaşacağını belirtmiş olmasıdır.⁶⁸

Gelimer'in bu tavizsiz üslubunda 468 yılında birleşik imparatorluk gücünün Kuzey Afrika'daki yenilgisi önemli bir etkidir. Kral, Vandalların geçmiş başarılarını Constantinopolis'e karşı caydırıcı bir güç olarak kullanarak Kuzey Afrika'ya sefer düzenlenmesini engellemek istemekteydi. Gelimer'in göz ardı ettiği nokta ise, Iustinianus'un Roma kontrolünden çıkmış toprakları yeniden fethetme konusunda hiçbir Roma İmparatorunun sahip olmadığı azme ve karara sahip olmasıydı.

Ancak Afrika'ya yapılacak olası bir sefer, imparatorluğun mali politikasını derinden etkileyeceği bir gerçektir. Bu mali sorun ve 468 yılındaki alınan büyük yenilgi, Afrika'ya karşı yapılacak bir sefere isteksiz yaklaşılmaya sebep oluyordu. Afrika seferine dair Constantinopolis'teki bu karamsar havayı ortadan kaldırmak için Iustinianus'un Vandal Krallığı'ndaki gelişmeleri avantaja dönüştürdüğü görülmektedir. Trablus'ta Pudentius ve Got asıllı Godas da Sardinya'da Vandallara karşı ciddi bir isyan başlatmışlar ve her iki isyancı da Iustinianus'tan yardım talebinde bulunmuşlardı. Iustinianus'un isyanların başlamasında ne derece etkili

⁶⁶ Robert Browning, **Justinian and Theodora**, Thames and Hudson, New York, 1987, s. 78.

⁶⁷ Malalas, *Chronicle*, 18.57.

⁶⁸ Proc. *Bell. Vand.* 3.9.20-23.

olduğu bilinmemektedir. Ancak isyancıların yardım takeplerini ivedilikle yerine getirdiği ve Vandallara karşı büyük bir tehdit oluşturmalarına destek verdiği bilinmektedir.⁶⁹ Gelimer, bu isyanları bastırmak için ordusunun büyük bir kısmını kardeşi Tzazon komutasında görevlendirmiştir. Aslında Gelimer'in bu hamlesi Iustinianus'a avantaj sağlayan büyük bir hatadır.

Iustinianus'un avantaja dönüştürdüğü gelişmelerden diğeri de, Hildericus'un tahtının gasp edilmesinden sonra Constantinopolis'e sığınan mültecilerin faaliyetleridir. Procopius, Hildericus'a hizmet eden Apollinarius önderliğinde bir grup Libyalının, Vandalların durumu hakkında Iustinianus'a kıymetli bilgiler sunduğunu belirtmektedir. Zachariah da Procopius'un bu ifadesine benzer Zacharias bilgileri sunmaktadır:

“O zamanlar Constantinopolis'te bazı Afrikalı soylular bulunmaktaydı. Bu soylular Gelimer ile münakaşa halinde olduklarından sığınacakları yeni bir toprak ve bir imparator arayışı içerisindeydiler. Bu sebeple imparatora Afrika hakkında bilgi vermişler ve onu sefere çıkması yönünde teşvik etmişlerdi. Bu bilgilerin içerisinde en önemlisi, Afrika'nın çok geniş ve huzurlu bir bölge olduğu, ancak Araplar gibi çöllerde yaşayan ve yağmayla geçinen Berberiler ile savaş içerisinde olmalarıdır.”⁷⁰

Bu gibi bilgiler, başkentteki karamsar atmosferi bertaraf etmek için Iustinianus'a avantaj sağlaması yönünden önemlidir. Ayrıca, Vandalların Katoliklere karşı kovuşturmaları da, Iustinianus'un kullanmış olduğu önemli bir stratejidir:

“Dilleri kökünden kesilmiş kıymetli insanlar tanıyoruz. Bu gibi işkenceler, onlara yapılan ağır eziyetleri anlamlı bir şekilde tarif etmektedir. Daha farklı işkencelere maruz kalanlar ise, sürgüne maruz kalmışlar ve hayatlarını kaybetmişlerdir.”⁷¹

⁶⁹ Proc. Bell. Vand. 3.10.22-34.

⁷⁰ Zach. HE, 9.17.

⁷¹ Cod. Iust. 1.27.1.4.

Afrika seferine dair bir piskoposun rüyası da, Iustinianus'un "inançlı bir imparator" imajını vurgulamasına ve muhaliflerine karşı kararlı bir tutum sergilemesine yardımcı olmuştur:

*“Tanrı’nın rüyasında kendisini ziyaret ettiğini iddia eden piskopos, Tanrı tarafından imparatora sitem etmek ile görevlendirilmişti. Çünkü Afrika’daki Hristiyanları koruma görevini üstlendikten sonra korkmak için herhangi bir neden yoktu”.*⁷²

Iustinianus’a zaferi müjdeleyen bu rüya, Vandal seferi hazırlıklarına kutsal bir destek sağlamaya yöneliktir. Nitekim Procopius da, Afrika seferine dair görüşlerini, görmüş olduğu bir rüya ile ilişkilendirmektedir. Belisarius’un etrafında şekillenen bu rüyayı, kutsal bir işaret olarak algılayan ve buna bağlı olarak da kendisini *reconquista* ideolojisinin başarı ile sonuçlanacağına ikna edilen biri olarak tasvir etmektedir.⁷³ Bu gelişmeler neticesinde Constantinopolis’teki karamsar havayı bertaraf etmeyi başarmış ve sefer hazırlıklarının yapılmasını emretmiştir. Ayrıca batıya karşı yapılacak seferlerin tam anlamıyla yürütülebilmesi için doğu sınırındaki Sâsâni tehlikesi, 540 yılına kadar sürecek olan “Ebedi Barış” anlaşması ile sonlandırılmıştır. İmparatorun bu girişimleri ile mali konuların sınırlarının zorlandığı bir dış politika süreci de başlamış bulunmaktadır.

Iustinianus, Belisarius’un eylemlerinin kendi eylemleri gibi kabul görülmesini emrederek Afrika seferinin tüm sorumluluğunu, yetenekli komutan Belisarius’a teslim etmiştir.⁷⁴ Iustinianus’un bu emri, Belisarius’un başkentten uzak Afrika’da hızlı karar alabilmesi ve uygulayabilmesi için olmalıdır. Geniş yetkiler ile donatılan Belisarius’un ordusu 5.000 süvari, 10.000 piyade, 400 Herul, 600 atlı Hun okçusundan ve önemli sayıda *foederati* birliklerinden oluşuyordu.⁷⁵ Vandallar için oluşturulan ordunun bu kadar büyük olması, daha önceki başarısızlıkların göz önüne alındığını göstermektedir. Belisarius; eşi Antonina ve Procopius’un katılımıyla 533 yılında Constantinopolis limanından ayrılmıştır.

⁷²Proc. Bell. Vand. 3.10.18-21.

⁷³Proc. Bell. Vand. 3.12.4-5. Cameron, 1985, s. 173.

⁷⁴Proc. Bell. Vand.3.11.18-20.

⁷⁵Proc. Bell. Vand. 3.11.1-16.

Ordunun ihtiyaçları, Ostrogot Kraliçesi Amalasuintha tarafından Sicilya’da tedarik edilmiştir. Procopius’a göre bu kritik desteğin nedeni, Amalasuintha’nın kendini tehlikede görmesi ve Iustinianus’un desteğine ihtiyaç duymasıdır.⁷⁶ Procopius’un bu ifadesine ek olarak, Vandal Kralı Trasamundus’un ölümünden sonra Got kökenli eşi Amalafrida’nın ldrlmesi Ravenna ve Kartaca arasında siyasi bir krizin yaşanmasına neden olmuştu. İki krallık arasındaki bu siyasi kriz, Amalasuintha’nın Vandallar karşısında Doğu Roma İmparatorluğu tarafında yer almasına zemin hazırlamıştır. Sicilya’daki kritik destekten sonra, ordu ağustos ayının sonuna doğru Kartaca’ya beş günlük mesafedeki Caput Vada’da karaya çıkmıştır. Procopius’un Syracuse’de nakliye işi ile uğraşan çocukluk arkadaşından edinmiş olduğu bilgiler, Vandalların imparatorluk tarafından bir saldırı beklemedikleri ve Godas’ın isyanını bastırmak ile meşgul oldukları yönündedir.⁷⁷

Gelimer’in bu stratejik ngrszlğ, *reconquista* ideolojisinin uygulanabilirliğine dair ihtirasları körüklemiştir. Bu ihtirasların izlerini, Procopius’un anlatımında görmemiz mümkündür. Procopius, Belisarius’un Afrika’ya ayak bastığında herhangi bir direniş ile karşılaşmadığını belirtmektedir.⁷⁸ Bu ifadesi ile Vandalların Kuzey Afrika sakinleri tarafından benimsenmediğini göstermek ve *reconquista* ideolojisinin haklılığına vurgulamak istemiş olmalıdır. Procopius’un *reconquista* ideolojisinin haklılığını vurgulaması, Vandalların yenilmez imajının sarsıldığının bir göstergesi olarak ele alınmalıdır.

Gelimer’in hazırlıksız yakalanmasını fırsat bilen Belisarius, ordusunu ile Kartaca’ya doğru ilerlemiştri. Gelimer, başkent in tehlide olduğunu dört gün sonra öğrenmiş ve bu hatasını telafi edebilmek için diğer kardeşi Ammatas’ı, Hildericus’u öldürmesi için görevlendirmiştir. Gelimer’in bu ani tepkisi, Iustinianus karşısında kararlı duruşunu sergileme çabasından kaynaklanmaktadır. Zira imparatorun devrik Kral Hildericus hakkındaki hassasiyeti bilinen bir gerçektir.

Ayrıca Ammatas’a, Belisarius’un başkenti ele geçirmesini engellemek için ordusunu Kartaca’nın 15 km doğusundaki Ad Decimum’da konumlandırmasını

⁷⁶Proc. Bell. Vand. 3.14.5-6.

⁷⁷ Proc. Bell. Vand.3.14.10-13.

⁷⁸Proc. Bell. Vand. 3.16.9-11; 3.17.6-6.

emretmiştir. Bu plan doğrultusunda, kendisi de askerleri ile birlikte Belisarius'u takip edecek ve böylece Belisarius iki Vandal kuvveti arasında tuzağa çekilmiş olacaktı. Ancak Gelimer'in bu savaş planı, Belisarius tarafından Ad Decimum'a gitmesi için görevlendirilen komutan Ioannes'in beklenilenden çok kısa sürede ulaşması ile bir fiyasko ile sonuçlanmıştır. 13 Eylül 533 yılında Ioannes ve Ammatas arasında vuku bulan Ad Decimum Muharebesi'nde Vandal ordusu bozguna uğratılmıştır.⁷⁹ Ammatas ise, almış olduğu mağlubiyet karşısında kaçmaya çalışarak canını kurtarmak istemişse de, Ioannes tarafından öldürülmüştür. Gelimer, Ammatas'ın öldürüldüğü haberini öğrendiğinde, bozgunu uğrayan ordusunu toparlamak yerine kardeşinin defin işlerini yürütmeyi tercih etmiştir. Gelimer'in, bir kraldan ziyade insani duygular içerisinde hareket etmesi, Belisarius'un nihai bir üstünlük kazanmasını sağlamıştır. Belisarius, Vandal ordusunun bozguna uğradığını öğrendiğinde hızlı bir şekilde Kartaca'ya doğru ilerlemiş ve başkenti 15 Eylül 533 yılında zahmetsiz denilecek bir şekilde ele geçirmiştir.⁸⁰

Gelimer'in tekrarlayan bu stratejik öngörüsüzlükleri, Belisarius'un Vandallara karşı yıldırım hızında bir zafer kazanmasında ve şöhretinin artmasında önemli bir etkidir. Belisarius, 468 yılındaki bir fiyasko niteliğindeki yenilginin izlerini Kartaca'yı ele geçirerek silebilmeyi başarmıştır. Procopius da, Belisarius'un bu zaferini daha önceden elde edilemeyen bir başarı olarak nitelendirmektedir.⁸¹ Belisarius'un şöhretinin zirvesini yaşadığı dönemlerde, mağlup kral Gelimer, Kartaca'yı geri almak için hazırlıklarına başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi Vandal ordusu Ad Decimum Muharebesi'nden sonra dağınık ve düzensiz bir haldedir. Gelimer, bu durumu bertaraf edebilmek için Sardinya'daki isyanı başarılı bir şekilde bastıran kardeşi Tzazon ve birliğini geri çağırmıştır. Ayrıca Afrika'nın yerel gücü olarak kabul edilen Berberilerin bir kısmın ordusuna dâhil edebilmiştir.⁸² Ordusuna yaptığı bu takviyelerin yanında, Belisarius'un ordusunu zayıflatma girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimlerden en dikkat çeken Belisarius'un ordusundaki çok sayıdaki Ariusçu askerlerin komutanlarına bağlılıklarını zedelemeye

⁷⁹ Proc. *Bell. Vand.* 3.17-17; 3.18-19.

⁸⁰ Proc. *Bell. Vand.* 3.20.17-21.

⁸¹ Proc. *Bell. Vand.* 3.21.8.

⁸² Mauretania Caesarea, Numidia ve Byzacena'da yoğun olarak bulunan Berberiler, Belisarius'a elçi göndermişler ve imparatorun müttefikleri olduklarını belirtmişlerdir. Fakat Procopius, Berberilerin savaşın kesin sonucunu beklediklerini ve kazananın tarafında olduklarını belirtmektedir. Bkz. Proc. *Bell. Vand.* 3.25.3-11.

alışmasıdır. Daha önce de değinildiği gibi, Vandalların en güçlü propagandası koyu bir Aryanizm taraftarı olmalarıydı. Ayrıca, Hunlara da müttefikleri olmaları durumun da büyük hediyeler bağışlayacağını belirtmiştir. Gelimer'in bu hamleleri Belisarius'un ordusunda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Belisarius, Ariusçu askerlere ihtiyatlı yaklaşarak ve Hunlara zaferden sonra yurtlarına dönmelerini garanti ederek ordusundaki düzeni tekrardan sağlamayı başarmıştır. Gelimer, bu askeri hazırlıklarının yanı sıra, meşruyetini sağlamlaştırmak ve halkı kendi tarafına çekebilmek için çiftçilere para vaadinde de bulunmuştur.⁸³

Tüm hazırlıkları yerine getiren Gelimer, Kartaca zerine yürümüş ve kenti abluka altına almıştır. Ayrıca, Kartaca'yı bir an evvel ele geçirmek için kent sakinlerine cömertçe vaatlerde bulunmaktan çekinmemiştir. Belisarius, kentin savunmasını güvence altına aldıktan sonra Gelimer ile yüzleşmek için ordusunu kentin dışına srmştir. Her iki ordu 15 Aralık 533 yılında, Kartaca'ya yaklaşık olarak 30 km mesafedeki Tricamarum mevkiinde karşı karşıya gelir. Tricamarum Muharebesi'nde Vandallar Belisarius karşısında bir kez daha ağır bir yenilgiye maruz kalmışlardır. Bu yenilgi ile birlikte Afrika'da Vandal gücü sonlanmış ve *reconquista* ideolojisi başarıyla hayata geçirilmiştir.⁸⁴

Ordusu dağılan Gelimer, bir avuç takipisiyle birlikte Numidia bölgesindeki bir dağ kalesine sığınmıştır. Savaşın başlangıcında Iustinianus'a cüretkâr davranışlar sergilemekten çekinmeyen Vandal Kralı, abluka altındaki kalede sert kış şartları ve açlığa üç ay dayanabildikten sonra teslim olmaya mecbur bırakılmıştır. Procopius, Gelimer'in açlığını hafifletmek için bir ekmek, iltihaplı gözünü yıkamak için bir sünger, talihine ağlamak için bir arp ve güvenliğinin sağlanmasını talep ettiğini belirtmektedir.⁸⁵ İstekleri yerine getirilen Gelimer teslim olmuş ve Kartaca'da kendisini bekleyen Belisarius'un huzuruna getirilmiştir. Procopius bu karşılaşma esnasında Gelimer'in, Belisarius ve çevresindekilerin tuhaf bakışları esnasında kontrol edilemeyen kahkaha atakları geçirdiğini belirterek mağlup kralın düştüğü durumu betimlemektedir.⁸⁶

⁸³ Proc. Bell. Vand. 4.1.4-7.

⁸⁴ Proc. Bell Vand. 4.3.10-28.

⁸⁵ Proc, Bell Vand. 4.6.30.

⁸⁶ Proc. Bell Vand.4.7.13-16.

Vandallara karşı yıldırım hızında kazanılan bu zaferden sonra, Belisarius Afrika kralı olmak istediği yolunda suçlamalara maruz kalmıştır. İmparator bu haberi duyduğunda Afrika'ya Solomon'u göndermiş ve Belisarius'a Gelimer ile birlikte Constantinopolis'e gelmesini ya da onları gönderip Afrika'da kalmasını emretmiştir. Procopius, Iustinianus'un ganimetlerin tamamına yalnızca kendisi sahip olabilmek için Belisarius'u siyasal amaçlar gütmek ile suçladığını belirtmektedir.⁸⁷ Iustinianus gibi son derece merkeziyetçi bir yönetim anlayışını benimseyen bir imparatorun, iktidarında önemli bir noktayı temsil eden Nika Ayaklanması'ndan sonra ortaya atılan Belisarius hakkındaki bu söylentileri, ciddiye almış olması gerekmektedir. Ancak bu söylentiler, Belisarius'un, 534 yılı yazında Vandal Krallığı hazinesi, 2.000 Vandal esiri ve Gelimer ile birlikte Constantinopolis'e geri dönmesinin akabinde oluşan zafer sarhoşluğu içerisinde kaybolup gitmiştir.⁸⁸ Gelimer, Aryanizm taraftarlığından vazgeçmemesi üzerine kendisine *patrisyen* statüsü bahşedilmemiştir. Ancak ailesi ile birlikte bir imparatorluk malikânesine gönderilmiş ve önemli mülkler verilerek onurlu bir sürgün hayatı yaşamasına müsaade edilmiştir.⁸⁹

Vandal Krallığı'nın tarih sahnesinden silinmesi Constantinopolis'teki emperyal hırsları canlandırmış ve kaybedilmiş olan batı topraklarının kurtarılacağı inancını kuvvetlendirmiştir.

⁸⁷ Proc. *Historia Arcana*, 18.9. Iustinianus'un Belisarius'a geri dönmesi yönündeki emri için bkz. *Cod. Iust.* 1.27.2.

⁸⁸ Belisarius tarafından Constantinopolis'e getirilen Vandal Krallığına ait hazinenin ve esirlerim ayrıntılı anlatımı için bkz. Proc. *Bell Vand.* 4.9-11. Gelimer'in esir olarak Constantinopolis'e getirilmesi için bkz. Proc. *Bell Vand.* 4.7.1-17, Proc. *Historia Arcana*, 4.32; Malalas, *Chronicle*, 18.81; Marc. *Com. Chronicon*, 535, 4 Iordanes, *Romana*, 366.

⁸⁹ Proc. *Bell Vand.* 4.9.13-14.

1.2.1. Afrika'da Uzayıp Giden Savaş Hali: Askeri İsyanlar ve Berberiler

Kuzey Afrika'nın ele geçirilmesinin akabinde *praefectus praetorio* kurulmuş ve ele geçiren topraklarda yeni bir idari sistem inşa edilmeye çalışılmıştır.⁹⁰ Bu sivil yönetimin güçlendirilmesi için altı *dux* görevlendirilmiştir.⁹¹ Iustinianus'un bu yeni düzenlemeler vasıtasıyla Afrika'da kalıcı bir yönetim kurmayı amaçlamıştır. Çünkü yıldırım hızında kazanılan zafer Afrika'ya barış ve huzuru getirmeye yeterli olamamıştı. Afrika'da sükûnetin sağlanamamasının en önemli sebebi uzun yıllar Vandalların kovuşturmalarına maruz kalan Katolik Kilisesi ve Ariusçular arasındaki çekişmedir. Procopius, Afrika'daki huzursuzluğun nedenini Ariusçulara karşı uygulanan katı din politikası olduğunu belirtmektedir.⁹² Procopius'un bu ifadesi, imparatora karşı yoğun bir eleştiri ile birlikte abartı barındırmaktadır.

Iustinianus'un öncelikli amacı Afrika'daki kiliseler arasındaki çatışmalara dâhil olmak yerine iktidarını halka kabul ettirebilmektir. Koyu bir Aryanizm taraftarı olan Vandallar döneminde de, Roma kökenli Katolik Afrikalı ve Ariusçu aristokratlar kendi aralarında mutabakat kurmak zorunda kalmışlardı. Bu iki farklı kesimi Afrika'nın zenginliği ortak bir paydada buluşturmaktaydı. Iustinianus'un da bu zenginlikten pay alabilmesi için öncelikli olarak uzlaşmayı kabul etmesi gerekiyordu. Bu yüzden nihai amacı Ortodoks mezhebinin hâkim olduğu Birleşik Hristiyan İmparatorluğunu tesis etmek olsa da Ariusçulara karşı dini yaptırımlardan kaçınmıştır. Iustinianus'un Afrika'daki dini politikası Procopius'un ifadesinin aksine koyu bir fanatiklik barındırmamaktadır. Ariusçuların dini törenlerini yasaklamıştır, ancak vaftiz olmak şartı ile din adamı olarak görevlerini sürdürmelerine müsaade etmiştir. Ariusçu kiliselerin mal varlıklarına da el koymayı bir süre ertelediği görülmektedir. Ancak Iustinianus'un bu ılımlı yaklaşımı, Vandallar döneminde uzun yıllar kovuşturmalara maruz kalan Katolik Kilisesi tarafından tepki ile karşılanmıştır. 533 yılında Afrika'daki önde gelen din adamları, Aryanizme karşı batının desteğini kazanabilmek için İtalya'dan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu talep doğrultusunda 535 yılında toplanan konsilde, Ariusçu Kiliselerin mal varlıklarının ele geçirilmesini Iustinianus'tan talep edilmiştir. Papa Agapetus'un konsil kararlarını

⁹⁰ *Cod. Iust.* 1.27. 1.1–3.

⁹¹ *Cod. Iust.* 1.27.2. 19–34

⁹² *Proc. Historia Arcana*, 18.11-12.

desteklemesi üzerine, Iustinianus 535 yılında Ariusçu kiliseler hakkında nihai kararını açıklamak zorunda kalmıştır.⁹³

*“Tanrı'nın Vandallara karşı bize bahşettiği zaferden sonra,
Afrika'daki tüm kiliselerin mülklerine sahip olma taleplerini
memnuniyetle yerine getirmeyi uygun görüyoruz.”*

Ayrıca vaftiz edilenler dâhil olmak üzere Ariusçu din adamları kamu görevinde bulunmaları yasaklanmıştır.⁹⁴ Iustinianus'un ihtiyatlı yaklaşımı Afrika'daki yeni yönetime karşı hoşnutsuzlukların oluşmasını engelleyememişti.

*“Tanrı'nın yardımı ve bizim vasıtamızla, uzun bir süre
tutsaklıktan sonra özgürlüğün ışıltısına bakmasına izin
verilen Afrika'daki vergi mükelleflerin çıkarlarına özen
göstermekteyiz.”⁹⁵*

Iustinianus'un bu ifadesi, Afrika'daki yeni düzenlemelere karşı potansiyel bir tepki gösterildiğinin açık bir göstergesidir. Vandal Krallığı'nın ele geçirilmesinden sonra, yeni vergi düzenlenmelerinin yapılması için Afrika'da Tryphon ve Eustratios görevlendirmişti. Iustinianus'un, Afrika'dan elde edilecek vergiler ile imparatorluğun mali sistemini geniş ölçüde rahatlatmayı amaçladığı göz önüne alındığında, Afrika'da ağır bir vergi sisteminin yürürlüğe konduğunu söyleyebiliriz.⁹⁶ Procopius da, *“Ancak bu adamlar Libyalılara ne ılımlı ne de dayanılabilir olarak görünüyordular”* ifadesi ile yeni vergi düzenlemesinin ağırlığını belirtmektedir.⁹⁷ Hatta *Historia Arcana* adlı eserinde, Afrika'nın o zamana kadar görülmemiş ezici bir vergilendirme sistemine tutulduğunu belirtmektedir.⁹⁸

Vandallar dönemine göre daha katı olan yeni vergi düzenlemesi, Afrika'daki direnişin ilk kıvılcımını ateşlemiştir. Vandal Krallığı'nın çöküşünün yarattığı kargaşa ve yeni vergilere karşı gösterilen bu direniş, yeni yönetime karşı Berberilerin isyanlarına ortam hazırlamıştır. 534 yılında Berberi güçler Byzacena ve Numidia'da güçlü bir isyan başlatmışlardı. Belisarius'un Constantinopolis'e çağrılmasından sonra

⁹³ Nov. 37.1.

⁹⁴ Nov. 37. 6–7.

⁹⁵ Cod. Iust. 1.27.15.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. III. Bölüm.

⁹⁷ Proc. Bell Vand. 4.8.25.

⁹⁸ Proc. Historia Arcana, 18.10

başkomutan olarak görevlendirilen Solomon, Numidia’da isyanı bastırmaya zorlansa da Byzacena’de önemli başarılar elde etmiştir.⁹⁹

Berberilerin bu isyanını ile beraber Solomon’nun ordusundaki askerlerin de, 536 yılında büyük bir isyan başlattığını görmekteyiz. Askerlerin bu isyanı, Ariusçulara karşı uygulanan dini politikanın doğrudan bir sonucudur. Iustinianus, Afrika’daki dini yaptırımlarını aşamalı bir şekilde yürürlüğe koymuşsa da, tepkilerin önüne geçilememiştir. Solomon’un idaresindeki askerlerin birçoğu, Vandalların eşleri ve kızları ile evlenmişti. Eski kocalarından ya da babalarından miras alan bu kadınların mülklerinde, yeni eşleri hak talep etmekteydi. Askerlerin bu taleplerine, Iustinianus’un Ariusçuların mülk edinmesini engelleyen 535 yılındaki yasası büyük bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca, orduda görev alan Ariusçu askerler, dini yaptırımlar içeren yasalardan daha önceleri muaf tutulmaktaydılar. Ancak bu kez Ariusçu askerler, Ortodoksluğu tek doğru olarak yol gören Iustinianus’un yaptırımlarına maruz kalmışlardır. Iustinianus’un bu yaptırımları, büyük tepki ile karşılanmıştır:

“Hem tüm kutsal ayinlerden hem de tüm kutsal törenlerden dışlanmış olduklarından, alışlagelmiş bir şekilde Tanrı’ya ibadet etmeleri mümkün değildi. İmparator Iustinianus, Ortodoks inancını benimsemeyen hiçbir Hristiyanın vaftiz edilmesini veya başka bir kutsal tören yapmasını yasaklamıştı. Ama onları galeyana getiren en önemli şey Paskalya Bayramı’nda kendilerini ya da çocuklarını vaftiz edememek ve bayramla ilgili hiçbir şeye dâhil olamamaktı.”¹⁰⁰

Iustinianus’un yaptırımları Ariusçu askerlerin, kilise ayinlerine katılmalarını ve kamu görevlerinde yer almalarını yasaklayan bir imparator için savaştıklarının farkına varmışlardır.¹⁰¹ Procopius, Afrika’da oluşan bu tabloyu “şimdi bu adamlar, özellikle Vandalların rahipleri tarafından isyana çağrıldılar”¹⁰² ifadesi ile betimlemektedir. İsyan kısa zamanda kısa zamanda Kartaca’daki Paskalya töreninde

⁹⁹Proc. Bell. Vand. 4.11-13.

¹⁰⁰Proc. Bell. Vand. 4.14.11-15.

¹⁰¹Nov.37.5.

¹⁰²Proc. Bell. Vand.4.14.13. Afrika’da dini tablonun benzer bir ifadesi için bkz. Proc. Historia Arcana, 18.11.

Solomon'a suikast girişiminde bulunulmasına kadar ilerlemiştir. İsyancılar başarısız olsa da isyan kent dışına taşmıştır.

Procopius, Solomon'un vergileri düzenli bir şekilde topladığını, isyancılara karşı akıllıca bir strateji izlediğini ve onun zamanında Afrika'nın müreffeh bir eyalet olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Procopius, Solomon'un yakın dostudur ve anlatımında Solomon'un dönemi hakkında öznel ifadeler kullanması olası bir durumdur. Procopius'un bu yanlı tutumunu, Solomon'un isyanı bastırabilmek için Sicilya'daki Belisarius'tan yardım istemek zorunda kalması gözler önüne sermektedir.

Belisarius Afrika'da isyandan haberdar olduktan sonra, Solomon ile birlikte Kartaca'ya geri dönmüştür. Fakat bu geçen süre zarfında isyancılar kendilerine Stotzas'ı lider olarak seçmişler ve sayıları 1.000 kişiye ulaşmıştır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde isyancıların sayısının artmasında, doğu sınırına gönderilen Vandal esirlerinin bir kısmının kaçarak isyancılara katılması önemli bir etkidir.¹⁰⁴ Sasanilere karşı savaşmak istemeyen Vandallar, imparatorluğa karşı isyana kalkışan Stotzas'ın ordusuna katılmışlardı.

Belisarius başarılı bir strateji izleyerek Stotzas önderliğindeki isyanı etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Ancak, Sicilya'da başka bir isyan baş gösterdiğinden oraya gitmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵ Belisarius'un Afrika'daki isyancılar üzerindeki bu başarısı, kısa sürmüştür. 536 yılında Iustinianus'un yeğeni Germanus Afrika'da görevlendirildiğinde, imparatorluk birliklerinin üçte ikisinin Stotzas önderliğindeki isyancılar ile birlikte hareket ettikleri bilinmektedir.¹⁰⁶ Germanus ilk olarak isyana katılımı engellemek için ordudaki şartları iyileştirmeye çalışmıştır. Çünkü askerler dini yaptırımlara tepki gösterdikleri gibi biriken borçlarına da tepkiliydiler. Ardından yaklaşık iki yıl boyunca isyancılar ile kesintisiz mücadele etmiştir. Nihayetinde Stotzas bir avuç takipçisi ile birlikte Mauretania Caesarea'daki Berberilerden sığınma talebinde bulunmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁷ Böylece Afrika'daki yeni yönetimi tehdit eden Stotzas'ın önderliğindeki isyan şimdilik son bulmuştur.

¹⁰³ Proc. Bell. Vand., 4.19.3-4.

¹⁰⁴ Proc. Bell. Vand.4.15.3.

¹⁰⁵ Proc. Bell. Vand.4.15.9-49.

¹⁰⁶ Proc. Bell. Vand.4.16.3.

¹⁰⁷ Proc. Bell. Vand. 4.17.

Stotzas'ın isyanı bastırılmış olsa da Afrika'da tam olarak bir düzenin kurulamadığını görmekteyiz. İmparatorluk ordusundaki anlaşmazlıkları fırsat bilen Berberiler, Antalas'ın önderliğinde birleşmişlerdir. Berberi isyancılara, Stotzas ve ücretlerini alamayan Romalı askerler de katılmıştır.¹⁰⁸ Germanus'un tekrar Afrika'da görevlendirildiği haberinin yayılması üzerine isyan sönmeye yüz tutsa da, haberin gerçek olmadığı öğrenildiğinde isyancılar neredeyse tüm Afrika'yı yağmalamışlardır.

543 ve 544 yılları arasında bu yenilgilerden sonra bir dizi komutan Afrika'da Roma otoritesini kurmaya çalışmıştır. 545 yılında Stotzas öldürülmüş ve önemli bir isyancı kitle saf dışı bırakılmıştır.¹⁰⁹ Ioannes Troglita'nın 548 yılındaki nihai zaferi ile de Berberiler etkisiz hale getirilmiştir.¹¹⁰

Afrika savaşının ilk aşaması zaferle sonuçlanmışsa da, Ariusçu öğretiye bağlı askerlerin ve Berberilerin isyanları Afrika'da uzayıp giden bir savaş hali yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca zafer sonrası, Katolik Kilisesi'nin hoşnutsuzluğu dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Hem Corippus hem de Procopius, bu konuları üstün körü ele almışlardır. Her iki yazarın eserinde de, Iustinianus'un 540'lı yıllardaki dini politikasına karşı Afrika kilisesinin gösterdiği tepkiye dair bir iz bulabilmek neredeyse imkânsızdır.¹¹¹ Ayrıca, Berberiler ile mücadelesinde Ioannes Troglita'yı övgü dolu sözler ile betimleyen Corippus ve Procopius'un, etnik ve kültürel koşulları göz ardı ederek Berberileri basitçe barbar krallıklar arasına dâhil ettikleri görülmektedir.¹¹²

Afrika üzerindeki savaşın genel etkisini değerlendirmemiz oldukça zordur. Ioannes Troglita'nın seferlerini ayrıntılı bir anlatımını sunan Corippus, savaş sonrası harap olmuş bir tabloyu betimlemektedir:

“...bütün evler, her şeyle birlikte yıkıldı. Bu felaketin tek kurbanları yoksullar değildi çünkü onların yanında zenginler de büyük zarar gördüler.... Haydutlar, çılgın bir öfke içinde,

¹⁰⁸ Proc. Bell. Vand. 4.23.1-32.

¹⁰⁹ Proc. Bell. Vand. 4.24.1-16.

¹¹⁰ Proc. Bell. Vand. 4.28.46-50.

¹¹¹ 540/550 yılları arasında vuku bulan “Üç Bap” tartışması ve Iustinianus'un Batı Kiliselerinde rahatsızlık uyandıran dini politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. II. Bölüm.

¹¹² Averil Cameron, “Vandal and Byzantine Africa”, CAH 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward-Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 561.

kentleri ve tarlaları ateşe verdi. Sürülerin tükettiği mahsuller ve ağaçlar dâhil olmak üzere her şey alevlerde yok oldu.”¹¹³

Corippus, kahramanı Ioannes Troglita’nın zaferini vurgulamak için savaşın Afrika’ya etkisini abartmış olabilir. Ancak Procopius da “*Böylelikle, sağ kalan bir avuç Afrikalı tam anlamıyla fakirleşmiş ve büyük bir çabanın ardından az da olsa barışa ermişlerdi*” sözleriyle savaşın sonundaki kasveti belirtmektedir.¹¹⁴ Procopius’un anlatımındaki bu kasvet *Historia Arcana*’da daha da derinleşmektedir.¹¹⁵

Afrika’nın savaş sonrası durumu hakkında kaynaklar abartı barındırmış olsa bile, genel sonuç itibari ile uzayıp giden savaş hali Afrika’yı derinden etkilemiş olmalıdır. Bu durum Afrika’nın zenginliğine zarar verdiği gibi Iustinianus’un çıkarlarına da hitap etmediği açıktır.

¹¹³ Corippus, *Ioh.*3.447-460.

¹¹⁴ Proc. *Bell. Vand.* 4.28.52.

¹¹⁵ Proc. *Historia Arcana*, 18.5-12.

1.3. İtalya Seferi: Constantinopolis ve Ravenna Arasındaki Kırıl(a)mayan Sınırlar

“...Silahlarınızı bize doğrultarak, müttefiklerinize ve aynı zamanda dostlarınıza haksızlık ettiniz. Gotlar, Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus’u tahtan indiren ve yönetimi bir tiranlığa dönüştüren Odovacer gibi Romalılara karşı güç kullanarak İtalya topraklarını ele geçirmediler. Doğu Roma İmparatoru Zeno, Augustulus’un intikamını almak ve İtalya’yı bu gaspçıdan kurtarmak istemesine rağmen muvaffak olamadı. Bu yüzden Constantinopolis’i kuşatma noktasında olan kralımız Theodericus’u, Odovacer’e karşı sefere çıkması için ikna etti. Bundan sonra ise; Gotlar meşru ve gerçek yöneticiler olarak İtalya’ya hâkim oldular. Egemenliğimiz boyunca yasaları ve cumhuriyeti Roma İmparatorları gibi harfiyen koruduk. Romalıların ibadetlerine ilişkin uygulamaları o kadar titiz bir şekilde koruduk ki, bu güne kadar, onlardan herhangi biri isteyerek ya da istemeyerek, inancını değiştirmede. Gotlar dinlerini değiştirdiğinde ise, biz bunu hiç önemsemedik. Romalıların tapınaklarını şereflendirdik ve hiç birine el koymadık. Ayrıca Romalılar krallığın üst makamlarında görev almaya devam ettiler. Bu ifadelerimizin doğru olmadığını düşünen biri varsa aksini ispat etsin.”¹¹⁶

537 yılında Got elçiler tarafından Belisarius’a iletilen bu söylemler, Batı İmparatorluğu’nu miras alan Ostrogot Krallığı ile bu mirası geri almak isteyen Iustinianus’un iktidarı arasındaki siyasi çekişmeleri açıklıkla gözler önüne sermektedir. Gotlar, Roma İmparatorluğu’nun yasalarını ve idari biçimlerini muhafaza ettiklerini ve Katolıklara karşı hoşgörülü olduklarını belirterek İtalya’yı yönetmek için meşru otoriteye sahip olduklarını savunuyorlardı. Nihayetinde haksız da değillerdi. 493-526 yılları arasında İtalya’da hüküm süren Theodericus, Ravenna’da Roma İmparatorluğu’nun bir minyatürünü inşa edebilmeyi başarmıştı.

¹¹⁶ Proc. Bell Goth. 6.6.14-21.

Doğu Roma İmparatoru Zeno, Isaurialı IIIus tarafından başlatılan isyanı, hem İtalya’da tekrar denetim kurabilmek hem de Constantinopolis önlerinde büyük bir tehlike oluşturan Got sorununu çözmek için bir fırsata dönüştürmüştü. İmparator ilk olarak IIIus’a karşı Got lider Theodericus Amal’ı *patrisyen* payesi ile onurlandırmış ve *magister militum praesentalis* olarak görevlendirmişti.¹¹⁷ Theodericus, bir barbarın elde edebileceği en üst makamı elde etmişti. IIIus tehlikesinin ortadan kalkması akabinde Zeno, Theodericus’u İtalya’daki Odovacer’in yönetimine son vermesi için görevlendirmiştir. 488 yılında İtalya’ya ilerleyen Theodericus önderliğindeki Got ordusu ve Odovacer arasındaki açık savaş hali 489 yılında Odovacer’in Ravenna’da ablukaya alınmasına kadar devam etmiştir. Yaklaşık dört yıl süren bir kuşatmadan sonra Odovacer, müzakere edilmesi kararlaştırılan bir teslimiyeti kabul etmek zorunda kalmıştır. Yapılan müzakerelerde Odovacer ve Theodericus’un İtalya’yı ortak idare etmesi kararlaştırılmışsa da, Theodericus 493 yılında Odovacer’i öldürmüştür.

Ravenna’ya girer girmez askerleri tarafından kral ilan edilen Theodericus, İmparator Zeno adına İtalya’nın yönetiminde söz sahibi olmuştur.¹¹⁸ Theodericus’un İtalya’daki bu yeni konumu 498 yılında İmparator Anastasius tarafından da –kerhen de olsa- resmen tanınmıştır.¹¹⁹ İtalya’da yaşanan bu gelişmeler neticesinde Vandal Krallığı’nın aksine Ostrogot Krallığı’nın Constantinopolis’in onayı ve teşviki ile kurulan bir “müttefik” kabul edilmesini sağlamıştır.

Theodericus’un İtalya’daki bu konumunu, *romanitası* titizlikle uygulayarak pekiştirmiştir. Hükümdarlığının yıldönümü kutlamalarında Roma’ya gelişini, senato önündeki konuşmasını, Papa’yı Aziz Petrus’un kendisiymiş gibi selamlamasını ve oyunların da dâhil olduğu tüm gösterileri, iktidarını Roma İmparatorluğu’nun görkemli geçmişi ile bağdaştırabilmek için bir araç olarak kullanmıştır.¹²⁰ Theodericus, başkenti Ravenna’ya taşımış olmasına rağmen Gotlar ve Romalılar üzerinde birleştirici bir unsur olarak *Roma Aeternanın* (Ölümsüz Roma) onursallığını

¹¹⁷John, R. Martindale, **The Prosopography of the Later Roman Empire II**, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, s.1079.

¹¹⁸Zeno ve Theodericus arasındaki ilişki için bkz. Heather, 1991, ss. 304-308,;

¹¹⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Fiona, K. Haarer, **Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World**, (Arca Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 46), Francis Cairns, Cambridge, 2006, ss. 80-82.

¹²⁰Gerda Heydemann, “The Ostrogothic Kingdom: Ideologies and Transitions”, **A Companion to Ostrogothic Italy**, (Eds. Jonathan J. Arnold, M. Shane Bjornlie, Kristina Sessa), Leiden: Brill, 2016, s. 24.

devam ettirmiştir. Eski başkent Roma'ya verilen bu önem ile birlikte senato da geleneksel siyasi ayrıcalıklarını devam ettirmiştir. Boethius veya Liberius gibi Roma kökenli senatörler *praefectus praetorio* veya *magister officiorum* gibi yüksek mevkilerde görev alabilmişlerdi. Ayrıca, sivil yönetim de büyük oranda Geç İmparatorluk modeli örnek alınmış ve Roma yasalarının uygulanmasına devam edilmiştir.¹²¹

Roma İmparatorluğu'nun geçmişine olan bu bağlılık sayesinde Romalılar gözünde Theodericus, yeni bir Traianus veya Valentinianus'tur.¹²² Procopius da Theodericus'u *rex* (kral) unvanını kullanan bir gaspçı olarak nitelendirmiş olmasına rağmen, gerçek bir imparator gibi tebaasına adaletli davrandığını ve İtalya'da saygıyla anıldığını belirtmektedir.¹²³ Theodericus'un, Procopius tarafından birçok Romalı yöneticiden daha üstün meziyetlere sahip biri olarak tasvir edilmesi, diğer barbar krallardan ayrı olarak kabul görüldüğünün en açık göstergesidir. O, Batı Roma İmparatorluğu topraklarında kurulan barbar krallıklar arasında en belirgin bir şekilde Romalı olandır.

Theodericus, ötekileştirici ve ayrımcı söylemler yerine farklı grupları kucaklayan bir politikayı benimseyerek kısa bir zaman dilimi içerisinde Romalılar, Gotlar ve hatta Odovacer'in taraftarları gibi farklı gruplar üzerinde rakipsiz bir otorite elde etmeyi başarmıştır.¹²⁴ Kralın bu başarısında, Katolik dini geleneklere karşı hoşgörülü yaklaşması da önemli bir etkindir. İtalya; Katolik Hristiyanlar, Yahudiler ve Arius taraftarları gibi farklı dini cemaatlerden oluşmaktaydı. Theodericus, Roma imparatorları gibi zengin hediyeleri kendi kilisesine bağışlayan ve Ariusçuluğun her alanda savunulmasında aktif rol üstelenen bir kraldı.¹²⁵ Ancak nasıl olur da Ariusçu bir kral, Papalığın merkezi İtalya'da kabul görülüyordu? Theodericus koyu bir Ariusçu olmasına rağmen Vandalların aksine hoşgörü esasına

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Shane Bjornlie, "Governmental Administration", **A Companion to Ostrogothic Italy**, (Eds. Jonathan J. Arnold, M. Shane Bjornlie, Kristina Sessa), Leiden: Brill, 2016, ss.47-72; Sean, D.W. Lafferty, **Law and Society in the Age of Theodoric the Great: A study of the Edictum Theodorici**, Cambridge University Press, 2013, Cambridge .

¹²² Mark Humphries, "Italy, AD. 425-605", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.532; James, A.S. Evans, **The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power**, Routledge, Londra, 2001, s.26.

¹²³ Proc. *Bell. Goth.* 5.1.26-29. Theodericus'un Romalılar arasında propagandasını üstlenen Cassiodorus da, şaşırtıcı olmayacak bir şekilde Theodericus'tan övgü dolu sözler ile bahsetmektedir. Bkz. Cass. *Variae*, 1-183.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Heather, 1991, ss. 320-323.

¹²⁵ Patrick Amory, **People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s.257.

dayalı bir dini politikayı benimsemiştir. Ariusçuluğu tek bir inanç olarak dayatmak yerine farklı grupların kendi inançlarını yaşayabilmelerine imkan tanımıştır. Bu yüzden Theodericus döneminde başta Katolikler olmak üzere diğer dini gruplar baskı, şiddet ve kovuşturmayla maruz kalmamışlardı. Aksine, kral Katolik kilisesindeki doktrin tartışmalarında arabuluculuk rolü üstlenmiştir.¹²⁶ Bu eylemleri vasıtasıyla Theodericus; Papalık ve Roma halkının başta gelen üyeleri ile iyi ilişkiler kurmaya gayret eden devrinin üstün meziyetlerine sahip bir kişi olarak tasvir edilmektedir.¹²⁷ Theodericus, hoşgörülü bu tavrı nedeniyle Katolik İtalya’da Ariusçu ancak iyi bir Hristiyan yönetici imajını kabul ettirebilmeyi başarmıştır. Theodericus’un bu tavrı, iktidarının geniş kesimler tarafından kabul görülmesini sağladığı gibi Constantinopolis’in olası müdahalelerini da en aza indirmekteydi.

Bu noktada okuma-yazma dahi bilmediği ve imzası için bir kalıp kullandığı öne sürülen barbar Theodericus’un, bir Romalı olarak anılmayı nasıl başardığı ve ideolojisini, dünya tarihinin ve medeniyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan Roma İmparatorluğu ile nasıl bağdaştırabildiği önem kazanmaktadır. Theodericus’un bu başarılarının arka planında, Constantinopolis’te edinmiş olduğu deneyimler önemli bir yer tutmaktadır. Henüz sekiz yaşında iken, amcası Valamer ile İmparator. I.Leo arasında kurulan bir antlaşmanın koşulları gereğince rehine olarak Constantinopolis’e gönderilmişti.¹²⁸ İmparatorluk sarayında kraliyet rehinesi olarak yaklaşık on yıl boyunca kalmış ve bu süre zarfında belirli bir eğitime tabii olmuştur. Uzun yıllarını imparatorluk sarayında geçiren bir kişinin okuma yazma bilmemesi olası az bir ihtimaldir.

Theodericus’a okuma-yazma bilmediği yönünde yapılan ithamlar, başkentteki eğitiminin Latince değil Yunanca olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır.¹²⁹ İtalya’da hüküm süren bir kral olduğu göz önüne alındığında Theodericus’un Latince bilmemesi önemli bir eksikliktir ve okuryazar olmadığı ya da kaba tabirle cahil olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Theodericus, başkentte kaldığı süre zarfında hem Yunanca bir eğitime tabii olmuş hem de imparatorluğun kültürü ile tanışma ve yönetimini anlayabilme fırsatını elde etmiştir. Constantinopolis’te “Romalıları nasıl idare edeceğini” öğrendiğini ifade eden Theodericus’un,

¹²⁶ Heydemann, 2016, s. 22.

¹²⁷ Browning, 1987 s. 101.

¹²⁸ Iordanes, *Getica*, 271; Theoph. AM. 5977; Wolfram, 1988, ss. 262-3; Heather, 1991, ss. 247-9.

¹²⁹ *PLRE* II, s. 1078.

methiyecisi Ennodius'un belirttiği gibi başarılı bir hatip olmasa da okuryazar olmadığının söylenmesi mümkün değildir.¹³⁰ Theodericus'a başkentteki almış olduğu eğitim ve deneyimler, krallığını imparatorluk modeline uygun bir çizgide inşa etmesine olanak sağlamıştır.

Bir Romalı kral imajı ile İtalya'ya altın çağını yaşatan Theodericus'un en büyük talihsizliği, gerçek bir Romalı olan İmparator Iustinianus ile aynı döneme denk gelmesidir. Iustinianus, batı kanadına dair siyasi planlarını yürürlüğe koyarak Theodericus'un meşru yönetimini göz ardı etmiştir. Hem klasik hem de Hristiyan perspektifinden muazzam bir prestiji barındıran eski başkent Roma'nın¹³¹, *reconquista* ideolojisine kendini adanmış olan Iustinianus'un sınırları dışında kalması düşünülemez bir durumdur. Iustinianus, Roma'daki barbar hâkimiyetine son vererek eski başkent in onursallığını geri kazandırmayı ve Roma'ya tekrardan sahip olmayı başaran bir imparator portresi ile kendisine karşı tüm muhalefeti sonlandırmayı amaçlamaktadır. Afrika'nın ekonomik yönden zenginliğinin ele geçirilmesinin muhalif aristokratlara karşı önemli bir güç olması gibi Roma'nın tarihsel geçmişi de Iustinianus için aynı amaca hizmet etmekteydi. Bu amaçlar doğrultusuna Iustinianus, Batı İmparatorluğu'nun yıkılışını kabul etmek de dahi zorlanan seleflerinin aksine İtalya'nın kontrolünü yeniden ele geçirme gibi iddialı bir ideoloji yürürlüğe koymuştur:

*“Bizler, Roma İmparatorluğu topraklarının parçalanmasına razı olmuyoruz. Vandalları etkisiz hale getirdik ve Tanrının yardımı ile daha büyük sonuçlar elde etmeyi umuyoruz.”*¹³²

Theodericus'un son yıllarındaki hataları, İtalya'yı Constantinopolis'in müdahalelerine açık hale getirmiştir. Theodericus iktidarı boyunca mensubu olduğu Amal Hanedanlığı'nı, Got Krallık Hanedanı olarak ön planda tutmaya çabalamıştı. Gotlar, kendilerine has hiyerarşik yapılara sahip geniş topluluklardan oluşmaktaydı ve bu topluluklar Amal Hanedanlığı'na karşı bir alternatif bir güç oluşturabilme imkânına sahiptiler. Bu tehlikenin farkında olan Theodericus'un propagandası,

¹³⁰ Wolfram, 1988, s. 330.

¹³¹ John Moorhead, **Justinian**, Longman, Londra-New York, 1994, s. 87.

¹³² Nov. 8.10.2.

krallığın yönetiminde Amal Hanedanlığı'nın tek egemen güç olması yönündeydi. Ancak Theodericus'un hâlihazırda bir halefi yoktu. Theodericus, bu muallâk durumu bir an evvel sonlandırmak için kızı Amalasuintha'yı, Cassiodorus ve Iordanes tarafından bir Amal Hanedan mensubu olarak sunulan Eutharicus ile 515 yılında evlendirmiştir.¹³³ Bu evlilik, Amal Hanedanlığı'nın meşru bir şekilde yönetim hakkının devam ettirilebilmesine hizmet etmekle beraber Got Krallığı'nın bekasını da güvence altına almaya yöneliktir.

Theodericus'un İtalya'daki konumu gereği halefi olarak belirlediği kişinin Constantinopolis tarafından onaylanması önemli bir noktayı temsil etmektedir. Constantinopolis ile herhangi bir anlaşmazlık yaşamak Got Krallığı'nın "müttefik" konumundan "işgalci" konumuna geçmesi demektir. Bu yüzden Theodericus'un, damadı Eutharicus'u Got tahtının meşru mirasçısı olarak sunmak için güçlü bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Constantinopolis'in siyasi atmosferinin, İtalya'daki bu yeni oluşuma olumsuz bir yanıt verebilecek durumda olmaması Theodericus'un bu çabalarını boşa çıkarmamıştır. Kilise birliği ideolojisini Kadıköy itikadı doğrultusunda inşa etmeye çalışan Iustinus ve Iustinianus da, İtalya ile bir gerginlik olmaması taraftarıydılar. Bu sebeple 519 yılında Eutharicus, Iustinus tarafından Theodericus'un yasal varisi olarak tanınmış ve *consul* olarak görevlendirilmiştir. Eutharicus'un bu görev ile onurlandırılması İtalya'da büyük bir memnuniyet ile karşılanmıştı. Böylelikle hem Theodericus, krallığının bekasını garanti altına almış hem de Constantinopolis İtalya'daki nüfuzunu devam ettirebilmiştir.

Fakat Eutharicus'un 522/3 yılında ölümü, Got Krallığı'nda yeni bir beka sorununu gündeme getirmişti. Bu beka sorununun, Hildericus'un Vandal Krallığı'nda tahta çıkışı ile aynı döneme denk gelmesi Constantinopolis ve Ravenna arasındaki ilişkileri yeni bir boyuta taşımıştır. Daha önce belirtildiği gibi Hildericus ile birlikte. Kartaca ve Constantinopolis arasında yakınlaşma süreci başlamıştı. Bu yakınlaşma, Vandalların "işgalci" imajını iyileştirirken Constantinopolis'in asli müttefiki olarak kabul edilen Theodericus'un konumun tehlikeye atmaktadır. Got karşıtı Vandal Krallığı'nın Constantinopolis safında kendine yer bulması ve Eutharicus'un ani ölümü ile Theodericus iktidarının başından bu yana benimsemiş

¹³³ Cass.*Variae*, 8. I; Iordanes, *Getica*, 251. Modern tarihçiler ise Eutharicus'un Amal hanedan üyesi olduğuna şüphe ile yaklaşmakla beraber, soylu bir kişi olduğuna hemfikirdirler. Bkz. Heydemann, 2016, s. 30.

olduğu yönetim anlayışını değiştirmiştir. Barker, Theodericus'un doğru kararlar veremez bir hale ihtiyatlı tavrını bir kenara bırakarak zalim bir tirana dönüştüğünü belirtmektedir.¹³⁴

Theodericus'un iktidarının son yıllarındaki bu değişim, Constantinopolis ile iletişim içerisinde olan Roma aristokrasisi üzerinde ciddi bir şekilde hissedilmiştir. Got Krallığı'nın, Constantinopolis'e karşı nasıl tavır alması gerektiği konusunda senatörler, din adamları ve aristokrasi gibi gruplar farklı düşüncelere sahiptirler. Bu farklılık ilk defa *patricius* Albinus'un Constantinopolis'e bilgi sızdırdığı gerekçesi ile vatana ihanetten suçlanmasıyla siyasi bir sorun haline gelmiştir. Bu soruna *magister officiorum* görevinde olan Boethius da “*Cyprianus tarafından yapılan suçlamalar asılsızdır. Eğer Albinus bir suç işlemişse, kendim ve tüm senato da suçludur*”¹³⁵ sözleri ile dâhil olmuştur. Boethius'un açık yüreklilik ile yaptığı bu savunma Albinus'un aklanmasını sağlamadığı gibi kendisinin de vatan haini olarak suçlanmasına neden olmuştur. Nihayetinde yargılanmaya bile gerek görülmeden 523 yılında tutuklanarak Pavia'da bir zindana hapsedilmiştir. Boethius'un hapisshane de geçirdiği süre zarfında yazdığı, Ravenna'daki adaletsizliği ve hukuksuzluğu kınayan ve despot yöneticiler tarafından Roma'nın siyasi özgürlüğünü kaybettiğini dair atıfta bulunan *Consolation of Philosophy* (Felsefenin Tesellisi) adlı ünlü eserini oluşturması, İtalya'nın iç dinamiklerini açığa vurması açısından oldukça önemlidir.¹³⁶

Çünkü Boethius'un 524 yılında idam edilmesi, Got Krallığı'nın iç dinamiklerindeki değişimlerin ilk basamağını oluşturmaktadır. Çoğu yönetimde kalmış olmasına rağmen Romalı senatörler ve Theodericus arasında, Romalı ve Gotlardan oluşan ideal bir toplum anlayışını ciddi anlamda zedeleyen bir uyuşmazlık söz konusudur. Dolayısıyla, Boethius'un idam edilmesi İtalya'daki gerginliğin yalnızca görünen kısmını oluşturmaktadır. Boethius'un idam edilmesi, Constantinopolis nazarında büyük yankı uyandırmış ve Katolıklere karşı bir zulüm olarak yorumlanmıştır. Theodericus'un bu kararına Iustinus misilleme ile cevap vermiş ve

¹³⁴John W. Barker, **Justinian and the Later Roman Empire**, The University of Wisconsin Press, Madison, Wilwaukee and Londra, 1966, s. 149. Theodericus'un son yıllarının ayrıntılı açıklaması için bkz, John Moorhead, “The Last Years of Theoderic”, **Zeitschrift für Alte Geschichte** 32, 1983a, ss. 106-120

¹³⁵Wolfram, 1988, s. 331.

¹³⁶Heydemann, 2016, s. 31.

524 yılında Ariusçulara karşı dini yaptırımları yürürlüğe koymuştur.¹³⁷ Constantinopolis'in bu yaptırıma Theodericus, Roma kökenli Symmachus'u da idam ettirerek cevap vermiştir. Ayrıca I. Iustinus'u dini yaptırımlardan vazgeçirmesi için Papa I. Ioannes'i Constantinopolis'e göndermiştir. I. Ioannes, Constantinopolis'i ilk ziyaret eden papadır ve *Liber pontificalis* bu ziyaretin Theodericus'un artan baskısı sonucu gerçekleştiğini belirtmektedir.¹³⁸ Papa I. Ioannes, I. Iustinus ve Iustinianus tarafından sıcak karşılanmış ve hatta kendisine Paskalya kutlamalarına başkanlık etmesi, imparatora ikinci kez taç giydirmesi gibi yapıcı tekliflerde bulunulmuştur. Yapılan görüşmelerden sonra Papa I. Ioannes kiliseye bahşedilen zengin hediyeler ile birlikte Ravenna'ya dönmüştür.

Theodericus Papa I. Ioannes'in umulandan çok daha uzun süre Constantinopolis'te kalması ve Ariusçuların durumuna kesin bir çözüm getirmemesi sebebiyle hapse attırmıştır. Ancak belirtmemiz gerekir ki, tüm heretiklere ve dini muhaliflere karşı ağır yaptırımlar barındıran 527 yılındaki ferman, Gotların lehine belirgin bir istisna içermektedir:

*“Gotları devotissimi foederati (sadık müttefik) olarak kabul ettiğimizi ve davranışlarının çoğunun doğru olduğunu dikkate alarak onları (fermanın) şiddetinden biraz daha rahatlatmaya karar verdik”.*¹³⁹

Açık bir şekilde görülmektedir ki diğer farklı inançları benimseyen topluluklara kıyasla Gotlara karşı iltimas gösterilmiştir. Bu iltimaslarda Theodericus'un müdahaleleri önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla Papa I. Ioannes'in Constantinopolis'teki girişimlerini tamamen başarısız olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu bağlamda Theodericus'un Papa I. Ioannes'e karşı tutumunda, I. Ioannes'in Boethius'un yakın arkadaşı olmasını önemli bir etken olarak ele alabiliriz. Ancak Theodericus'un başta Boethius ve I. Ioannes'e karşı bu tavırları, iktidarındaki en önemli hatalarıdır. Theodericus artık Katolikler nazarında olumlu bir imaja sahip değildir. Nitekim 30 Ağustos 526 yılında Arius gibi

¹³⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Geoffrey Greatrex, “Justin I and the Arians”, *Studia Patristica* 34, (eds. M.F. Wiles and E. J. Yarnold), Louvain, 2001, s. 78.

¹³⁸Theodericus, Ariusçu kiliselerin durumları iyileştirilmezse bütün İtalya'yı kılıçtan geçireceğini söylenmesini emretmiştir. Bkz. *Lib. Pont.* 55.2.

¹³⁹Vasiliev, 1950, s. 247.

dizanteriden öldüğünde, Katoliklerin çoğu kralın cehenneme gittiği konusunda hemfikirlerdi.¹⁴⁰

Theodericus'un son yıllarında Got Krallığı'nın kuruluş felsefesinden uzaklaşması ve ihtiyatını kaybetmesinin nedeni Got Krallığı'nın tehlikede olduğunu öngörmüş olmasıydı. Çünkü aynı zamanda Batı İmparatorluğu'nun 476 yılında çöktüğünü ve hiçbir şekilde yeniden ele geçirilemediği ifadesini ilk kullanan Marcellinus, *Chronicle* adlı eserini yazmaya başlamıştır.¹⁴¹ Bu ifade, Constantinopolis nazarında Akdeniz'deki üstünlüğün kaybedildiği düşüncesinin ortaya çıkışının bir göstergesidir.

¹⁴⁰ Wolfram, 1988, s. 331.

¹⁴¹ Patrick Amory, **People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 217.

1.3.1. Doğu Roma İmparatorluğu ve Got İlişkilerinde Nihai Karar: *Casus Belli*

Theodericus'un gayesi kendisinden sonra Got Krallığı'nın herhangi bir tehlikeye maruz kalmadan Amal Hanedanlığı tarafından meşru bir şekilde yönetilmesi idi. Kralın bu gayesi, Eutharicus ve Amalasuintha'nın evliliğinden dünyaya gelen 8 yaşındaki torunu Athalaricus'un annesi naipliğinde yönetimi devir alması ile mümkün olmuştur.¹⁴² Ancak bu durum Amal Hanedanlığı'nın meşruluğunu tartışmalı gören aristokratlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Böylece, Theodericus'un Amal Hanedanlığı'nın meşruluğunu devam ettirtme çabaları, Amalasuintha döneminde siyasi bir krize dönüşmüştür.

Amalasuintha Got aristokratların güvenini kazanabilmek ve siyasi krizi sonlandırmak için *patricius praesentalis* unvanı ile Got ordusunu 526 yılında Tuluin adlı bir Got asıllı komutana teslim etmiştir. Krallık içinde baş gösteren siyasi krizi, Got ordusunun yetişkin bir erkeğe teslim edilmesi ile aşılabileceği düşünülmüş olmalıdır. Çünkü Amal Hanedanlığı'nın meşruluğunu tartışmaya açan Got aristokratlar, aynı zamanda küçük bir çocuğun ve bir kadının askeri bir rolü üstlenmekten aciz olduğu kanaatindeydiler.¹⁴³

Amalasuintha, Gotların isteği doğrultusunda orduyu yetişkin bir erkeğe teslim ettikten sonra senato ve Constantinopolis'teki müttefik yönetim ile ilişkileri onarmak için girişimlerde bulunmuştur. Roma asıllı Symmachus ve Boethius'un idam edilmesini telafi edebilmek için el konulan topraklarını ailelerine iade etmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca, Theodericus'un son yıllarında oluşmaya başlayan Katolik-Ariusçu ya da Roma-Got kökenli gibi ayrıştırmaları sonlandırmak adına İtalya'daki tüm halkı, birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul ettiğini ilan etmiştir. Theodericus gibi Amalasuintha da Romalılar ve Gotlardan oluşan bir toplumun ideal olduğu düşüncesine sahiptir. Amalasuintha'nın diğer girişimi, iki toplum arasındaki eski nefretlerin unutulmasını öngören bir mektubu Iustinianus'a göndermesiydi.¹⁴⁵ Athalaricus tarafından gönderilen bu mektup Constantinopolis ile ilişkilerin restore edilebilmesi için önemli

¹⁴² Athalaricus için bkz. *PLRE II*, s. 175.

¹⁴³ Cristina La Rocca, "Consors regni: a problem of gender? The consortium between Amalasuntha and Theodahad in 534," In *Gender and Historiography: Studies in the earlier middle ages of Pauline Stafford*, (Eds. J. Nelson, S. Reynolds, S. Johns), Institute of Historical Research, Londra, 2012, s.133.

¹⁴⁴ *Proc. Bell. Goth.* 5.2.5-6.

¹⁴⁵ *Cass. Variae*, 8.1.

bir adımdır. Kraliçeye karşı muhalefet göz önüne alındığında Constantinopolis'in desteği kritik bir önem arz etmekteydi.

Amalasuintha'nın bu girişimleri sayesinde Theodericus'un son dönemlerindeki stratejik hatalar telafi edilmiş ve aristokratların ilk başkaldırısı başarılı bir şekilde sonlandırılmıştır. Procopius da Ravenna'da istikrarlı bir yönetimi tekrardan kurabilmeyi başaran Amalasuintha'yı “*şimdi çocuğunun naibi olan Amalasuintha büyük ölçüde erkeksi bir tavır sergileyerek, krallığı ileri derecede bilgelik ve adalette yönetti*”¹⁴⁶ şeklinde övgü dolu sözler ile betimlemektedir. Bir "barbar" olarak sunulan Amalasuintha'nın, Procopius'un zihnindeki cinsiyet kavramını daha kolay kırabilir olduğu görülmektedir.¹⁴⁷

Amalasuintha, ilk başkaldırısı başarılı bir şekilde bertaraf etmiş olsa da Amal Hanedanlığı'nın meşruluğuna karşı olan aristokratlar, kraliçenin iktidarına yönelik potansiyel bir tehdit oluşturmayı sürdürmüşlerdir. Nihayetinde aristokratların, kültürel bir çatışmayı tetikledikleri görülmektedir. Procopius tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınan bu çatışma, savaşçı tarzı benimseyen Gotlar ve geleneksel Roma eğitim anlayışına sahip grup arasındaki ciddi bir bölünmeden oluşmaktadır. Geleneksel Roma eğitim anlayışına göre yetiştirilen Amalasuintha, akıcı bir şekilde Yunanca, Latince ve Gotça konuşabilmekteydi.¹⁴⁸ Bu sebeple entelektüel, zeki bir bayan ve *sapientissima domina* (En Akıllı Hanımefendi) olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁹ Procopius ve Cassiodorus'tan öğrendiğimize göre, Amalasuintha oğlu Athalaricus'u da geleneksel Romalı eğitim anlayışına göre yetiştirmek istemektedir.¹⁵⁰ Kraliçenin bu isteğine daha barbar, savaşçı ve Cermen tarzı benimseyen Gotlar, geleneksel Roma eğitim anlayışına göre yetiştirilen Athalaricus'un, kendi ulusunun özelliklerini taşımayan bir kral olacağı gerekçesi ile şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu kültürel çatışmaya özel bir anlam yüklemek için Theodericus'un gündeme getirildiği görülmektedir. Procopius, aristokrat Gotların Theodericus'un geleneksel Roma eğitim anlayışına karşı olduğu iddiasını öne sürdüklerini belirtmektedir.¹⁵¹ Fakat

¹⁴⁶ Proc. *Bell. Goth.* 5.2.3. Procopius gibi, Cassiodorus'un da Amalasuintha'nın bilgeliğini övdüğü iki mektubu vardır. Bkz. Cass. *Variae*, 10.4; 11.1.

¹⁴⁷ Michael Stewart, “Contest of Andreia in Procopius’ Gothic Wars”, *Parekbolai* 4, 2014, ss. 30-31.

¹⁴⁸ Cass. *Variae*, 11.1.6.

¹⁴⁹ Massimiliano Vitiello, “Nourished at the Breast of Rome: The Queens of Ostrogothic Italy and the Education of the Roman Elite”, *Rheinisches Museum für Philologie* 149, 2006, s.400.

¹⁵⁰ Proc. *Bell. Goth.* 5.2.7; Cass. *Variae*, 10.3

¹⁵¹ Proc. *Bell. Goth.* 5.2.16.

Procopius'un bu ifadesinde çelişkiler mevcuttur. Cassiodorus'un mektupları sayesinde Theodericus'un yakın çevresinin ve özellikle Amal Hanedanlığı'na mensup prenseslerin iyi bir eğitimden geçtiğini bilinmektedir. Vandal kralı Thrasamundus ile evlendirilen Theodericus'un kız kardeşi Amalafrida, Theodericus'un kızı Amalasuintha, daha sonra Got kralı olacak Theodahadus ve kız kardeşi Amalaberga'yı iyi bir eğitim alan hanedan üyelerine örnek gösterebiliriz.¹⁵² Tüm bunların yanı sıra yukarıda değinildiği gibi çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bir kısmını Constantinopolis'te geçiren ve yönetim anlayışını *Romanitas* üzerine inşa eden Theodericus'un, geleneksel Roma eğitime karşı olması beklenilemez bir durumdur.

Dolayısıyla Got Krallığı'nda oluşan bu yeni kriz, görünüşte Roma ve Gotlar arasında kültürel bir çatışma olarak algılansa da, krizin gerçek nedeni Amal Hanedanlığı karşıtı Gotların, Athalaricus'un eğitimini bahane ederek krallığın idaresinde söz sahibi olmak istemeleridir. Bu siyasi emeller doğrultusunda Got aristokratlar Athalaricus'un eğitimini, kraliçenin otoritesine meydan okumak için uygun bir alan olarak görmüş olmalıdırlar. Zira Amalasuintha askeri bir eğitim almamıştı ve oğlunun da ağırlık olarak klasik eğitime göre yetiştirmek istemesi, aristokratların kendisine saldırabileceği bir cephe yaratmıştı. Cassiodorus'un kraliçeye karşı tepkileri en aza indirebilmek için büyük bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Amalasuintha, Theodericus'un ölümünden sonra kral naibi olarak Got Krallığı'nı yönetse de, Cassiodorus *Variae* eserinde 526-534 yılları arasındaki yazılmış bütün kraliyet mektuplarında Athalaricus'un ismini *rex* (kral) olarak sunmuştur.¹⁵³ Ayrıca Cassiodorus'un Roma senatosuna yazmış olduğu mektubunda Roma İmparatorluğu'nu başarılı bir şekilde yöneten Galla Placidia örneğini vurguladığı görülmektedir.¹⁵⁴

Roma İmparatorluğunda IV. ve V. yüzyıllarda kraliyet anneleri ve kız kardeşleri güvenilir komutanlar ile yakın ilişkiler tesis ederek, küçük yaştaki imparatorlar adına uzun ve çoğunlukla istikrarlı bir rejim kurabilmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla Cassiodorus'un öne sürdüğü Galla Placidia örneğinin İtalya'da uygulanabilmesi için Amalasuintha'nın da komutanlar ile yakın ilişki içerisinde olması gerekmektedir. Ancak kraliçeye karşı muhalefetin içinde muhtemelen Got

¹⁵² Amal Hanedanlığı üyelerinin eğitimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vitiello, 2006, ss. 398-412

¹⁵³ Rocca,,2012, s. 133.

¹⁵⁴ Cass, *Variae*, 11.1.9.

ordusunun en üst mertebesinde görev alan Tuluin de bulunmaktaydı. Amalasuintha'nın ordudaki önde gelen komutanları kendi safına çekememesi, iktidarına karşı muhalefeti nihai olarak önleyememesine neden olmaktaydı. Nitekim bu muhalefet kısa bir zaman dilimi içerisinde kraliçeye karşı bir suikast girişime dönüşmüştür. Kendisinin ve iktidarının tehlikede olduğunun farkına varan Amalasuintha, Iustinianus'tan yardım talebinde bulunmuştur. Amalasuintha'nın cinsiyet sınırlarını aşan erkeksi ve ideal davranışlara sahip olduğunu övgü dolu sözler ile belirten Procopius, kraliçenin liderliğini erkeklerin desteğine bağlı olarak sunmayı da ihmal etmemiştir. Amalasuintha'nın bu yardım talebini “*siyasi konumu belirsizleştiğinde kendini kurtarabilmek için Gotlar ve İtalya üzerindeki tüm yetkisini Iustinianus'a vermeye teşebbüs etmiştir*” sözü ile kraliçeyi, Iustinianus'un korumasına ihtiyaç duyan savunmasız bir kadın olarak tasvir etmiştir.¹⁵⁵ Savaş ve içki merkezli Got değerlerini yansıtan bir eğitim yerine iddiası, siyasi bir krize dönüşmüştür

İmparator, Amalasuintha'nın destek talebini, ivedilikle kabul ederek, kraliçe için Dyrrhachium'da (Dıraç) bir konak hazırlanmasını emretmiştir.¹⁵⁶ Amalasuintha'nın yardım talebine karşı Iustinianus'un bu cömertçe yaklaşımının arka planında, diplomasi vasıtasıyla İtalya'da bir zafer kazanma düşüncesi bulunmaktadır. Ancak Amalasuintha ani bir karar değişikliği ile İtalya'yı terk etmekten vazgeçmiş ve kendisine sadık Got askerlerini muhalefeti sonlandırmak için görevlendirmiştir. Procopius'un savunmasız bir kadın olarak sunduğu Amalasuintha portresinin aksine, kraliçe muhalefeti bastırabilmiştir. Got Kraliçesi, kazandığı bu başarıdan sonra Romalı grubun iktidarındaki gücünü arttırdığını ve savaşçı Gotları saf dışı bırakmaya çalıştığını görmekteyiz. Öldürüldüğü tahmin edilen Tuluin yerine Got ordusunun başına Roma kökenli Liberius ve Cassiodorus İtalya'da *Praefectus Praetorio* olarak görevlendirilir.¹⁵⁷

Iustinianus ise; Amalasuintha'yı zor durumda bırakacak herhangi bir girişimde bulunmamış ve Ravenna'da kendi lehine kullanabileceği başka bir krizi beklemeyi tercih etmiştir. Iustinianus bu tercihte yanılmamış ve kısa bir zaman dilimi sonrası İtalya'da yeni bir iktidar mücadelesi vuku bulmuştur. Bu mücadelenin

¹⁵⁵ Proc. Bell. Goth.5.3.12.

¹⁵⁶ Proc. Bell. Goth.5.2.22-25.

¹⁵⁷ Bu yeni yönetimin ayrıntılı açıklaması için bkz. Cass. Variae, 11.1.

başlangıç aşamasını, Amalasuintha'nın iç siyasette istikrarı yakalayabilmek için Got eğitim anlayışına göre yetiştirilmesine razı olduğu Athalaricus'un, alkol ve seks bağımlısı bir kişi haline gelmesi oluşturmaktaydı.¹⁵⁸ Athalaricus'un bu durumu, Amalasuintha'nın kendini tekrar güvende hissetmemesine neden olmuştur ve yine İtalya'yı gizlice Iustinianus'a teslim etmeye karar vermiştir.¹⁵⁹

Iustinianus ve Got Krallığı'nın meşru yöneticisi arasında yapılan gizli görüşmelere Amal Hanedanlığı'nın bir diğer üyesi Theodahadus'un da beklenmedik bir şekilde dâhil olmuştur. Theodahadus, senatör olarak kabul görülmesi ve yüklü miktarda para talebinin karşılanması ile birlikte hayatının geri kalanını Constantinopolis'te geçirmesine izin verilmesi şartı ile Toskana bölgesini imparatora teslim etmeyi teklif etmiştir. Theodahadus ile Amalasuintha'nın aynı anda Iustinianus'un tarafında kendilerine yer arayışı içerisine girmeleri, İtalya'da savaşa başvurulmaksızın doğrudan bir Roma yönetimi kurulmasına olanak sağlayabilirdi.

Reconquista ideolojisini İtalya'da hayata geçirmeyi planlayan Iustinianus için yaşanan bu gelişmeler büyük bir fırsat niteliğindedir. Bu yüzden İtalya'da yaşanan olaylar hakkında detaylı bilgi edinebilmek için ikna kabiliyeti yüksek Petrus Patricius'u görevlendirmiştir. Petrus'un İtalya'ya yola çıktığı esnada, seks ve şarap merkezli yaşamına daha fazla dayanamayan Athalaricus 534 yılında ölmüştür.¹⁶⁰ Athalaricus'un ölümü, Amalasuintha'nın naiplik görevinin bitmesi ve *regina* (Kraliçe) unvanıyla Got Krallığı'nın resmi temsilciliğini üstlendiği anlamına gelmektedir. Fakat Amalasuintha'nın durumu diğer çağdaşı kraliçelerden farklı bir boyuttaydı:

*“O ne bir kralın karısı ya da kralın dul kalan eşiydi; fakat bunların yerine (ölen) kralın kızı ve (ölen) kralın annesi durumundaydı.”*¹⁶¹

Kraliçenin babasının ölümünden bu yana yaşadığı zorlukları dikkate alındığında kraliçe olarak iktidarına devam edebilmesi oldukça riskliydi. Bu yüzden Amalasuintha'nın iktidarını meşrulaştırmak için “siyasi bir ortak” arayışına girdiğini görmekteyiz. Bu arayışın şüphesiz ki ilk durağı Amal Hanedanlığı'dır. Ancak Amal

¹⁵⁸ Proc. Bell. Goth.5.2.19.

¹⁵⁹ Proc. Bell. Goth.5.3.12;5.3.28; 5.2.19.

¹⁶⁰ Proc. Bell. Goth.5.4.4; Iordanes, *Getica*, 305.

¹⁶¹ Rocca, 2012, ss. 133-134.

Hanedanlığı'ndan rüştünü ispatlayan tek erkek, Amalasuintha karşıtı ve Iustinianus'un safında kendisine yer bulmaya çalışan Theodahadus'tur.

Procopius, İtalya'da yeni bir iktidar mücadelesini sebep olacak Theodahadus'un özelliklerine dikkat çekmektedir:

*“Gotlar arasında çoktan olgun bir yaşa erişmiş, Theodericus'un kız kardeşi Amalafrida'nın oğlu, Latin literatür ve Platon'un öğretileri konusunda bilgili ama savaş hakkında hiç tecrübesi olmayan Theodahadus isimli biri vardı. Para kazanmada oldukça hırslı olan Theodahadus, Toskana'daki toprakların çoğuna sahip olmuş ve geri kalan toprakları da güç kullanarak da sahiplerinden almaya hevesli görünmekteydi.”*¹⁶²

Procopius'un bu ifadesinden anladığımız üzere Theodahadus, hayatının büyük bir kısmını öğrenme tutkusu ile geçirmiş ve askerlik ile hiç ilgilenmemiştir. Ayrıca, sahip olduğu bu eğitime rağmen para hırsına yenik düşen ve ahlaki problemlere sahip bir kişidir. Bu noktada Procopius'un Theodahadus hakkındaki eleştirileri, Platon gibi yazarlardan öğrendiği erdemleri kavrayamamış ve öğrenmeye olan tutkusu ile askeri hayatı dengeleyememiş olması yönündedir.¹⁶³

Amalasuintha konumunu meşrulaştırmak için Procopius tarafından olumsuz özellikleri ön planda tutulan Theodahadus'a kendisiyle evlenmesi şartıyla kral olmasını teklif etmiştir. Bu teklif, Amalasuintha'nın nasıl bir siyasi çıkmazda olduğunun en önemli göstergesi olduğu gibi kendi güvenliğini temin etmek adına girişimlerde bulunmaktan çekinmeyen Theodahadus için büyük bir fırsat niteliğindedir. Bu ani gelişen teklif karşısında Theodahadus, Toscana bölgesi hakkında imparatora sunduğu vaatlerini iptal ederek, gerçek hâkimin Amalasuintha olduğuna ve sembolik bir şekilde kral olarak hizmet edeceğine dair yemin etmiştir.¹⁶⁴ Böylece Amalasuintha ve Theodahadus arasında evlilik gerçekleşmiş ve 534 yılının Kasım ayında Theodahadus Ostrogot Kralı ilan edilmiştir.

¹⁶² Proc. Bell. Goth.5.3.1-3.

¹⁶³ Stewart, 2014, s.33.

¹⁶⁴ Proc. Bell. Goth. 5.4.9-10 Iordanes, Getica 306; Evgr. HE. 4.19.

Tarih sahnesinin her safhasında siyasi çıkarlar doğrultusunda yapılan evlilikler görmemiz mümkündür. Fakat Amalasuintha ve Theodahadus arasındaki bu ilişki siyasi evlilikten çok daha fazlasıdır. Amalasuintha, Theodahadus’u “bir eş” den farklı olarak, kendi çizmiş olduğu sınırlar dâhilinde “bir ortak” olarak görmektedir ve bu ortaklığın dayanak noktası, yönetme gücüne sahip Amalasuintha olmalıdır. Theodahadus ise, sadece Amalasuintha’nın iktidarının devamlılığını sağlamak adına oluşturulan senaryoda “görünüşte” kral sıfatıyla bir aktör olarak var olmalıdır.¹⁶⁵ Theodahadus’un, Iustinianus’a göndermiş olduğu mektubunda Amalasuintha’ya kız kardeşi gibi hitap etmesi ve kraliçenin üstün hiyerarşik konumunu ifade eden “*praecellentissima domina*” (En Üstün hanımefendi) unvanını kullanmış olması, kendisine çizilen sınırların farkında olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶ Buna karşın Amalasuintha’nın, Theodahadus’un durumunu tam olarak anlatan uygun ifadeleri bulmakta zorlandığını görmekteyiz. Kraliçe, 534 yılında senatoya göndermiş olduğu mektubunda ortak bir yönetimin faydalarından bahsederek yeni kral Theodahadus’un statüsünü açıklamaya çalışmıştır:

“... Tanrı insana iki el, bir çift kulak ve iki göz verdi. Bu da iki ortak tarafından yapılan işin daha etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.”¹⁶⁷

Kraliçenin bu ifadeleri, Amal Hanedanlığı’nın sürekliliğini ve iktidardaki gücünü temsil eden Theodahadus’a karşı Got aristokratların tepkilerini engellemeye yöneliktir. Ayrıca Theodahadus’un edebi ve dini metinler hakkındaki bilgilerini, krallığın yönetiminde etkili olacağını ileri sürmüştür. Amalasuintha, Theodahadus’un askeri alandaki eksikliğini örtbas etmek için, diğer özelliklerini ön plana çıkarma çabası içerisindeydi.

Fakat kraliçenin tüm bu çabaları, Theodahadus’un kral ilan edildikten kısa bir süre sonra Amalasuintha’nın düşmanları ile iş birliği içerisinde girmesi ile sonuçsuz kalmıştır. Amal Hanedanlığı üyesi ve yetişkin bir erkek olan Theodahadus gerçek bir Got Kralı olabilmeyi istemekteydi. Bu amaç doğrultusunda hareket eden

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rocca, 2012, ss, 127-143.

¹⁶⁶ Rocca, 2012, s. 136.

¹⁶⁷ Cass. *Variae*, 10.3.

Theodahadus, ilk olarak kraliçeyi Bolsena Gölü üzerindeki bir adaya hapsedtirmiş ve 30 Nisan 535 yılında öldürtmüştür.¹⁶⁸

Got Krallığı'ndaki iktidar mücadelesi doruk noktasına ulaştığında, İtalya'ya varmak üzere olan Petrus Patricus, ilk olarak Amalasuintha'nın elçileri ile karşılaşmış ve yeni kralın Theodahadus olduğunu öğrenmiştir. Aulon'a yaklaştığında ise, Theodahadus'un elçileri ile karşılaşmış ve Theodahadus'un kraliçeyi hapse attırdığını öğrenmiştir. Kraliçenin hapse atılmasından sonra hem Amalasuintha hem Theodahadus, kendi cephelerinden olayları anlatmak için Iustinianus'a elçi göndermişti.¹⁶⁹ Nihayetinde İtalya'ya ulaşan Petrus Patricus Amalasuintha'nın öldürüldüğünü öğrenmiş ve Theodahadus'un masumiyetini dile getirdiği mektubu ile birlikte Constantinopolis'e dönmüştür.

Amalasuintha'nın ölümüne dair bu olay örgüsünü, Procopius'un *De Bellis* adlı eserinden öğrenmekteyiz.¹⁷⁰ Ancak, Procopius'un *Historia Arcana* adlı eserinde Amalasuintha'nın ölümüne dair olay örgüsü oldukça farklıdır. Procopius'a göre, Petrus Patricius kraliçenin Theodahadus tarafından öldürülmesi için Theodara'dan gizli bir talimat almıştı. Theodara, zeki ve güzel Amalasuintha'yı kendisine rakip olarak görmekte ve başkente gelmesi ile Iustinianus'un ilgisini cezp edeceğinden şüphelenmekteydi. İmparatoriçenin bu talimatını gerçekleşmesi karşılığında, mevkii ve para vaat edildiğinde en korkunç cinayeti işleyebilecek biri olarak tasvir edilen Petrus Patricius'a, Theodora tarafından *magister officiorum* makamı sunulmuştur.¹⁷¹ Procopius'un bu kurgusu genel olarak kabul görmemektedir. Ancak Cassiodorus'un *Variae* eserinde Theodahadus ve eşi Gudeliva'nın, Theodora ile mektuplaşmaları, Procopius'un kraliçenin ölümü hakkındaki bu kurgusunu destekler niteliktedir.¹⁷² Mektuplardaki yazışmalar, tam olarak olayı açıklamakta yeteriz kalsa da Theodora'nın Ravenna ile iletişimde olduğu gibi bir gerçektir. Bununla birlikte Theodahadus'un mektubundan öğrendiğimiz üzere Petrus Patricius, Theodora'nın takdirini kazanabilmeyi başarmıştır.

¹⁶⁸ Proc. *Bell. Goth.* 5.4.20-28; Iordanes, *Getica*, 306; Iordanes, *Romana*, 367-8; Marc. *Come. Chronicon*, 535,45; *PLRE* II, s.65.

¹⁶⁹ Theodahadus'un elçileri arasında Constantinopolis'e ulaştığında Iustinianus safında yer alan ve 550 yılında İtalya'ya geri dönen Liberius da bulunmaktadır.

¹⁷⁰ Proc. *Bell. Goth.* 5.4.12-21.

¹⁷¹ Proc. *Anecdota*, 16,1-5.

¹⁷² Cass, *Variae*, 10.20-21

Procopius ve Cassiodorus tarafından sunulan bilgiler, Amalasuintha'nın ölümündeki sır perdesini açıklamakta yetersiz kalsa da, gün yüzüne çıkan gerçek kraliçenin ölümü ile Theodahadus'un bütün güçleri kendi elinde toplayabilmeyi başardığıdır. Theodahadus artık kral sıfatıyla bir aktör değil gerçek bir Got Kralıdır. Ancak aynı zamanda Iustinianus'un İtalya'daki çıkarlarına hizmet eden bir ortamı kendi eliyle hazırlayan bir kraldır.¹⁷³ Iustinianus nazarında, Hildericus'un İtalya'daki karşılığı Got Kraliçesi Amalasuintha'dır. Dolayısıyla, İtalya'da *reconquista* ideolojisini gerçekleştirebilmek adına bahane arayan Iustinianus için Amalasuintha'nın öldürülmesi müdahale edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü Artık tüm şartlar Roma Devleti'nin kuruluş merkezi olan İtalya'yı tekrar Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına katmak için hazırdır.

Iustinianus'un çift yönlü bir askeri stratejiyi İtalya'da yürürlüğe koymuştur. Bu stratejinin ilk safhası IIIyricum'un Gepid asıllı *magister militum* Mundus'un, Salona'yı ele geçirmek için Dalmatia kıyılarına saldırmasıydı. İkinci safha ise, Belisarius'un Kuzey Afrika ve İtalya arasında stratejik bir noktada bulunan Sicilya'yı ele geçirmesiydi. Iustinianus, Belisarius'un ordusunun varış yerini resmi olarak Kartaca'yı ilan etmişse de, Sicilya'nın ele geçirilmesini gizli bir emir ile bildirmiştir. Bu gizli emir doğrultusunda hareket eden Belisarius, Sicilya'da güçlü bir direniş ile karşılaştığında ordunun resmi varış yeri olarak ilan edilen Afrika'ya hızlı bir şekilde ulaşacaktı. Iustinianus, böyle bir plan ile Gotların direniş gücünü öğrenmek istemiş olmalıdır.

Fakat beklenen aksine güçlü bir direniş olmadan Salona ve Sicilya ele geçirilmiştir.¹⁷⁴ Sicilya'nın ele geçirilmesi durumunda Theodahadus, Petrus Patricius ile gizli görüşmelere başlamıştır. Procopius'un anlatımında ayrıntılı bir şekilde yer alan bu görüşmelerde, Theodahadus, savaşın tüm yükünü taşıyabilecek bir kral imgesinden uzaktır. Buna karşın Petrus Patricius olası bir savaş durumunda hiçbir şansının olmadığı gibi iddialı cümleleri Theodahadus'a sarf etmekte bir sakınca görmemiştir. Nihayetinde bu görüşmelerde Petrus Patricius Theodahadus'u Sicilya'daki tüm haklarından vazgeçmeye, yıllık vergi vermeye, tüm törenlerde kendi

¹⁷³ Theodahadus, aynı zamanda Got tarihinde önemli bir yeri olan Theodericus'un kızının hayatının kötü bir son ile bitmesini hazmedemeyen Gotların tepkisi ile de karşılaşmıştır.

¹⁷⁴ Proc. *Bell. Goth.* 5.5.2-17; Iordanes *Getica* 307-308; Iordanes *Romana*, 368-369.

isminden önce Iustinianus'un isminin zikredilmesini içeren bir anlaşmaya ve hatta görüşmelerin sonunda tüm İtalya'yı Iustinianus'a teslim etmeye razı etmiştir.¹⁷⁵

Iustinianus'un İtalya'da hâkimiyetini savaş olmaksızın tesis edecek olan bu anlaşma, yürürlüğe girmeden son bulmak zorunda kalmıştır. Salona'nın Gotlar tarafından geri alınması ve Afrika'da Stotzas önderliğinde çıkan isyan, Iustinianus karşısında zafer kazanma ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu ihtimal dâhilinde Theodahadus, imparatorluğun elçisi Petrus Patricius'a alaycı bir konuşma yaptıktan sonra tutuklanmasını emretmiştir. Theodahadus'un bu cüretkâr davranışları karşısında Iustinianus'un ilk hamlesi, Salona'da öldürülen komutan Mundus'un yerine Constantianus'u görevlendirmiş ve Salona'da tekrar hâkimiyet kurulabilmiştir. İmparatorun bu hamlesi Gotların kısa süreli başarılarını sekteye uğratmışsa da, barbar krallıklar arasında yeni bir krize neden olmuştur. Salona'da Got hâkimiyetinin kırılması Gepidlerin hareket alanlarının genişlemesine ve Pannonia bölgesine yayılmalarına zemin hazırlamıştır. Iustinianus, Gepidlerin bu yayılmacı siyasetlerini engellemek için Lombardları desteklemek zorunda kalmıştır.

Iustinianus'un ikinci hamlesi, Afrika'daki isyanı bastıran Belisarius'un 536 yılında tüm hızıyla İtalya'ya karşı sefere çıkması için emir vermesidir.¹⁷⁶ İmparatorun bu emri ile birlikte İtalya seferi ciddi manada başlamış bulunmaktadır. Belisarius, 3000 Isaurialı, 4.000 düzenli ordu ve çok sayıda *foederati* birliğinden oluşan ordusuyla, güçlü bir Got garnizonunun bulunduğu Napoli'yi kuşatmıştır. Procopius, Belisarius'un İtalya'ya ayak bastığında karşılaştığı manzarayı, kentlerin savunmasız bir şekilde bırakıldığı yönünde tasvir ederek halkın büyük bir kısmının Got yönetimine karşı olduklarını belirtmiştir.¹⁷⁷ Procopius, Afrika'da olduğu gibi *reconquista* ideolojisinin haklılığını kanıtlamak İtalya'daki durumu olumsuz bir şekilde tasvir etmiş olmalıdır. Çünkü Procopius'un bu ifadesi başta Napoli kuşatması olmak üzere savaş boyunca İtalya'da gösterilen direniş ile çelişkilidir. Belisarius'un yoğun kuşatmasına Yahudilerin çoğunlukta olduğu Napoli sakinleri 20 gün boyunca direnmişlerdir. Bu süre zarfında kentin önde gelenleri, kuşatmanın kaldırılması için Stephanus'u Belisarius ile görüşmelerde bulunması için görevlendirmişlerdir. Belisarius, Napoli sakinlerinin isteklerini reddettiği gibi, kentin kesin bir şekilde

¹⁷⁵Proc. Bell. Goth.5.6.6-21

¹⁷⁶Proc. Bell. Goth. 5.7.11-26.

¹⁷⁷Proc. Bell. Goth.5.8.2.

teslim olmasını istemiştir. Ayrıca Napolileri teslim olmaya ikna etmesi Stephanus’a büyük ödülleri vaat etmiştir.

Stephanus, Napolileri teslim olmaya ikna etmeye çalıştığı esnada, kentin önde gelenleri arasında Pastor ve Asclepiodotus, Napolilerin Gotlara sadık kalmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre; teslim olmaları için imparatorluktan bir dizi imtiyaz almaları gerekmektedir.¹⁷⁸ Belisarius kentin teslim olması durumunda isteklerini kabul etmişse de, Pastor ve Asclepiodotus bir kez daha kent sakinlerini kışkırtarak direnişin devamlılığını sağlamışlardır. Belisarius’a karşı en katı direnişi, Yahudiler sergilemekteydiler. Yahudilerin Iustinianus’un hâkimiyetini reddetmeleri, imparatorun Hristiyanlık harici çevre tarafından algılanışında önemli bir noktayı temsil etmektedir. Iustinianus, evrensel doğru inanç ve tek doğru yol olarak kabul ettiği Ortodoksluk çerçevesinde şekillenmiş katı bir dini politikaya sahiptir. *Reconquista* ideolojisinin gerekçelerinden birini oluşturan bu dini politika, Vandallar gibi fanatik olmasa da sapkın yönetime sahip olan İtalya’da da geçerlidir. Buna karşın Theodericus’un Yahudilere göndermiş olduğu mektubundaki “*inancınıza karışmıyorum, çünkü hiç kimse iradesine karşı inanmaya zorlanamaz*”¹⁷⁹ ifadesinden Yahudilerin İtalya’da dini vecibelerini yerine getirmede herhangi bir engellemeye maruz kalmadıkları bilinmektedir. Yahudilerin, Theodericus’un bu toleranslı dini politikasından sonra katı bir dini politikayı benimsemiş olan imparatora tabii olmak istememeleri olağan bir durumdur. Dolayısıyla Yahudilerin imparatorluğa karşı Got yanlısı bir tutum içerisinde olmalarının arka planında Iustinianus’un katı dini politikası önemli bir etkidir.

Napoli sakinleri ile bir anlaşmaya varılamaması sonucunda, Belisarius 536 yılında tüm gücüyle kente saldırmıştır. Kentte bulunan Got garnizonu Belisarius’un bu saldırılarını önlemeye muvaffak olmuşsa da, Napoli sakinlerinin bu dikkate değer direnişleri, Belisarius’un ordusundaki bir grup Isaurialı askerin su kemerleri içerisinde şans eseri bir geçit bulması ve kente sızmaları ile son bulmuştur.¹⁸⁰ Procopius Napoli’nin ele geçirilmesinden sonra kentin büyük bir yağmalamaya

¹⁷⁸ Proc. *Bell. Goth.* 5.8.7-40. Procopius, bu imtiyazlardan detaylı bir şekilde bahsetmemiştir.

¹⁷⁹ Cass., *Variae*, 2.27.2.

¹⁸⁰ Proc. *Bell. Goth.* 5.8.42-45; 5.9.9-21.

maruz kaldığını ve bu yağmalamanın Belisarius'un müdahalesine kadar devam ettiğini belirtmektedir.¹⁸¹

¹⁸¹ Proc. Bell. Goth. 5.10.29-36. Lib. Pont. Napoli'deki yağmalamayı doğrulamaktadır. Bkz. Lib. Pont. 60.3.

1.3.2. İtalya’da Amal Hanedanlığı’nın Sonu

Napoli’nin kaybedilmesi, Amal Hanedanlığı’nın meşruluğunu yeniden gündeme getirmiştir. Belisarius şans eseri Napoli’yi ele geçirmiş olsa da, Got ileri gelenleri Theodahadus’u kendi halkına ihanet etmek ile suçlamışlardır. Bu suçlamanın dayanak noktası, Theodahadus’un direnişi örgütlemek için herhangi bir girişimde bulunmamasıydı. Nitekim Procopius, Napoli kuşatması esnasında Theodahadus’u “kadınsı –korkak” olduğunu belirterek savaş için uygun özelliklere sahip olmadığını tekrarlamıştır.¹⁸² Theodahadus, Napoli kuşatması sonrası bir Got süvari birliği kuvveti tarafından tahttan indirilmiş ve bir kurban gibi katledilmiştir. Böylece Theodahadus, siyasi hırsları ile Amalasuintha’nın ölümüne sebep olduğu gibi stratejik hataları ile de hanedanlığın iktidar mücadelesini kaybetmesine neden olmuştur. Yerine Procopius ve Cassiodorus tarafından savaşçı nitelikleri ön plana çıkartılan Vitigis Kasım 536 yılında Got Kralı ilan edilmiştir.¹⁸³

Vitigis Amal Hanedan üyesi değildir. Her ne kadar Got ileri gelenlerinin büyük bir bölümü Amal Hanedanlığı’na karşı olmuş olsalar da, Theodericus’un Gotlar üzerinde nüfuzu tartışma kabul etmemekteydi. Bu yüzden Vitigis, Amal Hanedanlığı’na karşı cephe almak yerine kendisini Theodericus dönemindeki ihtişamı geri getirmeyi amaçlayan bir “kral” olarak sunmuştur. Bu propagandasının ilk aşaması, halkına seslendiği mektubunda Theodericus ile bir kan bağı bulunmamasına rağmen onun yönetim prensiplerini benimseyeceğine dair söz vermesidir.¹⁸⁴ İkinci aşaması ise, Amalasuintha’nın kızı Matasuentha yani bir Amal Hanedan üyesi ile evlenmesidir.¹⁸⁵ Dolayısıyla bu evlilik vasıtasıyla Theodericus üzerine inşa etmiş olduğu propagandasını, gerçek bir zemine yerleştirebilmiştir.

Bu propagandalar ile Got Krallığı’nın eski ihtişamını geri getirmeyi amaçlayan Vitigis, Constantinopolis ile ilişkileri düzeltmek için de girişimlerde

¹⁸² Proc. *Bell. Goth.* 5.9.

¹⁸³ Proc. *Bell. Goth.* 5.11.1-9; Cass. *Variae*, 10.31. Ayrıca bkz. Iordanes, *Getica* 310; Iordanes, *Romana*, 371, *Lib. Pont.* 60.1. Vitigis, 536 yılında Got Kralı seçilmesine kadar geçen zaman zarfında Ostrogot Krallığı içerisinde önemli görevlerde bulunmuştur. Theodericus döneminde Gepidlere karşı önemli askeri başarılar kazanmıştır. Bkz. Proc. *Bell. Goth.* 5.11.5. Athalaricus döneminde kralın yakın koruması olarak *spatharius* görevine getirilmiş ve saygı gören danışmanlarından biri olabilmeyi başarmıştır. Theodahadus döneminde ise, muhtemelen muhafız komutanı olarak yüksek bir görevde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* III. s. 1383.

¹⁸⁴ Cass. *Variae*, 10.31.

¹⁸⁵ Proc. *Bell. Goth.* 5.11.27; Iordanes, *Getica*, 311; *Lib. Pont.* 60.2. Marcell. Comes, *Chronicon*, 536, 46.

bulunmuştur. Iustinianus'a göndermiş olduğu mektubunda Theodahadus'un öldürülmesini ve Amalasuintha'nın kızı Matasuentha'nın Got Kraliçesi olmasını siyasi bir çözüm olarak sunmuştur.¹⁸⁶ Iustinianus'un savaş nedeni olarak gördüğü problemleri yeni Got Kralı'nın ortadan kaldırmayı amaçladığı görülmektedir.

Nitekim İtalya'da yaşanan bu yeni gelişmeler, Iustinianus'un *reconquista* ideolojisinin görünen nedenleri ortadan kaldırmaktaydı. Çünkü Hildericus ya da Amalasuintha örneğinde olduğu gibi iç işlerine müdahaleyi gerektirecek bir durum ortada bulunmamaktaydı. Ancak bu gelişmeler Vitigis tarafından siyasi bir çözüm olarak sunulsa da, Iustinianus nazarında bir ehemmiyeti bulunmamaktaydı. Iustinianus'un yegâne amacı Batı İmparatorluğu'nun topraklarını yeniden ele geçirmektir ve Hildericus ya da Amalasuintha bu amaç için yalnızca bir araçtır. Onların öldürülmesi ise, Iustinianus'u mutlak zafere ulaştıracak yolun açılmasıdır. Dolayısıyla, Vitigis siyasi bir çözüm sunmak yerine Iustinianus'un tüm isteklerini yerine getirmeyi kabul etmek zorunda olmalıdır. Vitigis'in Theodahadus'tan farklı olan askeri tecrübesi ve stratejisi göz önüne alındığında, Iustinianus'a ordunun gücünü kullanmaktan başka bir çare bırakmamıştır.

Iustinianus'un, Vitigis'i Theodahadus'tan farklı olarak konumlandırması yerinde bir tespittir. Çünkü Vitigis, savaşı sonlandıracak siyasi çözüm arayışına girmiş olsa da askeri hazırlıklara da önem vermiştir. Öncelikli olarak İtalya'nın her yerinden Got birliklerini toplayarak, orduyu donatacak silah ve mühimmatı temin etmiştir. Ayrıca kuzeydeki Franklar ile yüklü miktarda para ve Güneydoğu Gallia'daki haklarından vazgeçtiğini belirten bir anlaşma imzalamıştır. Frank tehlikesi bertaraf edildikten sonra, kuzey sınırındaki birliklerini geri çağırarak Iustinianus karşısında büyük bir ordu kurabilmeyi başarmıştır. Görüldüğü gibi Vitigis'in savaşın gereklerini ihmal etmediği görülmektedir.

Fakat Vitigis'in stratejik hatası tüm bu hazırlıklarını, Ravenna'dan yönetmiş olmasıdır. Ravenna odaklı bu strateji, Belisarius'un Roma üzerine ilerlemesine olanak sağlamıştır. Belisarius'un Roma önlerinde belirmesi halkı telaşlandırmış ve Papa Silverius'tan kenti teslim etmesini istemişlerdir. Halkın bu telaşı, Napoli'de yaşanan katliam ve yağmaların Roma'da tekrarlanması olasılığıdır. Böylece Belisarius 9 Aralık 536 yılında imparatorluğun eski başkenti Roma'yı kolay bir

¹⁸⁶Cass. *Variae*, 10. 32.

şekilde ele geçirmiştir.¹⁸⁷ Belisarius'un Roma'daki bu kolay zaferinde, halkın imparatorluk veya Got otoritesine bağlılıktan ziyade kuşatmanın yaşamları üzerindeki etkisi önem arz etmektedir.

Ravenna'da askeri hazırlıklarını tamamlayan Vitigis Roma'ya doğru ilerlemiş ve kenti 21 Şubat 537 yılında kuşatmıştır.¹⁸⁸ Procopius, Vitigis'in 150.000 askerden oluşan büyük ordusu karşısında Belisarius'un yalnızca 5.000 askere sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁹ Eskiçağın olanakları göz önüne alındığında Vitigis'in bu sayıya ulaşması zor bir ihtimaldir. Procopius, Vitigis'in ordusu hakkında mübalağaya başvurarak, imparatorluk cephesinden 1 yıldan fazla süren kuşatmanın zorluklarını gözler önüne sermek istemiş olmalıdır. Çünkü Procopius bu bilgiyi Belisarius'un, Iustinianus'a yardım talebinde bulunmak üzere yazdığı mektup içerisinde sunmuş ve anlatımın büyük bir kısmını Vitigis'in Roma kuşatmasını etkileyici bir şekilde tasvir edilmesine ayırmıştır.

Procopius'un bu etkileyici anlatımında en dikkat çeken nokta, imparatorluğa uzun yıllar başkentlik yapmış olan Roma'nın kuşatma esnasındaki vahim durumudur. Kuşatmanın uzamasıyla birlikte, Roma'daki tahıl kaynakları tükenmeye yüz tutmuş ve kıtlık büyük bir sorun haline gelmiştir. Öyle ki bu sorun Roma civarındaki tahıl alanlarına saldırmaya, hayatta kalabilmek için çevredeki otları tüketmeye ve hatta ölen katır etlerinden yiyecek yapmaya kadar varmıştır.¹⁹⁰ Bu zor şartlardan bir an evvel kurtulmak isteyen halk ve askerler, eli silah tutan herkesin Gotlara karşı savunma pozisyonundan saldırıya geçme isteklerini Belisarius'a bildirmişlerdir. Belisarius bu isteği tehlikeli olduğu için reddetmiş ve imparatorun göndermiş olduğu büyük bir ordunun birkaç gün içinde Roma'ya ulaşacağını duyurmuştur.

Belisarius büyük bir ordunun gönderileceğine dair bu söylemi, Roma halkını telkin etmek adına dile getirmiş olmalıdır. Çünkü Procopius ve eşi Antonina'yı, Napoli civarında asker toplamaları ve yiyecek tedarik etmeleri için

¹⁸⁷ Proc. Bell. Goth. 5.14.14; Malalas, Chronicle, 18.88; Iordanes, Romana 373, Iordanes, Getica 81; 311; Lib. Pont. 60,

¹⁸⁸ Lib. Pont. 60.4. Procopius kuşatmanın tam tarihi hakkında bir bilgi vermemiş, şubat sonu ve mart başı olarak belirtmiştir. Bkz. Proc. Bell. Goth. 5.16.12. Ayrıca Vitigis 537 yılında Dalmatia kıyılarından geri alınması için bir birlik göndermiştir. Bu sefer sırasında Salona kuşatılmışsa da, Gotlar başarılı olamazlar. Bkz. Proc. Bell. Goth. 5.16.8-9.

¹⁸⁹ Proc. Bell. Goth. 5.24.2-3.

¹⁹⁰ Proc. Bell. Goth. 6.3.1-32. Lib. Pont. da Roma'nın kuşatma boyunca içinde bulunduğu zor şartları belirtmektedir. Bkz. Lib. Pont. 60.4.

görevlendirmiştir.¹⁹¹ Bununla birlikte kentteki yiyecek giderini en aza indirmek için kadınları, çocukları, köleleri de Napoli'ye göndermiştir. Belisarius'un Roma savunmasını sağlamaya çalıştığı esnada kuşatmaya karşı direnci kırmak için Vitigis, Ravenna'da esir tuttuğu Romalı senatörlerin öldürülmesi emrini vermiştir.¹⁹²

Vitigis'in bu cüretkâr davranışları, kıtlığın Got ordusuna sıçraması ile kesintiye uğramıştır. Belisarius'a karşı Gotlar'ın avantajı ise kıtlık ve buna bağlı olarak da hastalıkların ortaya çıkmasının başlangıç aşamasında olmasıdır.¹⁹³ Ancak Got tarafındaki bu avantajlı durum, 538 yılının Mart ayında takviye birliklerinin Roma'ya ulaşması ile son bulmuştur. Kuşatmanın gidişatı için ümitsizliğe kapılan Gotlar, Belisarius'a ateşkes teklifi için görüşme isteğinde bulunmuşlardır.

Belisarius ile yapılan görüşmelerin ana konusu, Theodericus'un İtalya'da tesis ettiği meşru yönetimi ve *reconquista* ideolojisi ile bu meşru yönetimin tehdit edilmesidir. Ancak Got elçileri, Belisarius'un tavizsiz davranışları karşısında Sicilya, Campania ve Napoli'nin Doğu Roma'ya bırakılmasını teklif etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca Constantinopolis'e yıllık vergi vermeyi de taahhüt etmişlerdir. Gotların öne sürmüş oldukları bu teklifler, Roma kuşatmasının tahribatını gözler önüne sermektedir. Belisarius, Gotların bu teklifleri karşısında 3 aylık ateşkes yapılmasını kabul etmiş, ancak nihai bir anlaşma için Iustinianus ile görüşmek zorunda olduklarını belirtmiştir.¹⁹⁴ Ancak Vitigis, Iustinianus ile nihai bir anlaşmanın şartlarını görüşmek için Got elçilerinin İtalya'dan ayrılmasının akabinde su kemerlerinden Roma'ya sızma girişiminde bulunmuştur. Napoli'nin ele geçirilmesini sağlayan bu taktik, Belisarius ile Vitigis arasındaki ateşkesin başlamadan bitmesine neden olmuştur. Belisarius, Vitigis'in ateşkese uymamasına karşılık olarak eski rakibi Vitalianus'un yeğeni Ioannes'i, Picenum'a baskın düzenlemesi için

¹⁹¹Proc. *Bell. Goth.* 6.4.1-6.

¹⁹² Procopius, Vitigis'in bu emrinden daha önceden haberdar olup kaçmayı başaranlar haricinde tüm senatörlerin öldürüldüğünü belirtmektedir. Vitigis'in bu emrinden kaçmayı başaranlar arasında Athalaricus döneminde *comes patrimonii* (mali görevli) olarak görev yapmış Bergantinus ve Papa Vigilius'un kardeşi Reparatus gibi isimler bulunmaktadır. Proc. *Bell. Goth.* 5.26.1-2. Roma- Got savaşlarında senato ve üyelerinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Maria Kouroumali, "The Justinianic Reconquest of Italy: Imperial Campaigns and Local Responses", **War and Warfare in Late Antiquity**, (Edited by Alexander Sarrantis and Neil Christie), Brill, Leiden- Boston, 2013, ss. 969-998; John Moorhead, "Italian Loyalties During Iustinian's Gothic War", **Byzantion** 53/2, 1983, ss. 575-596.

¹⁹³ Barker, 1966, s.154.

¹⁹⁴ Proc. *Bell. Goth.* 6.6.

görevlendirmiştir.¹⁹⁵ Picenum, Gotların yoğunlukta yaşadığı kentlerden biridir. Ancak erkek nüfusun büyük bir kısmı Roma önlerinde savaşmakta olduğundan kentte sadece kadınlar ve çocuklar bulunmaktaydı. Belisarius, Roma önlerinde savaşan erkeklerin, Picenum'daki eşleri ve çocuklarını Roma kuşatmasının kaldırılması için bir araç olarak görmüş olmalıdır.

Ioannes, Belisarius'un bu planına tam olarak itaat etmeyerek, Picenum'dan sonra Ravenna'ya bir günlük yürüyüş mesafesi uzaklıkta olan Ariminum'a (Rimini) hareket etmiştir. Ioannes'in bu itaatsizliği, başkent Ravenna'nın tehlikede olduğunu öğrenen Gotların Roma kuşatmasını kaldıracaklarını düşünmesinden dolayıdır. Nitekim Vitigis, Belisarius'un ordusunun bir kısmının Ravenna'ya yakın olduğunu öğrendiğinde Roma kuşatmasını kaldırmıştır.

30 Mart 538 yılında Roma önlerinden geri çekilmeye başlayan Vitigis, başkent in güvenliğini sağlamak için ordusunu Ariminum'a sürmüştür. Belisarius, Vitigis'in bu hareketini öngörmüş ve güvendiği iki komutanını Gotlardan önce Ariminum'a göndererek Ioannes'e daha güvenli bir yer olan Ancona'ya geçmesini iletmelerini emretmiştir.¹⁹⁶ Fakat Ioannes, Belisarius'un bu emrine itaat etmemiş ve Ariminum'u terk etmemiştir. Ioannes'in Belisarius'a karşı bu itaatsizliği, Roma kuşatmasının kaldırılmasındaki başarısından kaynaklanmaktadır. Zira Roma kuşatmasına katkısı ile büyük bir şöhrete kavuşan Ioannes nerdeyse başkomutan Belisarius ile kendisini denk görmeye başlamıştır.¹⁹⁷ Ancak, Ioannes'in şöhret sarhoşluğu içerisinde vermiş olduğu bu kararın yanlışlığı Gotların Ariminum'u işgal ettiklerinde anlaşılmıştır. Çünkü Ioannes, Ariminum önlerinde günden güne artan Got baskısı karşısında kenti teslim etmenin eşiğine kadar gelmiştir.

İtalya'da Ioannes ve Belisarius cephesinde bu gelişmeler yaşandığı esnada Constantinopolis'te hadım Narses'in popülaritesi gittikçe artmaktaydı. Nika Ayaklanması'ndaki başarısı Iustinianus ve Theodora'nın dikkatini çekmiş ve *praepositus sacri cubiculi* olarak görevlendirilmiştir. Procopius da, Narses'ten bahsederken “....bir hadımdan beklenenden daha güçlü ve aktifti” sözleri ile

¹⁹⁵ Proc. Bell. Goth. 6.7.28-34.

¹⁹⁶ Proc. Bell. Goth. 6. 11. 30

¹⁹⁷ Procopius Ioannes'i cesur ve yetenekli bir asker olarak tasvir etmektedir. Bkz. Proc. Bell. Goth. 6.10.9-10.

Constantinopolis'teki etkinliğine atıfta bulunmaktadır.¹⁹⁸ Narses'in başkentteki bu hızlı yükselişi, Belisarius'a İtalya'da yardım etmesi için görevlendirilmesini beraberinde getirmiştir.¹⁹⁹

İtalya'ya gönderilen Narses'in ordusu 5.000 asker ve kendi komutanlarının idaresindeki 2.000 Herul savaşçısından oluşmaktaydı. Narses İtalya'ya ayak basmasının akabinde Gotlar ile mücadelede ortak bir yaklaşım belirlenebilmesi için Firmum'da askeri bir konsey oluşturulmuştur. Konseyin ana tartışma konusu Ariminum'da yardım bekleyen Ioannes'in durumuydu. Belisarius ve ona bağlı birçok komutan, Ioannes'in yardımına yetişerek risk almayı doğru bir hamle olarak görmemektedirler. Ne de olsa Ioannes'in Gotlar karşısındaki çaresizliği, itaatsiz davranışları yüzündendi.

Narses ise, Ioannes'in itaatsizliğini ikincil bir konu olarak görmekteydi ve Ariminum'un kaybedilmesini orduyu manevi açıdan zedeleyeceğini düşünmekteydi.²⁰⁰ Narses'in bu ısrarcı tutumunda Ioannes ile yakınlığı önemli bir etkidir. Konseyde tartışmalar devam ederken Ioannes'in yalnızca 1 hafta daha dayanabileceğini ifade ettiği mektubu Belisarius'a ulaşmıştır.²⁰¹ Narses'in ısrarcı tutumu ve Ioannes'ten gelen bu mektup neticesinde, Belisarius Ariminum üzerine sefer yapılmasına ikna olmak zorunda kalmıştır. Belisarius Ariminum önlerinde kuşatmaya devam eden Gotları bir çember içine almak için askerlerini bölümlere ayırmıştır. Belisarius'un Gotları kaçırmaya zorlayan bu dikkat çekici askeri stratejisi sayesinde Vitigis Ariminum kuşatmasını kaldırmak ve ordusu ile birlikte Ravenna'ya doğru ilerlemek zorunda kalmıştır.

Belisarius'un planı sayesinde Ariminum kuşatması sona ermiş olsa da, Belisarius ile Narses arasındaki anlaşmazlık devam etmekteydi. Bu çekişme Belisarius'un İtalya'da otoritesini sarstığı gibi Frankların Milano'ya saldırmasına ve kentte büyük bir katliam gerçekleştirmelerine neden olmuştur.²⁰² Franklar, İtalya'nın büyük bir kısmında hak iddia etmeye çalışırlar. Iustinianus Got savaşının başlangıç aşamasında Frankları savaşın dışında bırakabilmek için bir anlaşma yapmıştı. Franklar 535 yılında yapılan bu anlaşmayı ihlal ederek savaş ortamından

¹⁹⁸ Proc. Bell. Goth. 6.13.16. Narses hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. PLRE III, s. 912.

¹⁹⁹ Proc. Bell. Goth. 6.13.15-18; Malalas, *Chronicle*, 18.88; Marc. Come. *Chronicon*, 538, 48.

²⁰⁰ Proc. Bell. Goth. 6.16.

²⁰¹ Proc. Bell. Goth. 6.16.14-15.

²⁰² Proc. Bell. Goth. 6.21.

faydalanmak istemişlerdir. Fakat İtalya içlerine ilerledikleri esnada Frank ordusunun yaklaşık üçte biri zehirlenme ve buna bağlı yiyecek eksikliği sebebiyle hayatını kaybeder.²⁰³ Procopius Frankların Iustinianus ile yapılan anlaşmayı ihlal etmelerine binaen, Frankları “güven konusunda dünyadaki en hain millet” olarak tanımlamıştır.²⁰⁴ Zira Frankların kendi menfaatleri için savaşa dâhil olma çabaları devam edecektir.

Iustinianus Frankların İtalya’daki faaliyetlerini öğrendiğinde, ordu içerisindeki anlaşmazlıklara son vermek adına Narses’i Constantinopolis’e geri çağırması ve Belisarius’un İtalya’da bütün yetkilere sahip bir komutan olduğunu tekrar ilan etmiştir.²⁰⁵ İmparatorun araya girmesiyle İtalya’da tekrar hâkimiyetini tesis eden Belisarius Auximum ve Faesulae kalelerini kuşatmıştır. Artık Belisarius’un karşısında başkent Ravenna’yı kuşatma altına almak için hiçbir engel bulunmamaktaydı. Belisarius’un Ravenna’ya doğru ilerlediğini duyan Vitigis ve Gotlar, durumları hakkında endişe duymaya başlamışlardır. Artık savaşın getirdiği yıkım Gotlar üzerinde de fazlasıyla hissedilmekteydi. Belisarius karşısında şartları gittikçe kötüleşen Vitigis, diğer barbar krallıklardan yardım istemeye karar vermiş ve Frankları güvensiz bulduğu için Lombard Kralı Vaces’e yüklü miktarda para karşılığında askeri müttefik olmasını teklif etmiştir. Vaces’in Iustinianus’un tarafında yer almayı tercih etmesi²⁰⁶ üzerine imparatorluğun doğudaki en önemli düşmanı Sasanilerden yardım talebinde bulunmuştur. Vitigis, Sasaniler tarafından doğu kanadından gelecek bir saldırı sonucunda Iustinianus’un İtalya’daki amacından vazgeçeceğini ummaktaydı. Hüsrev için ise, Vitigis’ten gelen bu teklife bir fırsat niteliğindeydi. Iustinianus’un ordusunun büyük bir kısmı İtalya’da iken doğu sınırında önemli başarılar elde edebilirdi. Iustinianus, Hüsrev’in bu düşüncesinden haberdar olur olmaz, İtalya’daki savaşın mümkün olabildiği kadar hızlı bir şekilde bitirilmesine karar vermiş ve Belisarius’u Sasanilere karşı savaşmak için geri çağırmıştır.

²⁰³ Proc. Bell. Goth. 6.25.

²⁰⁴ Proc. Bell. Goth. 6.25.2.

²⁰⁵ Proc. Bell. Goth. 6.22.4-5.

²⁰⁶ Proc. Bell. Goth. 6.22.11-12.

Iustinianus bu kararından sonra Gotlar ile bir anlaşma yapılması için Constantinopolis'te bulunan Vitigis'in elçilerini İtalya'ya göndermiştir.²⁰⁷ Anlaşmaya göre; Po Nehri'nin güneyi imparatorluğa geri verilecek, Vitigis ise kuzeyinde hâkimiyetini devam ettirebilecektir. Kraliyet hazinesi ise, her iki taraf tarafından bölüşülecektir.²⁰⁸ Iustinianus için anlaşma maddeleri kabul edilebilir nitelikteydi. İmparatorluk ordusunun bir kısmının Afrika'daki isyanlar ile uğraşması ve Sasanilerin tekrardan aktif bir batı siyasetine dönmeleri, İtalya'daki *reconquista* ideolojisini devam ettirilebilmesini zora sokmaktaydı. İtalya, Afrika ve doğu sınırında savaşmak imparatorluğun kaynaklarını zora sokmaktaydı. Dolayısıyla anlaşmanın yürürlüğe girmesi ve İtalya'da barışın tesis edilmesi sonucunda Constantinopolis önemli derece mali bir giderden kurtulmuş olacak ve Sasani tehlikesine karşı doğuda daha aktif bir rol edinebilecekti. Ayrıca Ravenna'nın ve Po Nehri'nin güneyindeki bölgelerin ele geçirilmesi ve vergi sistemine dâhil edilmesi önemli bir başarı olarak kabul edilebilir.

Fakat Belisarius anlaşmanın Gotlar üzerinde nihai bir zafere ulaşılmasını engellediği düşüncesi ile asi ve keyfi davranışlar sergilemeye başlamıştır.²⁰⁹ Belisarius, Gotların koşulsuz teslim oluncaya kadar savaşmaya kararlıydı. İtalya'da önemli askeri başarılarla imza atan Belisarius'un bu kararlı tutumu, savaşın yükünü fazlasıyla hissetmeye başlayan Gotlarda fikir ayrılığına neden olmuştur. Vitigis'e muhalif fakat yine de Iustinianus'a teslim olmaya isteksiz davranan Got ileri gelenleri, Belisarius'a "Batı'nın İmparatoru" olmasını teklif etmişler ve tekliflerini kabul etmesi halinde memnuniyetle kendisinin yolundan gideceklerini belirtmişlerdir. Procopius, Iustinianus'un rızası olmaksızın Belisarius'un imparator olma niyetinde bulunmadığını, ancak teklifi görünüşte kabul ederek Gotlar ile işbirliğini kabul ettiğini belirtmektedir.²¹⁰

Gotlar arasındaki üst sınıflar Belisarius'u imparator olarak kabul etmeye hazırdılar. Buna karşın halkın büyük bir kısmı imparatorluk ordusuna karşı düşman bir tavır içerisindeydiler. Cameron, Procopius'un bu ayrımı bilinçli olarak belirtilmekten ziyade Belisarius üzerinden anlatımın içinde gizlediğini

²⁰⁷ Belisarius, Vitigis'in elçilerini bir süreliğine hapsedmiştir. Theodahadus döneminden itibaren tutsak olarak tutulan Petrus Patricius ve Athanasius'un salıverilmeleri karşılığında Vitigis'in elçilerinin bırakmıştır. Bkz. *Proc. Bell. Goth.* 6.22.23.

²⁰⁸ *Proc. Bell. Goth.* 6.29.2.

²⁰⁹ *Proc. Bell. Goth.* 6.29.4.

²¹⁰ *Proc. Bell. Goth.* 6.29.17-24.

belirtmektedir.²¹¹ Böylece Gotların teklifini İtalya’da koşulsuz bir hâkimiyet kurma amacıyla görünüşte kabul eden Belisarius’a 540 yılının Mayıs ayında Ravenna’nın kapıları açılmıştır.²¹² 540 yılında İtalya’da kazanılan bu başarı ile Batı İmparatorluğu’nun sınırlarının neredeyse yarısına yakın bir kısmına ulaşılmıştır.

Belisarius imparatorun emri ile Constantinopolis’e dönüşünde daha önce Vandal Kralı ve mahiyetini getirdiği gibi Got Kralı Vitigis, eşi Matasuentha Got ileri gelenlerini, esir Got askerlerini, Ildebedaus’un çocuğunu ve krallık hazinesini beraberinde getirmiştir.²¹³ Nihayetinde Belisarius büyük bir zaferi sorunsuz kazanabilmiş ve Got kralını da Constantinopolis’e esir olarak getirebilmiştir. Bu durum imparatorluğun ve Belisarius’un askeri itibarını zenginleştirdiği gibi, doğu sınırındaki Roma ordusuna deneyimli askerlerin katılmasını da sağlamıştır.²¹⁴

²¹¹ Cameron, 1985, ss.201-202. Procopius’un anlatımındaki Belisarius ve Got ilişkilerinin ayrıntılı olarak ele alınışı için bkz. Christopher L. Martin, “Procopius, Belisarius and the Goths”, **JOUHS** 7, 2009, 1-17.

²¹² Iordanes, *Romana* 375; Proc. *Bell. Goth.* 6.29.32; Mar. *Come. Chronicon*, 540,48.

²¹³ Proc. *Bell. Goth.* 7,1; Iordanes. *Romana*. 375, 378; Agath. *Historiae*, Önsöz. 30; Evagr. *HE*. 4.21; Malalas, *Chronivle*, 18.88; Paul. Diac, *Hist.Lang*, 1.25. Vitigis’e *patricius* unvanı verilmiş ve doğu sınırına gönderilmiştir ki ölümüne kadar burada kaldığı bilinmektedir. Bkz. *Lib. Pont.* 61.1; Iordanes, *Getica* 313.

²¹⁴ Martin, 2009, s.14.

1.3.3. Totila Önderliğinde Got Direnişi

Belisarius'a "Batının İmparatoru" olması için yapılan teklifi, Iustinianus'un iktidarına bir tehdit olarak algılaması ihtimal dâhilindedir. Belisarius bu teklifi görünüşte kabul etmiş olsa bile kendisine muhalif komutanlar arasında savaşı bitirmek için isteksiz olduğu ve imparatorun amacına ihanette bulunduğu söylentileri yayılmıştır.²¹⁵ Belisarius hakkındaki bu söylentilerin daha önceden de Afrika'da çıktığı göz önüne alındığında, İtalya'dan geri çağırılmasında etkili olmuş olabilir. Zira 540 yılında Constantinopolis'e çağırıldığında, Afrika'da olduğu gibi İtalya'da kalma seçeneği sunulmamış ve zaferini kutlamasına müsaade edilmemiştir.

Ancak Belisarius'un doğu cephesinde görevlendirilmek üzere geri çağırılması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun İtalya'daki hâkimiyetine zarar verecek olaylar zincirini beraberinde getirmiştir. Procopius için Belisarius'un İtalya'dan 540 yılında geri dönüşü *reconquista* ideolojisinin bir dönüm noktası teşkil etmektedir.²¹⁶ Bury'in, Procopius ile aynı doğrultudaki yorumu da dikkate değerdir:²¹⁷

"Eğer ki Belisarius, Iustinianus tarafından geri çağırılmamış olsaydı, muhtemelen birkaç ay içerisinde İtalya'nın tamamı ele geçirilmiş olurdu. En iyi çözüm olacak olan bu durum, Iustinianus'un kıskançlığı tarafından engelledi. Diğer bir çözüm olan barış önerisi ise, Belisarius'un itaatsizliği yüzünden gerçekleşmemiştir. Bu sebeple Iustinianus ve Belisarius, İtalya'da 12 yıl daha savaşın uzamasının vebalini taşımaktadırlar."

Belisarius'un geri çağırılmasından sonra Iustinianus'un İtalya'da askeri bir görevlendirmeyi tercih etmediği görülmektedir. Bunun yerine Theodahadus'un, Petrus ile beraber 3 yıl (536-539) esir olarak tuttuğu Athanasius'u İtalya *praefectus praetorio* olarak görevlendirmiştir.²¹⁸ Ayrıca, Got-Roma savaşlarının sona ermesinden sonra İtalya'daki mali durumu düzenlemek ve duruma uygun bir

²¹⁵ Proc. Bell. Goth. 6.29.6-7.

²¹⁶ Proc. Bell. Goth., 7.1.23-24.

²¹⁷ John B. Bury, **History of the Later Roman Empire, from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian II**, Dover Publications, 1958, s. 226.

²¹⁸ Proc. Bell. Goth. 6.22.21-24.

bütçenin hazırlanması için 540 yılında Alexander'ı *praefectus praetorio*'nun mali kısımlarından biri olan *scriniarii* olarak görevlendirilmiştir.²¹⁹

Iustinianus döneminde mali politikanın önemi göz önüne alındığında Alexander'ın konumu fazlasıyla önem arz etmekteydi. Ancak Procopius, Alexander'ın kişilik olarak bu göreve uygun olmadığını belirtmektedir:

“...imparatordan çok yüklü miktarda para aldığı halde, haksız yere kazanç sağlamış ve fakirlikten muazzam bir servete ulaşmıştır. Ona “makasçı” ismi ile hitap edilirdi.. Çünkü altın paranın kenarını kesip istediği kadar küçültmek ve başlangıçta sahip olduğu dairesel şekli muhafaza etmek onun için çok kolaydı.”²²⁰

Procopius tarafından olumsuz bir şekilde tasvir edilen Alexander'ın, Ravenna'ya geldiğinde yeni bir bütçenin oluşturma aşamasında oldukça baskıcı davranışlar sergilediği görülmektedir. Toprak sahibi aristokratlardan ağır mali taleplerde bulunmuştur. Bu da aristokratların İtalya'daki yeni kurulan yönetimi benimsememesine neden olmuştur.²²¹ Ayrıca Afrika'daki yıkıcı bir zaferin aksine İtalya'daki zaferin hile barındırması, yeni yönetime karşı bu memnuniyetsizliği geniş kitlelere ulaştırmıştır.

Halk ve aristokratlar tarafından yeni yönetime karşı başlatılan bu memnuniyetsizlik imparatorluk ordusuna da sıçramıştır. Alexander, yeni bütçenin oluşturulması için ordu için harcanan paranın da azaltılmasını emretmişti.²²² Ancak çeşitli bahaneler ile askerlerin ücretlerinin kesilmesi ordu içerisinde disiplinin bozulmasına ve askerlerin keyfi davranışlarda bulunmalarına sebep olmuştur. İtalya'da Belisarius'un ardından askeri bir yönetim kurulmadığından ordu içerisindeki bu gibi çözümlerin önüne geçilememiştir. Aksine bölgelerde sorumlu olan komutanlar yalnızca kendi menfaatlerini düşünür hale gelmişler ve İtalya'nın yağmalanmasına göz yummuşlardır.

²¹⁹ PLRE III, s. 43. *Scriniarii* için geniş bilgi için bkz. A.H.M. Jones, **Later Roman Empire 284-602** II, University of Oklahoma Press, Norman 1964, s.589.

²²⁰ Proc. *Bell. Goth.* 7.1.29-32.

²²¹ Wolfram, 1988, s. 352; Heather, 1991, ss. 267–8.

²²² Proc. *Bell. Goth.* 7.1.32-34; Proc. *Historia Arcana*, 26.26-34. Procopius, Alexander'ın benzer davranışlarını Yunanistan'da da sergilediğini ve bu sebeple Atina'da bile kamu yapılarının parasızlıktan onarılamaz hale geldiğini belirtmektedir. Bkz. *Historia Arcana*, 26.31-34.

Aristokratlar ile halk tarafından gelen tepkiler ve ordu içindeki çözümler, Iustinianus'un İtalya'daki yeni yönetimine bir tehdit niteliğindedir. Nitekim bu tepkinin boyutu Ildibadus'un kral ilan edilmesine kadar varmıştır. Çözülme yaşayan imparatorluk ordusu ise, yeni kralın taç giymesine seyirci kalmak ile yetinmiştir.²²³

Yeni kral Ildibadus Got Krallığı'nı Belisarius'un liderliğine teslim etmek için teklifte bulunmuştur. Procopius, "...*ancak beklentinin aksine Belisarius, Iustinianus yaşarken imparatorluk unvanını asla gasp etmeyeceğini söyleyerek kesin olarak bu teklifi reddetmiştir*" diyerek Belisarius'un Iustinianus'a olan itimadını bir kez daha vurgulamıştır.²²⁴ Ildibadus, Belisarius tarafından reddedilmesinden sonra itibarını sağlamlaştırmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak nüfus sahibi Uraias ile arasındaki çekişme yüzünden vatan hainliği ile suçlanmış ve öldürülmüştür. Bu sancılı dönemi fırsat bilen Rugi kavmi mensupları Erarichus'u Got Kralı ilan etmişlerdir. Gotların büyük bir bölümü, ortaklaşa hareket edilmeden verilen bu karardan memnun olmasalar da öne sürebilecekleri bir aday olmadığından dolayı Erarichus'u kral olarak tanımak zorunda kalmışlardır. Fakat zoraki bu tanıma yalnızca 5 ay sürmüş ve Erarichus yönetiminden memnun olmayan Gotlar tarafından öldürülmüştür.²²⁵

Got Krallığı'ndaki iktidar kavgalarına rağmen İtalya'da tam bir hâkimiyetin tesis edilememesi ordudaki çözümlerin en iyi şekilde açıklar niteliktedir. Belisarius'un geri dönüşünden itibaren ordudaki dikkat çeken disiplinsizlik sebebi ile komutanlar Got yöneticilerin kendilerine sundukları bölgesel kontroller ile yetinmek zorunda kalmışlardır. Bu noktada, Ildibadus ve Erarichus dönemlerinde Tarvisium (Treviso)'da yönetimi elinde tutan Totila önem arz etmektedir. Totila, Ildibadus'un yeğenidir ve ölüm haberi ulaştığında güvenliğinin sağlanması karşılığında Tarvisium'u komutan Constantianus'a teslim etmeyi teklif etmiştir. Constantianus yeni bir bölgede imparatorluk adına hâkimiyet kazanacağı esnada savaşın seyrini değiştirecek ani bir gelişme yaşanmıştır. Bu ani gelişme, Gotların Totila'ya krallık teklifi sunmalarıdır. Böylece Tarvisium'u teklif etmeyi düşünen Totila, 541 yılının

²²³ Ildibadus'a karşı sadece komutan Vitalius karşı koymaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bkz. Proc. Bell. Goth. 7.1.27- 34.

²²⁴ Proc. Bell. Goth. 6.30.28.

²²⁵ Proc. Bell. Goth. 7.2.10.

Kasım ayında Got Kralı ilan edilmiştir.²²⁶ Procopius ve Iordanes, Vitigis'in yakalanmasını Doğu Roma'nın savaştaki kesin zaferi olarak sunmuş olsalar da²²⁷ aslında Totila'nın kral olması ile Roma-Got savaşları yeni başlamaktaydı.

Sikkelerden ve bazı literatür kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre; Totila'nın orijinal ismi Baduila-Baducla'dır. Totila'nın anlamını bilmemize rağmen orijinal ismi kabul edilen "Baduila –Baducla" "savaşçı" "dövüşçü" anlamına gelmektedir.²²⁸ Totila, 11 yıllık iktidarı boyunca orijinal ismine layık olarak İtalya'nın büyük bir kısmında kontrolü ele geçirmeyi başarmış ve neredeyse imparatorluğun tüm gücünün kendisine karşı kullanılması ile mağlup edilebilmiştir. Totila, Gotların bir liderde umduğu tüm özellikleri barındırdığı gibi Doğu Roma İmparatorluğu için de bir "isyancıdan" çok daha fazlasını ifade etmekteydi. Iustinianus'un, batı topraklarında ilk kez kendisine denk bir barbar ile karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Procopius da Totila'yı saygın bir düşman olarak belirtmiş ve ona karşı takdirlerini sunmaktan çekinmemiştir.²²⁹ Got-Roma savaşlarını imparatorluğun bakış açısı ile anlatan Procopius tarafından Totila'nın bu sözler ile belirtilmesi, onun Got tarihi içerisindeki önemini gözler önüne sermektedir.

İtalya'da Totila'nın İtalya'da yükselişinin durdurulamamasını Agathias, Iustinianus'un kişisel özellikleri ile açıklamaktadır. Agathias'a göre, Iustinianus'un gençlik yıllarındaki dinamizmini iktidarının son yıllarında kaybettiğini, buna bağlı olarak da düşmanlarıyla kıyasıya bir savaş yerine onları birbirine düşürdüğünü ya da değerli armağanlar ile kazanmaya başvurduğunu belirtmektedir. Agathias, Iustinianus'un Roma'nın düşmanlarıyla ilgileniş biçimine göre, ordunun ihmal edildiği kanısındadır.²³⁰ Menandros da Iustinianus'un yaşlılıkta "cesur ve savaşçı" ruhunun barbarlar ile baş edemeyecek kadar zayıf düştüğünü belirtmektedir.²³¹ Procopius da Got savaşlarında Iustinianus'un ihmalkâr bir şekilde davrandığı durumların varlığına dikkat çekmiştir.²³² Bu gibi söylemler dikkate alındığında, Iustinianus nazarında *reconquista* ideolojisinin zamana bağlı olarak önemini

²²⁶ Proc. *Bell. Goth.* 7.2.8-18, *Lib. Pont.* 61.7; Iordanes, *Romana* 379; Marc. *Come. Chronicon*, 541, 49.

²²⁷ Cameron, 1985, s. 198.

²²⁸ *PLRE* III, s. 1328; Wolfram, 1988, s. 353.

²²⁹ Proc. *Bell. Goth.* 7.2.7.

²³⁰ Agath. *Historiae*, 5.14.1-2.

²³¹ Menandros, *frag.* 5.1.

²³² Procopius, Iustinianus'u ihmalkârlık ile suçlasa da, daha sonraları telafi ettiğini belirtmektedir. Bkz. Proc. *Bell. Goth.* 7.36.1-7; 8.26.7.

kaybettiği çıkarımına varılabilir. Ancak 550'li yıllarda dahi, Afrika, İtalya ve Lazica'da aktif bir şekilde savaşlar devam etmiştir. Dolayısıyla Iustinianus'un iktidarı boyunca *reconquista* ideolojisi önemini korumuştur. Ancak 540'lı yıllar Iustinianus'un iktidarındaki en zorlu yıllardır. 542 yılındaki veba salgını vergi gelirlerinde, keskin bir düşüşe neden olmuştur.²³³ Hayati bir öneme sahip olan vergi gelirlerindeki bu düşüş, savaş için gerekli mali idarenin yapılabilmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca doğu sınırındaki Sasani tehlikesinin tekrar baş göstermesi, imparatorluğun içerisinde bulunduğu mali ve askeri çıkmazı daha da derinleştirmiştir. Bu olaylar Iustinianus'un iktidarına gölge düşürürken, Totila'nın İtalya'daki çıkarlarına hizmet etmekteydi. Doğu Roma İmparatorluğu'nun mali ve askeri çıkmazları, Totila'nın İtalya'da hızlı askeri başarılar etmesine olanak sağlamıştır.

Totila'nın İtalya'daki hızlı askeri başarıları karşısında Iustinianus, gerekli maddi yardımların en kısa zamanda ulaştırılacağını komutanlarına bildirmiş ve bu süre zarfında beraberlik içerisinde hareket etmelerini emretmiştir. İmparatorun bu emrinden sonra komutanlar Ravenna'da bir araya gelmişler ve savaşın gidişatına dair fikirlerini öne sürmüşlerdir. Uzun bir tartışmadan sonra, komutan Constantianus ile Alexander komutasında 12.000 asker ile Verona'nın ele geçirilmesine karar verilmiştir. Verona'da imparatora sadık Marcianus ile küçük bir birliğin kentte girişini sağlaması için anlaşılmıştır. Komutanlar daha az zayıat ile kenti ele geçirmek istemekteydiler. Bu plan doğrultusunda, Roma ordusundan Artabazes adlı bir asker en iyi 100 askeriyle kente doğru ilerlemiştir. Marcianus yapılan anlaşmaya sadık kalmış ve askerlerin kentte girişine müsaade etmiştir. Fakat henüz Verona ele geçirilmeden önce Constantianus ve Alexander, kentin ele geçirilmesinden gelecek ganimetlerin nasıl paylaşılacağına dair ciddi bir münakaşaya başlamışlardır. İki komutan arasında bu münakaşalar devam ederken plan açığa çıkmış ve Gotlar, Artabazes'i saf dışı bırakarak kentin güvenliğini tekrardan sağlamışlardır.²³⁴ Henüz kent ele geçirilmeden komutanlar arasındaki bu münakaşa, bir manada komedi gösterisini aratmayan bir hale dönüşmüştür.²³⁵

²³³ Iustinianus dönemini derinden etkileyen veba salgınının ayrıntılı incelenmesi için bkz. IV. Bölüm

²³⁴ Proc. Bell. Goth.7.3.4-22.

²³⁵ Wolfram, 1988, s.354.

Verona önlerinde alınan ağır yenilgi Totila'yı harekete geçirmiş ve her iki ordu 542 yılında Faenza Muharebesi'nde karşı karşıya gelmiştir.²³⁶ Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir kez daha ağır yenilgi aldığı bu muharebede, Totila'nın esir alınan Romalı askerlere büyük bir nezaket ile yaklaştığı ve bu nezaket karşısında Romalı askerlerin Totila safında yer aldıkları görülmektedir.²³⁷ Totila'nın bu taktiği İtalya'da güçlenmesine olanak sağlarken Iustinianus'un prestijini ve gücünü kaybetmesine neden olmaktaydı.

Totila, Iustinianus aleyhine oluşan bu durumun bütün avantajını kullanarak İtalya'da ilerlemesine devam etmiş ve komutan Iustinus'un bölgesi olan Floransa'yı kuşatmıştır. Iustinus, Totila'nın bu ani kuşatmasına dayanabilmek için Ravenna'da bulunan komutan Bessas, Cyprianus ve Ioannes'ten yardım talep etmişti. Yardım talebinin ivedilikle ulaşması, Totila kuşatmayı kaldırmak ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Gotların geri çekilmesine müteakip Vitigis'in Roma kuşatmasının kaldırılmasında önemli bir rol oynayan Ioannes, askerlerine Got ordusunu takip etmesini emretmiştir. Ioannes, Totila'nın önlemez yükselişine son vererek Roma kuşatmasındaki kazandığı şöhretini arttırma niyetindeydi. Ancak Gotların bir müddet sonra Mucellis (Mugello) olarak adlandırılan tepeye sığınmaları ve akabinde Iustinus'un birlikleri üzerine disiplinli bir şekilde taarruza geçmeleri üzerine Totila tekrardan zafer kazanabilecek bir üstünlüğe sahip olmuştur. Böylelikle Mucellis Muharebesi de Totila'nın galibiyeti ile sonlanmıştır.²³⁸

Totila, Muellium Muharebesi'nde elde ettiği zaferinin ardından imparatorluğun askeri gücünün daha zayıf olduğu güney bölgesine yönelmiş ve Napoli'yi işgal etmiştir. Napoli işgali sırasında Cumae'yi ele geçirmiştir. Cumae'nin ele geçirilmesinde Romalı senatörlerin eşlerinin kentte bulunması önemli bir faktördür. Savaşta kadınların ele geçirilmesi, karşı tarafı moral çöküntüsüne uğratabilecek önemli bir silahtır. Fakat Totila bu silahı kullanmak yerine kadınlara karşı oldukça saygılı yaklaşmış ve onları özgür bırakmıştır. Totila, Procopius'un bile hayranlık duyduğu bu ve benzeri davranışları iktidarını kabul ettirebilmek için bir

²³⁶ Proc. Bell. Goth. 7.3.1-22; Iordanes, *Romana* 379, Marc. Come., *Chronicon*, 542, 49.

²³⁷ Proc. Bell. Goth. 7.4.31-32; 7.5.19.

²³⁸ Proc. Bell. Goth. 7.5.

propaganda aracı olarak görmüş olmalıdır ve yeri geldiğinde uygulamaktan çekinmemiştir.²³⁹

Iustinianus, Totila'nın bu yükselişini durdurmak ve Napoli'nin savunulması için, *praefectus praetorio* olarak Maximinus'u görevlendirmiştir. Maximinus'un en önemli görevi İtalya'daki komutanları denetlemek ve her ne olursa olsun askerlerin ihtiyaçlarının tedarik edilmesini sağlamaktır. Fakat Constantinopolis'ten bu görevler ile ayrılan Maximinus, ne yapacağına karar veremediği için uzun bir zamanı Epirus (Epir)'da geçirmiştir. Procopius'a göre; Maximinus'un böyle davranmasının nedeni savaş konusunda bir tecrübeye sahip olmamasıydı.²⁴⁰ Dolayısıyla Napoli için yapmış olduğu girişimler felaket ile sonuçlanmış ve görevine son verilmiştir. İşinin ehli insanları çevresinde ustalıkla görevlendiren Iustinianus'un, en kötü tercihlerinden biri Maximus olmalıdır.

Maximinus'un ardından İtalya'da görevlendirilen Demetrius'n da stratejik hatalar sergilemiş ve bu hatalar sonucunda Totila Napoli'ye ulaştırılması planlanan yardım gemilerine ele geçirmiştir. Yardım gemilerinin bir türlü Napoli'ye ulaşamaması, halk ve askerleri açlıktan ölme durumuna getirmiştir. Bu durumdan faydalanmak isteyen Totila, Napolilere kenti teslim etmeleri durumunda herhangi bir zarara uğramayacaklarını bildirmiştir. Napoli halkı, teklifin reddetmeleri durumunda çok fazla dayanamayacaklarının farkındaydılar ve nihayetinde kenti 543 yılında kenti Totila'ya teslim etmişlerdir. Procopius, Totila'nın Napoli'ye girdiğinde bir düşmandan beklenilmesi mümkün olmayan bir nezaket gösterdiğini belirterek, Totila'ya karşı övgü dolu sözlerini tekrarlamıştır.²⁴¹

Totila, Napoli'nin ardından Lucania, Bruttium, Apulia (Puglia) ve Calabria bölgelerini de ele geçirerek İtalya'nın neredeyse tamamında kontrolü ele geçirmiştir. Askeri alanda kazanılan bu başarılar mali kazanımları beraberinde getirmiştir. Çünkü Totila ele geçirdiği bölgelerde vergileri kendi adına toplayamaya başlamıştır.²⁴² İtalya'nın büyük bir kısmında vergilerin imparatorluk yerine Totila tarafından toplanması, *reconquista* ideolojisinin uygulanabilirliğini büyük oranda tehlikeye sokmuştur. Çünkü vergi gelirlerinin azalması ile İtalya'daki savaş için gerekli ödenek

²³⁹Procopius, kadınlara olan bu yaklaşımı dolayısıyla Totila'nın İtalya'da büyük bir üne kavuştuğunu belirtmektedir. Bkz. *Proc. Bell. Goth.* 7.6.4.

²⁴⁰ *Proc. Bell. Goth.* 7.6.9-12.

²⁴¹ *Proc. Bell. Goth.* 7.8.1-10.

²⁴² *Proc. Bell. Goth.* 7.6.5.

yapılamaz hale gelmiştir. Bu da biriken ödemelerini alamayan askerler arasında disiplinsizliğin artmasına ve savaşıma isteğinin yitip gitmesine neden olmaktadır. Komutan Constantianus, İtalya'daki bu gidişata dikkat çekmiş ve Iustinianus'a bu şartlar altında düşmanla başa çıkabilmenin imkânsız olduğunu açık bir şekilde iletmiştir.²⁴³

Doğu Roma İmparatorluğu mali kriz ve ordu içerisindeki disiplin sorunu ile meşgul iken, Totila ana hedefi olan Roma'yı kuşatmak için hazırlıklara başlamıştır. Napoli'nin başarılı bir şekilde ele geçirilmesinden sonra Roma'nın kuşatılmasının zamanının geldiğini düşünmüş olmalıdır. Bu amacı doğrultusunda ilk olarak Roma senatosuna, Theodericus ve Amalasuintha dönemlerindeki ihtişam ve gücün yeniden kendisi tarafından İtalya'da inşa ettirileceğini belirten bir mektup göndermiştir.²⁴⁴ Totila bu davranışı ile senatoyu kendi safına çekerek Roma'daki imparatorluğun nüfuzunu kırmayı amaçlamaktaydı. Fakat Roma'da bulunan komutan Ioannes, senatörlerin Totila'ya yanıt göndermelerine izin vermemiştir. Ioannes, senatörlerin Got yanlısı bir tavır takınmalarını ve bu tavrın açığa çıkmasını önlemek istemiş olmalıdır. Çünkü bu ihtimal Totila'nın İtalya'daki nüfuzunun belirgin bir şekilde artmasını sağlayacağı gibi Roma'nın savunulmasını zorlaşmasına neden olacaktır.

Ioannes tarafından Totila'nın senatörlere ulaşmasının engellenmesi sadece zaman kazandırmıştır. Çünkü Totila ordusuna Roma önlerine ilerlemesi için emir vermiştir. Iustinianus, Totila'nın Roma'ya doğru ilerlediği haberini aldığı anda, doğu sınırındaki Sasaniler ile savaş halinde olan Belisarius'u 544 yılında İtalya'da tekrar görevlendirmek zorunda kalmıştır.²⁴⁵ Iustinianus'un iktidarına bir tehdit olarak algıladığı Belisarius'u tekrar İtalya'da görevlendirmesi, komutan Constantianus'un İtalya'daki şartları açık bir şekilde gözler önüne seren mektubu önemli bir etken olarak görülebilir. Fakat bu görevlendirmede de Belisarius'a savaşı nihai olarak bitirecek boyutta bir ordu ve kaynak temin edilmemiştir. Hatta Procopius, Belisarius'un savaşın tüm masrafını kendi kaynaklarından temin ettiğini ve

²⁴³Proc. *Bell. Goth.* 7.9.5.

²⁴⁴Proc. *Bell. Goth.* 7.9.7.

²⁴⁵Proc. *Bell. Goth.* 7.9.23; Iordanes. *Romana.* 380; Marc. *Come. Chronicon,* 544, 50; Evagr. *HE,* 4.21.

imparatorordan maddi bir yardım talep etmeyeceğine dair söz verdiğini belirtmektedir.²⁴⁶

Gerekli hazırlıklarını tamamlayan Belisarius, Ravenna'ya gitmek için Constantinopolis'ten ayrılmıştır. Komutan Vitalius tarafından ordunun hareket merkezi olarak Ravenna seçilmişti. Ancak Ravenna konumu itibariyle, Roma ve Napoli'yi Got işgalinden kurtarmak için uygun olmayan bir hareket merkezi olarak kabul görülmektedir. Dolayısıyla Belisarius'un Ravenna odaklı bu stratejiyi kabul etmesi yanlış bir hamle olarak yorumlanmaktadır.²⁴⁷ Çünkü Totila, Roma ile Ravenna arasındaki iletişimi kesmeyi başararak Roma'yı 545 yılında kuşatmıştır.

Totila'nın Roma'yı kuşattığı esnada İtalya'ya ulaşan Belisarius, beklediğinden çok kötü bir manzara ile karşılaşmıştır. Bu sebeple Iustinianus'a verdiği sözü ihlal ederek imparatorordan yardım talebinde bulunmuştur. Belisarius'un bu yardım talebini içeren mektubu, ordudaki disiplinsizliği önlemek için askerlerinin ücretlerinin zamanında ödenmesi gerekliliğini ve takviye birliklerine ihtiyacı vurgulamaktadır. Belisarius, İtalya'daki durumun en iyi şekilde kavranabilmesi ve yardımın ivedilikle gelmesi için komutan Ioannes'i de Constantinopolis'e göndermiştir. Fakat Ioannes, Belisarius'un emirlerine karşı itaatsizliğini bir kez daha tekrarlamıştır. Constantinopolis'te kaldığı süre zarfında sorumluluklarını yerine getirmek yerine Iustinianus'un kuzeni Germanus'un kızı ile evlenmiştir. Iustinianus gibi Germanus da I. Iustinus'un yeğenidir. Procopius, Germanus'u savaşta başarılı bir komutan, barışta yetenekli bir yönetici, halk arasında itibar sahibi ve Iustinianus'a sadakat ile bağlı biri olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁸ Germanus'u önemli kılan Iustinianus'un yasal mirasçısı olmasıdır. Bu noktada Germanus ve ailesinin yükselişi, İmparatoriçe Theodora'nın siyasi nüfuzu ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olmuştur. Procopius, Theodora'nın Germanus gibi Iustinianus'un tüm akrabalarından nefret ettiğini ve onların evlenmemelerini için büyük bir çaba gösterdiğini belirtmektedir.²⁴⁹ Dolayısıyla bu evlilik vasıtasıyla imparatoriçeyi karşısına alan

²⁴⁶ Proc. *Historia Arcana*, 4. 39.

²⁴⁷ Bury II, 1958, s. 234.

²⁴⁸ Proc. *Bell. Goth.* 7.40.9.

²⁴⁹ Proc. *Historia Arcana*, 5.7-13. Theodora ve Antonina benzer bir geçmişe sahiptirler. Antonina'nın da babası yarış arabası sürücüsü, annesi de bir tiyatro oyuncusuydu. Theodora ile tanışıklıkları da bu yıllara dayanmaktaydı. Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 1.13.14. Theodora'nın imparatoriçe olmasından sonra da ilişkileri devam etmiş ve Antonina Theodora'nın ajanı olarak çalışmaya başlamıştır. Ayrıntılı

Ioannes, İtalya'ya ayak bastığında Belisarius'un eşi Antonina'nın da içlerinde bulunduğu Theodora'nın ajanları tarafından öldürölme ihtimaline karşı planlanan tarihten çok geç İtalya'ya dönmüştür.

Komutan Ioannes'in başına buyruk bu hareketi ve kuşatmanın 546 yılına sarkması Roma'daki yaşam şartlarını gittikçe ağırlaştırmaktaydı. Bu yüzden birkaç günlük de olsa ateşkes yapılması için İtalya'da önemli bir üne sahip olan din adamı Pelagius, Totila ile görüşmelerde bulunmuştur.²⁵⁰ Totila, Pelagius'u nezaketli bir şekilde karşılamışsa da ateşkes önerisini reddetmiştir.²⁵¹ Totila ile görüşmelerde isteklerini alamayan Romalılar, komutan Conon ve Bessas'tan hayatta kalabilmek için kendilerine yiyecek ya da kenti terk etmeleri için izin verilmesini ve son çare olarak da kurtuluşları için öldürölmelemlerini istemişlerdir. Bessas, *"Sizin önerilerinizin hiçbirini kabul edemeyiz. İlki imkânsız, ikincisi tehlike arz edebilir ve üçüncüsü ise dine aykırı bir durumdur"*²⁵² diyerek alaycı bir tavır içerisinde Romalıların hiçbir isteklerini yerine getirmemiştir.

Komutan Bessas'ın bu alaycı tavrı, kontrol altında tuttuğu tahıl stoklarını fahiş fiyatlara halka satmaya devam ederek kendi servetini arttırma niyetinden kaynaklanmaktadır. Bu fiyatlara gücü yetmeyen kent sakinleri ısırgan otu, köpek veya kemirgenleri yiyerek yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu beslenme şartları hastalıkların ve ölümlerin artmasına neden olmuştur. Roma'da açlık ile mücadelenin üstüne güvenlik sorunu da had safhadadır. Uzun zamandır ücret alamayan bir grup Isaurialı asker rüşvet karşılığında 17 Aralık 546 yılında Totila'nın Asinaria kapısından kente girişini sağlamışlardır.²⁵³ Belisarius'un Roma'ya yardım ulaştırma çabalarının başarısız olması, Totila'nın Roma kuşatmasında başarılı olmasında etkili olmuştur.

Procopius, Totila'nın kente girdiğinde, Roma'da yalnızca 500 kişinin hayatta kaldığını belirtmektedir.²⁵⁴ Procopius'un bu ifadesi mübalağa barındırsa bile Got-

bilgi için bkz. Evans, A. James. **The Empress Theodora Partner of Justinian**, University of Texas Press, Austin, 2002.

²⁵⁰Procopius'un aktardığına göre Pelagius, kuşatma esnasında ihtiyacını karşılamakta zorlanan insanlara yüklü miktarda bağışta bulunmuştur. Bkz. Proc. *Bell. Goth.* 7.16.6. Pelagius bu davranışları ile sayılan bir din adamı haline dönüşmüştür. Constantinopolis'te kaldığı yıllarda Iustinianus'un da takdirini kazanmayı başaran Pelagius, 556-561 yılları arasında papa olacaktır.

²⁵¹ Pelagius ve Totila arasındaki konuşmalar için bkz. Proc. *Bell. Goth.* 16.9.26; 16.27.32.

²⁵² Proc. *Bell. Goth.* 7.17; 7.17.8.

²⁵³ Proc. *Bell. Goth.* 7.20.4-16.

²⁵⁴ Proc. *Bell. Goth.* 7.20.19-20.

Roma savaşlarının İtalya'daki yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir. Gotların Roma'yı ele geçirdikten sonra yağmalaması ise, hayatı durma noktasına getirmiş ve Pelagius, yağmalamayı durdurmak için Totila'dan ricada bulunmak zorunda kalmıştır. Totila, Pelagius'un bu ricası üzerine kent sakinlerine yapılan yağmalamayı durdurmuşsa da askerlerin ve senato üyeleri gibi soyluların mallarının yağmalanmasına devam edilmesine göz yummuştur.

Totila'nın senato sınıfı mensuplarına karşı olumsuz tavrı, İtalya'da Roma aristokrasisinin yıkımına ve senatonun gücünü kaybetmesine neden olmuştur. *Patricius Symmachus*'un kızı ve *Boethius*'un dul eşi *Rusticiana* gibi İtalya'da mülklerini kaybeden aristokratlar, dilenerek yaşamak zorunda kalmışlardır.²⁵⁵ *Basilius*, *Decius*, *Cethegus* ve *Cassiodorus* gibi bazı aristokratlar Constantinopolis'e kaçabilmeyi başarmışlar ve İtalya'da kaybettikleri her şey *Iustinianus* tarafından memnuniyet ile telafi edilmiştir.²⁵⁶ *Procopius*'un, bu aristokratların siyasi, sosyal ve ekonomik önemlerinden bahsetmek yerine, savaşı tüm gücüyle sona erdirmesi için *Iustinianus*'u ikna etmeye çalıştıklarını belirtmek ile yetinmiş olması dikkat çekicidir.²⁵⁷

Totila, Roma'nın ele geçirmesini ve senatonun dağıtılmasını, Got-Roma savaşlarını bitireceğini ummaktaydı. Bu yüzden *Anastasius* ve *Theodericus* dönemindeki barışı hatırlatan mektubunu, *Iustinianus*'a ulaştırması için *Pelagius*'un da aralarında bulunduğu bir grup elçiyi Constantinopolis'e göndermiştir.²⁵⁸ Totila mektubunda, *Anastasius* ve *Theodericus* örneklerini kasten vermiş olmalıdır. Bu noktada Totila'nın, *Theodericus* gibi Got Krallığı'nı imparatorluğun asli müttefiki olarak konumlandırmak istediği ve tam anlamıyla bağımsız bir güç kurma düşüncesi içerisinde olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla böyle bir teklife *Iustinianus*'un da kayıtsız kalamayacağını düşünmüş olmalıdır. Ancak *Iustinianus*, Totila'nın elçilerini kaba bir şekilde kovmuş ve anlaşma için İtalya'daki tam yetkilisi *Belisarius* ile görüşülmesi talimatını vermiştir.²⁵⁹ *Iustinianus*'un bu söylemi doğrultusunda Totila'nın, *Belisarius* ile anlaşma için irtibata geçip geçmediği bilinmemektedir. Nihayetinde Roma-Got savaşları kaldığı yerden devam etmiştir. Totila'nın bir sonraki hamlesi Roma'yı harap bir hale getirmesidir. *Procopius*, Totila'nın Roma'ya

²⁵⁵*Proc. Bell. Goth.* 7.20.27-31. *Procopius*'un *Rusticiana* anlatısının ayrıntılı incelenmesi için bkz. *Cameon*, 1985, ss. 193-194.

²⁵⁶*Lib. Pont.* 61.7.

²⁵⁷*Proc. Bell. Goth.* 7.35.9. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Cameron*, 1985, s. s. 194-196.

²⁵⁸*Proc. Bell. Goth.* 7.21.22-24.

²⁵⁹*Proc. Bell. Goth.* 7.21.19-25.

tek bir kişinin bile girmesine izin vermediğini tamamen terk edilmiş bir vaziyette bıraktığını belirtmektedir:

*“Kentin surlarının büyük bir kısmını parçaladı. En güzel ve en iyi yapıları yakarak, Roma’yı koyun otlaklarına dönüştürme noktasına getirdi”*²⁶⁰

Belisarius, Totila’nın bu hamlesini öğrendiğinde ordusunu Roma’ya transfer etmiş ve surları genel hatlarıyla onardıktan sonra civar bölgelerdeki yaşayan halkın tekrar Roma’ya yerleştirmiştir. Belisarius’un amacı, Totila ile mücadelede saldırıdan savunma pozisyonuna geçmektir ve bu plan için Got Kralı tarafından terk edilmiş bir vaziyette bırakılan Roma’yı en uygun yer olarak görmüştür.

Totila, Belisarius’un Roma’yı ele geçirdiğini öğrendiğinde ordusunu Roma’ya doğru harekete geçirmiştir. Belisarius’un savunma planından habersiz olan kral, kolay bir şekilde Roma’ya tekrar sahip olacağını düşünmekteydi. Anca Roma önlerinde güçlü bir direniş ile karşı karşıya kalmış ve çok sayıda askeri kaçırmıştır. Böylelikle Totila, Got Kralı seçilip Doğu Roma İmparatorluğu ile mücadeleye başladığından bu yana kayda değer ilk başarısızlığını yaşamıştır.

Roma, Totila ve Iustinianus arasındaki savaşlarda belirleyici bir unsur olarak kabul edilmektedir. İmparatorluk hâkimiyetinin sona ermesinden sonra da eski başkent Roma ve senato prestijini muhafaza edebilmiştir. Roma’nın bu tarihsel önemi, Roma- Got savaşlarında nihai galibin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Bir nevi Roma’ya sahip olmak galip taraf olmak ile eşdeğerdir Bu duruma bağlı olarak Roma senatosunun da taraflar arasındaki etkisi fazladır. Her ne kadar Roma senatosu artık eski otoritesine sahip olmasa da ve yönetimde doğrudan yer almıyor olsa da, tarihsel prestijleri sayesinde halk üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Totila’nın en büyük hatası, Belisarius’un Roma’nın önemini vurgulayan mektubunu ele geçirinceye kadar eski başkente sahip olmanın gücünü kavrayamamış olmasıdır.²⁶¹ Totila’nın bu hatası, savaşın dönüm noktasıdır. Gotlar tarafından

²⁶⁰ Proc. Bell. Goth. 7.22.7; 7.22.19.

²⁶¹ Belisarius’un Roma’nın önemini vurgulayan mektubu için bkz. Proc. Bell. Goth. 7.22.8-16

yenilmez bir lider vasfı ile Tanrı ile eşit derecede saygı gören Totila²⁶², artık en ağır eleştirilere maruz kalan bir kraldır.

Ağır eleştiriler karşısında ordusunu ve itibarını toparlamaya çalışan Totila, bir darbe de komutan Ioannes tarafından almıştır. Constantinopolis'e kaçmayı başaramayan senatörlerin bir kısmı esir alınmış ve Campania'ya gönderilmişti. Totila, bu esir senatörleri zamanı geldiğinde Iustinianus'a karşı kullanmayı planlamaktaydı. Ancak Ioannes, Campania'ya saldırmış ve senatörlerin büyük bir kısmını kurtarmayı başarmıştır.²⁶³

Totila bu zorluklara rağmen Belisarius'un ordusuna karşı sayıca üstünlüğünü korumaktaydı. Bu duruma paralel olarak, barbarlar da hala batıda tehlike arz etmekteydiler.

Dolayısıyla Belisarius, Totila ve diğer barbarlar ile mücadele edecek kadar güçlü değildi. Iustinianus, imparatorluğu askeri ve finansal açıdan zorlayan batıdaki bu kasvetli duruma bir çözüm arayışı içerisindeyken, doğu sınırındaki Sasani tehlikesi yeniden baş göstermiştir. Nihayetinde Iustinianus, Sasani tehlikesini önlemek için 548 yılında Belisarius'u geri çağırarak zorunda kalmıştır.²⁶⁴ Belisarius'un İtalya'dan ayrılmasından sonra, Totila 550 yılında Roma'yı ele geçirmek için tekrar saldırıya geçmiştir. Belisarius, Totila'nın olası Roma kuşatmasına karşı İtalya'dan ayrılmadan önce askeri yeteneğine güvendiği Diogenes ve en iyi 3000 askerini Roma'yı korumak ile görevlendirmiştir. Belisarius'un bu öngörüsü sayesinde Got saldırıları başarılı bir şekilde geri püskürtülür. Fakat daha önceki Roma kuşatmasındaki durum tekerrür eder. İmparatorluğun ekonomik ve insan gücü kaybı 548 yılından sonra had safhaya ulaşmıştır. Bu kayıp, imparatorluğun askeri gücünü derinden etkilemekteydi. Ödemelerinde kısıtlama veya kesinti yaşayan askerler isyana kalkışmakta ya da rüşvet karşılığında düşman ile işbirliğine girmektedirler. Iustinianus döneminde Afrika, İtalya ve hatta doğu sınırındaki savaşlarda sık sık görülen bir durumdur.

²⁶² Proc. Bell. Goth. 7.24.29.

²⁶³ Proc. Bell. Goth. 7.26.2-14.

²⁶⁴ Proc. Bell. Goth. 7.30.25. Procopius, Belisarius'un İtalya'da ikinci kez görevlendirilmesini büyük bir başarısızlık olarak belirtmiş ve eski kahramanı Belisarius'a karşı eleştirilerde bulunmuştur. Bkz. Proc. Bell. Goth. 7.35.1; *Historia Arcana*, 4.42.5; 5.1-3. Ayrıca Procopius, *Historia Arcana*, Belisarius'un kendisinin İtalya'daki görevinin sonlandırılmasını talep ettiğini belirtmektedir. Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 5.16-17. Belisarius, Theodora'nın ölümünden sonra Iustinianus'un İtalya'ya gerekli finansal desteğin sağlaması yönünde ikna olmasının mümkün olamayacağını düşünmüş olmalıdır. Bkz. *PLRE* III, s. 215. Antonina'nın Theodora ile dostluğu, Belisarius'un Constantinopolis ile ilişkilerinde önemli bir noktayı temsil etmektedir. Belisarius'un İtalya'dan tekrar çağırılmasına atıfta bulunan diğer kaynaklar için bkz. Iordanes, *Romana*, 382; Evagr. *HE*. 4.21.

Nitekim Diogenes'in güçlü bir savunma gerçekleştirmesine rağmen bir grup Isaurialı askerin Totila ile anlaşması sonucu 16 Ocak 550 yılında Gotlar Roma'yı tekrar ele geçirmişlerdir.²⁶⁵

Totila, İtalya'da hâkimiyet kurmak için Roma'ya sahip olunması gerekliliğini ağır bir bedel ödeyerek öğrenebilmiştir. Bu yüzden daha önceki hatalarını tekrarlamaktan itina ile kaçındığı görülmektedir. *Liber Pontificalis*, Totila'nın 550 yılında Roma'yı ele geçirdikten sonraki eylemlerini "...kral (kente girişinden sonra), bir babanın çocukları ile olduğu gibi Romalılarla ile ilgilenmiştir" ifadesi ile belirtmektedir.²⁶⁶ Procopius da, Totila'nın 550 yılından sonraki eylemlerini daha ılımlı bir çerçevede ele almaktadır.²⁶⁷ Oysaki, Totila'nın stratejisi mevcut şartlara göre değişiklik göstermekteydi. Değişen durumlara göre uygun bir strateji izlemesi bir isyancıdan çok saygın bir düşman olarak kabul edilmesinde en önemli faktörlerden biridir. Napoli sakinlerinin kenti teslim etmesi durumunda büyük bir nezaket örneği sergileyen Totila, Tibur kuşatmasında halkın büyük bir bölümünü öldürmekten çekinmemiştir.²⁶⁸ Eski başkentten saygınlığına yakışmayacak tutum ve davranışlarda bulunmaktan kaçınmadığıda görülmektedir. Tüm bunlar kent sakinlerinin direniş sergilemeleri ve teslim olmayı reddetmeleri durumunda Totila'nın acımasız ve hoşgörüsüz olduğunu göstermektedir. Totila'nın çizmiş olduğu bu profil, 550 yılında Roma'yı ele geçirdikten sonraki eylemleri ile bağdaşmamaktadır. Çünkü yeni stratejisi, iktidarındaki en önemli hatayı telafi etmek üzerine kuruludur. Totila artık Roma'yı, eski prestijine geri döndürmek isteyen ve sikkelerde imparatorluk tacı giyen bir Roma imparatorudur.²⁶⁹

²⁶⁵ Proc. Bell. Goth. 7.36.1-7.

²⁶⁶ Lib. Pont. 61.7.

²⁶⁷ Proc. Bell. Goth. 7.36.

²⁶⁸ Proc. Bell. Goth. 7.10.22-23.

²⁶⁹ Wolfram, 1988, s.358.

1.3.4. İtalya’da Got Gücünün Kırılması

Procopius, 550 yılında Totila’nın tekrar Roma’ya sahip olmasının nedenini, Iustinianus’un yanlış stratejisine bağlamaktadır:

“İmparator, Belisarius'un Constantinopolis’e geri dönmesinin akabinde Totila'ya bir komutan göndermek için planlar yapmaya başladı. Gerçekten de bu fikrini yerine getirmiş olsaydı, Roma hala kendi iktidarı altında olacağına ve Gotların üstesinden gelmiş olacağına inanıyorum..... Roma’da bulunan Liberius’a savaş için hazırlamasını emretse de; belki de başka bir iş dikkatini çektiğinden meseleye olan ilgisini kaybetti.”²⁷⁰

Procopius’a göre ana hedef; Gotları tümüyle ezmek olmalıydı. Bu yüzden Iustinianus’u Gotlara karşı yeterince güçlü bir eylemde bulunmadığı yönünde eleştirmektedir. Iustinianus, Procopius’un bu eleştirisini haklı çıkartırcasına 550 yılından sonra İtalya’yı ele geçirme konusunda daha kararlı davrandığı görülmektedir. Iustinianus bu kararlı davranışının bir göstergesi olarak yeğeni Germanus’u başkomutan olarak görevlendirmiştir.²⁷¹ Germanus’un, Afrika’daki Stotzas önderliğindeki isyanın bastırılmasında ve Slavlar karşısındaki başarılarına rağmen imparatoriçenin ölümü ile komuta yetkisini ele aldığı görülmektedir.

Germanus İtalya’daki tüm yetkiyi eline almasının akabinde savaşı sonlandırabilecek nitelikte bir ordunun toplanması için hazırlıklara başlamıştır. Hem Iustinianus’un yüklü miktarda para yardımı hem de Germanus’un kendi özel hazinesinden ödeme yapması sonucu çok sayıda barbar kavimler orduya dâhil edebilmiştir. Böylece, Germanus Belisarius’un Totila karşısında en fazla ihtiyaç duyduğu güçlü bir orduyu oluşturabilmeyi başardığı görülmektedir.

Germanus, büyük ve güçlü bir ordu oluşturmalarının yanı sıra Vitigis’in dul eşi Matasuentha ile evlilik gerçekleştirmiştir.²⁷² İtalya seferi arifesinde yapılan bu evlilik, Amal Hanedanlığı’nın bir propaganda aracı olarak kullanmasına hizmet

²⁷⁰ Proc. Bell. Goth.7.39.9.

²⁷¹ Proc. Bell. Goth.7.36.4-6.

²⁷² Iordanes, Getica 81, 251, 314; Romana 383; Proc. Bell. Goth. 7.39.14.

etmektedir. Bu evlilik vasıtasıyla, Totila'nın askerleri yalnızca Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı değil aynı zamanda Theodericus'un torununa karşı da savaşmaktaydılar. Evlilik haberi İtalya'ya ulaştığında, Totila'nın ordusunun büyük bir kısmı Got asıllı bir kraliçeye karşı savaşmak istememiştir.²⁷³ Böylece Germanus'un propagandası Totila'nın ordusunda karışıklık çıkartabilmeyi ve Doğu Roma İmparatorluğu lehine İtalya'daki dengeleri değiştirebilmeyi başarmıştır.

Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Germanus, bir an evvel İtalya'ya gitmek istese de sefer arifesinde beklenmedik bir şekilde ölmüştür.²⁷⁴ Germanus'un ölümü, İtalya'nın yeniden ele geçirileceğine dair umutları köreltmıştır. Ancak Iustinianus'a göre savaşın finali yaklaşmaktaydı. İmparator, taktiksel yöntemler ile Totila'ya karşı başarı elde edemeyeceğini anlamıştı. Çünkü yerel halk Totila'nın yönetiminden memnun olduğu gibi imparatorluğa karşı Totila'nın ordusunda görev almaktaydılar. *Reconquista* ideolojisine kendisini adayan Iustinianus'a, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tüm gücünü Got Krallığı'na karşı kullanmaktan başka bir seçenek kalmamıştır. Doğudaki Sasani tehlikesinin 551 yılındaki anlaşma ile etkisiz hale getirilmesi imparatorluğun tüm gücünün batıya transfer edilmesini mümkün kılmaktaydı.

İmparator, bu planı doğrultusunda hazinin el verdiği kadar büyük bir orduyu hadım Narses'in emrine vermiştir.²⁷⁵ Ordusu Constantinopolis dâhil olmak üzere IIlyricum ve Trakya'daki yeni güçlerden, Germanus'un ölümü ile damadı Ioannes'e devir eden özel ordusu, 400 Gepid, 3000 Herul, 2500 Lombard, çok sayıda Hun savaşçısından oluşmaktaydı. Narses bu büyük orduyu komuta edebilmek için Iustinianus'tan kayda değer bir meblağ tedarik etmiş ve öncelikli olarak askerlerin geçmişten bu yana olan bütün borçları ödemeye başlamıştır.²⁷⁶ Procopius, Narses'in askerlere karşı oldukça cömert davrandığını ve Gotlara karşı alınacak olan başarının ardından ödüllерinin daha büyük olabileceği düşüncesi ile Narses'in emrinde hizmet

²⁷³ Proc. Bell. Goth. 7.39.9-28.

²⁷⁴ Proc. Bell. Goth. 7.40.9; Iordanes, *Romana* 383. Germanus öldüğünde Matasuentha hamiledir ve Iordanes bu doğmamış çocuğu her iki ulusa umut vaat eden bir olay olarak yorumlamıştır. Bkz. Iordanes, *Getica*, 314. Procopius ise bu çocuktan hiç bahsetmemektedir.

²⁷⁵ Agath. *Historiae* Önzöz 31; Malalas, *Chronicle*, 18.110, Theoph. AM 6043, Paul. Diac. *Hist. Lang.* 2.1; Proc. Bell. Goth. 8.21. Ioannes askeri tecrübeye ve başarılarla sahip olmasına rağmen, Iustinianus tercihini Narses'ten yana kullanmıştır. Procopius, bunun nedenini askerlerin Ioannes'in emri altına girmekte isteksiz bir tavır sergilemelerine bağlamaktadır. Bkz. Proc. Bell. Goth. 8.21.5-9.

²⁷⁶ Proc. Bell. Goth. 8.26.5-6. Procopius, Narses'e tüm imkânların sunulmasıyla Gotlar ile mücadele için en önemli hazırlığın yerine getirdiğini belirtmiş, fakat Iustinianus'un geçmişte savaşı ihmalkâr bir şekilde idare ettiğini tekrarlamıştır. Bkz. Proc. Bell. Goth. 8.26.7.

etmek için istekli davrandıklarını belirtmektedir.²⁷⁷ Totila'nın İtalya'daki başarılarının arka planında düzenli olarak ücretlerini alamayan askerlerin isyanlarının önemli bir etken olduğu göz önüne alındığında, askerlerin borçlarının ödenmesi Totila'nın hâkimiyetini kırmak için yapılan en önemli hamlelerden biridir.

İtalya için hazırlıkların devam ettiği esnada Vizigot Kralı'nın bir akrabası olan Athanagild İspanya'ya müdahale etmesi için Iustinianus'a başvurmuştur. Daha önce belirtildiği gibi Ariusçuluğu ilk kabul eden Vizigotlardır. İmparatora göre Katolik nüfus, bu sapkın bu inanın karşısında korunmalıdır. Bu amaç doğrultusunda İspanya'daki duruma müdahil olan Iustinianus, 551 yılında Cordoba dâhil Cadiz'e kadar Endülüs'te kontrolü ele geçirmiştir.

İspanya'daki bu başarısı ile beraber Iustinianus imparatorluğun tüm kaynaklarını kullanarak, İtalya'da Got hâkimiyetini kırabilecek büyük ve donanımlı bir ordu oluşturabilmeyi başarmıştır. Totila ise kendisine karşı oluşturulan bu ordunun lojistik hatlarını kesmek için denizden saldırılara başlamış ve Ancona'yı kuşatmıştır. Adriyatik denizin güneyinde bulunan Ancona limanı stratejik öneme sahiptir ve Totila tarafından kuşatılması Doğu Roma İmparatorluğu için büyük bir önem arz etmektedir. Bu sebeple, Ravenna'da bulunan komutan Valerianus, kuşatmayı bir an evvel sonlandırabilmek için komutan Ioannes'e birliklerini birleştirmeyi teklif etmiştir²⁷⁸. Iustinianus, Narses'in askeri tecrübesini telefî etmek için komutan Ioannes'i yardımcısı olarak görevlendirmiş ve bu görevi doğrultusunda Narses'i, Salona'da beklemesini emretmiştir. Ancak Ioannes savaş boyunca gösterdiği itaatsiz davranışlarına bir yenisini daha eklemiş ve Ancona yakınlarındaki Sena Gallica'da komutan Valerianus ile birliklerini birleştirmiştir. Ioannes bu davranışı ile Procopius'un tekrarlanan eleştirilerine maruz kalsa da, 551 yılında Sena Gallica Muharebesi'nde nihai bir zafer kazanmıştır.²⁷⁹ Gotların deniz mücadelelerindeki tecrübesizliklerinden dolayı Got donanmasının büyük bir kısmı yok edilmiştir.²⁸⁰ Elde edilen bu zafer Gotların tekrar yükselen prestijine karşı bir darbe niteliğindedir. Totila'nın bu ağır yenilgisi, ordusundaki çözülmelerin başlangıcını temsil etmektedir.

²⁷⁷ Proc. Bell. Goth. 8.26.14-16.

²⁷⁸ Komutan Valerianus'un, Ioannes'e Ancona'nın önemini belirttiği mektubu için bkz. Proc. Bell. Goth. 8.23.4-6.

²⁷⁹ Procopius'un komutan Ioannes'e karşı eleştirileri için bkz. Proc. Bell. Goth. 8.23.7.

²⁸⁰ Proc. Bell. Goth. 8.23.29-41.

Totila bu ağır bu yenilginin Gotlar üzerindeki etkisini azaltmak ile meşgul olduğu esnada, tüm hazırlıklarını tamamlayan Narses, Constantinopolis'ten ayrılmıştır. Ancak geçit noktaları, Franklar ve Totila'nın en iyi komutanı Theia tarafından zapt edilmiş olduğundan İtalya'ya ulaşmak mümkün görünmemekteydi. Henüz İtalya'ya ulaşmadan kendisini büyük bir çıkmaz içinde bulan Narses'in yardımına, komutan Ioannes'in önerisi yetişmiştir. Ioannes, uzun yıllar İtalya'da bulunduğu Narses'e kıyasla bölgeyi yakından tanıma imkânına sahipti. Bu imkânı doğrultusunda Ioannes, kıyı boyunca bütün orduyla ilerlemeyi ve Po Nehri'nin ağzında köprü oluşturabilmeleri için gemilerin kendilerine eşlik etmelerini önermiştir.²⁸¹ Ioannes'in bu önerisi ile ilerlemeye başlayan Narses, Frankların ve Gotların kıyı şeridini dikkate almamaları nedeniyle 6 Haziran 552 yılında Ravenna'ya ulaşmayı başarmıştır. Böylece, Frank ve Gotların ortaklaşa oluşturdukları "Kuzeydoğu duvarı" işlevsiz hale gelmiş ve Gotların Güney İtalya'daki egemenlikleri yıkılmıştır.²⁸²

Narses'in Ravenna'ya ulaştığı haberini alan Totila, 2000 kadar asker bulunduran Theia'yı Veneto'dan geri çağırması ve tüm ordusunu Tadinæ'ye²⁸³ kaydırmıştır. Narses de, Tadinæ'ye 13 mil uzaklıktaki Busta Gallorum'a ordusunu yerleştirmiş ve güvendiği bir grup adamını Totila'ya teslim olması için göndermiştir. Ayrıca, Totila'nın savaşımaya kararlı olduğunu gördükleri takdirde, savaş için kesin bir gün belirlemelerini emretmiştir. Totila'nın teslim olma gibi bir düşüncesi hiçbir zaman olmamıştır ve Narses'in adamlarına "*sekizinci günün sonunda savaşıacağını*" belirtmiştir. Narses, Totila'nın bu sözüne itibar etmeyerek muharebe için tüm hazırlıklarını zaman kaybetmeden dikkatli bir şekilde tamamlamıştır. Narses'in bu hamlesi, son safhaya giren Roma-Got savaşlarında belirleyici bir unsurdur. Çünkü Totila, görüşmelerden bir gün sonra tüm ordusuyla savaş alanında belirmiştir.²⁸⁴

Böylece 552 yılının Haziran ayında Narses'e nihai zaferi kazandıran Busta Gallorum Muharebesi vuku bulmuştur. Narses'in bu zaferi karşısında imparatorluğun ordusundan kaçanlar dâhil 6000 asker öldürülmüştür.²⁸⁵ Iustinianus'un *reconquista* ideolojisinin İtalya'da uygulanabilirliğini uzun yıllar engelleyen Totila ise, savaş

²⁸¹ Proc. Bell. Goth. 8.26.24-25.

²⁸² Wolfram, 1988, s. 359.

²⁸³ Gualdo Tadino'nun kuzey doğusunda antik yerleşim yeri.

²⁸⁴ Proc. Bell. Goth. 8.28.4-12; 8.29.1-6. Savaştan önce Narses ve Totila'nın ordularını cesaretlendirici konuşmaları için bkz. Proc. Bell. Goth. 8.30.1-6; 8.30.7-30.

²⁸⁵ Proc. Bell. Goth. 8.32.20.

alanından kaçmaya çalıştığı esnada Gepid bir lider tarafından ölümcül bir şekilde yaralanmış ve Taginae'ye yakın mesafede olan Caprae'ye kaçırılmıştır. Ancak tedavi edilmiş olsa da kurtulamamıştır. Mezarı Got bir kadın tarafından ortaya çıkarılmış ve bedeni askerler tarafından teşhis edilmiştir. Theophanes, Totila'nın kanlı giysilerinin ve değerli taşlar ile süslenmiş tacının, Iustinianus'un ayaklarına atıldığını belirtmektedir.²⁸⁶

Sarsılmaz bir özgüvene sahip olan Totila, siyasi ve askeri kapasitesi sayesinde birkaç kent dışında nerdeyse İtalya'nın tamamına sahip olabilmeyi başarmıştır. Bu yüzden barbar olarak nitelendirilen ve bu niteleme ile küçümsenen kavimlerin içerisinde önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Procopius da barbar olarak nitelendirdiği Totila'nın sonunun geçmiş başarılarına layık olmadığını belirtmektedir.²⁸⁷

Totila'nın yerini Theia almışsa da, Narses karşısında başarılı olamamış ve Narses tüm İtalya'da hâkimiyet kurabilmiştir. Iustinianus, Afrika'da olduğu gibi İtalya'da da Constantinopolis'e bağlı yeni bir yönetim kurmuştur. Narses'e tarafından uygulanan bu yeni yönetimin esasları “ 554 yılı *Pragmatica Sanctio* (Pragmatik Yaptırımlar) olarak adlandırılan kapsamlı bir imparatorluk emirnamesiyle inşa edilmiştir. *Pragmatica Sanctio*'nun en çarpıcı özelliği, 20 yıl süren savaş esnasında ayrıcalıklarını yitiren üst sınıflara ayrıcalıklarının geri verilmesi ve garanti altına alınmasıdır. Bu bağlamda İtalya'daki tüm mal varlıkları yeniden belirlenmiş, vergi borçları yarı yarıya azaltılmış ve beş yıl boyunca vergi talep edilmemiştir. Totila tarafından özgür bırakılan kölelerin ise; eski efendilerine tekrar tabii olmasına kararlaştırılmıştır. Ariusçu Kiliseler, Katolik Kiliselerine devredilmiştir. 554 yılında ilan edilen bu yaptırımlar, İtalya'nın restorasyonu için en ince detayları ele almıştı.²⁸⁸

Doğu Roma kontrolündeki oluşturulan bu yeni yönetimde, Gotların durumları ise tartışmalıdır. Procopius, Gotlara İtalya'dan ayrılmalrı emredildiğini belirtmektedir.²⁸⁹ Agathias ise, Constantinopolis'e bağlı bir şekilde İtalya'daki yaşantılarına devam ettiklerini ifade etmektedir.²⁹⁰ Agathias'ın bu yorumunu, Papa

²⁸⁶Theoph. A.M. 6044. Malalas da kanlı giysilerinin Constantinopolis'e gönderildiğini belirtmektedir. Bkz.Malalas, *Chronicle*, 18.116. Proc. *Bell. Goth.* 8.32.26-32.

²⁸⁷Proc. *Bell. Goth.* 8.32.28

²⁸⁸ Kapsamlı bilgi için bkz. *Nov.* Ek VII.

²⁸⁹ Proc. *Bell. Goth.* 8.35.33-36.

²⁹⁰ Agath. *Historiae*, 1.1.1

Büyük Gregorius'un (590-604) yazışmalarından elde edilen bilgiler tasdikler niteliktedir.²⁹¹

²⁹¹ Moorhead, 1994,s. 108.

2. BÖLÜM: TEOLOJİK İKİLEM VE KİLİSE BİRLİĞİ İDEOLOJİSİ

2.1. Doğu Roma Dünyası'nda İsa Teolojisi Tartışmaları ve Nihai Yol Ayrımı

İmparator Constantinus'un Milano Fermanı ile Hristiyanlığı meşru bir din kabul etmesinin akabinde İsa doktrini hakkında ortaya çıkan tartışmalar, farklı inanç bildirilerinin oluşmasına neden olmuştu. Bu farklı inanç bildirileri, kilise içerisinde bölünmelere sebep olduğu gibi imparatorların çözmesi gereken siyasal bir soruna da dönüşmüştü. Artık imparatorların yegâne görevi, Kilise birliğini tek bir inanç bildirisi etrafında kabul edilmesini sağlamaktı.

Kilise içerisinde ilk ciddi bölünme, IV. yüzyılda imparatorluğun doğu yarısındaki bütün Hristiyanları etkileyen ve hatta batı yarısında da yayılma imkânı bulan Papaz Arius'un öğretisidir. Oğul'un Baba ile ilişkisini *homoousios* (aynı öz) terimi yerine *homoiousios* (benzer öz) terimi ile açıklayan Arius'un öğretisinde, Baba'nın başlangıcı yoktur; fakat Oğul bir başlangıca sahiptir. Baba Tanrı doğmamış ve doğrulmamıştı. Oğul Baba'ya tabi idi ve O'nun tarafından çağlar öncesinden yaratılmıştı. Fakat Oğul, sıradan bir yaratık değil, yaratıklar içinde en mükemmel olanı idi. Oğul, mevcudiyetini Baba'ya borçlu idi. İkinci olarak, Oğul bir beşer/yaratık olduğu için bir başlangıcı vardı, hâlbuki Baba, önsüz ve sonsuz idi.²⁹² Arius'un bu öğretilerine ilk tepki İskenderiye piskoposu Alexander tarafından gelmiş ve yüze yakın piskoposun desteği ile Arius ve taraftarlarını aforoz etmiştir.

İskenderiye piskoposu Alexander'ın, Arius aleyhine bu lobi çalışmalarına rağmen Arius'un öğretisini yaymaya devam ettiği görülmektedir. Constantinus, İsa doktrini hakkındaki ihtilafı çözmek ve kilise teşkilatını merkezi bir otorite etrafında birleştirmek amacıyla 325 yılında İznik Konsili'ni toplamıştır. Konsilde İsa'nın Baba Tanrı ile aynı öze sahip olduğuna dair itikat metni kabul edilerek, Arius aforoz edilmiş ve öğretileri yasaklanmıştır. Ancak yasaklamalara rağmen Ariusçuluk tamamen sonlandırılmamış ve İznik itikadı ile elde edilen bu zafer geçici bir çözüm olmaktan öteye gidememiştir. Çünkü İznik itikadından memnun olmayan doğulu piskoposlar alternatif bir itikat arayışı içine girmişlerdi. Nihayetinde, İznik Konsili Hristiyanlık tarihinde ciddi bir dönüm noktası olarak yerini almıştır.

²⁹²Arius hakkında Batı literatüründe çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu konu üzerine Türkçe olarak kapsamlı bir çalışma için bkz. Turhan Kaçar, **Geç Antikçağda Hristiyanlık, Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 52-123.

Ariusçuluk, İznik Konsilinde yasaklanmış olmasına rağmen II. Constantius tarafından desteklenmiştir. Babası Constantinus'un sağlığında doğuda *Caesar* olarak görev yapan II. Constantius (337-361), İznik itikadının bu topraklarda kabul edilmediğine şahit olmuştu. Ayrıca Suriye'den Tuna boylarına kadar önde gelen büyük kentlerin, Ariusçu fikirlere sahip piskoposların kontrolünde olduğunun da farkındaydı.²⁹³ II. Constantius politik gerekçeleri de göz önünde bulundurarak Ariusçuların imparatorluk topraklarında en parlak dönemlerini yaşamalarına müsaade etmiştir. İmparatorun dini politikası, İznik itikadının ateşli savunucusu İskenderiye piskoposu Athanasius'un ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Athanasius, siyasi gücünü de kullanarak II. Constantius'u Aryanizm yanlısı bir propaganda ile suçlayarak piskoposlar arasında yeni grupların oluşmasına neden olmuştur.²⁹⁴

İmparator I. Theodosius koyu bir İznik itikadı savunucusu bir imparatorudur ve tahta geçmesinin akabinde Ariusçuluk dâhil kilisenin tüm sorunlarının görüşülmesi için başkentte genel bir konsilin toplanmasına karar vermiştir. İmparatorun emriyle 381 yılında toplanan II. Genel Constantinopolis Konsili, Ariusçuluk ve benzer öğretileri sapkın ilan ederek, kilise ve imparatorluk arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmıştır. Böylece kilise içerisindeki hizipleşme büyük ölçüde dağıtılmıştır. Bununla birlikte konsilde kilise hiyerarşisi hakkında kabul edilen yasa önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir: “*Constantinopolis piskoposu, Roma piskoposundan sonra onur önceliğine sahiptir; çünkü Constantinopolis Yeni Roma'dır (Nea Roma)*”²⁹⁵ Kabul edilen bu yasa ile Constantinopolis'in kilise hiyerarşisinde hızlı bir şekilde yükselişe geçtiği ve Roma'dan sonra ikinci sırayı aldığı görülmektedir. Ancak kilise hiyerarşisinde yapılan bu yeni düzenleme, kendisini doğu dünyasının lideri kabul eden İskenderiye Kilisesi tarafından ciddi bir tepkiyle karşılanmıştı. İskenderiye Kilisesi'nin hiyerarşide Constantinopolis'in arkasında kalması V. ve VI. yüzyıllardaki teolojik tartışmaların temelini oluşturmaktadır.

İskenderiye ve Constantinopolis arasındaki bu rekabet Constantinopolis piskoposu Nestorius ve İskenderiye piskoposu Cyrillus arasındaki farklı İsa algılarına dair teoloji tartışmalarında ivme kazanmıştır. İmparator II. Theodosius tarafından

²⁹³ Kaçar, 2009, s. 91.

²⁹⁴ İmparator II. Constantius ve İskenderiye piskoposu Athanasius arasındaki ilişkilerin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Timothy D. Barnes, **Athanasius and Constantius, Theology and Politics in The Constantinian Empire**, Harvard University Press, Cambridge, Mass and Londra, 1993.

²⁹⁵ Mitchell, 2016, s.404.

428 yılında Constantinopolis piskoposu olarak görevlendirilen Nestorius, Meryem'i *theotokos* (Tanrı doğuran) olarak kabul etmek yerine *christotokos* (İsa doğuran) olarak kabul etmiş ve İsa'yı Tanrı kabul etmekle birlikte onun beşer yönünü vurgulamıştır.²⁹⁶ (Çift tabiat, Diyofizit) Nestorius'un bu öğretisinin temelinde Antakya ekolünün önemli ilahiyatçıları olarak kabul edilen Didorus ve Mopsuestialı Theodorus'un düşünceleri önemli bir yer tutmaktadır.

Nestorius'un İsa algısına karşı en sert tepki, Athanasius'tan sonra İskenderiye geleneğinin öncüsü kabul edilen Cyrillus'tan gelir. İskenderiye Kilisesi, Nestorius gibi İsa'daki tanrısal hüviyetin sonradan ortaya çıkmadığını, İsa'nın doğduğunda Tanrı olduğunu yani Meryem'i *theotokos* (Tanrı doğuran) olarak kabul etmekteydi.²⁹⁷ Dolayısıyla İskenderiye çevresi İsa'nın sadece tek tanrısal tabiata sahip olduğunu savunmaktaydı. (*monos physis*: Tek tabiat, Monofizit) Ara bir değerlendirme olarak, bu çalışma içerisinde Monofizit terimi (ya da daha modern tabirle Miafizit) Kadıköy itikadı karşıtı yani İsa'nın tek tabiatlı olduğunu savunan Doğu Hristiyanlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.

Constantinopolis piskoposu Nestorius ve İskenderiye piskoposu Cyrillus arasındaki farklı İsa algısı, kısa bir zaman içinde Roma İmparatorluğu'nun önde gelen kiliselerini ilgilendirecek boyuta ulaşmıştır. Bu durumu çözüme kavuşturmak isteyen İmparator II. Theodosius, 431 yılında Efes'te bir konsil toplanmasına karar vermiştir. I. Efes Konsili, kiliseler arasındaki ihtilafı çözmek için toplanılması kararlaştırılmışsa da, adeta siyasi bir güç gösterisine dönüşmüştü. II. Theodosius, Cyrillus'u destekleyen kardeşi Pulcheria'dan ziyade Nestorius taraftarı eşi Eudokia'nın etkisi altındadır.²⁹⁸ Eudokia'nın Theodosius üzerindeki bu etkisinden dolayı, imparatorun Nestorius'un öncülük ettiği Antakyalı grubu destekleyeceği kanısı oluşmuştu. Antakyalı grubun Theodosius üzerindeki etkisi, Cyrillus'un siyasi

²⁹⁶ Allen Pauline. "The Definition and Enforcement of Orthodoxy." In *Late Antiquity: Empire and Successors, AD 425-600*, *CAH* 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 811-812; Kaçar, 2009, s. 131-134. Nestorius'un Meryem'in Tanrı doğurmadığını belirterek İsa'nın beşer yönüne vurgu yaptığı bu görüşüne benzer bir görüş, Samsatlı Paulus tarafından III. yüzyılda dile getirilmiştir. Tartışma esnasında, Nestorius'un kaleminden çıkan metinlerde Paulus'un adı geçmemekle beraber, Meryem'in Tanrı değil, çocuk doğurduğu ve bu çocuğun daha sonra tanrılaştığı düşüncesi Nestorius'un teolojisindeki Samsatlı Paulus'un izleri olarak yorumlanmaktadır. Kaçar, 2009, s. 50.

²⁹⁷ Kaçar, 2009, s. 142.

²⁹⁸ Eudocia'nın Nestorius'a desteği için bkz. Kenneth G. Holum, **Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1982, ss. 147-174

bir destekten mahrum kalması demekti. Fakat, Cyrillus keskin politik zekası sayesinde Nestorius ve taraftarlarına hizmet eden bu havayı, kendi lehine çevirebilmeyi başarmıştı. Cyrillus, Roma Kilisesi dâhil olmak üzere önde gelen kiliselerin desteğini kazanmış ve sarayda etkin bir bürokrasiyi devreye sokmuştu. Nestorius, her ne kadar imparatorun desteğini elde edebilmişse de Cyrillus'un siyasi manevralarını engelleyememişti Böylece II. Theodosius da desteğini Cyrillus tarafında kullanmak zorunda kalmıştı.

Bu siyasi çekişme neticesinde 431 yılında toplanan I. Efes Konsili'nde, Nestorius Constantinopolis piskoposluğundan azledilerek görüşleri reddedilmiş ve 435 yılında imparatorun fermanıyla Hristiyan sapkınlar listesine dâhil edilerek ertesi yıl Mısır'a sürülmüştür.²⁹⁹ Konsilde başkent piskoposu Nestorius hakkında alınan bu karar, Cyrillus ve İskenderiye Kilisesi'nin, Constantinopolis ile Antakya Kiliseleri üzerinde ezici bir üstünlük kazanmasını sağlamıştır. Ancak Cyrillus'un 444 yılında ölmesi, Antakya Kilisesine "çifte tabiatlı İsa" anlayışını tekrar savunabilmesi için uygun bir ortam sağlamıştır. Theodorethus ve Urfalı İbas (Hiba) savundukları İsa algısını yüksek sesle dile getirmişler ve hatta Nestorius'un aforoz edilmesine dahi karşı çıkmışlardır. Tüm bu gelişmeler, kilise içerisinde yeni bir siyasi ve dini krizin oluştuğunun en belirgin göstergesidir.

Nihayetinde başkentte 448 yılında toplanan yerel bir konsilde, çifte tabiat doktrini eleştiren Monofizit yorumcu Euthyces, Patrik Flavianus tarafından aforoz edilmiştir. Euthyces'in, İsa'da sadece ilahi tabiat olduğunu ileri sürerek Cyrillus'un görüşlerini daha ileriye götürdüğünü görmekteyiz. Şüphesiz ki Doğu Hristiyanları tarafından Euthyces'in aforoz edilmesi kabul edilir bir durum değildir. İmparator II. Theodosius, kiliseler arasında bu sorunun çözümü için, 449 yılında Efes'te yeni bir konsilin toplanmasını emretmiştir.³⁰⁰ II. Efes Konsili, Cyrillus'un görüşlerini daha katı bir şekilde savunan İskenderiye patriği Dioscorus başkanlığında toplanmıştır. Konsilde inisiyatifi ele geçiren Dioscorus; Patrik Flavianus, İbas ve Theodorethus'u aforoz etmiş ve Papa Leo'nun elçilerini de toplantı salonundan kovmuştur.³⁰¹ Papa

²⁹⁹ Kaçar, 2009, s. 145.

³⁰⁰ W.H.C. Frend, **The Rise of the Monophysite Movement**, Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries, Cambridge University Press, Cambridge, 1972, s. 52.

³⁰¹ Richard Price – Michael Gaddis, **The Acts of the Council of Chalcedon**, Liverpool University Press, Liverpool, 2005, ss. 31-37.

Leo, Dioscorus'un bu davranışlarına ithafen II. Efes Konsili'ni bir *Latrocinum* (Haydutlar Konsili) olarak adlandırmıştır.³⁰²

Papa Leo'nun bu söyleminden de anlaşılacağı üzere, II. Efes Konsili'nde, kilise içerisindeki sorunlar bir çözüme kavuşturulamamış ve bu sorunları II. Theodosius'un kız kardeşi Pulcheria ve eşi Marcianus'un oluşturduğu yeni siyasi oluşum devralmıştır. Pulcheria, Constantinopolis'in yeni patriği Anatolius ve Papa Leo ile yakın bir ilişki içerisindeydi. II. Theodosius'u yeni bir konsil toplamaya ikna edemeyen Papa Leo için bu ilişki ağı büyük bir fırsattı. Nitekim papanın isteğine daha fazla kayıtsız kalamayan İmparator Marcianus, kilise ve devletin içinde bulunduğu çıkmaza nihai bir son vermek amacıyla genel bir konsil toplamaya karar vermiştir. İmparatorun bu kararı neticesinde dördüncü genel konsil olarak kabul edilen Kadıköy Konsili 451 yılında toplanmıştır. Konsil, II. Efes'te kabul edilmeyen Papa'nın *Tome* olarak bilinen mektubunun okunması ve katılımcılar tarafından büyük bir coşku ile alkışlanmasıyla başlamıştır.³⁰³ Konsilin henüz başlangıç aşamasında yaşanan bu gelişmeler, II. Efes Konsili'nde despotça davranışlar sergileyen Dioscorus ve dolayısıyla İskenderiye Kilisesi'nin üstünlüğünü kaybettiğini göstermektedir.

Altı oturumda tamamlanan konsil, Cyrillus'un 433 yılında kaleme aldığı barış mektubunu esas alarak II. Efes Konsili'nin kararlarının çoğunu iptal etmiştir. Nestorius, Eutyches ve Dioscorus aforoz edilmiştir. Theodoretus ve Ibas'ın aforozları kaldırılrsa da sıkı bir sorgulamadan sonra Nestorius'un aforozuna katıldıklarını belirtmek zorunda kalmışlardır.³⁰⁴ Konsilin en önemli kararı ise; Papa'nın *Tome* olarak bilinen mektubu doğrultusunda Hristiyan itikadının yeniden yorumlanmasıdır: “İsa'nın hem Tanrı hem beşer olduğu, “parçalanmadığı, birbirleri ile karışmadığı”, “tek bir *prosopon*” (beşer), “tek bir *hypostasis*” (Tanrısal ilkeler) olduğu bildirilmiştir.³⁰⁵

Cyrillus'un öğretisi tamamen ret edilmemiş olsa da, bu yeni İsa doktrini “tek tabiatı” savunan Monofizitler tarafından bir felaket olarak yorumlanmıştır. Batı ve

³⁰²Price –Gaddis I, 2005, s.39.

³⁰³Price –Gaddis II, 2005, ss. 14-24.

³⁰⁴Patrick, T.R. Gray, “The Legacy of Chalcedon: Christological Problems and Their Significance”, **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.221.

³⁰⁵Frend, 1972, s.47. Kadıköy Konsili tutanakları için bkz. Price- Gaddis, 2005.

Antakya kiliseleri bir zafer kazanmış olsa da “çifte tabiat” ifadesi Anadolu, Suriye ve Mısır’da büyük bir direniş ile karşılandı. Henüz konsil sonlanmadan “*Kadıköy Nestoriusçuların bir zaferidir! Bunu onaylayan piskoposlar heretiktir!*”³⁰⁶ söylemleri yayılmaya başlanmıştı. Henüz konsil devam ederken ortaya atılan bu söylemler, kiliseler arasındaki inanç birliği tartışmalarının nihai bir çıkmaza sürüklediğinin bir göstergesidir.

Kadıköy Konsili’nden sonra en önemli sorun ortak bir inanç birliğinin oluşturulmasını sağlamaktır. İmparator I. Leo, Kadıköy Konsili’nin benimsediği çifte tabiatlı İsa algısının, İznik Konsili itikadından farklı olmadığını ispatlamak için Kilise Babaları’nın eserlerinden “çifte tabiatı” destekleyen ifadeleri toplatmış ve İskenderiye Patrikliği’ne göndermiştir.³⁰⁷ Diğer yandan Kadıköy karşıtları da kiliselerdeki ibadetlerde *Trisagion* olarak bilinen bir ilahinin içerisine “*bizim için çarmıha gerildi*” ifadesini eklemişlerdir.³⁰⁸

İmparator Zeno da doğu kiliselerinde bir inanç birliğinin oluşması için girişimlerde bulunmuştur. Constantinopolis patriği Acacius her iki karşıt grubu ortak bir paydada buluşturmak için 482 yılında *Henotikon* (Birlik Akdi) diye adlandırılan yeni bir inanç bildirisi yayınlamıştır.³⁰⁹ İlk üç genel konsilin benimsediği ilahiyatı tekrarlayan bu doküman, Kadıköy Konsili’nden hiç bahsetmeden krizin temelinde bulunan Nestorius ve Eutyches gibi çoktan ölmüş din adamlarını tekrar aforoz etmektedir.³¹⁰ Ancak Roma Kilisesi Kadıköy Konsil’inde varılan çözümün göz ardı edilmesi gerekçesi ile bu yeni inanç bildirisini kabul etmemiş, 484 yılında Acacius ve Zeno’yu aforoz etmiştir. Böylece 518 yılında I. Iustinus’un tahta çıkışına kadar sürecek olan Acacius ayrılıkçılığı da başlamıştır.

İmparator Anastasius yönetimi ele aldığında, Doğu ve Batı arasındaki bu bölünme ile yüz yüze kalmıştı. Anastasius’un Balkan kökenli olması sebebiyle Kadıköy yanlısı bir politika takip ederek kilise birliğini inşa etmesi bekleniyordu. Ancak Sasani tehlikesinin tekrar baş gösterdiği bir dönemde Roma Kilisesinin *Tome* olarak adlandırılan itikat formülünün tereddütsüzce kabulüne dayanan politikasını kabul etmesi, doğu kentlerinin önemini göz ardı etmesi demekti. Bu durumda

³⁰⁶ Gray, 2005, s. 222.

³⁰⁷ Gray, 2005, s. 224.

³⁰⁸ Kaçar, 2009, s. 152; Gray, 2005, s. 224.

³⁰⁹ Frend, 1972, s. 177. *Henotikon*un metni için bkz. Evagr. *HE*, 3.14.

³¹⁰ Kaçar, 2009, s. 152.

imparator, Roma Kilisesinin dayatmalarından uzak durarak Monofizit yanlısı bir politikayı izlemeyi tercih etmiştir. Anastasius'un dini politikası sonucunda Monofizitler, başkentini dini politikasında önemli bir gücü simgeler hale gelmişlerdi. Bu gücün en önemli göstergesi, Monofizitlerin en ünlü lideri kabul edilen Severus'un Kadıköy itikadını ve Papa Leo'nun *Tome* adlı itikat formülünü redderek Antakya piskoposluğuna seçilmesidir.

Anastasius'un Monofizit yanlısı dini politikası, başkent ve Roma'da tepki ile karşılanmıştı. Roma Kilisesi Kadıköy Konsili sonucunda önemli bir güç kazanmıştı ve şimdi bu gücünü kaybetmemek için Doğu Hristiyanlığı'na karşı baskıcı bir politika izlemeyi ilke edinmişti. Roma ve Constantinopolis arasındaki bu çekişme, iki kilise arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Eski ve yeni başkent arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi, I. Iustinus ve Iustinianus önderliğinde yeni rejime miras kalmıştır.

2.2. “Eski” ve “Yeni” Roma İttifakı: *Libellus*

“Acacius ayrılıkçılığı”, Roma ve Constantinopolis arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktasıdır. Papa Felix ve halefleri Gelasius (492-496), Symmachus (496-514) ve Hormisdas Roma Kilisesi’nin tekrar otoritesini kurmaya çalışmışlar ve bu uğraşları doğrultusunda dini ve seküler güç arasındaki ilişkiyi kendi bakış açıları doğrultusunda tanımlamışlardır. Bu tanımlamalar sonucunda Ortaçağ’da “iki kılıç kuramı” olarak bilinen teoriyi, Papa Gelasius 493 yılında İmparator Anastasius’a göndermiş olduğu ünlü mektubunda belirtmiştir: “*Bu dünyayı yöneten iki prensip vardır: Piskoposların kutsal otoritesi ve kralların gücü.*”³¹¹ Papa Gelasius tarafından ifade edilen bu görüş, halefleri tarafında da Roma ve Constantinopolis arasındaki ilişkilerde belirleyici bir etken olacaktır.

Papa Gelasius’un bu ifadesine rağmen, İtalya’daki senatörler ve ruhban sınıfının önemli bir kısmı Constantinopolis ile bir uzlaşma atmosferinin oluşmasını istemekteydiler. İki kilise arasındaki ihtilafı çözme adına İmparator Anastasius döneminde, girişimlerde bulunulmuşsa da sorunların daha da derinleşmesi dışında bir sonuç elde edilememiştir. Anastasius’un 517 yılında Papa Hormisdas’a göndermiş olduğu mektubunda, “*hakaretlere ve aşağılanmaya dayanabiliriz; ancak kendimize hükmedilmesine izin veremeyiz*” gibi ağır bir üslup kullanması³¹² Constantinopolis ile Roma arasındaki ilişkileri tamamen sonlandırmıştır. İmparator Anastasius’un Papa Hormisdas’a karşı ağır bir üslup ile kendisini ifade etmesi kilise birliğinin inşa edilebilmesinde Roma Kilisesi’nin önemini anla(ya)mamış olduğunu göstermektedir.

Roma ve Constantinopolis arasındaki bu çatışmanın, I. Iustinus’un Roma’ya karşı uzlaşmacı bir tavır sergilemesi ile çarpıcı bir şekilde değiştiğini görmekteyiz. Bu noktada I. Iustinus’un Kadıköy itikadını benimseyerek Monofizit yanlısı politikayı neden terk ettiği önem kazanmaktadır. İmparatorun dini politikası, genel olarak batı kökenli olması ile ilişkilendirilmektedir. I. Iustinus’un memleketi Latince konuşan Dardania eyaletine bağlı Bederiana adlı küçük bir balkan kentidir.³¹³

³¹¹Claire Sotinel, “Emperors and Popes in the Sixth Century: The Western View”, **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 269-270.

³¹²Volker L. Menze, **Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church**, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 72; Sotinel, 2005, s. 270.

³¹³ Proc. *Historia Arcana*, 6,2; Vasiliev, 1950, ss.43-63; Bederiana adlı Balkan kentinin detaylı anlatımı için bkz. Proc. *De Aedificiis*, 4.1.17-28.

Bölge konum itibariyle Papa'nın nüfuzu altındadır. Ancak selefi Anastasius da Batı kökenli bir imparatorudur ve Monofizit öğretisinin en önemli destekçisidir. Bu noktada I. Iustinus'un dini politikasını sadece memleketi ile ilişkilendirerek açıklamak yetersiz kalmaktadır. I. Iustinus'un Kadıköy itikadını benimsemesinde, imparatorluk tacını elde etmeye çalıştığı süreçte karşılaştığı zorluklar önemli bir etkidir. Dardania dâhil olmak üzere Balkanlar, Hun işgalinden harap ve yoksul bir hale gelmişti. Balkanların bu durumundan dolayı birçok genç erkek gibi, I. Iustinus da yirmili yaşlarda (yaklaşık olarak 470'li yıllarda) Constantinopolis'e gelerek orduya katılmıştır.³¹⁴ Constantinopolis'in kendisine sunduğu olanakları en iyi derecede değerlendiren I. Iustinus muhafız birliği komutanlığı kademesine ulaşmıştır. Ancak kariyerindeki bu yükselişe rağmen, I. Iustinus'un okur – yazar olmayan sıradan bir köylü olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim bu gerçek, Anastasius'un ölümünden sonra yaşanan taht mücadelelerinde önem kazanmaktadır.

Anastasius'un varis bırakmadan 518 yılında ölmesi ile ³¹⁵ Monofizit yanlısı teoloji politikaların devam ettirilebilmesi için saray bürokrasisinin kendi içerisinde bir çözüm arayışına girdiğini görmekteyiz. Anastasius'un başmabeyincisi (*praepositus sacri cubiculi*) Amanthius sıkı bir Kadıköy karşıtı yanlısıdır ve Kadıköy karşıtlarının en önemli lideri Severus ile yakın ilişki içerisinde. Amanthius ve Severus, Constantinopolis'in teoloji atmosferini devam ettirebilmek için Theocritus adlı bir bürokratin (*domesticus*) imparator olmasını istemekteydiler. Bu isteklerini gerçekleştirebilmek için Amanthius'un, askerlere ve yetkili kişilere dağıtması için yüklü miktarda rüşveti muhafız birliği komutanı I. Iustinus'a teslim ettiği iddia edilmektedir.³¹⁶ I. Iustinus'un bu parayı Amanthius'un planı doğrultusunda ya da kendi kariyeri için kullandığı yönünde kaynaklar farklı görüşler sunmaktadır.³¹⁷

³¹⁴ I. Iustinus'un Constantinopolis'e gelişinin ardından imparator olduğu zamana kadar kariyerinin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Vasiliev, 1950, ss. 66-68.

³¹⁵ Anastasius'un çocuğu yoktur; ancak Probus, Pompeius ve Hypatius adlı tahtta hak iddia edebilecek üç yeğeni bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alan Cameron, "The House of Anastasius", **GRBS** 19, 1978, ss. 259-76.

³¹⁶ Malalas, *Chronicle*, 17.2; Evagr. *HE*, 4.2; Zach. *HE*, 8.1; Marc. *Com.*, 519, 41; *Chron. Pasch.* 519. Ayrıca Severus'un Amanthius'a mektubu için bkz. Severus, *Collection of Letters*, 51. Amanthius hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* (II), 67-68.

³¹⁷ Malalas, I. Iustinus'un Amanthius'un planı doğrultusunda gerekli yerlere parayı verdiğini ancak Theocritus yerine I. Iustinus'un imparator seçildiğini belirtmektedir. Bkz. Malalas, *Chronicle* 17.2. *Chronicon Paschale* da Malalas ile aynı görüşü savunmaktadır. Zachariah, Iustinus'un parayı dağıtarak destek kazandığını ve böylelikle imparator ilan edildiğini belirtmektedir. Bkz. Zach. *HE*, 8.1. Greatrex, ise, Amanthius'un planının I. Iustinus tarafından ortaya atıldığını ileri sürmektedir. Bkz. Geoffray Greatrex, "The Early Years of Justin I's Reign in the Sources", **Electrum** 12, 2007, ss. 99-113.

Yürütülen propagandanın nasıl işlendiği tam olarak bilinmese de, Procopius tarafından “sarsak bir ihtiyar”³¹⁸ olarak tasvir edilen I. Iustinus, 9 Temmuz 518 yılında imparatorluk yönetimini ele geçirmeyi başarmıştır.

Okuma-yazma bilmeyen sıradan bir köylü olan I. Iustinus’un iktidarı, taht yarışında etkisiz hale getirdiği Amantius ve taraftarları tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Iustinus’un iktidarına güvence altına almak için siyasi ve askeri desteğe ihtiyacı vardır. Yeni imparatorun yardımına Trakya’da büyük bir orduya sahip tecrübeli asker Vitalianus yetişmiştir. Vitalianus, ateşli bir Kadıköy itikadı savunucusudur ve başkentini dini politikası değişmediği takdirde Anastasius dönemindeki başkent saldırısını hatırlatarak tehditkâr söylemlerde bulunmaktaydı. Dolayısıyla I. Iustinus, içeride Amantius ve taraftarlarının muhalefeti dışarıda da komutan Vitalianus tehlikesi ile baş etmek zorundaydı. I. Iustinus, Monofizit Amantius’a karşı Kadıköy itikadı yanlısı Vitalianus’u Constantinopolis’e davet ederek mükemmel bir siyasi manevra örneği sergilemiştir.³¹⁹ Böylece Amantius ve taraftarlarının muhalefeti önlendiği gibi Vitalianus tehlikesi de barışçıl yollar ile etkisiz hale getirilmiştir. Ateşli bir Kadıköy itikadı savunucusu Vitalianus’un başkentteki varlığı, I. Iustinus’un dini politikasında belirleyici bir faktördür.

Ayrıca, Anastasius’un son zamanlarından itibaren Constantinopolis’teki güç dengeleri Monofizit yapılanmanın aleyhine olarak değişmeye başlamıştı. Her ne kadar Kadıköy karşıtı Amantius ve taraftarları başkentte önemli bir gücü temsil ediyor olsalar da Kadıköy itikadı yanlılarının güç kazanarak kendi öğretilerini destekleyecek bir imparator arayışı içine girdikleri bilinmektedir. Anastasius’un ölümü ile değişen bu konjonktürde en iyi aday, kökeni Kadıköy itikadının güçlü olduğu topraklara dayanan ve tahtta kalabilmek için desteğe ihtiyaç duyan I. Iustinus olmalıdır. Nitekim bu iddiayı, 15 -16 Temmuz 518 yılında yaşanan olaylar güçlendirmektedir. 15 Temmuz 518 yılında Patrik Ioannes ve diğer ruhban sınıfı mensupları, Hagia Sophia’daki rutin görevleri esnasında Kadıköy itikadını savunan öfkeli bir cemaat ile karşı karşıya kalmışlardı. Cemaatin ilk isteği Kadıköy itikadının resmi olarak ilan edilmesi ve Severus’un aforoz edilmesi idi.³²⁰ Patrik Ioannes, bu

³¹⁸ Proc. *Historia Arcana*, 6.11. Iustinus’un doğum tarihi 450 ya da 452 olarak tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* II, ss. 648-650.

³¹⁹ Iustinus’un Vitalianus’a barışçıl yaklaşımı için bkz. Iordanes, *Romana*, 361; Zach. *HE*. 8.2; Proc. *Historia Arcana*, 6.27; Evagr. *HE*, 4.3, Malalas, *Chronicle*, 17.6; 17.8; Theoph. A.M. 6011.

³²⁰ Vasiliev, 1950, ss.136-140.

isteklerin yerine getirilebilmesi için imparatorun onayının gerekliliğini vurgulasa da cemaati yatıştıramamıştır. Çünkü 16 Temmuz 518 yılındaki toplantıda cemaat daha da ileriye giderek Kadıköy itikadı yanlısı Constantinopolis Patrikleri Euphamius (490-496), Macedonius (496-511)- ve Papa Leo'nun isimlerinin azizler listesine eklenmesini istemişlerdi.³²¹ Dahası Kadıköy itikadı yanlıları, “*Yeni Tzumas'ı dışarı atın! Yeni Tzumas Amanthius'tur!*”³²² diye yüksek sesle bağırarak Monofizit Amanthius'a karşı I. Iustinus'u desteklediklerini açıkça belirtmişlerdi. Kadıköy itikadı yanlılarının açıkça sergiledikleri bu eylem, I.Iustinus'un iktidarının garantörü olduklarını göstermektedir. Frend, bu gelişmeler doğrultusunda Kadıköy itikadının kendi değerleriyle revizyon edilmesine, başkentin hazır bir halde olduğunu belirtmektedir.³²³

Tüm bu gelişmelerin yanında I. Iustinus'un yönetiminin perde arkasındaki güç Iustinianus'tur. Iustinianus'un en iddialı projelerinden biri olan *reconquista* ideolojisinin temelleri, I. Iustinus dönemine dayanmaktadır. Bu ideoloji iki faktörü barındırmaktadır: Askeri başarılar ile Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'nın ele geçirilmesi ile eski sınırlara ulaşılması ve imparatorluğun doğu ve batı kanadını ortak bir inanç bildirisi etrafında birleştirerek “Kilise Birliğinin” inşa edilmesidir. Antik Roma'nın ve dolayısıyla piskoposlarının prestijleri, batı kanadına dair siyasi planların önemli bir parçasını temsil etmekteydi. Iustinianus, imparatorların ve kilisenin ortaklaşa hareket etmedikçe batı kanadında kontrolün yeniden kurulamayacağına inanıyordu.³²⁴ Dolayısıyla *reconquista* ideolojisi sadece siyasi birlikteliği değil aynı zamanda dini birlikteliği de kapsamaktadır. Dini birlikteliğin Roma Kilisesi'ni yok sayarak oluşturulabilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda Roma kilisesi ile uzlaşma atmosferinin oluşturulması için Kadıköy itikadının benimsenmesini gerektirmektedir.

Kadıköy itikadının benimsenmesi, Monofizit karşıtı bir politikanın yürürlüğe girmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim Iustinus'un ilk eylemi –muhtemelen 16 ve 20

³²¹Vasiliev, 1950, ss.141-144.

³²²Vasiliev,1950, s. 141. Chrysaphius Tzumas, Kadıköy itikadına karşı II. Theodosius'un nüfuzlu başmabeyincisidir ve halefi İmparator Marcianus tarafından öldürülmüştür. Bkz. Malalas, *Chronicle*, 14.32.

³²³Frend, 1972, s. 239.

³²⁴ John Meyendorff. “Justinian, the Empire, and the Church”, **DOP** 22, 1968, s.48.

Temmuz tarihleri arasında -Amanthius ve taraftarlarını öldürtmektir.³²⁵ I. Iustinus'un taç giymesinin onuncu gününde yani 20 Temmuz 518 yılında Patrik Ioannes başkanlığında başkentte toplanan bir kilise meclisinde Antakya patriği Monofizit Severus'un aforoz edilmesine, daha önceden sürgüne gönderilen Kadıköy itikadı yanlısı din adamlarının geri çağırılmasına ve azizler listesinden çıkarılanların yeniden listeye dâhil edilmesine karar verilerek³²⁶ imparatorluğun yeni teoloji politikası meşru bir şekilde duyurulmuştur.

Constantinopolis'te Kadıköy itikadının meşru bir şekilde ilan edilmesini, Papa ile Anastasius döneminde bozulan ilişkilerin düzeltilmesi izlemiştir. I. Iustinus, 20 Temmuz 518 yılında başkentte toplanan kilise meclisinden on gün sonra, hem imparator ilan edildiğini hem de başkentte değişen teolojik atmosferini belirtmek üzere Roma'ya bir mektup göndermiştir.³²⁷ I. Iustinus'un bu mektubunu Patrik Ioannes ve Iustinianus'un mektupları izlemektedir. Iustinianus tarafından Papa'ya gönderilen mektup diğerlerinden farklıdır. Patrik Ioannes ve I. Iustinus'un mektupları ayrılıkçı fikirlerin ortadan kalkması için Papa'dan elçilerini Constantinopolis'e göndermesini isterken, Iustinianus bizzat Papa'yı başkente davet etmiştir. Ayrıca Iustinianus'un mektubu nazik olduğu kadar otoriter bir üslup içermektedir.³²⁸ Iustinianus'un mektubunun bu üslubu, ileriki yıllardaki Constantinopolis'in teolojik ve siyasi atmosferinin habercisi niteliğindedir.

Constantinopolis tarafından Roma ile ilişkilerin yeniden başlatılması için atılan bu ciddi adımlar Papa tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. Ancak Papa Hormisdas yine de ihtiyatlı davranarak, Iustinianus'un talebi doğrultusunda Constantinopolis'e gelmek yerine Diyakoz Dioscorus başkanlığında bir heyet göndermiş ve kilise birliğinin tesis edilebilmesi için *Libellus* olarak adlandırılan belgenin kabulünü şart koşmuştur. Papa Hormisdas tarafından kilise birliği için önerilen *Libellus*, başkent patriği Acacius ve halefleri ile birlikte İmparator Zeno ve Anastasius'un da isimlerinin azizler listesinden çıkartılmasını öngörmekteydi.³²⁹

³²⁵Süryani kaynaklar Amanthius ve taraftarlarına Monofizit şehitler olarak hitap etmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vasiliev, 1950, s. 106. Procopius Amanthius'un öldürülmesini Patrik Ioannes'e söylemiş olduğu tedbirsiz sözler ile açıklamaktadır. Bkz. Pco. *Historia Arcana*, 4.26. Ayrıca bkz. Gretrex, 2007, ss. 99-113

³²⁶Vasiliev, 1950, ss. 146-148; Turhan Kaçar, "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus", *Colloquium Anatolicum /Anadolu Sohbetleri IX*, 2010, s. 313.

³²⁷Vasiliev, 1950, ss. 161-162.

³²⁸Vasiliev, 1950, ss. 162-164; Sotinel, 2005, s. 270.

³²⁹Menze, 2008, ss. 67-75; Vasiliev, 1950, ss. 168-190; Sotinel, 2005, s. 270-271.

Papa Hormisdas daha önce *Libellus*'u İmparator Anastasius'a kabul ettirmek için girişimlerde bulunmuşsa da imparatorun tavizsiz davranışları nedeniyle başarılı olamamıştı. Constantinopolis'in değişen siyasi ve teoloji atmosferi *Libellus*u kabul etmeye hazırdı. Mevcut şartlarda kilise birliğinin kurulabilmesi için Roma'nın desteğinin alınması zaruridir. Bu nedenle Papa tarafından istenilen zorlayıcı taleplerin geri çevrilmesi olası değildir. Nihayetinde 28 Mart 519 yılında *Libellus* kabul edilmiştir. Yunanca ve Latince olarak derlenen bu belgenin her iki dilden bir kopyası Roma'ya gönderilmiştir.³³⁰ Böylece “Acacius ayrılıkçılığı” sona erdirilerek “Eski” ve “Yeni” Roma arasında uzun yıllar sonra bir ittifak kurulabilmiştir.

³³⁰ Vasiliev, 1950, s. 177.

2.2.1. Başkentin Değişen Teoloji Atmosferi Karşısında Monofizitler

Papa Hormisdas, *Libellus*un imparatorluğun tüm bölgelerindeki uygulanışını gözetlemek için gönderdiği heyetin yaklaşık bir yıl daha Constantinopolis'te kalmasını emretmişti. Papalık adına tiziz bir çalışma yürüten bu heyetin ve ateşli Kadıköy itikadı savunucusu Vitalianus'un başkentte olması, I.Iustinus'un Monofizitlere karşı izlediği dini politikasında belirleyici bir etkiye sahiptir. İmparator, tüm doğu kiliselerine Roma ile kurulan ittifakı bildirerek *Libellus*u kabul etmelerini emretmiştir.

Constantinopolis ve Roma arasında varılan bu ittifak, tüm Doğu Kiliseleri'ne bildirilerek başkentin teoloji politikasını kabul etmeleri istenmiştir. Suriye ve Anadolu'da Monofizit yapılanmayı dağıtmak için ciddi yaptırımlara başvurulmuştur. Bu yaptırımlar genel olarak görevden alma, sürgün ve şiddetli cezai tedbirleri kapsamaktadır. I. Iustinus'un Monofizitlere ilk müdahalesinde Süryani Michael elli dört piskoposun aforoz ve azledildiğini, Zachariah ise Kadıköy karşıtı piskopos ve keşişlerin baskıya maruz kaldıklarını belirtmektedir.³³¹ Ayrıca, Anastasius tarafından sürgüne gönderilen Monofizit piskoposların tamamı geri çağırılmıştır.

Monofizit yapılanmaya karşı en dikkat çeken yaptırım 20 Temmuz 518 yılındaki kilise meclisinde hakkında aforoz kararı verilen Antakya piskoposu (512-518) Severus'tur. Monofizit öğretinin en önemli savunucusu olarak kabul edilen ve İmparator Anastasius'un dini politikasını etkileyebilmeyi başaran Severus için şartların şaşırtıcı bir şekilde değiştiği görülmektedir. Evagrius, Irenaeus adlı bir kişinin, Severus'un dilini kesmesi için imparator tarafından görevlendirdiğinden bahsetmektedir.³³² Evagrius'un bu anlatımı abartıyı barındırmış olsa bile, Severus'u baş düşmanı olarak gören Vitalianus'un başkentin dini politikasına etkisi neticesinde Monofizit liderin ciddi yaptırımlar ile karşılaşmış olması yüksek bir ihtimaldir. Dolayısıyla Severus çareyi Mısır'a kaçmakta bulmuştur.³³³ Severus, Mısır'da bulunduğu süre zarfında da Monofizit piskoposlara mektuplar göndermiş ve onları kovuşturmalara karşı örgütlemeye çalışmıştır.³³⁴

³³¹ Kaçar, 2010, s. 314.

³³² Evagr. *HE*, 4.4.

³³³ Nikiulu Ioannes, *Chronicle*, 100,7; Süryani Michael, 9.14; Malalas, *Chronicle*, 17.6.

³³⁴ Severus'un mektupları için bkz. Severus, *Select Letters*, 1.57.

Severus'un Mısır'a kaçmasıyla boşalan Antakya Patrikliğine yapılacak olan yeni görevlendirme Monofizitlere karşı kovuşturmalarda önemli bir yere sahiptir. 512 -518 yılları arasında Antakya Patriği olarak görev yapan Severus, kilisede derin izler bırakabilmeyi başarmıştı. Bu yüzden Antakya Patriği olarak atanacak kişiyi, *Libellus*un kabul edilmesini sağlamak gibi zor bir görev beklemektedir. I.Iustinus bu zor görev için tercihini Constantinopolis'teki Eubulus bakım evinin yöneticisi rahip Paulus'tan yana kullanmıştır.³³⁵ Paulus'un, Severus'un görevi esnasında Antakya'da iki yıl boyunca kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Monofizit yapılanmayı yakından gözlemleyebilme fırsatına sahip olmuştu. İmparator, Severus'un azledilmesinden sonra Monofizit yapılanmayı yakından tanıyan ve yönetici vasfı ön plana çıkan birini uygun görmüş olmalıdır. Ayrıca için Paulus'a 1000 pound altın tedarik etmiştir.³³⁶ I. Iustinus'un Paulus'a bu cömertçe yaklaşımı Antakya Kilisesinde Kadıköy itikadı lehine bir an önce düzeni sağlayabilmesi içindir. Nitekim Paulus göreve başlar başlamaz tüm doğu bölgesinde Monofizitlere karşı şiddetli bir kovuşturma başlatmıştır.³³⁷

Severus'un en önemli adayı Apamea piskoposu Petrus da görevinden azledilmiş ve o da Mısır'a sığınmıştır.³³⁸ Kadıköy itikadının en önemli muhaliflerinden olması sebebiyle Batı literatüründe "şeytanın kölesi"³³⁹ olarak adlandırılan Mabbug (Menbic) piskoposu Philoxenus da kovuşturmalara maruz kalmıştır. İlk olarak günümüzde Bulgaristan'da bulunan Plovdiv'e (Filibe) ve daha sonra Gangra'ya (Çankırı) sürülmüştür. Zachariah, Philoxenus'un ikinci sürgün yeri olan Gangra'da mutfığa hapsedildiğini ve dumandan boğularak acı içinde öldüğünü belirtmektedir.³⁴⁰ Philoxenus Severus'tan sonra Monofizit doktrinin en önemli savunucularından biri olarak kabul edilmekte ve günümüzde dahi Monofizitler arasında saygıyla anılmaktadır.

Mısır'a giden bir diğer isim Severus'un yakın arkadaşı Halikarnassoslu Iulianus'tur. Ancak kısa bir zaman sonra ikili arasında İsa'nın bedeninin

³³⁵ Malalas, *Chronicle*, 17.6.

³³⁶ Theoph. A.M. 6011.

³³⁷ Paulus'un Monofizitlere karşı uyguladığı kovuşturmaların ayrıntılı incelenmesi için bkz. Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, C.1, Yayıncılık Matbaası, 1987, s. 239.

³³⁸ Vasiliev, 1950, ss. 159-160.

³³⁹ Vasiliev, 1950, s. 228.

³⁴⁰ Zach. *HE*, 8.5. Philoxenus ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hayes, R.E. Doğu – Batı Asur/ Süryanilerin Kurduğu Urfa Akademisi, (Çev. Yaşar Günenç), Yaba Yayınları, İstanbul, 2005. ss. 297-310.

bozulmazlığı konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve Iulianus'un görüşleri doğrultusunda daha sonraları "Aphthartodocetism"³⁴¹ olarak adlandırılacak doktrin kısa bir zaman içerisinde Mısır ve Antakya'da yayılmıştır. Severus ve Iulianus arasındaki bu teolojik ihtilaf Monofizitlerin kendi aralarındaki bölünmeleri açısından önemli bir noktayı temsil etmektedir.

Severus ve yakın arkadaşlarının Mısır'a gitmelerinin nedeni, Monofizitlere karşı uygulanan kovuşturulmalarda Suriye'nin aksine Mısır'ın ayrıcalığa sahip olmasıdır.³⁴² Mısır'a bu dini toleransın tanınması nedeni Mısır'ın ekonomik yönden hayati bir öneme sahip olması ve Sasanilere karşı stratejik bir cephe olarak görülmesidir. Ayrıca Mısır'da Monofizit doktrin büyük oranda kabul görüldüğünden teolojik bir parçalanma gerçekleşmemiştir. Bu yüzden yaptırımlardan muaf tutulan Mısır, Monofizitlerin sığınağı haline gelmiştir.³⁴³ İskenderiye Patriği IV. Timothy, Monofizit lider Severus ve diğer piskoposların Mısır'a sığınmasını büyük bir memnuniyet ile karşılamıştır.

Suriye ise, Mısır'da olduğu gibi bir grubun hakimiyeti altında değildi. Aksine Kadıköy itikadı yanlıları ve karşıtlarının güçlü bir şekilde organize olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Suriye teolojik olarak bölünmüş durumdaydı ve bu bölünmüşlük, yaptırımlara karşı direnç gösterilmesini engellemekteydi. I. Iustinus, bu bölünmüşlüğü tamamen ortadan kaldırmak için Monofizitlere karşı kovuşturmaları Suriye'de dikkatle uygulamıştır.³⁴⁴ İmparatorun 520'li yılların ortasına doğru uygulamaya koyduğu yaptırımların özellikle Suriye ve Filistin'de fazlasıyla hissedildiği görülmektedir. Suriye ve Filistin'de birçok manastır kapatılmıştır. Tella piskoposu Ioannes de 521 yılında görevini bırakmak 531 yılında Iustinianus tarafından Constantinopolis'e davet edilene kadar Marde ve İran bölgesindeki dağlık kesimlerde yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Constantinopolis ve Roma arasında kurulan ittifak neticesinde Tella piskoposu

³⁴¹ Halicarnassoslu Iulianus'un "Aphthartodocetism" doktrininde, İsa'nın birliğine olan vurgu birincil öneme sahiptir. İsa'nın tek ve ilahi bir doğası vardı ve bedeni yalnızca Dirilişten sonra değil Doğuştan beri bozulmamıştı. Kurtarıcının bedeni çürümeyen bir bedendi. Bu duruma göre Iulianus, İsa'nın bedeninin "bozulabilir" olarak tanımlanmasının, yani İsa'nın acı çekmesine maruz kalmasının, bedenin ilahi olan ile birliğini sorgulamak olduğunu iddia etmektedir. Pauline Allen, "The Definition and Enforcement of Orthodoxy" In Late Antiquity: Empire and Successor, AD 425-600," *CAH* 14, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 821; Hayes, 2005, ss. 308-309.

³⁴² Zach. *HE*, 8.5.

³⁴³ Vasiliev, 1950, ss.235; 363.

³⁴⁴ Van Rompay, 2005, s. 242.

Ioannes gibi Monofizit din adamları görevlerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Ancak yaptırımların Monofizit din adamlarına sıklıkla uygulanması, Monofizitlerin aidiyet duygusuna zarar vermiş ve otoriteye başkaldırarak yeni bir arayış içerisine girmelerine ortam hazırlamıştır. Bu yeni arayış içerisinde Süryani Monofizitler ilk defa Kadıköy karşıtı din adamları atamaya başlamışlardır. Tella piskoposu Ioannes'in 520'lerin ortalarında başlattığı din adamı atama girişimleri bu çerçevede görülebilir.³⁴⁵ Ioannes'in bu çabalarını Yakub Baradeus'un hareketleriyle ivme kazanan Süryani Kilisesi'nin kuruluşunda bir başlangıç noktası olarak ele alabiliriz.

Monofizitler cephesindeki yaşanan bu yeni gelişmeler, 519 yılında Roma ve Constantinopolis arasında kurulan ittifakın kısa bir zaman içinde çıkmaza girdiğini göstermektedir. "Acacius ayrılıkçılığını" sona erdiren bu ittifak, neden kilise içerisindeki sorunlara tam anlamıyla çare olamamıştı? Aslında hem Roma hem de Constantinopolis, kilise birliğinin kurulmasını arzulamaktaydı. Ancak *Libellus* iki taraf için farklı anlamlar ifade etmekteydi. 519 yılında kurulan ittifak Roma açısından, Kadıköy itikadının bir zaferidir ve bu zafere tüm doğu kiliseleri sorunsuzca itaat etmelidir. Ayrıca Constantinopolis, kiliseyi ilgilendiren tüm konularda Roma'yı tek otorite olarak kabul etmelidir. Papa Hormisdas selefi Gelasius tarafından kilise ve imparatorlar arasındaki güç ayrımını devam ettirmek istemekteydi. Aslında Iustinianus da Roma gibi bazı yetkilerin bölüşülmesi gerektiğine inanmaktaydı. İmparatora göre dini görevliler manevi alana imparator ise maddi alana hitap etmeliydi. Bu yetki bölüşümü *Novella* 6'da belirtilmektedir:

"Rahiplik ve imparator, Tanrı'nın sonsuz merhametiyle fanilere bahsettiği en büyük iki armağandır. Birincisi ilahi meselelerde yetkilidir. İkincisi ise beşeri işlerde başkanlık eder ve yönlendirir. Her ikisi de aynı ilkedен hareket ederek insanlığın yaşamını donatır. Bu nedenle imparatorlar için, kurtuluşları için sürekli olarak Tanrı'ya dua eden rahiplerin onuru kadar hiçbir şey önemli olmamalıdır. Rahipler her yerde sorumlu olursa ve Tanrı'ya güvenen imparator adil bir şekilde yönetirse genel bir iyilik ortaya çıkar ve yararlı olan her şey insan ırkına bahşedilir.... Çünkü Tanrı'ya uygun olan

³⁴⁵ Kaçar , 2010, s. 315; Kaçar, 2010,, s. 158; Van Rompay, 2005, s. 243.

her şey mutlu bir şekilde sona erer. Kilisenin kutsal kurallarına uyulursa bunun gerçekleşeceğine inanıyoruz.”

Görüldüğü gibi kilise ve imparatorun gücü tek kaynaktan doğmaktadır ve ikisi de Tanrı'nın armağanıdır. Iustinianus, bu güçlerden birini diğerine üstün tutmak yerine güçlerin birbirine eşitliğini savunmaktadır. Kilise; Tanrı'ya hizmet ederek kilise içerisindeki barışı, imparator ise; toplumdaki barışı korumalıdır. Ancak Iustinianus'un bu görev tanımlaması gizli bir mesaj barındırmaktadır. Iustinianus'a göre kilise de toplumun bir parçasıdır ve buna bağlı olarak kilise içerisindeki ihtilafların çözülmesi de imparatorun yetki alanına girmektedir. Dolayısıyla bu anlayış doğrultusunda kilise içerisindeki ihtilafın sonlandırılması ve kilise birliğinin kurulabilmesi için Roma Kilisesinin her anlamda imparatorluğa boyun eğmesi gerekmektedir.

Constantinopolis ve Roma arasındaki ittifakın yanlış anlaşıldığı ve yorumlandığı birkaç yıl içerisinde anlaşılmıştı. Nitekim 519 yılındaki ittifakın Roma tarafından algılanış biçimine tepki olarak Constantinopolis, Monofizitlerin lehine bir teolojik tutum sergilenmeye başlanmıştır. I. Iustinus, *Libellus*un işleyişini denetlemek üzere başkentte kalan Roma Kilisesi temsilcilerinin uyarılarını ve hatta Papa'nın isteklerini dikkate almamaya başlamıştır. Anastasius döneminde sürgüne gönderilen Kadıköy itikadı yanlısı Thomas, Nicostratus ve Elias adlı üç piskopos, imparator tarafından sürgünden çağrılmamıştı. Papa Hormisdas 519/520 yılında bu üç piskoposun görevlerine geri iade edilmesini içeren mektubunu I. Iustinus'a göndermişse de³⁴⁶ imparator tarafından kibar bir şekilde reddedilmiştir. İmparatorun Roma'ya olan bu tavrını *Libellus*u kabul etmek istemeyen piskopos Dorotheus olayında da devam ettirdiği görülmektedir. Papa, Dorotheus'un yargılanması için ısrarcı bir şekilde Roma'ya gönderilmesini istemekteydi. İmparator Papa'nın bu isteğini de geri çevirerek, Dorotheus'u Roma'ya göndermemiştir.³⁴⁷ Ayrıca Caesarea piskoposu Soterichus Papa'nın müdahalelerine rağmen 537 yılına kadar görevini sürdürebilmiştir.³⁴⁸ I. Iustinus'un Roma'ya karşı yaklaşımın değiştiğini gösteren en güzel örnek Monofizitlere karşı kovuşturmalarından dolayı “Yahudi” lakabı ile

³⁴⁶ Menze, 2008, ss. 34-37; Vasiliev, 1950, ss. 188-190.

³⁴⁷ Vasiliev, 1950, ss. 185-187.

³⁴⁸ Vasiliev, 1950, s. 224

anılan Antakya Patriği Paulus'un görevden alınması ve Euphrasius'un patrik olarak atanmasıdır.³⁴⁹ Euphrasius, Kadıköy itikadı yanlısı Paulus'a göre daha ılımlı bir politika izlemiştir.

I.Iustinus'un iktidarının perde arkasındaki asıl güç Iustinianus'un tavrı ve imparatorluğun iç dinamiklerinin yoğun tepkisi nedeniyle Papanın istekleri devam ettirilememiştir. Dolayısıyla katı bir Kadıköy itikadı yaklaşımından vazgeçilmiş ve Monofizitlere karşı ılımlı bir politikaya geçilmiştir.

³⁴⁹ Vasiliev, 1950, s. 236

2.3. Monofizitlere Karşı Uzlaşma ve Çözüm Arayışları

Iustinus ve Iustinianus, yaşayan hiçbir piskoposun heretik kabul edilmediğinden dolayı *Libellus*un birçok piskopos tarafından kabul edileceğini ummaktaydı.³⁵⁰ Ancak umulanın aksine, *Libellus*u kabul edilmesi kilise içerisindeki bölünmeleri sonlandırmadığı gibi başkent teoloji politikasına karşı doğuda büyük bir muhalefet bloğu da oluşturmuştu.

Monofizitler, I.Iustinus döneminde uygulanan yaptırımlara rağmen Constantinopolis, Filistin, Suriye ve Mezopotamya gibi bölgelerde güçlü yapılarını korumaktaydılar. Bu yüzden Kadıköy itikadına ve dolayısıyla Roma'ya karşı sert muhalefetleri ile dikkat çeken Monofizitler, diğer ayrılıkçı gruplara kıyasla daha tehlikeli bir konumdadırlar. Monofizitlerin bu tehlikeli konumlarına rağmen Iustinianus'un dini muhaliflere karşı sert yaptırımlar içeren 527 yılındaki ünlü fermanında, Gotlar ile birlikte Monofizitlerden açık bir şekilde bahsedilmediği görülmektedir. Doğu sınırında büyük bir gücü elinde bulunduran ve diğer ayrılıkçı gruplara kıyasla daha tehlikeli olarak görülen Monofizitler için neden kesin bir ifade kullanılmaktan kaçınılmıştır?

Iustinianus, Monofizitleri "Nestorius'un Yahudi çılgınlığını takip edenler, Dioscorus ile Severus'un sapkınlığına maruz kalan Eutyches taraftarları veya *Akephaloi* olarak tanımlamaktadır.³⁵¹ Iustinianus'un Monofizitler hakkında kesin bir ifade kullanmak yerine bu tanımlamayı kullanması, doğudaki Monofizit yapılanmanın gücünü çok erken bir tarihte anlayabildiğini göstermektedir. Nitekim eş-imparator olarak yönetimde bilfiil yer alması ile Monofizitlere karşı sert önlemler almaktan kaçınmıştır.³⁵² 530-531 yıllarında ise Monofizitlere karşı tüm yaptırımlar gevşetilmiştir.³⁵³ Constantinopolis'in teoloji atmosferindeki bu ani değişim Tella piskoposu Ioannes'in Monofizit din adamı atama gibi girişimlerden etkilenmiş olabilir.³⁵⁴ Ancak bu, imparatorun eylemlerini etkileyecek olaylardan sadece birini teşkil etmektedir.

³⁵⁰ Menze, 2008, s. 86.

³⁵¹ Nov. 109, Önsöz; Vasiliev, 1950, s. 248.

³⁵² Vasiliev, 1950, s. 223-224; Bury II, 1958, s. 373.

³⁵³ Zach. HE, 8.5; Frend, 1972, s. 261.

³⁵⁴ Ioannes, *Lives*, 18.4; Frend, 1972, s. 261.

Sasani tehlikesini bertaraf için 532 yılında “Ebedi Barış” antlaşması imzalansa da doğu sınırında tehlike hala devam etmekteydi. Sasanilerin ani bir saldırısı karşısında, başkentin teoloji atmosferine muhalif Monofizitlerin isyana kalkışmaları başta Suriye ve Mısır gibi stratejik öneme sahip bölgelerin elden çıkma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu yüzden Monofizitleri açık bir ifade ile belirterek, onları ötekileştirmek Constantinopolis için ekonomik, siyasi ve stratejik bir kayıptır. Dolayısıyla hem doğu sınırının güvenliği hem de *reconquista* ideolojisinin sürdürülebilirliği için Monofizitlerin kilise birliğine dâhil edilmesi gerekmektedir. Iustinianus, Monofizitlerin bu stratejik önemini göz ardı etmediği ve doğu sınırında Kadıköy itikadını savunan çok sayıda keşişin görevini sonlandırdığı görülmektedir.³⁵⁵

Ancak yukarıdaki sorunun daha muhtemel cevabı Iustinianus’un Monofizitlere bakış açısında bulunmaktadır. Procopius, “sapkın inançlar” arasında Montanizm, Aryanizm ve Paganizm gibi farklı inançların, insanları yanlış yola sürüklediğini belirtirken doğuda büyük bir muhalefet bloğu oluşturan Monofizitlerden bahsetmemektedir. Anlaşılan Monofizitlik tartışmalı ama tamamen reddedilen bir doktrin değildir.³⁵⁶ Iustinianus, Monofizitlerin Kadıköy itikadı Ortodoksluğunu kabul etmemelerine rağmen, onları uzlaşma yolu ile ikna edebilecek Hristiyan grup olarak algılamaktaydı. Kadıköy itikadı taraftarları ve Monofizitler arasındaki sorun teolojik yorumlar arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktaydı ki; imparator için bu çözülemeyecek bir sorun değildi. Monofizitler ile anlaşmazlıklar çözüldüğü takdirde doğudaki güçlü muhalefet bloğu yok edilebilir ve kilise birliği kurulabilirdi.

³⁵⁵ Frend, 1972, s. 262.

³⁵⁶ Evans, 1971, s. 91.

2.3.1. İsa Teolojisi Tartışmalarına Uzlaşmacı Bir Yaklaşım: *Theopaschite* Formülü

Papalık elçileri Constantinopolis'te *Libellus*un işleyişini denetlemek ile görevli oldukları esnada, Kadıköy itikadı yanlıları arasında “*Theopaschite*” yani “Yeni Kadıköy İtikadı Yanlıları” olarak bilinen yeni bir eğilim ile karşı karşıya kalmışlardır. 519 yılında bir grup İskit keşişi, liderleri Maxentius önderliğinde hem Tomi piskoposu Paternus ile aralarındaki anlaşmazlığı sonlandırmak ve hem de teoloji alanındaki sorunlara yeni bir çözüm önerisi sunmak için Constantinopolis'e ulaşmışlardır.³⁵⁷ Genel olarak, keşişlerin 519 yılının ilk aylarında Constantinopolis'e geldikleri kabul edilmiş olsa da, bu tarihten evvel başkentte bulunmaları olası bir ihtimaldir. Bu ihtimal göz önüne alındığında, keşişlerin Constantinopolis'in değişen teoloji atmosferine yakından şahit oldukları söylenebilir.

Keşişler, Karadeniz ve Tuna Nehri arasında, günümüzdeki Dobruca bölgesindendirler. Bölge genel itibari ile Aryanizm'den etkilenmişse de, keşişler İznik itikadını savunan azınlık bir gruba dâhildirler. Keşişlerin arasında Constantinopolis'in teoloji atmosferinde önemli bir etkiye sahip Got asıllı komutan Vitalianus'un akrabası Leontius da³⁵⁸ bulunmaktadır. Vitalianus ile kurulan bu bağ, keşişlerin Got asıllı olarak nitelendirilmelerini sağladığı³⁵⁹ gibi Vitalianus'un daveti ile başkente geldikleri iddiasını gündeme getirmektedir.³⁶⁰ Bu durum keşişlerin, Constantinopolis'te siyasi açıdan önemli bir güce sahip olduklarını göstermektedir.

Keşişler Nestorius karşıtıdır ve Kadıköy itikadının Nestoriusçuların bir zaferi olarak yanlış yorumlandığını savunmaktaydılar. Dolayısıyla Kadıköy itikadının doğru bir şekilde yorumlanmasının kilise içerisindeki sorunları bitireceğini iddia etmekteydiler. Onların, Kadıköy itikadı anlayışı Söz'ün vücut bulmuş Mesih'in tüm eylemlerinin konusu olduğu anlayışındadır ki; böylece Oğul'un uygun olarak çarmıha gerildiği söylenebilir.³⁶¹ Daha sonraları *Theopaschite* olarak adlandırılacak dinsel dogma formül “Teslis üyelerinden birisi çarmıhta gerçekten acı çekmişti”

³⁵⁷ Vasiliev, 1950, s. 190; Menze, 2008, s. 39.

³⁵⁸ Leontius için bkz. *PLRE* (II), s. 673

³⁵⁹ Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition* 2:2: The Church of Constantinople in the Sixth Century, (Trans. by John Cawte and Pauoine Allen) Lomdra: Mowbray, 1995, s. 317.

³⁶⁰ Vasiliev, 1950, s.190-191. Vitalianus'un keşişlere desteği için bkz. *PLRE* (II), s. 1175

³⁶¹ Gray, 2005, s. 228.

şeklinde özetlenmiştir.³⁶² Yani doğmuş, acı çekmiş ve ölmüş olan İsa Teslis üyelerinden biriydi.³⁶³ Keşişler, Cyrillus'un görüşleri doğrultusunda Kadıköy itikadının kabul edilmesinde bir sakınca görmemekle beraber *Theopaschite* formülünü Kadıköy Konsili'ni Nestoriusçuluk suçlamasından kurtarmanın yolu olarak görmekteydiler.

Bu görüşleri doğrultusunda liderleri Maxentius tarafından kaleme alınan *Libellus Fidei*yi başkentteki Papalık elçilerine sunarlar. Maxentius, Kadıköy itikadında kabul edilen İsa'nın bir *proposon* ve bir *hypostasis* olarak yanlış yorumlandığını vurgulamıştır. Oysaki *hypostasis* ve *prosopon* bir ve aynı şeydir.³⁶⁴ Papalık elçileri, Kadıköy itikadının ve Papa Leo'nun yazılarının teolojik açıdan yeterli olduğu görüşündeydiler. Dolayısıyla herhangi bir düzeltme ya da ekleme yapmanın Hristiyanlığa zarar vereceğini savunarak *Libellus Fidei*yi tartışmasız olarak reddetmişlerdir.

Iustinianus'un görüşleri de Papalık elçileri ile aynı doğrultudadır. Keşişler, ikna çabalarında başarısız oldukları gibi başkentteki güçlü manastır örgütü ve Kadıköy itikadı yanlısı Akoimetoî keşişleri tarafından heretik ilan edilmişlerdir.³⁶⁵ Akoimetoî keşişleri, kendilerini Roma kilisesinin müttefikleri olarak görmekte ve Constantinopolis'teki Papalık elçileri ile yakın ilişki içerisindeydiler. Bu yakın ilişki, İskit keşişlerinin görüşlerinin reddedilmesinde önemli bir etkidir.

Theopaschite formülünün başkentte kabul edilemeyeceğin kesinlik kazanması akabinde keşişler, Papalık elçilerine ve Iustinianus'a karşı destek bulmak adına Roma'ya gitmişlerdir. Keşişlerin bu kararında, siyasi desteğini esirgemeyen Vitalianus'un tavsiyeleri etkili olduğu düşünülmektedir.³⁶⁶ 519 yılının yazında Roma'ya ulaşan keşişler, senato ve hatta Papa tarafından büyük bir memnuniyet ile karşılanmışlardır. Roma'da *Theopaschite* formülü lehine oluşan bu atmosfer, 29 Haziran 519 yılında Diyakoz Dioscorus ve Iustinianus'un İskitli keşişlerin teolojik tutumlarına dair Papa'ya gönderdikleri mektuplar ile kesintiye uğramıştır. İskit keşişlerinin Roma karşıtı olmalarından şüphelenen Diyakoz Dioscorus, mektubunda

³⁶² Gray, 2005, s. 228; Mitchell, 2016, s. 436. *Theopaschite* formülünü ilk olarak tanıtan İmparator Zeno döneminde Monofizit Peter Fullo'dur. Bkz. Evans, 2002, s. 70.

³⁶³ Frend, 1972, s. 244.

³⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Grillmeier, 1995, ss.333-338.

³⁶⁵ Vasiliev, 1950, s. 191.

³⁶⁶ Grillmeier, 1995, s. 322.

keşişlerin “şeytan tarafından harekete geçirildiklerini” belirtmekte ve Maxentius’u da “düzmece bir lider” olarak tanımlamaktadır.³⁶⁷ Keşişleri bu ağır ithamlar ile suçladığı mektubunda, Dioscorus kendi tavrını “Kadıköy itikadı ve başka hiçbir şey olarak” ifade etmiş ve Papa Hormisdas’ı da aynı şekilde davranmaya davet etmiştir.³⁶⁸ Dioscorus’un keşişlere karşı bu sert muhalefeti, Papa Hormisdas’ın Kadıköy itikadından taviz vermesini engellemeye yönelik ciddi bir adımdır.

Iustinianus da mektubunda Papa’dan keşişleri huzuruna kabul etmeyip Constantinopolis’e geri göndermesini talep etmiştir.³⁶⁹ İmparatorun keşişlere olan bu tutumunun birkaç gün içerisinde değiştiği görülmektedir. 519 yılının Temmuz ayının başlarında Papa’ya göndermiş olduğu diğer mektubunda Iustinianus, kilise birliğinin kurulabilmesi için keşişlerin dinlenmesini ve isteklerinin kabul edilmesini talep etmiştir.³⁷⁰ Görüldüğü gibi Iustinianus, kısa bir zaman dilimi içerisinde ani bir karar değişikliği ile İskit keşişlerine karşı olan tutumunu değiştirmiştir. Iustinianus’un keşişler hakkındaki bu ani karar değişikliğinin arka planında çeşitli görüşler bulunmaktadır: Gray, “bu mektupların yazımı esnasındaki birkaç gün içinde tam olarak neler olduğunu söylemenin imkânsız olduğunu”, Vasiliev, Iustinianus’un bu kararında İskit keşişlerinden desteğini esirgemeyen ve sarayda teolojik konularda da söz sahibi olan Vitalianus’un etkili olduğunu belirtmektedir.³⁷¹ Menze, Vitalianus’un ölümü akabinde Iustinianus’un Soterichus tarafından *Theopaschite* formülünü savunmaya ikna edildiğini belirtmektedir.³⁷² Menze’nin bu ifadesi dikkate değer niteliktedir. Vitalianus, başkentin siyasi atmosferinde önemli bir figür olmayı başaramış ve I. Iustinus’un daha da önemlisi Iustinianus’un siyasi bir rakibi haline dönüşmüştü. Nihayetinde Iustinianus tarafından planlandığı öne sürülen bir suikast sonucu 520 yılında öldürülmüştür.³⁷³ Rakibi konumuna yükselen Vitalianus’un desteklediği keşişlerin ifadelerini, Iustinianus’un dikkate almaması olası bir ihtimaldir.

³⁶⁷ Frend, 1972, s. 245.

³⁶⁸ Frend, 1972, s. 245.

³⁶⁹ Vasiliev, 1950, ss. 190-192, Menze, 2008, s. 39; Gray, 1979, s. 48. Iustinianus Papa’ya göndermiş olduğu mektubunda dört keşişin ismini vermektedir: Achillies, Iohannes, Leontius, Mauritius. Bkz. Vasiliev, 1950, ss. 192-193.

³⁷⁰ Vasiliev, 1950, s. 193, Menze, 2008, s. 40.

³⁷¹ Gray, 1979, s. 49; Vasiliev, 1950, s. 193;

³⁷² Menze, 2008, s. 40. Soterichus hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Menze, 2008, ss. 34-43.

³⁷³ Vasiliev, 1950, ss. 110-113; *PLRE* (II), s. 1176.

Iustinianus'un *Theopaschite* formülünü onaylamasına rağmen Papa Hormisdas, keşişler hakkındaki kararını Constantinopolis'teki elçilerin Roma'ya dönüşüne kadar ertelemiştir. Papanın bu kararı karşısında keşişler gizlice Roma'dan ayrılmaya çalışmışsalar da muvaffak olamamışlardır. Ancak. Vandal Kralı Thrasamundus tarafından Afrika'dan Sardinya adasına sürgüne gönderilen piskoposlarla yazışmalarda bulunarak aktif bir şekilde *Theopaschite* formülünü savunmaya devam etmişlerdir.³⁷⁴ Keşişlerin bu tutumu neticesinde 521 yılının Mart ayında, *Theopaschite* formülünü tehlikeli olarak mahkûm ettikten sonra Constantinopolis'e geri dönmelerine izin vermiştir.³⁷⁵

İskit keşişlerine karşı Constantinopolis'te olumsuz yaklaşım hala devam etmekteydi. *Theopaschite* formülünün kabul edilmesi halinde Kadıköy itikadından vazgeçileceğini düşünen Akoimate keşişleri ciddi bir muhalefet bloğu oluşturmuşlardı. Fakat bu muhalefet, *Theopaschite* formülünün kabul edilmesine bir engel değildi. İmparator, Cyrillus'un öğretilerine dayanan bu formülü Kadıköy itikadı yanlıları ve Monofizitler arasındaki ihtilafı sona erdirebilecek bir yapıda olduğunu düşünmekteydi. Nihayetinde, Kadıköy itikadından bahsetmeden ve tıpkı *Henotikon* gibi İsa'nın doğası problemlerine değinmeden 533 yılında *Theopaschite* bildirisi yayımlanır.³⁷⁶ Iustinianus formülün yayımlanmasını bir iç mesele olduğu düşünmüş olmalı ki Papa ile bir iletişime geçmemiştir. Ancak kilise birliğinin sağlanabilmesini için formülün, Roma tarafından da onaylanması gerekmektedir. Bu yüzden Roma ile Constantinopolis arasında görüşmeler başlar. Iustinianus, Papa II. Ioannes'e gönderdiği mektubunda *Theopaschite* formülünün tanınmasını ve Constantinopolis'te güçlü bir muhalefet bloğu oluşturan Akoimate keşişlerinin kınanmasını açık bir şekilde dile getirmiştir. İmparatorun bu istekleri, Haziran 519 yılında Papa Hormisdas'tan talep ettiği isteklerinin tam tersidir. Papa II. Ioannes'in, Iustinianus karşısında selefi Hormisdas gibi bir tavır sergileyemediği görülmektedir. İmparatorun kararlı tutumu neticesinde Papa *Theopaschite* formülünü kabul etmek ve bu formüle karşı çıkan Akoimate Keşişlerini Nestoriusçu olarak mahkûm etmek zorunda kalmıştır.³⁷⁷ Doğulu piskoposlar tarafından kabul edilmesi mümkün bir formülü Roma'ya onaylatmak Constantinopolis için büyük bir başarıdır.

³⁷⁴ Vasiliev, 1950, s. 193.

³⁷⁵ Sotinel, 2005, s. 273

³⁷⁶ *Chron. Pasc.* 128-130.

³⁷⁷ Sotinel, 2005, s. 276.

2.3.2. Doktrinal Diyalog: 532 Teoloji Konferansı

I.Constantinus'tan itibaren imparatorların kilise konsillerinin kararlarını uygulamak için zaman zaman şiddete varan müdahalelerde bulundukları bilinmektedir. Bu noktada Iustinianus, teolojik tartışmalara bizzat müdahil olan ve karşıt grupları ikna yoluyla uzlaştırmayı tercih eden bir imparator imajına sahiptir. Grillmeier'in vurguladığı gibi Iustinianus, kilise birliğini şiddet yerine uzlaş vasıtasıyla kurmak istemekteydi.³⁷⁸

Bu politika çerçevesinde Iustinianus'un en önemli eylemi, Kadıköy yanlıları ve Monofizitler arasında çözüm odaklı bir konferans düzenlemesidir. İmparatorun bu kararı vermesinde neler etkili olmuştur? Öncelikli olarak Monofizit piskoposların eylemleri etkili olduğu söylenebilir. 529/30 yıllarında Tellalı Ioannes'in Monofizit din adamlarını atamaya başlaması, doğuda örgütlü bir grup ile karşı karşıya kalındığı anlaşılmıştır. Tellalı Ioannes, bir yılda en az 840 üyesini manastırlara kabul ettiğini iddia etmektedir. Bu iddia, Monofizit yapılanmanın göz ardı edilemez bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Tella piskoposu Ioannes'in bu başarısı, Monofizitlere karşı kovuşturma politikası esnasında elde ettiği göz önüne alındığında Iustinianus, yaptırımların Monofizitleri kilise birliğinden uzaklaştırdığını anlamış olmalıdır. Bunun için baskı ve şiddet uygulamak yerine ikna yoluyla Monofizit yapılanmayı etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır. İmparatorun kararında diğer önemli bir etken Severus ve Halikarnassoslu Iulianus arasındaki teolojik ihtilaf.³⁷⁹ Bu teolojik ihtilaf Monofizitlerin kendi aralarında bölünmelere sebep olduğu gibi Severus'un liderliğinin sarsılmasına neden olmuştur. Iustinianus, Monofizit yapılanmayı etkisiz hale getirebilmek için bu gelişmelerden faydalanmayı istemiş olmalıdır.

Kadıköy yanlıları ve Monofizitler arasında gerçekleştirilen bu konferansın nedeni her ne olursa olsun Constantinopolis'in değişen teoloji atmosferinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Konferans, 532 yılının baharında muhtemelen Nika Ayaklanması'ndan birkaç ay sonra Hormisdas Saray'ında düzenlenmiştir.³⁸⁰ Bu görüşmenin Iustinianus dönemine damgasını vuran Nika Ayaklanması'ndan sonra

³⁷⁸ Grillmeier, 1995., 346.

³⁷⁹ Frend, 1972, ss. 262-263.

³⁸⁰ Sebastian Brock, "The Conversation with the Syrian Orthodox under Justinian", **Orientalia Christiana Periodica** 47/1, 1981, s. 87. Görüşmelerin tam tarihi belli değildir. Ayrıca bkz. Frend, 1972, s. 263.

gerçekleşmesi, Monofizitlerin ayaklanmada etkin bir misyon edindikleri iddiasını gündeme getirmiştir.³⁸¹ Cameron, bu görüşe şiddetle karşı çıkarak isyanın arka planında doktrinsel bir etkinin bulunmadığını savunmaktadır.³⁸² Bu farklı görüşler, konferansın Nika Ayaklanması ile bağlantısını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Zachariah'a göre bir yıldan fazla süren konferans³⁸³, altı Monofizit piskopos ve beş Kadıköy yanlısı piskoposun (bir piskopos hastalığı dolayısıyla katılamamıştır) katılımıyla gerçekleşmiştir. Tella piskoposu Ioannes konferansta Monofizitlerin lideridir ve Iustinianus ile Theodora'nın konferans boyunca Ioannes'in desteğini kazanmak için yoğun bir çaba sarf ettikleri görülmektedir.³⁸⁴ Monofizit yapılanmayı önemli bir boyuta taşıyan Ioannes'in başkentin teoloji atmosferine dâhil edilmesi, kilise birliği için önemli bir kazanım olarak görülmüş olmalıdır. Severus da konferansa davet edilmiş ancak yaşını ve hastalığını öne sürerek katılmamıştır.³⁸⁵ Severus'un, konferansa katılmamasına rağmen Monofizit piskoposların katılımlarını engelleyecek girişimlerde bulunmadığı görülmektedir.

Monofizit piskoposlar, Kadıköy yanlısı piskoposlardan önce görüşme yerine ulaşarak Iustinianus'a kendi öğretilerini sunma fırsatı elde etmişlerdir.³⁸⁶ Konferansın ilk günü, II. Efes Konsili'ne (449) başkanlık eden ve Kadıköy Konsili'nde (451) aforoz edilip sürgüne gönderilen İskenderiye Patriği (444-451) Dioscorus'un durumu üzerine tartışmalar ile geçmiştir. Günün sonunda Monofizitler, Dioscorus'un basiretsiz davrandığını, Flavianus'un mahkûm edilmesinin gereksiz olduğunu ve dolayısıyla Kadıköy Konsili'nin toplanmasının haklı gerekçelere dayandığını kabul etmek zorunda kalmışlardır.³⁸⁷ Monofizitler aleyhine yaşanan bu duruma mukabil Kadıköy yanlıları da Dioscorus'un heretik olarak ilan edilemeyeceğini ve düşüncelerinin Ortodoks olduğunu kabul etmişlerdir.³⁸⁸ Dioscorus, Monofizitler tarafından saygı ile anılmaktadır. Dolayısıyla, Dioscorus'un düşüncelerinin Ortodoks olarak kabul edilmesi, konferansın ilk gününün Monofizitlerin zaferi ile sona erdiği söylenebilir.

³⁸¹ Frend, 1972, s. 263.

³⁸² Alan Cameron, **Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium**, Clarendon Press, Oxford, 1976, s. 129-30.

³⁸³ Zach., *HE*, 9.15.

³⁸⁴ Evans, 2002, s. 75.

³⁸⁵ Frend, 1972, s. 265; Evans, 2002, s. 77.

³⁸⁶ Zach. *HE*, 9.15; Brock, 1981, s. 89; Frend, 1972, ss. 362-366.

³⁸⁷ Frend, 1972, s. 266.

³⁸⁸ Menze, 2008, s. 62.

Konferansın ikinci gününde, Monofizit piskoposların daha önceden Iustinianus’a sunmuş oldukları öğretilerini açıklamalarına izin verilmiştir.³⁸⁹ Monofizit piskoposların İznik, Constantinopolis ve I. Efes Konsillerine inandıklarını belirttikleri esnada Kadıköy yanlısı piskoposlar, Kadıköy Konsili’nde gördükleri hataları belirtmelerini istemişlerdir. Monofizitler bu soruya “her şeyin ötesinde” Diyofizit öğretinin güçlü savunucuları Ibas ve Theodoretus’un Kadıköy Konsili’ndeki aklanmaları olarak cevaplamışlardır.³⁹⁰ Monofizit piskoposlar bu cevaplarından sonra Cyrillus’un metnini okumak istemişlerse de Kadıköy yanlısı piskoposlar bu isteğe şiddetle karşı çıkmışlardır. Konsilin ikinci gününde yaşanan bu gelişmeler tartışmaların boyutunu Kadıköy Konsili’nden Cyrillus ve öğretisi üzerine taşımıştır. Sonuç olarak, Cyrillus’un Eulogius’a göndermiş olduğunu mektubunun okunmasına izin verilmiştir.³⁹¹

Konferansın üçüncü günü Iustinianus’un katılımıyla gerçekleşmiştir. İmparator ilk olarak Kadıköy yanlısı ve ardından Monofizit piskoposlar ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde imparator için önemli olan nokta iki gün boyunca süren tartışmalarda ne gibi bir sonuca varıldığıdır. Bir bakıma Iustinianus, Monofizitlerin görüşlerini merak etmekteydi. Monofizit piskoposlar, Kadıköy karşıtı piskoposların Ortodoks olarak kabul edilmemelerinin yanlış bir tutum olduğunu ispatladıklarını belirtmişlerdir. Iustinianus, Monofizit piskoposların bu söylemlerini “*Ortodoks olmadığınızı düşünmüyorum, ancak aşırı detaylar nedeniyle iletişim kurmak istemiyorsunuz*”³⁹² olarak cevaplamıştır. İmparatorun bu cevabından, Monofizitleri “heretik” yerine “ayrılıkçı, hizipçi” olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Iustinianus bu konuşmaların akabinde, Roma tarafından da kabul edileceğini düşündüğü *Theopaschite* formülünü Monofizit piskoposlara sunmuştur. Iustinianus, formülün Kadıköy yanlıları ve Monofizitler arasında bir uzlaşma işlevi göreceğine inanmaktaydı. Ancak sonuç istenilen gibi olmamıştır. Uzun süren tartışmalar sonucunda sadece piskopos Philoxenus formülü kabul etmiştir.³⁹³

³⁸⁹ Brock, 1981, s. 96.; Menze, 2008, s. 62.

³⁹⁰ Menze, 2008, s. 63. Brock, 1981, s. 89.

³⁹¹ Menze, 2008, s. 63. Brock, 1981, s. 89.

³⁹² Brock, 1981, s. 108; Menze, 2008, s. 95.

³⁹³ Kadıköy yanlısı piskoposların anlatımını Innocentius’un Thessalonica (Selanik) piskoposuna göndermiş olduğu mektuplar oluşturmaktadır. Monofizitler tarafından kaydedilen konferans metinleri ise Brock tarafından yayımlanmıştır.³⁹³ Ayrıca Zachariah’tan Monofizit piskoposların Iustinianus’a sunmuş oldukları “*plerophoria*”ya ulaşabilir. Bkz. Brock, 1981; Zach. HE,9.15.

Theopaschite formülünün yalnızca bir Monofizit piskopos tarafından kabul edilmesi, konferansta baskı ve şiddet yerine uzlaşa havasının hâkim olduğunu göstermektedir. Hatta Kadıköy yanlılarının tepkisini çekmek pahasına Iustinianus'un taviz verdiği dahi söylenebilir. Konferansın sonunda Kadıköy Konsili'nden ve *Tomedan* açıkça belirtmeyerek İsa'nın tabiatının açıklanılmasından kaçınılmıştır. Fakat Monofizitler, Kadıköy Konsili'nin mahkûm edilmesini ve ekümenik konsiller arasından çıkartılması için ısrarcı bir tutum sergilemişlerdir. Iustinianus'un Monofizitlerin bu isteğini yerine getirmesi olanaksızdır. Çünkü Kadıköy Konsili, Roma ve Constantinopolis arasında bir köprü görevi görmektedir. Aynı durum Roma ve Constantinopolis arasındaki Acacius ayrılıkçılığını sona erdiren *Libellus* için de geçerlidir. *Libellus*un tamamen gözden çıkarması, 519 yılında Roma ve Constantinopolis arasında zorlukla kurulmuş olan ittifakın parçalanması demektir. Bu yüzden Iustinianus konferans boyunca *Libellus*un göz ardı edilemeyeceğini sıklıkla dile getirmiştir.

Kilise birliğinin yeniden tesis edilebilmesi için Monofizit piskoposların 532/533 görüşmelerine aktif bir şekilde katılabildikleri ve Iustinianus'un bu görüşmelerde Monofizitlere kayda değer derecede ödünler verdiği görülmektedir. Tüm bunlara rağmen görüşmelerde neden nihai bir sonuç elde edilememiştir? Şüphesiz ki "Kadıköy Konsili'nin" ve "Papa Leo'nun *Tome* olarak bilinen mektubunun" popüler söylemin etkisi ile şeytanlaştırıldığı algısı Monofizit piskoposlar üzerinde önemli bir etkidir.³⁹⁴ Bu gibi söylemler doğrultusunda Monofizit piskoposlar, konferansı teolojik çözüm odaklı bir yaklaşım yerine politik bir hareket olarak algılamış olabilirler. Belki de daha kuvvetli ihtimal, ana kiliseye karşı kendi kilise hiyerarşilerini başlatmış olmalarıdır. Kadıköy yanlıları ile ortak bir paydada buluşmak yerine kendi kiliselerini alternatif olarak görmek daha cazip gelmiş olabilir. Bu gibi sebepler doğrultusunda Monofizitler, Severus'un yokluğunu bahane ederek bir karar veremeyeceklerini açıklamışlardır.

532 yılında yapılan görüşmelerin başarısız sonuçlanmasına rağmen Iustinianus ortak bir payda da buluşmak adına girişimlerine devam etmiştir. 15 Mart 533 yılında Constantinopolis başta olmak üzere büyük kentleri içine alan bir ferman yayımlamıştır.³⁹⁵ İmparator bu ferman ile birlikte yine Roma'yı karşısına almadan

³⁹⁴ Evans, 2002, s. 69.

³⁹⁵ *CJ.* 1.1.6; Frend, 1972, s. 267.

Kadıköy yanlıları ve Monofizitler arasında bir uzlaşma sağlanılmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda yeni bir doktrin yorumlaması yapılmadığını vurgulayarak, tek tabiat” veya “çifte tabiat” tanımlamalarından uzak durulmuş ve İsa’nın birliği vurgulanmıştır.³⁹⁶ Ayrıca Kadıköy itikadından açık bir şekilde belirtilmeden Eutyches ve Nestorius mahkûm edilmiştir.

Iustinianus, fermanın yayınlanmasından kısa bir süre sonra 26 Mart'ta Patrik Epiphanius’a bir mektup gönderir. Bu mektupla birlikte fermanın içeriği yenilenmiş, ancak Kadıköy Konsili dâhil olmak üzere dört konsilin Ortodoks olarak kabul edileceği eklenmiştir.³⁹⁷ Epiphanius’a gönderilen bu mektupta, yine İsa’nın tabiatını belirtmekten kaçınırken, *Tomedan* hiç bahsedilmemektedir. Ancak, Papa’nın statüsü “Tanrı”nın en kutsal rahibi” olarak tanınmıştır.³⁹⁸

³⁹⁶ Frend, 1972, ss. 243-244

³⁹⁷ *CJ.* 1.1.7.

³⁹⁸ Frend, 1972, s. 268.

2.3.3. Theodora ve Iustinianus: Çift Yönlü Diplomasi Stratejisi

Geç Antik Çağ'da, her imparatorun saltanatının başında imparator ve imparatoriçenin gücü arasındaki bağlantıyı vurgulayan ayrıntılı saray ritüelleri yapılmaktaydı. Bu ritüeller vasıtasıyla imparatorun temsil ettiği bu güç, imparatoriçelere de geniş bir hâkimiyet alanı sağlamaktaydı.³⁹⁹ Iustinianus ve Theodora döneminde, imparator ve imparatoriçe arasında gücün temsil edilişi ayrı bir öneme sahiptir.

Theodora *Augusta* olarak taç giymesinin akabinde Iustinianus'un desteği sayesinde kısa zaman içerisinde nüfuzlu bir imparatoriçe olabilmeyi başarmıştır. O artık, büyük bir ekonomik gelire sahip,⁴⁰⁰ elçiler kabul edip onlara hediyeler sunan⁴⁰¹, askeri atamaları belirleyebilen, kilise ve devlet ilişkisinde söz sahibi olan bir imparatoriçedir. Theodora'nın bu geniş etki alanının en bariz göstergesi, Büyük Saray'ın Khalke Kapısı'nın tavanındaki Vandal ve Gotlara karşı kazanılan zafer kutlamalarını tasvir eden mozaiklerde Iustinianus'un yanında yer almasıdır.⁴⁰²

İmparator ve imparatoriçe arasındaki bu ilişki, ortak yönetim anlayışı çerçevesinde “çift yönlü bir diplomasi” stratejisinin benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Emperyal çiftin bu stratejisi, farklı ideolojileri savunarak –ya da savunur gibi görünerek- imparatorluğun birliğini tesis etmek üzerine kuruludur. Theodora, Iustinianus'un sadece yönetimdeki ortağı değil, aynı zamanda en sadık muhalifidir. İmparatoriçenin bu muhalefeti, Iustinianus'un gücünü sınırlandırmak yerine daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Yani Iustinianus ve Theodora farklı bakış açıları ile olaylara müdahil olurken, aslında bir takım çalışması içerisinde tek bir amaca hizmet etmekteydiler: İmparatorluğun yönetimi.⁴⁰³

Batı literatüründe emperyal çiftin yönetim anlayışının incelenmesi büyük ölçüde Procopius'un *Historia Arcana* eserine dayanmaktadır. Procopius'a göre kariyerine çocuk yaşta fahişelikle başlayan Theodora, fiziksel heyecan ve siyasi güç

³⁹⁹ Holum çalışmasında, imparatoriçelerin hâkimiyet alanlarını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Holum, 1982.

⁴⁰⁰ Iustinianu, kendi imkânları ile faaliyetlerde bulunabilmesi için Theodora'ya çok sayıda mülk ve gelir tahsis etmiştir. Bury, *LRE* (II), s. 31-32.

⁴⁰¹ Theodora'nın Sasani elçisi Zaberganes'e barışın tesisi edilmesi adına gönderdiği mektup için bkz. Proc. *Historia Arcana*, 2.32-37.

⁴⁰² Proc. *De Aedificiis*, 1.10.17.

⁴⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pazdernik, 1994, ss. 256-281; McClanan, 1996, ss. 50-72; Connor, 2011, ss.173-209.

konularında doyumsuz bir kadındır. İmparatoriçe olduktan sonra da geçmiş hayatının izlerini, çevirdiği siyasi entrikalar ve vicdansız davranışlarıyla devam ettiren usta bir oyuncudur. Procopius'un Theodora'yı bu şekilde tasvir etmesinin en önemli nedeni, kadınların yönetimdeki rollerini endişe verici bulmasıdır. Eskiçağ dünyasında güçlü siyasi figür olabilmeyi başaran kadınların itibarlarını sarsmak için klişeleşmiş ağır ithamlar kullanılması alışlagelmiş bir anlatım şeklidir. Procopius'un bu geleneği devam ettirdiği, I. Iustinus'un eşi İmparatoriçe Euphemia'yı tasvir etmesinde açık bir şekilde görülmektedir. Euphemia, Theodora gibi Procopius ile aynı sosyal statüye sahip değildir. Bu yüzden *Historia Arcana*'da bir barbar ve köle olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen, Procopius'un saygısını kazanmış bir imparatoriçedir.⁴⁰⁴ Euphemia'nın Procopius tarafından olumlu bir çerçevede sunulmasının en önemli nedeni siyasi bir figürden uzak sıradan bir eş olmasıdır. Theodora ise sıradan bir eşin aksine Iustinianus'un iktidarının ortağıdır. Procopius'un anlatımında bu ortaklık, Theodora'nın tüm Roma İmparatorluğu'nu yönetmeye hak eden bir siyasi figür olarak yansıtılmasıdır.⁴⁰⁵

Procopius'un anlatımında Theodora gibi Iustinianus'u da aynı bakış açısıyla sunulmuştur. Iustinianus güce olan düşkünlüğü sebebiyle şeytan ruhlu ve siyasi ihtirasları peşinde koşan bir imparatorudur. Iustinianus'un bu karakter özelliklerini Theodora ile evliliğine bağlamaktadır:

*“Iustinianus'un karakteri ile ilgili daha fazla bir şey söylemeye gerek olmadığını düşünüyorum. Çünkü bu evlilik, onun izlediği yolun anlatıcısı, tanığı ve yorumcusu olduğundan karakterini iyi bir şekilde göstermek için yeterli olacaktır.”*⁴⁰⁶

Procopius'a göre Iustinianus kolay elde edilebilen ve kandırılabilen bir kişidir. Bu yüzden iktidarda söz sahibi olan Theodora, Iustinianus'a istediği her şeyi yaptırabilmektedir.⁴⁰⁷ Theodora'nın Nika Ayaklanması esnasında senato önündeki meşhur konuşması⁴⁰⁸ Iustinianus üzerindeki etkisini açıklamaya yöneliktir. Procopius, kadının siyasi ortamdaki bu alışılmadık tasvirini, Iustinianus'un zayıf

⁴⁰⁴ Proc. *Historia Arcana*, 9.48-49.

⁴⁰⁵ Proc. *Historia Arcana*, 15.9

⁴⁰⁶ Proc. *Historia Arcana*, 10.3-5.

⁴⁰⁷ Proc. *Historia Arcana*, 8.22; 8.26; 8.10; 19.11-12; 13.9.

⁴⁰⁸ Proc. *Bell Pers*, 1.24.35-37

karakterinin açıklamak için bir araç olarak kullanılmış olmalıdır. İmparator adeta ahlaksız eşinin pençesine düşen bir köledir.

Procopius tarafından olumsuz olarak nitelendirilen “çift yönlü bir diplomasi” anlayışının en iyi örneği emperyal çiftin farklı teoloji tutumlarıdır. Kadıköy itikadını savunan Iustinianus’un karşısında, Theodora Monofizitlerin koruyucusu ve savunucusudur. Procopius, farklı teoloji tutumlarını yüzünden Iustinianus ve Theodora’yı “bölücülük” ile itham etmiştir: “*Hıristiyanlar arasında bölücülük yarattılar. Her biri dinsel konularda birbirine karşı tarafları tutarak din bütünlüğünü parçaladılar.*”

Çiftin teolojik tutumuna Procopius’un negatif yaklaşımının karşısında, Evagrius’un tutumu dikkat çekicidir: “*Bir inanç tartışma konusu olduğunda babalar çocuklarına karşı, çocuklar ebeveynlerine, bir eş kendi kocasına ve yine bir koca eşine karşı karşılıklı bir anlayış ile ayrılır.*”⁴⁰⁹ Evagrius’un, Iustinianus ve Theodora’nın teolojik ayrılıklarını insani ve ahenkli bir şekilde ele aldığı görülmektedir.⁴¹⁰ Procopius’un anlatımında Iustinianus’un suç ortağı olarak sunulan Theodora, Evagrius’un anlatımında imparatoru tamamlayan ve hatta imparatorun aşırıya varan davranışlarını engelleyen bir imparatoriçedir. Monofizitlerin koruyucusu Theodora’nın bu olumlu portesi, Kadıköy itikadı yanlısı Evagrius tarafından sunulması dikkat çekicidir.

Procopius ve Evagrius’un da belirttiği gibi Iustinianus ve Theodora teolojik konularda farklı bir tutum sergileyerek, anlaşmazlık içerisinde bir çift gibi tavır takınmışlardır. Bu noktada çiftin neden böyle bir stratejiye gereksinim duyduğu önem kazanmaktadır. Evans’ın “*Monofizitler sarayda bir müttefikleri olduğu müddetçe imparatorluk ile bağlarını devam ettirmişlerdir*” sözü, “çift yönlü diplomasi” stratejisi çerçevesinde emperyal çiftin teoloji politikasını en açıklayıcı niteliktedir.⁴¹¹ Bu görüşe ek olarak Foss “*aslında en zengin eyaletlerde egemen olan*

⁴⁰⁹ Evagr. *HE*, 4.10.

⁴¹⁰ Pazdernik, 1994, 264-265.

⁴¹¹ Evans, 2002, s.24.

bir dinin taraftarlarını kazanabilmek için bu göreve (Iustinianus) Theodora'yı uygun görmüştür” diyerek bu stratejinin ekonomik boyutunu ele almıştır.⁴¹²

Dönemin siyasi şartları, Iustinianus'un teoloji politikasında zaman zaman değişkenliğe yol açmış olsa da, Kadıköy itikadından ciddi bir taviz verilmesini engellemekteydi. Bununla birlikte imparator iktidarı boyunca ılımlı Kadıköy karşıtları ile birlik arayışı içerisinde olmuştur. Kendisinin Kadıköy itikadını benimseyen bir imparator olarak tanınmış olduğundan, Monofizitler ile yakın ilişkiler kurabilecek bir kişiye ihtiyaç duymaktadır. Görünüşe göre Theodora, bu konuda ona yardımcı olabilecek en mantıklı kişidir. Evans'ın belirttiği gibi *“Bir otokratın sadık bir eş sayesinde ikinci bir güç merkezine sahip olması büyük bir avantajdır.”*⁴¹³ Monofizitler ile Constantinopolis arasında bir köprü görevi gören Theodora'nın varlığı, Doğu ile Batı arasında sıkışan Iustinianus için kritik bir öneme sahipti. Theodora, Constantinopolis'in değişen teoloji atmosferinde Monofizitlerin adeta bir koruyucusuydu.

Theodora'nın bu konumu, Procopius ve Süryani kaynaklar tarafından çizilen imparatoriçe portresinin zıt kutuplarda tasvir edilmesine neden olmuştur. Süryani Michael'e göre, Theodora bir rahibin kızıdır. Iustinianus ile evlenmeden önceki hayatını erdemli ve dindar bir şekilde yaşamıştır. Theodora'nın Iustinianus ile tanışması, I. Iustinus döneminde Iustinianus'un doğu sınırında Sasanilere karşı görevlendirilmesi ile mümkün olmuştur. Bu görevlendirme ile Menbic (Hierapolis-Mabbug)'e gelen Iustinianus, Kadıköy itikadı karşıtı rahibin kızı Theodora ile tanışmıştır. Rahibin evlilikleri için tek şartı, Iustinianus'un, Theodora'yı Kadıköy itikadını kabul etmesine zorlamayacağına dair yemin etmesidir.⁴¹⁴

Theodora'nın en ateşli savunulanlardan biri olan Süryani Tarihçi Efesli Ioannes ise, Theodora'nın Iustinianus ile evlenmesinin akabinde Monofizitler tarafından sadık bir dost olarak tanındığını belirtmektedir. Ancak Ioannes'in geçmiş hayatında Theodora'nın bir “fahişe” olduğunu belirtmekten çekinmediği görülmektedir. Ancak Ioannes'in bu ifadesi modern kaynaklar arasında bir ihtilafa neden olmuştur. Bury, Theodora'ya hayran birinin fahişe kelimesini kullanamayacağını ve dolayısıyla metnin tahribata uğradığını savunmaktadır. Vasiliev ise, Ioannes'in Procopius gibi

⁴¹² Foss, 2001, s. 120.

⁴¹³ Evans, 2002, 27.

⁴¹⁴ Süryani Michael, 19.20.

Theodora'nın ahlaksızlığını vurgulamak yerine basit bir şekilde geçmişini açıkladığını belirtmektedir.⁴¹⁵ Nitekim Ioannes, Theodora'yı Procopius gibi fahişelik ile ilişkilendirse de Theodora'nın "sırlar ile dolu" geçmiş hayatı hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Dolayısıyla Ioannes'in Süryani Michael'in aksine bilinen bir gerçeği belli sınırlar dâhilinde ele aldığı söylenebilir. Ayrıca Ioannes, geçmiş hayatının Theodora'nın dine olan bağlılığını lekelemediğini aksine "inançlı bir kraliçe" olarak Kadıköy karşıtları arasında bir üne kavuşturduğunu belirtmektedir.⁴¹⁶

Theodora'nın bu kadar farklı açılardan temsil edilmesi, Monofizitler ile bağının ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Modern kaynaklar, bu baği açıklamada Theodora'nın Hecebolus ile gitmiş olduğu İskenderiye yolculuğuna temel almaktadırlar. Theodora'nın İskenderiye'de, Patrik IV. Timothy ile Antakya Patriği Severus'la tanıştığını ve tövbe edip hayatının tüm gidişatını değiştiren dinsel bir dönüşüm geçirdiği belirtilmektedir. Bu ifadenin dayanak noktası, Nikiulu Ioannes'in, Theodora'nın İskenderiye Patriği Timothy'i "manevi babası" olarak kabul gördü ifadesidir.⁴¹⁷ Foss, Nikiulu Ioannes'in kronolojik bir hata yaptığını, Theodora'nın 535 yılında İskenderiye'de patrik olmasına yardım ettiği Theodosius ile Timothy'nin karıştırdığını belirtmektedir.⁴¹⁸ Görüldüğü gibi bu konu hakkında net bir şey söylenilmesi mümkün değildir. Fakat burada önemli olan nokta Theodora'nın dinsel dönüşüm yaşadığı ve bu dönüşümün ön planda tutulmak istenmesidir. Theodora'nın dinsel dönüşümü neden ön planda tutulmak istenmiştir? Geç Antikçağ'da "pişman bir fahişe" tasviri, kadının mukaddesliğine dair en güzel örnektir. Hatta Cameron, Theodora'nın da kendisini reformcu bir fahişe olarak sunduğunu belirtmektedir.⁴¹⁹

"Pişman bir fahişe" tasviri ile kutsanan Theodora'nın Monofizitler ile ilişkisinin kesin olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Bu ilişki Efesli Ioannes'in *Lives of the Eastern Saints* eserinde atıfta bulunduğu bir istisnai durum ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Efesli Ioannes'e göre; muhtemelen 523 yılında Diyakoz Stephanus Theodora ile görüşmeye gitmiş ve bu görüşmede Theodora'dan Petra'ya sürgüne gönderilen Kadıköy karşıtı Amida (Diyarbakır) piskoposu Mara'nın affedilmesini istemiştir. Stephanus'un bu isteği doğrultusunda Theodora Mara ile

⁴¹⁵ Bury II, 1958, s. 28; Vasiliev, 1950, s. 97.

⁴¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Harvey, 2001; Harvey, 1990, ss. 80-91.

⁴¹⁷ Nikiulu Ioannes, *Chronicle* 87. Foss, bu ibarenin asılsız olduğunu belirtmektedir. Bkz. Foss, 2002, 167.

⁴¹⁸ Foss, 2002, ss. 166-167.

⁴¹⁹ Cameron, 1985, s. 76.

diğer Kadıköy karşıtı piskoposların affı için Iustinianus'u ikna etmiştir.⁴²⁰ Modern kaynaklar Efesli Ioannes'in bu ifadesini kabul ederek Theodora'nın Monofizitleri korumasını, yasal olarak tahta geçişinden önce başlatmaktadırlar.

Menze, Theodora ve Amida piskoposu Mara arasındaki bu ilişkinin modern kaynaklar tarafından ele alınışına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Menze'ye göre; Efesli Ioannes *HE* adlı diğer eserinde, bu olayın Theodora'nın imparatoriçe olduktan sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu noktada Menze, modern kaynakların kronolojik tutarsızlığı hesaba katmadan sadece *Lives of the Eastern Saints* eserini dikkate almaları yönünde eleştiride bulunmaktadır.⁴²¹ Menze'nin bu eleştirisi dikkate değerdir. Theodora ve Stephanus'un görüşmesi, Theodora'nın imparatoriçe olmadan önce gerçekleşmesi oldukça zor bir ihtimaldir. Çünkü Theodora henüz siyasi bir güce sahip değildir. Ayrıca Monofizit piskoposların yardım talebinde bulunabilmeleri için Theodora'nın ününün yayılması gerekmektedir. Eskiçağ ulaşım olanakları göz önüne alındığında Theodora'nın Monofizitler arasında ününün yayılması için daha uzun bir zamana ihtiyaç olmalıdır.

Ioannes'e göre daha güvenilir bir kaynak olan Zachariah 530/1 yıllarında Iustinianus'un kendi insiyatifi ile Kadıköy karşıtı piskoposların manatsılarına dönmesine izin verdiğini belirtmektedir.⁴²² Bununla birlikte Theodora'nın imparatoriçe olduktan sonra başkente davet edilen Monofizit keşişleri, Hormisdas Sarayı'nda ağırladığı bilinmektedir.⁴²³ Efesli Ioannes Suriye, Cappadocia, Kilikya, Isauria, Lykaonia, İskenderiye ve Constantinopolis'ten gelen 500 keşişe Theodora'nın Hormisdas Sarayı'nda ev sahipliği yaptığını belirtmektedir. Ioannes' göre, sadece Theodora'nın değil kimi zaman Iustinianus'un da keşişleri ziyaret etmiştir.⁴²⁴ Keşişler yaklaşık bir yıl boyunca başkentte kalmışlar ve başkent adeta bir Monofizit sığınağı haline dönüşmüştür.

Theodora'nın çabaları neticesinde başkentin Monofizitler için bir sığınak haline dönüşmesinde Iustinianus'un etkisi göz ardı edilemez. Bu noktada Kadıköy itikadını benimseyen Iustinianus'un Monofizit keşişleri neden başkentte ağırladığı

⁴²⁰ Ioannes, *Lives*, 13.

⁴²¹ Menze, 2008, s. 213.

⁴²² Zach. *HE*, 8.5.

⁴²³ Theodora'nın Monofizit keşişler i başkentte hangi tarih aralığında konuk ettiği kesin bir şekilde belli değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Menze, 2008, ss, 215-218.

⁴²⁴ Ioannes, *Lives*, 47.

sorusu önem kazanmaktadır. İmparator, kendi kiliselerini kurma yolunda önemli adım atan Monofizitleri en azından belli bir süre başkentte gözetim altında tutarak denetlenebilmelerini sağlamak istemiş olmalıdır. İustinianus'un bu amacı doğrultusunda ise, Theodora Monofizitliğin başkentte teslim edilişinin bir simgesi haline dönüşmüştür. Artık imparatoriçe, Monofizitlerin koruyucusu olarak büyük bir üne sahiptir. Theodora'nın bu ünü, 540'lı yılların başında Nubialıların ve Gassanilerin, Kadıköy karşıtı din adamları görevlendirmesi için imparatoriçeden yardım talebinde bulunmalarında önemli bir etkidir.

Theodora'nın Monofizitler ile ilişkilerinde 535 yılı ayrı bir öneme sahiptir. Bu yıl içerisinde Constantinopolis ve İskenderiye patrikleri ölmüştür. Boşalan İskenderiye Patrikliği'ne halkın direnişine rağmen Monofizit yanlısı Theodosius ele geçirmiştir. Theodora, Theodosius'u destekleyerek Narses'i İskenderiye'de görevlendirmiştir. Bu yapılan askeri yardım neticesinde Theodosius, İskenderiye patrikliği olabilmıştır. Aynı yıl Constantinopolis Patrikliği'ne Theodora'nın girişimleriyle Monofizit yanlısı Anthimus atanmıştır. Friend, 535/536 yılları arasında Anthimus'un Constantinopolis ve Theodosius'un İskenderiye patriği olarak atanmasını, Theodora'nın dini konulardaki etkisinin zirvesi olarak yorumlamaktadır.⁴²⁵

Theodora'nın bu eylemlerinin, İustinianus'tan bağımsız olarak gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Theodora'nın Kadıköy karşıtı rolünde zirveye çıkması ve Monofizitlere rahat bir ortamın sağlanabilmesi, dönemin siyasi şartlarına ve İustinianus'un kilise birliği politikasına bağlıdır. İustinianus, *Libellus*un kabul edilmesi ile oluşan hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak için Theodora'nın bu manevralarına müsaade etmiş olmalıdır. Nitekim Papa I. Agapetus'un 536 yılında Constantinopolis'i ziyaret etmesinin akabinde değişen siyasi şartlar nedeniyle Monofizitlere sağlanan bu ortam son bulmuştur. Bu da göstermektedir ki, Theodora'nın Monofizit politikası sınırlı bir alandadır. Bu noktada emperyal çift kendilerinden şüphelendirmeden çift yönlü dini stratejiyi nasıl sahnelemişlerdir sorusu önem kazanmaktadır. Muhtemelen Constantinopolis'te ve sarayda Monofizitler ile Kadıköy itikadı yanlılarını ortak bir paydada buluşturmak için emperyal çiftin bu stratejiyi benimsedikleri bilinmektedir. Ayrıca Theodora'nın bu

⁴²⁵ Friend, 1972; Benzer bir görüş için bkz. Foss, 2002, s. 145.

stratejideki rolü geçici bir çözüm olarak planlanmış olabilir. Ancak bu geçici rol Theodora'nın inançlı bir şekilde Monofizitleri desteklemesine mani değildir.⁴²⁶ Dolayısıyla, Theodora 548 yılında ölümüne kadar, Monofizitleri kesintisiz bir şekilde desteklemiştir. Bu destek günümüzde dahi Süryaniler tarafından kendisinden saygı ile anılmasını sağlamıştır. Süryani Ortodoks Patriği Ignatius Aphram I Barsoum'un ifade ettiği üzere, Theodora Ortodoks ve inançlı bir imparatoriçe olarak anılmaktadır.⁴²⁷ Ayrıca, 2000 yılı Süryani Ortodoks Kilisesi tarafından, hem inançlı imparatoriçe Theodora'nın hem de Yakup Baradaeus'un 1500. doğum yılı olarak kutlanmıştır.⁴²⁸

Theodora'nın Kadıköy karşıtlarının örgütlenmesinde ve Süryani Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasında herhangi bir rolü bulunmamaktadır. O sadece Monofizitler ile Constantinopolis arasında uzlaşmacı bir politikanın devam edebilmesini sağlayan bir kişidir.

⁴²⁶ Theodora'nın Iustinianus ile evliliğinden önce dünyaya gelen kızının çocukları da Monofizit öğretiyi sadık kalmışlardır. Bu torunlarından biri olan keşiş Athanasius, İskenderiye Patrikliği'ne aday gösterilmiştir. Bkz. *PLRE* (III), s. 147

⁴²⁷ Ignatius Aphram I Barsoum, 2003, ss. 123-125.

⁴²⁸ Kaçar, 2009, s. 158.

2.4. Constantinopolis'in Dengesiz Politik Ve Teolojik Atmosferi: “Zikzaklı Din” Politikası

535 yılına gelindiğinde Constantinopolis'in teoloji atmosferini etkileyen önemli olaylar yaşandığı görülmektedir. Bu yıl içerisinde Papa II. Ioannes, İskenderiye Patriği III. Timothy ve Constantinopolis Patriği Epiphanius ani bir şekilde ölmüşlerdir. Üç önemli din adamının aynı yıl içerisindeki ölümleri, Constantinopolis'in teoloji politikasının değişmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle Epiphanius'un ölmesi, boşalan Constantinopolis Patrikliği'ne kimin getirileceği sorununu beraberinde getirmiştir. Çünkü başkente seçilecek olan yeni patrik, imparatorluğun teoloji politikasının en belirgin göstergesi olacaktır.

Iustinianus ve Theodora arasında ortak yönetim anlayışı, Theodora tarafından Monofizit yanlısı Anthimus'un boşalan Constantinopolis Patrikliği'ne atanmasına olanak sağlamıştır. Münzevi bir kişi olarak tasvir edilen Anthimus, daha önce Trebizond (Trabzon) piskoposluğu görevinde bulunmuş ve 532/33 yılındaki teoloji konferansına Kadıköy yanlısı grubun temsilcilerinden biri olarak katılmıştır.⁴²⁹ Severus'un Constantinopolis'e gelmesinin ardından, görüş değiştirerek Monofizitler ile yakınlaşmıştır.

Evans, Anthimus ile Severus arasında Theodora'nın bir seçim yaptığını ve bu seçimi esnasında Severus'un muktedir bir ilahiyatçı olmasına karşın Anthimus'un kolay ikna edilebilir bir kişi olduğu gerçeğini dikkate aldığını belirtmektedir.⁴³⁰ Anthimus'un bu kişilik özelliği, Iustinianus teoloji politikasını sorunsuz bir şekilde yürütebilmesi için önem arz etmektedir. Bu sebeple, Monofizit yanlısı bir ilahiyatçının Constantinopolis Patriği olarak görevlendirilmesi imparator için bir sorun teşkil etmemiş olmalıdır.

Kadıköy itikadını savunan bir imparator döneminde Monofizit yanlısı Anthimus'un Constantinopolis Patrikliğine atanması, Monofizitler tarafından bir zafer olarak görülmüştür. Monofizitler arasında bu zafer coşkusuna rağmen Severus'un, Constantinopolis Patrikliği'ne Anthimus'un getirilmesinin gerekçesini anladığı ve başkentten dengesiz politik atmosferine temkinli bir şekilde yaklaştığı

⁴²⁹ Zach. *HE*, 9.19; Brock, 1981, ss. 87-121.

⁴³⁰ Evans, 2002, 79.

görülmektedir. Severus, Iustinianus'un bu dini politikayı kalıcı bir şekilde yürütemeyeceği düşüncesine sahiptir ve arkadaşlarına “*sakın yanılmayın, bu imparatorun kilise barışını sağlaması imkânsız*” diye yakındığı Zachariah tarafından not edilmektedir.⁴³¹

Severus'un, başkentin dengesiz politik atmosferine dair bu öngörüsünde haklı olduğu kısa bir zaman dilimi içerisinde anlaşılmıştır. Monofizit yanlısı Anthimus'un Constantinopolis Patrikliğine atanması, Kadıköy yanlılarını rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlıklarını Papa II. Ioannes'in ölümünün ardından 535 yılında papa seçilen I. Agapetus'a göndermiş oldukları mektuplardan anlamaktayız.⁴³² Yeni Papa I. Agapetus'un Constantinopolis'in değişen bu dini politikasına karşı tepkisi nasıl olacaktır? Bu sorunun cevabını I. Agapetus tarafından Roma Kilisesi'nin algılanış biçiminde aranmalıdır. Agapetus köklü bir Roma ailesine mensuptur ve Roma Kilisesi'nin, Batı Kiliseleri üzerindeki otoritesini ve hatta imparatorluk ile ilişkilerde bağımsız bir kilise anlayışı içerisinde olması gerektiğini savunmaktaydı. I. Agapetus'un bu görüşü, Constantinopolis'in politikalarına karşı kendi yetki alanını ve nüfuzunu belirtme amacı taşıyan eylemlerinden açık bir şekilde görülmektedir.

I.Agapetus'un bu eylemlerinden ilki, Afrika'nın ele geçirilmesi akabinde Iustinianus'un yeni düzenlemeleri ile ilgilidir. Iustinianus'un Afrika'da kalıcılığı sağlamak için Ariusçulara karşı fanatik bir dini politikadan kaçındığı görülmektedir. Ancak uzun yıllar Ariusçu Vandalların kovuşturmalarına maruz kalan Katolik rahipler, imparatorun bu politikasına şiddetle karşı çıkmışlardır. 535 yılında üç Afrika eyaletinden 220 piskopostan oluşan bir konsil toplanmış ve ardından Iustinianus'un Afrika'daki dini politikasına karşı Papa I. Agapetus'tan yardım talep etmişlerdir. Papanın Afrika'daki bu duruma kayıtsız kalmadığı ve Iustinianus'tan Katolik din adamları lehine dini bir yaklaşım takınmasını talep ettiği görülmektedir. Papa I. Agapetus'un Afrika'daki olaylara müdahil olması sonucunda, Iustinianus 535 yılında yayımladığı yasa ile bütün dini mülklerin derhal Katolik Kilisesi'ne iade edilmesine ve Donatusçulara, Yahudilere, Paganlara, Ariusçular ile diğer heretiklere karşı sistematik bir şekilde zulümlerin başlamasına müsaade etmek zorunda kalmıştır. I. Agapetus'un diğer eylemi, Iustiniana Prima'da yaşanan gelişmelere müdahil olmasıdır., Iustinianus, Iustiniana Prima'nın doğduğu yer olması sebebiyle

⁴³¹ Zach. HE, 9.19; Kaçar, 2010, s.317.

⁴³² Evans, 2002, s. 81.

Roma'ya danışmadan kente dini bir özerklik imkânı sağlamıştır. I. Agapetus bu duruma da kayıtsız kalmayarak bölgedeki Roma otoritesini yeniden güvence altına almak için Constantinopolis'e bir heyet göndermiştir.⁴³³

Roma Kilisesi'nin otoritesini keskin çizgiler ile vurgulamanın gerekliliğine inanan Papa ve Iustinianus'un gerçek anlamda karşılaşması 536 yılında olmuştur. Ostrogot Kraliçesi Amalasuintha'nın 535 yılında Theodahadus tarafından öldürülmesi, Roma-Got savaşlarının görünen nedenidir. Ancak Theodahadus'un öncelikli amacı Iustinianus ile savaşmak yerine tahtını koruyabilmektir. Bu yüzden hem kendisi hem de senato Iustinianus'a İtalya seferinden vazgeçmesi yönünde talepte bulunmuşlardır. Cassiodorus da senato ve Roma adına imparatora bir mektup göndermiştir:

*“Bizim dinimiz aynı zamanda sizin de dininizdir; bu bilinen bir gerçektir. Neden o zaman bizim için daha fazlasını yapmaya çalışmaktasınız... her zaman sahip olduğumuz özgürlüğü kaybetmek bizim için bir zulümdür.”*⁴³⁴

Ancak bu gibi gelişmeler Iustinianus'un 535 yılında Sicilya ve Dalmatia'ya saldırmasını engelleyememiştir. Theodahadus son çare olarak Petrus ile görüşmelere devam ettiği esnada Papa I. Agapetus'u başkente göndermiştir. Got Kralı'nın önceliği Roma ve Constantinopolis arasındaki siyasi sorunları çözüme kavuşturulabilmek ve savaşı engelleyebilmektir. Papanın amacı ise Roma Kilisesi'nin otoritesini tekrardan hâkim kılmaktır.

536 yılında Constantinopolis'e gelen I. Agapetus, Iustinianus ve Theodora tarafından saygın bir şekilde karşılanmıştır. Ancak Papa, Constantinopolis'in değişen teoloji atmosferinden oldukça rahatsızdır ve Monofizit yanlısı başkent patriği Anthimus ile bir paylaşımda bulunmak istememiştir. I. Agapetus için Anthimus yalnızca Trebizond piskoposudur ve onu Constantinopolis Patriği olarak tanımamaktadır. Roma Kilisesi ile *Libellus*u imzalayan Iustinianus'un Anthimus tercihini sapkınlık olarak dile getiren I. Agapetus, sert bir üslup ile tavrını açık bir şekilde dile getirmekten çekinmemiştir. Papa tarafından Anthimus'a ve dolayısıyla

⁴³³ Sotinel, 2005, s. 277; Evans, 2002, s. 81.

⁴³⁴ Cass. *Variae*, 11.13.

Constantinopolis'in teoloji politikasına karşı sergilenen bu tavır karşısında, Iustinianus ilk olarak ikna yolunu denemiştir de başarılı olamamıştır. Nihayetinde baskı ve dayatma yoluna başvurarak I.Agapetus'u sürgüne göndermek ile tehdit etmiştir. Roma Kilisesi'nin otoritesini yeniden hâkim kılmakta kararlı olan I. Agapetus üzerinde, imparatorun tehditkâr yaklaşımı işe yaramamıştır. Aksine papanın üslubunun giderek daha da sertleşmesine neden olmuştur:

*“Uzun zamandır dindar bir Hristiyan imparator olan Iustinianus ile görüşmek istemiştım; ama şimdi Diocletianus ile karşılaştım, bu yüzden sizin tehditlerinizden korkmuyorum.”*⁴³⁵

Iustinianus gibi bir imparator için I.Agapetus'un bu tavrı alışamayacak bir sorun değildir. Ancak Gotlar ile savaş devam ettiği esnada papa ile bir anlaşmazlığa düşmek Iustinianus'un İtalya'daki tüm kazanımları ile ters düşmektedir. Nihayetinde İtalya'da *reconquista* ideolojisinin sürdürülebilmesi için Iustinianus papanın taviz vermeyen tavrını onaylamak zorunda kalmıştır. Iustinianus'un değişen bu politik tavrı, Constantinopolis'in teoloji atmosferini de etkilemiş ve 536 yılının Mart ayında Monofizit yanlısı Anthimus görevinden alınarak Constantinopolis Patrikliği'ne Menas atanmıştır.⁴³⁶

I.Agapetus'un kararlı tutumu sayesinde Monofizit yanlısı Patrik Anthimus'un görevinden alınması, Roma Kilisesi için büyük bir zafer anlamı taşıdığı doğrudur. Ancak bu zafer tek taraflı değildir. Iustinianus, kilise birliğinin sağlanabilmesinde Roma Kilisesi'nin önemini hiçbir zaman göz ardı etmese de, kendi teoloji politikasını sürdürmekte ısrarcı bir tutum sergilemekten çekinmemiştir. İmparator, hala Kadıköy yanlıları ve Monofizitleri ortak bir paydada buluşturmak için uğraşmaktaydı. Bu yüzden papadan *Theopaschite* formülünü kabul etmesini ve Akoimate keşişlerini aforoz etmesini talepte bulunmuştur. İmparatorun papadan bu isteği Anthimus'un görevden alınmasına bir karşılıktır. Papa, selefi II. Ioannes tarafından kabul edilen bu istekleri, kabul etmese de tanımadığını belirtmemiştir. Dolayısıyla *Theopaschite* formülünün Roma Kilisesi ile bağı halen devam

⁴³⁵ Evans, 2002, s. 82.

⁴³⁶ *Lib.Pont.* 59.3-5; Süryani Michael 9.21

etmektedir. Dolayısıyla Iustinianus ve Papa I. Agapetus ile arasında meydana gelen bu ilişkilerde bir zaferden bahsedecek olursak, bu zafer iki taraf için geçerlidir.

Papa'nın isteği doğrultusunda Anthimus görevinden alınsa da, Iustinianus'un Monofizitleri de kapsayan teoloji politikasını devam ettirdiği görülmektedir. Ancak Constantinopolis'in politik ve teolojik atmosferi her an değişmeye meyillidir. Daha öncede belirtildiği gibi Iustinianus, Monofizitleri uzlaşma yoluyla ikna edilebilecek bir Hristiyan grup olarak algılamaktaydı. Ancak Iustinianus'un bu ılımlı politikasına rağmen Monofizitler uzlaşmaz bir tavır içerisindeydiler. 532/533 yılındaki teoloji konferansında verilen tavizler dahi Monofizitlerin tavırlarını değiştirememişti. Iustinianus, Monofizitlerin bu tavırlarına karşılık kilise birliğinin kurulabilmesi için Kadıköy Konsili'nin dayatmalar vasıtası ile kabul ettirmekten başka bir çaresi kalmadığını düşünmüş olmalıdır. Bu yüzden Papa I. Agapetus'un 22 Nisan 536 yılında ani bir şekilde ölümünün ardından, yeni Constantinopolis Patriği Menas'a bir konsil toplamasını emretmiştir. 536 yılının Mayıs veya Haziran ayında toplanan bu konsilde, Anthimus'un heretik olarak mahkûm edilmesine, Severus ve taraftarlarının aforoz kararlarının tekrarlanmasına karar verilmiştir.⁴³⁷ Böylece Iustinianus'un 536 yılına kadar Monofizitlere karşı uzlaşmacı tavrı –geçici bir süre de olsa- sona ermiştir.

Konsil kararları gereğince Monofizitler, Iustinianus döneminde hiç olmadığı kadar yaptırımlara maruz kalmışlardır. Iustinianus 6 Ağustos 536 yılında Anthimus, Severus ve taraftarlarının başkent dâhil olmak üzere tüm büyük kentlere girişini yasaklayan ve Severus'un tüm yazılarının kopyaları ile birlikte yakılmasını emreden bir ferman yayınlamıştır.⁴³⁸ Bu emirlere uymayanlara ağır cezalar verilmiştir. Iustinianus'un değişen bu teoloji politikasının karşısında Severus –muhtemelen Theodora'nın yardımı ile- başkentten kaçmış ve 8 Şubat 538 yılında ölene kadar geri kalan hayatını Mısır'da devam ettirmek zorunda kalmıştır. Anthimus ise; sarayda Theodora'nın himayesinde gizlenerek yaşamak zorunda kalmıştır.⁴³⁹

⁴³⁷ Zach. *HE*, 9.20. Ayrıntılı bilgi için bkz. Millar, 2008, s. 62-82.

⁴³⁸ *Nov.* 42; Frend, 1972, s. 273; Bury II, 377.

⁴³⁹ Ioannes, *Lives* 48; Zach. *HE*, 9.19; Evagr. *HE*, 4.10.

Monofizitlerin sığınma yeri kabul edilen ve hatta 518 yılındaki yaptırımlardan muaf tutulan Mısır, bu dönemde böyle bir ayrıcalığı elde edememiştir. İskenderiye Patriği Theodosius Kadıköy, Konsili kararlarını kabul etmediği gerekçesiyle başkente sürülmüş ve bundan sonraki hayatını Theodora'nın himayesinde yaşamak zorunda kalmıştır. Monofizitler, 567 yılında ölene kadar Theodosius'u liderleri olarak tanımışlardır. Theodosius'a verilen bu liderlik vasfı, başkentte olmasına rağmen Mısır Kilisesi'nin üzerinde otoritesini devam ettirebilmesini sağlamıştır. İskenderiye eski patriğinin bu kadar etkin olabilmesinde şüphesiz ki Theodora'nın katkısı mevcuttur. Ancak Theodora'nın bu gayretlerine rağmen Theodosius'un görevden alınması Mısır perspektifinden “*Cehennem çukuru, imparator Iustinianus döneminde tekrar açıldı*” olarak algılanmıştır.⁴⁴⁰

Bu algının oluşmasında Theodosius'un yerine Kadıköy yanlısı Tebennisili Paulus adında bir manastır liderinin atanması önemli bir etkidir. İskenderiye halkının yeni Patrik Paulus'u kabul etmemesi üzerine Iustinianus Mısır Kilisesi'ni tamamen kapatmıştır. Yaklaşık bir yıl boyunca dini törenlerini yerine getiremeyen halk, gizli bir şekilde kendi kiliselerini kurmaya başlamışlardır. İmparator, bu girişimleri sonlandırmak için kilisenin açılışına izin verse de, Patrik Paulus'un sert önlemler almasını emretmiştir.⁴⁴¹ Bu sert önlemler, Mısır'da Monofizit yapılanmayı önemli derecede yıpratmış da, kırsal bölgelerde çok sayıda manastırın kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Mısır'da oluşan bu durum karşısında Paulus görevinden alınmış ve yerine yine Kadıköy yanlısı ancak daha ılımlı Filistinli keşiş Zoilus getirilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Mısır'a dini toleransın gösterilmesi neticesinde Suriye'de olduğu gibi Mısır'da teolojik bir parçalanma gerçekleşmemiştir. Ancak bu toleransın ortadan kalkması, Kadıköy yanlıları ile sürgünde ya da çöldeki manastırlarda önemli bir gücü elinde bulunduran Kadıköy karşıtları gibi birbirine iki zıt hiyerarşinin Mısır'da oluşmasına neden olmuştur. Bu durum Mısır'da imparatorluğun gücünün tam olarak tesis edilememesinin bir sonucu olarak Monofizit Kıpti Kilisesi'nin kurulmasına neden olmuştur.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Van Rompey, 2005, s. 247.

⁴⁴¹ Evans, 2002, s. 89; Frend, 1972, ss. 274-76.

⁴⁴² İmparator Iustinianus'un Mısır politikasının ayrıntılı incelenmesi için bkz. Edward Hardy, “The Egyptian Policy of Justinian”, **DOP**, 1968, s. 21-41. Mısır'daki Kıptiler de Kadıköy Konsili kararlarını kabul etmemişler ve imparatorluk kilisesi ile bağlarını kopararak bağımsız kiliselerini kurmuşlardır. Bkz. Aziz S.Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi** (Çev. Nurettin Hiçdurmaz), Doz

Katı bir Kadıköy yanlısı ve eski bir askeri bürokrat olan piskopos Euphraemius da (527-545), Antakya’da Monofizitlere karşı çok sert tedbirler almaya başlamıştır.⁴⁴³ 537 yılının sonuna yaklaşıldığında, Euphraemius’un Sasani sınırındaki Severus ve taraftarlarına askeri müdahalelerde bulunulduğu bilinmektedir. Zachariach, bu askeri müdahalelerde yakalananların bir kısmının canlı bir şekilde yakıldığını belirtmektedir.⁴⁴⁴ Antakya piskoposu Euphraemius’un 537/538 yılında şiddete varan bu sert tedbirleri, Tella piskoposu Ioannes’in başarısını kanıtlamaktadır.⁴⁴⁵ Kudüs ise 518 yılından itibaren Kadıköy yanlısı piskoposların kontrolündeydi. Böylece Anthimus ile Theodosius’un görevlerinden alınması ile başlayan süreç devamında imparatorluğun önde gelen merkezlerinin Kadıköy yanlılarının kontrolüne geçtiği görülmektedir.

Tüm bunların yanında Mısır’da sürgünde olan Severus ve Singara’nın dağlık kesimlerinde Monofizit yapılanmayı örgütlemeye devam eden Tella piskoposu Ioannes 538 yılında ölmüşlerdir. Bu iki önemli dini liderin ölümü, Monofizit yapılanmada piskopos eksikliğinin oluşmasına neden olmuştur.⁴⁴⁶ Iustinianus’un Kadıköy yanlıları lehine uyguladığı politika ve önemli Monofizit liderlerin ölmesi nedeniyle Monofizit yapılanma neredeyse yok olmanın eşiğine gelmiştir.

Iustinianus, tüm ideallerini 527 yılında tahta çıkışından 540’lı yıllara kadar gerçekleştirmiş görünmekteydi. Vandallara karşı yıldırım hızında bir zafer kazanılmış ve Got Krallığı’nın başkenti Ravenna ele geçirilmişti. Roma hukuk külliyyatı yeniden derlenip yayımlanması ile muazzam bir eser meydana getirilmişti. Ayasofya başta olmak üzere olmak üzere en ünlü binaların inşası gerçekleşmişti. Monofizit yapılanma büyük oranda dağıtılarak kilise birliği sağlanmış görünmekteydi.

Ancak 540’lı yıllara gelindiğinde Iustinianus’un bu görkemli saltanatını derinden sarsılmıştır. Sasani Kralı Hüsrev Anuşirvan, Doğu’nun tacı Antakya’yı 540 yılında yağmalamış ve yakmıştır. Procopius, kentin durumunu şu sözler ile belirtmektedir:

Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 87-88. Kıptilerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için bkz. Mustafa Erdem, “Kıpti Kilisesi Üzerine Bir araştırma”, *AÜİFD* 1, 1997, ss. 143-148.

⁴⁴³ Süryani Michael 9.24; Zach. *HE*, 9.1; Frend, 1972, s. 274.

⁴⁴⁴ Zach. *HE*, 10.1; 10.5.

⁴⁴⁵ Frend, 1972, s. 284.

⁴⁴⁶ Süryani Michael, 9.29.

“Bir insanın ya da bir mekanın talihinin, Tanrı'nın isteğiyle neden önce yüceltildiğini ve sonra da devrilip tahrip edildiğini anlayamıyorum. Çünkü her şeyin her zaman ilahi sebeplere göre yapılmadığını söylemek doğru değildir. Ancak yine de kutsal olmayan bir adam tarafından Antiokheia'nın yerle bir edilmesine izin verilmiştir.”⁴⁴⁷

İtalya’da ise Totila önderliğinde Gotlar büyük bir direniş göstermeye başlaması ile *reconquista* ideolojisinin uygulanabilirliği endişeli bir hal almaya başlamıştır. 542/543 yıllarındaki veba salgını imparatorluk nüfusunun önemli bir kısmında yıkıcı bir etki yaratmıştır. Bu felaketler zinciri, Monofizit yapılanmanın uygulanması için tekrar elverişli bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Iustinianus’un dini politikasının 540’lı yıllarda Monofizitler lehine tekrar değiştiği görülmektedir. Dini politikada bu ani değişikliği, Roma ile Sasani sınırında önemli rol oynayan Gassaniler etkilemiştir. Arap kabileler, iki imparatorluğun birbirleri ile olan mücadelelerinde kilit role sahiptirler. VI. yüzyılın başlarında Güney Irak’ta hüküm süren Lakhmiler ve Suriye’de hüküm süren Gassaniler, bölgenin en etkili güçleri arasındadırlar ve birbirleri ile devamlı mücadele halindedirler. Bölgede etkili olmak isteyen Roma ve Sasani İmparatorlukları, bu güçleri kendi saflarında tutmak zorundadırlar. Her iki imparatorlukta bunu yapabilmek için dini bir araç olarak kullanmışlardır ki, burada Romalılar büyük bir avantaja sahiptirler.⁴⁴⁸

Gassanilerin Suriye’deki ilk temasları imparator I. Anastasius dönemindedir. İmparator Hristiyanlığı kabul etmeleri şartıyla Gassanilerin Roma topraklarında varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir. İmparatorun desteklediği inanç biçimi Monofizitlik olduğu için Gassaniler de Monofizit Hristiyanlığı benimsemişlerdir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla Monofizit Gassanilerin bölgedeki varlıkları, Sasani tehlikesinin pasifleştirilmesinde önemli bir etkidir. Iustinianus döneminde Gassanilerin lideri Monofizit öğretinin sıkı bir taraftarı olan II. Harith ibn Gabala (veya Haris İbn Cebele) dir. II. Haris’e, büyük bir ihtimalle yardımlarından dolayı 529 yılında

⁴⁴⁷ Proc. Bell Pers, 2.10.4-5.

⁴⁴⁸ Friend, 1972, s. 285.

⁴⁴⁹ Kaçar, 2009, s. 161; PLRE (III), ss. 111-113. Shahid 1995: I.2, 693-696

Iustinianus tarafından imparatorlardan sonra en büyük unvan olan *phylarchos* (büyük emir) unvanı verilmiş ve Petra genel valiliğine tayin edilmiştir.⁴⁵⁰ Sasani tehlikesinin tekrar baş gösterdiği esnada II. Haris, Constantinopolis'e gelerek Iustinianus ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde II. Haris'in en dikkat çeken talebi, İmparatoriçe Theodora'nın kendi kabilesi için Monofizit piskoposlar atamasını istemesidir.⁴⁵¹ Bölgede dini ve siyasi olarak önemli bir güce sahip Gassani liderinin isteklerini geri çevrilmesi, bir müttefikin kaybedilmesi demektir. 540'lı yıllarda yeniden beliren Sasani tehlikesi karşısında, bölgenin stratejik önemi göz önüne alındığında II. Haris'in isteğinin geri çevrilmesi mümkün değildir. Iustinianus'un öncelikli amacı doğu sınırına güvence altına almaktır. İmparatorun bu amacında Gassanilerin desteği kritik bir önem arz etmektedir.

Nihayetinde Gassani liderinin isteği doğrultusunda Theodora'nın vasıtasıyla, Yakup Baradaeus Edessa (Urfa) piskoposluğuna ve Theodorus da Bostra piskoposluğuna atanmıştır. Ayrıca Gassani lideri, Monofizit Kilisesi için birtakım imtiyazlar talep etmiş ve Yakup Baradaeus'un (Süyanice: Burd'ono) Süryani Monofizitlerin en büyük piskoposu, yani metropoliti olmasını istemiştir. II. Haris'in bu isteklerinin yerine getirilmesi neredeyse yok olmanın eşiğine gelen Monofizit örgütlenmeyi yeniden canlandırmıştır.

Monofizitlerin yeniden örgütlenmesinde bu iki lider önemli olsa da Bostra piskoposluğuna atanan Theodorus hakkında çok az bilgi mevcuttur. Hem antik kaynaklar hem de modern kaynaklar Yakup Baradaeus üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu durum, Yakup Baradaeus'un Theodorus'a kıyasla daha aktif hareket etmesi ile bağlantılı olabilir. Bu noktada Yakup Baradeus kim olduğu ve nasıl bir yöntem izlediği önem kazanmaktadır. Yakup, 500 yılı civarında Urfa'daki bugün Viranşehir olarak bilinen ve o dönemde Constantia adını taşıyan (veya daha eski adıyla Tella de Mauzelat) kentte bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁴⁵² 527 yılında Sergius ile birlikte Constantinopolis'e gelmiş ve Theodora tarafından ikna edilerek, diğer Monofizit din adamları ile birlikte Hormisdas Saray'ında misafir edilmiştir. Yaklaşık olarak on beş yıl Constantinopolis'te kalan Yakup'un başkentte geçirdiği bu süre zarfına dair bir bilgimiz yoktur, ancak başkente gelen Monofizitlerin ilk uğradıkları

⁴⁵⁰ Malalas, *Chronicle*, 18.16.

⁴⁵¹ Süryani Michael, 9.29.

⁴⁵² Kaçar, 2009,, s. 160; Atiya, 2005, s. 181.

kişi ve Monofizit politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamış olduğu sadece spekülasyon olarak söylenebilir.⁴⁵³

Yakup, Edessa piskoposu (542-578) olarak görevlendirilse de, kentte hâkim olan Kadıköy yanlısı piskopos Amazonius'un etkisi nedeniyle Edessa'ya yerleşmeye cesaret edememiştir. O daha çok kendisinden önce gezgin bir piskopos olan Tella piskoposu Ioannes'i örnek almış ve bu yönde misyonerlik faaliyetlerine devam etmiştir. Suriye, Mezopotamya, Sina Yarımadası, Mısır, Ermenistan, Kapadokya, Kilikya, Küçük Asya'da dolaştığı gibi Kıbrıs, Rodos, İstanköy ve Midilli adalarını yaya olarak dolaşmış ve uğradığı kentlerde Severus'un ölümünden sonra yok olmanın eşiğine gelen Monofizitleri tekrar örgütlemiştir.⁴⁵⁴ Yakup'un bu gezileri gizlidir ve imparatorluk yetkililerine yakalanmaması gerekmektedir. Bu yüzden tanınmamak için eskimiş eyerden bozma hırpani bir elbise giymektedir ki, Süryanice binek hayvanı anlamına gelen *Barda'to* kelimesinden *Burd'oyo* veya *Burd'ono* ifadeleri türetilmiş ve Yakup'a lakap olarak verilmiştir.⁴⁵⁵

Yakup bu gezileri sonucunda oluşan misyonerlik çalışmalarıyla 27 piskopos ve 100.000 civarında papaz ataması yaparak⁴⁵⁶ alternatif bir yeraltı Monofizit kilise hiyerarşisi kurmuştur.⁴⁵⁷ Yakup tarafından Efes piskoposluğuna atanan ve onun hayat hikâyesini yazan Efes'li Ioannes, Yakup'un sadece din adamı atamakla kalmadığını, aynı zamanda Monofizit cemaatlere tavsiyelerde bulunduğunu ve baskılara karşı cesaret aşıladığını belirtmektedir.⁴⁵⁸ Yakup'un bu çabaları, adıyla anılacak Monofizit kilise teşkilatının Suriye ve Anadolu'da, özellikle güney ve batı sahili ile Anadolu'nun ve Ege Adaları'nda kökleşmesini sağlamıştır.⁴⁵⁹

Yakup'un bu örgütlenmeyi sağlarken yaptığı en önemli icraatı kendisiyle birlikte Hormisdas Saray'ında Theodora tarafından ağırlanan Sergius'u, Severus'un ölümünden sonra yaklaşık yirmi yıl kadar boş kalan Antakya Patrikliği'ne atamasıdır.⁴⁶⁰ Sergius'un Antakya Patriği olarak atanmasında başkentte gözetim altında tutulan İskenderiye Patriği Theodosius'un etkisi mevcuttur. Sergius 560/561

⁴⁵³ Kaçar, 2009,,s .160.

⁴⁵⁴ Atiya, 2005, ss.204-205; Çelik, 1987, 252.

⁴⁵⁵ Atiya,2005,s s. 204.

⁴⁵⁶ Piskopos atadığı kentler için bkz. Kaçar, 2009, s.163; Atiya, 2005, s. 182.

⁴⁵⁷ Kaçar, 2010, ss. 319-320; Van Rompay , 2005, s.251

⁴⁵⁸ Ioannes,*Lives*, 49.

⁴⁵⁹ Kaçar, 2009, s. 163.

⁴⁶⁰ Atiya, 2005, s. 183.

yılında ölümüne kadar Antakya Patrikliği olarak görev yapmış olsa da, çok etkin olamamıştır. Ölümünün ardından yine Theodosius'un etkisi ile “Kara Paulus” olarak bilinen aslen İskenderiyeli II. Paulus, Yakup tarafından Antiokheia Patriği olarak atanmıştır.⁴⁶¹ Ancak II. Paulus'un patrikliği tepki çekmiştir.

II. Paulus, İskenderiye Patrikliği seçimlerinde IV. Petrus'un (575-578) aleyhine kanunsuz eylemlerde bulunmuştur. IV. Petrus seçimi kazanmasının ardından, II. Paulus'u Antakya Patrikliği'nden azlettiğini açıklamış ve II. Paulus'un kanunsuz hareketlerinden Yakup'u suçlamıştır. Yakup İskenderiye ile bir kutuplaşmanın yaşanmaması için IV. Petrus'un bu fikrini onaylamışsa da Monofizitler arasındaki gruplaşmalara engel olamamıştır. Bu olayda sonra II. Paulus taraftarları “Paulusçular”, Yakup taraftarları “Yakubiler” olarak anılmıştır.⁴⁶² Bu gruplaşma Monofizit Kilise'nin gücünü azaltmaktaydı.

Yakup bu gruplaşmaları sona erdirmek için 578 yılında Mısır yolculuğuna çıkmış, ancak Cassianus (veya Romanus) Manastır'ında ani bir şekilde ölmüştür. Efesli Ioannes, Sergius'un ölümünden sonra Antakya patriği olarak atanan Paulus'un yandaşları tarafından Yakup'un öldüresiye dövüldüğünü ve hatta sürünerek manastıra varabildiğini not etmektedir.⁴⁶³

Yakup, Süryani Monofizit Kilise hiyerarşisinin temelini attığı halde adı kurucular arasında adı zikredilmemektedir. Bugün Süryaniler kendilerini “ Süryani Ortodoks Kilisesi” olarak tanımlayarak Monofizitlik etkisini reddetmekte ve kurucuları olarak Yakup Baradaeus'u kabul etmeyerek- her ne kadar Yakup Baradaeus'un Süryani Ortodoks inancın sürdürülmesindeki belirleyici rolünü vurguluyorlarsa da – Süryani Kilisesi'nin kökeni için havariler dönemine atıf yapmaktadırlar.⁴⁶⁴ Ancak Yakup Baradaeus'un bir kilise ağı oluşturabilmek için Kadıköy karşıtı piskopos ve papaz atamaları yapması Süryani Monofizit Kilise'nin kurucusu olarak kabul edilmesi yanlış bir yaklaşım değildir. Çünkü, Monofizit teolojisinin yaratıcısı ve sistemleştiricisi olmadığı halde, kiliseyi bir hiyerarşiyle

⁴⁶¹Van Rompay, 2005, s. 252.

⁴⁶²Van Rompay, 2005, s. 252. Kilise içerisindeki bu gruplaşmanın ayrıntılı incelenmesi için bkz. Çelik, 1987, ss. 266-269.

⁴⁶³Ioannes, *Lives*, 4.33-34.

⁴⁶⁴Kaçar, 2009, s. 156.

donatarak kalıcı bir temel üzerine örgütlemiş ve bu mezhebin farklı, ayrık gruplarını sağlamca birbirine yapıştırarak tek bir organik bütün haline getirmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Hayes, 2005, s. 315.

2.4.1. Constantinopolis ve Roma Arasında Yeni Bir Kriz: “Üç Bap Tartışması

Iustinianus’un Kadıköy karşıtlarını ve Monofizitleri ortak bir paydada buluşturmak için izlediği kilise birliği ideolojisi, 540’lı yıllara gelindiğinde literatürde “üç bap” diye bilinen ve Roma ile Constantinopolis arasında derin bir krize yol açan bir tartışma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tartışmanın kaynağında III. yüzyılda yaşamış olan ilahiyatçı Origenes bulunmaktadır. Erken Hristiyan ilahiyatçıları arasında, en önemli entelektüellerden biri olarak kabul edilen Origenes, Mısır’da doğmuş ve İskenderiye Akademisi’nde görevde bulunmuştur. İleri seviyede İbranice bilmesinin yanında, Neo-Platonculuğun kurucusu Plotinus (205-270) ile aynı entelektüel çevreden gelmesi sebebiyle de Hellen kültürüne de sahip olması dikkat çekicidir. 231/232 yılında aforoz edilmesinden sonra Filistin’deki Caesarea Maritima’ya iltica ederek, burada öğretilerini devam ettirmiştir. İmparator Decius döneminde (249- 251) tutuklanan ve işkenceye maruz kalan Origenes, yaklaşık olarak 254 yılında ölmüştür.

IV. yüzyılın sonunda Mısır kilise ve manastırlarında tartışma konusu olan Origenes, Baba ile Oğul’un iki ayrı kişilik olduğunu ve ikisinin de uyum içerisinde olduğunu savunuyordu. Origenes’e göre, Baba ve Oğul’u aynı kişilik olarak görmek sapkınlıktan başka bir şey değildi.⁴⁶⁶ Origenes’in bu görüşleri, VI. yüzyılda da tartışmaların odağı haline gelebilmeyi başarmıştır. Filistin’deki manastırlarda Origenesci keşişler ve karşıtları arasında 539 yılında büyük bir tartışma ortaya çıkmış ve Origenesci karşıtı keşişler Antiokheia piskoposu Euphraemius’a sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu tartışma Constantinopolis’e de taşınmıştır. Filistin’deki manastırlarında Origenesciliğin gelişmesinde büyük katkısı olan Aziz Sabas’ın 532 yılında ölmesi ve akabinde Kudüs’teki keşişler arasında yoğun tartışmaların yaşanması nedeniyle Theodorus Ascidas ve Domitianus isimli iki keşiş Constantinopolis’e gelmişlerdir. 536 yılında toplanan kilise meclisine katılmışlar ve bu konferanstaki faaliyetlerinden dolayı Iustinianus’un beğenisini kazanmışlardır. Euagrios, Theodorus Ascidas’ın başkente geldikten sonra Iustinianus ile yakın bir dostluk kurduğunu belirtmektedir.⁴⁶⁷ Ascidas bir Origenesci keşiş olmasının yanında Monofizitliği de savunmaktaydı. Dolayısıyla Iustinianus ile birlikte Theodora’nın da

⁴⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, 2009, ss. 59-60. Origenes hakkındaki bu tartışmaların Constantinopolis ile İskenderiye piskoposları arasında iktidar çatışmasına dönmesinin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Kaçar, 2009, ss. 126-131.

⁴⁶⁷ Evagr. HE, 4.38.

dikkatini çekebilmeyi başarmıştır. Zira eylemlerinde Theodora'nın etkisinin olduğu iddia edilmektedir. Emperyal çift ile kurulan bu yakın ilişki neticesinde Ascidas 537 yılında Cappadocia Caesarea'sına ve Domitianus Ancyra'ya (Ankara) piskopos olarak atanmışlardır.

Ascidas'ın imparator ile imparatoriçenin desteği sayesinde kısa süredeki bu yükselişi Papa'nın Constantinopolis'teki temsilcisi (*apocrisarius*) Pelagius ve Constantinopolis Patriği Menas'ın dikkatini çekmiştir. Iustinianus tarafından daha önce Mısır'a gönderilen Pelagius, geri dönüşünde Kudüs'e uğramış ve Origenesci keşişlerin şiddetli tartışmalarına yakından şahit olmuştur. Bu konuda imparatoru uyaran Pelagius, Patrik Menas'ı da harekete geçirmeye başarmıştır. Temel sorun Origenescilik olduğu kadar aynı zamanda Ascidas'ın saray içerisinde kazanmış olduğu destektir. Pelagius ve Patrik Menas, Ascidas'ın saraydaki hızlı yükselişini durdurmak istemekteydiler. Bu amaçları doğrultusunda Iustinianus'a 543 yılının Şubat ayında Origenesci karşıtı bir ferman yayımlatabilmeyi başarmışlardır.⁴⁶⁸ Patrik Menas bu fermanı Constantinopolis dahil olmak üzere imparatorluğun sınırları içerisindeki tüm manastır ve piskoposlara göndermiştir. 543 yılında Origenesci karşıtı fermanın yayınlanması ile Ascidas, zor bir durum ile karşı karşıya kalmıştır. Fermanı onaylaması kendisinin de içinde bulunduğu Origenesci görüşleri mahkûm etmesi demektir. Fermanı onaylamadığı takdirde ise saraydaki nüfuzunu kaybetme riskini göze almış olacaktı. Nihayetinde istemsiz de olsa fermanı onaylamıştır. Ascidas'ın bu istemsiz eyleminde Theodora'nın etkisi olduğu düşünülmektedir.

Ancak Ascidas, Origenesci karşıtı fermanı onaylamasının bedelini on yıldan fazla sürecek yeni bir teolojik ve siyasi tartışmayı ortaya atarak ödetmiştir. “Üç bap” olarak bilinen bu tartışma Mopsuestialı Theodorus, Kyrrhos⁴⁶⁹ piskoposu Theodorethus ile Edessa piskoposu Ibas'ın kınanmasını öngörmekteydi. Bu üç ilahiyatçının teoloji tartışmalarında önemi nedir ve yıllar sonra Ascidas tarafından neden gündeme getirilmişlerdir? İsa'nın ilahi ve beşeri tabiatı arasında kesin bir ayrım yapan Mopsuestialı Theodorus, Monofizitler tarafından teolojik tartışmaların kaynağı olarak görülen eski başkent patriği Nestorius'un hocasıydı ve Nestoriusçuların “manevi babası olarak kabul edilmekteydi.”⁴⁷⁰ Ascidas'ın ilk olarak

⁴⁶⁸ Frend, 1972, s. 279.

⁴⁶⁹ Suriye'nin kuzeyinde yer alan antik bir kenttir.

⁴⁷⁰ Bury II, *LRE*, s. 383.

Mopsuestialı Theodorus'u seçmesinin temel nedeni, Origenescilik karşıtlığı ile bilinmesi ve Diyofizit görüşü savunmasıdır. Çünkü Ascidas hem Origenesci ve hem de Monofizittir. Ancak Mopsuestialı Theodorus'un görüşleri büyük oranda Sasani sınırına göç etmiş Nestoriusçular üzerinde etkilidir ve dolayısıyla imparatorluk sınırları içerisinde unutulmaya yüz tutmuştur.⁴⁷¹ Kilise birliği için bir tehdit olmaktan çıkan bu ilahiyatçının görüşleri yüzünden tekrar gündeme gelmesi oldukça dikkat çekicidir.

Ascidas tarafından öne sürülen Theodorethus ve Urfa piskoposu Ibas'ın durumları, Mopsuestialı Theodorus'a kıyasla daha karmaşık bir haldedir. Çünkü her iki ilahiyatçı da Nestoriusçuluk savunması ve Cyrillus karşıtlığı sebebi ile II. Efes Konsili'nde aforoz edilmişler; ancak Kadıköy Konsili'nde aklanmışlardır.⁴⁷² Theodorethus'un, Cyrillus ve Efes Konsili'ne karşı yazılarının bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Cyrillus öldüğü zaman Antakya piskoposuna göndermiş olduğu mektubu, Cyrillus'a karşı düşmanlığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir:

*"Onun ölümü yaşayanlara sevinç, ölümlere ise üzüntü verir, korkum o ki, yakında onlar da Cyrillus'tan usanacaklar ve geri gönderecekler, onun için çok dikkatli olmalısınız (efendim), mezar kazıcılara emir veriniz. Cyrillus'un mezarının üzerine çok büyük ve ağır bir taş yerleştirsinler ki, yattığı yerden bir daha kalkamasın. O, sadece ilahi hukuka hâkim ruhlar tarafından taşlanmayacak, Nemrud, Firavun, Sennacherib gibi diğer Tanrı düşmanları tarafından da taşlanacak."*⁴⁷³

Cyrillus'a karşı düşmanlığı bu derece yoğun olan Theodorethus'un Kadıköy Konsili'nde aklanmasını Monofizitler kabul etmekte zorlanmaktaydılar. Theodorethus'un Cyrillus ve ilahiyatına karşı bu yoğun muhalefeti, kendisi de bir Monofizit olan Ascidas tarafından aforoz edilmesi için öne sürülmüş olmasını makul kılmaktadır.

⁴⁷¹ Grillmeier, 1995, s. 420.

⁴⁷² Price - Gaddis 2005 II: 250-309

⁴⁷³ Kaçar, 2009, s. 137.

Edessa piskoposu Ibas ise; zikredilen üç ilahiyatçı arasında en fazla dikkat çeken isimdir. Ibas, Mari adlı bir piskoposa göndermiş olduğu bir mektup nedeniyle yargılanmaktadır. Mari adlı bu piskoposun kim olduğu tam olarak bilinmemek ile beraber Meyendorff, piskoposun Sasani sınırında bulunan Ren-Ardashir piskoposu olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁴ Ibas tarafından gönderilen bu mektup, İmparator II. Theodosius'un araya girmesi ile Antakya ve İskenderiye Patrikleri arasında 433 yılında kurulan uzlaşmadan sonra gönderilmiştir. Zaten mektubunda 433 yılında yapılan bu uzlaşmanın nasıl yapıldığına ve II. Efes Konsili ile ilişkisine değinmektedir.⁴⁷⁵ Ibas'ın kendisi Antakya geleneğinden geldiği için mektubu da bu geleneğin izlerini taşımaktadır.

Ascidas'ın, Kadıköy Konsili'ne karşı aleni bir muhalefet sergilemesi imkânsızdır. Bu muhalefetin ne Iustinianus ne de Kadıköy yanlıları tarafından kabul edilebilmesi mümkün değildir. Iustinianus ile yakın bir ilişki kurabilen ve başkentteki atmosfere hâkim olan Ascidas bu durumun gayet farkındadır. Bu yüzden bu üç ilahiyatçı üzerinden stratejik bir plan izlemeyi tercih etmiştir. Ascidas, mektubun Ibas tarafından yazılmadığını ileri sürer. Böylece Ibas'ın Kadıköy Konsili'nde aklanmasında konsilin sorumlu tutulması ortadan kalkacaktır.⁴⁷⁶ Ayrıca, Monofizitler tarafından Kadıköy Konsili'nin Nestoriusçuların bir zaferi olarak görülmesi ve Cyrillus'un öğretilerinin reddi argümanı da saf dışı kalacaktır. Üç ilahiyatçının aforoz edilmesi ile Cyrillus'un öğretisi ile Kadıköy Konsili kararlarını ortak bir paydada buluşturmaya amaçlayan Ascidas'ın bu planını, Ibas'ın mektubunun menşeinin bilinmemesi makul kılmaktaydı.

Kadıköy Konsili'ni Cyrillus karşıtlığı imajından kurtarmak isteyen Iustinianus için Ascidas'ın bu planı kabul edilebilirdir. Nitekim Iustinianus, Ascidas'ın Monofizitler lehine kurduğu stratejiye kayıtsız kalmamış ve Mopsuestialı Theodorus, Theodorethus ile Ibas'ın aforoz edildiğini ilan eden bir ferman yayımlamıştır.⁴⁷⁷ 543 tarihli fermanda Origenescilik Tanrı'ya mutlak bir muhalefet

⁴⁷⁴ John Meyendorff, "Justinian, the Empire and the Church", **DOP** 22, 1968, s. 166; Ayrıca mektup için bkz. Price II, 2005, ss. 6-10.

⁴⁷⁵ Price II, 2005, ss.6-10.

⁴⁷⁶ Grillmeier, 1995, s.421.

⁴⁷⁷ Gray, 2005, s. 233; Bury II, *LRE*, s. 384.

olarak görölmüş ve hatta Origeneslerin doktrinlerini de Paganlar, Ariuşular ve Maniciler ile bir tutulmuştur.⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Grillmeier, 1995, s. 391.

2.4.2. Roma ve Batı Kiliseleri Açısından Üç Bap Fermanı

Iustinianus Monofizitler lehine teoloji politikasını yürürlüğe koyduğu esnada, İmparatoriçe Theodora da Papa I. Agapetus tarafından görevinden alınan Anthimus'u tekrar Constantinopolis patriği yapma gayreti içerisindeydi. 519 yılında inşa edilen ittifakın bozulmaması için başkentte tekrar değişen teoloji atmosferini Roma Kilisesi'nin onaylanması gerekmektedir. Bu yüzden I. Agapetus'un yerine gelecek Papa önem arz etmektedir. Iustinianus ve Theodora uzun yıllardan beri başkentte olan ve kendileri için bir sorun çıkartmayacağını düşündükleri Vigilius'u desteklemekteydiler.

Vigilius, Constantinopolis'in siyasi desteğini arkasına aldıktan sonra papalık makamını ele geçirmek için Roma'ya doğru yola çıkmıştır. Ancak, Papa Hormisdas'ın oğlu ve Got Kralı Theodahadus ile yakın ilişkiye sahip Silverius'un papa olarak seçilmiştir. Iustinianus, Roma'da isteği dışında yaşanan bu gelişmeye müdahil olmakta gecikmez. *Liber Pontificalis*' e göre Iustinianus, eski başkent patriği Anthimus'un görevine geri iade edilmesini onaylaması için Silverius'u Constantinopolis'e davet etmiştir. Silverius, cevabını Iustinianus yerine Theodora'ya göndermiş ve bunun mümkün olamayacağını kesin bir şekilde ifade etmiştir: “*Günahkârlığı sebebiyle mahkûm edilen bir heretiği, görevine iade edilmesini sağlamak, benim asla yapamayacağım bir şeydir.*”⁴⁷⁹

Papa Silverius'un bu cevabı, Constantinopolis'in teoloji atmosferine mesafesini göstermektedir. Aslında Constantinopolis de yeni Papa Silverius'a karşı mesafeliydi. Theodora için Silverius, I. Iustinus döneminde Monofizitleri çok ağır yaptırımlara maruz bırakan Papa Hormisdas'ın oğludur ve başkentte teoloji politikasına uyum sağlaması oldukça zordur. Zaten imparatoriçeye göndermiş olduğu mektubunda bunu açık bir şekilde belirtmiştir. İtalya'da savaş devam ettiği esnada Constantinopolis ile kurmuş olduğu bu ilişki Papa Silverius'un sonunu getirecektir. Silveris, 9 Aralık 536 yılında Belisarius'un Roma'yı ele geçirmesine yardımcı olmuş olsa bile, Silverius'un gizli bir şekilde Got Kralı Vitigis ile irtibat halinde olduğu

⁴⁷⁹ *Lib. Pont.* 60.6.

söylentisi yayılmıştır ve bu söylenti doğrultusunda Belisarius tarafından görevinden alınmıştır.⁴⁸⁰

İmparatorluğun desteği ile Silverius'un yerine 25 Mart 537 yılında Vigilius Papa olarak seçilmiştir. Iustinianus krtik desteği sayesinde papa olan Vigilius'un, Constantinopolis'in teoloji politikasını direnç göstermeden kabul edeceğini ummaktaydı. Ancak imparatorun bu beklentisinin aksine Vigilius, 540 yılına kadar ne Iustinianus ne de başkentteki temsilcisi Pelagius ile bir iletişimde bulunmamıştır. Constantinopolis'in desteği ile papa olabilmesine rağmen Vigilius'un başkent ile sınırlı bir iletişim içinde olmayı tercih ettiği görülmektedir. Papanın bu sınırlı iletişimi Iustinianus'un 540 yılında göndermiş olduğu (kayıp) mektubunu cevaplamaıdır. Silverius mektubunda, inanç konularında yeni bir adım atılmaması gerekliliğini vurgulayarak Iustinianus'un askeri başarılarından içtenlikle memnun olduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁴⁸¹ Papa'nın bu tutumunda muhtemelen Roma'daki hâkim atmosfer etkilidir. Çünkü İtalya'ya imparatorluğun her müdahalesi yeni sorunları beraberinde getirmektedir.

Vigilius'un bu tutumuna karşın, Iustinianus 543 yılında yayımlamış olduğu fermanı papaya onaylatmakta karardır. Yalnız henüz daha papa ile bir iletişime geçilmemesine rağmen fermana karşı tepkiler gelmeye başlamıştır. Papa Vigilius'un başkentteki yeni temsilcisi (*apocrisiarius*) Stephanus, Kadıköy Konsili'nde aklanan bu iki yazarın aforoz edildiğini belirten fermanın onaylanmasının mümkün olamayacağını Iustinianus ve Patrik Menas'a bildirmiştir. Stephanus'a göre; bu fermanın onaylanması Kadıköy Konsili kararlarının yok sayılmasıdır. Stephanus'un bu karşı çıkışına rağmen Patrik Menas, fermanı onaylar. Ancak, Papa Vigilius tarafından onaylanmadığı müddetçe fermanın kabul edilemeyeceğini belirtmekten de çekinmez. Uyarılarına rağmen fermanın onaylandığını gören Stephanus, Patrik Menas ile ilişkisini bitirir.⁴⁸²

Ferman Roma'da da büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Vigilius'un da ferman hakkında resmi bir açıklamada kaçındığı görülmektedir. Daha önce

⁴⁸⁰Theodora'nın Belisarius'tan Papa Silverius'u görevinden almasını ve yerine Vigilius'u görevlendirmesini talep ettiği iddia edilmektedir. Bu plan doğrultusunda Proc. ve *Lib. Pont.* Belisarius'un, eşi Antonina'nın yardımından faydalandığı yönünde hemfikirdirler. Bkz. Proc. *Historia Arcana*,1.14; *Lib. Pont.* 60.6.

⁴⁸¹ Sotinel, 2005, s. 280.

⁴⁸² Sotinel, 2005, s. 281; Evans, 2002, s. 101.

belirtildiği gibi, Vigilius papa olabilmesini imparatorluğun desteğine borçludur. Fakat Roma'ya ulaştığında, Constantinopolis'in dengesiz siyasi ve teoloji atmosferine karşı güçlü bir muhalefetin var olduğunun da farkına varmıştır. Şimdi ise mevcut şartlarda bir seçim yapması gerekmektedir: Ya fermanı onaylayarak Roma başta olmak üzere batıda büyük bir muhalefet bloğu ile karşılaşmayı göze alacak ya da kendisine papalık makamını bahşeden imparatorluk ile ilişkisini bitirecektir. Tüm bunlar Vigilius'un büyük bir ikilem arasında olduğunu göstermektedir.

Iustinianus, Vigilius'un içinde bulunduğu ikilemin farkında olmalı ki konunun başkentte görüşülmesi için Vigilius'u Constantinopolis'e getirmeyi planlamıştır. İmparator hem fermanı Papa'ya kabul ettirmek hem de onun desteğini alarak henüz fermanı onaylamayan doğu ve batı piskoposları üzerinde hâkimiyetini pekiştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda, Vigilius, 545 yılında imparatorluk askerleri tarafından Sicilya'ya götürülmüştür. Vigilius'un askeri müdahale ile Sicilya'ya götürülmesi, Iustinianus'un fermanı imzalatmak için baskı kurması ile ilişkilendirilmektedir. Ancak İtalya'daki Roma- Got savaşları durumu kötüye gitmektedir. Totila, Vigilius'un kenti terk etmesinden birkaç gün sonra Roma'yı kuşatmıştı. Papanın kuşatma esnasında Roma'da olmaması lehine olan bir gelişmedir. Nitekim Sicilya'da kaldığı süre zarfında aktif bir olduğu görülmektedir. Vigilius, Sicilya'da iken Roma Kilisesi'nin içinde bulunduğu bu karmaşık duruma çözüm arayışına girmiş ve tecrübeli ilahiyatçı Kartaca Diyakozu Fulgentius ile iletişimde bulunmuştur. Fulgentius, Pelagius'a göndermiş olduğu mektubunda, üç bap fermanında sapkınlık izleri olabileceğini belirtmiş ve hatta Iustinianus'un teolojik sorunlara müdahalesini eleştirmiştir.⁴⁸³

Bu şartlar altında 546/7 yılında Constantinopolis'e ulaşan Vigilius ilk başlarda fermanı imzalamaya direnç göstermiş ve fermanı istemsiz bir şekilde imzalayan başkent patriği Menas dâhil olmak üzere, fermanı onaylayan tüm piskoposları aforoz etmiştir. Vigilius'un selefi Agapetus ile karşılaştırılabilir bir zafer kazanmayı umduğu söylenebilir. Ancak Iustinianus'un baskın durumu karşısında muhalefetini sonlandırmak ve 548 yılında fermanı kabul ettiğini belirten *Iudiacatum* adlı belgeyi yayınlamak zorunda kalmıştır.⁴⁸⁴ Theodora'nın araya girmesi ile Patrik

⁴⁸³ Price, 2009,, s.109; Sotinel, 2005, s. 281.

⁴⁸⁴ Kaçar, 2010, s.323; Bury II, *LRE*, s. 386; Gerillmeier, 1995,s. 426.

Menas ve Vigilius arasında bir uzlaşma da sağlanabilmiştir.⁴⁸⁵ Neticede Vigilius'un selefi Agapetus gibi bir zafer elde edememiştir. Ancak göstermiş olduğu muhalefet, Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ayrılığın tekrar oluşmasının ilk adımını oluşturmaktadır.

Iudiacatum batı kiliselerinde güçlü bir muhalefet ile karşılanmış ve Kadıköy itikadından feragat edildiği yönünde yorumlanmıştır. Iustinianus'un doğum yeri olan Iustiniana Prima başpiskoposluğu hariç IIIyricum da bu duruma karşı çıkmıştır. Öyle ki yoğun tepkiler karşında Vigilius *Iudiacatum* olarak bilinen belgeyi imparatorдан geri istemek zorunda kalmıştır.⁴⁸⁶ Muhtemelen bu kadar yoğun bir tepkiyi Iustinianus da beklememektedir.

Vigilius, batı kiliselerinin muhalefeti ve imparatorluğun baskısı arasında kalmıştır. Bu durum Constantinopolis ve Roma arasındaki ilişkileri zedelediği gibi kendi otoritesini de sarsmaktadır. Bu çıkmazdan kurtulmak isteyen Vigilius'un yardımına batılı piskoposların da katılacağı bir konsil toplanması kararı yetiştir. Zira, bu düşünce bir anlamda batılı piskoposların muhalefetine karşı zaman kazanma anlamı da taşımaktadır. Dolayısıyla, genel bir konsil toplanmasının talebi Iustinianus'tan ziyade Papa'nın fikri olmalıdır.⁴⁸⁷ Bu düşünce doğrultusunda Vigilius ve Iustinianus gizli bir görüşme gerçekleştirmişler ve genel bir konsil toplanana kadar taraflardan hiç biri "üç bap" hakkında bir görüş ileri sürmeyeceklerini bildirmişlerdir. Ancak Iustinianus, Papa ile yapılan bu gizli görüşmeye rağmen "üç bap" tartışmasına son vermek için 551 yılında *Confessio rectae fidei* adlı belgeyi yayımlamıştır.⁴⁸⁸ Bu belge 553 Constantinopolis Konsili öncesi teoloji tartışmalarındaki son belge olması ile beraber konsilin kapsamını oluşturması bakımından önemlidir.

Vigilius'a bir konsil toplanıncaya kadar "üç bap" hakkında bir görüş bildirmeyeceğini dile getirdiği halde, Iustinianus neden böyle bir fermana ihtiyaç duymuştur? Bu sorunun cevabı Iustinianus'un piskoposlar ile düzenlemiş olduğu görüşmelerde bulunmaktadır.⁴⁸⁹ Papa, Kadıköy karşıtları ve yanlılarından oluşan 400

⁴⁸⁵ Theoph. AM 6039.

⁴⁸⁶ Grillmeier, 1995, s. 426.

⁴⁸⁷ Price, 2009, s. 48.

⁴⁸⁸ Grillmeier, 1995, s.427; Gray, 2005, s. 234.

⁴⁸⁹ Theodora, imparatorluk ve Monofizitler arasında bir arabulucu konumunda bulunmaktaydı. Ancak 28 Haziran 548 yılında Theodora'nın ölmesi sonucunda Iustinianus bu boşluğu doldurmak için Efes'li

piskopos ile bir görüşme düzenleyen imparator, bu görüşmelerde kendi pozisyonunu güçlendirmeyi başarmıştır. Nihayetinde genel bir konsil toplanmasını beklemeden *Confessio rectae fidei*yi yayımlar. Iustinianus ile yaptığı anlaşmaya rağmen bu belgenin yayımlanmasını, Vigilius bir ihanet olarak algılanmıştır. Tepkisini ise Ascidas'ı ve patrik Menas'ı aforoz ederek göstermiştir. İmparator ile arasında bu ihtilafın oluşmasından sonra, Vigilius kendi güvenliğinden endişe etmeye başlamıştır. Bu endişe nedeniyle, Bukoleon (Hormisdas) Saray'ının içindeki Aziz Petrus Bazilikası'na ve daha sonra Kadıköy Konsili'nin toplandığı Azize Euphemia Kilise'sine sığınmıştır. Iustinianus'tan tehditkar bir mektup aldıktan sonra ise; Hristiyan dünyasına çağrı amacıyla *Dum in sanctae Euphemiae* adıyla bilinen bir genelge yayımlamıştır.⁴⁹⁰ Iustinianus ve Papa arasındaki bu ayrışmanın kısa bir süre sonra erdirilmiş ve her iki tarafın onayı ile genel bir konsil toplanması kararlaştırılmıştır.

Ioannes'e bir işbirliği teklifi göndermiştir. Ioannes'i, Monofizit piskoposların bir inanç tartışması için başkente toplanmaları için ikna etmesini istemiştir. Ioannes, Iustinianus ile ortaklaşa bir eylemde bulunmasının, keşiş arkadaşlarının tepsine yol açabileceği ihtimalinden bu görevi kabul etmez. Menze,2008, s 267.

⁴⁹⁰ Price, 2009,ss. 27; 49; 160-179.

2.5. V. Genel Constantinopolis Konsili

*“Tanrı’nın kutsal kiliselerinin ayrı piskoposlarını doğudan batıya birleştirmeyi, Eutyches ve Nestorius’un saygısız taraftarları tarafından Kadıköy Konsili’ne karşı başlatılan tüm çatışmayı sona erdirmeyi yönetimimizin temeli kabul ettik.”*⁴⁹¹

Iustinianus tarafından konsilin amacına yönelik bu açıklama, Kadıköy Konsili’nin Nestoriusçuların bir zaferi olarak algılanışın ortadan kalkması için üç bap fermanın onaylanması gerektiğini göstermektedir. Iustinianus’a göre Monofizitler tarafından Kadıköy itikadının doğru anlaşılabilmesi için “üç bap” fermanının onaylanması gerekmektedir. İmparatorun bu amacı doğrultusunda, Hagia Sofia’da 5 Mayıs 553 yılında Patrik Eutychius başkanlığında V. Genel Konsil toplanmıştır. Iustinianus konsile katılmamıştır, ancak “üç bap” hakkındaki tartışmalar ve kararlar hakkında belirleyici bir şekilde etkisini hissettirmiştir.

Konsilie yalnızca IIIlyricum’dan 9 piskopos, Afrika’dan 7 piskopos, Constantinopolis’ten 82 piskopos, İskenderiye’den 10 piskopos, Antiokheia’dan 39 piskopos ve Kudüs’ten 5 piskopos katılmıştır. Toplamda 152 piskoposun katılımıyla gerçekleşen konsile batı kiliselerinden katılımın az olması dikkat çekicidir. Milano Kilisesi’nin 551 yılının sonunda açıkladığı mektubu, piskoposların konsile karşı isteksiz tutumlarını açıklamaktadır.⁴⁹² Vigilius da konsile katılmamıştır. Papanın bu kararında batılı piskoposların az olması nedeniyle aktif bir rol üstlenemeyeceği düşüncesidir.

Konsilin ilk oturumu Iustinianus’un mektubunun okunmasıyla başlamıştır. Mektupta ilk dört genel konsilin kararlarına ve bu kararların önemine atıf yapılmıştır. Kilise birliği amacına değinen imparator, Theodorus, Theodorethus ve Ibas’ın ilahiyat görüşlerini reddettiğini açık bir şekilde belirtmiştir.⁴⁹³ 5 Mayıs’taki ilk oturumu sırasında, yirmi piskopostan oluşan bir heyet, konsile katılmasını sağlamak için Papa Vigilius’a ziyarete gitmiştir. Papa Vigilius’a yapılan ziyaretten sonra 8 Mayıs’ta toplanan konsilin ikinci oturumu, Papa’ya yapılan ziyarette konuşulan

⁴⁹¹ Grillmeier, 1995, s.439.

⁴⁹² Price, 2009, s. 48.

⁴⁹³ Price, 2009, s. 184.

konular içermektedir. Bu konuları Papa, Eutychius'e göndermiş olduğu mektubunda açık bir şekilde değinmiştir. Bu mektuba göre Vigilius, İtalya'dan çok daha fazla piskoposun katılması gerektiğini savunarak doğulu piskoposların çoğunluğu oluşturmalarını doğru bulmadığını belirtmiştir. Ayrıca üç bap tartışmasının eşitlik içerisinde değerlendirilebilmesi için konsilin küçük ve dengeli gruplar arasında olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁹⁴ Vigilius'un bu tavrı sebebiyle, batılı piskoposlar nihai bir karar vermek istememişler ve tartışmalar başka bir oturumda görüşülmek üzere ertelenmiştir.

9 Mayıs'ta toplanan üçüncü oturumda da, Papa'nın tavrı sebebi ile nihai bir karara varılamamıştır. Eutychius, Papa'nın konsile katılmasını ya da en azından konsilin kararlarını tanımasını istemekteydi. Kadıköy Konsili'nin ilahiyat anlayışını sıkı bir şekilde devam ettirmeye çalışan Papa, bu anlayıştan taviz verilmesini onaylamamaktadır. Bu sebeple konsile katılmayı ya da kararlarını onaylamaya hala direnç göstermekteydi. Papanın bu muhalefetinde konsilde doğulu piskoposların konsilde azınlığı oluşturmaları ve buna bağlı olarak da üç bap fermanının layıkıyla tartışılmayacağını düşünmesi önemli bir etken olmalıdır. Eutychius papanın bu düşünceleri nedeniyle kararı başka bir oturuma ertelemek zorunda kalmıştır. Konsilin Üçüncü oturumunda yalnızca Eutychius'un papaya ve Iustinianus'un konsilin ilk oturumuna gönderdiği mektupları okunmuştur.⁴⁹⁵

12 Mayıs'ta toplanan dördüncü oturumu Mopsuestialı Theodorus'un yazılarında ki İsa algısının detaylı bir şekilde incelenmesine ayrılmıştır. Eutychius, piskoposlara Theodorus'un kınamayı hak ettiğini açık bir şekilde belirtmişse de, resmi kınama konsilin sekizinci oturumuna ertelenmiştir.⁴⁹⁶ 17 Mayıs'ta toplanan beşinci oturumu, Mopsuestia Theodore'un ve Theodorethus'un yazılarından heretik kabul edilen alıntılarının okunmasına ayrılmıştır.⁴⁹⁷ 19 Mayıs'ta toplanan altıncı oturumda Urfa piskoposu Ibas'ın Mari isimli piskoposa gönderdiği mektup incelenmiştir.⁴⁹⁸ Ancak konsil devam ederken Vigilius "üç bap" hakkındaki kararını içeren *Constitutum*u 25 Mayıs 553 yılında Iustinianus'a sunar. Belgede Mopsuestialı Theodorus'un eserlerinden isimsiz olarak alınan çeşitli hataları açıklar ve

⁴⁹⁴ Price, 2009,s. 205-218.

⁴⁹⁵ Price, 2009,s. 219-224.

⁴⁹⁶ Price, 2009,. 225- 270.

⁴⁹⁷ Price, 2009, s. 271-370.

⁴⁹⁸ Price, 2009, ss.3-71.

Theodorus'un kendisinin mahkûm edilmesini yasaklar. Theodorus adı altında Nestorius'un hataları kınanmak istenirse, bundan sadece Kadıköy Konsili'nin kendisinin etkileneceğini vurgulamıştır. Ayrıca Ibas'ın mektubunun Ortodoks olduğunu ve Kadıköy Konsili'nde kabul edildiğini belirtmiştir.⁴⁹⁹ Görüldüğü gibi 548 yılında yayımlanan *Iudiacatum* olarak bilinen belgenin aksine Vigilius *Constitutum*da “üç bap” savunmasını dile getirmektedir

Konsil devam ederken Papa Vigilius'un Doğu ve Batı Kiliseleri arasında şiddetli bir krize yol açabilecek bir muhalefette bulunduğu görülmektedir. Constantinopolis'te gözetim altında kalan Vigilius'un böyle bir eylemde bulunabilmesi, Iustinianus'a ve konsile meydan okumadır. Ancak Vigilius'un karakterinin böyle bir eylem ile bağdaşamayacağı ve bu eyleminin arka planında yoğun bir muhalefet gösteren Afrika ile İtalya piskoposlarının olduğu iddia edilmektedir.⁵⁰⁰ Vigilius'un baskı ve dayatmalar karşısında Papa Agapetus gibi bir tavır sergileyemediği bilinen gerçektir. Papa'nın bu eylemine Iustinianus hızlı bir şekilde karşılık vererek belgenin konsilde okumayı reddetmiştir. Bunun yerine 26 Mayıs'ta toplanan yedinci oturuma sert bir üsluba sahip bir mektup göndermiştir:

“Eski Roma'nın papası dinsizleri savunarak kendini cemaatten çıkartmış ve Katolik Kilisesi'ne yabancılaşmıştır. Vigilius'un bu zihin değişikliğinin, kilise birliğini mahvetmesine izin verilmeyecektir.”

Iustinianus'un mektubu ile birlikte Papa'nın daha önce üç bap fermanını onayladığı *Iudiacatumu* okunmuştur. İmparatorun bu hamlesi, Vigilius'un konsil boyunca sergilediği muhalefetine bir darbe niteliğindedir. Nitekim 2 Haziran 553 yılında toplanan sekizinci oturumda papanın onayını beklemeden Mopsuestialı Theodorus, Theodorethus ve Ibas'ın aforoz edilmelerine nihai olarak karar verilmiştir. Konsil son olarak, “üç bap” tartışmasına ilişkin reddiyelerini on dört madde ile formülleştirmiş ve sadece söz konusu üç yazarı değil, onların muhtemel taraftarlarına da aynı gözdağını vererek dağılmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Grillmeier, 1995, s. 440.

⁵⁰⁰ Price, 2009, s. 53

⁵⁰¹ Kaçar, 2010, s. 325.

Konsilde alınan bu kararın akabinde Vigilius, Kadıköy itikadının tanımı ve Papa Leo'nun *Tome* olarak bilinen mektubundan alıntılar ile başlayan ve Vigilius "üç bap" fermanını kabul ederek konsil kararlarını onayladığını belirttiği II. *Constitutumu* yayımlamıştır.⁵⁰² V. Genel Constantinopolis Konsili kararları ve akabinde Papa Vigilius'un "üç bap" fermanını kabul etmesi, imparatorluğun teoloji politikasına karşı batıdaki muhalefetin daha da şiddetlenmesine sebep olmuştur. Fakat bu yükselen muhalefete rağmen Papa'nın imparatorluğun teoloji politikasını onaylaması ile Iustinianus'un nihai amaçlarından biri olan kilise birliği kurulmuş görünmektedir. Iustinianus için bu büyük bir zaferdir ve bu zaferi batıdaki muhalefet sebebiyle kaybetmek istememektedir. Bunun için başkentte teoloji politikalarına destek verecek ya da dayatmalara boyun eğmek zorunda kalacak bir papaya ihtiyaç vardır. Iustinianus, Roma'dan askeri birlikler vasıtasıyla Constantinopolis'e getirilen ve başkentte uzun yıllar imparatorun gözetiminde yaşamak zorunda kalan Vigilius'un papa olarak görevine devam etmesi taraftarıydı. Vigilius, İtalya'daki karmaşayı imparatorluk lehine sonuçlandırabilecek biri olarak görülmektedir. Ancak Vigilius "üç bap" fermanını onaylamasının ardından 555 yılında Constantinopolis'ten Roma'daki makamına dönmek üzere çıktığı yolculukta hayatını kaybetmiştir.⁵⁰³

Papa Vigilius'un bu ani ölümü, imparatorluğun teoloji politikasını İtalya'da sürdürülebilirliğini kesintiye uğratabileceği gibi, batıdaki muhalefeti daha da arttırabilirdi. Bu durumun bertaraf edilebilmesi için güvenilir bir adayın papalık makamına getirilmesi gerekmektedir. Iustinianus, İtalya'daki bu kaotik ortamın iyileştirilmesi için, papalık temsilcisi olarak görev yaptığı esnada dikkatleri üzerinde toplayabilmeyi başaran Pelagius'u uygun görmüştür. İkili arasında yapılan görüşmelerde, "üç bap" fermanını onaylaması şartıyla Pelagius papalık makamına seçilmesi sağlanır. Pelagius'un Iustinianus tarafından papa olarak görevlendirilmesi, Roma'da düşmanca karşılanmasına neden olmuştur.

Ayrıca Roma teoloji alanında olduğu gibi siyasi olarak da karışık bir durum içerisindeydi. Iustinianus Afrika'dan sonra İtalya'da da *reconquista* ideolojisini başarıya ulaştırabilmiş ve 556 yılında Ostrogotlar ile savaş sona ermiştir. Dolayısıyla Iustinianus, siyasi bir başarının getirmiş olduğu imkânlar ve Papa Pelagius'un desteği

⁵⁰² Price 2009, s. 219-269.

⁵⁰³ *Lib.Pont.* 61.9

sayesinde Roma ile Ravenna'daki piskoposların konsil kararını onaylamalarını beklemektedir. Ancak Roma, savaşın getirdiği yıkımdan üstüne düşeni fazlasıyla almıştır. Totila tarafından senatörlerin çoğu öldürülmüş, geri kalanı ise kenti terk etmek zorunda kalmıştır. Bu duruma ek olarak kıtlık ve veba İtalya'daki yaşamı nerdeyse durma noktasına getirmiştir. *Reconquista* ideolojisi başarıya ulaşmış olmasına rağmen, dini, siyasi ve kültürel bir merkez olan Roma ihtişamını kaybetme noktasına gelmiştir. Roma başta olmak üzere İtalya'daki bu durum Pelagius'a karşı piskoposların olumsuz tutumlarıyla birleştiğinde, papanın otoritesinin sarsıldığını ve dolayısıyla yaptırımlarının işe yaramadığı görülmektedir. Ne *reconquista* ideolojisinin getirmiş olduğu siyasi başarı ve ne de imparatorluğun dini politikalarını devam ettirmeyi teyit eden güvenilir bir papanın varlığı, İtalya'daki karmaşık yapıyı sonlandıramamıştır.

Bir yandan “üç bap” fermanını kabul ettirmek diğer yandan Roma'nın gücünü yeniden tesis etmek ile karşı kaşıya kalan Pelagius, yoğun bir çaba sarf etse de başarılı olamamıştır. Pelagius'un kendisine karşı ciddi bir muhalefetin de olduğunu göz önüne alırsak papalık makamının içerisinde bulunduğu şartlar daha da belirginleşmektedir. Bu şartlar altında Pelagius, uzlaşmacı bir strateji benimseyerek, batılı Hristiyanların büyük çoğunluğunu geri kazanmayı amaçlamıştır. Ancak büyük oranda muvaffak olamamıştır. Afrika ve Illyricum piskoposları Roma ile ilişkilerini sonlandırmışlardır. Birçok İtalyan piskopos “üç bap” fermanını kabul eden Pelagius ile iletişimi kesmişlerdir. Galya' da ise yeni papanın heretik olabileceği endişesi baş göstermiştir.⁵⁰⁴ Yalnızca Ravenna piskoposu Pelagius'a karşı ılımlı yaklaşmaktadır.⁵⁰⁵ İtalya'daki bu kaotik durum 568 yılındaki Lombard işgali ile daha da derinleşmiştir.

⁵⁰⁴ Sotinel, 2005, s. 285,

⁵⁰⁵ Humphries, 2000, sç 544; Sotinel, 2005, s. 285.

2.6. Dinsel Çoğulculuğa Karşı Ortodoksluk

Iustinianus, inançlı bir Hristiyan olarak dünyaya gelmesini sağlayan Tanrı'ya, tüm imparatorlukta tek tip bir inanç sistemi inşa ederek sadakatini göstermeyi amaçlamıştır. Elde edilmesi amaçlanan bu tek tip inanç, birleştirici bir faktör kabul edilen Ortodoksluk olmalıdır.

“Çünkü biz Katolik Kilisesi'ne, Ortodoksluğa ve kutsal inancımıza uymayan her insanı heretik olarak adlandırıyoruz.”⁵⁰⁶

Bu yüzden tüm ayrılıkçı gruplar Ortodoksluk çatısı altında birleştirilmelidir. Iustinianus nazarında “inaç birliği” Ortodoksluk üzerine kuruludur ve adeta vatandaşlık için bir ön koşuldur.⁵⁰⁷ Iustinianus'un bu amacı Procopius tarafından da belirtilmektedir:

“Tanrı'ya olan inancın, kendisinden önce yapılan hatalar nedeniyle yolunu kaybettiğini tespit ederek, bu tür hatalara yol açan tüm yolları ortadan kaldırdı ve “ tek bir itikat sisteminin” sağlam bir zemine oturtulmasını amaçladı.”⁵⁰⁸

Iustinianus'un ayrılıkçı olarak gördüğü gruplar içerisinde en dikkat çekeni paganlardır. Paganların imparatorluk nezdinde var olmaları, Hristiyanlığın hâkim bir din olması ile paralel ilerlemiştir. Yaşanan bu dinsel dönüşüm, pagan kültü ve tapınaklarını hedef almış ve böylelikle paganizmin yok edilme süreci de başlamıştır. Theodosius'un Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi akabinde başlatılan kovuşturmalar neticesinde Paganizm Hristiyanlık için bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Ancak, imparatorlar paganlara karşı yasalar vasıtasıyla önlemler almışlarsa da, uygulama konusunda esnek davranmışlardır.⁵⁰⁹ Bu nedenle VI. yüzyıla gelindiğinde imparatorluğun her köşesinde az da olsa pagan izleri bulunması mümkündür.

⁵⁰⁶ CJ 1.5.12.4.

⁵⁰⁷ Demetrios Constantelos, “Paganism and the State in the Age of Justinian” **The Catholic Historical Review** 50/3, 1964, s. 374.

⁵⁰⁸ Proc. *De Aedificiis*, I.I.9. Procopius eleştirel bir bakış açısıyla kaleme aldığı *Historia Arcana* da dahi Iustinianus'un gününün teolojik ihtilaflarına karşı yoğun ilgisine ve Ortodoksluk haricindeki gruplara karşı kararlılığını vurgulamaktadır. Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 13,7.

⁵⁰⁹ Constantinus kurban törenlerinin yasaklanmasına dair bir yasa çıkartmış olsa da, dinsel uzlaşma politikasını benimsemiş olduğundan yasanın uygulanmasını mecbur kılmamıştır. Halefi ve oğlu II.

Iustinianus Ortodoksluğun önünde paganları gerçek bir tehdit olarak görmekteydi. Paganlar, Geç Antikçağın klasik öğrenimine hâkimdirler ve dolayısıyla Pagan; mitoloji, felsefe ve retorığı iyi bilme anlamına gelmektedir.⁵¹⁰ Dolayısıyla paganlar eğitilmiş kişiler ve aynı zamanda aristokratlardır. Bu yüzden paganlar, Iustinianus'un iktidarına karşı bir tehdittirler. Iustinianus, düşmanlarını aynı zamanda Tanrı'nın da düşmanı olarak görmekteydi.⁵¹¹ İmparatorun paganlara yapılan kovuşturmaları siyasi muhaliflerini ortadan kaldırmak için bir propaganda olarak kullanmıştır. İmparatorun bu bakış açısında klasik olarak eğitim almış aristokratlar ve bürokratik seçkinler paganlar ile birlikte aynı kategorideydi. Ayrıca bu muhaliflerin pagan olmasına gerek yoktu. Iustinianus'un hizmetinde bulunan yüksek memurlar Hristiyan olsalar bile paganlık ile suçlanabilirlerdi. Tek suçları Iustinianus'a muhalif olmaları ya da kayda değer derecede zengin olmalarıydı. Procopius da, Iustinianus'un düşmanlarını paganizm ile suçlayarak mülklerine el koyduğunu belirtmektedir.⁵¹² İmparator böylece, hem muhaliflerini etkisiz hale getirdiği gibi, imparatorluğun her alanda restorasyonunu sağlayabilmesi için gerekli olan parayı da tedarik etmiş olmaktadır. Pagan (veya Hellen) kelimesi artık tam bir entelektüel, sosyal veya politik kimlik oluşturmuyordu ve dolayısıyla paganizm suçlaması iktidarın gücünü göstermesinin önemli bir parçasıydı.⁵¹³

Iustinianus 527 yılında I. Iustinus ile ortaklaşa yönetimi esnasında Paganlar, Heretikler Maniciler, Montanistler ve Samaritanlar hakkında kapsamlı bir ferman yürürlüğe koymuştur.⁵¹⁴ Hakiki inanç sistemin dışında kalan paganlar en şiddetli zulme Iustinianus döneminde maruz kalmışlardır. Iustinianus'un paganlığı geniş çapta ortadan kaldırmakta kararlıydı. İlk kovuşturmalar Iustinianus'un yönetimi ele geçirmesinden kısa bir süre sonra 528-529 yıllarında, başkent dâhil olmak üzere tüm büyük kentlerde ve kırsal kesimde uygulanmıştır. Iustinianus, sivil devlet yöneticilerini ve piskoposlardan oluşan bir heyet kurmuş ve onları Constantinopolis

Constantius yasanın uygulanmasını mecbur kılmış ve "her yerde ve her kentte tapınaklar derhal kapatılmalı ve günah işleme imkanı kalmaması için buralara insanların girişi yasaklanmalıdır" diye buyurmuştur. Bkz. Mitchell, 2016, s. 360. I. Theodosius, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul etti ve paganizmi tamamen ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulundu. 451 yılında İmparator Marcianus, kapatılmış olan tapınakların yeniden açılmamasını ve kurban törenlerinde bulunan kişilerin tespit edilmesi halinde mallarına el konulacağını bildirmiştir. Bkz. Evans, 2001, s. 66

⁵¹⁰ Mitchell, 2016, s. 330.

⁵¹¹ Maas, 1992, s. 65.

⁵¹² Proc. *Historia Arcana*, 11.31.

⁵¹³ Maas, 1992, s. 65.

⁵¹⁴ *CJ* 1.1.5; *CJ* 1.5.18.

dahil olmak üzere ülkenin her yerindeki paganlara karşı soruşturmalarda görevlendirmiştir.⁵¹⁵ Bu ilk tasfiyede Constantinopolis'te gibi yüksek mevkilerde görev alan devlet memurları yargılanmış ve mallarına el konulmuştur. İsmi bilinenler arasında Heliopolisli Pegasus, Macedonius, *quaestor* Thomas, *patricius* Phocas bulunmaktadır. Asclepiodotus adında saygın bir kişinin de intihar ettiği bilinmektedir.⁵¹⁶ Bu kişiler ile aynı statüdeki başkent dışındaki devlet memurları da aynı muameleye maruz kalmışlardır.⁵¹⁷ 529 yılındaki ilk kovuşturmalar hakkında bilgi veren Malalas'a göre, paganlara karşı işkence, kamçılama, tutuklama ve mallarına el konma gibi zulümler geniş çapta uygulanmıştır.⁵¹⁸

İkinci kovuşturmalar 545-546 yılları arasında yaşanmıştır. Iustinianus'un paganlar ile mücadelesi bölgesel olmayıp, tüm imparatorluk sınırlarını kapsamaktadır. Bu yüzden paganları eski inançlarından dönmeye zorlamak için ülkenin her tarafına misyonerler gönderilmiştir. Bu misyonerlerden en ünlüsü Efesli Ioannes'tir. Iustinianus'un bu kararında doğuda ortaya çıkan veba salgını etkili olabilir. Bu felaketin yaşanma sebebi olarak paganlar olarak görmüş ve veba salgınının bitirilmesinin sağlanması için Efesli Ioannes'e geniş yetkiler verilmiştir. Batı Anadolu'da Phrygia (Frigya), Lidya, Karia (Karya) gibi kentlerde çok sayıda pagan yaşamaktadır. Bölgede yaşayan paganlara Hristiyanlığa dönmeleri için güç kullanılmış, tapınakları yıkılarak yerlerine kiliseler ve manastırlar inşa edilmiştir. 542 yılında bu bölgelere misyoner olarak gönderilen Monofizit Ioannes, 70.000 kişinin paganlıktan vazgeçtiğini ve 12 manastırın inşa edildiğini iddia etmektedir.⁵¹⁹

Libya'nın iç kesimlerinde bulunan Zeus, Amon ve Büyük İskender adına yapılmış olan tapınaklar da Iustinianus dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. İmparator, tapınağı yıktırarak Bakire Meryem'e adanmış bir kilise inşa ettirmiştir.⁵²⁰ Mısır'daki Osiris ve Isis'e adanmış Philae tapınağı da, güneyindeki komşuları Blemmyler ve Nobatia'lıların İmparator Diolectianus ile yapmış oldukları bir anlaşma sonucu ibadete açık bir haldeydi. Iustinianus, bu müsamahayı artık devam

⁵¹⁵ *CJ*, I. 11.9; Bury II, 1958, s. 367

⁵¹⁶ Malalas, *Chronicle*, 18.42; Bury II, 1958, s. 368; Constantelos, 1964, s. 375; Maas, 1992, s.60.

⁵¹⁷ *CJ*. 1.11.10.

⁵¹⁸ Malalas, *Chronicle*, 18.42.

⁵¹⁹ Bury II, 1958, s. 371; Evans, 2001, s. 249.

⁵²⁰ *Proc. De Aedificiis*, 6.2.14-20.

ettirmeyerek, Narses'i tapınağı yıkması ile görevlendirmiştir. Rahipler tutuklanmış ve kutsal semboller Constantinopolis'e gönderilmiştir.⁵²¹

Misyonerlerin Constantinopolis'e dönmesinin ardından, başkentteki paganlar geniş çaplı yaptırımlara maruz kalmışlardır. Bu yaptırımlardan etkilenenler arasında üst düzey devlet memurları ile birlikte gramerciler, sofistler, avukatlar ve doktorlar da bulunmaktadır. İlk kovuşturmadan kurtulan Phocas tekrar paganlık ile suçlanmış ve imparatorun emri ile herhangi bir dua veya tören olmadan defnedilmiştir. Iustinianus'un paganlar için son kovuşturması ise 562 yılında gerçekleşmiştir. Malalas, paganların tutuklanıp teşhir edildiğini, kitaplarının iğrenç tanrıların imgeleri ile heykelleriyle birlikte yakıldığını belirtmektedir.⁵²²

Iustinianus'un Paganlara karşı yaptırımlarının en tartışmalı konusu ise; 529 yılında Atina Akademisi'nin kapatılmasıdır. Felsefe çalışmaları Pagan Atina ve Hristiyan İskenderiye'de yoğun bir şekilde devam etmiştir. Özellikle Atina, Platonculuğun Geç Antik versiyonu olan Neoplatonizmin yuvası konumundadır. Neoplatonistler, Aristoteles ve Stoacılığın bazı görüşlerini birleştirip yeniden yorumlamışlar ve Platon'un öğretileriyle uyumlu hale getirerek, kendi eğitim sistemlerini oluşturmuşlardır. Pagan felsefesinin son safhası olarak kabul edilen bu akımın en ünlü düşünürleri, Plotinus, Porphyry, Iamblichus ve Proclus ve İskenderiye'li Hypatia'dır.

Neoplatonizmin temsilcileri olan Atina ve İskenderiye'nin, Hristiyanlığın etkisi nedeniyle farklı bir gelişim süreci izledikleri görülmektedir. Plutarch adlı bir Atinalı tarafından IV. yüzyılın sonunda tekrar kurulan Atina Akademisi, pagan felsefesinin saygı gören merkezlerinden biri olmuş ve Doğu Akdeniz'in dört bir yanından çok sayıda öğrenci çekmeye başlamıştır.⁵²³ Ancak Plutarch'ın ardılları Proclus ve Marinus döneminde Atina'daki Hristiyanlar ile anlaşmazlıklar baş göstermiştir.⁵²⁴ Bu olay Atina Akademi'sinde durağan bir dönemin yaşanmasına sebep olsa da İskenderiye Akademi'sinde yaşanan gelişmeler ile olayın seyri değişmiştir. 488-489 yıllarında İskenderiye'deki filozoflar, İmparator Zeno'ya karşı

⁵²¹ Procopius, *Bell. Pers.* 1.19.27-37.

⁵²² Malalas, *Chronicle*, 18.136.

⁵²³ Edward Watts, "Justinian, Malalas and the End of Athenian Philosophical Teaching in A.D. 529" *The Journal of Roman Studies*, 2004, s. 169.

⁵²⁴ Christian Wildberg, "Philosophy in the Age of Justinian", *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 329.

isyan ile ilişkilendirilmişlerdir. Bu ilişkinin doğruluk payı tam olarak bilinmese de imparator, İskenderiye'deki filozoflara karşı şiddetli yaptırımlarda bulunmuştur. Bu yaptırımlardan dolayı birçok filozof İskenderiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır ki; bunların arasında Atina'ya giden Damascius da bulunmaktadır. Baskılar neticesinde İskenderiye'den kaçmak zorunda kalan Damascius, 515 yılında Atina Akademisi'nin yönetimini ele geçirmiş ve tekrardan akademiye entelektüel bir merkez haline getirebilmeyi başarmıştır. Ancak Iustinianus'unpaganlara karşı yaptırımları, Atina Akademisi'nin tarih sahnesinden silinmesine giden yolu başlatmıştır.

Atina Akademisi'nin kapanmasına dair görüşlerin dayanak noktasını *Codex Iustinianus* (1.5.18; 1.11.9 ve 1.11.10) ve Malalas'ın *Chronographia* adlı eserinde 529 yılındaki (18.47) sözleri oluşturmaktadır. *CJ*'daki paganlara karşı belli başlı yasalar şunlardır: 1.5.18: Ortodoks olmayan vatandaşların öğretmenlik yapabilmelerini, devlette çalışabilmelerini ve maaş almalarını yasaklamaktadır. Özellikle 1.5.18-4'de yalnızca Ortodoks inancına mensup olanların öğretmenlik yapabileceği ve kamu ücretlerini alabileceği açık bir şekilde belirtilmiştir. 1.11.9: Pagan batıl inançlar araştırılmalı ve failleri cezalandırılmalıdır. 1.11.10: Vaftiz olmayanlar ve vaftiz olmayı reddedenler pagan olarak tanımlanmakla beraber paganların vaftiz olmaları teşvik edilmektedir. Vaftiz olmayı reddedenler öğretmen olmaları ve devletten maaş almaları yasaklanmalı; Paganlar çocuklarını Hristiyan itikadına göre yetiştirmeli; Yasaya uymayanlar sürgün veya mallarının müsadere edilmesiyle cezalandırılacaktır. Bu gibi cezalar Manicileri de kapsamaktadır. 1.11.10.4: Gizli bir şekilde kurban kesmek ve pagan inancını devam ettirmek ölüm cezası uygulanacaktır.

Iustinianus'un yasalarında Atina Akademisi'nin kapatılmasına dair spesifik bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Iustinianus'un paganlara karşı sert yaptırımlarını içeren bu yasaların tam tarihleri belirsizdir. Watts *CJ* 1.5.18'in 529 yılını işaret ettiğini, *Codex Iustinianus*'un ikinci baskısının yayınlandığında, yani 529 ile 534 yılları arasında da *CJ* 1.11.9 ve 10'un eklendiğini belirtmektedir.⁵²⁵ Ancak *CJ* 1.5.18'in Atina Akademisi'nin kapandığı 529 yılına denk gelmesi dikkat çekicidir. Açık bir şekilde paganların öğretmenlik yapamayacağı ve devletten maaş alamayacağı belirtilmektedir. Roma İmparatorluğu'nda gramer, retorik ve felsefe

⁵²⁵ Watts,2004, s. 179; Evans, 2001, ss. 65-78.

öğretmenlerinin devletten maaş almaktadırlar. Ancak Atinalıların kendi varlıklarından ve büyük özel bağışlardan kayda değer derecede gelir elde ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla yasalarda belirtilen devletten maaş alamayacakları ibaresinin Atinalılar üzerindeki hükmünün önemi tartışmalıdır. Keza öğretmenlik faaliyetlerinin de okul liderinin evinin mahremiyetinde gerçekleştiği bilinmektedir.⁵²⁶ Atina Akademisi'nin 529 yılında kapatıldığına dair kanıtları Malalas belirtmektedir.

“Consul Decius döneminde (529) imparator bir yasa çıkardı ve Atina’da kimsenin felsefe öğretmemesi ve yasaları yorumlamamasını yasakladı.”⁵²⁷

Malalas, Iustinianus'un aynı yıl içerisinde *Codex Iustinianus*'un bir kopyasını Atina ve Beyrut'a gönderdiğini de belirtmektedir.⁵²⁸ Malalas'tan edindiğimiz bilgiye göre, Pagan veya Hristiyan fark etmeksizin tüm Atinalılar'ın felsefe öğretmesinin yasaklandığıdır.⁵²⁹ Ancak *CJ* 1.5.18 ve I.11.10'da paganların konu ne olursa olsun öğretmenlik yapamayacağını, Hristiyanların felsefe de dahil çalışmak istedikleri her konuda öğretmenlik yapabileceğini anlamaktayız. Bu noktada Malalas ve *CJ*'nin anlatmak istedikleri farklı yerlere işaret etmektedir. Ancak Malalas'ın genel olarak orijinal yasaların içeriğini ve yapısını koruduğunu dikkate almalıyız.⁵³⁰ Bu noktada *CJ* ile birlikte Malalas'ın söylemlerini de dikkate almamız gerekmektedir.

Malalas, ve *CJ* ile edindiğimiz bilgiler neticesinde Atina Akademisi'nin kapatılması nasıl gerçekleşmiştir ve Atina'lı filozoflar bu durumdan nasıl etkilenmişlerdir? Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, bu süreç oldukça tartışmalı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem içerisinde en önemli kaynağımız olan Procopius, bu konu hakkında sessizliğini korumaktadır. Dolayısıyla filozoflar hakkında bilgi edinebileceğimiz tek kaynak Agathias'tır. Agathias, Iustinianus ile savaşı devam ederken Filozof Kral olarak ün salmış Sasani Kralı I. Hüsrev'in daveti üzerine Damascius'un da aralarında bulunduğu yedi filozofun Atina'dan ayrıldıklarını belirtmektedir.⁵³¹ Filozofların Atina'dan ne zaman ayrıldıkları

⁵²⁶ Wildberg, 2005, s. 331.

⁵²⁷ Malalas, *Chronicle*, 18.47.

⁵²⁸ Malalas, *Chronicle*, 18.38.

⁵²⁹ Malalas'ın görüşlerinin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Watts, 2004, ss. 168-182.

⁵³⁰ Watts, 2004, s. 172. Ayrıca bkz. Roger D. Scoot, “Malalas, the Secret History and Justinian's Propaganda” *DOP* 39, 1985, ss. 99-110.

⁵³¹ Agathias, 2.30.3-4. Sasani başkenti Ktesifon'a giden yedi filozofun adı bilinmektedir: Damascius, Simplicius, Eulamius, Priscianus, Hermes, Diogenes, Isidore.

konusunda farklı görüşler mevcuttur.⁵³² I. Hüsrev Atina'da 529 yılından yaklaşık iki yıl sonra 13 Eylül 531 yılında tahta geçmiştir. I. Hüsrev'in 531 yılında tahta geçtiği göz önüne alındığında, bu tarihten daha evvel filozoflar ile ilgili bir girişimde bulunamayacağı aşikârdır. Bu da demektir ki; 529 yılında *CJ* 1.5.18'in yayınlanmasının ardından filozoflar iki yıl daha Atina'da kalmışlardır. Bu süre zarfında pagan karşıtı yasalara rağmen Atina'da kalabilmeleri, yukarıda değinmiş olduğumuz filozofların kayda değer derecedeki kişisel kaynakları ile bağlantısı ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Ancak *CJ* 1.11.10 gibi ciddi yaptırımların 531 yılı civarı gibi yayınlandığı göz önüne alındığında, filozofların Atina'yı terk etmekten başka bir çaresi kalmamıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Malalas'ın ifadelerini de dikkate alan Watts'ın Atina Akademisi ve Iustinianus hakkındaki değerlendirmesi önem kazanmaktadır: Malalas'ın *Chronographia* eserinde verdiği bilgiler ışığında Atina'da felsefe öğretimi 529 yılında yasaklandı. Ardından Hristiyanlığa geçmemekte direnen paganlara sürgün ve mallarının müsadere edilmesi gibi ağır koşulları içeren pagan karşıtı yasa 531 yılında yayımlandı. Bu durum ise; filozofların Atina'dan Sasanilere gitmesine neden olmuştur.⁵³³

Tüm bunları göz önüne aldığımızda Iustinianus yasalarında Atina Akademisi'nin kapatılması için bir yaptırımda bulunmamış olsa bile, filozofların geleneksel dini inançlarını yaşamalarının engellenmesi, kamusal haklardan mahrum bırakılması gibi yaptırımlar uygulamıştır. Bu durum ise, imparatorluk ve filozoflar arasında bir uçurum oluşmasına ve filozofların Atina'yı terk etmelerine neden olmuştur. Ancak Atina'dan ayrılmak filozoflar için sonun başlangıcıdır. 532 yılında İmparator Iustinianus ve I. Hüsrev, "Ebedi Barış" olarak bilinen antlaşmayı imzalar. Agathias'ın belirttiğine göre antlaşmaya filozoflar ile ilgili bir madde eklenmiştir: Filozofların evlerine dönmelerine izin verilmesine, geleneksel dini inançlarını değiştirmek veya herhangi bir görüşü kabul etmeye zorlanmayacaktır. I. Hüsrev, bu maddelerin kabul edilmesinde ısrar etmiş ve uygulamaya bağlı olarak antlaşmayı onaylamıştır.⁵³⁴ Procopius, antlaşma içersinde böyle bir maddeden

⁵³² Cameron, I. Hüsrev'in 13 Eylül 531'e kadar saltanatının başlamadığını, böylece Atina'daki filozofların, Hüsrev'in ününü duyamayacaklarını ve bu sebeple filozofların seyahatlerinin 532 yılına kadar gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz. Cameron, 1969, s. 13. Watts, Cameron'ın açıklamasını kabul etmekle birlikte, filozofların 531 yılının sonlarında Atina'dan ayrıldıklarını belirtmektedir. Watts, 2004, s. 180

⁵³³ Watts, 2004, ss. 168-182.

⁵³⁴ Agathias, 2.31.4.

bahsetmemektedir. Dolayısıyla maddeyi Damascius'un yazdığı ve Agathias'ın da ondan alıntı yapmış olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir.

Bu madde gereğince Agathias, sorunsuz bir şekilde filozofların Atina'ya döndüklerini belirtse de,⁵³⁵ filozoflar hakkında birçok spekülasyon ortaya atılmıştır. Bu spekülasyonların dayanak noktasını Simplicius'un Aristoteles'in eserleri üzerine yapmış olduğu çalışmalar oluşturmaktadır. Cameron, Simplicius'un bu çalışmaları yapabilmesi için Atina'ya dönüp, kütüphaneden yararlanması gerektiğini savunmaktadır.⁵³⁶ Bu Akademi'nin 529 yılında kapatılmasından sonra, Atina'da felsefe çalışmalarının devam etmesi anlamını taşımaktadır. Blumenthal ise, felsefeyi öğrendiği yere İskenderiye'ye döndüğünü savunmaktadır.⁵³⁷ Diğer yandan Simplicius'un, Ktesinephon'dan ayrıldıktan sonra Harran (Carrhae)'ya yerleştiği ve kalan yaşamını burada devam ettirdiği yönündedir. Eğer bu iddia doğru ise; Yunan Felsefesi'nin İslam Dünya'sına etkisi bakımından önem taşımaktadır.⁵³⁸ Filozoflar hakkında farklı görüşlerin olması, net bir sonuca ulaşmamızı ve Akademinin kapatılmasından sonra Atina'daki felsefi hayat hakkında bilgi edinmemizi engellemektedir.

Neoplatonizmin diğer önemli bir kalesi kabul edilen ve Hypatia gibi ünlü bir filozofa ev sahipliği yapmış İskenderiye yaptırımlarda nasıl etkilenmişti? Neoplatonist filozof Olympiodorus, özellikle *CJ. 1.11.10*'daki yaptırımlar ile oluşan muhalefete rağmen 560 yılına çalışmalarını devam ettirebilmiştir. İskenderiye'deki bu farklılığı Watts, İskenderiye'nin 480 yılının sonlarında dini konulardaki tutumunu değiştirdiğini ve sonuçta Malalas tarafından tanımlanan yasalar çerçevesinde devam etmesine izin verildiğini belirtmektedir.⁵³⁹ İskenderiye felsefi çalışmalarında Atina'ya nispeten daha ılımlı ve daha az metafizik bir yorumlama tekniğine yönelmiştir. Bu sebeple İskenderiye geleneksel olarak somut bilimin öğrenme merkezi olmuştur. Ayrıca İskenderiye imparatorluk içerisinde önde gelen kilise merkezlerinden biridir ve derslere katılan büyük bir Hristiyan entelektüel topluluğuna sahiptir.⁵⁴⁰ İskenderiye çevresinde Hristiyanlığın bu denli güçlü olması,

⁵³⁵ Agathias, 2.31.2.

⁵³⁶ Cameron, 1969, ss. 23-24.

⁵³⁷ Henry J. Blumenthal, "529 and Its Sequel: What happened to the Academy?" *Byzantion* 48/2, 1978, ss. 373-380.

⁵³⁸ Cameron, 1993, s. 134.

⁵³⁹ Watts, 2004, ss. 178-179.

⁵⁴⁰ Wildberg, 2005, ss. 324-325.

paganların Atina'ya nazaran daha pasif bir pozisyonda olmalarına ve baskın bir ideolojiyi benimseyememelerine neden olmuştur. Öyle ki, İskenderiye'nin önde gelen Hristiyan filozoflarından olan Philoponus, Atina Akademisi'nin kapanması ile eş zamanlı olarak Proclus'un düşüncelerine karşı çıkan çalışmalar kaleme almıştır. İmparatorluğun politik gündemine uygun düşen bu tavrı, İskenderiye piskoposluğunun desteğinin kazanılması anlamı taşımaktadır.⁵⁴¹ İskenderiye'nin Atina'ya kıyasla bu farklı duruşu ve yaklaşımı onları Iustinianus'un yasaları karşısında korunaklı kılmıştır ve Arap fetihlerine kadar felsefik çalışmalarda bulunmalarına müsaade etmiştir.

Iustinianus'un Paganlara karşı yaptırımları Manicileri, heretikleri ve eşcinselleri de kapsamaktadır: *“Biz Heretik olarak, lanetlenen Maniciler gibi diğer tüm insanları (Ortodoks inancının dışında kalanlar) kastettik.”*⁵⁴² Manicilerin, heretiklerin ve homoseksüellerin bu yaptırımlara maruz kalmaları, yalnızca putperestlik ile ilgili değildir. Bu gruplar aynı zamanda yasal olarak belirlenmiş kurallardan bir sapma olduğunu göstermektedir. Honore bu konuya dikkat çekmektedir:

*“Heretiklere, paganlara ve eşcinsellere karşı yasalar uzun süredir devam ediyordu ve sık sık yenileniyordu. Fakat şimdiye kadar Ortodoks olmayan inançları veya cinsel zevkleri tamamen sonlandırmak için merkezi veya yerel yönetim tarafından ciddi bir girişimde bulunulmamıştır. Iustinianus bunların hiç birisine karşı hoşgörü göstermedi. Aksine, yasaların uygulanmasındaki gevşeklik veya gecikmenin Tanrı'nın öfkesini kendine ve imparatorluğa getireceğini düşünüyordu.”*⁵⁴³

Iustinianus'un Atina'daki felsefi hayatı yıkan yasal yaptırımları her türlü Hristiyan heretikleri hedef aldığı gibi Maniciler, Montanusçular, Samariler, Pagan ve Yahudileri de kapsamaktaydı.⁵⁴⁴ Bu grup içerisinde Ortodoks kilisesinin otoritesine gerçek bir tehdit oluşturan Montanistler ayrı bir öneme sahiptir.

⁵⁴¹ Evans, 2001, s. 70. İmparatorluğun politik gündemine uygun hareket eden Philoponus hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wildberg, 2005, ss. 324-328.

⁵⁴² CJ 1.5.12.2

⁵⁴³ Honore, 1978, ss. 14-15.

⁵⁴⁴ CJ. 1.5

Montanistler, Ortodoksluğa bilhassa “yeni peygamberliğe” olan inançlarıyla meydan okuyorlardı yani; Tanrı’nın iradesi havariler çağından bile kendi peygamberleri vasıtasıyla devam ediyordu.⁵⁴⁵ Bu görüşleri gereğince yasa dışı ilan edilen Montanistler, Iustinianus tarafından da ciddi yaptırımlara ve ölüm cezalarına maruz kalmışlardır. Montanistlerin merkezi olarak kabul edilen Pepuza’da Ortodoks Hristiyanlığa döndürmek için askeri müdahalelerde bulunulmuştur. Ancak bu durumda Montanistler kiliselerine kapanıp kendilerini ateşe vermişlerdir.⁵⁴⁶

Montanistlere karşı bu sert muamele Iustinianus’un Ortodoksluk haricindeki gruplara karşı şiddete başvurduğunu göstermektedir. III. yüzyılda İranlı Mani tarafından Zerdüştizm, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlıkla beslenerek Suriye, Filistin, Anadolu ve Mısır’da taraftar toplayabilmeyi başaran Maniheizm⁵⁴⁷ bu şiddetten en fazla etkilenen grup olmuştur. Maniciler, imparatorluk tarafından insanlığın en kötü düşmanı olarak kabul edilmiş ve Mani dinini yasaklayan fermanlar Iustinianus dönemine kadar çoğu imparator tarafından yayınlanmıştır. Iustinianus da Manicilere karşı sürgün ve ölüm cezalarını uygulamıştır.⁵⁴⁸ Iustinianus döneminde Manicilere karşı toplu ölüm cezası uygulandığı bilinmektedir:

“Birçok insan Manicilerin ölümcül hatalarına bağlı kaldı. Onlar evlerde buluşurlardı ve bu ahlaksız doktrini onaylardı. Tutuklandıklarında, onları Ortodoks Hristiyanlığa dönüştürmeyi ümit eden İmparatorun huzuruna alındılar. İmparator onlarla tartıştı; ancak onları ikna edemedi. Dinlerini destekleyeceklerini ve her türlü acıya hazır olduklarını korkusuzca dile getirdiler. İmparator, onların bu arzularının yerine getirilmesini emretti ve denizde yakılarak öldürüldüler. Mülklerine el kondu. Bunların arasında saygın kadınlar, soylular ve senatörler bulunmaktadır.”

⁵⁴⁵ Mitchell, 2016, s. 346.

⁵⁴⁶ Proc. *Historia Arcana*, 11.23.

⁵⁴⁷ Çelik, 1999, ss.54-55.

⁵⁴⁸ *CJ*, 1.5.11-12.

Tüm bu söylemler, Ortodoksluk dışındaki gruplara karşı eylemlerin yalnızca yasalar ile sınırlı kalmadığını ve şiddete başvurulmaktan kaçınılmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Yahudiler ve Samaritanlar da heretikler ile aynı yaptırımlara maruz kalmışlardır. Yahudilik etkisinde bir Hristiyan inancı olan Sabbatarianizm, merkezi Samaria (Samarya) olmakla birlikte Filistin ve civarında önemli diasporaları bulunmaktadır. Samaritanlar 484 yılında isyan etmişler ve Caesarea'yı ele geçirdiler. Çok sayıda Hristiyanı öldürmüşler ve Aziz Procopius Kilisesi'ni yakmışlardır..⁵⁴⁹ İmparator Zeno bunu karşılık olarak Gerizim Dağı'ndaki tapınaklarını Meryem Ana'ya adanmış bir kiliseye çevirerek, Samaritanları kamu hizmetinden yasaklamıştır. Anastasius döneminde de bir isyana kalkışmışlarsa da, bu isyan büyümeden bastırılmış.

Iustinianus tahtta geçtiğinde Samaritan tehlikesi bastırılmış bir haldeydi. Ancak Ortodoks Hristiyanlığı benimsemeleri için askeri tedbirlere başvurulması nedeniyle tekrar olaylar başlamıştır. Procopius'un kendisi de Caesarea'lı olduğundan ilk elden verilere ulaşmamız mümkündür. Procopius, Caesarea başta olmak üzere Filistinde'ki diğer kentlerdeki Samaritanların birçoğunun baskılar karşısında Hristiyan olduğunu ya da geleneksel inançlarını bırakmaktan küçük düştükleri algısına kapılarak Mani dinini benimsediklerini belirtmektedir..⁵⁵⁰ Iustinianus'un baskıcı tedbirleri Samaritanlar arasında da bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur.

529 yılında Samaritan tehlikesi yeniden baş göstermiştir. Malalas olayları şöyle anlatmaktadır:

“Filistin topraklarında ve Doğu'da yaygın olan bir gelenek vardı: Şabat Günü,, Mukaddes İncil'i okuduktan sonra, Hristiyan çocuklar Samaritlerin sinagoglarına civarında oyun oynarlar ve onların evlerini taşlarlardı. Bu bir gelenektir ve o gün Samaritanlar kendilerini saklarlardı. Fakat 529'da bir Pazar günü Samaritanlar'ın sabrı tükendi. Çocuklar

⁵⁴⁹ Malalas, *Chronicle*, 15,8.

⁵⁵⁰ Proc. *Historia Arcana*, 11.24-30.

*sinagoglarına taş atmaya başladıklarında kılıçla saldırdılar ve çoğunu öldürdüler.*⁵⁵¹

Ayrıca bu duruma ek olarak Iustinianus’a karşı, liderleri Iulianus önderliğinde silahlanmaya karar verirler. Bu isyan neticesinde çok sayıda kilise yakılmış, Hristiyanlar öldürülmüş ve mülkleri ele geçirilmiştir. Iustinianus’un bu duruma tepkisi çok sert olmuştur. Samaritanların sinagogları yıkılmış ve Ortodoks Hristiyanlardan başka kimseye miras bırakılma haklarından mahrum edilmiştir.⁵⁵² Procopius, 529 yılında Samaritanların bu isyanı sonucunda ölenleri 100.000 kişi olarak ifade etmektedir.⁵⁵³ Malalas, 20.000 kız ve erkek çocuğun ele geçirilip, köle olarak Sasani ve Hindistan topraklarına satıldığını belirtmektedir.⁵⁵⁴ Kaynakların bize vermiş olduğu sayılar abartıyı barındırmış olsa bile, Iustinianus’un Samaritanlara karşı şiddetli bir cezalandırma yöntemine başvurduğu aşıkardır. Ancak isyanın bastırılması ile olumsuz bir durum ortaya çıkmıştır. Toprak sahibi Hristiyan çiftçiler, vergileri ödemek ile zorunlu kalmışlardır.

Samaritanlara karşı bu baskı rejimi başarılı olamamıştır. Çünkü 556 yılında Yahudiler ile birleşerek Caesarea’da yeni bir isyan başlatmışlardır. Bu isyanın neticesinde kiliseler yağmalanmış, Hristiyanlar katledilmiş ve kentte görevli Stephanus öldürülmüştür.⁵⁵⁵ Iustinianus Amantius’u görevlendirmiş ve isyan kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Böylelikle imparatorluk sınırlarında Samaritanlar varlıklarını devam ettirseler bile, dini bir sorun olarak görülmeleri ortadan kaldırılmıştır.

Yahudiler nispeten de olsa ayrıcalıklı konumdadırlar. Yasaların Yahudileri kapsayacak bir şekilde genişletilmiş olmasına rağmen, Iustinianus Yahudiliği “yasal bir din” olarak tanımaktaydı. Ancak yasalardaki sert tutumu, Yahudileri “inanç birliği” ideolojisi dışında tuttuğunu göstermektedir. Bu ve benzeri uygulamalar ise; Yahudi topluluklarının Iustinianus’un otoritesini kabul etmemelerine neden olmuştur. Bunun en güzel örneği, Napoli Kuisatması esnasında Yahudilerin Iustinianus’un iktidarına karşı göstermiş oldukları dirençtir. Iustinianus’un yasalarına

⁵⁵¹ Malalas, *Chronicle*, 18.35.

⁵⁵² Nov.129; *CJ*, 1.5.

⁵⁵³ Proc, *Historia Arcana*, 11.29.

⁵⁵⁴ Malalas, *Chronicle*, 18.35.

⁵⁵⁵ Theoph. A.M. 6048; Malalas, *Chronicle*, 18. 119.

göre, Ortodoks çocuklar Yahudi ebeveynlerinden miras alamazlar.⁵⁵⁶ Yahudilerin Hristiyan kölelere ya da Hristiyan olmak isteyen kölelere sahip olmaları yasaklandı.⁵⁵⁷ Yahudilerin yeni sinagog inşa etmelerine müsaade edilmediği gibi Ortodoks mülklerini de kiralamalarına izin verilmemiştir.⁵⁵⁸ Procopius, Yahudilerin Hamursuz Bayramı'nı kutlamalarını yasakladığını ve bu yasağa uymayanlara ağır para cezasına çarptırıldığını belirtmektedir.⁵⁵⁹

..

⁵⁵⁶ *CJ.* 1.5.13

⁵⁵⁷ *CJ.* 1.3.54; *CJ.* 1.10.2.

⁵⁵⁸ *Nov.* 131.

⁵⁵⁹ *Proc. Historia Arcana*, 28.16.

3. BÖLÜM: IUSTINIANUS'UN REFORMLARI

3.1. İmparatorluğun Yönetimi: Aristokratların Yükselişi

İmparator Diocletianus'un (284-305) reformları ile doğudaki *curia* (kent meclisi) üyeleri imparatorluk hizmetinde yer almaya başlamışlardır.⁵⁶⁰ *Curia* üyeleri, varlıklı ve iyi bir eğitime sahip ileri gelen yurttaşlardır. İmparator I.Constantinus (306-337) ise; meşruiyetini kabul ettirebilmek ve Doğu Akdeniz'de resmi bir yönetim mekanizması oluşturulabilmek⁵⁶¹ için yeni bir senatör sınıfı oluşturmuştur. Bu senatörlerin büyük bir çoğunluğu *curiales* arasından seçilmişti. İmparatorun senatörlük payesini *curialis*lere sunarken çok cömert davrandığı görülmektedir.⁵⁶² Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun eski refah ve düzenine kavuşturabilmek için yüzünü doğuya çevirmiş ve bürokrasi sınıfına dâhil ettiği *curialis*leri iktidarının önemli bir destekçisi olarak görmüştür. Bu varlıklı yurttaşlar sayesinde iktidarını güvence altına aldığı gibi Akdeniz coğrafyasının zenginliğinden de yararlanabilmiştir.⁵⁶³

Bu yeni senatör sınıfı, imparatorluğun mali sistemine katkı sağladığı gibi doğuda yönetim sisteminin işleyişine de büyük oranda katkı sağlamıştır. Constantinopolis senatosuna üyelik talebinin artması sonucunda taşrada çok sayıda kamu ve askeri kurumlar açılmıştır. Bu açılan yeni kurumlar ile taşrada bürokrasinin tesis edilmesi ve gelişmesini sağlanmıştır.⁵⁶⁴ Bürokrasideki bu rolleri taşra ile başkent arasında etkili bir iletişimin kurulmasını sağlanmıştır.⁵⁶⁵ *Curiales* yöneten ve yönetilenler arasında bir köprü işlevi görmekteydiler.

II. Constantius da (337-361) bu seçkin yurttaşların senato ve eyaletlerdeki güçlerinin arttırılmasını desteklemiş⁵⁶⁶ ve hatta bu yeni senatörlerin Roma'daki rakipleri ile aynı statüyü paylaşmalarını sağlamıştır. 350 yılından sonra

⁵⁶⁰ Diocletianus'un reformları hakkında geniş bilgi için bkz. Williams Stephen, **Diocletian and the Roman Recovery**, Routledge, Londra, 1985.

⁵⁶¹ Peter Sarris, **Economy and Society in the Age of Justinian**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 182.

⁵⁶² Eusebius, VC. 4.1. Ammianus, I. Constantinus'un barbarları da yeni oluşan bu aristokratik sınıfa dâhil ettiğini belirtmektedir. Bkz. Amm. Marc, *Res Gestae*, 21.10.8.

⁵⁶³ Sarris, 2006, s.182.

⁵⁶⁴ Peter Heather, "New Men for New Constantines? Creating an Imperial Elite in the Eastern Mediterranean, **New Constantines**, (Ed. Paul Magdalino), Aldershot, 1994, s. 25.

⁵⁶⁵ Heather, 1994, s. 26

⁵⁶⁶ Jairus Banaji, **Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour and Aristocratic Dominance**, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 48.

Constantinopolis senatosu ile Roma senatosu eşit olarak kabul edilmiş ve Constantinopolis senatosuna seçilme şartı, adayların bölgesel gücü temel alınmıştır.⁵⁶⁷ II. Constantius'un halefleri de, Mısır başta olmak üzere *curialesin* bürokrasiye dâhil edilmelerini ve siyasal güçlerinin arttırmalarını desteklemişlerdi. Bu yeni aristokrat sınıfın kendilerine bahşedilen otorite sayesinde IV. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluğun yönetiminde aktif bir rol üstlenmeye başladıkları görülmektedir. Ayrıca senato mensubu aristokratlara vergi matrahının belirlenmesi, toplanması ve devlete iletilmesi sorumluluğu da verilmişti.⁵⁶⁸ Senatörlerin mali idarede görev almaya başlamaları, devlet ile ilişkilerini karmaşık bir yapıya dönmüştür. Senatörler, mali yüklerini azaltmak ya da daha da önemlisi vergi kaçırmak için *curia* üyeleri arasından seçmiş oldukları yerel aristokrat ailelere yetkilerini devretmişlerdi. Bu yetkilendirme, modern toplum öncesinde alışılmış bir uygulama olan, karşılıklı ve eşitsizlik üzerine kurulu patronaj ilişkisinin yoğun bir şekilde uygulanmasına neden olmuştur. Patronaj ilişkisi, büyük mülklere sahip güçlü yerel ailelerin oluşmasını beraberinde getirmiştir.⁵⁶⁹

İmparator Constantinus da dahil olmak üzere tüm imparatorların mali idareye dahil edilen aristokratların batı kanadında olduğu gibi devletin varlığına tehdit oluşturabilme ihtimalini gözönüne alarak gerekli önlemleri almaya çalışmışlardır.⁵⁷⁰ Ancak tüm önlemlere rağmen VI. yüzyıla gelindiğinde, büyük mülklere sahip aristokratların vergi kaçırmalarının ve rüşvetin hakim olduğu illegal bir yapılanmaya dönmelerinin önlenemediği görülmektedir. Heather'in, "... vergi sayımının kontrolü bir kişiye verildiğinde arkadaşlarına fayda sağlama, düşmanlarına zarar verme ve genellikle çok para kazanma fırsatı verir"⁵⁷¹ ifadesi, vergi kaçakçılığına yönelik bu illegal yapılanmayı açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

⁵⁶⁷ Heather, 1994, s.12.

⁵⁶⁸ Roma vergi sisteminin prensipleri günümüze açık bir şekilde ulaşmamıştır. Bu yüzden detaylar hakkındaki bilgilerimiz yüzeysel ve karmaşıktır. İmparatorluğun gelirlerinin büyük bir kısmının tarım ve hayvancılıktan elde edilen vergilerden oluşmaktadır. Erken IV. yüzyıldaki vergilendirme, *iugatio caputatio* olarak adlandırılan genel bir değerlendirme sistemine dayanmaktadır. Arazi ve baş vergisi kombinasyonu olan (*iuga*), sınıflandırılan arazi birimlerine ve üzerinde yaşayan insan sayısına (*capita*) göre hesaplanıyordu ve tahrirler on beş aralıklar ile yapılmaktaydı. Bu tahrirlerde baş vergisi verecek olan bireyler sayılıyor, kaydediliyor ve bunların mülkü nitelik ve niceliğine göre arazi vergisi için değerlendiriliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mitchell, 2016, s. 639; 643

⁵⁶⁹ Patronaj ilişkisinin detaylı ele alımı için bkz. Sarris, 2006, ss. 177-199.

⁵⁷⁰ Brown, V. yüzyıla gelindiğinde, Batı'nın zenginliğinin birkaç büyük ailenin eline geçtiğini belirtmektedir. Bkz. Peter Brown, **The World of Late Antiquity: From Marcus Aurelius to Muhammad**, Thames and Hudson, Londra, 1971, s. 43.

⁵⁷¹ Heather, 1994, s. 28.

Diocletianus ve Constantinus'un reformları ile oluşan bu devlet memurları aristokrasisinin gücü başkent sınırlarını aşarak imparatorluğun en ücra köşesinde dahi hissedilir hale gelmişti. Aristokratların bu yükselişinde İmparator I. Anastasius'un (491-518) iktidarı ayrı bir öneme sahiptir. Liebeschuetz bu dönemi “aristokratlar tarafından yönetim” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷² Bu tanımlamanın arka planında, I. Anastasius'un yönetim anlayışının senatör ve toprak sahibi aristokratların çıkarlarına uygun politikalar üzerine kurulu olması bulunmaktadır.

İmparator Anastasius'un aristokratların zenginliğini korumak için yürürlüğe koyduğu en önemli politikası sikke reformudur. Marcellinus “İmparator I. Anastasius'un, Romalıların “*terunciani*” ve Greklerin “*follares*” olarak adlandırdığı bakır sikkeleri, kendi adına yürürlüğe koyarak halk ile barışçıl bir döneme girildiğini” belirtmektedir.⁵⁷³ Ancak Marcellinus'un bu ifadesi gerçeği yansıtmamaktadır. 498-512 yıllarında *comes sacrarum largitionum* görevinde bulunan Paflagonyalı İohannes öncülüğünde yapılan sikke reformlarında, bakır sikke birimlerinde köklü değişiklikler yapılmıştı. Bu değişiklikler ile birlikte Roma bronzlarının yerini almak üzere bir seri bakır sikke piyasaya sürülmüş ve böylece küçük bronz sikkeler olan “*nummus*”un yerini büyük bakır sikke “*follis*” almıştır.⁵⁷⁴ Bu yapılan değişim mali ödemeleri kolaylaştırdığı için aristokratları memnun etmiş olsa da, alt sınıflar tarafından hoş karşılanmamıştı. Alt sınıfların tarafından bu hoşnutsuzlukları, I. Anastasius'a karşı isyanların baş göstermesine ve imparatorun “*yoksul düşmanı*”⁵⁷⁵ olarak tasvir edilmesine neden olmuştur.

I. Anastasius'un diğer bir önemli politikası da, vergi tahsilâtına kurumsal çözümler getirmesidir. Bu kurumsal çözümlerin başında *vindex* ve *pagarch* kurumlarının aktif hale getirilmesi bulunmaktadır. *Pagarch*, Anastasius döneminde ön plana çıkmış olsa da, varlığı Diocletianus dönemine dayanmaktadır. Temel görevi imparatorluk adına Mısır'da vergileri toplamak olan bu kurumda görevlendirilmenin

⁵⁷² John, H.W.G. Liebeschuetz, *The Decline and Fall of the Roman City*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 108.

⁵⁷³ Marc. Com. 498.

⁵⁷⁴ I. Anastasius'un sikke reformları için bkz. Hasan Buyruk, “Adana Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Bakır Sikkeleri”, *Sanat Tarihi Dergisi* 23/1, 2014, s.2; Oğuz Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, İstanbul, 1999, s. 27; Fiona, K. Haarer *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World*, (Arca Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 46), Francis Cairns, Cambridge, 2006, ss. 202-205.

⁵⁷⁵ Sarris, 2006, s. 201

şartı Mısır'ın önde gelen büyük toprak sahiplerinden biri olmaktı. İmtiyazlı vergi mükellefleri dâhil herkes vergileri *pagarcha* teslim etmek zorundaydı.

Vindex ve *pagarch* kurumları arasında tam bir ayrım olduğunu söylememiz çok zordur. *Pagarch* yalnızca Mısır'a özgü bir kurumdur. *Vindex* ise, I.Anastasius döneminde *praefectus praetorio* görevindeki Suriyeli Marinus tarafından tüm Roma eyaletleri düşünülerek kurulmuştur. Ancak bölgesel farklılıklar nedeniyle İskenderiye, Tripolis, Anazarva gibi birkaç kentte uygulanabilmiştir.⁵⁷⁶ *Pagarch*ın aksine kimlerin *vindex* olarak görev alabileceği büyük bir belirsizlik barındırmaktadır. Ataması ve denetlenmesi *praefectus praetorionun* sorumluluğundadır. Iustinianus dönemi öncesi, devlet kurumların satışının yaygın olarak uygulandığı göz önüne alındığında *vindex* kurumunda görev almanın bedelinin en yüklü miktarda ödemeyi yapmak olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla *pagarch*'ın aksine merkezi hükümet tarafından atanan *vindexin* yerel toprak zenginleri dışından biri olma ihtimali vardır.⁵⁷⁷

Tüm bu politikalara ek olarak, Anastasius kentlerdeki *defensor* ve *curator* gibi başlıca görevlilerin seçimini, *curiales* dâhil olmak üzere kentin ileri gelenleri ve ruhban sınıfına devretmiştir.⁵⁷⁸ Böylece kent konseyleri ayrıcalıklı konumlarını kaybetmeye başlamış ve yöneticilerin belirli gruplar arasından seçimi ile kentlerin yönetiminde yeni bir aristokratik zümre oluşturma girişimleri doruk noktasına ulaşmıştır.

İmparator Anastasius'un aristokratlar ile ortak yönetim anlayışı doğrultusunda iyi bir mali yönetim sergilemiş ve öldüğünde kaydadeğer bir hazine bırakmıştır Procopius, Anastasius'un 27 yıllık iktidarının ardından, imparatorluğun kasasında 3.200 *centenaria* altın biriktiğini belirterek ve Anastasius'u en tutumlu imparator olarak tasvir etmiştir.⁵⁷⁹ Ancak Anastasius'un toprağa dayalı zenginliği muhafaza eden bu yönetim anlayışı; siyasi, ekonomik ve hatta dini sorunlara neden olmuştur. Bu çözülmesi gereken sorunlar, Geç Antik Çağın en idealist imparatoru Iustinianus'a miras kalmıştır.

⁵⁷⁶ John, H.W.G. Liebeschuetz, "The Origins of the Office of Pagarch", *Byzantinische Zeitschrift* 66,1973, s.41; Haarer, 2006, s.208. Tripolis Denizli ve Anazarva Kilikya bölgesinde bulunan antik yerleşim bölgeleridir.

⁵⁷⁷ Liebeschuetz,1973, s. 40.

⁵⁷⁸ Liebeschuetz,2001, s. 110; Liebeschuetz,1973, s. 40.

⁵⁷⁹ Proc. *Historia Arcana*. 19,6-8; 19,5.

3.2. Iustinianus ile Aristokratlar Arasındaki İktidar Çatışması

Iustinianus, Constantinopolis'te iyi bir eğitime tabii olsa da iktidarı aristokratlara hitap etmiyordu. Anastasius döneminde en parlak dönemlerini yaşayan aristokratlar, Anastasius'un yeğenlerini ve Theodosius Hanedanlığı üyelerini desteklemekteydiler.⁵⁸⁰ Iustinus bu ihtimali bertaraf edebilmek için Iustinianus'u eş imparatorluğa yüksettikten sonra kendisinin ve yeğenin portrelerini taşıyan sikkeleri piyasaya sürmüştür.⁵⁸¹ Iustinus, siyasi kurnazlığı sayesinde Iustinianus'a karşı aristokratların muhalefetini etkisiz hale getirebilmiştir.

Ancak başkentten siyasi atmosferinde etkili olan aristokratlar, Iustinianus'a karşı cılız bir şekilde olsa da muhalefete devam etmektedirler. Iustinianus'un, bu muhalefet karşısında iktidarının meşruluğunu inşa etmesi için iki seçeneği vardır: artı veren bir hazine bırakan Anastasius gibi aristokratlar ile ortak bir yönetim anlayışı benimsemek ya da imparatorluğun mali ve idari yapısını değiştirmek için kapsamlı reformları yürürlüğe koymaktır. İmparatorluğun mali ve idari yapısını değiştirmek aristokratlara karşı bir meydan okumadır. Iustinianus aristokratlar ile işbirliği yerine iktidarını tehlikeye atarak ikinci seçeneği tercih etmiştir. Bu tercihin arka planında Anastasius ve Iustinianus'un aristokratlara karşı farklı bakış açılarına sahip olmaları bulunmaktadır. Vergilerin büyük bir kısmını kendi aralarında paylaşmak için senatörler, *curiales* ve hatta bu güçlü yapıya boyun eğmek zorunda kalan devlet memurları illegal bir ittifak oluşmuştu. Anastasius, vergilerin büyük bir kısmının hazineye ulaşmasına engel olan bu ittifaka kayıtsız kalmış ve aristokratları iktidarının bir güvencesi olarak görmüştü. Ayrıca, I. Anastasius dönemini genel olarak ele aldığımızda, askeri harcamaların ihmal edildiği ve iddialı projelerden yoksun olduğu dikkat çekmektedir. Bu yüzden hazineye aktarılan para, vergilerin sadece bir kısmını oluştursa da geriye muazzam bir bütçe kalmasını sağlamıştır.

Anastasius'un aksine Iustinianus, aristokratları *imperiuma* açık bir tehdit olarak görmektedir. Siyasi meşruiyetini aristokratların desteği yerine inançlı bir Hristiyan imajı üzerine tesis etmişti. Brown'nun belirttiği gibi, Iustinianus eğitimli

⁵⁸⁰ Alan Cameron, "The House of Anastasius", **GRBS** 19, 1978, ss. 259-76.

⁵⁸¹ Sarris, 2006, s. 205.

aristokrasinin açık vermeyen yüzünden çok, farklı görüntüsüyle imparatorluğunun Hristiyan taşralılarına kendini sevdirmişti.⁵⁸²

İmparatorun amacı senatörlerin ve *curiales*in mali sistem üzerindeki egemenliklerini bertaraf etmektir. Iustinianus, aristokratlar ile aynı kültürel değerlere sahip olmasa bile onların muhalefetini sonlandırabilecek yeteneğe, eğitime ve tecrübeye sahipti. Ayrıca, imparatorun çevresi mütevazı geçmişe sahip bir grup yetenekli insan tarafından da çevrelenmişti.⁵⁸³ Bu yetenekli insanlar arasında Belisarius, Narses gibi komutanlar ile birlikte aristokratlar ile mücadelede önemli bir rol oynayan *quaestor* Tribonianus ve *praefectus praetorio* Kapadokyalı Ioannes de bulunmaktadır. Iustinianus, kendi alanlarındaki donanımları ile dikkat çeken bu yetenekli insanlar ile birlikte aristokratlara karşı iç ve dış politikada iddialı projelere girişmiştir. Bu amaca hizmet eden iddialı projelerin başında “Birleşik Roma İmparatorluğu” fikrini savunan *reconquista* ideolojisi gelmektedir. *Reconquista* ideolojisinin ilk durağı Afrika’yı ele aldığımızda bu amacı açık bir şekilde görmektediriz. Roma’nın tahıl ve zeytinyağı ihtiyacının büyük bir kısmı Afrika’dan karşılanmaktaydı. Tahıl ve zeytinyağı ihtiyacının büyük bir kısmının temin edilmesiyle başlayan bu süreçte, yağ ihracatında önemli bir yeri olan çömlek üretimi de gittikçe talep görmeye başlamıştı. Roma’ya yapılan muazzam tahıl ihracatı ticaretle bir araya getirildiği zaman, bu yağ ve çömlek endüstrileri Afrika’yı modern bir iktisadi süper gücün eşiti haline getirmişti.⁵⁸⁴ Böylelikle Afrika Batı Akdeniz’de etkin bir ekonomik güç olabilmeyi başarmıştır. IV. yüzyılın sonlarına doğru Romalı bir yazar –biraz mübalağa ile birlikte- Afrika’nın başkenti Kartaca’yı imparatorluğun üçüncü önemli şehri olarak tanımlamıştır.⁵⁸⁵

439 yılında Kartaca’yı ele geçiren Vandallar da imparatorluk tarafından tesis edilen bu zenginlikten paylarına düşeni fazlasıyla almışlardı. Vandalların hâkimiyetinden sonra Afrika dini ve siyasi anlamda bölünmüşlük yaşasa da ekonomik yönden istikrarını devam ettirebilmeyi başarmıştır.⁵⁸⁶ Afrika’daki

⁵⁸²Peter Brown, **Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası**, (Çev. Turhan KAÇAR), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 94.

⁵⁸³ Moorhead, **Justinian**, Longman, Londra-New York, 1994, s. 31.

⁵⁸⁴ Mitchel, 2016, s. 522; Cameron, 2000, ss. 556-558.

⁵⁸⁵ Moorhead, 1994, s. 25.

⁵⁸⁶ Son yıllarda yapılan çalışmalar neticesinde, “barbarlık” ile eş anlamlı olarak anılan Vandalların Afrika’daki varlıklarını, Afrika ekonomisi için bir “yıkım” olarak değerlendirmek uygun bir yaklaşım olmaktan çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. David J. Mattingly ve Bruce Hitchner, “Roman Africa: An Archaeological Review”, **JRS** 85, 1995, ss. 165-213.

zenginliğin Vandallara geçmesi imparatorluğun ekonomisine büyük bir darbedir. Procopius, Iustinianus'un Afrika'nın zenginliğinden Vandalların faydalanıyor olmasından duyduğu rahatsızlığa dikkat çekmektedir.⁵⁸⁷

Iustinianus, Afrika'daki Vandal hâkimiyetine son vererek, Roma İmparatorluğu'nun en önemli gelirlerinden biri kabul edilen Batı Akdeniz'deki vergi sistemini ele geçirmek ve Afrika'yı imparatorluğun faydalanabileceği tarımsal bir güç merkezi haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç, aristokratların iktidara sahip olmaya kadar ulaşan güçlerini ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir. İktisadi gücün önemli bir kısmına sahip olan aristokratlara karşı *imperiumu* tek bir Roma ve Hristiyan imparator hâkimiyeti altında tesis etmek için yeni bir gelir kaynağına sahip olmak zaruriydi. İmparatorluğun mali sisteminin geniş ölçüde rahatlaması, aristokratların yönetimdeki etkinliklerini azaltmak için Iustinianus'a geniş bir manevra alanı sunacaktı.⁵⁸⁸

Reconquista ideolojisinin ikinci durağı olan İtalya'nın ele geçirilmek istenmesi de, Iustinianus için benzer bir amaca hizmet etmektedir. İmparatorluğun ihtişamının bir simgesi olan eski başkent Roma'ya tekrar hâkim olmak Iustinianus'a muazzam bir güç bahşedecekti. Eski başkent Roma ile yeni başkent Constantinopolis'i birleştirmeyi başarabilen bir imparator imajı karşısında, aristokratlar dâhil olmak üzere hiçbir muhalefetin barınamayacağı bir gerçektir.

Ancak *reconquista* ideolojisinin hayata geçirebilmesinin en önemli koşulu, imparatorluğun içinde bulunduğu mali durumdur. Afrika ve İtalya'nın ele geçirilebilmesi için büyük bir çaplı sefer gerekmektedir ve bu da imparatorluğun tüm finansal kaynaklarının seferber edilmesi anlamını taşımaktadır. Kapadokyalı Ioannes, imparatorluğun içinde bulunduğu mali şartları, Afrika seferinin arifesinde gerçekleşen tartışmalarda yüksek sesle dile getirmiştir:

“.....Zafer, savaşın sonunda tüm felaketleri kapsamaktadır...
Kartaca'ya ulaşmak için karayoluyla 140 gün ve
denizyoluyla ise bütün açık denizlerden geçilmesi gereken bir

⁵⁸⁷ Proc. *De Bellis*, 4.3.26. İmparatorluk ordusunun Afrika'ya ayak bastığında, Afrika'nın zenginliği ve Belisarius'un bu zenginlik karşısında askerlerin fevri davranışlarını engelleme girişimleri için bkz. Proc. *De Bellis*, 3.16

⁵⁸⁸ Tony Honoré, **Tribonian**, Cornell University Press, Londra, 1978, ss.53-56.

sefer yapmayı öneriyorsunuz... Erkekler başarısız olduğunda, pişmanlık anlamsızdır, ancak felaket gelmeden önce planları değiştirmenin bir tehlikesi yoktur.”⁵⁸⁹

Kapadokyalı Ioannes, Afrika seferinin yapılabilmesi için Anastasius’un geride bıraktığı muazzam hazineyi dahi yeterli olmadığını belirtmek istemiş olmalıdır. İtalya seferi ise, Afrika’ya kıyasla daha karmaşık bir süreci ve mali zorlukları kapsamaktadır. Afrika’da yıldırım hızında alınan zaferin aksine, İtalya’da savaş 536 yılından 552 yılına kadar aralıksız bir şekilde devam etmiştir. İtalya’da savaşın uzun sürmesindeki temel nedenlerden biri askeri ve maddi yardımların düzenli bir şekilde İtalya’ya gönderilememesidir. Belisarius’un Iustinianus’a göndermiş olduğu mektup, İtalya seferinin mali şartlarını en açık bir şekilde gözler önüne sermektedir:

“Askersiz, atsız, cephanesiz ve para yardımı almaksızın İtalya’ya vardık. Hiç kimsenin böyle bir tedarik almadan savaşı devam ettirebileceğini sanmıyorum. ...İtalya düşman tarafından işgal edilmiş olduğundan giderlerimizi karşılayamamaktadır... Sonuç olarak; askerlerin ücretlerinin ödeyemez hale geldik, komuta etme hakkımızı elimizden alan borçlar yüzünden emirlerimizi onlara kabul ettirmekte aciz kaldık. Bunu bilmeniz gerekir ki; ordunuzda hizmet edenlerin büyük bir çoğunluğu düşman tarafına firar etmiştir. Sadece Belisarius’u İtalya’ya göndermek yeterli olsaydı, o zaman savaş için mümkün olan en iyi planı yapmıştınız, çünkü zaten ben İtalya’dayım. Fakat savaşta düşmanların üstesinden gelmek isterseniz, diğer şartları da yapmak gerekmektedir... Hunlardan ve diğer barbar kavimlerden oluşan büyük bir ordu ve gerekli maddi yardım gönderilmelidir.”⁵⁹⁰

Belisarius’un bu mektubundan, İtalya seferinin Afrika ile kıyasla, daha çok mali soruna sebep olduğunu anlamaktayız. Ayrıca Sasaniler ile kurulan ilişkiler de, imparatorluğun mali durumunda önemli bir noktayı temsil etmektedir. Iustinianus’un Sasanilerin finansal taleplerini karşılamaya dayalı bir dış politikayı aktif bir şekilde

⁵⁸⁹ Proc. De Bellis, 3,8-17.

⁵⁹⁰ Proc..De Bellis, 7.12.

kullandığını görmekteyiz. Bu politika, Sasanilerin saldırgan batı politikasına karşı doğu sınırını güvence altına almak için seleflerinin de sıklıkla başvurduğu bir yöntemdi. İmparator Anastasius da 506 yılında yapılan anlaşma ile Sasanilere yıllık 500 pound altın ödemeyi kabul etmişti.⁵⁹¹ Iustinianus döneminde ise 532 yılında yapılan antlaşmaya göre iki devlet arasındaki barışın maliyeti 11.000 pound altındır.⁵⁹² Iustinianus'un döneminde Sasaniler ile yapılan barışın hazineye büyük bir külfet yüklediği aşıkardır.

Reconquista ideolojisi ile doğudaki Sasani tehlikesini önleme girişimlerini birlikte ele alındığında mali konularda sınırların zorlandığı bir dış politika izlendiği ve bu politika ile birlikte vergilerin büyük bir kısmının ordunun ihtiyaçlarına harcandığını görülmektedir. Ayrıca bu dış politika ile birlikte muazzam bir imar çalışması da uygulanmıştır. Bu imar çalışmalarının en başında klasik Roma mimarisinin en muhteşem eseri kabul edilen Hagia Sophia gelmektedir. Bu muazzam imar çalışmaları ile askeri harcamalar birleştğinde bir bütçe sorununun oluşması kaçınılmaz olmuştur.

Bu bütçe sorunununda oluşmasında senatörlerden, toprağa dayalı zenginliğini muhafaza eden toprak sahiplerinden ve devlet memurlarından oluşan illegal yapının konumlarını ve bağlantılarını kullanarak vergilerin büyük bir kısmının hazineye ulaşmasını engellemeleri önemli bir etkidir. Iustinianus'un iddialı projelerinin hayata geçirebilmesi için vergilerin düzenli ve tam bir şekilde başkentte ulaşması gerekmektedir. 527 yılında tek başına imparator olduktan sonra daha yüksek düzeyde imparatorluk gelirlerini toplamak için büyük toprak sahiplerinden alınan vergilerin, mali ödemelerin yapıldığı tüm arazilerin, bireylerin ve hatta malikânelerin ayrıntılı bir şekilde incelemesini yaptırmıştır. Ayrıca *praefectus praetorio* Kapadokyalı Ioannes'e yeni yaptırımları içeren kapsamlı bir mali reform çalışmasını yürürlüğe koymasını emretmiştir.

Kapadokyalı Ioannes'in öncülüğünde yapılan mali reformların amacı, hazinedeki gelir- gider dengesini sağlamaya yöneliktir. Iustinianus, bu reformlara uyulması gerektiğini kesin bir şekilde ifade etmiştir:

⁵⁹¹ Zach. *HE.*, 8,5.

⁵⁹² Proc. *De Bellis*, 1.22.

“...bu bizim en ciddi arzumuzdur ve bu nedenle çok büyük miktardaki parayı büyük savaşlardaki harcamalar için göz ardı ettik. Tanrı, Sasanileri barış şartlarına getirmemize ve Vandalları, Alanları, Berberileri ve Sicilya dâhil tüm Afrika'yı boyun eğdirmemize izin verdi. Bu bize üşengeçlikten kaybettığımız Roma'yı tekrar sahip olma fikrini aşıladı. En ağır zorluklardan dahi kaçınmak istemediğimiz için bu konuda bir değişiklik yapacağız. Ancak tebaamız için uykusuzluk, açlık ve ağır şartlarda çalışacağımızı da bildiriyoruz.”⁵⁹³

Procopius, Ioannes'in öncülüğünde uygulanan reformları, devlet memurluklarının satışını bir gelir kapısı haline dönüştüren, hazineye olan borçların bağışlanmadığı, çiftçilerin karını gasp ederek ordunun beslenmesini zorlaştıran, “yükümlülük” vergisi gibi halkın yoksullaşmasına sebep olan ağır vergileri içeren katı bir vergilendirme sistemi olarak ifade etmiştir.⁵⁹⁴ Procopius'un senato sınıfının bakış açısı doğrultusunda ifade ettiği bu bilgiler, kısmen de olsa doğrudur. Kuşkusuz ki vergi sistemi ağırdı ve aristokratlar başta olmak üzere toplumun her kesiminde büyük bir hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Bu hoşnutsuzluk tarihin en kanlı isyanı olarak tanımlanan Nika Ayaklanması'nda etkin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Iustinianus'un eş-imparator olarak ilan edildiği 527 yılından yalnızca beş yıl sonra, mali politikalar ile gücü kırılmaya çalışılan aristokratlar ve onların kışkırttığı halk politik bir tepki olarak ayaklanmışlardır. Nika Ayaklanması'na katılan kalabalığın istekleri, Iustinianus'un radikal yönetiminin en etkili kişileri olan *quaestor* Tribonianus, *praefectus praetorio* Kapadokyalı Ioannes ve Constantinopolis *Praefectus Urbis* Eustathius'u görevden alınmasını istemeye kadar ilerlemiştir.

Senatörlerin Kapadokyalı Ioannes'e bakış açısı, Procopius ile aynı doğrultudadır. Ioannes, aristokratların tabii olduğu bir eğitim sistemine sahip değildir ve ne kadar yetenekli olsa da *praefectus praetorio* görevini haksız yere işgal

⁵⁹³ Nov. 30.11.

⁵⁹⁴ Proc. *Historia Arcana*, 23,1-6; 23.11-14;23,1-6; 21,9. Procopius nazarında Iustinianus'un mali politikalarının ayrıntılı incelenmesi için bkz. Colin D. Gordon, “Procopius and Justinian's Financial Policies”, **Phoenix** 13, 1959, ss. 23-30.

etmektedir.⁵⁹⁵ Bunun yanında, herhangi bir iktidarın vergiler konusundaki hassasiyetinin destek görmesi nadir görülen bir durumdur. Ioannes'in, Iustinianus'un mali reformlarının oluşmasında önemli bir rol üstlendiğini göz önüne aldığımızda, başta halk nazarında olmak üzere tepki görmesi olağan bir durum olarak algılanmalıdır. Tribonianus'a karşı tepkiler ise, vergi sistemini yasalaştıran kişi olmasından kaynaklanmaktadır.

Başkentin sokaklarında Nika (fethet!) sloganı eşliğinde bu isteklerinin yerine getirilmesini isteyen isyancılar, kentin neredeyse yarısını ateşe vermişlerdir. Aşırıya kaçan bu eylem ve isteklerinin belki de en dikkat çeken, gelenekçi yönetici sınıfına meyilli Anastasius'un torunu Hypatius'u, Iustinianus'un yerine geçirmeye teşebbüs etmeleridir. Iustinianus; Narses, Belisarius ve Mundus'u görevlendirmiş ve 30-35.000 kişinin katledilmesi sonucunda ayaklanma bastırılabilmiştir.⁵⁹⁶ Nika Ayaklanması batırılabilmiş olsa da, Iustinianus tahtını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Nika Ayaklanması, VI. yüzyılda imparatorun temsil ettiği güç ve asıl sahip olduğu güç arasındaki farkı en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Mısır'daki bir *pagarch* ya da ülkenin herhangi bir yerindeki *vindex*, imparatorun otoritesine karşı başkaldırabilir ve hatta onu tahtından edebilirdi. Dolayısıyla Nika Ayaklanması, aristokratlar ile merkez arasındaki güç çatışmasının en bariz göstergesidir ve Iustinianus'un iktidarında önemli bir noktayı temsil etmektedir.

İmparator Nika Ayaklanması'nın bastırılmasından hemen sonra, her kentten asileri kovduğunu⁵⁹⁷ duyuran sistematik bir propaganda girişimini başlatmıştır. Iustinianus'un asilerden kast ettiği, ayaklanma esnasında halkın içine karışmış gerçek düşmanlardır; yani aristokratlardır. Bu propaganda ile siyasi manevra gücünü tamamen kendi tekeline alan imparator, artık gelenekçi yönetici sınıfı aristokratlara karşı aleni bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadelenin en dikkat çeken, senatör ve büyük toprak sahiplerinin asılsız suçlamalar ile mallarına el konulmasıdır.⁵⁹⁸ Iustinianus'un dinsel çoğulculuğa karşı verdiği mücadelenin bir kısmı politik amaç taşımaktadır. Bir senatör paganlık suçlaması ile karşılaşabilir ya da evli olmayan bir

⁵⁹⁵ Procopius'un Kapadokyalı Ioannes'e eleştirileri için bkz. Proc. De Bellis, 1.25.3; *Historia Arcana*, 22.

⁵⁹⁶ Nika Ayaklanması'nın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için bkz. **Geoffrey Greatrex**, "The Nika Riot: A Reappraisal" *JHS* 117, 1997, ss. 60-86; Cameron, 1978, ss. 259-76., Alan Cameron, **Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium**, Clarendon Press, Oxford, 1976, ss. 259-276.

⁵⁹⁷ Malalas, *Chronicle*, 476.

⁵⁹⁸ Proc. *Historia Arcana*, 19.11.3 12,1-13.

kişi eşcinsel ilan edebilirdi. Kişilerin asılsız suçlar ile itham edilmesi, zenginliklerinin ve unvanlarının elinden alınması anlamına gelmektedir.

Iustinianus, bu suçlamalar dışında kalan aristokratlar üzerinde de kişisel kontrolünü en üst seviyeye çıkarmıştır. Senatörler, statü ve rütbe dağılımında sıkı bir kontrole tabii olmuşlardır. Bu süreci Haldon'un bakış açısı en iyi şekilde açıklamaktadır:

“Senatörlerin yoğun olarak katıldığı 532 yılındaki Nika Ayaklanması'ndan sonra birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin yapısını kavramak önemlidir. Çünkü toplumdaki önde gelen unsurlar üzerinde daha büyük bir otorite kurabilmek adına, Iustinianus'un kasıtlı girişimlerini yansıtmaktadırlar. Iustinianus senatonun yapısını ve rolünü dikkatlice yeniden tanımladı: Örneğin senatorler bundan böyle consistorium (kabinede etkin bir şekilde olan ve önde gelen devlet memurlarından daha küçük bir grup) ile beraber yüksek mahkemede etkin bir rol üstlendiler. Senatör oğulları babalarından clarissimi olarak bilinen senatoryal rütbeyi miras almaya devam etmişler. Daha üst makam ve rütbe almaları ise; imparatorun iznine bağlı kalmıştır. Spectabilis statü kaybetmiş ve çoğunlukla düşük idari ve askeri pozisyonlarla ilişkilendirilmiştir. Illustres orta halli ve askeri pozisyonlara hâkim olmuşlardır. Iustinianus ayrıca eyalet yönetimlerinde yer alan kişileri – curiales sınıfı da dâhil olmak üzere- makam ve rütbe kaybına uğramalarını sağlamıştır. Sonuç olarak senatonun saraya olan bağlılığı vurgulanmış ve imparatorun senatorler üzerinde konumu güçlendirilmiştir.”⁵⁹⁹

Aristokratlara karşı tüm bu yaptırımlar, Iustinianus'un birleşik ve merkezileşmiş bir yönetim tarzı anlayışının göstergeleridir. Ancak Iustinianus'un bu yönetim anlayışında göz ardı edilememesi gereken önemli bir husus mevcuttur. Nika

⁵⁹⁹John F. Haldon, “Economy and Administration: How Did The Empire Work”, **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 39-40.

Ayaklanması bastırılmış olsa da, *praefectus praetorio* Kapadokyalı Ioannes, *quaestor* Tribonianus ve Constantinopolis *praefectus urbis* Eustathius, kalabalıkların istekleri doğrultusunda görevlerinden alınmışlardır. *Praefectus praetorio* görevine birkaç yıl önce paganizm ile suçlanan aristokrat kökene mensup Phocas atanmıştır. Phocas'ın aristokrat kökeni, muhalif aristokratların öfkelerini yatıştırmak üzere atılmış bir adım olarak düşünmek gerekmektedir. Iustinianus'un bu şaşırtıcı hamlesi, imparatorun aristokratlar ile ilişkilerini bir dereceye kadar geliştirmeye istekli olduğunun göstergesidir.⁶⁰⁰ Bu ilişki 531 yılında doğrudan kendisine bağlı sorumlu kıldığı *curatores dominicae domus*'un oluşturulmasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üç *curators*dan oluşan bu yüksek rütbeli görevliler, eski eyalet valilerinin ötesinde onur ve unvana sahiptirler. Iustinianus tarafından kendilerine bahşedilen bu güçleri, senatörleri sindirmek ve güç dengesini merkez lehine inşa etmek için kullanmakla mükelleftirler.⁶⁰¹ Dolayısıyla senatörler ve *curiales*in ile ortak bir paydada buluşulabilmesinin temel dayanak noktası, aristokratların Iustinianus'un yönetim anlayışını kabul etmeleridir. Bu yönetim anlayışında, siyasi, sosyal ve ekonomik güçleri vasıtasıyla vergilerin tam ve düzenli bir şekilde Constantinopolis'e ulaşmasını engelleyecek aristokrat bir güce yer yoktur.

⁶⁰⁰Michael Mass, **John Lydus and the Roman Past, Antiquarianism and Politics in the Age of Justinian**, Routledge, Londra- New York, 1992, s. 37.

⁶⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Jones I, 1964, ss. 426.

3.2.1. Aphrodito Kasabası ve *Autopragia* Mücadelesi

Iustinianus'un yönetim anlayışı *imperium* yetkisini herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan her alanda kullanmaya dayalıdır. Bu yönetim anlayışında aristokratların rolü, başkent otoritesini imparatorluğun en ücra köşesine yaymak ile mükellef olmalarıdır. Aristokratlar için önemli olan ise, herhangi bir otoriteye hesap vermeden başkent dâhil tüm imparatorluk sınırlarında kendi kazanımlarını devam ettirebilmektir. VI. yüzyılın dinamikleri içerisinde oluşan bu tablo, her iki tarafın beklentilerinin farklı uç noktalarda temsil edildiğinin bir göstermektedir. Nihayetinde bu farklı beklentiler, Iustinianus'un merkezi otoriteyi tesis etmek için girişimlerine neden olmuştur.

Iustinianus'un bu girişimlerini ele alan çalışmaların odak noktası Mısır'dır. Bu durumun oluşmasında, diğer bölgelere kıyasla Mısır'daki papirüslerin varlığı önemli bir etkidir. Papirüslerin günümüze ulaşması Mısır'ı, imparatorluğun diğer kısımlarına nazaran daha derin bir sosyal ve iktisadi ilişkilerin analizine imkân veren laboratuvar durumuna dönüştürmektedir.⁶⁰² Mısır'ın yanında üretim açısından zengin olan Suriye, Kilikya, Filistin, Lübnan ve Kıbrıs gibi bölgelerde de aristokratlar yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Ammianus Marcellinus da Trakya'nın zengin köylerinden, Fırat Nehri'nin kıyısındaki zengin şarap üreticilerinden ve Filistin'deki ekilebilir arazilerin kalitesinden bahsetmektedir.⁶⁰³ Ancak bu topraklar hakkındaki bilgilerimizi Mısır'ın aksine arkeolojik çalışmalardan edinmekteyiz. Bu arkeolojik çalışmalar ise, Filistin'de olduğu gibi çoğunlukla kilise, sinagog, yerleşim alanları ve mozaikler üzerinedir. Dolayısıyla tarımsal ekonominin işleyişi ve buna bağlı olarak da aristokratların durumlarının göz ardı edildiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden bu bölgelerde, aristokratlar ve sahip oldukları mülkleri hakkında bilgilerimiz kısıtlıdır.⁶⁰⁴ Elimizdeki bu kısıtlı bilgiler, imparatorluğun iktisadi hayatına dair izlenimlerimizi Mısır ile ilişkilendirmek zorunluluğuna sebep olmuştur. Mısır ve aristokratlar için ifade edilen bu genel izlenim, Liebeschuetz tarafından etkileyici bir şekilde belirtilmiştir:

“Kent konseylerinin yönetimi söz konusu olduğunda, yasaların ve papirüslerin uyumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.”

⁶⁰² Mitchell, 2016, s. 515.

⁶⁰³ Ammianus, *Res Gestae*, 19.2.2; 30.1.9; 14.8.11; 31.6.5; 31.16.3; 28.6.4.

⁶⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarris, 2006, ss. 115-130.

*Mısır'daki yönetimin her ayrıntısının başka bir yerdeki yönetim ile birebir aynı olduğu söylenemez. Ancak, Mısır'daki aristokratik yönetim modelinin, Roma dünyasının geri kalan kısmında geniş olarak uygulanabilir olduğunu varsayabiliriz.”*⁶⁰⁵

Dolayısıyla Mısır, günümüze ulaşan papirüs belgeleri ile yürürlükteki Roma yönetimine ilişkin karşılaştırılabilir bir bölge olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden Iustinianus'un merkezileşme girişimleri, Mısır üzerinden ele alınması önem arz etmektedir.

Mısır tarih boyunca mazhar olduğu özel ilgiyi Iustinianus döneminde de korumuştur. Mısır'a olan bu ilginin arka planında iktisadi açıdan büyük bir önem arz etmesi bulunmaktadır. Geç Antikçağ'da da durum değişmemiş ve Mısır'ın yönetim merkezi olan İskenderiye, Doğu Akdeniz'in en önemli metropollerinden biri olarak kabul edilmiştir. Mısır bu yükselişini uçsuz bucaksız uzanan çöller arasında bir vaha oluşturan Nil Nehri'ne borçludur. Nil taşkınlarının getirdiği alüvyonlar, tarım alanları oluşturmuştur. Başlangıçta bataklık olan bu alanlar, suni takviyeler ile verimli tarım arazilerine dönüştürülmüştür. Özellikle kanallar ve tarımı kolaylaştıran sulama sistemleri gibi yeniliklerin inşa edilmesi ile Mısır'dan üst düzeyde tarımsal verimlilik elde edilmiştir. Bu tarımsal verimlilik *annona* sistemi sayesinde Constantinopolis başta olmak üzere doğudaki diğer kentlerin ve ordunun tahıl ihtiyacının tedarik edilmesinde hayati bir role sahiptir. Banaji, VI. yüzyılda Mısır'da tarımsal ürünün brüt en az 20 milyon *solidus* olduğunu, Jones ise, Mısır'dan gelen bu tahıl ürünlerin 600.000 kişiyi beslemek için yeterli olduğunu belirtmektedir⁶⁰⁶

V. yüzyıl boyunca imparatorluk hizmetinde bulunarak zenginleşen yeni aristokrat sınıfa mensup ailelerin bölgede yoğun bir şekilde yerleşmesi, Mısır'ın bu iktisadi olanakları ile yakından alakalıdır. Bu aristokratlar Nil Nehri'nin yakınlarındaki Oxyrhynchus ve Hermopolis gibi büyük kentlerin yakınlarındaki en kaliteli ve en kolay sulanabilen arazilerde yoğunluktadırlar. Büyük malikânelere sahip olan aristokrat ailelerin en meşhuru, Mısır'ın iktisadi hayatına dair ayrıntılı bir arşive de sahip olan Apion ailesidir. Ailenin mülkleri, Oxyrhynchus ve Cynopolite

⁶⁰⁵ Liebeschuetz, 2001, s. 170.

⁶⁰⁶ Banaji, 2001, s. 65; Jones II, 1964, s. 698.

*nomos*larında 75.000 dönüm civarındadır. Bu rakam, ekilebilir arazinin beşte ikisine tekabül etmektedir⁶⁰⁷ ki ailenin gücünü ve mülklerinin boyutunu göstermesi bakımından oldukça önemli bir veridir. Aile, Oxyrhynchus *nomos*unda en büyük toprak sahibi olduğu gibi Herakleopolit, Arsinoite gibi kentlerde geniş arazilere ve Constantinopolis ile İskenderiye’de de kentsel mülklere sahip olduğu bilinmektedir. Arşivlerinden edindiğimiz bu mülkleri dikkate aldığımızda, ailenin Mısır’da muazzam bir güce sahip olduğunu görmekteyiz.⁶⁰⁸

Apion ailesi V. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık altı kuşak boyunca uzun ve seçkin bir geçmişe sahiptirler ve imparatorluğun en üst makamlarında görevlerde bulunmuşlardır. Aile kayıtlarda bulunan ilk mensubu, Procopius tarafından *patricius*lar arasında son derece seçkin bir kişi olarak tanımlanan Flavius Apion’dur.⁶⁰⁹ Flavius Apion, Anastasius döneminde 504 yılındaki Sasani savaşlarında, Edessa’da bulunan imparatorluk kuvvetlerine erzak temin etmek ile görevlendirilmiştir. Böyle bir göreve, Mısırlı bir toprak sahibinin seçilmesi, Mısır tahılının imparatorluk ordusunu beslemedeki öneminden kaynaklanmaktadır. Bu önemli görevlendirmeden sonra, Flavius Apion 508-510 yılları arasında Constantinopolis’te bulunmuş ve bilinmeyen bir nedenden dolayı İmparator I. Anastasius tarafından İznik’e sürgüne gönderilmiştir.

Çalışmamızın kapsamı açısından Flavius Apion’un sürgüne gönderilmesi önemli bir noktayı temsil etmektedir. Çünkü Flavius Apion’un Doğu *praefectus praetoriosu* olarak atanması ve haklarını tekrar elde etmesi, I. Iustinus döneminde gerçekleşmiştir. Iustinianus’un, dayısının yönetiminin arka planındaki asıl gücü temsil ettiğini göz önüne aldığımızda, bu değişimde imparatorun yönetim anlayışının etkili olduğu açıktır. Iustinianus’un yönetim anlayışında kendi otoritesini kabul etmeyen aristokrat bir güce yer yoktur. Dolayısıyla Flavius Apion’un eski itibarına kavuşabilmesi, Iustinianus’un siyasi çizgisini kabul etmiş olması anlamına gelmektedir. Nitekim bu gelişme, Flavius Apion’un, Kadıköy itikadı yanlısı bir tutum sergilemesi ile ilişkilendirilmektedir.⁶¹⁰ Nihayetinde ailenin diğer üyeleri de, I. Iustinus ve Iustinianus döneminde önemli mevkilerde görevlerini sürdürmeye devam

⁶⁰⁷ James. G, Keenan, “Egypt”, *CAH* XIV, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 629.

⁶⁰⁸ Apion ailesinin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Banaji, 2001, ss. 134-170; Sarriş, 2006.

⁶⁰⁹ Proc. *De Bellis*, 1.8.5.

⁶¹⁰ Sarriş, 2006, ss. 16-17; Keenan, 2000, s. 626.

etmişlerdir. Oğlu Strategius, 523 yılında *praefectus augustalis* olarak atanmış ve daha da önemlisi 532 yılındaki Monofizitler ve Kadıköy itikadı yanlıları arasında yapılan teoloji konferansına katılmıştır. Ayrıca, Hagia Sofia'nın inşaatının denetlenmesin de görevlendirilmiş ve birçok konuda Iustinianus'a elçilik görevinde bulunmuştur.⁶¹¹ Onun oğlu II. Flavius Apion da, VI. yüzyılın ortalarında Thebaid'de *dux* (askeri komutan) olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca *endoxotatos*, *hyperphuestatos*, *paneuphemos* gibi onursal unvanlara sahiptirler ve *comes sacri consistorii* (imparatorluk sarayının bir muhasibi) gibi önemli imparatorluk kurumlarında görev almışlardır.⁶¹² Aileye verilen bu imtiyazlar ve görevlendirmeler, Mısır'daki siyasi, sosyal ve ekonomik hâkimiyetlerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Mısır'da Apion ailesi dışında da aristokrat aileler vardır ve bu ailelerde imparatorluğun üst makamlarında bürokrat olarak görev almışlardır. IV. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar en az iki Constantinopolis *praefectus urbis* ve yedi Doğu *praefectus praetorios* görevine, bu ailelerden seçildiği bilinmektedir. Ayrıca bu aileler, Mısır'daki en eski imparatorluk makamı olan *praefectus augustalis* olarak da sıklıkla görevlendirilmişlerdir. Constantinopolis'te siyasi güçlerinin zirvesini yaşayan bu ailelerin, Mısır'da güçlü bir kontrol mekanizması kurduğunu görmekteyiz. Ancak bu aileleri, Apion ailesinden farklı kılan durum Iustinianus'un politikalarına direnç göstermeleridir. Nitekim Iustinianus'a karşı bu direnç Nika Ayaklanması'nda zirveye çıkmıştır. Mısır'ın önde gelen ailelerinden kabul edilen, I. Iustinus döneminde *patricius* ve onursal *praefectus praetorios* olarak görevlendirilen Eulogius'un, Nika Ayaklanması'na katıldığı ve Iustinianus'a karşı Hypatius'u desteklediği bilinmektedir.⁶¹³

Iustinianus'a karşı Mısır'da bu muhalefetin oluşmasında, imparatorun kendisine muhalif aristokratları ötekileştirmesi önemli bir etkidir. Bu ötekileştirme politikasının, otoritenin merkezileşme süresince bağlı olarak Mısır'ın vergi mekanizmasında uygulandığını görmekteyiz. Mısır'daki aristokrat aileler, Mısır'ın vergi mekanizmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen *pagarch* kurumunda görev alma hakkına sahiptirler. Apion ailesi, Oxyrhynchus *nomosunda pagarch*

⁶¹¹ Strategius hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* II, s. 1034-1036

⁶¹² Sarris, 2006, s. 95; Banaji, 2001, ss. 127-8; 232.

⁶¹³ Eulogius için ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* II, s. 420.

olarak hizmet etmişlerdir. II. Flavius Apion Thebaid'deki görevinden sonra, Arsinoites ve Theodosiopolites'de *pagarch* olarak görev aldığı bilinmektedir.⁶¹⁴ Apion ailesi gibi, diğer aristokrat aileler de *pagarch* olma hakkına sahiptirler. Çünkü *pagarch* olarak görevlendirilmenin temel şartı, Mısır'da önde gelen bir toprak sahibi olmaktır. Muhtemelen babadan oğla intikal ederek kurumun devamlılığı belirli ailelerin tekelinde kalmıştır.⁶¹⁵

Pagarchın temel görevi, vergilerin toplanması ve başkente gönderilmesidir. Bu bakımdan *curator*, *defensor* ve *exactor* gibi kurumların bir devamı ve kentleri kontrol etme girişimlerinin sonuncusunu temsil etmektedir. Vergilerden sorumlu olması nedeniyle, özellikle *exactor civitatisin* devamı olarak nitelendirilse de, *pagarch* bir kent konseyi üyesi değildir ve *exactorun* tabii olduğu kent konseylerinin gözetiminden muaftır.⁶¹⁶

Pagarchın görev süresi, sınırsız olmasa da çok sıklıkla değişen valilere kıyasla daha uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ayrıca bir *pagarchın* pozisyonu *dux* ya da valilerin görev ve sorumlulukları dışındadır. Valilerin, *pagarchın* yasadışı eylemlerinden sorumlu tutulmaları söz konusuysa, kendi inisiyatifleri doğrultusunda *pagarchı* görevden alma yetkisinden yoksundurlar. Dolayısıyla, Diocletianus'un reformları ile IV. yüzyılda ön plana çıkan *pagarch* kurumu, VI. yüzyıla geldiğimizde etkinliğini arttırmış ve adeta bir valinin eyaletlerdeki gücünü temsil eder hale dönüşmüştür. Bu durum *pagarchın* belirli bir bağımsızlığa sahip olduğunu ve geniş yetkiler ile donatıldığını göstermektedir.

Mısır'ın mali açıdan önemini göz önüne aldığımızda, *pagarchın* büyük bir otorite olarak kabul edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü vergilerin düzenli olarak başkente iletilmesi, geniş yetkiler ile donatılmış bir otoritenin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda *pagarch* vergi kaçakçılığı ile mücadele noktasında kişilerin mülklerine el koyma ve hapis cezası verme gibi ağır yaptırımlara sahiptir.⁶¹⁷ Ancak bir *pagarchın* en önemli yaptırımı, *bucellarii* olarak adlandırılan silahlı hizmetlilere sahip olmasıdır.⁶¹⁸ Özel şahıslar tarafından istihdam edilen askeri hizmetliler anlamına gelen *bucellarii* birliklerinin kullanımı, IV. yüzyılın sonlarından itibaren

⁶¹⁴ Keenan, 2000, s. 627.

⁶¹⁵ Liebeschuetz, 1973, s. 164.

⁶¹⁶ Liebeschuetz, 1973, s. 165.

⁶¹⁷ Liebeschuetz, 1973, s. 38.

⁶¹⁸ Liebeschuetz, 1973, s. 45; Sarris, 2006, ss. 162-176.

Cermen asıllı komutanların orduda görev almaya başlamaları ile hızlı bir şekilde artmıştır. Başlangıçta bu silahlı hizmetlilerin, Cermenler arasından seçilmiş olmasına özen gösterilmişse de zaman içerisinde Romalılar da bu hizmete dâhil olmuşlardır. Komutanların ve imparatorluk yetkililerinin özel hizmetlerinden sorumlu olan bu askerler, efendilerine kişisel koruma olarak hizmet etmekle beraber savaş zamanında onlar ile beraber savaşa katılmak ile de yükümlüdürler. Bu askeri birliklerin popülaritesi, V. yüzyıl boyunca giderek artmış ve hücum birliklerinin seçkin müfrezeleri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Iustinianus'un da batı seferlerinde çok sayıda *bucellarii* hizmet etmiştir. Iustinianus'un ordusunda görev alan bu askerlerin sayıları tam olarak bilinmese de, imparatorun en önemli komutanlarından biri olan Belisarius'un hizmetinde, bir dönem 7.000 kadar *bucellarii* bulunduğu iddia edilmektedir.⁶¹⁹ Dolayısıyla, bu askerlerin Iustinianus'un ordusundaki sayıları azımsanamayacak kadar fazladır. Bu bağlamda, Haldon 580 veya 590 yıllarında *bucellarii* birliklerinin düzenli ordu ile aynı haklara sahip olarak imparatorluk ordusuna katıldığını belirtmektedir.⁶²⁰

İmparatorluk ordusu içerisinde önem kazanan bu askerlerin en dikkat çeken kullanımı ise, taşradaki varlıklı toprak sahiplerine hizmet etmeleridir. Taşradaki bu varlıklı toprak sahipleri, imparatorluk ordusu için asker beslemek ve onların ikmallerini sağlamak ile yükümlüdürler. Malikânelerde bulunan bu askerler, genellikle Got kökenlidirler ve sayıları efendilerinin zenginliğine göre değişmektedir. Görevleri arasında vergilerin toplanması, eşkıyaların savuşturulması ve nadiren de olsa av turlarına katılmak bulunmaktadır. Bu hizmetleri karşılığında ücretleri tahıl, et, şarap şeklinde aynı ya da nakit olarak ödenmektedir. Bu sistem ordunun asker ihtiyacını tedarik etmesine yardımcı olduğu gibi, varlıklı toprak sahiplerine de mallarını korumak ve emrinde çalışanları kontrol altında tutmak gibi avantajlar sağlamaktaydı. *Pagarch* olma hakkına sahip olan Apion ailesi de, *bucellarii* askerlerine sahiptir.

Geniş yetkiler ile donatılan *pagarch* ve bünyesindeki *bucellarii* birlikleri, bir tahıl deposu olan Mısır'dan en üst düzeyde faydalanmak üzere tasarlanmıştır. Banaji de bu görüş ile paralel olarak *pagarch* kurumunun ortaya çıkışını ve gelişimini,

⁶¹⁹Jones II, 1964, s.666.

⁶²⁰John. F. Haldon, **Byzantium in the Seventh Century: the Transformation of a Culture**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 211.

imparatorluğun her zaman doğrudan kontrol etmek ve uygulamak istediği “sivil toplum” gücünün, kamusal görevler üzerindeki önemli bir yansıması olarak yorumlamaktadır.⁶²¹ Ancak kuruluş ve gelişim amacı, bu temel üzerine kurulu olsa da, zaman içerisinde yozlaşmaya maruz kalmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, IV. ve V. yüzyılda, aristokratlar senatör olabiliyorlardı, ancak *curialis* olarak sorumluluklarını devam ettirmeleri yönünde imparatorluk tarafından özenle takip edilmekteydiler.⁶²² İmparatorluk aristokratlardan, sivil görevleri layıkıyla yerine getirmelerini ve bu görevleri üzerinde başkentini kontrol mekanizmasının işlevsel bir şekilde devam etmesini istemekteydi. Amaç oldukça basit idi: aristokratların taşradaki nüfuzunu kullanarak, başkentini otoritesini en ücra köşede hâkim kılmak. Liebeschuetz, imparatorluğun amaçladığı bu durumun tam tersi olduğunu belirtmektedir:

*“Bu aristokratlar, sivil yönetsel yapılanmayı, kendi mutlak iradeleri için manipüle etti ve aristokratlar tarafından yönetim zaman içinde gelişti.”*⁶²³

Dolayısıyla bu aristokratlar, kendilerine verilen imtiyazları kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmemişlerdir. Siyasi, sosyal ve ekonomik otoritelerini imparatorluk hizmeti adına kullanmaktansa vergi kaçakçılığı gibi yasa dışı eylemlerde kullanmayı tercih etmişlerdir. Başkentini mali politikasında önemli bir yere sahip olan Mısır’da, aristokratların bu eylemleri *pagarch* kurumu ile özdeşleşmiştir. Varlıklı toprak sahibi olan *pagarchlar*, vergi toplamada kendilerine yardımcı olmaları için görevlendirilen *bucellarii* birliklerini amaçları dışında kullanır hala gelmişlerdir. Bu birlikler, efendilerinin çıkarlarına hizmet eden ve vergi kaçakçılığında sıklıkla başvurulan bir yapılanmaya dönüşmüştür. *Pagarchların* geniş yetkilerine, askeri birliklerin yasadışı kullanımları da eklendiğinde ortaya güçlerini göstermekten çekinmeyen bir kurum ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla artık *pagarch* toplumsal düzeni bozmaya meyilli otoriter davranışlar sergileyen ve vergilerin başkente erişimini engelleyen bir kurumdur. Mısır’dan en üst seviyede faydalanmak üzere kurulan *pagarchın* bu eylemleri, kuruluş amacına tamamen ters düştüğünü göstermektedir.

⁶²¹ Banaji, 2001, s. 100.

⁶²² Heather, 1994, s. 26.

⁶²³ Liebeschuetz, 2001, ss. 110-111.

Mısır'ın iktisadi hayatını büyük oranda gözler önüne seren Apion arşivlerinde, ailenin Iustinianus ile yakın ilişki içerisinde olmasından dolayı *pagarch*ların otoriter davranışlarına dair bilgiler yok denecek kadar azdır. *Pagarch*ların uygulamış oldukları baskıcı davranışların boyutunu, Apion ailesi arşivine benzer nitelikte kabul edilen Dioscorus'un arşivi gözler önüne sermektedir. Resmi ve hususi belgeler gibi, kendi şiirlerini de kapsayan Dioscorus'un arşivinin büyük bir kısmı, Aphrodito kasabası sakinleri ve *pagarch*lar arasındaki mücadeleye değinmektedir.

Antaeopolis yakınlarında bulunan Aphrodito kasabasının, toplam ekilebilir arazisi 4.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Aphrodito kasabasının geçim kaynağı tarım olsa da, kasabada ekonomik çeşitlilik söz konusudur. Bu ekonomik çeşitlilik kasaba sakinlerinin çiftçiler, köylüler ve çobanlar ile gramerciler, doktorlar, kamu görevlileri, askerler, tüccarlar, zanaatkârlar ve tekstil işçileri gibi farklı sosyal gruplardan oluşmasını sağlamıştır. Bu farklı sosyal grupların ve ekonomik alanların birleşimi nüfusa ve vergi mükelleflerinin sayılarına da yansımıştır. Aphrodito'nun nüfusu yaklaşık olarak 15.000 civarında ve bu da vergi ödemek ile mükellef 3.000 hane halkına tekabül ettiği kabul edilmektedir.

Bu özellikleri ile bir kasabanın ötesini andıran Aphrodito, Mısır'da büyük toprak sahiplerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. Ancak Aphrodito'yı farklı kılan en önemli şey, *autopragia* hakkına sahip olmasıdır. İmparator Leo tarafından kasabaya bahşedilen bu hak, kendi vergilerini toplamayı ve imparatorluk yetkililerine doğrudan teslim etmeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Aphrodito kasabası bir *pagarch*ın yetki ve sorumlulukları dışında kalmaktadır. Bu bakımdan Aphrodito kendi özerkliğinin güçlü bir anlayışını sergilemektedir.⁶²⁴

Aphrodito'ya verilen bu mali özerklik, kasabanın ileri gelenleri ve Antaeopolis civarındaki *pagarch*lar arasında bir dizi anlaşmazlık yaşanmasına sebep olmuştur. Dioscorus'un babası Apollos, bu anlaşmazlıkların çözümünün ilk aşamasında görev almıştır. Apollos, kasabanın yerlisi olup en zengin ve saygın sosyal grup içerisinde yer almaktadır. Apollos'un toplum nazarındaki bu statüsü,

⁶²⁴ Banaji, 2001, ss. 10-11; Sarris, 2006, s. 98.

kasabada Apion ailesinin hâkimiyetini anımsatan *comes* Ammonius'un⁶²⁵ mülklerinde denetmen olarak görev almasını sağlamıştır.

Apollos'u bu görevi, *autopragia* hakkının savunulmasında etkin bir kişi olarak ön plana çıkmasını da beraberinde getirmiştir. *Pagarchlar* ve Aphrodito sakinleri arasındaki VI. yüzyıldaki ilk anlaşmazlıkların 530'lu yıllarda olduğu bilinmektedir. Apollos, bu anlaşmazlıkları sona erdirmek ve kasaba sakinlerinin şikâyetlerini Iustinianus'a iletmek için 540 yılında Constantinopolis'e gitmiştir. Apollos'un başkentte bulunduğu esnada Aphrodito sakinleri ve *pagarchlar* arasındaki anlaşmazlık belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Iustinianus 551 yılında yayımladığı emirnamesinde bu konuya değinmiştir:

*“Apollos oradaki toprak sahipleri arasında önde gelen bir adamdı ve bütün köyün vergi ödemelerini topluyor ve eyalet bürosundaki yetkililere ödüyordu. Fakat o dönemde yetkiyi elinde bulunduranlardan en ağır adaletsizliklere maruz kaldıkları için, imparatorluk ailemize bir dilekçe arz ettiler ve kendilerini himayemiz altına koydular. Fakat dilekçe sahibinin babasının yokluğundan faydalanan çok azametli Theodosius köyün vergilerini topladı ve fakat kamu hesabına hiçbir şey ödemedi, öyle ki, eyalet bürosundaki yetkililer dilekçe sahiplerinden ödemekle yükümlü oldukları vergileri tekrar aldılar.”*⁶²⁶

Bu emirnameden anladığımız üzere, Aphrodito halkı resmi yöntemler ile *pagarchların* zorbalıklarını engelleme girişimlerinde bulundukları gibi, kendilerini *pagarchlara* karşı koruyabilme gücüne sahip bölgedeki ileri gelen ailelerden de yardım istemişlerdir. Emirnamede azametli olarak bahsi geçen Theodosius, kasaba civarında saygı duyulan bir kişi ve büyük toprak sahibidir. Aphrodito halkı, Apollos'un yokluğunda *pagarchlara* karşı yardım talebinde bulunmuşlardır. Kasabanın önde gelen ailelerinden biri olan Theodosius, *pagarchın* ani bir müdahalesi sonucunda itibarını kaybedebilirdi. Bu durumun farkında olan Theodosius, kasaba sakinlerinin ricasını geri çevirmemiş ve onları geçici olarak

⁶²⁵ PLRE III, ss. 56-57.

⁶²⁶ Mitchell, 2016, s. 517; Sarris, 2006, s. 105-106.

himayesine almıştır. Ayrıca *autopragia* hakkını kullanarak vergileri toplamıştır.⁶²⁷ Ancak, Theodosius'un *autopragia* hakkını kullanarak vergileri toplaması bir çözüm yaratmamıştır. Aphrodito kasabasının *pagarch*ların yetki ve sorumlulukları dışında kaldığı halde, zorbalıkları sayesinde kasaba halkından bir kez daha vergi toplamışlardır.

Pagarch ve Aphrodito sakinleri arasındaki anlaşmazlıklar 540'lı yıllarda da devam etmiştir. Bu dönemde *pagarch*lar ile mücadeleleyi, babasının vefatından sonra ailenin liderliğine geçen Dioscorus devralmıştır.⁶²⁸ Dioscorus'un önderliğindeki bu dönemde, Aphrodito kasabası ile sorunlarda iki *pagarch*ın ismi öne çıkmaktadır: Eski *praefectus* Iulianus ve Flavia Patricia. Kasabanın *autopragia* hakkını gasp etmeye çalışan bu *pagarch*ların zorbaca davranışları Theodora'ya kadar ulaşmıştır. Kasaba sakinleri *pagarch* Iulianus hakkındaki rahatsızlıklarını belirten bir dilekçeyi 547 yılında imparatoriçeye sunmuşlardır. Mısır'ın Monofizitlerin sığınağı olduğu göz önüne alındığında, Monofizit yanlısı politikaları ile ünlenen Theodora'dan yardım talep edilmesi olağan bir davranıştır. Ancak Theodora'nın 548 yılında ölmesi, net bir sonuca ulaşılmasını engellemiş ve *pagarch* Iulianus baskıcı davranışlarına kaldığı yerden devam etmiştir. Iulianus, yetki sorumlulukları dışında kalan Aphrodito'yı, sınırlarına dahil etmekte oldukça kararlı görünmekteydi.

Bu sefer de kasaba sakinleri *pagarch* hakkındaki rahatsızlıklarını Iustinianus'a bir dilekçe göndererek belirtmişlerdir.⁶²⁹ Ayrıca Dioscorus da babası gibi Aphrodito'nun *autopragia* hakkını muhafaza etmesini sağlamak amacıyla 551 yılında Constantinopolis'e gitmiştir. Iustinianus'tan talepleri arasında Iulianus'un *pagarch* görevinden alınmasını da bulunmaktadır. Constantinopolis'teki davasını etkin bir şekilde sürdürebilmek için Doğu *praefectus praetorionun* desteğini kazanmak üzere bir politika izlediği görülmektedir.

Aphrodito Kasabasında yaşanan bu olaylar, Iustinianus'un merkezileşme politikasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü, Mısır'ın vergi mekanizmasının ayrılmaz bir parçası kabul edilen *pagarch*ların, yetki ve sorumluluklarını aşan zorbaca davranışlarının en bariz örneğidir. Bu zorbaca davranışlarını *bucellarii*

⁶²⁷ Liebeschuetz, 1973, ss. 44-45.

⁶²⁸ Ailesinin statüsünden dolayı iyi bir eğitime tabi olan Dioscorus İskenderiye'de gramer, retorik ve hukuk eğitimi almış ve 534 yılında *scholasticus* unvanını elde etmiştir. Dioscorus hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* III, ss. 404-406.

⁶²⁹ Sarris, 2006, ss. 107-108.

birliklerinin varlıkları kolaylaştırmaktadır. Bu birliklerin, Mısır haricinde de bazı bölgelerde isim değiştirerek aristokratlara hizmet ettikleri bilinmektedir. Bu bölgelerden biri de Cappadocia'dır. Iustinianus 536 yılında Cappadocia hakkında yapmış olduğu yasal düzenlemelerde, bölgedeki usulsüzlüklere tepkisini açık bir şekilde dile getirmiştir:

*“Büyük toprak sahipleri (bunu söylemeye bile utanıyoruz)
dayanılmaz bir küstahlıkla yönetimlerine ve kendilerine eşlik
eden “fedailer” ile birlikte en büyük yüzsüzlükle çalmaya
devam etmektedirler.”*⁶³⁰

Ayrıca, Anadolu'nun kuzeybatısında Paphlagonia kırsalında bulunan çarpıcı bir VI. yüzyıl yazıtı da, senato sınıfına mensup büyük toprak sahiplerinin, silahlı atlı koruyucularını yasa dışı ilan eden mükerrer teşebbüslerini belgelemektedir.⁶³¹

Iustinianus, Mısır haricinde oluşan bu yapılanmalara eyalet reformları ile çözüme kavuşturmuştur. Mısır'daki bu illegal yapılanma üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Çünkü Mısır'da kurulan bu yapılanma, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma amacını benimseyen Iustinianus için oldukça önemli bir konudur. İmparatorun hem iddialı projelerinin hayata geçirilebilmesi ve hem de gelenekçi yönetici sınıfın karşı iktidarını koruyabilmesi, Constantinopolis'in mali politikasına bir can suyu olarak hizmet eden Mısır'da hâkimiyet kurulmasına bağlıdır. Brown'nun belirtmiş olduğu gibi, o dönemde para ayakta kalmanın teknolojisine dönüşmüştür.⁶³² İdealist bir imparator olarak ünlenen Iustinianus, sahip olduğu geniş kaynakların farkındadır. Ancak imparatora göre sorun, bu kaynakların merkez yerine imparatorluk yetkililerinin de dâhil olduğu belli bir grubun çıkarlarına hizmet ediyor olmasıdır. Bu sorunu Iustinianus, tahribata uğratarak günümüze kısmi bir şekilde ulaşan Mısır için özel olarak yayımladığı *Edictum* (Edicta) 13'de açık bir şekilde dile getirmiştir:

*“Vergi mükellefleri, her şeyin tamamen yerine
getirildiğine kesinlikle ısrar ettiler. Ancak pagarch, curiales,
vergi tahsildarları ve muhtelif valiler o zamanki işleri idare
etmek için kullanılmışlardı. Kimsenin kendi çıkarlarına*

⁶³⁰ Nov. 30.5..1.

⁶³¹ Mitchell, 2016, s. 501.

⁶³² Brown, 2000, s.96.

*yarayan bu işlerden haberdar olması imkânsızdı. Sonuçta hepsi tek başlarına kar elde ediyorlardı.”*⁶³³

Iustinianus’a göre, Mısır’da *curialis*, *pagarch* ve valiler arasında kurulan bu ittifak, devletin bütünlüğünü tehdit eden tüm unsurları bünyesinde barındırmaktaydı. Iustinianus nazarında bu ittifak dağıtılmalı ve Mısır üst düzey bir kontrole tabii olmalıdır. İmparator, Mısır’da bu kontrol mekanizmasını kurabilmek için en eski imparatorluk makamı olan *praefectus augustalis*in sorumluluklarını azaltmıştır. İskenderiye ile Aegyptus Prima ve Aegyptus Secunda eyaletlerinin yönetimini *praefectus augustalis*in sorumluluğuna devredilmiştir. Thebaid’deki iki *duxe*, *praefectus augustalis* ile eşit statü bahşedilmiştir.⁶³⁴ *Dioecesa*e Mısır’da yapılan bu değişiklikler yönetimin tek bir kişinin elinde toplanmasını engellemeye yöneliktir. Iustinianus başkentin mali politikasının layıkıyla yerine getirilebilmesinde, Mısır gibi imparatorluğun mali politikasında başat bir role sahip bir bölgenin tek bir kişiye teslim edilmesini yetersiz görmüştür. Yapılan bu idari değişiklikler ile başkentin Mısır’dan alınan vergilerden tam anlamıyla istifade edilebilmesi amaçlanmıştır.

Iustinianus yapılan bu idari değişiklikler ile birlikte, *pagarch* ve *bucellarii* birliklerinin durumlarında da düzenlemeye gitmiştir. Görev süresi sona eren *pagarch*ın atamasının yapılması veya görevinden alınması sıkı bir merkezi kontrole tabii tutulmuştur. Bu karar *praefectus praetorio* ve nihai olarak imparatorun onayına bırakılmıştır. *Pagarch*ın görevlerini kötüye kullanması durumunda, vali, *augustalis* ya da Thebaid *dux*üne *pagarch*ı tutuklama yetkisi verilmiştir. Ayrıca *pagarch*lar mülklerine el konulması tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır:

“Eğer sorumluluk sahibi olduğun pagarchlardan uygun Mısır tahılı tedariki ile ilgili temerrüde düşme veya nakliye ve yapılan masraflar ile ilişkili suçlananları görevinden uzaklaştı. Onları koruma altına almak ve işe uygun başkalarını aramak yerine tüm olanlar praefectus praetorio’ya bildirilecek... Meseleler mahkemelere

⁶³³ Sarris, 2006, s. 3.

⁶³⁴ Bury, *LRE*, ss. 342-343.

*getirilecek ve görevden alma, mülklerine el koyma ve yerine seçilecek kişilere buradan hüküm verilecektir.”*⁶³⁵

Iustinianus, *bucellarii* birliklerine karşı da geniş bir şekilde önlemler almıştır. Bu önlemler en kapsayıcı bir şekilde *Novella* 116’da bulunmaktadır. Iustinianus, herhangi bir eyaletten söz etmeden, askeri birlikleri genel bir sorun olarak ele almıştır. Büyük toprak sahiplerinin evlerinde veya mülklerinde asker bulundurmaları yasaklanmıştır. Ayrıca kendi özel ihtiyaçları için askerleri çalıştırmaya devam eden ve askerleri imparatorluğa teslim etmeyen ailelerin otuz gün içerisinde, mülklerine el koyma ile karşı karşıya kalacakları açık bir şekilde belirtilmiştir. Her ne kadar yasal düzeyde bu sistem engellemeye çalışıldıysa da, Apion gibi büyük aileler içinde yasadışı askeri birliklerin kullanımı devam etmiştir. Apion ailesinin, Iustinianus ile yakın ilişkisi göz önüne alındığında, ailenin uygulamaları göz ardı edilmiş olması yüksek bir ihtimaldir.

Iustinianus *pagarch* ve *bucellarii* birliklerine karşı alınan bu önlemler ile birlikte valiler dâhil olmak üzere Mısır’da vergi toplamakla görevli herkesin kişisel sorumluluk üstlenmesini emretmiştir. Bu emrini Thebaid’ deki *duxe* açık bir şekilde belirtmiştir:

*“Bahsi geçen mühlet dâhilinde, tüm Mısır tahılını hem Constantinopolis’e gönderilmeli ve hem de İskenderiye’nin besin stokunu kente sevk edebilmek için spectabilis augustalise teslim etmeli. Tahıl stokunun eksikliğinde, her üç artabas için bir solidus tahıl miktarını karşılayacaktır. Ve bu sorumluluk sadece ömrü boyunca veya görev süresi doluna kadar olmayacak, aksine görev süresinden sonra ve öldükten sonra bile mirasçıları bu tür durumlara karşı sorumlu tutulacaktır.”*⁶³⁶

Iustinianus’un merkezileşme girişimlerinde, I. Anastasius döneminde vergilerin toplanmasında büyük bir görev üstlenen *vindex* kurumu da önemli bir yer tutmaktadır. *Pagarch* kurumunun, Mısır dışındaki eşdeğeri *vindex* kurumudur ve benzer özellikler bu kurum için de geçerlidir. Iustinianus *pagarch* hakkında yeni

⁶³⁵ Sarris, 2006, ss. 213-214; Liebeschuetz, 1973, ss. 41-42.

⁶³⁶ Sarris, 2006, s. 213.

düzenlemeler yürürlüğe koymakla yetindiği halde *vindices* hakkında daha radikal davranmıştır. Anastasius ve *praefectus praetorio* Marinus, *vindex* kurumunu geniş çaplı uygulamayı düşünmüşse de, İskenderiye dâhil olmak üzere birkaç kentte uygulanabilmiştir. *Vindex* tüm eyaletlerde uygulanamadığından dolayı imparatorluğun sosyal ve ekonomik yapısına uygun olmadığı düşünülmüştür. İmparator Iustinianus da 545 yılında yayımladığı yasa ile finansal yeterliliğin bölgeden bölgeye değişmesi gerektiğini vurgulayarak, kurumun vergilerin toplanmasında gerekli yükümlülüklerle sahip olmadığını belirtmiştir. Bu sebepler doğrultusunda İskenderiye'ye ait yerel finans düzenlemelerinin *vindex* yerine *pater civitatis* kurumu önderliğinde yapılmasını öngörmüştür.⁶³⁷

⁶³⁷ Liebeschuetz, 1973, s. 41.

3.2.2. Valilerin Yetki ve Sorumluluklarının Arttırılması

MÖ 753 yılında Roma Devleti'nin kurulmasının ardından, toprakların genişlemesine paralel olarak *provincia* (eyalet) sistemi inşa edilmiştir. Roma Devleti'nin bir dünya imparatorluğuna dönüşmesinde birincil derecede öneme sahip olan bu sistemde, daha önceleri *concul*, *proconsul*, *praetor* olarak hizmet eden yüksek memurlar eyalet idarecileri olarak görevlendirilmişlerdir. Vali olarak adlandıracağımız bu idareciler, *imperium* yetkisine sahiptirler. Başlıca görevleri, sınırları korumak, güvenliği ve barışı sağlamaktır. Ayrıca eyaletin baş hâkimi olarak da kabul edilmektedirler. Dolayısıyla valiler; idari, askeri ve yargı gibi görevleri bünyesinde toplayarak eyaletlerde en önemli otorite olarak kabul görülmüşlerdir.

Ancak IV. yüzyıldan itibaren *curialesin* eyaletlerde güçlenmesi, valilerin otoritelerinin ve dolayısıyla statülerinin zayıflamasına neden olmuştur. Güçlü sosyal ağlarla birbirine bağlı olan *curiales*, *pagarch* ya da *vindex* gibi prestijli kurumlarda görev alma ya da senatör olma haklarına sahiptirler. Dolayısıyla valiler, kendi statülerinden çok daha fazla gücü elinde bulunduran bir sınıf ile karşı karşıya kalmışlardır. Valiler ve *curiales* arasındaki bu statü belirsizliği birçok sorunu beraberinde getirmiştir. VI. yüzyıla geldiğimizde bu sorunlar giderek derinleşmiş ve valiler eyaletlerdeki büyük toprak sahiplerine karşı direnç gösteremez hale gelmişlerdir. Bu da, valinin otoritesinin ve statüsünün göz ardı edilmesine yol açmıştır. Bir zamanlar eyaletlerdeki en önemli otorite olarak görülen valiler, artık merkezi yönetimin çok zayıf bir parçası haline dönüşmüştür.

Valilerin bu durumu, merkezi otoriteyi tesis etmek ve imparatorluğun en ücra köşesinde dahi başkentin gücünü hâkim kılmak isteyen Iustinianus için ivedilikle çözülmesi gereken bir sorundur. İmparator kendisini Tanrı'nın inayetiyle, Roma İmparatorluğu'nu eski refah seviyesine ulaştırmaya çalışan bir yönetici olarak tanımlamalıdır. Bu tanımlamada “*bir kanun koyucu dikkatini her yere yöneltmeli, her şeyin doğru şekilde yürütüldüğünü ve hiçbir şeyin ihmal edilmemesi gerektiği*” belirtilerek yöneticinin adil, dürüst ve sorumluluk sahibi olması vurgulanmıştır.⁶³⁸

Iustinianus'un idari reformlarının içeriği bu ilke üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kendisi kadar, yönetimde yer alan diğer idareciler de bu vasıfları barındırmalıdır. Bu noktada özellikle valilere büyük görev ve sorumluluklar

⁶³⁸ Nov.72.

düşmektedir. Çünkü Iustinianus'un otoritesini eyaletlerde hâkim kılacak unsur valilerdir. Iustinianus'un bu yönetim anlayışını, Stein'in yorumu en iyi şekilde açıklar mahiyettedir:

“eyaletlerde merkezi otoriteyi güçlendirmek için.... ve özellikle etkin bir yönetim kurabilmek için bilhassa adaleti hızlandırmak, valilerin prestijlerini ve yönetilenler üzerindeki güçlerini arttırmak gereklidir. Valilerin yerel güçlere karşı koymaları için geçmişte olduklarından daha bağımsız olmalarıdır.”⁶³⁹

Bu doğrultuda Iustinianus, eyaletlerde valilerin otoritelerini tekrar hâkim kılmak için bir dizi düzenlemeler yürürlüğe koymuştur. Bu düzenlemeler ile *curiales* ve valiler arasındaki statü farkı ortadan kaldırılmış ve eyaletlerdeki tüm idareciler *spectabilis* seviyesine yükseltilmiştir. Eyaletlerin yönetim zorluğu ve önemine göre de farklı maaş ve unvanlar verilmiştir.⁶⁴⁰

Curiales ile bu denklige ek olarak valilerin görev ve sorumluluklarında da iyileştirmeye gidilmiştir. Valilerin en önemli görevlerinden biri yasaların uygulanışını denetlemek ve adaleti sağlamaktır. Yeryüzünde adaleti sağlamak ile mükellef olan Iustinianus için bu görevin layıkıyla yerine getirilmesi önemlidir. Ancak bu görevin hayata geçirilebilmesinin önünde, geçmişi IV. yüzyıla kadar uzanan köklü bir sistem bulunmaktadır. İmparator Diocletianus'un reformlarının zaman içerisinde yozlaşması ile adalet sistemi işlevsiz bir yapıya dönüşmüştür. Öncelikli olarak, mahkemelere ulaşmak uzun bir süreç ve yüksek bir maliyeti beraberinde getirmektedir.⁶⁴¹ Sıradan bir Roma vatandaşının sorunlarının çözümü için bu sisteme erişebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu duruma ek olarak, hukuksal yönden haklarını aramaya çalışan vatandaşların karşısında, valiler üzerinde büyük bir otorite elde etmeyi başarmış *curiales* sınıfı da bulunmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir davanın haklı bir sonuca ulaşması zor görünmektedir.

Bu yüzden çözülemeyen birçok dava *praefectus praetoriosa*, ve *dioecesa*lara intikal eder hale gelmiştir. Ancak birkaç istisna haricinde *dioecesis*lerdeki

⁶³⁹ Sarris, 2006, s.5.

⁶⁴⁰ Nov. 8.

⁶⁴¹ Jones I, 1964, ss. 51-52; Jones II, 1964, ss.592-594.

yönetimden sorumlu *vicarius*lar işlevlerini kaybetmiş olduklarından bütün temyiz başvuruları başkente taşınmıştır. Ortaya çıkan bu tablo, hukuki açıdan büyük bir boşluğa sebep olmaktadır. Iustinianus, yargı alanında bu karmaşık sistemi gidermek ve özellikle başkente gelen temyiz başvurularını azaltmak için yeni düzenlemeler getirmiştir. Tüm *magistratus*lara 750 *solidus*a kadar mal olan davalarda nihai karar verme hakkı ve bazılarına komşu eyaletler üzerinden temyiz yetkisi verilmiştir.⁶⁴² Böylece küçük davalar hem daha kısa bir sürede ve hem de daha az masraf ile çözüme kavuşturulacaktır. Özel dava türleri için özel mahkemeler de kurulmuştur. 535 ve 539 yıllarında yalnızca Constantinopolis'te olmak üzere iki yeni hâkim görevlendirilmiştir. Bu hâkimlerin görevleri, küçük davalara bakmak, kamu düzenini sağlamak ve başkentte temyiz davası sona eren bütün bireylerin yurtlarına döndüğünden emin olmaktır.⁶⁴³ Özellikle kırsal alanlarda, başka seçenek *iudices pedanei* (gezici mahkemeler) bulunmaktadır ki; Iustinianus 539 ve 541 yılları arasında bu mahkemelerin yapısını rasyonelleştirmiştir.⁶⁴⁴ Bu gibi düzenlemeler ile valilerin yargı alanındaki görev ve sorumlulukları düzenlenmiş ve eyaletlerdeki karmaşıklık önlenmek istenmiştir.

Valinin diğer görevi, vergilerin başkente güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlamaktır. Iustinianus için vergilerin düzenli ve tam bir şekilde başkente gönderilmesinin önemini göz önüne aldığımızda, bu konuya fazlasıyla ehemmiyet arz ettiği açıktır. Iustinianus'un otoritesinin devamlılığı, büyük oranda vergilere dayanmaktadır. Bu otoritenin devam edebilmesi, valilerin görevlerini tam bir şekilde yerine getirmelerine bağlıdır. Bu yüzden imparatorun valiler hakkında yayımlanmış olduğu mevzuat oldukça geniş kapsamlıdır. Mevzuatta, mali ödemelerin yapıldığı tüm arazilerin, bireylerin ve mülklerin en ince ayrıntıları ve ne kadar vergi alınması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Valilerin belirtilen bu tutarları sabit bir şekilde elde etmesi gerekmektedir. Bu sabit gelirlerde sapmalar olması durumunda ise, valilerin ciddi yaptırımlara maruz kalacağı açık bir şekilde belirtilmiştir.⁶⁴⁵

Valilerin yetkileri arasında vergi muafiyeti de bulunmaktadır. Bu yetki, Constantinopolis'e vergilerin tam ve düzenli bir şekilde ulaşmasını engelleyen en önemli faktörlerden biridir. Muafiyeti kazanan toprak sahipleri, köylülerden vergileri

⁶⁴² Humfress, 2005, s. 177; Maas, 1986, s. 19.

⁶⁴³ Humfress, 2005, s. 177.

⁶⁴⁴ Humfress, 2005, s. 176.

⁶⁴⁵ Nov. 17.8.

yine de toplamakta ve Constantinopolis'e göndermek yerine kendi mülklerine devretmektedirler. Valilerin bu yetkileri, başkentten denetimini kısıtlamaktadır. Bu yüzden Iustinianus, valilerin bu yetkilerini kesin olarak yasaklamıştır.⁶⁴⁶

Vatandaşlar nazarında valilerin yeniden büyük bir otorite olarak görülmeleri konusuna da itina ile yaklaşmıştır:

*“Kamusal vergiler, bu amaçlar doğrultusunda fire vermeden, serbestçe, sabit zamanlarda ödenmelidir. İstekli bir şekilde magistratuslara yanıt verirsiniz, vergileri hızlı ve kolay bir şekilde gönderebilirler. Magistratusların gösterdikleri özen için övgüde bulunabiliriz ve gönüllü eylemlerinizi için sizleri de takdir edebiliriz. Böylece yönetenler ve yönetilenler arasında tam bir uyum olacaktır.”*⁶⁴⁷

Tüm bunlara ek olarak, aşılması gereken bir diğer konu da Roma idaresinde yaygın bir şekilde kullanılan ve idari yolsuzlukta önemli bir sorun haline dönüşen rüşvettir. İdareciler, yalnızca devletten maaşlarını almakla kalmıyor, aynı zamanda kazançlarını daha fazla arttırmak için sıklıkla rüşvete başvuruyorlardı. Bu durumdan en zararlı çıkan grup ise, şüphesiz ki vergilere ek olarak rüşvet ödemek zorunda kalan vatandaşlardır. Yargının kendi içerisindeki sıkıntıları da göz önüne aldığımızda, sade bir Roma vatandaşının yaygın olarak görülen rüşvet uygulaması karşısında savunmasız bir durumda kaldığını söylemek yanlış değildir. Bu olaya en fazla karışanların devlet görevlileri olması, sorunların önemini belirtmesi açısından oldukça önemlidir. *Codex Theodosius*da da sorun üzerine ağır cezaların uygulandığını görmekteyiz. Bir valinin rüşvet alırken yakalanması durumunda, personeli ile beraber 40 kilo altın cezasına çarptırılmasına kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁸

Ancak alınan bu önlemler, valilerin rüşvet olaylarına karışmasını tam olarak engelleyememiştir. Bu durumun en temel sebebi, valilerin göreve başlamadan önce hazine için *suffragium* olarak bilinen yüklü miktarda bir ödeme yapma zorunluluğudur. Ödemeler genellikle ödünç alınan bir para ile yapılmaktadır. Bu uygulama devlet memurluklarının satılmasıdır. Başlangıçta idarecilerin, bu şekilde

⁶⁴⁶ Sarris, 2006, s. 210.

⁶⁴⁷ Nov. 8.10.

⁶⁴⁸ CTh. 8.11.1; 8.11.2-5.

görevlendirilmeleri hazine için kayda değer bir gelir kaynağı oluşturmuştur ve bu yüzden ödemenin yapılma gerekliliği savunulmuştur. Ancak daha sonra, valiler bu parayı elde edebilmek için rüşvete sıklıkla başvurmak zorunda kalmışlardır. Öyle ki, rüşvet imparatorluk sınırlarında sıradan bir hal olmaya başlamıştır. Dolayısıyla rüşvet ve buna bağlı yolsuzluk gibi yasadışı olaylar kayda değer derecede artmıştır. Valilerin karışmış olduğu bu yasadışı olaylar hem valilerin otoritelerini sarsmakta ve hem de merkezi yönetimin yaptırımlarını engellemektedir. *Curiaslese* ya da herhangi bir aristokrata rüşvet yolu ile devletin bütün kapıları açılmaktadır. En yaygın yolsuzluk kaynağına son vermek adına Iustinianus, 535 yılında devlet memurluklarının satışını yasaklamıştır.⁶⁴⁹

Otoritelerini tekrar elde edebilmeleri üzerine kurulu bu girişimler ile birlikte valiler sıkı bir denetim merkezine tabii olmuşlardır. Özellikle, aristokratlar arasındaki illegal yapıya hizmet etmelerin engellemek için *defensor civitatis*'in etkinliği artırılmıştır. *Novella* 15'de belirtildiği üzere bu kurumun en önemli görevleri arasında bölgede olup biten her şeyi kaydetmek, vergi tahsilâtına yardımcı olmak ve valiler dâhil olmak üzere toplum huzurunu bozan herkesi denetlemek bulunmaktadır. Jones, *defensor civitatis*'in etkinliğinin artırılmasını görevlerini kötüye kullanan valilere karşı Iustinianus'un en etkili yöntemi olarak ifade etmektedir.⁶⁵⁰ Ayrıca Iustinianus valilere karşı denetim mekanizmasını genel bir tabana yaymayı uygun görmüş ve yasa dışı eylemlerde bulunanları imparatora iletmenin bir vatandaşlık görevi olarak nitelendirmiştir.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ *Nov.* 8; Jones II, 1964, ss. 568-569.

⁶⁵⁰ Jones I, 1964, ss. 179-180.

⁶⁵¹ *Nov.* 8

3.2.3. Aristokratlara Karşı Kilise –Devlet İttifakı

Iustinianus, *curiales* başkentin siyasi çizgisine çekebilmek adına yapmış olduğu girişimler neticesinde, Tetrarşi döneminden itibaren imparatorluğun yönetiminde aktif bir rol üstlenen aristokratların yetkilerini kısıtlanmıştır. Bu durum, merkezi otoritenin güçlenmesine olanak sağladığı gibi, kentlerde bir otorite boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Roma kentleri, yüzyıllar boyunca su kemerleri, hamamlar, tapınaklar tiyatrolar, kiliseler gibi mimari ve mühendislik harikası yapılar ile donatılmıştır. Bu eserlerin oluşturulmasında *curia* sınıfı üyelerinin katkısı oldukça fazladır. Çünkü kentlerdeki sivil yaşamın inşası, *curialese*, rakiplerine karşı siyasi üstünlük kurabilme fırsatını sağlamaktadır. Aristokratlar arasındaki bu çekişme, aristokratların kentlerde sivil yönetimde nüfuz sahibi olmalarını sağladığı gibi imparatorluk kentlerinin gelişmesinde de büyük derecede katkı sağladığı su götürmez bir gerçektir.

Iustinianus'un merkeziyetçi politikası neticesinde, *curiales* sivil yönetimin birçok kısmından mahrum kalmışlardır. Bu durumu telafi edilebilmesi için *pater civitatis* kurumunun yetki ve sorumlulukları geliştirilmiştir.⁶⁵² Kentlerdeki bayındırlık işlerinin birçoğu bu kuruma devredilerek, *curialesin* kent yaşamındaki rollerini üstlenmesi sağlanmıştır. Bu kurumu yönetecek kişinin nasıl belirlendiği belirsizlik içermektedir. Muhtemelen *curiales* dışındaki aristokratlardan seçilmiş ve kurum üzerinde *curialesin* söz sahibi olmalarını engellemek için görevlendirmeler Constantinopolis'in müdahalesi ile yapılmıştır. Görevlinin sivil kişilerden seçilmesi kurumun yarı-devlet, yarı-sivil bir kurum olmasını sağlamıştır. Bu yüzden *pagarch* ile aralarında bir benzerlik bulunduğunu söyleyebiliriz.

Constantinopolis'in siyasi atmosferi nedeniyle yaşanan bu değişimde, kentlerde *pater civitatis* ile birlikte kilise de etkin bir rol üstlenmiştir. I.Constantinus'un Hristiyanlığı tanınması ve akabinde kilisenin resmi bir şekilde örgütlenmesi sonucunda, kilise kayda değer bir ekonomik gücü bünyesinde toplamayı başarmıştır. Bu servetinin büyük bir kısmını, imparatorların kilise sunmuş oldukları bağış ve hatta özel hediyelere borçludur. I. Constantinus ve halefleri, kiliseye yardım konusunda adeta bir yarış içerisinde olmuşlardır. Kilisenin bu zenginliği, din adamlarının kentlerdeki aristokratlar ile eş değer seviyede ve

⁶⁵² Jones II, ss. 725-30; 759.

potansiyel bir güç olarak kabul edilmelerini sağlamıştır. İmparatorlar, bu potansiyel güçten kentlerin yönetiminde aktif bir şekilde faydalanmışlardır. Her kentte bir piskopos görevlidir ve piskoposların sorumluluk bölgeleri, kent *territorium*undaki bütün köyleri ve daha küçük yerleşim birimlerini içine alıyordu. Orta Anadolu'nun bazı kesimlerinde *chorepiscopi* diye bilinen kırsal kesim piskoposlukları vardı ve bunlar hiçbir kentin olmadığı kadar geniş alanlardaki gayrimenkul mülklerinden sorumluydular.⁶⁵³

Piskoposların bu tarz görevlendirmeleri V. yüzyıldan itibaren ivme kazanmış ve VI. yüzyılda piskoposlar kentlerdeki sivil yönetimin en önemli parçalarından biri olmayı başarmışlardır. VI. yüzyılda kilise ile kurulan bu ilişki, aslında Iustinianus döneminin genel hatları ile yakından alakalı bir durumdur. Bu dönemde kilise ve imparatorluk, bütünleşmiş bir sistem olarak algılanmalıdır. Bu sistemin kuralları Iustinianus'un ideolojisinde, farklı bir perspektiften ele alınmıştır. Daha öncede değindiğimiz gibi, imparatorun kilise birliği anlayışı Ortodoksluğu hâkim kılmak üzerinedir. Bu amaç doğrultusunda Iustinianus'un tüm girişimleri, "imparator imajını" Ortodoks Hristiyanlığın kavramsal çerçevesi etrafında konumlandırma çabası ile ilişkilidir. Iustinianus bu konumlandırmanın ideolojik karakteri olan emperyal otorite ile ruhban sınıfı arasındaki ilişkiyi, *Novella* 6'nın ön sözünde tanımlamıştır. Bu tanımlamada öne çıkan 2 önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insan yaşamının düzenlenmesinde hem imparator hem de ruhban sınıfı ortak hareket etmelidir. İkincisi ise, ruhban sınıfı ve diğerlerinin yaşamını düzenlemek *sacerdotium*dan ziyade *imperium*un yetki alanına girmektedir.⁶⁵⁴ Bu tanımlama hem Iustinianus'un otoritesini hem de Hristiyan bir imparator imajı ile tebaasının dini yaşamındaki rolünü vurgulamaktadır. Iustinianus'un *imperium* yetkisi kamusal alana hitap ettiği gibi dini hayatın düzenlenmesinde de önceliğe sahiptir. Dolayısıyla birbirinden farklı iki alanın, imparatorun bünyesinde birleştiğini görmekteyiz.

Cameron, bu duruma Nika Ayaklanması'ndan sonra Hagia Sophia'nın muazzam bir yapı olarak yeniden inşa edilmesini örnek göstermektedir. Başkent in anıtsal kalbi olarak kabul edilen Hagia Sophia'nın yeniden inşası, Iustinianus'un

⁶⁵³ Mitchell, 2016, s. 400.

⁶⁵⁴ Sarris, 2006, s. 206.

emperyal ve dini törenleri birleştirmek adına kamusal bir alan yaratma amacı ile ilişkilendirmiştir.⁶⁵⁵

Iustinianus'un kiliseye yaklaşımı da, kamusal ve dini alanların iç içe tasvir edilmesine benzer bir yöndedir. İmparatorun dini politikası, dönemin sosyal ve politik şartlarına göre şekillenmiştir. Iustinianus'un kentlerde siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan güçlenen aristokratlara karşı savaşında, en önemli yardımcıları aristokratlar ile eş değer statüde kabul edilen piskoposlar olmuştur. Piskoposlar, dini görevlerinin yanı sıra kentlerde bir lider ve temsilci olarak görülmekteydiler. Hüsrev 540 yılında Apamea'ya saldırdığında, *curia* üyelerinden bir kişiyi muhatap kabul etmek yerine Thomas adlı bir rahip ile iletişime geçmiştir.⁶⁵⁶ Din adamlarının kentlerdeki bu algılanış biçimi, kentlerdeki aristokratların nüfuzunu kırmak için imparatora geniş bir alan sunmaktadır.

Ayrıca imparator imajının bütünüyle Hristiyanlaşması, imparator ve tebaası arasındaki otorite kavramının belirginleşmesinde önemli bir etkindir. İnancılı bir Hristiyan olan Iustinianus'un Hristiyanlığın siyasi ideolojisi çerçevesinde en önemli görevi dünyevi hayatta adaleti tesis etmektir. Bu nedenle Iustinianus, herhangi bir mahkeme salonunda dava sahipleri ve resmi yetkililer dâhil olmak üzere tüm katılımcıların, süreç başlamadan önce İncil'e el basarak yemin etme zorunluluğunu getiren ilk imparatorudur.⁶⁵⁷ Mahkemelerde İncil'in bulunması, Tanrı'nın adaletinin simgesidir ve muhtemelen bu uygulama adaletin tecellisini sağlayacak en önemli göstergelerden biri olmalıdır. Tanrı ve kilise arasındaki adalet kavramı *Novella* 8'de açık bir şekilde değinilerek, bu yasanın "*Tanrı'ya tahsis edildiğini ve O'nun tarafından yaratılan insanların güvenliği için yazılmış olduğunu*" belirtilmiştir. Dahası, Iustinianus, bu metnin taş tabletlerin üzerine kazınmasını ve herkes tarafından görünmesi için Kutsal Kilise'nin giriş kapısına asılmasını emretmiştir.⁶⁵⁸ Iustinianus'un bu yaklaşımı kendi otoritesini vurgulama noktasında seküler yaklaşımdan daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

İnancılı bir Hristiyan imajı çerçevesinde *imperium* ve *sacerdotium* arasında kurulan yakın ilişki, Iustinianus'a emperyal iradeyi yaymak için kilisenin bir araç

⁶⁵⁵ Averil Cameron, "Image of Authority: Elites and Icons in Late Sixth-Century Byzantium", **Past & Present** 84, 1979, s.8.

⁶⁵⁶ *Proc. Bell. Pers.* 2.11.17-23.

⁶⁵⁷ Humfress, 2005, s. 180.

⁶⁵⁸ Humfress, 2005, ss. 179-180.

olarak hizmet etmesini sağlamıştır. Bu sebeple kilise ve piskoposlar, imparatorluğun yönetiminde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu rollerden en önemlisi, *defensor civitatis* ile birlikte piskoposlara valileri denetleme yetkisinin verilmesidir. Yeni görevlendirilen valilerin yemin töreni, piskoposların ve kentin önde gelen yurttaşların önünde gerçekleştirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.⁶⁵⁹ Bir yurttaş, valinin adil bir karar vermediğini düşündüğünde, sorununun çözümü için piskopostan yardım talebinde bulunma hakkına sahiptir. Piskopos sorunu yakından takip etme ve imparatora rapor verme yetkisine sahiptir.⁶⁶⁰ Sivil görevlerde piskoposların yanı sıra keşişlerden de faydalanılmıştır. Iustinianus yargılanmayı bekleyen kadınların cezaevlerinde tutulmamaları yerine rahibelerin yaşadığı binalara ya da manastırlara yerleştirilmesini emretmiştir.⁶⁶¹

Vergilerin denetlenmesi konusunda da kiliseye sorumluluklar verildiğini görmekteyiz. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Iustinianus için vergilerin toplanılması ve düzenli bir şekilde başkente gönderilmesi oldukça önemli bir konudur. Vergilendirme sistemini aristokratların tekelinden almak için devlet görevlileri ile birlikte kilise de sistem içerisinde yer almışlardır. Piskoposlar, kamu gelirinden faydalanan tüm bireylerin hesaplarının her yıl denetleme görevinden sorumlu hale getirilmişlerdir.⁶⁶²

Piskoposların mali görevlerine ek olarak I. Leo tarafından yürürlüğe konan kilise mülklerinin devredilmezliği ilkesi, Iustinianus döneminde daha geniş çerçevede uygulanmış ve kilise belirli vergilerden muaf tutulmuştur.

“Önceden belirtilen şartlara aykırı bir yetki verilmeli ise; Tanrı tarafından çok sevilen mülk yöneticileri ve en kutsal kilisenin din savunucuları, hazine zararını kendi hane halkı ve özel servetlerinden telafi etmek zorunda kalacaklardır. Varyete sahip değillerse, hazineye gereken miktar kilisenin paralarından ve mülklerinden gelecektir. Ve eğer kendileri Tanrı’nın en sevdiği piskoposun kararına karşı bir yetki vermeye cesaretlendirmek zorunda kalırlarsa, yalnızca

⁶⁵⁹ Nov. 8.14.

⁶⁶⁰ Nov. 86; Nov. 8.

⁶⁶¹ Nov. 134.9.

⁶⁶² Nov. 128.16.

verilen yetki tamamen geçersiz olmakla kalmayacak, aynı zamanda hazineye verilen zararı da kendileri telafi etmek zorunda kalacaklardır. En kutsal patriğe gelince, bunu yargılamasına karşı yapacaklarsa, sahip oldukları sorumluluklardan men etmek ve kutsal emirlerden kovmak olacaktır.”⁶⁶³

Iustinianus’un emperyal iradeyi yaymak adına kilise ile kurmuş olduğu bu ittifak, Procopius tarafından da dile getirilmiştir. Procopius, bu ittifakın haksız yere aristokratların mallarına el konmasına sebep olduğu için Iustinianus’u eleştirmiştir:

“İsa’ya bağlı olarak görünse de, bu bile tebaası için bir felaket demektir. Çünkü rahiplerin komşularına şiddet kullanmalarına izin vermişti. Rahipler bu eylemlerinden ceza almıyorlardı. Komşularının mülklerini yağma ettiklerinde, Iustinianus Tanrı’ya hizmet ettiğini düşündüğünden onlara devam etmelerini söylerdi. Böylece kendisine ait olmayan bir toprağı din adına geçirilmişse davayı kazanıyordu. Çünkü imparatora göre adalet, rahiplerin diğer insanlardan üstün olması anlamına gelmekteydi. Kendisi de diri ya da ölü kimsenin mülklerini ele geçirip kiliselerden birine bağışladığında, davranışını dindarlık olarak kutsuyordu. Ayrıca mülkün bir daha eski sahibine geri dönmemesi için gerekli tüm önlemleri alıyordu.”⁶⁶⁴

Procopius’un bu eleştirisi, Iustinianus ve Kilise arasındaki ittifakın aristokratlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Kilise ile kurulan ittifak neticesinde, Iustinianus’un, imparatorluğun en ücra köşesinde dahi piskoposların kendisi için aktif olarak çalışmalarını öngören bir sistem inşa ettiğini görmekteyiz. Ancak, bu sorumlulukların idari değil denetleyici olduğuna dikkat edilmelidir.⁶⁶⁵

⁶⁶³ Sarris, 2006, s. 214.

⁶⁶⁴ Proc. *Historia Arcana*, 13,5-7.

⁶⁶⁵ Liebeschuetz, 1973. s. 153.

Iustinianus tek bir Roma –Hristiyan kimliği yaratma m¼cadelesinde de, piskoposları ile iş birliği i¼erisinde hareket etmiştir. Piskoposlara, Hristiyan k¼lelerin Yahudi, pagan veya heretik sahipleri tarafından ¼cretsiz olarak serbest bırakılmalarını sağlamaları i¼in emir verilmiştir.⁶⁶⁶

⁶⁶⁶ Humfress, s. 179.

3.3. Iustinianus'un Reformlarını Etkileyen Faktörler

Iustinianus'un reformları, Roma İmparatorluğu'nun içte ve dışta algılanışını restore etmek üzerine kuruludur. Bu bağlamda imparatorun yegâne amacı, Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını geri getirebilmektir. Emperyal hırsları yeniden canlandıran bu amacın gerçekleşebilmesi ise, Roma dünyası üzerinde tam bir otorite kurulabilmesine bağlıdır. Bu noktada sormamız gereken soru reformlar ne derece başarılı olmuş ve radikal bir değişiklik elde edilebilmiş midir?

Iustinianus'un reformlarının kısa vadede olumlu etkileri görülmüştür. Valiler ve kilise aracılığı ile kentlerde merkezin onayladığı kişilerin aktif hale gelmesi ve merkezi denetimi arttıran politikaların yürürlüğe konması ile aristokratlar sıkı bir denetime tabii olmuşlardır. Iustinianus'un aristokratlar ile bu kararlı mücadelesine rağmen, Aphrodito kasabasında yaşananlar gibi bazı istisnai durumlar göze çarpmaktadır. Aphrodito kasabasında, *pagarchın* gücüne karşı imparatorluk gelirlerinin kontrol edilmesi için büyük bir mücadelenin yaşandığını görmekteyiz. Apollos'un Constantinopolis'teki başarısız girişimlerine rağmen, kasaba sakinlerinin hem resmi yöntemlere başvurma hem de yerel güçlü ailelerden koruyuculuk talebinde bulunma girişimleri, mali özerkliklerinin bir simgesi olan *autopragia* hakkını koruyabilmek adına *pagarchlara* karşı büyük bir mücadele ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu direnç Dioscorus önderliğinde de devam etmiştir. Ancak çarpıcı bir şekilde, Iustinianus ve Theodora'nın müdahalelerine rağmen bir *pagarchın* gücünün kesin olarak önlenemediğini görmekteyiz. Iustinianus'un 565 yılında ölmesi ise nihai bir sonucun elde edilebilmesini tamamen ortadan kaldırmış ve Dioscorus 573 yılında başkentten Aphrodito'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu mücadelenin nihai bir sonuca ulaşamamasında, Tetrarşi döneminden itibaren aristokratlar verilen imtiyazlar önemli bir rol üstlenmektedir. Aphrodito Kasabası örneği, IV. yüzyıldan Iustinianus dönemine kadar geçen sürede imparatorluğun her hücrelerine nüfuz etmiş aristokratların güçlerini, caydırıcı önlemler alınmış olmasına rağmen belirli bir dönem içerisinde sınırlandırmanın, düşünüldenden daha zor ve karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Iustinianus dönemi sonrası yaşananlar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. İmparatorun ölümünden sonra da kasabada *pagarchlar* ve halk arasında mücadeleler devam ettiği bilinmektedir.

Reformların uzun vadede etkilerinin ise, çok daha derin problemler ile karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Iustinianus döneminde 540'lı yıllarda, önceki on yılın ihtişamı yitirilmiş ve hatta imparatorluk tarihinin en durgun yılları yaşanmıştır. Aslında yaşanan bu durgunluk, reformların önündeki derin problemlerinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Procopius'un *comes sacrarum largitionum* ve 543/546 yılları arasında *praefectus praetorio* görevinde bulunan Petrus Barsymes hakkında ağır ithamlarda bulunduğunu görmekteyiz. Procopius'a göre aslen Suriyeli olan Petrus, haksız yollardan kazanç sağlamada usta bir tefecidir ve bu becerileri sayesinde kısa zamanda Theodora'nın dikkatini çekebilmeyi başarmıştır. Nihayetinde Theodotus azledilerek *praefectus praetorio* olarak görevlendirilmiştir. Petrus bu görevinde bulunduğu süre zarfında, Procopius tarafından askerlerin maaşlarına el koymak ve halkın durumunu düşünmeden devlet memurluluklarını ehli olmayan kişilere satmak gibi suçlar ile suçlanmıştır.⁶⁶⁷ Petrus'un bu çalkantılı kariyeri, 547/550 yılları arasında *praefectus praetorio* görevinden azledilmesine neden olsa da Theodora'nın baskıları neticesinde tekrar *comes sacrarum largitionum* olarak görevlendirilmiştir.⁶⁶⁸ Procopius, bu yeni görevinde de Petrus'a karşı suçlayıcı ithamlarına devam etmiştir. Bu ithamlarından en dikkat çeken, daha önce hiç kimsenin yapmaya teşebbüs edemediği altın sikkelerin oranlarını azalttığı yönündedir.⁶⁶⁹ Petrus'un bu eylemi, genel olarak Iustinianus'un altın ve bakır sikkelerin oranlarını değiştirdiği 538 tarihi ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁷⁰ Sarris, bu konuya değişik bir açıdan yaklaşarak altın sikke oranlarındaki bu değişimi, 542-3 yılında veya daha büyük olasılıkla 547-550 arasında Petrus'un ikinci kez *comes sacrarum largitionum* olarak görevlendirildiği esnada olduğunu iddia etmektedir.⁶⁷¹ Bu iddiasının dayanak noktası, 541/542 yıllarındaki vebanın başlangıcıdır.

Procopius tarafından Petrus merkezli bu anlatım, abartı ve ima içermiş olsa da, imparatorluğun mali gelirlerinde belirgin bir seviyedeki azalmayı da gözler

⁶⁶⁷ Proc. *Historia Arcana*, 22, 5-6; 22, 7-8.

⁶⁶⁸ *PLRE* III, s. 999.

⁶⁶⁹ Proc *Historia Arcana*, 22. 37- 38.

⁶⁷⁰ Procopius, Iustinianus'un 538 yılında yaptığı bu değişikliği olumsuz bir şekilde ele almaktadır: "Sarraflar bir altın stater karşılığı iki yüz on obol verirdi. Ancak bir strater'e yüz seksen obol verilmesi emredildi. Böylece her altından değerinin yedide birini koparttılar." Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 25. 11-12.

⁶⁷¹ Sarris, 2002, s. 176; Sarris, 2006, s. 219.

önüne sermektedir.⁶⁷² Mali gelirlerdeki bu azalmanın sebebi, Sarris'in de ifade ettiği gibi, 540'lı yıllarda Constantinopolis başta olmak üzere imparatorluğu derinden etkileyen olaylardan biri olarak kabul edilen veba olmalıdır.

⁶⁷² *PLRE* III, ss.999-1002.

3.3.1. Iustinianus'un Vebası

“Kendi gözlerimizle gördüğümüz, kendi kulaklarımızla duyduğumuz ya da yakınımızdaki veya uzağımızdaki söylentiler ile edindiğimiz duyumlar doğrultusunda, çeşitli yerlerde meydana gelen şiddetli depremler, kıtlıklar, salgınlar, savaşlar, kargaşalar, tüm bölgelerin esir edilip sürülmesi, kiliselerin yıkılması ve yakılması gibi felaketler bizleri dehşete düşürmüştür.”⁶⁷³

Edessalı Ps-Joshua'ya atfedilen bu vakayiname, kentin felaketler ve savaşlar ile mücadelesini anlatmak ile beraber 500'lü yıllardaki kıyametin yaklaştığı algısını gözler önüne sermektedir. Birçok insan yaşanan bu felaketleri dünyanın sonunun gelişine bir işaret olarak nitelendirmekteydi. İmparatorluktaki bu karamsar hava, genç ve dinamik Iustinianus'un 527 yılında tahta çıkması ile sonlanmıştı. Nitekim 530'lu yıllar Iustinianus'un yönetim anlayışını ihtişamını yansıtmaktadır. 540'lı yıllarda vebanın ortaya çıkması, bu ihtişamın sönmesinde önemli bir etkindir. Iustinianus döneminde ortaya çıkan bubonik (hıyarcıklı) vebanın etken maddesi *Yersinia Pestis* olarak adlandırılan bir bakteriden kaynaklanmaktadır. İmparatorun kendisi de vebaya yakalanmış olduğundan Iustinianus'un vebası olarak adlandırılmıştır.

Iustinianus dönemi için milat sayılan vebanın, kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Procopius, salgının Mısır'ın liman kenti Pelusium (Tell el-Farama), Evagrius ise Etiyopya kökenli olduğunu iddia etmektedir.⁶⁷⁴ Genel olarak salgının kökenine dair Evagrius'un iddiası kabul edilmektedir. Çünkü dönem içerisinde yaşanan olaylar bu iddiayı destekler niteliktedir. Doğu Roma ve Sasaniiler arasında 502/503 yılları arasında savaşın yeniden belirmesi ile imparatorluk Etiyopya'daki Aksum Krallığı ile yakın askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu Hristiyan krallık, imparatorluk tarafından Güney Arabistan'daki Sasani etkisine karşı bir denge unsuru olarak görülmektedir.⁶⁷⁵ Aynı zamanda,

⁶⁷³ Ps-Joshua, *Chronicle*, 3.

⁶⁷⁴ Proc. Wars, 2.22.6. Evagr. HE, 4.29.

⁶⁷⁵ Greatrex, 1998, ss. 73-115

Etiyopyalıların Afrika'nın daha iç bölgelerinde yaşayan sakinleriyle yakın ekonomik ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir ki, bu da hastalığın Afrika'dan imparatorluğa geçişinin önkoşulu olarak kabul edilmektedir.⁶⁷⁶

Doğuya doğru ilk genişlediği yer ise, zengin bir liman ve ticaret merkezi olan Gazze'dir. Daha sonra ise, Filistin'in kıyı şeridi boyunca ilerlemiş, kısa bir zaman dilimi içerisinde İskenderiye ve Kudüs'e ulaşmıştır. 542 yılının ilk yarısında, muhtemelen Sycae (Galata)'dan Constantinopolis'e ulaşmıştır.⁶⁷⁷ 542 yılının sonbaharında Güney Azerbaycan'a ulaşarak, imparatorluk ile savaş halinde olan Sasani ordusunu etkilemiştir.⁶⁷⁸ Aynı yıl içerisinde, Illyricum, Afrika ve İspanya'ya ulaşmıştır. 543 yılında İtalya ve Galya'ya da sıçrayarak erişim alanını hızlı bir şekilde genişletmiştir. Roma'da 543 Kasım ayından 544 Şubat sonuna kadar dört ay boyunca hastalığın kentteki varlığına dair 9 bölümden oluşan mezar yazıtı bulunmaktadır.⁶⁷⁹ Vebanın hızlı ilerlemesinde liman kentlerinin payı oldukça fazladır. Çünkü salgın gemiler ile taşındığından ilk başta liman kentlerini vurmuştur. Ticari ve askeri yollar vasıtasıyla liman kentlerinden iç bölgelere doğru ilerlemiş ve kırsal bölgelerde de etkili olmuştur. Ayrıca *Yersinia Pestis* olarak aktarılan bakterinin Akdeniz dünyasında yayılmasında iklim ve yerli kemirgen türlerinin nitelikleri oldukça elverişlidir.⁶⁸⁰ Bu elverişli ortam vebanın kısa zaman içerisinde Akdeniz dünyasında yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Başta Procopius olmak üzere dönemi ele alan kaynakların birçoğu vebanın yayılımı ve etkisini çarpıcı bir şekilde ele almışlardır. Ravenna'nın düşüşünün ardından Belisarius ile birlikte başkente dönen Procopius, 542 yılının ilk yarısından itibaren dört ay boyunca Constantinopolis'i derinden sarsan vebanın ilk patlamasını detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Procopius'un bu tasvirinde veba bütün dünyayı kaplamıştır ve evrensel bir nitelik taşımaktadır:

“...Çünkü dünyanın sadece belirli bir bölümünü veya bir grubu etkilemedi. Ayrıca yılın bir mevsiminde oluşmamıştır ve bu da nedeni hakkında en ufak bir fikir edinmemizi

⁶⁷⁶ Veba salgının kökeninin ayrıntılı incelemesi için bkz. Sarris, 2002, ss. 169-182.

⁶⁷⁷ Stathakopoulos, 2007, s. 101.

⁶⁷⁸ Horden, 2005, s. 135.

⁶⁷⁹ Stathakopoulos, 2007, s. 102.

⁶⁸⁰ Sarris, 2002, s. 170.

engellemektedir. İnsanlar yaşam tarzları, gelenekleri, kişilikleri, meslekleri ve diğer birçok yönden birbirinden farklıdırlar, ancak bu faktörlerden hiçbirisi bu hastalık söz konusu olduğunda en ufak bir önem arz etmemiştir. Tüm dünyayı kaplamıştır. Birbirinden farklı yaşam kalitesine, yaşa ve cinsiyete bakmaksızın tüm insanların hayatlarını mahvetmiştir. Bazen yazın, bazen kışın ve bazen de geri kalan diğer mevsimlerde oluşmuştur.⁶⁸¹

Procopius, anlatımın daha sonraki kısmında hastalığın belirtilerini detaylandırmaktadır:

“Bazıları uykudan kalktıklarında, bazıları yürürken, bazıları ise bambaşka şeyler yaparken aniden ateşlendiler. Vücut normal bir ateşte olduğu gibi ısınmadı ve rengini değiştirmede. Aksine ısı o kadar zayıftı ki; kendileri ya da doktorlar bu durumdan endişe etmedi. Bu şekilde hastalanan insanların öleceğine kimse ihtimal vermedi. Ancak aynı gün veya birkaç gün sonra hıyarcıklı şişkinlik ortaya çıktı. Bu noktaya kadar, belirtiler hastalığı bilen herkes için aşağı yukarı aynıydı. Ancak gelişimi birbirinden farklıydı. Bazıları derin komaya girerken, bazılarında bilinç kaybı gelişti ve her iki durumda da hastalığın temel etkileri hissedildi.....Artık acıya dayanamayan hasta öldü.... Kısaca hastalığa yakalanmamak için kendini korumak ve bu talihsiz hastalığa yakalandıktan sonra hayatta kalmayı sağlayacak bir yöntem bulunmamıştır. Çünkü nedeni açıklanamazken, hayatta kalabilmeyi başarmak kimsenin kontrolü altında değildir.⁶⁸²

Vebanın yayılımına yakından tanıklık eden diğer kişi ise, 540’lı yılların başında Filistin, Suriye, İskenderiye yolculuğundan Constantinopolis’e dönen Efesli Ioannes’tir. Yazarın *Kilise Tarihi* adlı eserinin büyük bir kısmına kapsayan *Chronicle*

⁶⁸¹Proc. De Bellis, 2.22.3-5.

⁶⁸²Proc. De Bellis, 2.22.15- 34.

of *Ps-Dionysius of Tel-Mahre* tarafından nakledilen bir hikâyede, vebanın hem bu bölgelerdeki hem de Constantinopolis'teki etkisini detaylı olarak betimlenmektedir:

“Bu ülkelerde metruk ve inleyen köyler gördük. Cesetler dünyaya yayılmıştı. Onları gömecek kimseler yoktu. Az sayıda insanın kaldığı köylerde ise; cesetlerini tarlalarından taş yuvarlarcasına fırlatan insanlar gördük... Evler ve çiftlikler terk edilmişti. Suriye'den Trakya'ya geçtiğimiz tüm bölgelerde bulunan verimli tarlalardaki ekinler, beyaz ve hazır duruyorlardı. Ancak onları toplayıp buğdayı depolayacak kimse yoktu. Kış şiddetli geçtiğinden yapraklarını döken, ancak üzümlerini barındıran bağların toplama mevsimi gelmişti. Fakat bunları da toplayacak kimse yoktu.”⁶⁸³

Efesli Ioannes'in anlatımında en dikkat çekici hususlardan biri, vebanın ilk olarak ticaret yolları üzerindeki liman kentlerinden yayılım şeklini tasvir etmesidir. Yazar, vebanın bu yayılım şekline atıfta bulunarak, birçok geminin denizde amaçsızca dolaştığını ve tüm mürettebatlarının vebadan öterek kıyıya vurduklarını belirtmektedir.⁶⁸⁴

Procopius gibi ilk salgın patlamasının bütün dünyayı kapladığına öne süren Evagrius ise, hastalığın on beş yıllık *indiktion* döngüsüyle eş zamanlı aralıklarla ortaya çıktığını belirtmektedir. 542 yılındaki ilk veba patlamasında henüz altı yaşında olan Evagrius, hastalığa yakalanıp kurtulmuş, ancak oğlunu, kızını, akrabalarını ve hizmetlilerini kaybetmiştir. Dolayısıyla veba hakkında ilk elden deneyime sahiptir. Bu deneyim ona hastalığın belirtilerini yakından gözlemleme imkânı sağlamış ve Procopius'tan farklı olarak belirtileri kanlı ve şişmiş gözler, şiddetli ishal, hıyarcık, ateş olarak sıralamıştır.⁶⁸⁵ Evagrius'un, veba hakkında ilk elden deneyime sahip olması nedeniyle, hastalık hakkındaki açıklamaları önemlidir.

Iustinianus'un vebasını ayrıntılı olarak ele alan Procopius, Evagrius, Efesli Ioannes ve hatta Agathias gibi yazarlar, vebanın kentsel ve kırsal alanlarda büyük bir

⁶⁸³ Ps-Dionysius of Tel Mahre, *Chron.* ss. 74-98.

⁶⁸⁴ Ps-Dionysius of Tel Mahre, *Chron.*ss. 74-98.

⁶⁸⁵ Evagr. *HE*, 4.29.

demografik düşüşe neden olduğuna hemfikirdirler. Procopius, Constantinopolis'te ölümlerin günde 10.000 ulaştığını ve bu sayıya bağlı olarak defin işlemlerinin layıkıyla yerine getirilemediğini belirtmektedir:

“İlk başta, normal ölüm oranının üzerinde ölümler gerçekleşti, ancak ölümler günde beş bine ulaşana kadar arttı ve ondan sonra on bine ulaştı. Başlangıçta insanlar, ölümlerin gömülmesini bizzat düzenlediler. Ama sonra karışıklıklar her yerde ve her şekilde hüküm sürmeye başladı. Köleler efendilerinden yoksun bırakıldı; daha önce müreffeh olan erkekler, şimdi hasta ya da ölü olan hizmetkârlarının kaybına uğradılar ve birçok hane halkı tamamen boşaltıldı. Böylece, birkaç gün boyunca bazı seçkinler gömülememişlerdir.....Çünkü ölümlere geleneksel olarak defin işlemleri gerçekleştirilememiştir. Omuzlarda taşınan ölümlerin, kentin deniz ile bulunduğu yere kadar taşınıp mavnalara atması yeterliydi.”⁶⁸⁶

Vebanın yıkıcı etkisini, Procopius'un anlatımındaki bir diğer pasaj da göstermektedir:

“O zaman Constantinopolis'te kimseyi dışarıda görmek kolay değildi. Sağlıklı olan herkes evde ya hastalığın kendini ele geçirmesini bekliyordu ya da ölümlerine yas tutuyordu. Eğer biri gerçekten dışarı çıkmayı göze aldıysa, ölümlerini gömmek içindir. Tüm işler gevşedi; zanaatkârlar ve tüm insanlar ellerindeki tüm işleri bıraktı.”⁶⁸⁷

İmparatorun kendisi de vebaya yakalanmış olmasına rağmen, kentteki bu kıyıma kayıtsız kalmayarak *referendarius* (kıdemli bürokrat) Theodorus'u defin işlemleri ile uğraşması için görevlendirmiştir. Bu görevlendirmeye kadar tüm mezarlar kapasitesi açmış ve insanlar ölümlerini sokaklara atmaya ya da deniz kıyısı

⁶⁸⁶ Proc. Bell. Pers. 2.23.2-5; 2.23.12.

⁶⁸⁷ Proc. Bell. Pers.2.23.17-18.

boyunca yığmaya başlamışlardı. Theodorus, bu soruna çözüm için Sycae (Galata) surlarının kulelerini ölüm çukurlarına dönüştürmüştür.⁶⁸⁸

558 yılında Constantinopolis'i vuran ikinci veba salgını hakkında bilgi veren Agathias da benzer ifadeler ile vebanın etkisini açıklamaktadır:

*“O yıl baharın başında ikinci bir veba salgını başkenti kırıp geçirerek çok sayıda insanı öldürdü. İmparator Iustinianus'un saltanatının on beşinci yılında yayılan veba asla durmamıştı, sadece bir yerden başka bir yere taşınmıştı. Şimdi Constantinopolis'e geri dönmüştü. Çok sayıda insan ani ve şiddetli bir inme saldırısıyla ele geçirilmiş gibi ölmüştü. Hastalığa en uzun süre dayanabilenler yalnızca beş gün hayatta kalabiliyorlardı.”*⁶⁸⁹

Efesli Ioannes de, demografik düşüşe dikkat çekmiştir. Mısır sınırındaki bir kentte, sadece yedi erkek ve on yaşında bir çocuğun kaldığından ve sakinleri ile tamamen yok olan köylerden bahsetmektedir.⁶⁹⁰ Bir günlük ölüm sayısının maksimum 16.000'e çıktığını ve resmi ölü sayısının 230.000'e ulaştığını gözlemleyen Ioannes,⁶⁹¹ vebanın demografik yapıya yıkıcı etkisini “Gün geçtikçe biz de diğer herkes, gibi mezarın kapısını çalıyorduk. Eğer akşam olduysa, gece ölümün aniden geleceğini düşünüyorduk. Eğer şafak sökmüşse, yüzümüzü bütün gün mezara çeviriyorduk.” sözleri ile açıklamaktadır.⁶⁹² Procopius ile benzer şekilde Efesli Ioannes de, Galata'daki ölüm çukurlarından bahsetmekte ve Kudüs, Filistin gibi kentlerde cesetlerin yok edilmesinde önemli sorunlar yaşandığını belirtmektedir.⁶⁹³

Evagrius da vebanın Antakya'daki kendi ailesine üzerindeki etkisi ile beraber geniş çaplı yıkımından bahsetmektedir:

“Bazı şehirler de sakinlerden tamamen boşaltılacak kadar sertleşirken, talihsizliğin daha hafifçe dokunduğu ve yoluna devam ettiği kısımlar vardı.... Kentin bir bölümünü etkilediği,

⁶⁸⁸ Proc. Bell Pers.2.23.9.11.

⁶⁸⁹ Agath. 5.10.1-4.

⁶⁹⁰ Ps-Dionysius of Tel Mahre, Chron. s.75; 77.

⁶⁹¹ Mitchell, 2016, s. 556.

⁶⁹² Ps-Dionysius of Tel Mahre, Chron. s. 80

⁶⁹³ Sarris, 2002, s. 174.

ancak diğer bölümlerinden uzak olduğu yerler vardı. Çoğu zaman kapsamlı bir şekilde tahrip edilen kentlerde, hastalıklı olmayan haneler görülebiliyordu. Bazı yerlerde ise bir ya da iki hane halkının ölmelerine neden oldu, kentin geri kalanını etkilemedi. Ancak ayrıntılı bir araştırmadan sonra fark ediyoruz ki, sağlıklı kalan hane halklarını veba ertesi yıl etkilemiştir.”⁶⁹⁴

Aziz Gall’in, Galya’daki Clermont-Ferrand halkını 543 yılında vebadan nasıl kurtardığını anlatan Tours piskoposu Gregorius da yüksek bir ölüm oranından bahsetmektedir.⁶⁹⁵ Vebanın demografik düşüşe etkisini en etkileyici bir şekilde, Iustinianus’un bizzat 1 Mart 542 yılında yayımladığı ferman gözler önüne sermektedir:

“Bu zamanda olanların hiçbiri açıklama gerektirmemektedir, çünkü her yere yayılan ölümün bizim için varlığı, her birimizin çektiklerini hiç kimsenin duymamasını zorunlu kılar.”⁶⁹⁶

Ancak son yıllarda yapılan modern çalışmalar, antik kaynakların demografik düşüşe dair vermiş oldukları bu bilgilerin abartı barındırdığını savunmaktadırlar. Durliat; Procopius, Efesli Ioannes ile Evagrius’un açıklamalarının retorik abartılar barındırdığını ve bölgesel paniklere karşı elit yanıtlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Procopius tarafından tarif edilen toplu mezarlara dair doğrudan bir kanıt olmadığını öne sürerek, ölüm oranlarının doğruluğunu kabul etmemektedir. Dahası, vebanın izlerinin günlük yaşam için en bol bulunan Mısır papirüslerinde ve hagiografi eserlerinde olmadığını belirterek, etkilerinin geniş bir çevrede olmadığını ileri sürmektedir.⁶⁹⁷ Whittow da benzer bir ifade ile imparatorlukta kent hayatının sorunsuzca devam ettiğini öne sürerek, vebanın yıkıcı bir etki bırakmadığını savunmaktadır.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Evagr.*HE*, 4.29.

⁶⁹⁵ Tourslu Gregorius, 4.15; 4.16.

⁶⁹⁶ Mitchell, 2016, s. 556.

⁶⁹⁷ Horden, 2005, s. 154 dip not 46

⁶⁹⁸ Whittow, 1996, ss. 66-68.

Araştırmacıların bu savlarında, Iustinianus'un vebasına en yakın tarihsel paralel olan Kara Ölüm'ü gerekçe göstermektedirler. Nüfusunun üçte birini veya yarısını Kara Ölüm ile kaybeden Avrupa'nın bir yüzyıl içerisinde nasıl eski nüfus seviyesine ulaştıysa, Iustinianus dönemi vebanın etkileri de VI. yüzyıl sonuna kadar azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilirdi.⁶⁹⁹ Görüldüğü gibi Iustinianus'un vebasının demografik düşüşe etkisi tartışmalıdır ve bu da ölüm oranını net bir şekilde açıklayabilmemizi engellemektedir. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Iustinianus'un vebası en az Kara Ölüm kadar ölümcüldür ve bu yüzden elimizdeki veriler iyimser bir tablodan daha fazlasını ifade etmektedir. Şüphesiz ki vebanın demografik düşüşe etkisi, Mısır, Antakya ve Constantinopolis gibi nüfus yoğunluğu fazla olan kentlerde ciddi orandadır. Kırsal kesimlerde bu oran daha az olsa da, hastalığa yakalanan alanlar ciddi anlamda zarar görmüştür. Dolayısıyla ölüm oranlarını net bir şekilde açıklanamasa da, 542 ile İmparator Heraclius'un ölümü arasında yüzde 20 ile 50 arasında bir nüfus kaybı yaşandığı geniş çevreler tarafından kabul edilmektedir.⁷⁰⁰

Bu görüşlere ek olarak, Liebeschuetz'in görüşü, dönemin dinamiklerini anlayabilmemiz açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir:

*“Veba VI. ve VII. yüzyıllardaki büyük nüfus kayıplarında önemli bir etkiye sahipti. Ancak tek faktör değildi. Sonuçta bu, temel bir değişim dönemi idi. Bir imparatorluk yıkıldı. Demografik düşüşün açıklaması olarak, eş zamanlı veya art arda etkileşime giren bir dizi faktör hesaba katılmalıdır.”*⁷⁰¹

Liebeschuetz'in bu görüşünü, Iustinianus döneminde veba ile gelen diğer doğal felaketler destekler niteliktedir. 530'lu sonu ve 540'lı yılların başında iklimsel değişiklik yaşanmış ve tarımsal faaliyetler neredeyse durma noktasına gelmiştir.⁷⁰² Bu durum sonucunda Akdeniz dünyasında geniş çapta bir kıtlık olmuştur. Daha önce dediğimiz gibi Got Savaşları esnasında Picenum'da 50.000'den fazla insan kıtlıktan dolayı ölmüş ve 544 yılında Napoli Totila'ya teslim edilmek zorunda kalınmıştı. 540'lı yıllardaki bu durum, vebadan muzdarip olan Constantinopolis için de geçerlidir. Başkent veba ile kıvrandığı esnada kıtlık ile de mücadele etmektedir.

⁶⁹⁹ Mitchell, 2016, s. 559.

⁷⁰⁰ Evans, 2001, s.160; Allen, 1979; Russell, 1968.

⁷⁰¹ Liebeschuetz, 2001, s. 392.

⁷⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mitchell, 2016, ss. 554-565.

Mısır'ın Constantinopolis'ten daha önce vebaya yakalandığını göz önüne aldığımızda, başkent'in tahıl ihtiyacı karşılanamamış olması yüksek bir ihtimaldir. Dolayısıyla, ölümlerin hem veba ve hem de kıtlıktan kaynaklı yaşandığını söyleyebiliriz.. Procopius da yeterli ekmek veya başka bir yiyecek bulmanın zorluğuna değinmiş ve bu yüzden bazı hastaların gerekli beslenmeden yoksun oldukları için ölümlerinin daha erken gerçekleştiğini belirtmiştir.⁷⁰³ Kıtlık, ölümlerin yanı sıra beraberinde enflasyonu da getirmiştir. Iustinianus 544 yılında fiyat kontrolü içeren bir yasa yayımlasa da⁷⁰⁴, özellikle başkentte gıda kıtlığının devam ettiği bilinmektedir.

Iustinianus döneminde, veba ve kıtlığa ek olarak yıkıcı bir felaket daha yaşanmıştır. Demografik düşüşe ivme kazandıran bu felaket depremdir. Veba salgının şiddetli bir şekilde devam ettiği 542 yılında başkent büyük bir deprem yaşamıştır. Dokuz yıl sonra İskenderiye dâhil olmak üzere tüm *Oriens* (Doğu) korkunç bir deprem ile sarsılmıştır. Ünlü Beyrut Hukuk Okulu yıkılmış ve Sidon (Saydan)'a taşınmıştır. Ancak eski ihtişamını koruyamamıştır. Başkentte ikinci büyük deprem 557 yılında meydana gelmiş ve 558 yılında veba tekrar nüksetmiştir.⁷⁰⁵ Deprem günümüzde dahi insan hayatını tehdit eden en önemli doğal afetlerin başında gelmektedir. Iustinianus döneminde veba salgını ile aynı ya da yakın aralıklarla meydana geldiği düşünüldüğünde, hem ölüm oranlarını ve hem de hastalığın etkisini arttırmıştır.

Vebanın yıkıcı etkisine doğal afetlerin etkisi de eklendiğinde, demografik yapıda tartışmasız bir şekilde düşüş yaşanmıştır. Demografik düşüş ise beraberinde ekonomik sorunları getirmiştir. Jones'un belirttiği gibi, Geç Roma ve Erken Bizans İmparatorluğu'nun mali gelirlerinin büyük bir kısmı, arazilerden ödenen vergilerden elde edilmekteydi.⁷⁰⁶ Ekonomik geliri tarım ve büyük ölçüde vergiler olan bir imparatorluk için, insan gücü eksikliği üretimin çöküşüne yol açarak ekonomik bir krizi ifade etmektedir. Nüfusun azalması, vergi vermekle yükümlü geniş bir kesimin kaybına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda bu gibi durumlar ile

⁷⁰³Proc.Bell. Pers. 2.23.19.

⁷⁰⁴Nov. 122.

⁷⁰⁵Agathias,5.10.1-7.

⁷⁰⁶Jones II, 1964, s. 770

karşılaştığında, sahipleri ölen tarım arazilerine ait vergiler komşu arazi sahiplerinin sorumluluğuna geçmekteydi. Bu uygulama vebadan muzdarip olan Iustinianus dönemi içinde geçerlidir. Procopius, bu uygulamaya atıfta bulunarak, tarım işçilerinin çoğunun vebadan ölmesine rağmen, toprak sahiplerinden vergi almada ısrarcı davranan Iustinianus'un ne kadar acımasız bir imparator olmasından şikâyet etmektedir:

.... Ancak "yüküm" deyimi, toprak sahipleri üzerine aniden düşen ve onların geçim umutlarını yok eden öngörülemeyen bir yıkımı tanımlamak için kullanılırdı. Bu öyle bir vergiydi ki, terk edilmiş ve üretimsiz kalan topraklardan alınıyordu. Sahipleri ise; ya toptan helak olmuş ya da atalarından kalan toprakları terk etmişlerdi. Ancak henüz tamamen mahvolmamış kimselere bu vergiyi dayatmaktan çekinmiyorlardı..... Ama sorun burada da bitmedi; aksine, veba geldiğinde tüm uygar dünyayı ve özellikle Roma İmparatorluğu'nu ele geçirdi. Çiftçilerin çoğunu öldü ve topraklar sahipsiz kaldı. İmparator bu toprakların sahiplerine merhamet etmedi. Hem yıllık vergilerden hem de ölmüş komşularının vergilerinden onları sorumlu tuttu."⁷⁰⁷

545 yılında Iustinianus, bu boş kalan arazilerin vergilerini, komşu toprak sahiplerinden tahsil edilmemesi gerektiğine karar vererek, arazi sahiplerinin mali sıkıntılarını hafifletmeye çalışmıştır.⁷⁰⁸ Ancak bu gibi eylemler durumun iyileşmesine yeterli olmamıştır. Çünkü tarım işçileri ile birlikte zanaatkârlar ve kentlerdeki alt sınıfa mensup kişiler daha yüksek ücret ve daha düşük icar taleplerinde bulunarak mevcut durumdan faydalanmak istemişlerdir. XIV. yüzyıldaki Kara Ölüm sonrası İngiltere'de de, salgın sonrası otuz yıl sonrasında maaşlar sürekli bir artış göstermiş ve bu durumdan azalan nüfus karşısında alt kademedeki ekonomik sınıflar faydalanmışlardır.⁷⁰⁹ Veba ve doğal afetler sonucunda meydana gelen yüksek ölüm oranları, toprak sahiplerinin çıkarları ile ters düşmekle birlikte daha alt sınıflar

⁷⁰⁷ Proc. *Historia Arcana*, 23.15-22.

⁷⁰⁸ Nov. 128; Evans, 2001, s. 164.

⁷⁰⁹ Evans, 2001, s. 165-166.

için yarar sağlamıştır. Tabi bunun ön şartı hayatta kalabilmeyi başarmaktır. Iustinianus 545 yılında yayımladığı fermanla esnafların, zanaatkârların ve tarım işçilerinin standart ücretlendirmenin iki veya üç katını talep etmelerinden yakınmaktadır.⁷¹⁰ Ayrıca Banaji, VI. yüzyılın ilk yarısından ikinci yarısına kadar geçen zamanda süresiz icar taleplerindeki artışı ve aynı süre zarfındaki yıllık icar taleplerindeki gerileyişi dikkat çekmektedir.⁷¹¹ Arazilerin sürekli ekilip biçilmesi için böyle yeni bir değer ortaya çıkmıştır ki, bu köylülerin maddi olarak fayda edebilecekleri bir hale dönüşmüştür.⁷¹²

Demografik düşüşe bağlı olarak alt sınıfların yararına oluşan bu tabloda, imparatorluğun mali sistemi olumsuz etkilenmiştir. Çünkü çağdaş kaynaklar 542-545 arası dönemde vergi toplama dâhil pek çok idari prosedürün neredeyse durma noktasına geldiğini ileri sürmektedirler.⁷¹³ Savaş ve imar faaliyetleri giderleri için harcama yapılacağı bir dönemde, vergi gelirlerindeki bu yüksek düşüş, imparatorluğun mali otoritesinde geniş çaplı bir gerilemeyi göstermektedir. Bu gerileme ise Iustinianus dönemindeki tüm kazanımları tersine döndürmüş ve 540'lı yılların sonunda, aristokratlar yönetimdeki nüfuslarını tekrardan arttırmaya başlamışlardır. Öyle ki Iustinianus 553 yılında borçları biriken aristokratların, vergi borçlarını affetmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar bu uygulamayı toprak sahiplerinin vergileri kendi zimmetlerine geçirmemeleri adına bir yöntem olduğunu vurgulayarak hayata geçirmiş olsa da⁷¹⁴ mali gerilemenin ve hatta aristokratların yönetimdeki etkinliklerinin yeniden arttığının en bariz göstergesidir.

540'lı yıllarda aristokratlar lehine dönmeye başlayan bu atmosfer, Iustinianus'un halefi II. Iustinus (565-578) döneminde tamamen şekillenmiştir. Cameron, 565 yılında Iustinianus öldüğünde, senato üyelerinin kendi adaylarını tahta çıkarabilmek için hızlı bir şekilde hareket ettiklerini belirtmektedir.⁷¹⁵ Bu aday II. Iustinus'tur. İmparator tahta çıktıktan sonra, hazineyi yüklü miktarda borçla devraldığını, nerdeyse tükenmeye yüz tuttuğunu ve bu mali sıkıntıların orduyu isyana sürüklediğini belirterek, Iustinianus'un mali politikalarını açık bir şekilde

⁷¹⁰ Nov. 122.

⁷¹¹ Banaji, 2001, s. 238.

⁷¹² Sarris, 2006, s. 224.

⁷¹³ Mitchell, 2016, s. 644.

⁷¹⁴ Nov. 147.

⁷¹⁵ Cameron, 1985, s. 250. Ayrıca bakınız. Jones, 1964, s. 304.

kınamıştır⁷¹⁶ ve aristokratların yararlanacağı cömert bir vergi indirimini uygulamaya koymuştur.⁷¹⁷ II. Iustinus'un Iustinianus'a karşı eleştirilerinin arka planında, senatörler ve toplumun önde gelen üyeleri olarak kabul edilen büyük toprak sahipleri ile ortaklaşa bir yönetimi benimsemek zorunda kalmış olması bulunmaktadır. Bu yönetim anlayışı Anastasius döneminde olduğu gibi, seçkin olarak kabul edilen bu sınıfların politik tutumlarını yansıtmak ve büyük ölçüde maddi çıkarlarını korumak üzerine kuruludur. Bu politikanın en önemli uygulaması eyaletlerdeki valilerin büyük toprak sahipleri ve piskoposlar tarafından seçileceğinin 569 yılında ilan edilmesidir.⁷¹⁸ Böylece, Iustinianus'un aristokratların yönetimdeki etkinliklerini kırma girişimleri son bulmuştur. Ne yazık ki, Constantinopolis'in siyasi atmosferi ile mali durgunluk birleştiğinde Iustinianus'un reformlarının sürdürülebilirliği mümkün olmamıştır.

⁷¹⁶ Nov. 148.

⁷¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarris, 2006, ss. 222-223.

⁷¹⁸ Nov. 149.

3.3.2. Lombardların İtalya Göçü

540'lı yıllara kadar “Birleşik Roma İmparatorluğu” ideolojisi ivme kazanmış ve Iustinianus elden çıkmış olan Batı Roma topraklarını geri alma yolunda hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmişti. Afrika kolay bir zaferle ele geçirilmiş ve Belisarius 540 yılında Ravenna'yı ele geçirerek İtalya'yı hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Ancak 541/542 yılında vebanın ortaya çıkışı, tüm bu başarıları duraksatmıştır. Veba, kıtlık ve ardından yaşanan enflasyon mali bir krize neden olmuş ve tüm bunlar ordunun gücünün kırılmasını beraberinde getirmiştir. Ordu imparatorluk gelirlerinin ana alıcısı konumunda olduğundan⁷¹⁹ yaşanan mali kriz orduyu derinden etkilemiştir.

Agathias vebadan sonra ordunun etkinliğini yitirdiğini belirtmektedir:

“Roma orduları daha önceki imparatorların ulaştığı seviyede değildi. Gittikçe küçülerek geniş bir imparatorluğun ihtiyaçlarını karşılayacak yeterliliklerden yoksundu. Altı yüz kırk beş bin etkili askerden oluşan bir savaş gücü olması gerekirken, bu dönemde sayı yüz elli bine düşmüştür.”⁷²⁰

Agathias'ın bu ifadesi, vebadan sonra ordudaki küçülmenin en bariz göstergesidir. Bu küçülme ile birlikte orduyu desteklemek için barbar güçlerine ihtiyacın artması dikkat çekici boyuttaydı. Teall, vebanın ordudaki barbar sayısında sürekli artışa neden olduğunu belirtmektedir.⁷²¹ Veba sonrası insan gücü kaybını telefi etmek için ordudaki barbar askerlerin sayısı arttırılmış olmalıdır. Ordunun büyük bir kısmını oluşturan bu barbar askerler paralı askerlerdi. Ordudaki disiplinin sağlanabilmesi ve bir zafer elde edebilmek için bu askerlerin düzenli olarak maaşlarını alması gerekmektedir. Ancak vebadan sonra vergilerin alınamamasına bağlı olarak, askerlerin ödemelerinde gecikmeler ve hatta askerlere borçlanmalar yaşanmıştır. Bu da askerlerin sık sık isyan etmelerine ve hatta karşı taraf ile işbirliğine girmelerine neden olmuştur. Yukarıda değinildiği gibi askerlerin bu tarz davranışlarına Afrika, İtalya ve hatta doğu sınırında sıklıkla rastlanmaktadır.

⁷¹⁹ Warren Treadgold, **A History of the Byzantine State and Society**, Stanford University Press, Stanford, 1997, s. 277.

⁷²⁰ Agath. 5.7-8.

⁷²¹ John L. Teall, “The Barbarians in Justinian's Armies”, **Speculum** 40/2, 1965, s.319.

Iustinianus, ordudaki bu şartları iyileştirmek için yüksek rütbeli subaylar tarafından rüşvet gibi yasa dışı ücretlerin alınmasını engellemeye çalıştığı ve borçları biriken askerlerin izinlerini kullanmalarında esnek davrandığı görülmektedir.⁷²² Fakat imparatorun bu girişimleri orduda askerlerin durumlarının düzeltilmesinde yetersiz kalmış ve 553 yılında askerlerin geciken ödemeleri tekrar gündeme gelmiştir.⁷²³ Narses'in ordusundaki bu sıkıntılara ek olarak Franklar 554 İtalya'yı işgal etmişlerdir. Frank işgali bertaraf edilmişse de, bu zafer İtalya'da istikrarın sağlanmasına ve ordudaki şartların iyileştirilmesine yeterli olmamıştır. 566/7 yılında askerler Herullerin öncülüğünde birleşerek Sindual'ı kral seçmişler ve böylelikle askeri bir isyan tekrar baş göstermiştir. Narses başarılı bir şekilde Sindual liderindeki isyanı bastırabilmeyi başarsa da isyandan sonra orduda asker kaçağı sorunu meydana gelmiştir. İtalya'daki bu sorunu bertaraf edebilmek için Gepidler, Bulgarlar, Sarmatlar, Pannonialılar, Süevler, Noriciler ve daha önce Roma ordusunda görev yapmış olan Lombardların çoğunluğu oluşturduğu askeri bir birlik oluşturulmuştur. Bu yeni askeri birlik 568 yılında İtalya'ya hareket etmek üzereyken II. Iustinus Narses'in İtalya'daki görevine son vererek *praefectus praetorio* olarak Longinus'u görevlendirmiştir. II. Iustinus, muhtemelen 540 yılından sonra Iustinianus'un İtalya'da kurmuş olduğu sivil yönetimi tekrardan inşa etmek istiyordu. Ancak Narses'in görevden alınması, yeni ele geçirilen ve bir düzen kurulmak istenen İtalya'da, bir otorite boşluğuna sebep olmuştur.

Bu boşlukta askerler, kendilerine uygun bir lider ve politik bir alternatif sunmayı başarabilen Lombardların arkasında toplanmışlardır. Lombardların öncülüğünde İtalya'da çıkan bu isyan, batıda ve doğuda savaş boyunca tanık olduğumuz isyanlardan çok farklı bir niteliktedir. Lombardlar, *reconquista* ideolojisini hayata geçirebilmek için 568 yılına kadar imparatorluğun müttefiki konumundaydılar. Bu ılımlı ilişkiler Lombard Kralı Audion döneminde de (540-550/560) devam etmiştir. Hatta Audion'un Aryanizmi benimseyen Gepidlere karşı imparatorluğun desteğini kazanabilmek için Katolikliğe geçmiş olduğu iddia edilmektedir.⁷²⁴ İmparatorluk ile kurulan bu ilişkiler neticesinde Iustinianus, Gepidlere karşı Lombardları desteklemiş ve askeri yardımlar karşılığında Pannonia/

⁷²² *Cod. Just.* I.27..2.9; John Bury II, 1958,s. 674.

⁷²³ *Proc. Bell. Goth.*, 8.26.5-25.

⁷²⁴ Wickham 1981, s. 29-30.

Noricum'a yerleşmelerine müsaade etmiştir.⁷²⁵ Lombardlara verilen bu imtiyazın arka planında batıdaki krallıkların imparatorluğa karşı birleşmesini engellemek bulunmaktadır. II. Iustinus, Iustinianus'un bu stratejini ne yazık ki sürdürememiştir.

İsyancıların başında daha sonra Lombard Kralı olarak anılacak Alboin bulunmaktadır.⁷²⁶ Şüphesiz ki Alboin Lombardların lideri olmaya en uygun kişiydi. Kraliyet ailesine mensup olmasının yanında annesi Rodelinda'nın Got Kralı Theodericus'un yeğeni olduğu iddia edilmektedir. Alboin'in İtalya'da meşru bir yönetim kurabilmeyi başaran Theodericus ile annesi vasıtasıyla akrabalık bağları bulunmaktaydı. Bu büyük bir avantajdı. Alboin Lombardları İtalya'ya doğru göç etmeleri için teşvik etmiştir.⁷²⁷

VIII. yüzyıl Lombard Krallığı'nın vakayiname yazarı Paulus Diaconus' a göre İtalya'nın ele geçirilmesinden sonra oluşan boşluk ve vebanın etkisi, Lombardların 568 yılında Lombardların İtalya'ya göç etmelerine olanak sağlamıştır.⁷²⁸ Nihayetinde 568 yılında Alboin komutasındaki Lombard ordusu hızlı bir şekilde Venatia ve Po vadisine doğru ilerlemişlerdir. İtalya'da uzun süren savaşlardan sonra Lombardların bu ilerleyişine karşı, yarımadada tükenmişlik her yönüyle kendini göstermekteydi. Çünkü Lombard ilerleyişine karşı güçlü tek direnç Ticinum (Pavia) da yaşanmıştır. İtalya sakinleri başka hiçbir yerde kayda değer bir direniş göstertmeden Lombardlara teslim olmuşlardır. Öyle ki Alboin'in ordusu kente girerken Milano piskoposu Honoratus Cenova'ya kaçmıştır. Altinum (Altino), Opitergium (Oderzo) gibi yerleşim yerleri işgal edilmeye başladığında, halk piskoposların önderliğinde adanın güvenli bölgelerine göç ederek Torcello ve Heraclea gibi yeni yerleşim merkezlerinin kurulmasını sağlamıştır. Bölgedeki en önemli kentlerden biri olan Aquileia da aynı kadere maruz kalmış ve piskoposu Paulus kenti terk ederek Grado'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple Lombardların İtalya'daki ilerleyişi hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Po vadisinin büyük bir kısmı 569 yılının sonuna kadar Lombard dükalıklarının kontrolü altına

⁷²⁵ Audion yönetimi altındaki Lombarlara Iustinianus'un desteği için bkz. Proc. *Bell. Goth.* 7.34.37-40. İmparatorluk ordusuna yardım karşılığında Noricum/Pannonia'ya Iustinians tarafından yerleştirilmesi için bkz. Proc. *Bell. Goth.* 8.18.2.

⁷²⁶ Alboin, muhtemelen 530 yılında Pannonia'da doğmuştur. *PLRE* II s. 38-40. Alboin'in annesi için bkz. Proc. *Wars.* 8.25.11-15.

⁷²⁷ Humphries, 2000, s. 535

⁷²⁸ Paul. Diac. *Hist. Lang.* 2.26.

girmiştir. Sadece Cenova, Ravenna, Venetia ve bazı iç bölgeler imparatorluğun elinde kalmıştır. Dolayısıyla İtalya’da *reconquista* ideolojisi son bulmuş ve İtalya Doğu Roma İmparatorluğu ile Lombardlar arasında bölüşülmüştür.

İtalya’nın bu siyasi bölüşülmüşlüğü, Constantinopolis ve Roma arasındaki ilişkilerin de bir değişim sürecine girmesine neden olmuştur. İmparatorluğun önceliği İtalya’nın Lombard işgaline karşı savunulmasıdır. Iustinianus’un saltanatının son on yılında, Papa I. Pelagius veya halefleri tarafından imparator ile herhangi bir iletişim izi bulunmamaktadır.⁷²⁹ Roma’da “üç bap” tartışmasının getirmiş olduğu yıkım bu durumun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Buna ek olarak İtalya’nın içinde bulunduğu bölünmüş siyasi durum gereğince de Papa III. Ioannes (561-574), I. Benedictus (575-579) ve I. Gregorius imparatorluk onayı beklemeden görevlerine başlamışlardır. Roma ve Constantinopolis arasındaki bu sınırlı iletişim sadece dini konularda sınırlı olduğunu görmekteyiz. 578 ve 580 yıllarında Senato ve Papa tarafından Lombard işgalini karşı yardım için Constantinopolis’e delege gönderildiği bilinmektedir.

Ancak Papa I. Gregorius (590-604) dönemi, Iustinianus sonrası Roma ve Constantinopolis arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından önemlidir: Papa, İtalya’da imparatorluk kontrolü altında var olmasına rağmen dini olmayan konular dışında hiçbir şekilde Constantinopolis’in emirlerine boyun eğmeyeceğini belirtmiştir.⁷³⁰ Böylelikle Roma’nın Kadıköy Konsili’nin ilahiyat görüşünü değiştirmesine olarak algılanan “üç bap” tartışması ve akabinde İtalya’nın Lombardlar tarafından işgali, Roma ve Constantinopolis arasındaki ilişkinin kopmasına neden olmuştur. Hem dini ve hem siyasi bölünmüşlük, kilise birliği ideolojisinin başarıya ulaşamamasında önemli etkenlerdir.

⁷²⁹ Sotinel, 2005, s. 286

⁷³⁰ Sotinel, 2005, s. 287; Humphries, 2000, s. 544.

4. BÖLÜM: YENİDEN DOĞAN EMPERYAL HIRSLARIN EN İDDİALİ PARÇASI: ROMA YASALARININ DERLENMESİ

4.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Roma Hukuku

MÖ 753 yılında şehir devleti olarak kurulan Roma'nın, bir dünya imparatorluğuna dönüşmesindeki en önemli etken kapsamlı bir hukuk sistemine sahip olmasıdır. Günümüzde Fransa, İsviçre, Almanya, İtalya gibi ülkelerde uygulanan özel hukuk kurallarının temeli kabul edilen Roma hukuku, Roma şehrinin kuruluş tarihi kabul edilen MÖ 753 yılından Iustinianus'un 565 yılında ölümüne kadar geçen sürede imparatorluğun egemenliği altındaki topraklarda uygulanan sistemi ifade etmektedir. Iustinianus'un ölümünden Doğu Roma İmparatorluğunun dağılışına kadar (1453) olan dönem ise “Yunan – Roma hukuku” veya “Bizans hukuku” olarak ifade edilmiştir.⁷³¹

Romalıların en önemli mirası kabul edilen Roma hukukunun tarihsel arka planında, yüzyıllar boyu gelenekler doğrultusunda geliştirdikleri yasalar bulunmaktadır. Romalıların bu teamül hukuku, nesiller boyunca aktarılan ve Romalılar tarafından miras olarak kabul edilen *ius civile*dir. Özel hukuk ile ilişkili olan *ius civile*, Roma kültürünün ayrılmaz bir parçası olmak ile beraber sert ve şekle bağlı idi.⁷³² Ayrıca yalnızca Roma vatandaşlarına uygulanmaktaydı.

Örf ve adetlere dayanan Roma hukuk sisteminin gelişmeye başlaması, MÖ 509'da Roma'da *res publica* idaresinin (Cumhuriyet) kurulması ile özdeşleştirilmektedir. Roma hukuk sisteminin gelişiminin anlaşılabilmesi için *patricius* ve *plebiuslar* arasındaki sınıf mücadelesi önem arz etmektedir. Krallık Devri'nde sosyal sınıflar arasında *patriciuslar* toprak sahibi aristokratlardan oluşmaktaydılar. Bu soylular, Roma devlet idaresinin en üst mevkilerinde görev alma ve *senatus* (senato) ile *comitia curiataya* (halk meclisi) üye olma hakkına sahiptiler. Bu siyasal haklarının yanı sıra askerlik yapmak ile de yükümlüydüler.

Çiftçi, zanaatkâr ve tüccar gibi gruplardan oluşan *plebiuslar* ise, özgür kabul edilmek ile birlikte siyasi haklara sahip değillerdi ve askerlik görevimden muaf tutulmuşlardı. Ayrıca *patriciuslar* ile evlenmeleri de yasaklanmıştı. *Plebiuslar* daha

⁷³¹ Özcan K. Çelebican, **Roma Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 27.

⁷³² Paul Koschaker- Kudret Ayiter, **Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara 1997, s. 9.

aşağı derecede bir hukuka tâbi olmakla beraber vatandaş olarak kabul edilseler de⁷³³ *patricius*lar Roma'nın gerçek vatandaşlarıydılar.

Cumhuriyet yönetiminin kurulmasının ardından *patricius*ların sahip olduğu bu geniş haklar, *plebius* ve *patricius*lar arasında sınıf mücadelesinin yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Roma'da krallığın yıkılması ile yönetim gücü, önceleri *praetor maximus*, sonraları *consul* denilen en üst düzeydeki memurluklara (*magistratus*); *patricius*lardan oluşan 300 üyelik Roma *Senatusuna* ve *patricius* ve *plebius*ların ortaklaşa teşkil ettikleri bir halk meclisi olan *comitia centuriataya* geçmekle birlikte; şimdi *plebius*lar askere de alınmalarına rağmen hala siyasal haklardan yoksun oldukları için, cumhuriyet ile birlikte *patricius*larla aralarındaki sosyal gerilimlerin arttığı dikkat çekmektedir.⁷³⁴ Özellikle varlıklı *plebiuslar*, *patricius*lar ile eşit siyasi haklara sahip olmak ve evlilik önündeki engellerin kaldırılması gibi hukuki haklar talep etmişlerdir.

Bu istekleri doğrultusunda *plebiuslar*, MÖ 494 yılında Roma'yı terk edip kentin dışındaki *Mons Sacer* yani Kutsal Dağa çıkarak bir tür grev niteliği taşıyan eylem gerçekleştirmişlerdir. *Plebius*ların bu sıra dışı eylemi, MÖ 451 yılında *Leges Duodecim Tabularumun* (XII Levha Kanunları) hazırlanmasına neden olmuştur.⁷³⁵ Başkanlığını Appius Cladius'un yaptığı *decemviri consulari imperio legibus scribundis* adında özel bir komisyon oluşturularak örf ve adet hukukunun yazılı hale getirilmesi sağlanmıştır. Levhalar günümüze ulaşmamışsa da, antik yazarların eserleri vasıtasıyla haksız fiil, miras paylaşımı, cezai yaptırımlar, yurttaşların görev ve sorumlulukları gibi hukuki konulara geniş çapta yer verildiği bilinmektedir.

Leges Duodecim Tabularumun, Roma hukukunun başlangıcı kabul edilse de, *plebius* ve *patricius*lar arasında tam bir eşitliğin oluştuğunun söylenmesi mümkün değildir. Eşitsizliğin önemli bir kısmı, MÖ 367 yılında yürürlüğe konan *Licinius-Sextius* yasaları ile telafi edildiği görülmektedir. Üç bölüme ayrılan yasaların birinci kısmı *plebius*ların borçlarının hafifletilmesini; ikinci kısım devlete ait arazilerden yararlanabilmelerini ve son kısım ise *consul* olabilmeleri önündeki engellerin

⁷³³ Koschaker- Ayiter, 1997, s. 9.

⁷³⁴ Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s.71.

⁷³⁵ Peter Stein, **Roman Law in European History**, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 4.

kaldırılmasını içermektedir.⁷³⁶ Nihayetinde MÖ 287 yılında yürürlüğe konan *Lex Hortensia* (Hortensius Yasası), *patricius* ve *plebius*lar hakkında formel bir eşitlik sağlayarak, uzun zamandan beri süregelen patricius- plebius sınıf mücadelesine son vermiştir.⁷³⁷

Roma Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlediği yayılmacı politika ile paralel olarak hukuk sisteminin de geliştiği görülmektedir. Sınırların genişlemesi neticesinde *consuller*in hukuki sorumluluklarını yerine getiremez olmuşlardı. Bu karmaşıklığa çözmek ve *consuller*in hukuki yükümlülüğünü azaltmak için MÖ 337 yılında *praetor* makamı oluşturulmuştur. Kartacalılar üzerinde kazanılan nihai zaferden sonra, Roma egemenliği Batı Akdeniz'e yayılmış ve Romalılar yoğun bir şekilde yabancılar ile temas içerisine girmişlerdir. Bu temas neticesinde ilk olarak Roma vatandaşlarının kendi aralarındaki davalarına bakması için *praetor urbanus* ve Roma vatandaşları ile yabancılar veya yabancıların kendi aralarındaki davalara bakmak için MÖ 242 yılında *praetor peregrinus* kurulmuştur.⁷³⁸ Sayıları ikiye çıkarılan bu *praetor*ler zaman içerisinde *ius praetorium* (*Praetor* hukuku) adıyla bilinen yeni hukuk kuralları oluşturmuşlardır ki bu hukuk kuralları Iustinianus'un derlemelerinde önemli bir yer tutmaktadır.⁷³⁹

Yabancıların hukuki sorunları ile ilgilenmesi için kurulan *praetor peregrinus* milletlerarası bir hukuk sistemi değildi. Roma vatandaşı olmak bir ayrıcalıktı ve bu yüzden *ius civile* yabancılar uygulanmamaktaydı. Dolayısıyla Roma vatandaşları ile yabancılar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerden doğan anlaşmazlıkların çözümü mümkün olmamaktaydı. Romalıların bu sorunu, sınırları içinde vatandaş olmayan kişilere uygulanabilen *ius gentium* (Kavimler Hukuku) olarak bilinen yeni bir hukuk sistemi geliştirerek pragmatik bir şekilde çözdükleri görülmektedir.⁷⁴⁰

Tarihsel süreç içerisinde *plebius* ve *patricius*lar arasında yaşanan mücadeleler, Roma hukukun gelişimine katkısı tartışılmazdır. Roma hukukunun gelişimi en çok MÖ 27 ile MS 250 yıllarını kapsayan ve Klasik Dönem olarak adlandırılan zaman diliminde gerçekleşmiştir. Klasik dönem Roma Hukuku, Cumhuriyeti'nin sonuna doğru gelişmeye başlamışsa da en parlak zamanını

⁷³⁶ Demircioğlu, 1953, ss. 161-162.

⁷³⁷ İplikçioğlu, 2007, s. 72.

⁷³⁸ Stein, 1999, s. 12.

⁷³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelebican, 2012, ss. 58-59.

⁷⁴⁰ Stein, 1999, ss. 12-13.

principatus döneminde (İlk İmparatorluk Dönemi) yaşamıştır. “Roma hukukun tapınağı” olarak adlandırılan bu dönemde, hukuk alanındaki gelişmeler hem imparatorluğun hizmetinde resmi görevli hem de özel teşebbüsleri doğrultusunda üreten hukukçuların gayretleri ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaklaşık 100 kadar hukukçunun adı zikredilse de, en önemlileri arasında *Paulus*, *Gaius*, *Pomponius*, *Papinianus* ve *Ulpianus* bulunmaktadır.

MS 284 yılına kadar süren *principatus* döneminin aksine III. yüzyıl tam bir kargaşa dönemiydi. Bu dönemde yasama faaliyetleri devam etse de Roma hukukunun bir duraklama dönemine girdiğini söyleyebiliriz. Bu duraklama, Roma Devleti’nin canlanan imajı ile monarşiyi yeniden tasarlayan İmparator Diocletianus döneminde son bulmuştur. İmparator Diocletianus ve diğer Tetrarşi imparatorları döneminde yasama faaliyetleri ivme kazanmıştır. Ancak bu yasama faaliyetleri, zaman içerisinde karmaşık bir hale gelmiş ve sınıflandırılmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu karmaşıklığı gidermek için ilk sistematik girişim, İmparator Diocletianus döneminde *Codex Gregorianus* ve *Codex Hermogenianus*un oluşturulmasıdır. On altı kitaptan oluşan *Codex Gregorianus*, II. yüzyılın ortasından itibaren imparatorluğun resmi hükümlerini içermektedir. Aurelius Hermogenianus tarafından derlenen *Codex Hermogenianus* ise, *Codex Gregorianus*’a ek olarak düzenlenmiştir. Bu iki külliyat, Tetrarşi mensubu imparatorların hukuk ve adalet çerçevesini muhafaza ederek, imparatorluğu yeniden daha güvenli ve sağlam bir siyasi yapıya dönüştürme niyetlerini sembolize etmektedir.⁷⁴¹

Diocletianus’un Roma yasalarını derleme için bu ilk sistematik girişimine, İmparator II. Theodosius (408-450) kayıtsız kalamamıştır. Çünkü Roma Hukukunun sistematik olarak derlenmesi ve yayımlanması, imparatorlara prestij sağlayan çekici projelerdi. İmparator II. Theodosius, I. Constantinus döneminden beri yürürlüğe giren tüm imparatorluk yasalarının derlemesi için 429 yılında bir komisyon oluşturmuştur. Kronolojik sıraya göre başlıklar halinde düzenlenen ve XVI kitaptan oluşan *Codex Theodosius* 438 yılında tamamlanmıştır. II. Theodosius, derlemenin tamamlanmasından sonra Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus’a hediye olarak

⁷⁴¹ Mitchell, 2016, s. 88.

sunmuştur.⁷⁴² Böylece *Codex Theodeosius* 439 yılında hem doğu hem de batı kısmında yürürlüğe girmiştir. *Codex Theodeosius*’un 439 yılında hem doğu hem de batı kısmında yürürlüğe girmesi bölünmüş bir Roma’nın kabul edilmediğinin en bariz göstergesidir.

Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşünün ardından kurulan barbar krallıklar da, Roma hukukuna kayıtsız kalmadıkları görülmektedir. Barbar krallıklar, kendi gelenek ve adetlerinden oluşan hukuk düzenlerini muhafaza ederken egemenlik kurdukları halka dayatmamaya özen gösterdikleri görülmektedir. Hukuku yazılı hale getirmeleri ile başlayan süreçte ise, hukuk sistemlerini imparatorluk anayasaları tarzında formüle etmişler ve imparator emirnamelerini kendi kanunlarında yer vermişlerdir. Barbar krallıkların bu anlayışları doğrultusunda *Lex Romana Visigothorum* ve *Lex Romana Burgundionum* meydana gelmiştir. Bu bağlamda Roma İmparatorluğu’nda egemen olan hukukun tüm halklar üzerinde birleştirici bir güç ilkesini devam ettirmeleri dikkat çekicidir.

Bun duruma bağlı olarak Roma imparatorları evrensel yargı iddialarında bulunmuşlardır ki bu yargı iddiaları, Orta Çağ ve ötesi boyunca Avrupa hukukunun gelişimi üzerinde derin bir etki yapmıştır. Şüphesiz ki, bu derin etkide Iustinianus’un kendi dönemine kadar bütün hukuk materyallerini bir araya toplatıp oluşturduğu *Corpus Iuris Civilis*in payı tartışılmazdır.

⁷⁴² Stein, 1999, ss. 28-29.

4.2. Iustinianus'un Hukuk Kodifikasyonu: *Corpus Iuris Civilis*

“Ne yasaların ne de fermanların istikrarı ve gücü var... Her yerde hukuksuzluk ve şiddet egemendi...”⁷⁴³

Procopius'un hukuksuzluk ile itham ettiği bu dönemde, *Corpus Iuris Civilis* oluşturulmuştur. *Patricius* ve *plebius*lar arasındaki sınıf çatışması sonucu yazılı hale gelen Roma hukuku, en kapsamlı şekline Iustinianus'un hukuk kodifikasyonu ile ulaşmıştır. İmparator, kendi derlemesine bir ad vermemiştir. *Corpus iuris* ifadesine, *CJ* 5.13.1'de *omne corpus iuris* olarak sadece bir kere değinilmiştir. Bugün kullanılan şekliyle *Corpus Iuris Civilis* (Yurttaşlar Hukuku Derlemesi), Ortaçağ'da *glossator* adı verilen hukuk profesörleri tarafından kullanılmıştır. *Corpus Iuris Civilis*; *Code* (Kanun Kitabı), *Digesta* veya *Pandectae* (Derleme), *Institutiones* (Kurumlar) ve Ortaçağ'da eklenen *Novella* (Yeniler) olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır

Iustinianus tahta çıktıktan yalnızca altı ay sonra bütün Roma hukuk külliyyatını kusursuz bir temel üzerine derleyeceğini ilan etti. 13 Şubat 528 yılında duyurulan bu ilanın akabinde Tribonianus ve Constantinopolis hukuk okulunda Profesör Theophilus gibi alanında deneyimli kişilerden oluşan on kişilik bir komisyon oluşturuldu. Kapadokyalı Ioannes'in başkanlığını yaptığı bu komisyonun görevi, İmparator Hadrianus'tan (117-138) Iustinianus'a kadar tüm *constitutioları* sistematik bir şekilde derlemektir. Bu muazzam derleme, on dört ay gibi kısa bir süre içinde tamamlanarak *constitutio summa* ile birlikte 529 yılının Nisan ayında yürürlüğe girmiştir.⁷⁴⁴ *Praefectus Urbise*, *Codex Iustinianus*un tamamlandığının duyurmasını ve her eyalete resmi bir kopya göndermesi emredilmiştir. Böylece 529 yılından evvel yayımlanan tüm *constitutiolar* ve *Codex Theodosius* geçerliliğini yitirmiştir.

Codex Iustinianus; özel bildiriler, *epistulae* (mektuplar), Roma ve Constantinopolis gibi özel kentlere gönderilmiş *edictum*ları da içermektedir. Iustinianus'un derleme çalışmasının, seleflerinden daha geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Ancak Iustinianus için bu yeterli olmamıştı, Tribonianus

⁷⁴³ Proc. *Historia Arcana*, 7. 31.

⁷⁴⁴ Kaiser, 2015, s.124.

başkanlığında yeni bir komisyon kurdurarak 534 yılında *codex repetitae praelectionis* yani *Codex Iustinianus*un ikinci basımı yayımlamıştır. "...revize edildiği şekliyle ikinci basıma uygun olarak kopyalanmalı ve ilkinin uygun olmamasıdır"⁷⁴⁵ ifadesi ile 529 yılında yayımlanan *Codex* geçerliliğini yitirmiştir. *Codex*in ilk basımından yalnızca *Haec* ve *Summa constitutionum*ları günümüze ulaşmıştır ve ikinci basımın başında yer almaktadırlar.

Yalnızca on dört ay gibi kısa bir sürede tamamlanan *Codex Iustinianus*un ikinci basımına neden gerek duyulmuştur? Derleme projesini hazırlamak ile mükellef olan komisyon üyeleri, bazı yasalarda değişiklik yapmaları konusunda yetkilendirilmişlerdi. *Interpolatio* olarak adlandırılan bu değişiklikler, özellikle Klasik dönem Roma Hukuku için önem arz etmektedir. Klasik hukukçular, sabit bir görüşün yazılı olmadığı durumlarda kanunları yeniden düzenleyebilmek için geniş bir yetkiye sahiptiler. Klasik hukukçulara verilen bu özerklik, Roma hukukun gelişimine büyük katkı sağladığı gibi aynı olaylar hakkında birbirinden farklı yorumların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Stein, hukuki ihtilaflara dikkat çekmekte ve klasik hukukun tartışmanın bir ürünü olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴⁶

Koschaker – Ayiter, *Interpolation*un kullanımını İsviçre’den Medeni kanun ve Borçlar kanunu üzerinde Türkiye’nin kendi ihtiyaçlarına göre yaptığı değişiklikleri temel alarak basit bir şekilde açıklamıştır.⁷⁴⁷ *Interpolatio* hakkındaki bu açıklama, Iustinianus’un amacını özetler niteliktedir. Iustinianus göre yasalar, hukuki ihtilaflar barındırmamalı ve dönemin sorunlarına uygun çözümler sunmalıydılar: "...başlattığımız hiçbir şey kusurlu bırakılamaz" ifadesi, yasaların yetersizliğini tamamlama ve hatta yasaları mükemmelleştirme amacı güdüldüğünü göstermektedir:

"Iulius Paulus'un ve şu anda tartışmakta olduğumuz bu soruya değinen hukukta öğrenim görmüş diğer bazı kişilerin görüşlerinden habersiz olmasak da, onlar bunu en iyi şekilde başaramamışlardı.... Bu yüzden biz eksiksiz ve genel bir şekilde tamamlamaya karar verdik."⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ Humfress, 2005, ss.164-165.

⁷⁴⁶ Stein, 1999, ss. 16-17.

⁷⁴⁷ Koschaker- Ayiter, 1997, s. 33.

⁷⁴⁸ Humfress, 2005, ss. 165-166.

Iustinianus, basit bir derleme çalışması yapmak yerine Roma hukukundaki ihtilafları sona erdirerek hukukun açıklığını ve kesinliğini garanti altına almak istememiştir. Iustinianus'un kendisinden önceki bütün hukuk derlemelerini bir araya getirmesinin en önemli nedeni merkezi ve kurumsal bir hukuk düzeni kurmaktır. Bu yüzden klasik hukuk içerisinde iyileştirmeler ve düzeltmeler yapılmasını gerekli görülmüştür. Iustinianus, bu amaçlar doğrultusunda *Codexin* ilk basımının akabinde klasik hukuk metinlerindeki tartışmaları çözmek için tüm muhtelif kararları *quinguinto decisiones* (elli karar) başlığı altında yayımlamıştır.⁷⁴⁹ *Quinguinto decisiones* ayrı bir cilt olarak yayımlanmamıştır. Dolayısıyla Iustinianus'un yasa faaliyetlerinin devam etmesi *Codexin* güncellemesini zaruri kılmıştır. *Codex Iustinianusun* ikinci basımı, XII kitaptan oluşmaktadır. I.kitap; kilise hukuku, hukukun kaynakları ve imparatorluğun idaresi ile ilgilidir. II. ile VIII. kitaplar özel hukuk, IX. kitap ceza hukuku, X. kitaptan XII. kitaba kadar olan kitaplar ise idare hukuku ve vergi hukuku ile ilgilidir. Ayrıca Klasik hukuk dönemi hukukçularına ait eserlerin incelenmesi ve güncellenmesi için Tribonianus başkanlığında Constantinopolis Hukuk Fakültesi'nden Theophilus and Cratinus Beyrut Hukuk Fakültesi'nden, Dorotheus and Anatolius olmak üzere dört profesör, on bir avukat ve bir memurdan oluşan yeni bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun görevi, klasik dönem hukukçularının eserlerini *Digesta* veya *Pandectae* olarak adlandırılan eserde toplamaktır.

Digestanın tamamlanabilmesi için klasik hukukçular tarafından yazılan 1.500'den fazla kitabın ve 3 milyondan fazla satırın düzeltilmesi, alıntılanması ve doğru bir şekilde sıralanması gerekmektedir. Bu meşakkatli görevin yerine getirilebilmesi için komisyon üyelerinin hukuki uzmanlığa, tecrübeye ve bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada Tribonianus büyük bir önem arz etmektedir. Procopius, Tribonianus'un bilgisini, "*çağdaşları arasında onu aşacak, hatta ona eşit olacak hiç kimse yoktu*"⁷⁵⁰ ifadesi ile gözler önüne sermektedir. Dönemin en iyi hukukçularından biri kabul edilen Tribonianus, muazzam büyüklükte özel bir kütüphaneye sahipti. Şahsına ait bu kütüphane

⁷⁴⁹ Kaiser, 2015, s. 124.

⁷⁵⁰ Proc. Bell. Pers, I, 24.

sayesinde klasik hukuk metinlerinde uzmanlaşan⁷⁵¹ Tribonianus, Iustinianus'un derleme projesinin yasal planlayıcısıdır.

Digesta toplamda otuz sekiz hukukçudan alıntılar içermektedir. Bu alıntıların büyük bir kısmı dönemin önde gelen hukukçuları kabul edilen Ulpianus ve Paulus eserlerinden yapılmıştır. Paulus ve Ulpianus seleflerinin yorumlarını sentezleyen kıymetli çalışmalar yapmıştı. Ancak bu çalışmalar sadelikten uzak karmaşık bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılmıştı. Komisyon üyelerinin en önemli görevi, tüm çelişkileri ortadan kaldırarak sadeliğe ulaşmak ve tekrarlardan kaçınmaktır. Iustinianus, *Digesta* ile Roma hukukun tapınağı kabul edilen klasik hukukun kusurlarından temizlenmesini ve kendi kendine yetebilen bir bütün haline getirilmesini amaçlamıştır.⁷⁵² *Digesta*nın tamamlanmasından sonra, orijinal metinlere atıfta bulunulmasını ve yasalar hakkında yeni içtihatların yayınlanması yasaklanmıştır. Iustinianus'un bu kararında, Roma hukukundaki ihtilafları sonlandırma ve yasal düzenlemelere nihai bir son verme isteği önemli bir etkidir.⁷⁵³

Başta Tribonianus olmak üzere komisyon üyelerinin klasik hukuk hakkında yoğun bir bilgi birikimine sahip olmaları nedeniyle *Digesta*, üç yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve 533 yılının Aralık ayında hem Latince *constitutio Tanta* hem de Yunanca *constitutio Dedoken* aracılığıyla yürürlüğe konmuştur. Bu zor görevin yalnızca üç yılda yerine getirilmesi, *Digesta*nın sivil yönetim tarihindeki en parlak düzenlemelerden biri olarak tanımlanmasını sağlamıştır.⁷⁵⁴ Klasik dönem hukukçuların eserlerinin özetlerini (*Fragmenta*) kapsadığı için düzenlenmiş tam bir derleme anlamını taşıyan *Digesta*,⁷⁵⁵ L kitaptan oluşmaktadır. Her bir kitap kısımlara ve paragraflara bölünmüştür. Eserde bulunan her alıntı yazarının adı, orijinal eserinin adı ve bulunabileceği kitabın numarası ile tanımlanmıştır. Örneğin, *Paulus, libro trigensimo tertio ad edictum* şeklindeki *inscriptio*, *Paulus* adındaki hukukçunun *Praetor edictum'u* hakkındaki XXXIII. kitabını ifade etmektedir.⁷⁵⁶ *Digesta*nın ilk kitabı hukuk, adalet, hukuk tarihi ve hukukun kaynakları gibi genel anlamda bilgilendirme içermektedir. II. ve V. kitaplar yasal prosedürlerle ilgili

⁷⁵¹ Honore, 1978, ss. 43-44;47-48; 57-58; 236-237; 251-254.

⁷⁵² Pazdernik, 2005, s. 200.

⁷⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Falcone, 2014, ss. 1-36.

⁷⁵⁴ Honoré, 1978, s.186.

⁷⁵⁵ Koschaker- Ayiter, 1997, s. 29.

⁷⁵⁶ Emiroğlu, 2002, s.91.

konuları ele almaktadır. VI. kitap ve XLVI. kitap dâhil olmak üzere aradaki tüm kitaplar özel hukuku kapsamaktadır. XLVII. kitap özel hükümleri, XLVIII. kitap, kamu hukukunu içermektedir. XLIX. kitap, temyiz, dava sevklerine ve imparatorluk hazinesine atıfta bulunmaktadır. L. kitap ise çeşitli özel hukuku kapsamaktadır.

*Digesta, Corpus Iuris Civilis*in en değerli kısmı kabul edilmektedir. Iustinianus da *Digesta*nın önemini şu sözler ile açıklamaktadır:

“İmparatorların açıklamaları ciddi kargaşa içindeydi. Bu açıklamaları sistematik bir şekilde topladık... Sonra dikkatimizi o sınırsız öğrenme okyanusu olan klasik hukuka çevirdik ve cennetin lütfinden geçerek kısa zaman bir diliminde çok büyük bir görevi tamamladık.”⁷⁵⁷

Bununla birlikte Iustinianus’un derleme çalışmasında en radikal eser olarak nitelendirilen *Digesta*, yalnızca eski bir hukuk literatürünü devam ettirme ya da koruma girişimi olarak ele alınmamalıdır. *Digesta* ile klasik hukukun fazlalıklarından arındırılması ve bir bütün haline getirilmesi amaçlandığı gibi *constitutio Tanta*da “verimli bir uygulama açısından çok önemli değişiklikler yapıldı” ifadesi, yeni hukuk kurallarının yürürlüğe konduğunu göstermektedir.⁷⁵⁸ Dolayısıyla, Iustinianus’un amacı VI. yüzyılda geçerli olan hukuk sisteminde, klasik hukuku canlandırmak ve verimli bir şekilde kullanmaktır. Bu yüzden “sınırsız bir bilgi okyanusu” olarak tabir edilen *Digesta*nın bilimsel ve akademik olmasına özen gösterilmiştir.⁷⁵⁹

Codex ve *Digesta* Iustinianus’un derlemesinin ana parçalarıdır. Ancak bu eserler, hukuk öğrencileri için oldukça karmaşıktılar. Bu yüzden Iustinianus, hukuk öğrencilerinin faydalanabilmesi için yaklaşık dört asır önceki Gaius’un *Institutiones*ini esas alan yeni bir *Institutiones* derlenmesini emretmiştir. *Digesta* ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Gaius dışında Ulpianus, Fiorentinus ve Marcianus’un da *Institutiones*inden faydalandığı anlaşılmaktadır.⁷⁶⁰

IV kitaptan oluşan *Institutiones*, adalet ile hukuk ilişkisini açıklayarak ve hukukun kaynaklarının açıklanması ile başlamaktadır. I. kitap kişiler hukuku, II.

⁷⁵⁷Ius. Ins. Önsöz.

⁷⁵⁸Tanta, 10.

⁷⁵⁹Humfress, 2005, s. 166.

⁷⁶⁰Emiroğlu 2002, s. 89;

kitap mülkiyet hukuku, III. kitap borçlar hukuku ve IV. kitap medeni usul hukukunu kapsamaktadır.⁷⁶¹ *Digesta* da olduğu gibi *Institutiones*de de klasik hukukçuların eserlerinden faydalanılmış, ancak metnin alındığı hukuki yazılardan bahsedilmemiştir. Bu yüzden metinlerin hangi yazara ait olduğunu belirlemek mümkün değildir. Ayrıca bizzat imparatorun ağzından hukuk öğrencilerine hitap eden bir tarzda yazılmıştır:

“Bu çalışmanın kamu ve özel olmak üzere iki dalı vardır. Kamu Hukuku, Roma devletinin idaresini ilgilendiren hukuktur. Özel hukuk ise, bireyler arasındaki ilişkiler ile ilgilidir. Özel hukukun doğası gereği üç yönlü olduğu söylenir: Tabii hukuk, Milletler hukuku ve Medeni hukuk.”⁷⁶²

Institutiones, Imperatoris Iustiniani Institutiones adıyla “yasaları incelemeyi arzulayan gençlere ithaf edilerek yayımlanmış”⁷⁶³ ve *Digesta* ile birlikte 533 yılında yürürlüğe konmuştur. Latince olarak ilan edilen *Institutiones*, öğrencilere *Digesta* ve *Codex* içerisindeki önemli noktalar hakkında tavsiyeler de içermektedir.

Iustinianus, mevcut yasalar üzerine yeni içtihatlar yayımlanmasını yasaklayarak hukuki ihtilafları engellemeye çalışmışsa da uygulamada sorunların tam olarak çözülmediği görülmektedir. Bu yüzden VI. yüzyıldaki sorunlara tam manasıyla hitap edecek yeni yasalara ihtiyaç vardır. Bu yasalar, *Codex*in ikinci basımından 565 yılına kadar çıkarılan emirnameleri kapsayan *Novellalar*dır. *Novellaların* önsözlerinin önemli bir kısmında, mevcut mevzuatta eksiklikler ve karmaşıklıklar gerekçe gösterilerek yeni yasaların gerekli olduğu ifade edilmektedir. *Novella 2* anne ve kız arasındaki miras davasından bahsetmektedir. Dava sonucuna anne “yasaların çağa hitap etmediğini” gerekçe göstererek Iustinianus’a başvurmuştur. Iustinianus’un annenin itirazını kabul etmesi önemli bir noktayı temsil etmektedir. İmparatora göre, değişen zamanla birlikte Tanrı’nın yasaları hariç tüm yasalar değişmeli ve ihtiyaca cevap vermelidir:

“İşler her zaman aynı ve düzenliyse karmaşık yasalara gerek yoktur, çünkü basitlik ve bütünlük tüm karmaşıklık

⁷⁶¹ Kaiser, 2015, s. 133.

⁷⁶² *Ius. Ins.* 1.1.4.

⁷⁶³ Kaiser, 2015, s. 125.

oluşturulmadan korunur. Ayrıca ilahi ve düzeltme gerektirmeyen kanunlardan yararlanır. İçinde bulunduğumuz girdap ve kargaşadan kurtulmak için yasalardan gelen yönetim bilgeliğine ihtiyacımız var. Hakkında hüküm verilmesi zor davalar intikal ettiğinden, dikkatimizi her birine vermeye çalışıyoruz. Biz, yargıçlarımız tarafından şüpheli görülen tüm davaları devralırız ve kanun koyucunun becerisini kullanarak, her durumda yapılması gerekeni belirleriz.”⁷⁶⁴

Bu ifadeden anlaşıldığı üzere Iustinianus, karmaşık hukuk sorunları ile yakından ilgilenen ve nihai bir çözüm için yeni yasaları yürürlüğe koyan bir imparatorudur. Dolayısıyla yeni yasalara sıklıkla vurgu yapan *Novellalar*, Iustinianus’un yasama faaliyetlerinin reklamı işlevini görmekteydiler.⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ Nov. 98.

⁷⁶⁵ Humfress, 2005, s. 174.

4.3. Hukuk ve İktidar

Cicero, bir siyasi teşekkülün devlet olarak kabul edilmesi ve medeniyet kavramından bahsedilebilmesinin yegâne şartını yasalara sahip olmasına bağlamaktadır.⁷⁶⁶ Roma İmparatorluğu, çağdaşı olan devletler ile kıyaslandığında, hiçbir bir devletin Roma kadar hukuka önem ve değer vermediği görülmektedir. Roma hukuku, emperyal ideolojide bağlayıcı bir güçtür. Roma İmparatorluğu'nun eşsiz başarılarından biri hukukun birleştirici gücünü, çeşitli uluslar üzerinde etkili bir şekilde kullanmasıdır. Hukukun diğer uluslar üzerinde kullanımı, evrensel yargı iddialarında bulunan Roma İmparatorlarının otoriteleri ile yakından alakalıdır.

Roma Hukuku, imparatorun otoritesinin en önemli gösteriş biçimidir. Augustus, iktidarını tüm *magistratus*lardan daha üstün bir otoriteyi temsil eden *auctoritas* kavramı ile ilişkilendirmişti.⁷⁶⁷ Bu kavram, idari ve askeri gibi birçok yetkiyi barındırmakla birlikte yargı yetkisini de kapsamaktadır. Augustus, dönemin önde gelen hukukçularına *auctoritas* kavramı ile bağlantılı olan *ius respondendi*; yani imparator adına cevap verme hakkını bahşetmiştir Augustus'un bu eylemi, kendi otoritesini sınırlandırmaya yönelik algılanabilir. Ancak hukukçulara verilen bu hak ile çok sayıda hukukçu imparatora bağlı hale gelmiştir. Hukukun üstünlüğünü tek adam yönetimi gerçeğiyle bağdaştıran Augustus, Roma hukuku üzerinde kişisel kontrolünü arttırmıştır. *Princeps* (birinci kişi) neye karar verirse kanun gücüne sahipti. Yasalar, adada imparatorun kişisel kararı haline dönüşmüştü. Akdeniz Dünyası'nı Roma İmparatorluğu çatısı altında birleştiren Augustus için hukuk, meşru bir otorite kaynağı ve mutlakiyetçi arzuların teşhir edilmesinde en önemli araçtı.

Roma İmparatorluğu'nun mutlak monarşi ile yönetilmeye başlanması ile imparatorlar, mutlak egemen ve iktidarın yegâne sahibi konumuna yükselmişlerdi. İmparatorların "yasaların üstünde" olduklarının kabul edilmesinde dahi bir sakınca görülmemişti.⁷⁶⁸ Ancak bu iddialı söylem, III. yüzyıl krizi ile derinden sarsılmıştır. İmparator Aurelianus (270-275) ve Diocletianus (284-305), imparatorların kaybolmaya yüz tutan otoritelerini diriltmek için dikkat çeken girişimlerde

⁷⁶⁶ Cicero, *De Legibus*, (Yasalar Üzerine), (Latince Aslından Çeviren: C. Cengiz Çevik); Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, İstanbul, s.39.

⁷⁶⁷ Jill, Harries, *Law Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, 2004, s. 57.

⁷⁶⁸ Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World 31 BC-AD 337*, Duckworth, 1977, s. 517.

bulunmuşlardır. Aurelianus, imparatorun sahip olduğu ilahi unsurun yükseltilmesi ve tebaası tarafından kabul edilebilecek yeni bir biçime dönüşmesi halinde Roma İmparatorluğu'nda bir istikrar sağlanılacağına inanmıştı. İmparator, teoride Apollo ile özdeşleştirilmiş ve Aurelianus ilk kez gerçek tanrısallığını ima eden *deus et dominus natus* (Tanrı ve Kral olarak doğan) unvanı kullanmıştır.⁷⁶⁹ İmparatorun gücünü ifaden eden bu unvan, Diocletianus tarafından genişletilmiştir. Artık her Romalının kendisine göz kulak olan koruyucu bir tanrısı vardı. İmparator ise, görevini layıkıyla yerine getirdiği müddetçe en güçlü koruyucu bir Tanrıya sahipti ve koruyucusu ile doğrudan iletişim hakkına sahipti.⁷⁷⁰ Tanrı ile kurulan bu bağ neticesinde imparator, tekrar mutlak bir egemenliğe sahip olmuş ve imparatorun otoritesi yasalar ile özdeşleştirilmiştir. Artık iktidarın güvencesi *edictum* olarak anılan beyannamelerdir.

I.Constantinus'un Hristiyanlığı kabul etmesi neticesinde ise, iktidar ile Tanrısallık arasındaki ilişki yeniden şekillendirildi. İmparator, Tanrı'nın seçilmiş temsilcisidir. Hristiyan monarşisine teolojik bir meşruiyet kaynağı sunan bu ideoloji, Roma hukukunu da etkilemiştir. Roma hukuku ve *imperium* arasındaki ilişki Hristiyan öğretiye uygun bir şekilde temellendirildi. Constantinus ile başlayan bu yeni dönemde imparatorlar, iktidar mücadelelerinde Hristiyanlığı savunan dinsel ideoloji sayesinde mutlak bir güce sahip olmuşlardır. Bu yeni dinsel ideolojinin, emperyal güç bağlamında hukuk ile karışımını ifade eder hale gelmesi İmparator Theodosius döneminde gerçekleşmiştir. Kasıtlı bir şekilde ilk Hristiyan İmparator Constantinus'tan itibaren *constitutio*ları bir araya getiren *Codex Theodosius* tamamen dini bir hukuk özelliği taşımaktadır.⁷⁷¹

Iustinianus, 527 yılında tahta çıktığında, Roma hukukunun gücü hala tartışılmaz boyuttaydı. Roma Hukukunu koruma ve iyileştirme girişimleri ile bu gücü ön plana çıkaran Iustinianus, iktidar ile Roma hukuku arasındaki ilişkiyi yeniden özdeşleştirmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu yoğun çaba, Iustinianus'un yönetim anlayışına adeta ışık tutmaktadır. Iustinianus'a göre Roma Hukuku, aristokratların hükmettiği bir alan haline dönüşmüştü. Roma İmparatorluğu'nda kariyer basamaklarında ilerlemek isteyen aristokratların ilk tercihi, hukuk eğitimidir.

⁷⁶⁹ Glanville Downey, *Constantinople in the Age of Justinian*, Norman, University of Oklahoma Press, 1960, s.45.

⁷⁷⁰ Downey, 1960, s. 45.

⁷⁷¹ Humphreys, 2015, s. 17.

Hukuk eğitimi sayesinde aristokratlar, imparatorluğun idaresinde doğrudan söz sahibi olabilmekteydiler. Toplumun en üst sınıfının üyeleri bu kişiler, başkentten uzak eyaletlerde imparatorun otoritesinin temsilcileriydiler. Aristokratların konumu yasalar tarafından da desteklenmekteydi. Roma yasalarının kendilerine bahsettiği gücü, kendi çıkarları için kullandıkları sıklıkla görülmektedir. Hukukun üstünlüğünü kabul etmekle mükellef imparatorun da aristokratların konumunu destekleyen bu yasalara uyması gerekmektedir.

Iustinianus, aristokrasinin gücünü sınırlayan bazı ciddi reformlara giriştiyse de emperyal otoritenin yeniden kurulabilmesi için büyük bir projeye ihtiyacı vardı. Şüphesiz ki bu proje hukuk kodifikasyonuydu. Iustinianus, *Corpus Iuris Civilis*'in oluşturulmasında ve kayda değer bir yasama faaliyetinin hazırlanmasına öncülük eden bir imparator imajı ile başarılarına müstesna bir karakter atfetti.⁷⁷² 529 yılında *Codex* yayımlandığında *Praefectus Praetorio* Demosthenes'e, imparator ve yasalar arasındaki ilişkinin vurgulanmasını emrettiği görülmektedir:

*“Bu saçma şüpheler bir yana bırakıldığında, İmparator haklı olarak yasaları yapan ve yorumlayan kişi olarak kabul edilecektir. Bu hüküm hiçbir şekilde eski içtihat kurucularına halel getirmeyecektir. Çünkü Majesteleri bu ayrıcalığı vermişti.”*⁷⁷³

Iustinianus bu ifade ile İmparator Augustus'un bazı hukukçulara tanıdığı *ius respondendi*⁷⁷⁴ yetkisine atıfta bulunmaktadır. İmparator, hukukun üstünlüğünü tek adam yönetimi gerçeğiyle bağdaştırabilmeyi başaran Augustus'un iktidarının yasal mirasçısıydı. Bu yüzden Roma İmparatorluğu'nun en önemli mirası kabul edilen hukuk, tek bir iradeyi temsil etmesi için yeniden düzenlenecekti. Münferit *constitution*lar, yayımlayan imparatorların adını taşısa da, onları yeniden şekillendiren ve düzelten, Iustinianus'un adı altında yürürlükte olacaktı.⁷⁷⁵ Iustinianus'un tüm *constitution*ları kendi adıyla ilişkilendirmesi, seleflerinin gücünü kendi adı altında toplaması anlamı taşımaktadır. Augustus dâhil olmak üzere Roma İmparatorları'nın tüm gücü Iustinianus'un iktidarında toplanmıştı.

⁷⁷² Pazdernik, 2005, s. 188.

⁷⁷³ Humpfress, 2005, s. 169.

⁷⁷⁴ Bu yetkinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için bkz. Seldağ Ceylan, “Ius Respondendi'ye İlişkin Bazı Görüşler” *İÜHFM* LXIV/2 2006, ss. 235-246.

⁷⁷⁵ Humpfress, 2005, ss. 19-20.

Iustinianus, Augustus'un iktidarının yasal mirasçısı olduğu kendisini *nomos empsychos* (yaşayan yasa) olarak ilan ederek⁷⁷⁶ Tanrı'nın yasaları canlandırma görevini kendisine bahşettiğini iddia etmekteydi. İmparatorların *nomos empsychos* iddiaları alışıl gelmiş bir uygulamadır. Ancak daha önce hiçbir imparator, bu alışıl gelmiş uygulamayı yasal bir düzenleme ile ilan etmemişti. Iustinianus, Tanrı'nın hukuku canlandırmakla görevlendirildiğini resmi bir şekilde ilan eden ilk imparatorudur. İmparator, hukukun tek ve meşru kaynağı olduğu gibi aynı zamanda artık hukuku canlandıran kişiydi.⁷⁷⁷ Bu bağlamda Iustinianus, aynı zamanda kanun koyucu yetkisine sahip bir imparatordur. Tribonianus, derleme projesinde Iustinianus'un kişisel katkısını “*majesteleri de her zaman dikkatli bir şekilde araştırmış ve incelemiştir*”⁷⁷⁸ ifadesi ile açıklamaktadır. Tribonianus'un bu ifadesi, bulunduğu konum itibarıyla öznel bir değerlendirme olarak düşünebilir. Ancak Procopius'un *quaestorun* görevlerinin Iustinianus tarafından ele geçirildiği yönündeki eleştirisi⁷⁷⁹ imparatorun kanun koyucu rolünü gözler önüne sermektedir.

İmparatorun kanun koyucu rolünü üstlenmesi iktidarı ile yakından ilişkilidir. Iustinianus, başta aristokratlar olmak üzere tüm muhaliflerine karşı emperyal otoriteyi tesis edebilmenin yegâne şartını hukuk olarak görmüştür. Özellikle *Digesta* klasik eğitime önem veren aristokratların gücünü kırmak için paha biçilemez bir projedir. Senatör sınıfının görüşlerini yansıtan Procopius da “*İmparator kendi otoritesini kurmaya o kadar kararlıydı ki senato aslında bir süs olarak yaşıyordu*”⁷⁸⁰ ifadesi ile Iustinianus'un tesis etmek için yoğun çaba sarf ettiği otoritesine atıfta bulunmaktadır.

Iustinianus'un iktidarını, Roma hukuku ile ilişkilendirmesi hukuk eğitimine kadar uzanmaktadır. Iustinianus, Beyrut ve Constantinopolis'teki hukuk okullarındaki sekiz profesöre hitap ettiği ve yeni akademik müfredatı detaylandırdığı özel bir mektup yayımlamıştır:

“*Roma İmparatoru yalnız savaş alanında düşmanlarına karşı yengiler kazanmaz, aynı zamanda hukukun da en yüksek koruyucusudur, onu çiğneyenleri ezer; bunun içindir ki,*

⁷⁷⁶ Nov. 105.4.

⁷⁷⁷ Nov. 105.2.4.

⁷⁷⁸ Const. Tanta, önsöz.

⁷⁷⁹ Proc. Historia Arcana, 14.3.

⁷⁸⁰ Proc. Historia Arcana, 14.8.

hukukun yalnız en sorumlu bekçisi değildir, düşmana karşı da en eksiksiz yengiyi kazanır... O nedenden ötürü, olanca gücünüzle hukuku öğrenin ve öyle eğitilin ki, öğreniminizin sonunda, resmî görevlerinizde ülkeyi yönetebilesiniz.”⁷⁸¹

Beyrut ve Constantinopolis'teki hukuk profesörleri, Iustinianus'un fikirlerini tamamen onaylamakta ve yansıtmaktaydılar. Bu yüzden bu özel mektup, Beyrut ve Constantinopolis'teki profesörlere bir jest niteliğindedir. Başta Atina olmak üzere eleştiriye maruz kaldığı tüm yerlerde hukuk okutulmasını yasakladı. Profesörlerin eleştirici bir biçimde ders okutmakla yasaları değiştirmeye kalkıştıklarını ileri sürüyordu: *non leges doçent seci in leges committunt*.⁷⁸² Yasaları değiştirmeye kalkışmak, Iustinianus'un iktidarına meydan okumak ile eş değerd.

Hukuk eğitimi hakkındaki asıl düzenleme ise, 533 yılında *Institutiones*in yürürlüğe konulması ile gerçekleşmiştir. Hukuk öğrencilerine itlaf edilen bu eser ile birlikte öğrenciler de “*Yeni Iustinianuslar*” olarak ilan edilmiştir.⁷⁸³ Böylece, hukuk eğitimi imparatorun adı ile yani iktidarıyla özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden *Institutiones* temel bir ders kitabı niteliğinde olmasına rağmen *Codex* ve *Digesta* ile eşit kabul edilmiş ve imparatorun adı ile anılan öğrenciler onurlandırılmıştır:

“Yasaların başlangıcı belirsiz eski hikâyelere dayanmaz. Ancak yasalar, imparatorluğumuzun ihtişamı ile aydınlatılır. Baştan sona imparatorun iki dudağının ağzından çıkan kursa tabi olarak....büyük şeref ve şansa layık bulundunuz.”⁷⁸⁴

Iustinianus'a göre Roma hukuku aristokratların hükmettiği bir alana dönüştüğü gibi barbarların saldırılarına da açık hale gelmişti. Medeniyet kavramının hukuk üzerine inşa edilmesi, Roma'nın en önemli başarısı olarak addedilmektedir. Batı kanadını parselleyen barbar krallardan Romalıları ayıran en önemli özellik, Roma hukukudur. Hukuk kurallarının eksikliği barbar kavimlerin özellikleri ile bağdaşmaktaydı. Bu nedenle barbarlık ve Roma kimliği arasındaki zıtlık büyük ölçüde Roma hukuku ile tanımlanmıştır. Roma hukuku, bir düzen ve otoriteyi temsil

⁷⁸¹ Seidler, 1980, s. 26.

⁷⁸² Seidler, 1980, s. 27.

⁷⁸³ *Const. Ommen*, 2.

⁷⁸⁴ Humfress, 2005, s. 170.

ediyordu. İktidar ve hukuk arasındaki ilişkinin önemine varan Barbar krallar da, otoritelerini Roma hukuku ile güvence altına almaya çalışmışlardı. Orosius'un Athaulf hakkındaki söylemleri bu güvenceyi açıklamaktadır.

“... Gotlar, kontrolsüz barbarlıkları nedeniyle yasalara uymaktan tamamen acizdiler. Ancak bir oluşumun devlet olabilmesi için yasalardan mahrum kalmaması gerektiğini anlayan Athaulf, Roma'nın adını ve gücünü geri kazanmayı seçti.”⁷⁸⁵

Diğer uluslar üzerinde üstünlük sağlamak için yasalar paha biçilemez projelerdi. Iustinianus, batı kanadında emperyal otoritenin yeniden tesis edilmesinde Roma hukukunun gücünün önemine varmıştı. II. Alaricus tarafından *Lex Romana Visigothorum* adıyla yayımladığı Roma yasaları külliyatından etkilenme olasılığını gündeme getirilmişse de bu olasılığı kabul etmek mümkün değildir. II. Alaricus bu yasama faaliyeti ile Romalı tebaasına uygun bir hukuk düzeni inşa etmeyi amaçlamaktadır. Iustinianus ise Roma hukukunun altın çağını geri getirmeyi hedeflemektedir.⁷⁸⁶ Bu hedef, derleme çalışmasının ideolojik bir boyutunu işaret etmektedir. Iustinianus'un hukuk projesi, klasik bir derleme çalışmasından ziyade Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını ve gücünü geri getirmek için yürürlüğe koyduğu en iddialı propagandasıdır.

Iustinianus'un iktidarına dair planlarında derleme projesi büyük bir anlam taşımaktaydı. Bu anlam öncelikli olarak, *reconquista* ideolojisinde görülmektedir. İmparator bir yandan Batı Akdeniz'de *reconquista* ideolojisini uygularken diğer yandan doğu sınırında Sasaniler ile mücadele etmekteydi. Bu dış politika, Roma İmparatorluğu'nun geleneksel yayılmacı politikasının VI. yüzyıldaki karşılığıdır. Iustinianus, miras aldığı bu politikayı seleflerinden farklı bir şekilde uygulayarak kanun gücü ile askeri gücü eşit tutmuştur:

“Her şeye gücü yeten Tanrı'nın yardımı ile savaşları başarıyla sürdürüyoruz, barışı donatıyoruz, devleti güçlendiriyoruz..... Ancak ne silahlarımıza ne savaşlardaki

⁷⁸⁵ Orosius, 7.43. Orosius, *Pauli Orosii Historiarum Adversum Paganos Libri VII*, (Seven Books of History against the Pagans), Translated and with an introduction and notes by A.T. Fear), Liverpool University Press, 2010.

⁷⁸⁶ Stein, 1999, s. 33.

*liderlerimize ne de kendi yeteneklerimize güveniyoruz...
Hâlbuki hem ilahi hem de beşeri işleri düzenleyen ve tüm
adaletsizliği ortadan kaldıran yasaların otoritesi kadar
saygıya değer hiçbir şey yoktur.*”⁷⁸⁷

Constitutio Summa devletin bütünlüğünün korunmasında ve diğer tüm uluslar üzerinde hâkimiyet kazanılmasında askeri güç ve kanunun gücünün eşitliğine dikkat çekmektedir:

“Devletin güvenliği iki şeyden kaynaklanır: askeri güç ve yasalara uyma riayeti. Şanlı Roma ırkı, bu iki kuralı uygulayarak tüm uluslar üzerinde üstünlük kurabilmişlerdir. Tanrı’nın merhameti sayesinde bu sonsuza kadar devam edecektir. Çünkü bunların ikisi de birbirine muhtaçtır. Askeri güç, yasalar tarafından devam ettirildiği gibi yasalar da askeri güç vasıtasıyla korunmaktadır.”

Bu gibi söylemlere *constitutioların* nerdeyse hepsinde rastlanabileceği gibi *Institutionesin* önsözünde dikkatli bir şekilde vurgulandığı görülmektedir.⁷⁸⁸

“İmparatorluk sadece askeri güçle değil aynı zamanda yasalarla donanmıştır. Böylece iyi bir yönetim savaş ve barış zamanlarında galip gelebilir. Roma İmparatorluğu, sadece savaştaki düşmanlarına karşı değil aynı zamanda sorun çıkaranlara karşı da galip gelebilir ve savaşlardaki başarıları kadar hukuka olan bağlılığı ile de zafer kazanabilir. Biz, uzun çalışma saatleri, dikkatli planlama ve Tanrı’nın yardımı ile bu iki alanda da başarılar kazandık. Boyunduruğumuz altına aldığımız barbarlar savaşlardaki başarılarımızı biliyor. Çok uzun bir aradan sonra ele geçirdiğimiz Afrika ve daha birçok eyalet, Göksel Krallığın

⁷⁸⁷ *Deo Auctore* 1-2.

⁷⁸⁸ *Constitutiolar*da Charles Henry Monro ve Alan Watson’un tercümeleri temel alınmıştır.

bize bahşettiği zaferlere tanıklık ediyor. Bununla birlikte, tüm halklarımızı kanunlarımıza göre yönetmeyi tekrar başardık.”

Roma İmparatorluğu’na hükmeden bu iki unsurun eşit tutulması, Iustinianus’un iktidarı için bir manifesto niteliğindedir. Honore, hukuk projesinin uzantısının *reconquista* ideolojisi olduğunu öne sürmektedir.⁷⁸⁹ Iustinianus, Batı Roma İmparatorluğu topraklarını ele geçirmeden önce Roma Hukuku’nda derin bir iz bırakmayı amaçlamıştır. Bu amaç, hukuk projesinin Iustinianus’un en iddialı propagandası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nihayetinde hukuk projesi, batı topraklarını barbarların hâkimiyetinden kurtarmak için ortaya atılan *reconquista* ideolojisinin uygulanabilirliğini gündeme getirmiştir.

Iustinianus dış politikada askeri ve kanun gücünün eşitliğini savunduğu gibi iç politikada da bu iki gücü huzurun sağlanmasında bir araç olarak görmüştür. Askeri zaferlerden sonra Iustinianus’un yönetimde düzeni ve istikrarı sağlamak için kanun gücünü ön plana çıkardığı görülmektedir:

*“...dış güvenlik sağlam bir şekilde yeniden tesis edildiği için
....şimdi tebaamızın özel kaygılarını çözmeye çalışacağız.”*⁷⁹⁰

Yasalar çağın ihtiyaçlarına cevap vermeliydi. *Institutesin* tamamlandığına dair duyuru için 533 yılında *Imperatoriam Maiestatem* fermanının giriş bölümünde, Iustinianus yasaların amacını “*sorun çıkaranlara karşı zafer kazanmak ve kötülüklerin yasalar vasıtasıyla def edilmesi*” olarak açıklamaktadır.⁷⁹¹ Iustinianus, Diocletianus ve I. Constantinus gibi ekonomideki olumsuz koşulların yasalar ile ortadan kaldırılabileceğine, düzen ve istikrarın kurulabileceğine inanmaktaydı. Bu nedenle Iustinianus Tanrı, insana doğasında eksik olanı gerektiği yerde yasalar ve düzenlemeler ile tamamlayacak emperyal bir güç verdiğini ifade etmektedir.⁷⁹²

⁷⁸⁹ Honore, 1978, s. 51.

⁷⁹⁰ Nov. 1, Önsöz.

⁷⁹¹ Sarris, 2006, s. 209.

⁷⁹² Const. Tanta 18.

Bu ifade ile paralel olarak Iustinianus imparatorun ilahi görevinin "yasaları, doğanın çeşitliliğine uyarlamak olarak tanımlamaktadır.⁷⁹³ Iustinianus, Roma hukuk geleneğine yeni bir özellik getirmiştir:

*İlahi şeyler tamamen mükemmeldir, ancak beşeri kanunlar her zaman ileriye göstermelidir. Çünkü sonsuza kadar değişmeden kalabilecek hiçbir şey yoktur. ..Tanrı, emperyal görevlerde fanileri görevlendirmişti. Böylece bir sorun ortaya çıktığında, bu sorunu uygun prosedürlere ve düzenlemelere göre çözebilmesi için imparatora izin verin”.*⁷⁹⁴

Iustinianus, doğayı öngörülemez bir değişimin bir kaynağı olarak göstererek Roma hukuk felsefesinde yeni bir çıkış açtı.⁷⁹⁵ Iustinianus’un bu görüşüne göre, hukuk bir tıp gibi değişim içerisindeydi ve imparator da bir doktor gibi yenileşme sürecini yönetmek ile mükellefti. Honore, *Novellaların* önemli bir bölümünde Iustinianus’un tebaasının refahını ve devletin ihtişamını geri getirebilmek için yenileşme çabalarına kayda değer derecede atıf yapıldığını belirtmektedir.⁷⁹⁶ Dolayısıyla yasalar yenilenerek çağın ihtiyaçlarına hitap eder hale getirilmeliydi.

Iustinianus, emperyal otoriteyi tesis edebilmenin yegane şartı olarak hukuku kabul ettiği gibi iktidarını tanıtmalarının en iddialı yolu olarak görmektedir. Roma hukuku, Iustinianus’un sahip olmak istediği imparator imajı ile de yakından ilişkilidir. *Novellaların* büyük bir kısmında “uykusuz imparator” imajı hakimdir. Bu imaj doğrultusunda tebaasının ihtiyaçları ve refahı için uğraşan, Roma İmparatorluğu’nun ihtişamını geri getirmek için yoğun bir çaba harcayan bir imparatordur.⁷⁹⁷ Iustinianus’un bünyesinde seleflerinde yoksun olan tüm emperyal hırslar birleşmişti. Roma hukuku, Iustinianus’un iktidarının sınırsız enerjisinin reklamını yapmaya hizmet etmekte ve imparatora başarılarını göstermek için ideal bir ortam sağlamaktaydı.

⁷⁹³ Nov.73.

⁷⁹⁴ Const. Tanta 18.

⁷⁹⁵ Pazdernik, 2005, . 201.

⁷⁹⁶ Honore, 1978, s.22.

⁷⁹⁷ Iustinianus’un Novellardaki ayrıntılı tasviri için bkz. Honore, 1978, s. 22.

4.4. Emperyal Propaganda: Roma İmparatorluğu'nun Yeniden Doğuşu

Iustinianus dayısı I. Iustinus'un 518 yılında hasbelkader imparator olması ile başkentin bu sorunlarını yakından gözlemleyebilme imkânı elde etmişti. Bu sorunları ortadan kaldırmak yürürlüğe koyduğu reformlar farklı perspektiflerden günümüzde tartışılmaktadır. Genel olarak reformlar, imparatorluğunu “Grek bir imparatorluğa” dönüştürdüğü ya da dönüşmesine ivme kazandırdığı şeklinde ifade edilmektedir. Iustinianus dönemine dair bu tartışmaların dayanak noktası IV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Constantinopolis'in kurulması ve başkent yapılması neticesinde doğu kültürü ile kuvvetli bir temas yaşanılması kaçınılmaz olmuştur. Diehl, Constantinopolis'in Antik Yunan ve Roma'dan farklı olarak bir şark devleti karakterine büründüğünü belirtmektedir:

*“...diğer yönden doğuşundan itibaren taşıdığı Hellenik damga ve bilhassa Hristiyanlığın verdiği karakter dolayısıyla, yeni başkent eskisinden derin bir şekilde farklıydı ve doğu dünyasının eğilimlerini oldukça doğru olarak yansıtıyordu.”*⁷⁹⁸

Kaya, hukuk, mimari, adli, idari hukuk ve din konularda Doğu ile Batı Roma'yı bütünleştirmek adına yaptığı düzenlemelerin daha çok Doğu'yu Batı'dan farklılaştırdığını iddia etmektedir.⁷⁹⁹ Gibbon ise, Iustinianus'un bir Roma imparatoru olarak ifade edilmesine tartışmalı yaklaşmaktadır.⁸⁰⁰ Millar, V. yüzyılda Latincenin kullanımının özel alanlar ile sınırlı olduğunu ve bu duruma bağlı olarak imparatorluğun “Grek bir İmparatorluğa” dönüştüğünü belirtmektedir.⁸⁰¹

Bu gibi söylemleri, pagan kültürü yerine Hristiyanlığın kurumsallaşmaya başlaması, Cumhuriyet döneminden kalma idari unsurların yavaş yavaş terk edilmesi ve VI. yüzyıldan itibaren Latince'nin yerini Grekçe almasına dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda Latince ayrı bir öneme sahiptir. İmparatorluk sınırlarının genişlemesi ile birlikte birçok kültür ve dil benimsemişse de Latince seçkin dil olarak varlığını koruyabilmiştir. IV. yüzyılda Constantinopolis'in öneminin artmasına rağmen Latincenin durumunda herhangi bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir.

⁷⁹⁸ Diehl,2002, s.20.

⁷⁹⁹ Kaya,2014, s. 37.

⁸⁰⁰ Cameron, 1997, ss. 34–52.

⁸⁰¹ Millar,2006, s. 19.

Latince, Roma geleneğini ve Roma öz kimliğini ifade ettiği gibi aynı zamanda Roma hukukunun da orijinal dilidir. İmparatorlar, merkez ve taşra arasında iletişimi sağlamak için yasalarda Yunancayı kullanmışlardır. Ancak normatif hukuk metinlerde Latince önemini korumuştur.

530'lu yıllardan itibaren yasalar Latince yerine Yunanca olarak yayımlanmaya başlanmıştır. *Codex*, *Digesta* ve *Institutiones*in büyük bir kısmı hukukun geleneksel dili Latince olarak yazılmışsa da *Novellae*ların büyük bir kısmı Yunanca yazılmıştır. Honoré, 535 yılında kesin bir şekilde değişiklik yapıldığını ve Latince yazılan son *Novellanın* 541 yılında yayımlandığını belirtmektedir.⁸⁰² Bu gelişmeler ile birlikte Kapadokyalı Ioannes'in eyaletlerde Latinceyi de yasakladığı iddia edilmektedir.⁸⁰³ Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Constantinopolis Romalı olma duygusundan asla vazgeçmemiştir. “Romalı” olma fikrinin ne anlam ifade ettiği önemlidir. Romalı olmak hukukta, yönetimde ve orduda üstünlük geleneğini temsil ediyordu.

Bu noktada Iustinianus büyük bir önem arz etmektedir. Iustinianus Latinceyi kullanan son Roma imparatorudur ve toplumun üst kademelerinde Latince, Roma tarihi ve Roma İmparatorluğu'nun geçmişine karşı dönemde yoğun bir ilginin olduğu bilinen bir gerçektir.⁸⁰⁴ Ancak bu ilgiye rağmen hukuk dilinde Latincenin yerini neden Yunanca almaya başlamıştır? VI. yüzyılda Constantinopolis'te Latince kullanılmamaktaydı. Bu durumda hukuk dilinin Latince olarak sürdürülmesinde ısrar edilmesi gerçekçi bir yaklaşımdan uzaktır. Bu elbette, Iustinianus'un elinde olmadığı kaçınılmaz bir değişiklikti. Iustinianus, 535 tarihli bir yasada Yunancanın kullanımının nedenini “*Bu yasaı atalarımızın dilinde (Latince değil), herkes tarafından anlaşılması için aşına olduğumuz Yunanca yazdık*”⁸⁰⁵ olarak açıklamaktadır. Iustinianus'un bu açıklamasından anlaşıldığı üzere, yasaların uygulanabilmesi için öncelikli olarak anlaşılmasını istediği ortaya çıkmaktadır. Yunanca konuşan tebaasına hitap ederken hukuk dilinin Latince olmasında ısrar edilmesinin hiçbir bir faydası yoktur.

⁸⁰² Honoré, 1978, ss. 124–38.

⁸⁰³ Cameron, 2004, s.29.

⁸⁰⁴ Iustinianus döneminde Constantinopolis'teki Latince literatür hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cameron, 2004.

⁸⁰⁵ *Nov.* 7.1.

İtalya ve Afrika gibi bölgelere ait kısımlar ise Latince yazılmıştır. Ayrıca *Novellae*ların büyük bir kısmı Yunanca yazılmışsa da Illyricum gibi bazı bölgelere atfedilen kısımların Yunanca ve Latince olmak üzere iki versiyonu vardır.

Latineden Yunancaya geçişin gerçekte imparatorluğu ne ölçüde doğrululaştırdığı tartışmalı bir konudur. Dolayısıyla Latince-Yunanca ayrımından önce derleme çalışmasına neden gereksinim duyulduğu ve bu çalışmanın neye hizmet ettiği üzerinde durulması öncelikli olmalıdır.

4.4.1. Gücün İmgede ve Gerçeklikteki Temsili: *Romanitas*

Iustinianus, başarılarını halkına hatırlatmanın en etkili yolunun yasalar olduğunu farkına varmış ve yasaları “görkemli” Roma geçmişi ile bağdaştırabilmiştir. Yasaların “görkemli” Roma geçmişi ile bağdaştırılması ile Iustinianus antikiteye dair geleneklerin özel koruyucusu olmuştur. Cameron, Iustinianus’un antikiteye dair bu bakış açısını “*kavramın açıklayıcı bir gücü yoktur; aksine, kendisi açıklanmalıdır*”⁸⁰⁶ olarak ifade etmektedir. Cameron’un bu ifadesi doğrultusunda Maas, Iustinianus’un iktidarını “klasik bir canlanma” olarak addetmektense, iktidarının farklı dönemlerinde antikite ile bir ilişki geliştirmenin emperyal propagandanın özel bir parçası haline geldiğini belirtmektedir.⁸⁰⁷

Iustinianus, Roma dünyasında tartışmasız lider kabul edilen Octavianus’un (MÖ 27- MS 14) mirasçısı olduğunu ileri sürmüştür. Roma İmparatorluğu, Cumhuriyet’in son yüzyılında bir dizi iç savaşa şahitlik etmiştir. Siyasi bir deha olan Octavianus, uzun yıllardan beri süregelen iç savaşları bitirerek Actium Zaferi ile Roma ve Akdeniz dünyasının tartışmasız lideri olmuştur. MÖ 27 yılında olağan üstü yetkilerini bırakan Octavianus, *res publica Romanayı* (Roma Cumhuriyeti) yeniden kurmuş ve *Roma Senatusu* kendisine “*Augustus* “(yüce, ulu) adını vererek şükranlarını bildirmiştir. O, artık *pontifex maximus* yani başrahip, *imperium proconculare maiusa* (ömür boyu orduya hükmetme ve tüm yeni eyaletler üzerinde emretme) yetkisine sahip ve *princeps senatus* unvanı ile senatodaki birinci kişidir.⁸⁰⁸ Tüm yetkilileri kendi bünyesinde toplayan Augustus, Roma Cumhuriyeti’ni kurmuş olsa da egemenliği mutlak monarşiye tekabül eden *principatusa* (birinci kişinin yönetimi) dayanıyordu. Bu egemenlik biçiminde Augustus, mutlak ve karşı konulamaz bir imparatorudur. Octavianus, *Augustus* ve *princeps* (birinci kişi) adları ile idealize edilmiş bir yönetici figürüne bürünmüştür.

Augustus’un en önemli amacı Roma’yı eski ihtişamlı günlerine kavuşturmaktır. Augustus, devletteki kötü gidişatı remi dinde başlayan yozlaşmaya ve eski geleneklerin unutulmasına bağlamaktaydı. Bu kötü gidişatı ortadan kaldırmak için dini bir propaganda başlattı. Roma İmparatorluğu’nu yönetmesi için kendisinin

⁸⁰⁶ Cameron, 1985, s. 37.

⁸⁰⁷ Maas, 1992, s. 37.

⁸⁰⁸ İplikçioğlu, 2007, s. 92.

Tanrılar tarafından tercih edildiğini ilan etti. Roma'nın geleneksel kıyafetini tevazu eşliğinde giyen Augustus, devletin ve Tanrıların bir hizmetkârıydı. İlahi ve siyasal dehanın kusursuz birleşimi sağlayan Augustus'un tüm bu eylemlerinin meşru kaynağı hukuktur. Augustus, kanun gücünü restore ederek kararlarının adeta yasa gücü taşımasını sağlamıştır. Bütün üstün meziyetleri kendi bünyesinde toplamayı başaran Augustus, Roma İmparatorluğu'nun uzun yıllar faydalanabileceği *pax romanay* (Roma barışı) tesis etmiştir.

VI. yüzyıla gelindiğinde dönemin Augustus'u Iustinianus idi. Augustus'un Roma'ya bahsettiği bütün ihtişam Constantinopolis'te tekrar vücuda gelmiştir. Iustinianus, Constantinopolis'i Roma İmparatorluğu'nun tartışmasız başkentine dönüştürmüştür. *Reconquista* ideolojisi ile antik Roma'nın haklarını geri almış ve derleme projesi ile Roma hukukunu eski itibarına kavuşturmuştur. Augustus'un tükenmiş Cumhuriyetten yeni ve canlı bir imparatorluğu⁸⁰⁹ yarattığı gibi Iustinianus da Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını inşa etmiştir.

Iustinianus'un Augustus'u mirasçısı olarak görmesi *Romanitas* (Romalılık) vurgulamasının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Iustinianus, iktidarının meşrulaştırılmasında Roma İmparatorluğu'nun köklü kurum ve kuruluşlarını önemli bir araç olarak görmüştür. İmparator için, Roma antik dönemiyle özdeşleşme ve “kullanılabilir bir geçmiş” oluşturma, imparatorluğun gücünün bir ifade ediliş şeklidir.⁸¹⁰ Iustinianus, derleme çalışmasında “*inculpabilis antiquitas* (kusursuz antikçağ) ve *venerajida vetustatis auctoritas* (antikçağın saygıdeğer otoritesi) gibi sözler ile eski ama yürürlükte olan yasaların otoritesine sıklıkla atıfta bulunarak Roma'nın geçmişini yüceltmıştır.⁸¹¹ Antikitiye dair bu ilginin *reconquista* ideolojine bağlı olarak zafer törenleri ile ön plana çıktığı görülmektedir. Vandal Krallığı'na karşı kazanılan zafer sonrasında düzenlenen törenler, Roma'nın geleneksel zafer kutlamalarını hatırlatır mahiyettedir. Afrika'nın ele geçirilmesini, *reconquista* ideolojisinin doruk noktası olarak sunan Procopius da, kutlamaların eski Roma geleneklerine göre yapıldığını belirtmektedir.⁸¹² Afrika kralı olma gibi suçlamalara maruz kalan Belisarius'un 535 yılında *consul* olarak onurlandırıldığı göz önünde alındığında, başarısını geleneksel bir biçimde kutlamasına izin verilmiş olması

⁸⁰⁹ Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1985, s. 29.

⁸¹⁰ Mass, 1992, s. 36

⁸¹¹ Downey, 1960, s. 69.

⁸¹² Cameron, 1985, s. 176; Proc. *De Bellis*, 4.9.1-13.

oldukça dikkat çekicidir. Iustinianus, bu kutlamalarda Roma İmparatorluğu’nu eski şan ve şöhretine kavuşturma amacını göstermek için hiçbir zahmetten kaçınmamıştır. İmparator Titus zamanında Yahudilere karşı kazanılan zafer kutlamaları Belisarius’un Vandallara karşı zaferinden sonra yapılan kutlamalara eşdeğerdir.⁸¹³ Zafer unvanları, IV. yüzyılı andıran bir niteliğe bürünmüştür. Iustinianus, Roma yasaları derlemesinin tamamlanmış nüshasını 534 yılında ikinci yayımladığında, “*Vandalların, Gotların fatihi, vs..*” gibi bir Romalı fatihin cafcacılı lakaplarını yeniden canlandırmıştır.⁸¹⁴ Benzer bir kutlama, 552 yılında Totila’nın kesin olarak yenilgiye uğratılmasından sonra yapılmıştır. Kralın kanlı tacı, kaftanı ve muhtemelen Roma’nın anahtarı, senatörlerin katıldığı tören esnasında Iustinianus’un ayaklarına serilmiştir. Antik dönemlere ait kurumlar ve uygulamaların sürdürülmesi Constantinopolis’in “Romalı bir İmparator” tarafından yönetildiğini vurgular mahiyettedir.

Derleme çalışmasında eski geleneklerin restorasyonu ve antikite savunuculuğu önemli bir yer tutmaktadır. 530-538 yılları arasındaki idari reformları içeren *Novellaların* önsözlerinde antikiteye dair referanslar etkili ve programlı bir şekilde kullanılmıştır.

*“Iustinianus’a tahta çıktığından sonra, her şeyi karıştırması için kısa bir süre yetmiştir. Şimdiye kadar kanunlar tarafından yasaklanan her şey, teker teker gündelik yaşama dâhil edildi ve gelenekler topyekûn bir şekilde ortadan kaldırıldı. Sanki kendisi, her şeyi yeni biçimlere getirmek şartıyla göreve getirilmiş ve yetkiler ile donatılmıştı. Örneğin, mevcut yetkilileri görevden alıp yerlerine yenilerini atadı. Yasalara ve orduya karşı da aynı şekilde davrandı. Bütün bunlar kamu çıkarı ya da adalet gerektirdiği için değil, her şey yeni bir görünüm alırsa da kendi ismi anılır diye yapıyordu. Değiştiremeyeceği bir şey ile karşılaştığı zaman ise kendi adını veriyordu.”*⁸¹⁵

⁸¹³ Evans, 2001, s. 132

⁸¹⁴ Brown, 2000, s. 94; McCormick, 1986, ss. 65-77; 125-129.

⁸¹⁵ Proc. *Historia Arcana*, 11.1-2.

Procopius tarafından sunulan bu bilgi, Iustinianus'un eyaletlerin idari yapısını değiştiren reformlarına atıf yapmaktadır. Iustinianus'un saltanatının ilk on beş yılında büyük oranda yürürlüğe giren bu reformları, genel hatları ile iki kısma ayırabiliriz. İlk kısımdaki reformlar, askeri başarıların ardından ele geçiren topraklarda, imparatorluk otoritesini tesis edilebilmesi adına yapılan girişimleri kapsamaktadır. Bu girişimlere, 534 yılında Afrika'da ve 537 yılında İtalya'da *praefectus praetorionun* kurulmasını dâhil edebiliriz. Iustinianus'un *reconquista* ideolojisinin bir parçasını teşkil eden bu reformlar, yeni fethedilen topraklardaki idari ve askeri teşkilatlanmayı örgütlemeye yöneliktir.

Reformların ikinci kısmını ise, mevcut durumda sahip olunan eyaletlerde yapısal değişikliğe gidilmesi oluşturmaktadır. VI. yüzyılın başlarında Doğu Roma İmparatorluğu'nda iki *praefectus* bulunmaktadır: Oriens (Doğu) ve Illyricum. Her bir *praefectus*, *dioecesa*e olarak adlandırılan yönetim bölgelerine ayrılmıştır. Bu bölgelerde yönetim, askeri ve sivil olarak ayrılmış ve *vicarius*lar görevlendirilmiştir. Ayrıca her *dioecesa*e küçük eyaletlere ayrılmış ve yönetimleri valilerden sorumlu kılınmıştır. Bu yeni bürokrasinin otoritesi, birkaç eyalet üzerine yayılmış ve *vicarius*ların adli sistem üzerindeki etkisi dikkat çekici bir şekilde vurgulanmıştır.⁸¹⁶

530'lu yıllarda yayımlanan *Novella* 8, Iustinianus'un eyaletlerde yapmış olduğu değişiklikleri kapsayan bir dizi yasadan en önemlisini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, 18 Mayıs 535 yılında Pisidya (24), Lakonya (25), Trakya (26) ve Isauria (27), 16 Haziran 535 yılında Helenopontus (28) ile Paflagonya (29), 18 Mart 536 yılında Kapadokya (30) ile Armenia (31) ve 27 Mayıs 536 yılında (102) Arabistan ve 1 Haziran 536 yılında Filistin (103) ile ilgili yasal düzenlemeler yayımlanmıştır. İmparatorun *praetor*, *proconsul*, *moderatore* gibi antikiteye dair unvanları tekrar canlandığı gibi *kyrios* unvanının kullanılmasına da özen gösterdiği görülmektedir.⁸¹⁷

Novella 24'de, Pisidya'nın erken tarihine dair bir referans verilmiştir. Bu kısa bilgiden sonra “*devleti daha fazla geliştiren antikiteyi geri getirmek ve Romalılar adını onurlandırmak*” için Pisidya'nın artık bir *praetor* tarafından yönetileceğine

⁸¹⁶ Jones, I, 1964, ss. 42-45

⁸¹⁷ Maas, 1992, s. 13.

değiniştir. Bu yapılan yeni düzenleme ile birlikte Pisidia’da sivil ve askeri güçler birleştirilmiştir.

Novella 25’de Lakonyalıların kökenleri ve Roma ile tarihsel geçmişleri dikkat çekici bir şekilde ele alınmıştır:

“Antik çağ yazarlarına göre Lakonyalıların bugünkü halkının geçmişini göz önüne aldığımızdan dolayı, onları şimdikinden daha büyük bir yönetim biçimiyle donatmanın doğru olduğunu düşündük. Çünkü bu yazılanlar bize, Lakonya halkının Romalıları çok benzediklerini göstermiştir. Uzun zaman önce Arcadia, Lycaon tarafından yönetilmeye ve Romalıları da bu topraklara yerleşmeye başlamıştır. Aeneas ve Romulus’tan çok daha eski zamanlardan bahsediyoruz. Lycaon, Pisidia’nın büyük bir bölümünü ele geçirip koloni kurmuş ve toprakları Lycaonia olarak adlandırılmıştır. Bu yüzden bu topraklar Roma idaresinin eski sembollerini taşıyan bir kurum ile süslenmelidir. Sivil ve askeri yöneticiler praetor unvanı çatısı altında birleştirilmelidir. Bu unvan Roma yönetim sisteminin bir mirasıdır ve consul unvanından önce büyük kentlerin yönetiminde kullanılmıştır. Gerçekten de, antik Romalıları askeri liderleri praetor olarak adlandırmışlar ve onlara birliklerin komuta yetkisini vermişlerdir. Romalıları, praetorların yürürlüğe koyduğu yasalara da itaat etmişlerdir.”

Iustinianus, Lakonya’da praetor unvanı ile sivil ve askeri yönetimi birleştirmiştir. Bu amacını belirtmeden önce ise Lakonya ve Romalıları arasında bir tarihsel bağlantı kurmaya çalışmıştır. Ancak bu tarihsel bağlantı gerçeği yansıtmamaktadır. Muhtemelen bu yanlışlık Iustinianus nazarında önemsizdir. Çünkü Iustinianus’un praetor unvanı altında sivil ve askeri yönetimi Lakonya’da

birleştirme arzusunun gerekçesi, tarihsel bir bağlantının ötesinde olup, *praetorün* hem askeri hem de sivil yönetime uygunluğudur.⁸¹⁸

Trakya'daki düzenlemeleri içeren *Novella* 26, Trakyalıların nitelikleri üzerine bir önsöz ile başlamıştır.

“Trakya bölgesi söz konusu olduğunda, cesaret, mücadele ve savaş arzusunun akla ilk gelen şeyler olduğu kabul edilebilir bir gerçektir. Aslında, bu insanlarda böyle bir arzu kalıtsal bir özellik olup doğuştan gelmektedir. İlk olarak, bu bölgede daha iyi koşullar sağlamaya karar verdik ve konuyu uzun süre düşündükten sonra, nihayet mevcut yasayı hazırladık. Uzun Duvarlar’da askeri ve sivil meselelerden sorumlu olan iki vicariusun görevlendirildiğinin farkındayız. ... Ancak bunlar asla kendi aralarında hemfikir değillerdir. Hazineden onlara ayrı olarak pay ayrılmasına ve hatta diğer gelirlerden tedarik edilmesine rağmen yine de birbirlerinin yetki alanlarına girmektedirler. Bu durum ise; aralarındaki tartışmaların sürekli olarak devam etmesine neden olmaktadır.”

Trakya’ya dair bu yaklaşım, bölgenin mevcut durumu ile yakından alakalıdır. Trakya, başkent için büyük bir tehdit oluşturan Cermen kavimlerinin saldırılarına sıklıkla maruz kalmaktadır. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için imparatorluğun eyalet sınırlarındaki (*limes*) savunma sisteminin en ihtişamlı örneği olan uzun sur duvarları bölgede bulunmaktadır. “Uzun Duvar” ya da “Uzun Duvarlar” olarak adlandırılan bu surlar, başkenti Trakya’dan gelecek saldırılara karşı korumak amacıyla Karadeniz’den Marmara Denizine kadar uzanmaktadır. Bu muazzam nitelikteki istihkâm yapının tarihsel geçmişi hakkında farklı görüşler olsa da, genel olarak İmparator I. Anastasius tarafından inşa ettirildiği kabul edilmektedir ve bu yüzden “Anastasius Surları” olarak da adlandırılmaktadır. Procopius da, bölgedeki surlardan ve bölgenin maruz kaldığı tehlikelerden bahsetmiştir:

⁸¹⁸ Maas,1986, s.20.

“...Böylece, düşmanlardan herhangi birinin Romalıların topraklarını aniden aşması söz konusu olduğunda, ortaya çıkan hasar diğer bölgelerden çok daha fazladır. Nihayetinde bölge onarılamaz felaketlere maruz kalmaktadır. İmparator Anastasius buna bir son vermeye karar vermiştir ve böylece başkentten kırk mil uzakta bir sur inşa ettirmiştir.”

Iustinianus, Trakya’daki iki vicariusu, praetor Iustinianus unvanı altında birleştirmiştir Isauria’daki yeni düzenlemeleri ele alan Novella 27 zengin tarihsel detaylardan yoksun olmakla birlikte, tarihsel bir argümana dikkat çekmektedir:

“Seleflerimizin Isauria’da kurduğu yönetim şekli zihnimizdedir. Aynı zamanda Galatia Prima ve Phrygia Pacatiana’da comes gibi antik bir unvan olan ile onurlandırıldığını hatırlıyoruz.”

Galatia Prima ve Phrygia Pacatiana bölgelerinde comes unvanının kullanılmasına atıfta bulunularak ve Isauria’da da bu unvanın kullanılması uygun görülmüştür. Comes unvanının eski bir Roma unvanı olarak kabul edilmesinin nedeni, Malalas’ın anlatımındaki Brutus’un Vindicius’u comes olarak görevlendirmesidir.⁸¹⁹

Novella 28 Pontus eyaletlerinin düzenlenmesi ve eyaletlerin yapısına dair tartışma ile ilgilidir.

“İmparatorluğun gücü kalabalık sözcüklere değil, sadık ve adil bir yönetime bağlıdır. Bu sebeple geçerli bir nedene sahip olmadan uzun bir zaman zarfı boyunca kabul görmüş yönetimi değiştirmek, köklü bir yönetim anlayışının bir parçası olarak kabul edilemezdir. Biz bu kuralın, Pontus’un bölümleri olan Helenopontus ve Pontus Polemoniacus’ta ihlal edildiğini tespit ettik. Bölge daha önce tek bir yöneticiye tabii iken, şimdi bölgede iki yönetici görevlidir ve hiç kimse onların varlığı için geçerli bir neden sunamamaktadır.”

⁸¹⁹ Malalas, *Chronicle*, 182; Roueche, 1998, s. 8.

Bölgede yapılan değişiklikler *Novella* 28.1’de açık bir şekilde açıklanmıştır:

“On üç kenti içeren iki Pontus eyaletinden tek bir eyalet kurduk. Bu eyalet artık herkes tarafından Helenopontus olarak adlandırılacaktır. Çünkü bu isim, İmparator Constantinus tarafından saygıdeğer annesi Helena’nın anısına verilmiştir. Polemoniacus Pontus isminin terk edilmesinin ilk nedeni, Pontus’lu bir yöneticinin isminden kaynaklanmasıdır. İkincisi ise; zaten Polemon adlı bir kente sahip olmasıdır. Son olarak savaş ya da kargaşa anlamına gelen polemoi olarak anılmasından ziyade, ülkeleri Hristiyan yöneticilerinin isimleri ile donatmak çok daha iyi bir tercihtir.”

İmparator Diocletianus’un reformları doğrultusunda *dioecesae* Pontica üç bölgeye ayrılmıştır: Galatia Pontus, Pontus Polemoniacus ve Pontus Cappadocia. Galatia Pontus aynı zamanda Diospontus olarak adlandırılmıştır. İmparator Constantinus ise annesi Helena’nın onuruna bölgenin ismini Helenopontus olarak değiştirmiştir. Polemon ise; Roma hâkimiyeti öncesi Pontus Kralı’dır ve bölgede aynı isimle bir kent bulunmaktadır. Iustinianus, Helenopontus ismi altında Pontus Polemoniacus ile Helenopontus’u birleştirmiş ve bir tiranı andıran Polemoniacus ismi yerine Hristiyanlığa daha uygun olan Helenopontus’un kullanılmasını uygun görmüştür.⁸²⁰ Bu yeni eyaletin yöneticisine *moderator* unvanı verilmiş ve neden bu unvanın tercih edildiği açıklanmıştır:

“Normalde Sparta’nın tebaalarına göndermiş olduğu yönetici unvanı *Harmostes*’tir Ancak *moderator* antik bir isimdir ve Roma’nın itibarına daha uygundur”⁸²¹

Paflagonya’daki düzenlemeleri açıklayan *Novella* 29, Paflagonyalıların tarihi hakkında bir söylev ile başlamaktadır.

⁸²⁰ Charlotte Roueche, “Provincial Governors and Their Titulature in the Sixth Century”, *Antiquite Tardive* 6, 1998, s. 8; Maas, 1986, s. 22.

⁸²¹ *Nov.* 28.2.

“Paflagonyalılar, kadim ve saygın bir ırka mensupturlar. İtalya’da büyük kolonilere sahip olmuşlardır. Ayrıca batının en büyük kentlerinden biri ve imparatorların sıklıkla ikamet yeri olarak tercih ettikleri Aquileia’yı kumuşlardır.”

Ancak bu tarihi bilgilendirme tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Paflagonialıların, liderleri Antenor öncülüğünde Truva Savaşı sonucunda göç ettikleri ve Patavia kentini kurdukları kabul edilmektedir. *Novella* 29’daki bu tarihsel bilgilendirmede Antenor’dan bahsedilmemekle birlikte, Patavia ve Aquileia kentleri karıştırılmıştır.

Paflagonya ile kurulan bu yanlış bağ sonrasında ise, yapılan değişikliklerin nedenleri açıklanmıştır:

“Paphlagonya, İmparator Honorius’un hükümdarlığı esnasında, bazı kentlerin tasfiye edilmesi sonucu küçülmüştür. Biz iki eyaleti birleştirerek, tek bir eyalet elde etmeyi ve Paphlagonia’da bir praetor görevlendirerek eski haline dönüştürmeyi istiyoruz.”

Novella 30 Kapadokya bölgesine yapılan düzenlemeleri içermektedir.

“Eski dönemleri bilenler, Cappadocia adının ve halkının ne kadar büyük olduğunun ve hâkimiyet kurma noktasında Romalılara nasıl sorun çıkarttıklarını bilmektedirler. Onlar neredeyse Pontus’un tamamını yönetmişler ve Romalıların endişelerini haklı çıkartacak şöhretli insanlara sahip olmuşlardır. Son derece verimli ve kalabalık nüfusa sahip olan Cappadocia, şu anda sahip olduğumuz dünya imparatorluğunun oluşmasına katkı sağlayan ve bizim için çok değerli bir imparator olan Caesar’ın adını taşıyan bir kenti de bünyesinde barındırmaktadır.”

Kapadokya’daki Caesarea kentinin isminin, Caesar’dan türetilmesine dayandırılmıştır. Bu özel yorum, görünüşte Cappadocia’lı Ioannes’in onurlandırılmasına hizmet etse de, asıl amaç Roma İmparatorluğu’nun gücünü

vurgulamaktır.⁸²² *Novella* 30'un ileriki kısmında, Kapadokya'yı Afrika ile kıyaslayarak *proconsul* unvanının kullanılmasının nedenlerine değinilmiştir:

“consul ya da daha sonraları proconcul olarak adlandırdıkları unvanları vermek Romalıların bir âdetiydi. Romalılar, yeni ele geçirdiğimiz Afrika'da da proconsul görevlendirerek Afrika'yı yüceltmişlerdir. Bu nedenle biz de Cappadocia'da proconcul görevlendirmek istiyoruz.”

Novella 31 Armenia'daki düzenlemeleri içermektedir. Ancak burada dikkat çeken, bölge ile tarihsel referansta bulunulmamasıdır. Maas, bu durumun nedenini Armenia'nın dört bölgeye bölünmüş olması ve farkı unvanlara sahip *magistratus*lar tarafından yönetilmesi olarak açıklamıştır. Bu geniş kapsamda tarihsel referanslarda bulunmanın kullanışsız olacağı düşünülmüş olmalıdır.⁸²³ *Novella* 24 Filistin'in geçmiş ve mevcut durumunu yansıtan geniş bir önsöz ile birlikte *proconcul* atandığını belirtmektedir. *Novella* 102'de, bölgenin tarihi hakkında herhangi bir ifadeye değinmeden genel bir çerçeve ile Arabistan'da yapılan düzenlemeler ele alınmıştır.

Görülüğü gibi, *Novellaların* eyaletlerdeki idari reformları kapsayan bölümlerinde, antikiteye dair bu referanslar etkili ve programlı bir şekilde kullanılmıştır. Iustinianus, yapacağı düzenlemeler ile neden tarihsel bir bağlantı kurmaya çalışmıştır? *Novella* 24 bu gibi soruların nedenlerini açıklar mahiyettedir:

“Eski Romalıların mütevazi ve cüzi adımlarla başlayarak böyle bir dünya devleti kuramayacaklarına ve bunu devam ettiremeyeceklerine inanıyoruz.....saygın magistratesleri eyaletlere göndermemiş, her iki alanda da harekete geçmeye hazır bu magistrateslere askeri ve adli gücü vermemiş olsalar. Onlar praetor olarak isimlendirildiler... onlardan hem savaşları organize etmeleri hem de yasaları oluşturmaları istendi.... Ve birçok praetor, Sicilya, Sardinya

⁸²² Roueche, 1998, s. 9.

⁸²³ Maas, 1986, s. 24.

*Adası'nı ve İspanya'yı yönetti. Diğerleri ise Roma için yeni topraklar ele geçirdiler.*⁸²⁴

Novella 24 Iustinianus'un *Romanitas*a karşı ilgisinin açık bir şekilde ifade biçimidir. Önsözlerdeki bu tarihsel referansların *Romanitas* ile ilgisi ve imparator tarafından *Romanitas*'ın hangi amaç doğrultusunda kullanıldığı modern çalışmalarda çeşitli savlar ile birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Honore, antikiteye dair bu imaların bir propaganda niteliği taşıdığını ve Iustinianus'un öncülüğünde değil, *quaestor* Tribonianus'un öncülüğünde yazıldığını belirtmektedir.⁸²⁵ Maas, Honore'nin savını kabul etmek ile birlikte antikiteye dair bu ilginin bir dizi yeniliği kabul edilebilir kılmak için kasıtlı bir propaganda işlevi gördüğünü belirtmektedir:

*"Iustinianus, yasaların önsözlerindeki bu muhafazakâr eğilimi, öncelikli olarak mutlakıyetçiliğini arttırmanın bir maskesi olarak görmüş, eğitilmiş sınıfları kazanmaya çalışmak ve reformlarının yenilikçi doğasını gizlemek için devam ettirmiştir."*⁸²⁶

Roueché, Maas'ın savına dayanan bu görüşlerin büyük bir kısmını kabul etmek ile birlikte, *Romanitas*ın ön plana çıkmasını yenilikleri gizlemek için değil, Roma İmparatorluğu'nun gücünün yeniden tesis edilmesine yarar sağlayan bir araç olarak görmektedir. Bu görüşü doğrultusunda, *Novellalardaki* eyaletlerin durumları hakkında endişe verici ifadeler yaygın olarak yer verildiği ve mevcut sistemde eyaletler üzerinde bir hâkimiyetin kurulamadığı kanaatinde. Bu yüzden Roma'nın geçmişine atıfta bulunulmasını, değişimlere saygınlık kazandırılmasında bir araç olarak görmüş ve yasaların asıl amacının Roma otoritesini yeniden kurma olduğunu belirtmiştir.⁸²⁷

Rouché'nin bu savını, eyaletlerin yapısındaki yozlaşmalar destekler niteliktedir. Diocletianus'un idari mekanizması verimli bir halde işlemekteydi. Ancak zaman içerisinde birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Eyaletlerin *dioecese* olarak yönetim birimlerine ayrılması, yapılarının küçülmesine neden olmuştur. Sivil ve askeri yönetim olarak ikiye ayrılması ise bir bütünlüğü engellediği

⁸²⁴ Nov. 24.

⁸²⁵ Honore, 1978, ss. 125-126; 251.

⁸²⁶ Maas, 1986, ss.28-29.

⁸²⁷ Roueche, 1998., ss.14-15.

gibi, birçok personeli de çalıştırma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. *Curiales* in de, yönetimde yer aldığını düşündüğümüzde, imparatorluğun mali sistemine külfet olan büyük bir yapılanma karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Jones, *dioecese* olarak adlandırılan yönetim birimlerinin, V. yüzyılda işlevini yitirdiğini belirtmektedir.⁸²⁸ Eskiçağ dünyasında iletişim olanaklarını göz önüne aldığımızda, birbirinden ayrılmış bu yönetim merkezlerinin başkent tarafından denetlenmesi layıkıyla yerine getirilememeye başlanmıştır. Denetlenme mekanizmasının tam olarak yerine getirilememesi, imparatorluğun etkinliğini yitirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla merkez ve taşra arasındaki, bu sorunlu ilişki her anlamda hissedilmeye başlanmıştır.

Iustinianus ve Kapadokyalı Ioannes'in⁸²⁹ başlatmış oldukları reform programının kapsamı, bu bozuklukları gidermek adına askeri ve sivil olarak ayrılmasını gereksiz görmüş ve *dioecese* kurumunu ortadan kaldırmıştır.⁸³⁰ Sivil ve askeri yönetimi birleştirerek, kendi içlerindeki çatışma önlenmiş olduğu gibi, mali külfet olarak kabul edilen bürokrasinin büyük bir kısmı tasfiye edilmiştir.

Böylece, reformlarında yönetiminin pratik verimliliğini ve taşranın kaynaklarının başkent politikasında aktif bir şekilde kullanımı hedef alınmıştır. Eyaletlerde yolsuzluk seviyeleri değişmek ile birlikte kendilerine bahşedilen güçleri yasadışı işlerde kullananların sayıları azımsanamayacak kadar fazladır. Iustinianus vergi akışını başkente ulaşmasını engelleyen ve eyaletlerdeki düzeni bozan bu kişileri etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Helenopontus 'ta *moderatore*, yasadışı faaliyetlerde bulunan kişilere, ılımlı bir ceza vermesinin mecburiyeti vurgulanmıştır.⁸³¹ Benzer bir ifade imparatorluğa ait çok sayıda araziye bünyesinde barındıran Kapadokya için de kullanılmıştır. İmparatorluğa ait toprakların dışında kalan bölgeler ise "büyük ailelerin" özel mülkleridir. Bu büyük toprak sahipleri, bölgenin denetlenmesini zorlaştırdıkları gibi imparatorluğa ait toprakları gasp etmeye meyilli davranışlar sergilemekten çekinmemektedirler. Iustinianus bu konudaki rahatsızlığını "*neredeyse imparatorluğa ait bütün mülkler*,

⁸²⁸ Jones I, 1964, s.374.

⁸²⁹ Haldon, Iustinianus'un reform programını ideolojik bir gündemle başlattığını, ancak daha sonra Ioannes'in, imparatora danışmak zorunda kaldığı durumlar olsa da reformlara kendi hedefleri doğrultusunda devam ettiğini belirtmektedir. Bkz. Haldon, 2005, s.49.

⁸³⁰ Nov.8

⁸³¹ Nov. 28.5.

özel mülk haline gelmiştir” sözü ile ifade etmiş⁸³² ve bu durumu ortadan kaldırmak için *proconsul Iustinianus* çatısı altında Kapadokya’daki iki vilayeti birleştirmiştir.⁸³³ *Proconsul*, sivil idare ve askeri gücü kendi bünyesinde topladığı gibi, özel mülklerin teftiş edilmesi görevini de üstlenmiştir. Pisidia ve Lycaonia’ da vergilerin ödenmesi söz konusu olduğunda asi hareket eden ve hatta şiddete varan kişileri etkisiz hale getirebilmek için geniş yetkilere sahip *praetor* görevlendirilmiştir.⁸³⁴ Pontus’ta *moderatore* sivil yurttaşlar dâhil olmak üzere yasadışı olaylara karışan herkesi tutuklama yetkisi verilmiştir.⁸³⁵Yapılan tüm bu düzenlemeler ile Constantinopolis’e vergilerin düzenli bir şekilde akışı sağlanmak istenmiştir.

Ayrıca Uzun Duvarlardaki askeri ve sivil meselelerden sorumlu iki *vicarius*, *praetor Iustinianus* unvanı altında 535 yılında birleştirmiştir. Bu yeni düzenlemenin gerekçesi, düşmanların bu büyük çaptaki surların herhangi bir kısmına saldırdıklarında tüm muhafızları etkisiz hale getirebilmeleri ihtimallidir. Bu birleşim Tuna eyaletlerinden Moesia (Mezya) ve İskitya ile Ege Adaları ve Batı Anadolu’nun bir kısmını kapsayan bölgede, yüzyılı aşkın süredir yağmalardan acı çeken sınırlardaki garnizonları rahatlatmak ve askerlerin daha rahat hareket kabiliyetine kavuşturmaya yöneliktir.⁸³⁶

Iustinianus’un eyaletlerin yapısına dair reformlarını genel olarak ele aldığımızda, *Romanitas*, hem geleneklerine büyük oranda bağlı olan ve yeniliklere kuşku ile yaklaşan muhafazakârları etkisiz hale getirmek ve hem de kaybolmaya yüz tutmuş imparatorluk otoritesini yeniden kurmaya hizmet etmektedir. Roma İmparatorluğu’nun ideolojisi, iyi bir imparatorun yasaların üstünde görünmemesi ve yasalara aykırı hiçbir şey yapmaması ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye aykırı davranan imparator, bir tiran olarak damgalanmaya yatkındır. Bu ideoloji, politik tiyatronun bir parçası olarak kabul edilse de, imparatorlar hukuka saygı gösterme ve uygun davranışlar sergileme gereğinin farkında olmuşlardır.⁸³⁷ Bu yüzden Iustinianus yasalarda, değişim algısını geleneksel değerler içinde bir gelişme ya da iyileşme olarak tasvir etmenin gerekliliğinin farkındadır ve kendisini eski gelenekleri koruyan

⁸³² Nov. 30.8;Bury II, 1958, s. 341.

⁸³³ Nov. 30.

⁸³⁴ Nov. 24.1.; Nov. 25.; Maas, 1986, s. 20

⁸³⁵ 541 yılında Kappadokya’lı Ioannes’in görevinden alınmasından sonra, bazı bölgelerde yapılan değişiklikler zararlı sonuçlara neden olmuştur. Bu yüzden tekrardan sivil ve askeri yönetim ayrılarak, *vicarius*lar görevlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haldon, 2005, ss. 50-51.

⁸³⁶ Haldon, 2005, s. 50.

⁸³⁷ Pazdernik, 2005, s.189.

bir imparator olarak sunmaktan çekinmemiştir. İmparatorun bu düşüncesinde, Nika Ayaklanması'nın arkasındaki gerçek nedenler ve kişiler önemli bir etkindir. Bu yüzden yasalardaki antikiteye dair atıflar, Iustinianus'un yasalardaki imparator portresi ile birlikte restorasyona karşı muhafazakâr kesimi yatıştırmak ve yenilikleri kabul edilebilir hale getirmek için bir propaganda aracı olarak hizmet etmiştir. Iustinianus'un etkisi ile birlikte Tribonianus bu propaganda da oldukça büyük bir etkiye sahip olmalıdır. Tribonianus, Procopius ya da yönetimde yer alan diğer bürokratların tepkisini en aza indirebilmek için bu atıfları bir çözüm olarak görmüş olmalıdır. Ancak tekrar belirtmeliyiz ki, yasalardaki antikite savunuculuğunun temel sebebi Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını ve gücünü tekrar inşa etmektir.

4.4.2. Yasalarda Hristiyanlığın İzleri

Iustinianus, başta aristokratlar olmak üzere değişime ve yeniliğe kapalı bir topluma hitap ettiğinin bilencideydi. Iustinianus'un reformlarının yasallaşmaya başlaması ve muhafazakâr aristokratların bu yasalara vermiş olduğu tepkiler paralel bir şekilde meydana gelmiştir. Romalıların bu özelliği doğrultusunda, Procopius *Historia Arcana*'da Iustinianus'u, kökleşmiş gelenekleri göz ardı eden, yeni gelenekler ve yeni yasalar getirerek imparatorluğu sistematik bir şekilde yok eden "şeytan görünümlü yenilikçi bir imparator" olarak tasvir etmiştir.⁸³⁸ *De Bellis* adlı eserinde ise, imparator hakkındaki söylemlerini Iustinianus'un *reconquista* ideolojisine karşı destek talebinde bulunmak için Sasani Sarayı'na giden Got elçilerine atfetmiştir:

"Çünkü [Iustinianus], doğası gereği sorun çıkartan, hırslı ve yerleşik düzene karşı biri olduğu için kendisine ait olamayan şeylere imreniyor. Bu yüzden tüm dünyayı ele geçirme çabası içindedir."⁸³⁹

Iustinianus, Constantinopolis'teki bu muhalefete karşı reformlarını "...kesinlikle köklü ve güçlü bir yönetimin, uzun zamandır yerleşmiş ve onaylanmış olanı değiştirmek ve bölmek için geçerli bir nedeni yoktur"⁸⁴⁰ sözü ile savunmuştur. Ancak bu savunma ile birlikte Iustinianus döneminde *triumphator*, *augustus*, ve *autocrator* gibi unvanlar ve yenilemenin imparatorun sorumluluklarıyla yakından bağlantılı olduğunu düşündüren *restitutor* gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir.⁸⁴¹ Iustinianus, "yenilikçi" ve "yerleşik düzene düşman" olarak tanımlanmasına karşı iki politika uygulamıştır. Bu politikalarından ilki, Hristiyan bir imparator imajıdır. Diğer ise, imparatorluğun kentleri boyunca özel veya kamusal yazıtlardan görülen "yenileme, restorasyon" geleneğini ön plana çıkarmasıdır.⁸⁴²

Hristiyanlık ve restorasyon politikalarının uygulanması ile Iustinianus, kendisini Roma dünyasında tartışmasız lider olarak kabul edilen I. Constantinus

⁸³⁸ Proc.*Historia Arcana*,6.19; 8.26; 11.1; 30.21-24.

⁸³⁹ Proc. *Bell.Pers.* 2.2.6

⁸⁴⁰ Nov. 28.

⁸⁴¹ Mass, 1992, s. 14.

⁸⁴² Maas, 1992,. S.14.

(307-337) ve Augustus'un (MÖ 27- MS 14) mirasçısı olarak görmüştür. Roma imparatorluk tarihine damga vuran bu iki imparator dönemlerinde, imparatorluk makamı sorgulanamayan bir güce sahip olmuş ve Roma dünyasında istikrar kurulabilmişti. Roma İmparatorluğunu eski gücüne kavuşturmayı amaçlayan Iustinianus'un kendisini I. Constantinus ve Augustus'un mirasçısı olarak görmesi, gücünü Hristiyanlıktan ve antikite savunuculuğundan alan bir dönem yaşanmasına sebep olmuştur.

I.Constantinus'un en önemli icraatı paganizmden Hristiyanlığa geçiş sürecini başlatmasıdır. Constantinus, MS 324 yılında Licinius'u bertaraf edip imparatorluğun tek hâkimi olmuştu. Ancak, Constantinus için bu zafer yeterli değildi. İmparatorun nihai amacı, III. yüzyıl krizinde yıkılma aşamasına gelen Roma İmparatorluğu'nu mutlak otoriteye sahip bir imparator imajı ile eski ihtişamlı günlerine kavuşturulabilmektir. İmparatorluk "birleştirici bir güce" ihtiyaç duyuyordu. Constantinus'un ihtiyaç duyduğu bu birleştirici güç, ülkenin doğu sınırında Yahudilikten ayrılarak evrensel bir statü kazanmaya başlayan Hristiyanlıktır. Bir zamanlar Roma İmparatorluğu'nun zayıflamasının baş müsebbibi olarak görülen Hristiyanlığın, artık birleştirici bir görev üstlendiği görülmektedir.

Constantinus Hristiyanlığı kabul eden ilk Roma imparatorudur. İlk Hristiyan imparator olarak mutlak bir güce sahip olabilmesi için teolojik bir meşruiyet kaynağına ihtiyacı vardı. Caesarea (Filistin'de) piskoposu Eusebius, Hellenistik dönem geleneklerini İncil ve teolojik motifler ile uyarlayarak Hristiyan monarşisi için teolojik bir meşruiyet kaynağı oluşturmuştur.⁸⁴³ Constantinus'un iktidarı ile özdeşleşen Eusebius'un bu uyarlaması, sayısız kaynaklarda tartışılmışsa da Baynes bu ideolojinin ana düşüncesini en iyi şekilde özetlemeyi başarmıştır:

"Siyaset felsefesinin temeli, Göksel Krallıktaki Tanrı hükümlerinin bir kopyası olarak dünyevi krallıkta bulunmalıdır. Tek bir Tanrı ve Tek bir ilahi yasa vardır. Bu nedenle dünyevi krallıkta, tek bir hükümdar ve tek bir yasa

⁸⁴³ Henry Patrick, "A mirror for Justinian: the Ekthesis of Agapetus Diaconus" **Greek, Roman and Byzantine Studies** 8:4, 1967 s. 281.

*olmalıdır. Bu hükümdar Tanrı'nın seçilmiş temsilcisi Roma İmparatorudur.*⁸⁴⁴

Tek bir Tanrı olduğu gibi tek bir *basileus* (imparator) vardı. Pagan Roma imparatorlarının *dominus et deus* (Hükümdar ve Tanrı) olmalarına karşın Hristiyan imparatorlar Tanrı değillerdi. Ancak *logos* (ilahi söz) vasıtasıyla Tanrı ile özel bir ilişkiye sahiptiler.⁸⁴⁵ *Logos*, imparatorun rehberiydi ve imparator tüm emperyal güçlerini Tanrı'dan almaktaydı. Tanrı ve imparator arasındaki bu özel ilişki vasıtasıyla imparator ilahi bir güce sahip olduğu gibi kararları da ilahi bir yaptırım içermektedir. Tanrının rehberliği ile hükmeden imparatorun en önemli görevi ise, tebaasını Göksel Krallığa hazırlamaktır.

Hristiyan imparatorlara Hellenistik krallara özgü erdemler de bahşedilmiştir. Hellenistik hükümdarlar, tebaalarına karşı hayırsever ve adaletli olmaları gerektiği gibi her alanda halkının refahından Tanrı'ya karşı sorumluydular. Hristiyan imparatorlar da adaletli ve özellikle de hayırsever olmalıydılar. Dolayısıyla Tanrı'nın merhameti ve adaleti ile donatılan imparator, halkının refahından sorumlu olduğu gibi onları kurtuluşa erdirmek ile de mükellefti.⁸⁴⁶ Eusebius, I.Constantinus'u ilahi hayırseverliği taklit ettiği ve bir ayna gibi Tanrı'nın erdemlerini yansıttığı için sıklıkla övmektedir.⁸⁴⁷ Constantinus, Hristiyan bir imparator imajı ile mutlak bir siyasi güce sahip olduğu gibi dini bir lider konumuna da yükselmişti. Eusebius, imparatorun aynı zamanda *episkopos* (piskopos) olduğunu ileri sürmüştür. Eusebius'un bu görüşünü, İznik Konsili'ndeki (325) konuşması destekler niteliktedir:

“Bu yüzden bir defasında bir grup piskopos misafir ettiği esnada benim yanımda, piskoposlara seslenerek aşağıdaki ifadeyi sarf ettiğini kulaklarımla duydum: Sizler kilise içerisinde yetkileri olan piskoposlarsınız (episkopoi), ben de kilise dışındaki her şeyden sorumlu olan Tanrı tarafından

⁸⁴⁴ Baynes, 1955, 168.

⁸⁴⁵ Agapetus, **Advice to the Emperor. Three Political Voices from the Age of Justinian:** Bell, 2009, s. 52.

⁸⁴⁶ Cameron, 1993, s. 67; Barker, 1966, s. 96-97; Downey, 1960, s. 47; Moorhead, 1994, s. 118. Cameron, 1983, ss. 71-88.

⁸⁴⁷ Agapetus, **Advice to the Emperor. Three Political Voices from the Age of Justinian:** Bell, 2009, s. 52.

atanmış bir piskoposum (episkopos). Ve gerçekten aldığı tedbirler, söyledikleriyle bağlantılıydı; çünkü o bütün tebaasını bir piskopos gibi gözetliyordu ve onlara, yapabildiği kadar dindar bir hayat yaşamalarını tavsiye ediyordu.”⁸⁴⁸

Constantinus’un Hristiyanlığı kabul etmesindeki samimiyet günümüzde dahi tartışmalı bir konudur. Ancak kendisini Tanrı’nın temsilcisi olarak gördüğü ve iktidarının ilahi monarşinin bir kopyası niteliğine büründüğü kabul edilmektedir. I. Constantinus’un halefleri de Eusebius’un teorisini uygulamaya devam etmişlerdir. Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla mutlak bir güce sahip olan imparatorlar, IV. yüzyıdan itibaren başka bir Davud, başka bir Süleyman veya Musa olarak adlandırılmıştır.⁸⁴⁹ İmparatorun kendisi ilahi bir boyut kazandığı gibi sahip olduğu her şey de ilahlaşmıştı. V. yüzyıldan itibaren Mısır’daki papirüsler, imparatorun mülkiyetlerinin ‘ilahi bir hane’ olarak adlandırıldıklarını göstermektedir.⁸⁵⁰

VI. yüzyılda ise; imparatorlar kendilerini daha tutarlı bir şekilde Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi görmeye başlamışlardır. Bu anlayış Iustinianus döneminde en belirgin şekilde görülmektedir. Iustinianus’un dini politikasında Ayasofya Diyakozu ve hocası kabul edilen Agapetus’un faaliyetleri göz ardı edilemezdir.⁸⁵¹ Agapetus’un, Orta çağda yaygın bir siyasi anlatı türü olan *specula principum* (Hükümdarların Aynası) ile ilişkilendirilen eseri, Iustinianus’un direktifi doğrultusunda oluşturulduğu öne sürülse de kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserin üslubu, Iustinianus’un tek başına imparator olmasından kısa bir süre sonra yazıldığını göstermektedir. 72 maddeden oluşan eser, Hristiyan bir imparatorun görevlerini hakkında Iustinianus’a tavsiyeler içermektedir:

“Bir dümençi gibi, imparatorun zekası da her zaman tetikte kalmalıdır...İmparatorun endişeyle dolu ruhu bir ayna gibi silinmeli ki her zaman ilahi aydınlatmayla parlayabilsin....

⁸⁴⁸ Mitchell, 2016, s. 103. Ayrıca bkz. Eusebius, VC, 4.24.

⁸⁴⁹ Evans, 2001, s. 59.

⁸⁵⁰ Evans, 2001, s. 59.

⁸⁵¹ Agapetus’un Iustinianus’un hocası olduğunu kabul etmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Agapetus, Advice to the Emperor. Three Political Voices from the Age of Justinian:** Bell, 2009, s. 9.

İmparator, doğası gereği diğer insanlar ile aynı seviyededir, ancak itibarına bağlı olarak otoritesini Tanrı'dan almaktadır....Yasalara uyma zorunluluğunu kendinize şart koşun...böylece yasaların ihtişamına tanıklık edeceksiniz.”

852

Agapetus'un tavsiyelerinde vurgulandığı gibi Iustinianus Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisiydi ve yönetme yetkisini doğrudan Tanrı'dan almaktaydı.⁸⁵³ Roma İmparatorluğu ve hatta tüm dünya Tanrı tarafından Iustinianus'un egemenliğine emanet edilmişti. Bu evrensel krallıkta Iustinianus'un yegâne misyonu, Göksel krallığın kurallarını dünyevi krallıkta inşa etmektir. Dünyevi krallıkta mutlak güce sahip olan imparator, bu gücünü yalnızca tebaasının refahını sağlamak ve onları kurtuluşa erdirmek üzere kullanmalıydı. Iustinianus, bu kritik siyasi rolünü yerine getirebilmek için tebaasını kurtuluşa erdirmek ile mükellef bir imaja bürünmüştü. Iustinianus'un bu imajının en çarpıcı kanıtı Ravenna'daki San Vitale Kilisesi mozaiklerinde görülmektedir. İmparator, Hz. İbrahim ile İsa'nın öncülüğünde Hristiyan bakış açısına sahip bir kurtarıcı rolü ile resmedilmiştir. MacCormack'ın San Vitale Mozaiklerindeki Iustinianus ve Theodora portrelerine dair yorumu dikkate değerdir:

*“San Vitale Kilisesi mozaiklerinde emperyal çiftin konumu, Tanrı'nın müdahalesi ve vizyonu tarafından öne sürülen geçmiş açısından değil, aynı zamanda tarihin sonu, Mesih'in ikinci kez gelişi ve azizlerin mükâfatı açısından da tanımlanır.”*⁸⁵⁴

Iustinianus kendisini Tanrı'nın en alçakgönüllü kulu olarak tanımladığı gibi tebaasının da babası konumundaydı. Eusebius ve Agapetus tarafından bir imparatorun tebaasına karşı sergilemek ile mükellef olduğu Tanrısal erdemler adeta Iustinianus'un bünyesinde birleştiği görülmektedir. Iustinianus, tebaasının refahı ve inancını düzenlemek için devletin tüm kaynaklarını seferber eden bir imparator imajına sahiptir:

⁸⁵² Evans, 2001, s. 62.

⁸⁵³ Nov. 69, 113

⁸⁵⁴ Michael McCormick, **Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West**, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s.265.

*“Tanrı’nın lürfunu kazanmak ve tebaamıza faydalı olabilmek için günlerimizi ve gecelerimizi uykusuz ve tefekkür halinde geçirmek alışkanlığımızdır.”*⁸⁵⁵

Agapetus'a göre dünyevi krallık göksel krallığa yükselmeye bir merdiven görevi görmektedir. Göksel krallığa ulaşmanın temel şartı ise adaleti uygulamaktır. Agapetus’un bu tavsiyesi, iyi bir yönetimde adaletin önemini vurgulanmaktadır. İmparator, Göksel krallığa erdemli davranışlar sergileyerek ve adaleti sağlayarak ulaşabilirdi. Dolayısıyla imparator dünyevi krallıkta yasaların yaratıcısı ve koruyucusuydu: İmparatorun dünyevi krallıktaki Tanrısal otoritesi ancak yasalar ile mümkündür. *Novella 72*’deki “*Tanrı’nın kanun koyma gücünü alan imparatoru kastediyoruz*” ifadesi, Iustinianus’a Tanrı tarafından verilen yetkisini açıklamaya yöneliktir.

İlahi bir yetki ile görevlendirilen Iustinianus’un dünyevi krallığı Göksel krallık seviyesine getirmek için son derece kararlı bir lider imajına sahiptir. Eusebius’un teorisi ve Agapetus’un önerileri ile oluşan bu karallığın, hukuk kodifikasyonunda meşrulaştırılması dikkat çekici boyuttadır. Iustinianus öncelikli olarak kendisini “yaşayan yasa” ilan ederek reformlarında ve yasaların yayımlanmasında Tanrı ile ortak hareket ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca, “*ruhlarımızın kurtuluşu için oluşturulmuş kanonlara ve ilahi kanunlara daha ne kadar hevesle bakacağız!*”⁸⁵⁶ ifadesi ile ekümenik konsil kanonlarının imparatorluk yasalarının gücüne denk olduğunu ilan etmiştir.

Görüldüğü gibi, Iustinianus’un sahip olduğu imparator imajının en önemli ilham kaynağının Hristiyanlık olduğu açıktır. Hristiyanlığın yasalardaki izleri I.Constantinus ile başlamışsa da bu izler Iustinianus döneminde giderek belirgin hale gelmiştir. Her şeyden önce klasik hukukçuların eserlerinin bir derlemesi olan *Digesta*, Tanrı’nın ilahi müdahalesi ile hazırlanan ve Mesih adına yayımlanan Hristiyan bir yasa kitabıdır.⁸⁵⁷ *Digesta*’nın üç yıl gibi kısa bir sürede oluşturulması Tanrı’nın müdahalesi ile mümkün olabilirdi. Bu yüzden *Digesta*, “*elli kitaba bölünmüş bu eserin tamamlanabilmesi Tanrı’nın bir ilhamı ve iktidarımızın*

⁸⁵⁵ Nov. 8, Önsöz.

⁸⁵⁶ Pazdernik, 2005, s. 202

⁸⁵⁷ Humfress, 2005, s. 168.

ihtişamının bir kanıtıdır”⁸⁵⁸ sözü ile Tanrı’ya atfedilmiştir. *Institutiones* ise, “*Efendimiz İsa Mesih*” duasıyla başlamaktadır.⁸⁵⁹ Iustinianus bu girişimleri ile yüzyıllar boyunca başvuru olan sembolik bir söylemi emperyal iradenin resmi bir temsil ediliş şekline dönüştürmüştür.⁸⁶⁰

Yasaların Tanrıya atfedilmesi ile Iustinianus’un iktidarının en önemli propaganda kaynağının Hristiyanlık olduğu görülmektedir. 528 yılında derleme projesini senatoya ilan ederken yaptığı konuşma bu propagandayı gözler önüne sermektedir: kanıtlar niteliktedir:

*“ Önceki imparatorların yapması gereken ancak hiçbirinin cesaret edemediği şeyleri, biz Yüce Tanrı’nın yardımıyla yapmaya karar verdik.”*⁸⁶¹

Constitutio Deo auctore ise, imkânsız görünen bir görevi yerine getirebilmek için ilahi yardım isteyen bir imparator portresi çizmektedir:

*“Küçük ve daha önemsiz işlerden sıyrılarak yasaların tamamını gözden geçirmek, yönetmeliklerin tümünü toplamak ve değiştirmek, bu kadar çok yazarın eserlerini tek bir ciltte sunmak bize çok zor hatta imkânsız göründü. Ancak ellerimizi göğşe kaldırarak yardım diledik. Başarıları onaylayan ve tamamına erdiren Tanrı’ya güvenerek, bu görevi zihnimize kazıdık.”*⁸⁶²

Iustinianus’a göre, selefleri Tanrı’nın yardımından yoksundular ve bu yüzden başarısız olmuşlardı. Ancak kendisi temel yükümlülüğü olan ilahi görevini derleme çalışması ile hayata geçirerek adaletin sağlanmasına öncülük etmiştir. Iustinianus’un bu başarıları Tanrı’nın lütfuna bağlıdır:

“Hükümdarlığımız süresince İmparatorluğun kalıcılığı konusundaki yegane umudumuzun Tanrı’nın lütfuna bağlı

⁸⁵⁸ *Const. Deo auctore* 14.

⁸⁵⁹ *Ins.*Önsöz.

⁸⁶⁰ Humphreys, 2015, s. 20.

⁸⁶¹ Humfrees, 2005, s. 163.,

⁸⁶² Humfress, 2005, s. 167.

*olduğuna inanıyoruz,...Bu nedenle yasalarımız bu inanca dayanmalı ve sürekli olarak bunu dikkate almalıdır.*⁸⁶³

Digestanın ön sözü de Iustinianus'un ilahi görevini ilan ediyordu:

*“Tanrı'nın bize bahşettiği yetki doğrultusunda devletimizi yöneterek hem savaşları başarıyla yürütüyor hem de barışı onurlu kılıyoruz.”*⁸⁶⁴

Iustinianus, Tanrı tarafından bahşedilen bu misyonunu Tanrı'nın desteğine ve kendi gayretine atfedilen askeri fetihler tarafından sergilemektedir. *Philochristos*, unvanını kullanan ilk imparator⁸⁶⁵ olan Iustinianus, İsa'nın yeryüzündeki yardımcısı ve ordusu İsa'nın ordusuydu. Hristiyanlık ve İsa arasında kurulan bu bağ, Kuzey Afrika'da yıldırım hızında kazanılan zaferinde ilan edilmesinde önemli ölçüde yer almaktadır:

*“Bizler, Roma İmparatorluğu topraklarının parçalanmasına razı olmuyoruz. Vandalları etkisiz hale getirdik ve Tanrının yardımı ile daha büyük sonuçlar elde etmeyi umuyoruz.”*⁸⁶⁶

Iustinianus bu söylemiyle, başarısız selefleri yüzünden Batı Roma topraklarının ele geçirilemediğine atıf yapmaktadır. Ancak kendisi Tanrı tarafından seçilmiş bir imparatorudur ve Roma sınırlarını eski itibarına kavuşturma iradesine sahiptir. Çünkü Tanrı yardımını esirgememektedir. Iustinianus, Afrika'nın yeniden ele geçirilmesinde Tanrı'nın desteğini bilinçli bir şekilde vurgulamıştır:

“Tanrı'nın bu lütfü, hem Afrika'yı özgürleştiremeyen ve hem de Roma'nın ele geçirilmesine mani olamayan seleflerimize verilmemiştir. Ancak şimdi bütün imparatorluk motifleri Afrika'ya taşınmıştır. Tanrı, lütfü ile beraber sadece Afrika'yı ve tüm eyaletlerini bize teslim etmedi, aynı zamanda

⁸⁶³ Nov. 17

⁸⁶⁴ Const. *Deo auctore*, Önsöz.

⁸⁶⁵ Maas, 1992, s. 13.

⁸⁶⁶ Nov. 8.10.2.

*Roma'dan alınan tüm imparatorluk motiflerini de bize restore ettirdi.*⁸⁶⁷

Vandal Krallığı'nın ortadan kalkması ve Kuzey Afrika'ya tekrara sahip olunması Tanrı'nın ilahi cömertliği sayesinde gerçekleşmiştir. Iustinianus Tanrı'nın yardımı ile büyük bir başarı kazanmış ve yasalarda dindar bir Hristiyan imparator ile birlikte yenilmez bir lider olarak tasarlanmıştır. Iustinianus'un Tanrı'nın seleflerine bahsetmediği bu ilahi gücü vurgulamasındaki amacı, Afrika'nın imparatorluk hâkimiyetinin geçişini oldukça sorunsuz bir hale getirmek istemesidir. Yasalardaki Hristiyanlık vurgusunun İtalya'ya kıyas ile Afrika'da yoğun işlenmesi, her iki krallığın dini siyasetlerindeki farklılıklarında aranmalıdır.

Iustinianus, Roma hukukunu Hristiyan bir çerçeve içinde temellendirmiştir. Iustinianus, öncelikli olarak Tanrı'nın lütfunu kazanan dindar bir imparatorudur ve en önemli sorumluluğu halkının refahını sağlamaktır. Iustinianus'un kendisini Augustus'un varisi olarak görmesi, Tanrı'nun yeryüzündeki olarak sunulan imparator imajına antikite savunuculuğunun başarılı bir şekilde yerleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Geçmişin meşru bir şekilde savunulması, Hristiyan imparator imajının kuvvetlendireceğine inanmış olmalıdır. İktidarı, Hristiyan bir imparatorun antikite geleneklerinin sürdürülmesine şahitlik ediyordu. Ancak belirtmemiz gerekir ki, bu propagandanın en önemli şartı Hristiyanlığın bir adım arkasında kalmasıdır.

Birbirlerine iki zıt kutup olan ifadelerin, Roma İmparatorluğu'nun tüm ihtişamının geri getirilmesi gibi aynı amaca hizmet ettiğini görmekteyiz. Iustinianus'un Augustus'un kendisini mirasçısı olarak görmesi, yasalardaki Hristiyanlığın yoğun izlerine antikitenin programlı bir şekilde yerleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Maas, Augustus'un emperyal emellerini ve Eusebius'un imparatorun ilahi ve dünyevi gücünü açıklayan teorisini en iyi şekilde Iustinianus tarafından temsil edildiğini belirtmektedir.⁸⁶⁸ Ayrıca Hristiyanlık ve *Romanitas* arasında gerilime dikkat çekerek, yasa koruyucusu olan bir imparator figürünün, Hristiyan ve Roma otoritelerinin uzlaştırılması için bir potansiyel yarattığını ve bu sentezi başarıya ulaştırabilmek için Iustinianus'un Roma'nın pagan gücüne başvurduğu gibi Hristiyan Tanrı'ya dayanan yeni bir iktidar teorisi geliştirdiğini

⁸⁶⁷ *CJ.* 1.27.6-7.

⁸⁶⁸ Maas, 1992, s. 12.

belirtmektedir.⁸⁶⁹ Görüldüğü gibi Iustinianus geçmişı Hellenistik döneme kadar uzanan pagan ve Hristiyanlığın karışımı Roma'nın siyasal düzenini miras almıştır. Bu siyasal düzenin tek amacı Roma İmparatorluğu'nu tekrar canlandırmaktır.

⁸⁶⁹ Maas, 1992, s. 39.

4.5. İmparatoriçe Theodora'nın Sıra Dışı Hayatının “Diğer Kadınlar” Üzerine Etkisi

“Günahlarımızı bağışlamaya ve tövbemizi kabul etmeye tenezzül eden Tanrı'nın, insanlığa karşı göstermiş olduğu merhametini ve cömertliğini taklit etmemiz gerektiğine inanıyoruz. Tanrı'nın bu erdemini, tebaamıza uygulamayı başaramazsak, affedilmeyi hak etmeyeceğiz”.

Browning, bir medeniyet kadınlara davranış biçimiyle yargılanabiliyorsa, Iustinianus ve Theodora yüksek bir itibarı hak ediyorlardır, sözü ile dönemin, kadınlara bakış açısını gözler önüne sermektedir.⁸⁷⁰

Procopius'un kadına bakış açısı klasik Roma anlayışı ve Hristiyanlık ile yakından ilgilidir. Roma toplumu erkeklerin egemen olduğu ataerkil bir toplumdur. Bir kız evlat babasının otoritesi altındadır ve evlendiğinde kocasının statüsüne sahip olur. Babaları ve eşleri sayesinde aristokrat sınıfa mensup kadınlar önemli bir siyasi güce sahip olsalar dahi bu güçlerini kullanabilmeleri için erkek aile üyelerine muhtaçtılar. Dolayısıyla kadının otoritesi sınırlıydı. Bu sınırı aşmak isteyen bir kadın “kadınsı ve Romalı olmayan” gibi olumsuz ifadeler ile etiketlenme riskiyle karşı karşıya kalmaktaydı. Toplumsal cinsiyet rollerinin anlaşılabilmesi için önem arz eden Roma yasaları da erkek egemenliğini yansıtmaktadırlar. Erkeğin koruması altında hayatlarını sürdüren kadınların yasalardaki varlığı evlilik, aile ve erdemin korunması ile ilgili konular ile sınırlıdır. Hristiyanlığın kabul edilmesi ile ideal kadın tipine; bekâreti annelikle birleştiren Meryem Ana veya Bakire Meryem olarak anılan Hz. Meryem'in faziletleri dâhil edilmiştir. Dolayısıyla geleneksel Roma toplumunda ideal kadın, bakire, iffetli, dindar, hayırsever, alçakgönüllü olmalı ve kendisini kocasına adanmalıdır. Kendilerini cinsel içgüdülerinden tamamen arandırarak bu rolleri layıkıyla yerine getiren kadınlar, erkekler ve toplum tarafından saygı görmekteydiler.

Procopius'a göre de ideal imparatoriçenin karşılığı Roma İmparatorluğu'nun kadına karşı bakış açısını kapsamaktadır. Roma Tarihinin en sansasyonel imparatoriçesi olarak tanımlanan Theodora ve onun statüsündeki kadınların hayatları

⁸⁷⁰ Browning, 1987, s. 257.

aristokrat ve askeri seçkinlerin muhafazakâr görüşlerini yansıtan bu bakış açısına göre ne anlam ifade etmektedir?

Theodora'nın Iustinianus ile evliliğinden ve imparatoriçe olmadan önceki hayatına dair tek kaynağımız *Historia Arcana*dır. Monofizit kaynakların aksine kabul edilen cinsiyet rollerini gözler önüne seren Procopius bu eserinde, Theodora'yı “kısa ve soluk benizli”, “doğal olmayan yollardan cinsel ilişkiye giren” ve “zevklerinin kölesi” olarak tasvir etmektedir.⁸⁷¹ Cinsel açlığı vurgulanan Theodora'nın bu hayatı Hipodromda Yeşiller partisi için ayı bakıcısı olarak çalışan babası Akasius'un ölümü ile başlamaktadır. Babasının MS 500 yılında ölmesi ile Theodora ve ailesi yoksulluk içinde yaşamaya mahkûm olmuşlardı. Annesi, ölen eşinin işini devralacağı ve ailesinin bakımını üstleneceği umudu ile tekrar evlenmiştir. Ancak ailenin bu umudu gerçekleşmemiştir. Theodora'nın annesi son çare olarak içinde bulundukları durumu açıklamaları için Komito, Anastasya ve en küçük kızı Theodora'yı Hipodrom'da halkın karşısında çıkarmıştır. Akasius'un mensubu olduğu Yeşiller yerine Maviler aileye sahip çıkmışlardır. Theodora, kendisine ve ailesine yapılan bu iyiliği hiçbir zaman unutmamış ve yaşamının geri kalan kısmında Mavilerin fanatik bir destekçisi olmuştur.⁸⁷²

Maviler partisinin desteği ile hayatına devam eden Theodora yeterli olgunluğa eriştiğinde ise, ablası Komito'yu takip ederek sahnede görev almaya başlamıştır. Procopius, sahne hayatında Theodora'yı yeteneksiz görmekte ve bu açığı kapatabilmek için Theodora'nın dişiliğini umarsızca ifşa eden bir fahişe gibi davrandığını sıklıkla vurgulamaktadır. Yaklaşık olarak 518 yılında Libya'daki Pentapolis kentinin yöneticisi Hecebolus ile metres hayatı yaşamak için Constantinopolis'ten ayrılmış ve İskenderiye dâhil olmak üzere tüm doğuyu fahişe olarak dolaşmıştır.⁸⁷³

Bu bağlamda Theodora saygın bir kadının hiçbir vasfına sahip olmadığı gibi evlilik müessesinin ve anneliğin kutsallığına leke düşüren, dişiliğini Roma vatandaşlarını yoldan çıkarmak için kullanan bir fahişedir.⁸⁷⁴ Procopius, kontrolsüz

⁸⁷¹ Proc. *Historia Arcana*, 9.2; 9.6-8; 9.10; 9.14; 9.15; 9.16;

⁸⁷² Proc. *Historia Arcana*, 9.33, 10.15-18; Iustinianus'un desteği için bkz. Proc. *Historia Arcana*, 7.1 Evagr. *HE*, 4.32; Malalas, *Chronicle*, 425.

⁸⁷³ Proc. *Historia Arcana*, 9.8-26; 9.27-29.

⁸⁷⁴ Roma toplumunda kadının evlilikten önce cinselliği yaşamaması hayati bir öneme sahipti. Bekârete verilen bu önemi, Procopius'un “*Saturninus, yeni gelinle yatıp, onun bekâretinin daha*

bir cinsel açlığa sahip ve ihtiraslarını kontrol etmekten yoksun bir Theodora portresi ile dönemin kadına bakış açısını göstermek istemiş olmalıdır. Yazar, Constantinopolis'in arka sokaklarındaki genelevlerden yayılan dedikodulardan esinlenerek abartılı betimlemeler ile Theodora'nın bir fahişe olduğuna ikna etmek istemiş olabilir.⁸⁷⁵ Ancak Theodora'nın bir aktris olduğundan şüphelenmek için hiçbir sebep yoktur. Kadınlar, yalnızca kadınlara has rollerde rol alabilirlerdi ve genellikle kalabalıkları memnun etmek için şehvetli kadın rolüne bürünürlerdi. Erkek izleyicilerin ilgisini çekmek için sahnede şehvetli kadın figürü ön planda tutulmuştur. Bu figürün ön planda tutulması fahişeler gibi aktrislerin de bakirelerin zıt kutupları olarak görülmelerine neden olmuştur. Sahne hayatındaki kadınlar, fahişelere göre nispeten daha iyi bir konumda kabul edilseler bile toplumsal yapı içinde en alt sınıfın üyesiydiler. Dolayısıyla aristokratlar ve onların muhafazakâr görüşlerini yansıtan Procopius için Theodora'nın toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarında kendine yer edinebilmesi kabul edilemez bir durumdur. Theodora'nın bu sınıfsal geçişinin kabul edilmezliği, mütevazı geçmişe sahip Iustinianus ile evliliğini de kapsamaktadır:

“...istese dünyada doğmuş bütün kadınların en iyi yetişenini, saflık içinde yaşamış, güzel ve el değmemiş olanını yani dedikleri gibi sert göğüslü bir kadını eş alabilecek durumda bulunduğunu hiç aklından geçirmemişti.”⁸⁷⁶

Roma yasaları da eşitsizlikler arasındaki evliliklere müsaade etmemektedir. Theodora, Constantinopolis'e dönmesinden kısa bir süre sonra Iustinianus ile tanışmış ve *patricia* unvanı ile onurlandırılmıştır. İmparator Augustus, aktrisler ve çocuklarının senatörler ile evlenmelerini yasakladığı için Theodora'ya bahşedilen bu unvan dâhi, evliliğin tesis edilebilmesini mümkün kılmamaktaydı. Iustinianus, Theodora ile evliliğinin önündeki bu engelin kaldırılmasını I. Iustinus'tan talep

*önceden bozulduğunu anlayınca evlendiği kadının bozuk çıktığını söylemiştir*⁸⁷⁴ ifadesi gözler önüne sermektedir. Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 17.36. Procopius, Theodora'nın hayat tarzı neticesinde çok sayıda düşük yaptığını belirtmekle beraber ismi bilinmeyen bir kızından ve Ioannes adında bir oğlundan bahsetmektedir. Ioannes, Theodora imparatoriçe olduktan sonra Constantinopolis'e gelerek annesi ile görüşmek istemiştir. Theodora ise, bir oğlu olduğunun Iustinianus'un kulağına gideceği endişesi ile Ioannes ile görüşmek istememiş ve Ioannes'i gizli işlerinde kullanmak için görevlilere teslim etmiştir. Bkz. Proc. *Historia Arcana*, 17.16-23. Evans, Theodora'nın gayrimeşru kızını kabul ettiği halde oğlunu kabul etmemesini mantıksız olduğunu ileri sürerek Procopius'un ifadesinin doğru olmadığını belirtmektedir. Bkz. Evans, 2002, s. 16. Ayrıca Theodora'nın kendilerini Monofizitliğe adanmış iki torunu vardır. Bu torunlarından Athanasius 566 yılında İskenderiye patrikliğine aday olmuştur. Bkz. *PLRE* III, s. 147

⁸⁷⁵ Evans, 2002, ss.15-16.

⁸⁷⁶ Proc. *Historia Arcana*, 10.2-3.

etmiştir. Procopius, Iustinianus'un bu talebini, I.Iustinus'un okuma-yazma bilmeyen ve eski bir köle olan eşi Euphemia'nın engellediğini belirtmektedir.⁸⁷⁷ Asıl ismi Lupicina olan Euphemia, özgürlüğü bahşedilmiş bir köledir. Roma yasalarına göre aktrisler gibi özgürlükleri bahşedilse bile kölelerin de senatörler ile evlenmeleri yasaktı. I. Iustinus, imparator olduktan sonra Euphemia'nın özgür bir birey olarak doğmasını sağlayarak bu sorunu aşmış olmalıdır.⁸⁷⁸ İmparatoriçe, kendisinin de alt sınıfa mensup olmasına rağmen, Iustinianus'un eşinin saygın bir kadın olması gerektiğine inanmış olmalıydı. İmparatoriçenin engellemesi neticesinde I. Iustinus, Iustinianus ile Theodora'nın evliliği için uygun koşullar yaratmayı ötelemiştir. I. Iustinus'un bu tavrı Euphemia'nın 523/ 524 yılında ölmesi ile değişmiş ve samimi bir şekilde sahne hayatını bırakıp tövbe eden aktrislerin senatörler ile evlenmelerine müsaade eden yasayı 524 yılında yayımlamıştır.⁸⁷⁹ Yapılan bu yeni düzenlemeler sayesinde Iustinianus ile Theodora yaklaşık olarak 525 yılında meşru bir şekilde evlenebilmişlerdir.

Iustinus'un iktidarının arka planındaki en önemli gücün Iustinianus olduğu göz önüne alındığında, aktrisler ile senatörlerin evlenmelerine müsaade eden bu yasanın içeriği Iustinianus'un kaleminden çıkmış olmalıdır. Iustinianus'un bu hamlesini, önceki yüzyıldan itibaren yavaş ancak istikrarlı bir şekilde devam eden kadınların statülerinin iyileştirme faaliyetlerinin ivme kazanmasının başlangıcı olarak belirtebiliriz.

535 yılında yayımlanan yasadaki *“Tanrı tarafından bize bahşedilen en sâlih eşimiz”*⁸⁸⁰ ifadenin devamında devlet memurlarının göreve başlama yeminlerinde yalnızca Iustinianus'a değil aynı zamanda Theodora'ya karşı da sorumlu oldukları yer almaktadır. Bu ifade Iustinianus'un yönetim anlayışını gözler önüne sermektedir. Iustinianus ve Theodora'nın ortak yönetim anlayışında, Iustinianus manevi dünya ile ruhani dünyada arasında Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatı ile bir arabulucuydu. Theodora ise; ataerkil bir toplumda erkeklerin baskın dünyası ile kadınlara ayrılan sınırlı dünya arasını temsil etmekteydi. Theodora'nın sahnede basit

⁸⁷⁷ Proc. *Historia Arcana*, 6.17. Euphemia için bkz. *PLRE* II, s. 423; Vasiliev, 1950, ss. 392-397. Theodora ve Iustinianus'un evliliklerinin önündeki engellerin ayrıntılı anlatımı için bkz. Daube, 1967, s. 380-399

⁸⁷⁸ Daube, 1967, ss. 385-386.

⁸⁷⁹ *Cod. Iust.* 5.4.23.

⁸⁸⁰ *Nov.* 8.1.

bir aktris iken iktidarda söz sahibi bir imparatoriçeye dönüşen bu sıra dışı hayatı, alt sınıfa mensup kadınların kaderlerini etkilemiştir. Nitekim 530’lu yıllarda yayımlanan yasalarda, kadınların toplumdaki ve evlilik müessesesindeki statülerini iyileştirmek üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Iustinianus, fuhuş yapmaya zorlanan ya da bir aktris olarak değersiz bir yaşama sahip kadınların saygın bir şekilde yaşamalarını amaçlamaktaydı. Nihayetinde, Theodora ve Iustinianus’un evliliği için yapılan yasal düzenlemeler, alt sınıfa mensup kadınların haklarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 534 yılında özgür veya köle bir kadının sahnede kendi rızası dışında çalıştırılması yasaklanmıştır.⁸⁸¹ Bu yasağı görmezden gelerek kadınları ahit ya da kefalet gibi yollar ile sahnede çalışmalarına zorlayan patronlara ağır para cezası uygulanmıştır.⁸⁸² Iustinianus ile Theodora’nın evlenmesine müsaade eden 524 yılında yayımlanan yasa genişletilerek aktrislerin ve kız çocuklarının üst düzeydeki erkekler ile evlenmeleri önündeki tüm engeller kaldırılmıştır.⁸⁸³ Böylece aktrisler imparatora başvurmalarına gerek kalmaksızın her rütbeden erkekle evlenme hakkına sahip olmuştur. Roma toplumunda aktrisler ile fahişelerin benzer statüde kabul edildiği göz önüne alındığında, geçmiş yaşamında sahnelerde görev alan Theodora’nın fahişelik ile suçlanma ihtimali olasıdır. Roma yasaları gereği fahişelerin senatör ya da özgür bir adamla evlenebilmeleri mümkün değildir. Bu duruma dikkat çeken Garland, yasanın Theodora’nın ve müstakbel çocuklarının meşruiyetini tehlikeye atacak herhangi bir saldırıyı önlemek için olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁸⁴ Özgürlüğüne kavuşan kadın ile özgür bir erkek arasında yapılan evliliğin, kocası senatör dâhi olsa bozulmadan devam edilebileceğine hükmedilmiştir. 541 yılında ise geriye dönük olarak tüm eşitsizler arasındaki evliliklerin yasaklanması kaldırılmıştır.⁸⁸⁵

*“İffetli olmaya büyük bir önem versek de hiçbir şeyin aşkın öfkesinden daha şiddetli olmadığını biliyoruz”*⁸⁸⁶ ifadesi ile evliliklerin belli kurallar doğrultusunda değil karşılıksız sevgi bağları ile kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Daube, bu

⁸⁸¹ Cod. Iust. 1.4.33.

⁸⁸² Nov. 51.

⁸⁸³ Cod. Iust. 1.4.33.

⁸⁸⁴ Garland, 1999, ss. 14-15.

⁸⁸⁵ Nov. 51; 117.4.

⁸⁸⁶ Nov. 74.4.

ifadenin Iustinianus'un kişisel bir söylemi olduğunu belirtmektedir.⁸⁸⁷ Iustinianus'un evlilik öncesi kurallara yaklaşımı evlilikte cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin tanımlanması olarak addedilebilir. Erkek evlenmek üzere olduğu kadına para ödemesi gerekmekteydi. Buna mukabil kadının da yüklü miktarda çeyize sahip olması gerekmekteydi. Çeyizi olmayan kızların iyi bir evlilik yapma şansları çok azdı ve bu da kadınları alternatif çözüm arayışlarına itmekteydi. Bu yüzden çeyizsiz bir kadının reddedilmesi yasaklanmıştır.⁸⁸⁸ Erkeğin ödeyeceği paraya ise kadının onay verme şartı getirilmiştir. Erkek ödemesi gereken bu para için yüklü miktarda borç yükünün altına girmektedir. Erkeğin borcu üstlenmeden önce müstakbel eşinden iki kez onay alması şartı getirildi.⁸⁸⁹

Evlilik müessesinde kadınların durumunu ilgilendiren bir diğer önemli sorun da boşanmadır. Toplumsal bir sorun olan boşanma, VI. yüzyılda hem kilisenin dayattığı katı kurallar hem de eski gelenekler ile çelişir haldeydi. Karşılıklı rızanın bir evliliği sona erdirmek için yeterli bir gerekçe olduğuna hükmeden Roma hukukundaa ise önemli bir sorun olarak görülmemekteydi. İmparator, boşanma davalarında kadın ve erkeklerin farklı uygulamalara maruz kalmalarını eşitlik ilkesine aykırı yorumladığı gibi 542 yılında karşılıklı rıza ile boşanmayı yasaklamış ve boşanmayı zorlaştıran yeni hükümler de yürürlüğe koymuştur.⁸⁹⁰ Boşanma konusundaki bu yeni hükümler ile kadınların statülerinde dikkat çeken bir iyileşme sağlansa da II. Iustinus yeni düzenlemelere başvurmuş ve karşılıklı rıza ile boşanmayı tekrar yasallaştırmıştır.

Iustinianus, evlilik ve aile hayatında önemli adımlar attığı gibi kadın bedeni üzerinden para kazanmayı da bitirmeye çalışmıştır. Toplumsal bir sorun olarak görülen fahişeliğe, geçmiş yüzyılda duyarlılık artmıştı. İmparator Constantinus fahişeliği vergiye bağlayarak kadınlar üzerinden para kazanmayı engellemek istemiştir. II. Theodosius ise babaların kızları ve efendilerinin köleleri üzerinden fahişelik ile gelir kazanmalarını yasaklamıştır.⁸⁹¹ Ancak kadınlar tarafından bir meslek olarak görülen ya da görülmek zorunda kalınan fahişelik, çözölmeyi bekleyen önemli bir sorun olarak VI. yüzyılda da önemini korumaktadır. Başta

⁸⁸⁷ Daube, 1967, s. 397

⁸⁸⁸ Nov. 22.18

⁸⁸⁹ Nov. 61.1.2

⁸⁹⁰ Nov. 117.8-9; Nov. 127.4.

⁸⁹¹ Evans, 2002, 31-32.

Constantinopolis olmak üzere imparatorluğun her kentinde bedenlerini satarak var olma mücadelesi veren çok sayıda kadın bulunmaktaydı.⁸⁹² Yakın civarda yaşayan çocuklar ve genç kızlar, giysi ve yiyecek vaadiyle kandırıyorlar ve getirildikleri başkentte fuhuşa zorlanıyorlardı. Iustinianus'un amacı, yaşları on yaşından küçük çocukları ve genç kızları çalıştıran çok sayıda genelevin bulunduğu Constantinopolis'i fuhuş batağından temizlemektir. *"Mümkün olduğu kadar herkesin iffetli bir hayat sürmesini istiyoruz. Kızların baskı ve şiddet yolu ile iffetsiz bir yaşama mahkûm edilmelerine müsaade edemeyiz"* ifadesi doğrultusunda genelevlerin kapatılmasını ve kadınları fuhuşa sürükleyen erkeklerin başkentten sürülmesini emredilmiştir.⁸⁹³

Theodora ve Iustinianus fahişeliğe zorlanan kadınlara yardım için günlük hayatlarını devam ettirebilmeleri için yapılar da inşa ettirmişlerdir. Procopius Buildings adlı eserinde Iustinianus ve Theodora'nın kendi özgür iradeleri dışında fuhuşa zorlanan kadınları için "Tövbeliler Manastırı" olarak bilinen bir manastır inşa ettirdiklerini ve buraya kayda değer derecede maddi yardımda bulunduklarını belirtmektedir.⁸⁹⁴

".... Çünkü kentte, karanlık eylemelerini ahlaksızlık içinde yürüten, genelevlerde kadınların gençliğini satan ve erdemli insanları köleliğe zorlayan çok sayıda kişi vardı. Ancak yaptıkları her şeyde Tanrı'nın hürmetini paylaşan İmparator Iustinianus ve Theodora aşağıdaki planı tasarladılar. Kenti genelevlerden ve bu iş ile uğraşan kişilerden temizlediler. Aşırı yoksullukla mücadele eden kadınları ise, yalnızca kölelere yaraşır bir ahlaksız yaşamdan kurtararak onların bakımlarını üstlenmişlerdir."

Ancak Procopius bu ifadesinin aksine Historia Arcana eserinde imparatorluk çiftinin kötü yönetimine uygun olarak 500 kadar fahişenin bedensel günahlar için inşa ettirilen manastıra kapatıldıklarını ve bu durumdan kurtulmak isteyen kadınlardan bazılarının manastırın korkuluklarından kendilerini aşağı atarak

⁸⁹² Malalas, *Chronicle*, 18.24 ; Nikiulu Ioannes, 93.3.

⁸⁹³ Nov. 14.

⁸⁹⁴ *Proc. De Aedificiis*, 1.9.2–10.

öldüklerini belirtmektedir.⁸⁹⁵ Procopius, Iustinianus ve Theodora'yı suçlamak için olayları çarpıtmış olmalıdır. Çünkü Malalas da, Theodora'nın fuhuş olaylarını engelleme girişimlerini detaylı bir şekilde belirtmektedir.⁸⁹⁶ Theodora ve Iustinianus kadınlar üzerinden haksız gelir sağlayan kişileri önlemek ve kadınların hayat şartlarını iyileştirmek istemiştir. Fakat çözümlerin oldukça yüzeysel olduğu görülmektedir. Çünkü asıl sorun yoksulluktur. Geçimini sağlamaktan aciz olan kadın bu yola başvurmak zorunda kalmaktadır. Nihayetinde fuhuş, kadınlara bir gelir imkânı sunmaktaydı.

Iustinianus'un yasaları, kadınları cinsel yönden istismar edenlere karşı ağır yaptırımlar da içermektedir. Köle veya özgür fark etmeksizin bir kadının kaçırılması, tecavüze uğraması veya iğfal edilmesi ceza gerektiren filler arasındadır.⁸⁹⁷ Constantinus'un yasalarında benzer durumlar karşısında alt sınıfa mensup kadınların erkekler karşısında suçlu kabul edildiği göz önüne alındığında Iustinianus'un yasalarında köleler dâhil olmak üzere tüm kadınların haklı görülmesi, kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesine Iustinianus'un yasalarının katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

⁸⁹⁵ Proc. *Historia Arcana*, 17,5-6

⁸⁹⁶ Malalas, *Chronicle*, 18-24,

⁸⁹⁷ *Cod. Iust.* 9.13.

5. BÖLÜM IUSTINIANUS'UN İMAR FAALİYETLERİ

5.1. Muzaffer Hristiyan İmajı İle İmparatorluğun Restorasyonu

Iustinianus 565 yılında başkentte öldüğünde *renovatio imperii* ideolojisi büyük oranda hayata geçmişti. Dalmaçya, İtalya, Sicilya, Korsika, Afrika ve İspanya'nın büyük bir kısmında tekrar hâkimiyet kurulmuştu. Bir daha hiçbir Roma imparatoru bu sınırlara ulaşamayacaktı. Bu muazzam başarı imar faaliyetleri gibi iddialı projeler ile vurgulanarak kalıcı olmayı hak ediyordu. Iustinianus'un en önemli amacı Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını imar faaliyetleri ile yüzyıllar sonrası için bile gözler önüne sermekti.

Roma imparatorları imar faaliyetlerini, bir propaganda aracı olarak görmüşlerdi. İmparatorlar, halkın gözünde cömert, hayırsever ve dindar bir imparator imajına sahip olmak zorundaydılar. Bu yüzden kamu binaları, tapınaklar, kiliseler, anıtlar ve bayındırlık faaliyetleri gibi geniş bir inşa programını egemenliklerinin görkemini yansıtmak için hayata geçirmişlerdi. Roma İmparatorluğu'nda imar faaliyetleri, prestijin ve gücün en önemli sembollerinden biriydi. Iustinianus, atalarının imar faaliyetlerine yüklediği bu anlamı devralmıştır.

Iustinianus'un imar faaliyetlerinin büyük bir kısmını kiliseler ve manastırlar oluşturmaktadır. Köprüler, su kemerleri, limanlar, savunma amaçlı inşa edilmiş yapılar ve kamu binaları da imar faaliyetlerinin diğer kısmını kapsamaktadır. İnşa faaliyetlerinin, rastgele inşa edilmediği, belirli plan dahilinde bir yapı grubu oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu oluşturulmaya çalışılan yapı grubu ile imparatorluk “Romalılaştırma” ideolojisinin hayata geçirilmesine tanıklık ediyordu. Elsner bu emperyal ideolojinin üç yönlü olduğunu ifade etmektedir: savunmanın güçlendirilmesi, kentler üzerine kurulu medeni ve uygar yaşam tarzını içeren kadim geleneğinin sürdürülmesi ve Tanrı'nın yüceltilmesi.⁸⁹⁸

Emperyal ideolojinin yoğun bir şekilde uygulandığı yer Constantinapolis'tir. Iustinianus'un iktidarının önünde iki büyük engel vardı: seçkin ve imtiyazlı aristokratlar ile kime hizmet ettiği bilinmeyen hipodrom hizipleri. Maviler ve

⁸⁹⁸ Jas Elsner, "The Rhetoric of Buildings in the De Aedificiis of Procopius" **Art and Text in Byzantium**, Cambridge University Press, 2007, s. 50.

Yeşiller olarak adlandırılan hipodrom grupları en fazla taraftara sahip takımlardı. Taraftarları üzerinde büyük hakimiyet sahibi olan bu hipodrom grupları arasında şiddete dönüşen rekabet söz konusuydu. Dolayısıyla kalabalık kitleleri kontrol eden ve onları harekete geçiren önemli bir güçtüler. Kitlelerin hizipler tarafından örgütlemesi ile ortaya çıkan partizan şiddetinin kontrol altına alınamadığı zamanlarda başkent büyük isyanlara şahitlik etmişti. Hiziplerin organize ettiği Kadıköy itikadı yanlılarının isyanları 512 yılında Areobindus adlı gasıbın imparator olarak ilan edilerek neredeyse İmparator Anastasius'un devrilmesine yol açıyordu.⁸⁹⁹

Procopius, bu gurupları “taraftar çeteleri” olarak belirtmektedir.⁹⁰⁰ Tahta çıkmadan önce Maviler olarak adlandırılan grubu destekleyen Iustinianus da Procopius ile aynı görüşe sahip olmalıydı. Çünkü 527 yılında eş imparator olduğu anda partizan şiddetini yasaklayan kapsamlı bir kararname yayınlamıştı.⁹⁰¹ Iustinianus'un şiddet olaylarına tavrı, tehlikenin farkında olduğunu göstermektedir. Nihayetinde 532 yılının Ocak ayında Maviler ve Yeşillerin taraftarları başkent sokaklarında şiddet içeren davranışlarda bulunmaya başladılar ve kent *Prefectus*'u Eudaimonos'un engelleme girişimlerine karşı her iki takım birleşerek Nika (Zafer) sloganları eşliğinde başkenti ateşe verdiler. İmparatora muhaliflerini açık bir şekilde gösteremeyen aristokratlar da isyanı desteklediler. Senatoryal aristokratların isyancılara destek vermesi ile Nika Ayaklanması imparatorun şahsına yönelik bir başkaldırıya dönüştü.⁹⁰² Muhalif aristokrat kesimin hipodrom hiziplerini kışkırtması sonucunda isyancılar kentin *Prefectus*'unu (Vali), ve diğeri Doğu'nun *Praetorian Prefectus*'unu (Saray Muhafızları Komutanı) saldırarak Iustinianus'un iktidarına meydan okudular. Bu meydan okuma 30,000 civarında insan öldürülmesi ve kentin bir harabeye dönüşmesine neden olmuştu. Yakılan binalar arasında kentin abidevi yapıları kabul edilen Hagia Sophia, Hagia Eirene ve Kutsal Havariler Kilisesi vardı. Büyük Sarayın ana girişi Khalke kapısı Ares'in Evi, İmparatorluk avlusu, Senato binası Sampson Hastanesi ve Zeuksippos Hamamı gibi kamu yapıları da büyük zarar görmüştü.

⁸⁹⁹ Mitchell, 2016, s. 204.

⁹⁰⁰ Procopius'un imparator grupları hakkındaki ayrıntılı betimlemesi için bkz. *Bell. Pers.* 1.24..5-6.

⁹⁰¹ Croke, 2005, s. 72.

⁹⁰² Bury, *LRE* II, 1958, s. 42.

Procopius “kent sanki bir düşman tarafından ateşe verilmişti” ifadesi ile başkentte oluşan tahribatı gözler önüne sermektedir.⁹⁰³ Mitchell, Nika Ayaklanması imparatorun kasıtlı olarak kışkırtıp kışkırtmadığı ya da krizin bastırılması sırasında kullandığı korkunç vahşetin, krizi kışkırtmak için mi yapıldığını sorgulamaktadır.⁹⁰⁴ Nihayetinde ayaklanma, iktidarına karşı muhalefeti sonlandırmak için imparatora bir fırsat vermişti. Procopius, Nika ayaklanması sonrası senatörlerin asılsız suçlamalara maruz kaldıklarını ve mallarının müsadere edildiğini belirtmektedir.⁹⁰⁵ İmtiyazlı aristokratların yönetimde büyük oranda etkisi kırılmış ve onların maşası konumundaki Hipodrom hizipleri de kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Iustinianus Nika Ayaklanması sonrası otoritesini, prestij ve gücün en önemli sembollerinden biri kabul edilen imar faaliyetleri ile gözler önüne sermek istemiştir. Ayaklanma sonrası oluşan tahribat, başta başkent olmak üzere imparatorluğun tüm bölgelerinde Iustinianus’un kalıcı bir iz bırakmasına fırsat sağladı.

Iustinianus, ayaklanmanın bastırılmasından hemen sonra, görkemli imar faaliyetlerine başlamıştır. Bu imar faaliyetleri, muhalif aristokratlara ve düşmanlarına karşı evrensel iktidar ideolojisinin gösteriş biçimini ifade etmektedir. Iustinianus’un evrensel iktidar ideolojisinin teolojik meşruiyetini Hristiyanlık oluşturmaktadır. *Imperiumu* yeniden tesis etmenin ön koşulu, Hristiyan bir imparator imajını yüceltmektir. Bu ideoloji çerçevesinde iktidarının en görkemli eseri Kutsal Bilgelik (Hagia Sophia) Kilisesi’dir. Günümüzde dahi görkemini koruyan bu eser, Iustinianus’un muhalif aristokratlara meydan okuduğu en önemli imar faaliyetidir. Hagia Sophia, Megale Ekklesia (Büyük Kilise) adıyla İmparator II. Constantius döneminde 360 yılında açılmıştı. Ancak Constantinopolis patriği Ioannes Chrysostomos’un sürgüne gönderilmesine tepki gösteren taraftarları tarafından yakılmıştı. Kilisenin onarımı, II. Theodosios döneminde gerçekleştirilmiş ve tekrardan ibadete açılmıştı. Ancak başkentte teoloji atmosferinde önemli noktayı temsil eden Hagia Sophia, Nika Ayaklanması ile ikinci kez tahrip olmuştu.

Hagia Sophia’nın inşası ile birlikte başkentte teoloji atmosferinde önemli yer teşkil eden Hagia Eirene ve Kutsal Havariler Kilisesi dahil olmak üzere çok sayıda kilise inşa edildi. Başkent, muzaffer Hristiyan imajı ile adeta yeniden inşa ediliyordu.

⁹⁰³ Proc. *Bell. Pers.*, 1.24.8-10. Benzer ifadeler için bkz. *Chronicon Paschale* 621-624; Theoph. AM 6024.

⁹⁰⁴ Mitchell, 2016, s. 206.

⁹⁰⁵ Proc. *Historia Arcana*, 19.11. 12-13.

İnşa edilen önemli dini yapılar vasıtasıyla Constantinopolis Hristiyanlığı tam anlamı ile temsil eden bir kente dönüşmüştü. Bu yapılar, ilahi iradenin yeryüzündeki temsilcisi imparatorun dindarlığını yansıttığı gibi gücünü de yansıtıyordu.

Muzaffer Hristiyan imajı Iustinianus'un kendi otoritesine atfettiği bir propagandaydı. Iustinianus'un bu propagandayı dini yapılar dışında inşa ettiği diğer imar faaliyetlerinde de kullandığı görülmektedir. Başkent Iustinianus'un kudretini ve iktidarını yansıtacak şekilde yeniden tasarlanmalıydı. Iustinianus, ilk Hristiyan imparator özelliğini anıtsal olarak yansıtmayı başaran Constantinus'u aşan inşaatçı bir imparatordu. Constantinus Roma'daki *milliarium aureum* ile aynı işleve sahip "Milion" olarak adlandırılan bir mil taşını Nova Roma (Yeni Roma)'ya eklemişti. Bu mil taşı Mese olarak adlandırılan protokol yolunun da başlangıcıydı. Mesenin sonu ve Büyük Saray'ın giriş kapısı Khalke'nin açıldığı yer ise günümüzde Ayasofya Meydanı olarak adlandırılan Augusteion Formudur. Başkent'in simgesi kabul edilen bu meydan önceleri agora (çarşı) idi. Constantinopolis tipik bir Yunan kenti olarak kurulmuştu. Constantinus agorayı düzenleyerek annesi Helena'ya adadı ve Augusteion adını verdi.

Başkent'in kalbi Augusteion meydanıydı. Forum kuzeyinde Hagia Sophia doğusunda Senato binası güneybatısında Zeuksippos hamamı ve güneyinde hipodrom ile çevriliydi. Simgesel yapıların çevrelediği bu meydan Nika Ayaklanması'da büyük zarar görmüştü. Iustinianus Nea Roma'ya ve dolayısıyla iktidarına yakışır imar faaliyetleri ile başkenti yeniden donatmaya kararlıydı. Adını bronz kapılarından ya da ışıltılı bronz çatısından aldığı düşünülen Büyük Sarayın giriş kapısı "Khalke" onarıldı.⁹⁰⁶ Kapının süslemesinde kullanılan mozaikler, mutlak iktidarının en etkili propagandasıdır. İtalya ve Afrika'da Ariusçu Germen kavimlerine karşı kazanılan başarılar muzaffer Hristiyan imparatoru tasviri ile iktidarına karşı muhalif gruplara ve düşmanlarına karşı bir meydan okuma niteliğindedir. Iustinianus, Tanrı'nın yardımı ile Roma İmparatorluğu'nun restorasyonunu gerçekleştiren muzaffer bir imparatordur. Procopius Khalke kapısındaki mozaiklerindeki imparatorun imajının tasviri şu şekildedir:

"..... Her iki yanda savaş ve çatışma vardır. İtalya ve Libya'nın birçok kenti fethedilmiştir. İmparator Iustinianus

⁹⁰⁶ Evans,2005, s. 54.

komutanı Belisarius aracılığıyla zaferler kazanmaktadır. Komutanın yüzü imparatora dönüktür, ordusu bütün saflarıyla durmaktadır ve imparatora kralları, krallıkları ve insanlar arasında en değerli en değerli sayılan şeyleri ganimet olarak sunmaktadır; ortada, İmparator ve İmparatoriçe Theodora esir alınan Vandal ve Got Krallarının boyun eğerek ilerlemelerinden ve seçkin bir zaferi kutlamaktan büyük sevinç duyuyor gibiydiler; etraflarındaki Roma senatosu üyeleri de aynı şekilde zafer kutlarlar. Küçük küp parçaları bunu, mutluluğun ışıltısıyla gülerek ifade etmişlerdir. Sonuçta yapılan işlerin büyüklüğünden dolayı imparatora karşı, Tanrı'ya duyulan saygıya eşit bir duyguyla sevinçlerini belli ederler.⁹⁰⁷

Senato binası kadim geleneği temsil eden önemli yapılar arasındadır. Nika ayaklanmasında tahrip olan bu yapı klasik tarzda yeniden inşa ettirilmiştir. Procopius Senato binasının yeni başkente yakışır bir görkemde inşa edildiğini belirtmektedir:

“Augusteion Meydanının doğu tarafında Senato Binası bulunur. Bu yapı İmparator Iustinianus'un eseridir. Bu yapı öyle bir görkemle, yapı öğelerinde öyle bir özenle yapılmıştır ki her türlü tasvirin ötesindedir. Burada, her yılın başında Roma Senatosu toplanır ve eski devlet geleneğine göre yıllık bayram kutlanır. Senatonun önünde altı sütun vardır, bunlardan ikisi batıya bakan duvarı ortalarına alırlar; diğer dört sütun bunlardan biraz ötededir; sütunların hepsi beyaz renktedir ve büyüklük açısından, sanırım dünyanın en büyük sütunlarıdır. Sütunlar tonozla dönüşen tavanlı bir portiko oluştururlar. Sütun sırasının üst bölümü, aynı renkteki parlar ve üstlerinde yer alan çok sayıdaki heykelle olağanüstü bir biçimde bezenir.⁹⁰⁸

⁹⁰⁷ Proc. Yapılar, 1.29.

⁹⁰⁸ Proc. Yapılar, 1.28.

Iustinianus muzaffer Hristiyan imparator imajı ile birlikte kadim geleneğinin de koruyucusu olduğunu vurgulamaktadır. Augustion Meydanındaki ayaklanmada zarar gören diğer bir önemli yapı da hipodromdur. Hipodrom; halk ile imparatorun buluşma noktası olduğu için siyasal hoşnutsuzluğa karşı bir başkaldırı için biçilmiş bir alandı. Nika Ayaklanmasındaki siyasal hoşnutsuzluğu bellekten silebilmek için hipodrom onarılmıştır.

Zeuxippos Hamamı da dahil Augusteion Meydanındaki tüm yapılar, eskisinden daha görkemli bir şekilde inşa edildiği görülmektedir. Nihayetinde bu görkemli yapılar sayesinde başkentin simgesi kabul edilen Augusteion Meydanı asıl hüviyetine Iustinianus döneminde kavuşmuştur. II. Theodosius, Milion anıtına kendisinin süvari olarak betimlendiği bir heykelini ekletmişti. Iustinianus, Theodosius'un iktidarını simgeleyen bu heykeli kaldırıldı ve bir sütun üzerine kendi atlı bronz heykelini ekledi. Procopius, Augusteion Meydanının tam ortasında bulunan Iustinianus heykeline ait tasviri şu şekildedir:

“ Sütunun üstünde çok büyük tunç at heykeli vardır, atın yüzü doğuya dönüktür ve görülmeye değer niteliktedir. At ileriye doğru adım atacakmış gibi sol ön ayağını kaldırmış, diğer ayağıyla da atacağı bir sonraki adıma hazır durumda taşa basar; arka ayakları ise harekete karar verdiğinde ilerleyecek şekilde birleşiktir. Atın üstünde imparatorun çok büyük tasviri vardır ve tasvir Akhilleus tarzındadır, yani bu adla anılan giysiler içindedir. Nitekim imparator, ayaklarına yarım çizme giymiştir, bacaklarında baldır zırhı yoktur, kahramanlara özgü göğüslük zırhı taşır ve başına bir miğfer geçirmiştir; heykel ılık saçarak hareket ediyormuş gibi görünür: şiirsel bir anlatımla buna haklı olarak sonbahar yıldızı denebilir. İmparator doğan güneşe doğru bakmakta, atını, bana kalırsa Perslerin üstüne sürmektedir; sol eliyle yer küresini taşır; yontucu bununla karaların ve denizlerin onun egemenliği altında olduğunu anlatmak istemiştir. Ne kılıç, ne mızrak ne de başka bir silah taşır, sadece kürenin üstünde imparatorluğunu ve savaşta zaferini kazandığı haç yer alır. İmparator sağ elini doğuya doğru uzatır ve

parmaklarını açarak o barbarlara sınırları içinde kalmalarını, daha ileri gitmemelerini emreder..”⁹⁰⁹

İmparatorun doğan güneşe doğru Akhilleus tarzında tasvir edilmesi, göstertiş ve cesaretin sembolüdür. Bu gösteriş ve cesaretin sanatsal bir propaganda ile eşsiz gösteriminin hedefinde doğudaki ebedi düşman Sâsâniler ve başkentteki Theodosius Hanedanlığına yakınlığı ile bilinen aristokratlar bulunmaktadır. Iustinianus, iktidarının meşruluğunu sorgulayan güçler karşısında evrensel iktidar mücadelesinde bulunan muzaffer Hristiyan bir Roma İmparatoruydu. Bu emperyal ideolojiyi gözler önüne seren heykel, imparatorun gücüne insanüstü bir karakter atfeden “ilahi korumaya” hizmet ediyordu. Heykelin Hagia Sofia, Senato Binası ve Hipodrom’un bulunduğu başkent kalbi Augusteion Meydanındaki hakim konumu, ilahi korumanın açık bir şekilde gösterimidir. İmparatorun; kilise, devlet ve halk üzerindeki yerini simgeliyordu.⁹¹⁰

Bu sanatsal propaganda başkent sınırları dışında Tanrı’nın yardımı ile köprü, su kemeri, liman ve savunma amaçlı yapılar inşa ederek Roma İmparatorluğu’nun restorasyonuna kendini adanmış bir imparator imajına dönüşmüştür.

⁹⁰⁹ Proc. *Yapılar*, 1.7.

⁹¹⁰ Downey, 1960, s. 43

5.2. Iustinianus'un Kilise İnşa Faaliyetleri

İlk Hristiyan Roma İmparatoru Constantinus, dünyevi krallığa yönetmek için Tanrı tarafından görevlendirilmişti. Eusebius tarafından ortaya atılan bu ideoloji, imparatorların meşruiyet iddialarının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bir imparator; dindar ve hayırsever olmalı ve bu özelliklerini halkına saygın bir şekilde göstermeliydi. İmparatorların taşımakla mükellef oldukları bu özelliklerin en dikkat çekici şekilde gösterilişi, anıtsal düzeyde kilise inşa etmektir. Kilise inşa etmek ya da azizlere ait *rölik*leri gün yüzüne çıkarmak, kutsal gücün imparatorlara aktarılmasının toplum nezdinde ispat edilmesidir. Bu halkın gözünde imparatorun dindar imajını tesis ettiği gibi aynı zamanda imparatorlara güç ve prestij sağlayan siyasi bir eylemdi. Bu nedenle imparatorlar Tanrı ile ilişkilerini ispat etmek ve buna bağlı olarak da toplumdaki prestijlerini arttırmak için çok sayıda kilise inşa ettirmişlerdir.

İmparator Constantinus'un Hristiyanlık ve kilise arasında kurmuş olduğu ilişki, haleflerinin meşruiyet iddialarında belirleyici bir rol olmuştur. Constantinus'tan itibaren Tanrı tarafından dünyevi krallığı yönetmekle görevlendirildiklerini iddia eden imparatorlar, emperyal hırslarını yüceltmek, paganizmi sonlandırmak ve kendi görüşleri doğrultusunda inanç birliğini tesis etmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir.⁹¹¹ Bu imparatorlar arasında siyasi meşruiyet mücadelesinin en yoğun ve çarpıcı şekilde gösterimi Iustinianus'un saltanatıdır.

Iustinianus'un da Constantinus gibi meşruiyet iddiasının dayanak noktası dünyevi krallığı Tanrı'nın yetkisi ile yönetiyor olmasıydı.⁹¹² Köylü ve sıradan geçmişe sahip Iustinianus'un meşruiyet iddiasının en güçlü yansıtıldığı yer başkentteki inşa faaliyetleriydi. Constantinopolis tarih sahnesinde Hristiyanlık dokusu ile inşa edilen ilk kenttir. Iustinianus unutulmaya yüz tutan emperyal hırsları tekrar gün yüzüne çıkararak Hristiyanlığın tamamen temsil edildiği bir başkent inşa etmek istiyordu. Bu yüzden başkentteki inşa faaliyetlerinin büyük bir kısmını kiliseler ve manastırlar oluşturmaktadır. Başkentte emperyal hırsların en dikkat çekici bir şekilde temsil edildiği yapı Hagia Sophia Kilisesidir. Ancak Iustinianus'un emperyal hırslarını birçok mütevazı boyutlu inşa edilen yapılarda da görmek

⁹¹¹ Geanakoplos, 1966, ss. 185-186.

⁹¹² *Cod. Iust.* 1.17.1.

mümkündür. İmparator'un Constantinopolis'te 33 kiliseyi inşa ya da tamir ettiği kabul edilmektedir.⁹¹³

Iustinianus'un imparatorluk otoritesine atfettiği dini önem göz önüne alındığında kilise ve devlet ilişkisinin tek bir Hristiyan topluluğunun paralel kolları olarak kabul edildiği görülmektedir.⁹¹⁴ İmparatorun Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kendisini gördüğü göz önüne alındığında dini görevlerinin yerine getirilmesi büyük bir etkiye sahipti. Bu etki kilise inşa faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır.

Emperyal propagandanın sözcülüğünü üstlenen Procopius, *De Aedificiis* adlı eserinde Iustinianus'u dindar bir Hristiyan ve hatta azizlik mertebesine ulaşmış bir imparator olarak tasvir etmektedir. Procopius'un bu tasviri, imparatorun sağlıklı ilgili inşa ettiği ya da onardığı kiliselerde açık bir şekilde görülmektedir. Günümüzde Eyüp semtinde bulunan Hekim Kosmas ve Damianos'a adanan kilise, imparatorun dindarlığına vurgu yapan eserlerden biridir. Rivayete göre bu aziz hekimler, ölümcül hastalığa sahip kişileri dahi iyileştirebilmekteydi. Iustinianus ciddi bir rahatsızlık geçirmişti. Doktorların dahi umutlarını yitirdiği bu hastalık esnasında, imparator rüyasında Aziz Kosmas ve Damianos'u görmüş ve bu hekimler olağanüstü bir şekilde imparatoru sağlığına kavuşturarak hayata döndürmüşlerdi.⁹¹⁵ Azizlere şükran duygusunu sunmak isteyen Iustinianus, tapınağı tamamen yeniden inşa ettirmiş ve halka sunmuştu. Procopius, tıbbın çare bulamadığı insanların kayıklara binip son umutları kiliseye doğru yola çıktıklarını ve bir akropolis üstündeymiş gibi görünen kilisenin hastalara imparatorun cömertliğini hatırlattığını etkileyici bir biçimde anlatmaktadır.⁹¹⁶

Iustinianus'un dindarlığına vurgulayan sağlıklı ilgili inşa ettirdiği diğer yapı Hagia Eirene ton Sykon Kilisesidir.⁹¹⁷ Kilisenin onarımı esnasında "Kırk Şehit" denilen kişilerin *rölik*lerini muhafaza eden bir sandık bulundu. Tesadüf eseri bulunan bu sandıktan fışkıran yağlar, imparatorun ayaklarına ve mor kaftanına sıçradı. Iustinianus dindar bir Hristiyan olduğu için ödül olarak ilahi bir hikmet bahsedilmişti

⁹¹³ Croke, 2005, s. 79. Downey, Procopius'un *De Aedificiis* adlı eserini referans alarak imparatorun başkentteki tüm dini yapılarını listelemiştir. Bkz. Downey, 1950, ss. 262-266.

⁹¹⁴ Geanakoplos, 1966, s.182.

⁹¹⁵ Proc. *De Aedificiis*, 1.6.5.

⁹¹⁶ Proc. *De Aedificiis*, 1.6.5-8.

⁹¹⁷ Cameron, 1985, s. 87.

ve bu sayede imparator katlanılmaz diz ağrılarından kurtulmuştu. İmparator, bu hastalıklardan muzdarip diğer insanların da iyileşmesi için sandığın kilisede özel bir şekilde muhafaza edilmesini emretmişti.⁹¹⁸

Iustinianus'a ilahi hikmetin bahşedildiği bir diğer kilise de Aziz Timotheos, Andreas ve Lukas'ın mezarlarının bulunduğu Kutsal Havariler Kilisesi'dir. II. Constantius tarafından babası Constantinus'un anıt mezarının yanına inşa ettirilen bu kilise, Nika Ayaklanması esnasında yıkılmıştı. Iustinianus, kiliseyi haç planlı ve Hagia Sophia'nın planı ile eş değer doğrultuda tekrar inşa ettirdi. Iustinianus'un kiliseyi yeniden inşa ettirdiği esnada azizlerin *rölik*lerine ulaşılmıştı. Procopius'a göre, Iustinianus'un vesilesi ile azizlerin görünmesinin yegâne şartı imparatorun dindar olmasıydı. Daha önce görünmez olan azizlerin herkes tarafından görülebilir olması dindar imparatora karşı gösterilen bir memnuniyet idi ⁹¹⁹ İmparator II. Constantius havarilerin adını onurlandırmak için yaptırdığı bu kiliseye, imparator ve eşlerinin gömülmesini emretmişti. Iustinianus da kendisi ve Theodora için de özel bir mozole inşa ettirdi ve böylece kilise imparatorların gömüldüğü bir yapıya dönüştü.⁹²⁰ Günümüzde Fatih külliyesinin bulunduğu yere inşa edilen Kutsal Havariler Kilisesi Venedik'teki San Marco Bazilikasına ilham kaynağı olmuştur.⁹²¹

Iustinianus'un dindarlığını simgeleyen bir diğer kilise de I.Theodosius tarafından toplanan İkinci Ekümenik Konsil'e ev sahipliği yapan Hagia Eirene Kilisesidir. Nika Ayaklanması'ndan sonra tekrar inşa edilen Hagia Eirene, Hagia Sophia ile birlikte Tanrı'nın insanlık üzerindeki nimetlerinin iki yönünü simgeleyen bir çift olarak tasarlanmıştı: Kutsal Barış ve Kutsal Bilgelik⁹²² Bu yüzden Iustinianus'un, bu iki özel kilise ile arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Procopius da imparator ile kurulan bu bağ Hagia Sophia dışında büyüklük açısından Hagia Eirene ile yarışacak başka kilise bulunmadığını belirterek açıklamaktadır.⁹²³ Nika Ayaklanması'ndan sonra daha büyük olarak yeniden inşa ettirilen Hagia Eirene, bazilika ile kapalı Yunan Haçı arasındaki mimari geçiş ile dönemin mimarisini en iyi şekilde yansıtmaktadır.

⁹¹⁸ Proc. *De Aedificiis*, 1.7.1-6.

⁹¹⁹ Proc. *De Aedificiis*, 1.2.9-24.

⁹²⁰ Evans, 2005, s. 52.

⁹²¹ Evans, 2005, s. 50.

⁹²² Barker, 1966, s. 182.

⁹²³ Proc. *De Aedificiis*, 1.6-7.

Iustinianus, başkentte ve Roma İmparatorluğu'nun birçok yerinde Meryem Ana'ya adanan birçok kilise de inşa ettirmiştir. Procopius'un, kilise inşa programına övgüsü Meryem Ana'ya adanan bu kiliselerde de görülmektedir:

*“Bu kiliseler o kadar muhteşem ve o kadar cömert bir şekilde inşa edilmişti ki kiliselerden herhangi birini gören bir kişinin imparatorun saltanatı boyunca yalnızca bu eseri yaptırdığını düşünürdü.”*⁹²⁴

Procopius, başkentte Meryem Ana'ya adanmış üç kiliseden bahsetmektedir: Blakhernai Meryem Ana (Theotokos) Kilisesi, günümüzde Balıklı Ayazması olarak bilinen Zoodhokhos Pege Kilisesi ve Hieria (Fenerbahçe) semtinde inşa edilen kilisedir. Blakhernai Kilisesinin, Iustinus döneminde onarıldığı düşünülmektedir. Procopius da bu düşüncüyü doğrular nitelikte bilgiler verse de kilisenin yapımını Iustinianus'a atfetmektedir. Çünkü dayısının iktidarının arkasındaki asıl güç Iustinianus'a aittir.⁹²⁵

Procopius'un, başkent dışında Meryem Ana'ya adadığı en muhteşem eserlerinden biri Kudüs'te inşa ettirdiği Nea Theotokos Kilisesi'dir. Bu kiliseyi meşhur kılan en önemli özellik tepenin en yüksek mevkesine inşa edilmesidir. Procopius, kilisenin tasarımı ile imparatorun bizzat ilgilendiğini belirtmektedir. Fakat anlatımında kilisenin tasarımı hakkında bilgi vermek yerine yapım aşamasındaki teknik sorunları ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu teknik sorunları, XIX. yüzyıla kadar sarnıç olarak kullanılan bir yapının içinde 1970'li yıllarda keşfedilen imparatorluk yazıtı şaşırtıcı bir şekilde doğrulamaktadır. Cameron, bu benzerliği kilisenin inşasıyla ilgili ayrıntılı bilgileri Procopius'un yerel kaynaklardan aldığı şeklinde açıklamaktadır.⁹²⁶

Kilisenin yapımında hem estetik görünüşü bozmayacak hem de mevcut ağırlığı kaldırabilecek büyüklükte sütunlara ihtiyaç vardı. Bu tarz sütunların civar çevrelerden getirilebilmenin imkansız olduğunu detaylı bir şekilde açıklayan Procopius, bu imkansızlığın Tanrı'dan Iustinianus'a gelen bir mucize ile aşıldığını belirtmektedir:

⁹²⁴ Proc. De Aedificiis, 1.3.2.

⁹²⁵ Proc. De Aedificiis, 1.3.1-3.

⁹²⁶ Cameron, 1985, s. 94.

“....Ancak bu işin imkansızlığı imparatoru sabırsızlandırınca, Tanrı yakınlardaki tepelerde,daha önce keşfedilememiş ya da o anda yaratılmış doğal bir taş kaynağını gösterdi.”⁹²⁷

Procopius, oldukça elverişsiz olan bu tepeye Meryem Ana’ya adanan bir kilisenin hayranlık uyandıracak şekilde inşa edilebilmesini Tanrı’dan gelen mucizevî yardım ile Iustinianus’un kudret ve yeteneğinin birleşimine bağlamaktadır.⁹²⁸ Procopius, Iustinianus’un Kudüs’te on bir kilise ve manastır inşa ettirdiğini belirtir. Modern kaynaklar Beytüllahim’de Constantinus ve annesi Helena tarafından inşa ettirilen “Doğuş Kilisesi’ni” Iustinianus’un yeniden inşa ettirdiği yönünde hem fikirdirler.⁹²⁹ Fakat Procopius, Hz. İsa’nın doğum yeri olarak bilinen mağaranın üzerine inşa edilen bu kilise hakkında bilgi vermemektedir. Yazarın anlatımında Kudüs’teki inşa faaliyetlerinin odak noktasının Meryem Ana’ya adanan Nea Theotokos Kilisesi olması dikkat çekicidir.

Iustinianus’un başkent dışında Meryem Ana’ya adadığı diğer bir yapı ise, Sina Dağı’nın eteklerinde inşa edilen Azize Katerina Manastırıdır. Procopius’un keşişler hakkında etkileyici anlatımı tercih ettiği görülmektedir:

“Bu Sina Dağı’nda, hayatları ölümün dikkatli bir şekilde provasından ibaret olan keşişler yaşıyor. Yalnızlığın tadını korkusuzca çıkaran bu keşişlerin istek duydukları hiçbir şey yoktur. Çünkü onlar ne bedenlerinin istekleriyle ne de bir şeye sahip olmakla ilgilenmezlerdi.”⁹³⁰

Procopius’un keşişlerin hayatlarını “ölümün bir provası” olarak anlatımında yer vermesi kendisine ait özgü bir yorum olarak görünse de aslında Süryani çileciliğinin sıradan bir ifadesidir.⁹³¹ Keşişler ve onların çileciliklerinin gücü hakkında bu etkileyici anlatımından sonra, Meryem Ana’ya atfedilen kilisenin tanıtımına değinmiştir:

⁹²⁷ Proc. *De Aedificiis*, 5.6.19-22.

⁹²⁸ Proc. *De Aedificiis*, 5.6.1-26.

⁹²⁹ Evans, 2001, s. 219.

⁹³⁰ Proc. *De Aedificiis*, 5.8.1-5.

⁹³¹ Cameron, 1985, ss. 95-96.

“ ... İmparator Iustinianus hayatlarını dua ederek ve ayinler düzenleyerek geçirmelerini sağlamak için bir kilise inşa ettirdi.”⁹³².

Procopius’un manastır hakkındaki anlatımı eksik ve hatta yanıltır. Azize Katerina Manastırı müstahkem bir manastırdı ve sınır savunma sisteminin olukça önemli bir parçasıydı. Manastır, bölgedeki yağma faaliyetlerine karşı caydırıcı bir etkiye sahipti. Procopius’un Azize Katerina Manastırının askeri yönüne yaptığı vurgu yetersizdir. Yazarın manastırın askeri yönünü öne çıkarmak yerine keşişlerin hayatlarını etkileyici bir üslup ile dile getirmek ile yetindiği görülmektedir.

İlahi gücün yeryüzündeki temsilcisi vurgusu ile Kuzey Afrika’da emperyal hırsların yoğun bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Iustinianus’un iktidarı, imparatorluğun birliği üzerine inşa edilmişti. Bu birlik, başta inanç birliğinin tesis edilmesi ile mümkün olabilirdi. Ortodoksluğun hâkim inanç olduğunu vurgulayan kilise inşa faaliyetleri, tek bir inanç etrafında merkezileştirme politikasına hizmet etmektedir. Vasiliev bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Iustinianus, tahta çıktığında iki büyük fikrin mümessili oldu: İmparatorluk fikri ve Hristiyanlık fikri. Kendini Romalı Sezarların halefi addeden Iustinianus imparatorluğun I. ve II. asırdaki hudutlarını yeniden tesis etmeği mukaddes bir vazife telakki etti. Iustinianus, bir Hristiyan imparator olmak hasebiyle Aryan olan Germanlerin Ortodoks ahaliyi tazyik etmelerine müsaade edemezdi. Constantinapolis’teki imparatorların Sezarların meşru varisleri olmaları hasebiyle o dönemde barbarların işgalinde bulunan batı toprakları üzerinde tarihi hakları vardı... Bir Hristiyan imparatoru olduğundan dolayı bütün sapkınlar ve pagan inancına mensup olanlara hakiki dini telkin etmekle mükellef bulunuyordu.”⁹³³

Evagrius, Afrika’da yüz elli kentin Iustinianus tarafından yeniden inşa edildiğini ve kentlerin devasa yapılar ile süslenerek Tanrı’nın gazabının dindirildiğini

⁹³² Proc. De Aedificiis, 5.8.1-5.

⁹³³ Vasiliev, 1943, ss. 169-170.

ifade eder. Geanakoplos, Evagrius'un bu ifadesi ile Afrika'da inşa edilen Ortodoks Kiliseleri kastettiğini belirtmektedir.⁹³⁴ Kaybedilmiş batı topraklarında Roma mirasının restore edilmesi imparatorluğun tek bir inanç etrafında birleşmesi ile mümkün olabilirdi. Kuzey Afrika'da Ortodoksluğu yüceltmek Ariusçu Vandal rejiminin izlerine bir darbe niteliğindedir.⁹³⁵ İlahi gücün rehberliğini ve otoritesini simgeleyen kilise inşa faaliyetleri ile Kuzey Afrika'yı donatmak Roma İmparatorluğu'nun bölünmezliğinin bir göstergesidir. Bu yüzden başta Kartaca olmak üzere Leptis Magna, Sabrahta gibi kentleri yeniden inşa ettirilmiş ve Meryem Ana'ya adanan kiliseler zengin bir şekilde dekore edilmiştir.⁹³⁶

Iustinianus Afrika'da olduğu gibi İtalya'da da Ariusçuluğun izlerini inşa faaliyetleri ile bitirmek istemiştir. Bu inşa faaliyetlerinin en güzel örneği savaşta muzaffer bir imparator imgesi ile Iustinianus ve Theodora'nın betimlendiği mozaiklerle donatılan Ravenna'daki San Vitale Kilisesidir:

“ Bu mozaik, imparatoru bir sunu sepeti taşıırken göstermektedir. İmparatorun solunda kilisenin banisi piskopos Maximinus ve üç başı açık ruhban, solunda iki sivil saraylı ve labarum ile süslenmiş oval bir kalkanın gerisinde dikilen, dört silahlı muhafız asker yer almaktadır. ”⁹³⁷

Iustinianus'un iktidarının siyasal atmosferini yansıtan mozaiklerle donatılan kilise, başkentte inşa edilen Sergius & Bakkhus Kilisesinin tasarımı ile benzerdir. Kilisenin yapımına Gotlar tarafından başlanılmış ve 547 yılında tamamlanmıştır. Iustinianus ve Theodora'nın Ravenna'ya hiç gitmedikleri bilinmektedir. Ancak mozaiklerin tasarımları ile yakından ilgilenmiş olmalıdırlar.⁹³⁸

İmparatorluğun birliğine dayanan dini ideoloji pagan nüfusu da kapsamaktadır. Nihayetinde Procopius, Iustinianus'un kilise inşa faaliyetlerinin başlıca amacının paganların din değiştirmesini sağlamaya yönelik olduğunu

⁹³⁴ Geanakoplos, 1966, s. 182.

⁹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Merrils-Miles, 2010, s.247.

⁹³⁶ Proc. *De Aedificiis*, 6.5.1-15. Iustinianus, Leptis Magna'da beş kilise, Sabrahta'da bir kilise, Kartaca'da iki kilise ve bir manastır inşa ettirmiştir. Bkz. Geanakoplos, 1966, s. 183.

⁹³⁷ Mitchell, 2016, s.235.

⁹³⁸ Evans, 2005, s. 52.

vurgulamaktadır. ⁹³⁹ Procopius bu iddiasını günümüzde Libya’da bulunan Augila (Awjila) adlı bir kentte yaşananlar ile vurgulamaktadır. Yazara göre, kent sakinleri çok uzun zamandır paganizm “hastalığına” maruzdular. Iustinianus hem kentin güvenliği hem de Ortodoksluğun hakim kılınması için kente bir kilise inşa ettirmişti. Böylece imparator tebaasının sadece fiziksel güvenliğini sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda Hristiyanlaştırarak ruhlarını da kurtarıyordu. ⁹⁴⁰

Iustinianus’un başta başkent olmak üzere imparatorluğun tüm bölgelerinde inşa ettiği dini yapılar, Tanrı’nın kendisine bahsettiği siyasal gücün dünyevi krallıktaki gösteriş biçimini ifade etmektedir. Bu meşruiyet kaynağı dini ve siyasi olarak Birleşik Roma İmparatorluğunu yönetmeye muktedir bir imparator olduğuna hak iddia etmesini sağlamıştır.

⁹³⁹ Cameron, 1985, s. 88.

⁹⁴⁰ Proc. *De Aedificiis*, VI.2.14-20.

5.2.1. Meşruiyet İddiasının Görsel Simgesi: Hagia Sophia

Nika Ayaklanması'da Hagia Sophia da dâhil Iustinianus'un iktidarını temsil eden bütün yapılar, toplumun alt kesimine mensup "ayak takımı" denilen kişiler tarafından hedef alınmıştı. Procopius'a göre Sophia tapınağını tereddüt etmeden ateşe veren bu kişiler, sadece imparatora karşı değil aynı zamanda Tanrı'ya karşı da bir isyan başlatmışlardı.⁹⁴¹

Başkent'in siyasi atmosferinde geleneksel olarak söz sahibi olan aristokratlar mütevazı kökenli Iustinianus'un iktidarını kabul etmemekte kararlıydılar. İmparatorun hâkimiyet mücadelesine girdiği en dikkat çeken aristokrat, eski Roma soylularına mensup prenses Anicia Iuliana'dır. 461 yılında Constantinopolis'te doğan⁹⁴² Anicia Iuliana'nın babası Batı Roma İmparatoru Flavius Anicius Olybrius (472-473), annesi ise III. Valentinianus'un kızı Placidia idi. I. Theodosius'un kızı Galla Placidia ise, babaannesiydi. Bu eşsiz soyağacı, Anicia Iuliana'yı hem anne hem de baba tarafından bir prenses ilan ediyordu.

Iuliana'nın prenses unvanı, Roma ve Constantinopolis arasındaki siyasi çekişmelerde paha biçilemez bir anlam taşımaktaydı. İmparator Zeno, İtalya'daki Got lider Theodericus ile evlenmesi için Iuliana'yı ikna etme girişiminde bulunmuştu. İmparator, siyasi bir evlilik vasıtasıyla Theodericus ile barış ortamı tesis etmeyi planlamıştı. Iuliana, imparatoriçe olma umudu nedeniyle bu teklifi reddetmiş ve doğu sınırında önemli başarılarla imza atan General Areobindus ile 478 yılında evlenmiştir. Areobindus onursal bir unvandan yoksun olmasına rağmen, Iuliana imparator soyundan geldiği için *patricia* unvanını kullanmaya devam etmiştir.⁹⁴³ Iuliana'nın bu evlilikten Olybrius adında bir oğlu dünyaya gelmiş ve genç yaşta *consul* unvanını almayı başarmıştır. Olybrius, Iuliana'nın gayretleri ve konumu sayesinde Anastasius'un yeğeni ile evlenerek *consullüğünü* garanti altına aldırma'yı başarmıştır

Iuliana'nın, başkent'in dini atmosferinde de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Prenseler, Theodosius hanedanının diğer kadın üyeleri gibi dindardı ve koyu bir Kadıköy itikadı yanlısıydı. Monofizit yanlısı İmparator Anastasius'a karşı 512 yılındaki ayaklanmadaki isyancılar, Iuliana'nın evine gelerek kocasını imparator

⁹⁴¹ Proc. *De Aedificiis*, 1.1.20-21.

⁹⁴² Malalas, *Chronicle*, 31.

⁹⁴³ *PLRE II A*, s. 636.

ilan etmek istediklerini belirtmişlerdi. Areobindus'un bu isteği kabul etmesi, Iuliana'nın, *Augusta* unvanına sahip olması ve imparatorluğun yönetiminde etkin bir rol üstlenmesi demektir. Ancak Areobindus'un kaçması neticesinde Iuliana, *Augusta* unvanına sahip olmaya muvaffak olamamıştı.⁹⁴⁴ 519 yılında ise Acacius krizini sonlandırmak için Papa Hormisdas ile mektuplaşmış ve papanın Constantinopolis'e gönderdiği heyete yardımda bulunmuştu.

Başkentin siyasi ve dini atmosferinde etkin bir rolü oynayan bu aristokrat kadının, oğlu veya kocası vasıtasıyla tahtta hak iddia ediyordu. 518 yılında mütevazı kökenli I. Iustinus'un tahtı ele geçirmeyi başarması ve Iustinianus'u eş imparator ilan etmesi ile tahtta söz sahibi olabilme umudu kesin bir şekilde son bulmuştu. Anicia Iuliana ne kocası ne de oğlu vasıtasıyla iktidara yükselebilmişti. İmparatoriçe olabilmeyi başaramayan Iuliana, Iustinus ve Iustinianus'un iktidardaki hızla yükselişlerine seyirci kalmıştı. Zengin ve nüfuzlu Iuliana'nın, bu mütevazı kökenli kişilerinin yükselişlerine karşılık olarak kişisel servetini gösterişli yapılar finanse ederek harcadığı görülmektedir.

Anicia Iuliana'nın başta inşa faaliyetleri bitmez tükenmez bir servete sahip olduğunun göstergesiydi. Başkentin en zenginlerinden biri olduğu düşünülen prenses, Constantinopolis'in en görkemli konağında yaşamakla beraber çok sayıda irili ufaklı konaklara ve hizmetkâra sahipti. Anicia Iuliana'nın serveti ve buna bağlı olarak cömertliği ile ilgili ilk bilgilerimiz, antik dönemin önemli hekimi Dioskorides'in I. yüzyılda kaleme aldığı *De Materia Medica* (Tıbbi Maddelere Dair) adlı el yazmasına dayanmaktadır. Bugün Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan bu eser, Anicia Iuliana tarafından kopyalatılmıştır. Temel tıp ve eczacılık kaynağı kabul edilen bu eseri, çalışmamız açısından önemli kılan nokta, günümüze kadar gelebilmiş en eski minyatürlü ithaf sayfasına sahip olması ve ithaf sayfasında prensesin tasvirini barındırmasıdır. Törensel bir portrede altın cübbesini giymiş ve bir diptik tutan Iuliana'yı, Yunanca adlandırılmış dişi kişileştirmeler çevrelemektedir. Kucağında altın sikkeler ile betimlenmiş olanı, yüce gönüllülüğü temsil etmektedir ve

⁹⁴⁴Malalas, *Chronicle*, 16.19. Nikiulu Ioannes, Anicia Iuliana'nın kocasının kısa bir zaman için imparator ilan edildiğini, ancak rakiplerinin kendisine meydan okuduğunda dirayetli bir duruş sergilemeyip kaçtığını belirtmektedir. Bkz. Nikiulu Ioannes 89.65.

Iuliana'nın cömertliğine vurgu yapar. Diğer tarafta ise; elinde bir cilt kitapla basiret resmedilmiştir. Bu kişileştirmeler alegorik yoldan Iuliana'nın cömertliğini ve bilgece davrandığını anlatır. Prensesin üzerine altın paralar saçtığı açık kitabı tutan bebek figürü ise; “ımara adanmış kadının arzusu” olarak adlandırılmıştır. Ön tarafında saygıyla eğilen figür ise, sanatların şükranıdır ve sanatlara hamiliğine gönderme yapmaktadır.⁹⁴⁵

Cömertliğe ve bilgece davranışları belirten bu kişileştirmeler, Iuliana ve ailesinin toplum üzerindeki konumlarına ve bu konuma bağlı olarak da kendilerine yüklenen sorumluluklarına vurgu yapmaktadır. Bu sorumluluklar, dindarlık ve hayırseverliktir. Dindarlık ve hayırseverlik hanedan üyeleri kadınlar için önemli bir değerdir ve bu değeri mimari hamilik⁹⁴⁶ geleneğini beraberinde getirmiştir. Bizanslılar için hamilik ya da banilik dindarlığın en önemli göstergesi olduğu gibi kişinin toplumsal ve ekonomik statüsünü yansıtan önemli bir güç göstergesidir.⁹⁴⁷

Bu kişileştirmeler ile birlikte canlı koyu alanın ortasında birbirinin içinden geçen bükümlü iple çizilmiş sekizgen bir çerçevenin iç kısmında Yunan harfleri ile yazılmış bir yazıt bulunmaktadır. İmparatorluk diline özgü şekilde kaleme alınan bu yazıtın her bir dizesi Iuliana'nın adının bir harfıyla başlayan akrostişli bir şiirdir:

*“İşte tüm iyi övgülerle, Kraliçem, Honoratis sana ilahiler söyler ve seni över. Üyesi olduğu ailenin, Anicilerin yüce gönüllüğü, tüm dünyaya yayılarak sana övgüler söyler. Çünkü sen Tanrı'nın kilisesini inşa ettin, o göklere yükselen güzelliği.”*⁹⁴⁸

Iuliana'nın ilk eseri Honoratae⁹⁴⁹ semtindeki Meryem Ana Kilisesidir. Kilisenin baniliğini üstlenen Iuliana'nın, halk tarafından “Kraliçe” olarak betimlenmesi, imparatoriçe olarak benimsendiğini göstermektedir. İmparatorluk

⁹⁴⁵ Connor, 2011, s. 164.

⁹⁴⁶ Hamilik sözcüğü bir işin yapılması için ödeme yapan veya onun düşüncesinin ortaya atılmasında ve tasarlanmasında önemli rol oynamış, ad(lar)ını bir şekilde o işe fiziksel olarak ilıştırmış kişi veya kişilerin faaliyetlerini anlamak için kullanılmıştır. Bkz. Connor, 2011, s. 144.

⁹⁴⁷ Zeynep Çakmakçı, “Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri” **MCBU Sosyal Bilimler Dergisi** 15/1, 2017, s.776.

⁹⁴⁸ Connor, 2011, ss. 164-165.

⁹⁴⁹ Honoratae'nin yeri tam olarak bilinmemek ile beraber bugünkü Pera olduğu iddia edilmektedir.

diline özgü bu yazıt ile birlikte Iuliana, imparatorluk *diademi* giyen ve bir imparator gibi tahtta oturan bir imparatoriçe gibi tasvir edilmiştir. Iuliana'nın bu tasvirini, mütevazı ve entelektüel bir hanımefendi imajı gibi algılamak prensesin potansiyelini hafife almak demektir. Entelektüel ve soylu bu kadının imparatoriçe gibi tasvir edilmesi, prensesin iktidar özleminin açık bir tezahürüdür.⁹⁵⁰

Iuliana Honoratae semtinde inşa ettirdiği kilise gibi Constantinopolis'te çok sayıda kilise inşa ettirmiştir. Bu kiliselerden en önemlisi büyük bir servet harcayarak son derece gösterişli şekilde inşa ettirdiği Aziz Polyeuktos Kilisesidir. 1960 yılında Saraçhane semtinde yapılan yol çalışmaları esnasında hasbelkader keşfedilen Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin yıkıntıları arasında yetmiş altı dizelik bir şiir keşfedilmiştir. Cyril Mango - Ihor Ševčenko'nun titiz çalışması sonucunda bu şiirin Bizans epigramlarının bir koleksiyonu olan ve onuncu yüzyılda Constantine Cephalas tarafından derlenen *Anthologia Graeca* (Yunan Anatolojisi) adlı eserde Aziz Polyeuktos Kilisesi ile ilgili bir bölüme ait olduğu anlaşılmıştır.⁹⁵¹ Yetmiş altı dizelik şiirin ilk on mısrası, Iuliana'nın soylu kökenini ve atalarının misyonunu sürdürdüğünü açık bir şekilde göstermektedir:

“Tanrı’yı onurlandırma hevesiyle burada ilk defa ilahi vahiy alan Polyeuktos’a tapınak yaptıran imparatoriçe Eudocia’ydı; ama onu bunun kadar güzel ve büyük yaptırmamıştı. Bu kısıtlamalardan veya kaynak sıkıntısından değildi- ne de olsa bir kraliçenin ne konuda sıkıntısı olabilir ki? – bunu yaptı çünkü ardında daha güzelini yaptırmayı bilen bir aile bırakacağına dair ilahi bir öngörüsü vardı. Bu soydan gelen Iuliana, kutsanmış ebeveyninin parlak ışığı, onların kraliyet kanlarını dördüncü nesilde paylaştı, o kraliçenin ümitlerini boşa çıkarmadı ve küçük orijinalinden

⁹⁵⁰ Bente Kiilerich, “The Image of Anicia Iuliana in the Vienna Dioscurides: Flattery or Appropriation of Imperial Imagery?” *Symbolae Osloenses* 76/1, 2010, s.196.

⁹⁵¹ Dilek, M. Canko, “Bizans Prensesi Anikia Iuliana’nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi”, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi* 2/1, 2017, s.54.

mevcut boy ve biçimdeki bu binayı dikerek çok-asalı atalarının şanını arttırdı."⁹⁵²

Iuliana hamilik konusunda örnek adlığı aile mensubu II. Theodosius'un eşi Aelia Eudocia'dır. Aziz Polyektos Kilisesi ilk olarak Eudocia tarafından yaptırılmıştır. İmparatoriçe bu kiliseyi, Valerianus'un iktidarında inancından dolayı işkence gören ve Melitene'de (Malatya) öldürülen Aziz Polyektos'a adamıştı. Anicia Iuliana, ailesinin mimari hamilik geleneğini devam ettirmek amacıyla Aziz Polyektos Kilisesini yeniden inşa ettirmiştir.

Epigramın ilerleyen dizelerinde Iuliana İmparator Constantinus, Theodosius ve hatta Hz. Süleyman'ı geçtiğini iddia eden soylu bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Bir tek o, zamanı yenmiş ve şöhretli Süleyman'ın bilgeliğini aşmıştır, zengin işçiliğin ve zarif ihtişamının çağlar boyu dillerden düşmeyeceği, Tanrı'yı kabul edecek bir tapınak dikerek."⁹⁵³

Theodosius hanedanlığının mimari hamilik geleneğini devam ettiren Iuliana, başkentin en büyük ve görkemli kilisesini inşa ettirerek, yaptırdıkları mabetler ile ölümsüzlüğü yakalayan kişileri geride bırakmıştır. Viyana Dioskorides yazmasında prensesin hanedan üyeliğine ve Aziz Polyktos Kilisesi'nin epigramındaki Hz.Süleyman'a yapılan atıflar, tahtta hak iddia eden bu soylu kadının, mütevazı kökenli Iustinianus'un iktidarına karşı meydan okuduğunun göstergesidir. Iuliana'nın Hz. Süleyman'ı geçtiğini iddia etmesi önem arz etmektedir. Hz. Süleyman, Kudüs'teki ilk tapınağın kurucusu olduğu gibi aynı zamanda bilge bir kraldır. Bu yüzden Aziz Polyektos Kilisesi, Iuliana'nın gücünü, soyluğunu ve prestijini yansıtan siyasi bir propaganda niteliği taşımaktadır. Başkentin kalbine nüfuz eden bu mimari eser 524-527 yılları arasında inşa edilmiştir. 527 yılı, ömrünü aristokratlar ile mücadeleye adanmış Iustinianus'un tek başına tahta oturduğu tarihtir. Iuliana, kocası ve oğlu vasıtasıyla tahtta hak iddia eden imparatorluk soyuna mensup bir kadındır. Başkentin en görkemli kilisesi, aşağı tabakadan gelen Iustinianus'a karşı derin bir rekabetin yansıması olarak inşa edilmişti.

⁹⁵² Connor, 2011, ss.166-167. Ayrıca bkz. Anonim, *The Greek Anthology* I, 10.1.45.

⁹⁵³ Connor, 2011, s. 168.

Aziz Polyeuktos Kilisesi, kubbeli merkezî planlı ilk yapıdır.⁹⁵⁴ Kilisenin kalıntılarından elde edilen veriler ışığında oluşturulan plana göre yapı, orta *nefin* bir bölümünün kubbe ile örtüldüğü üç *nefli* bir bazilikadır. Orta *nefin* duvar kalınlığı üzerine oturan kubbenin yükü, kuzey ve güney tarafa ilave edilen ikişerli toplam dört *eksedrayla* hafifletilmiş ve yapı böylece merkezi plana kavuşturulmuştur.⁹⁵⁵ Kilisenin mimarisi kadar süslemeleri de dikkat çekici boyuttaydı. Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin mimarisi, Anicia Iuliana'nın aristokrat kökeninin ayrıcalığını gözler önüne sermektedir. Bölgede yapılan bir dizi arkeolojik kazı ve araştırma mimarisi, anıtsal büyüklüğü ve her bir detayı özenle düşünülmüş özgün dekorasyonu, Iuliana'nın büyük bir servet harcayarak son derece iddialı bir yapı inşa ettirdiğini ortaya koymaktadır⁹⁵⁶ Harrison Aziz Polyeuktos Kilisesinin mimari dekorasyondaki tavus kuşları, palmye ağaçları, narlar, zambaklar ile donatılan bezemeler ve oymalı süslemelerin benzerliği sebebiyle Iuliana'nın kiliseyi Süleyman Peygamberin Tapınağı'nın özelliklerine göre inşa ettirdiğini iddia etmektedir.⁹⁵⁷

Aziz Polyeuktos Kilisesinin gösterişli dekarosyonu, Iuliana'nın soyluluğunu, gücünü ve prestijini gözler önüne sermektedir. Prens, statüsünü ve zenginliğini ilan ederek kendisi yerine tahtta oturan Iustinianus'u küçümsemek niyetindeydi. Ancak Iuliana'nın bu tavrı, günümüzde dahi dünyanın en önemli yapılarından biri kabul edilen Hagia Sophia'nın siyasi rakibi tarafından inşa edilmesini sağlamıştı. Iustinianus, Aziz Poltkus Kilisesini kendi otoritesine bir başkaldırı olarak algılıyordu. Tahtta hak iddia eden eski hanedan üyesi soylu bir kadın, başkentin en büyük ve en görkemli kilisesini inşa ettirmişti. İmparator, iktidarının meşruiyetini sağlamak zorundaydı ve bu yüzden Hagia Sophia geçmişte inşa edilmiş herhangi bir eser ile karşılaştırılması mümkün olmayacak şekilde tekrardan inşa edilmeliydi.

Hagia Sophia'nın inşasına Nika ayaklanmasından yaklaşık kırk gün sonra 23 Şubat 532 yılında başlandı. Ayaklanma ve inşaatın başlaması arasında geçen bu kısa

⁹⁵⁴Yerasimos,1998, s. 170.

⁹⁵⁵ Çakmakçı, 2017, s. 794.

⁹⁵⁶ Çakmakçı,2017,s. 794

⁹⁵⁷Martin. R. Harrison, Temple For Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace Church in Istanbul. Texas: University of Texas Press, 1989, ss. 77-135. Connor bu özenle seçilmiş motifler ile Anicia'nın ölümsüzlüğü hedeflediğini belirtmektedir. Bkz. Connor,2011, 161-163.

süre, kilisenin 532 yılından önce tasarlandığını ve planının çizildiği olasılığını gündeme getirmektedir. Nika Ayaklanması'nda başkent büyük bir bölümün tahrip olması imparatora beklenmedik bir şekilde fırsat vermişti. Procopius, başta aristokratlar olmak üzere tüm muhaliflerine karşı Iustinianus'un iktidarını simgeleyen bir kilise inşa edebilmesi için Hagia Sophia'nın ayaklanmada yanmasını Tanrı'nın planının bir parçası olduğunu belirtmektedir.⁹⁵⁸

İmparatorun iktidarı ile özdeşleşen bu mimari yapının, sıradan mimarlar yerine matematik ve mekanik mühendislik üzerine uzman kişiler tarafından inşa edilmesi gerekmektedir. Iustinianus bu önemli görev için Trallesli (Aydın) Anthemius ve Miletoslu Isidorus seçti. Isidorus, geometri ve mekanik bilimi profesörüydü. Matematikçi ve mühendis İskenderiyeli Heron'un kaybolan *On vaulting* adlı eserine yorum yazmıştı. Agathias'ın geometrik kurguları elle tutulur nesnelere uygulayabildiğini belirttiği⁹⁵⁹ Anthemius'un ise, mekanik araçlar ve matematik üzerine çok sayıda çalışması bulunmaktadır.⁹⁶⁰ Procopius, Anthemius ve Isidorus gibi işinin ehli kişileri seçtiği için imparatora hayranlık duymamanın mümkün olmadığını belirtmektedir.⁹⁶¹ Ancak Procopius, Anthemius ve Isidorus için Türkçe metinde “yapı ustası” olarak karşılanan *mekhanopoios*, *makhanikos* terimlerini kullanmıştır. Yazar, büyük imar çalışmalarına girişen, bunlar için gerekli harcamaları karşılayan imparator karşısında, ustaların sade bir yapı ustası olarak kabul görülebileceğini düşünmüş olmalıdır.⁹⁶²

Iuliana'nın meydan okumasına cevap niteliği taşıyan bu kilisenin eskisinden daha görkemli olması gerektiği kadar hızlı bir şekilde de bitmesi gerekmektedir. Bu yüzden 23 Şubat günü başlanan kilise inşasına, imparatorluğun her köşesinden işinin ehli zanaatkârlar getirildi ve iki grup halinde 5000 kişi istihdam edildi.⁹⁶³ Iustinianus'un emperyal hırsları gereği, kilisenin bir an evvel bitmesi gerekmektedir. Yalnızca beş yıla yakın süren bir çalışma neticesinde 26 Aralık 537 yılında tamamlanmıştı.

⁹⁵⁸ Proc.*Yapılar* 1.1.20-22.

⁹⁵⁹ Agathias, *Historiae*, 5.6.3

⁹⁶⁰ Mainstone, 2001, s. 157.

⁹⁶¹ Proc. *Yapılar*, 1.3;1.6.

⁹⁶² Dewing-Downey, Önsöz, s. XV.

⁹⁶³ Moorhead, 1994, s.53.

Hagia Sophia, alışılmış kilise ölçülerinden farklı bir boyutta inşa edilmiştir. Bir merkezi kubbe ve bu merkezi kubbenin doğu ve batısına eklenen yarım kubbeler ile desteklenmiş dikdörtgen biçimli kubbeli bazilika tipinde bir yapıdır. Kubbenin doğu ve batısına yerleştirilmiş bu ki yarım kubbe, ana kubbenin baskısını ikiye bölerek ayaklara yapılanı basıncı azaltma görevi görmektedir. Planın önemini, merkezi kubbe gözler önüne sermektedir. Yaklaşık 31 m çapındaki kubbenin zeminden yüksekliği 56 metredir. İlk kez bu boyutlarda tasarlanan kubbe, tüm yapıyı birleştiriyor ve kilisenin iç kısmına büyük bir heybet kazandırıyordu. Procopius, kiliseye büyük bir heybet kazandıran bu kubbenin, sağlam bir yapı düzenine oturtulmamış gibi durduğunu, sanki cennetten altın bir zincirle asılmış gibi göründüğünü belirtmektedir.⁹⁶⁴ Kubbe, cenneti yeryüzüne getiriyormuş gibi görünüyordu ve göksel krallığı yani Tanrı'yı simgeliyordu.

Procopius ve ardılı yazarlar, Iustinianus'u yalnızca projeyi yalnızca finanse eden bir imparator yerine kilisenin tasarımına etkin katılım sağlayan bir imparator olarak sunmaktadırlar. Iustinianus'un kilisenin inşasındaki rolü tartışmalıdır. Genel olarak Hagia Sophia'nın inşasında Isidorus ile Anthemius'un bilgisi ve becerisi hâkimdir. Iustinianus ise; devasa kubbenin tasarımı ile ilgilenmiş olabilir. Çünkü Göksel krallığı temsil eden merkezi kubbe, Göksel krallığın kurallarını dünyevi krallıkta yerine getirmekle mükellef imparatora atıfta bulunmaktaydı. Dünyevi krallığı bu kubbe altında yöneten imparator, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla, halkına karşı Tanrı'nın tüm erdemlerini taşımalıydı ve bu erdemleri tebaasını kurtuluşa erdirmek üzere kullanmalıydı. Bu noktada kubbe, ilahi boyut kazanan imparatorun otoritesinin mimari bir propaganda şeklinde gösterimiydi. Mimari propagandanın en çarpıcı örneği kabul edilen bu tasarım doğrultusunda Schibille, Hagia Sophia'nın nihai amacının, insan dünyasının olağan gerçekliğinin ötesindeki ilahi gerçeklik hakkında bilgi edinmek ve iletmek olduğunu belirtmektedir.⁹⁶⁵

Yapının en önemli mimari ögesi kabul edilen kubbenin doğu kısmı 558 yılındaki şiddetli depremde çökmüştür ve onarımı Miletus'un yeğeni genç Isidorus tarafından yapılmıştır.⁹⁶⁶ Isidorus, kubbeye bir kasnak üzerine oturtmuş ve kasnağın

⁹⁶⁴ Proc. *Yapılar*, 1.4.

⁹⁶⁵ Schibille, 2014, s. 142.

⁹⁶⁶ Agathias, *Historiae*, 5.9.4.

oturtuğu yerlere yeni pencereler açarak kubbenin ağırlığını hafifletmiştir. Hafiflettiği kubbenin yüksekliğini ise 7 metre arttırmıştır.

Procopius, dış mekân gibi iç mekânın tüm detaylarının da olağanüstü bir "uyum" yarattığını ifade eder.⁹⁶⁷ İç mekândaki dekorasyondaki kullanılan malzemeler, tüm imparatorluğu temsil ediyordu. Ülkenin farklı taş ocaklarından mermerler ve taşlar getirilmişti ve bu mermerlerin her biri kendine özgü renk barındırıyordu: Mora'dan yeşil mermer, Mısır'dan gümüş renkli porfir, Libya'dan sarı mermer, Marmara Adası ile Teselya'dan beyaz mermerler, Isauria bölgesinden kırmızı ve beyaz damarlı mermerler ile Bosporus bölgesinden ve Phrygia bölgesinden çok renkli taşların karışımı ile ortaya çıkan dizayn adeta bir renk cümbüşünü andırıyordu.⁹⁶⁸ Mermer ve mozaiklerin arka planı ise; metal, altın ve gümüş tasarımlar ile donatılmıştı. Procopius, bir ressam gibi en karşıt renkler ile elde edilen bu renk cümbüşünün ve çeşitliliğin eşsiz ve olağan üstü bir uyum yarattığını belirtmektedir. Bu olağanüstü uyum iç mekâna yayılan ışık ile daha da belirgin hale gelmişti. Kubbe, çevresindeki kırk adet pencere ile aydınlatılıyor ve güneş ışığından fazlasıyla faydalanılıyordu. Kilisenin iç mekânında görülen bu yoğun ışık, mimari yapı ile ilahi varlık arasındaki ilişkiyi temsil ediyordu. Işık olgusu, ilahi gerçekliğe giden manevi yola erişim sağlamaktaydı.⁹⁶⁹ Procopius da kilisenin güneş ile aydınlanmadığını, aydınlığın kiliseden doğduğunu belirterek ilahi gerçekliği vurgulamıştır.⁹⁷⁰

Estetik güzellik ilahi bir müdahale ile açıklanmaktadır. Hagia Sophia, Tanrı ile birlikteliğin bir simgesiydi. Iustinianus, Tanrı'nın yardımı ile kusursuz bir kilise inşa edebilmişti.⁹⁷¹ Procopius Hagia Sophia'nın kusursuzluğunu Tanrı'nın yardımına bağlamaktadır:

"... ama Tanrı, yenilendiğinde tapınağın ne kadar güzel olacağını önceden görerek bu kadar büyük bir günaha izin vermişti. Böylece, bu saygın kilise kül yığını olarak kaldı ama İmparator Iustinianus çok geçmeden kiliseyi yeninden

⁹⁶⁷ Proc. *De Aedificiis*, 1.1.47. Bu uyum dış mekan için de geçerlidir. Bkz. 1.1.29.

⁹⁶⁸ Downey, 1960, s. 109

⁹⁶⁹ Schibille, 2014, s. 22.

⁹⁷⁰ Proc. *Yapılar*, 1.4.

⁹⁷¹ *Agapetus, Advice to the Emperor, Three Political Voices from the Age of Justinian*, Çev. Bell, 2009, s.204.

yaptırdı.; öyle ki eğer bir kimse Hristiyanlara yangından önce kilisenin yakılması ve şimdi gördüğümüz yapının bir tür modelini göstererek onun yerini almasını isteyip istemediklerini sorsaydı, bana göre bunlar şimdiki biçimine dönüştürüleceği için kiliselerinin derhal yakılmasını büyük bir istekle kabul ederlerdi.”⁹⁷²

Hagia Sophia, kubbe geçişi ve taşıyıcı sistem özellikleriyle Klasik Roma mimarisinin abidevileşmiş eseridir. Yapıldığı dönemdeki hiçbir eser ile bu mimari yapının emsali kabul edilmemektedir. Sahip olduğu boyut ve estetik itibarı ile emperyal hırsların vücut bulmuş halidir. Tanrı'nın yardımı ile Roma İmparatorluğu'nun ihyasını gerçekleştiren imparatorun, zaferini simgeliyordu. Göksel Krallığın otoritesini dünyevi krallıkta temsil eden Iustinianus'un başta aristokratlar olmak üzere muhaliflerine karşı meşruiyet iddiasının görsel bir simgesidir. Iustinianus'un Aralık 537 yılında kiliseye girdikten sonra "Ey Süleyman, seni fethettim / aştım" diye haykırdığı söylenir.⁹⁷³ İmparatorun Hz. Süleyman'ı aşma söylemi, Iuliana gibi aristokratlara karşı açık bir göndermedir. Nihayetinde Hagia Sophia'nın tamamlanmasından sadece birkaç ay sonra Iustinianus, başkent veya dışında kilise, manastır gibi dini yapılar inşa edilmesini zorlaştırarak Iuliana gibi gelecekteki potansiyel rakiplerinin önüne geçmeye çalışmıştır.⁹⁷⁴

⁹⁷² Proc. Yapılar, 1.3.

⁹⁷³ Schibille, 2014, s. 145.

⁹⁷⁴ Nov., 67.

5.2.2. İktidar Mücadelesinde “Tanrı-Taçlı” Theodora

Iustinianus aristokratlara karşı kendi otoritesini inşa etmeye kararlıydı. İmparatorun kurmayı planladığı bu yeni düzende İmparatoriçe Theodora önemli bir noktayı temsil etmektedir. Iustinianus, selefi Anastasius gibi iktidarını aristokratlar ile paylaşmak yerine kendisi gibi toplumun alt kesimine mensup Theodora’yı iktidarının ortağı olarak atamıştı. Theodora, Iustinianus’un gücünü ve prestijini temsil eden bir imparatoriçedir.

Emperyal çiftin bu yönetim anlayışındaki en önemli engellerden biri de Roma dünyasının dayattığı toplumsal statü anlayışıydı. Bu statü anlayışını aşmanın en etkili yollarından biri toplumun üst tabakasına özgü bir uğraş olan hamilik faaliyetlerinde bulunmaktır. Theodora *Augusta* olarak taç giymesinin akabinde Iustinianus ve yasaları vasıtasıyla saygın bir konuma yükselmiş ve siyasal egemenliğini de arttırmıştır. Theodora aynı zamanda Iustinianus’un çizdiği sınırlar dâhilinde dini bir liderdi. İmparatoriçenin politik varlığını dini lider imajı ile sağlamlaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

İmparatoriçeler de imparatorlar gibi Tanrı’ya olan bağlıklarının bir göstergesi olarak hayırseverlik gibi erdemleri taşınmalı ve bu erdemleri anıtsal yapılar ile göstermeliydiler. Theodora’nın Anicia Iuliana’nın da üyesi olduğu Theodosius Hanedanlığına mensup kadınları örnek aldığı görülmektedir. Iustinianus hamillik faaliyetlerinde bulunabilmesi için Anadolu’da çok sayıda mülkü imparatoriçe tahsis etmişti.⁹⁷⁵ Theodora’nın bu mülkler sayesinde sivil ve dini hamilik faaliyetlerinde yoğun bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Procopius, Theodora’nın başkentte kadınlar için bir manastır⁹⁷⁶, Hagia Eirene Kilisesine bitişik iki düşkünlerevi, Arcadius’un Evi ve Isodorus’un Evi⁹⁷⁷ ile başkente gelen ziyaretçilerin geçici olarak konaklamaları için pansiyon tarzı yapı inşa ettirdiğini belirtmektedir. Nika Ayaklanması sonrası başkentteki imar faaliyetlerinde Iustinianus’a yardım ettiği görülmektedir. Theodora’nın sivil hamilik faaliyetleri başkent ile sınırlı değildir. İmparatoriçenin başkent dışındaki faaliyetlerinin büyük bir kısmı sınır bölgelerindeki kentlere sur inşa ettirmek ya da tamir ettirmek ile alakalıdır.

⁹⁷⁵ Bury, 1958, s.31.

⁹⁷⁶ Proc. *De Aedificiis*, 1.9.5-10; *Historia Arcana*, 27.5-6

⁹⁷⁷ Proc. *De Aedificiis*, 1.2.17.

Theodora ve Iustinianus 527 yılına kadar Büyük Saray'ın arazisi içinde bulunan Hormisdas sarayını kendi özel ikametgâhı olarak kullanmıştı. Iustinianus, Papa Hormisdas'tan Havarî Petrus ve Paulus'un bir kısım röliklerini talep etmişti. Papa'nın olumlu yanıtı üzerine 510-520 tarihleri arasında Petrus ve Paulus adına bir kilise inşa ettirmişti.⁹⁷⁸ Bu kilisenin kuzeyine Sergius ve Bakkhus Kilisesi inşa ettirilmiştir. Bu iki kilise bir ön avlu ile birbirlerine bağlıdır. Kilisenin inşasının ne zaman yapıldığı tartışmalıdır; ancak Procopius Aziz Petrus ve Paulus'a adanan kiliseden sonra inşa ettirildiğini belirttiği için inşa çalışmalarına 521 yılından önce başlanılmadığı düşünülmektedir.

Ana kubbe ile mekân arasındaki ilişki klasik bazilikasının değişmesine öncülük etmişti. Kubbe, düzgün olmayan dikdörtgen planın içine sekizgen bir iç mekanın yerleştirilmesi ile oluşmuştu. Bu yüzeylerin art arda sıralanması ile kubbe on altı dilimli bir kabuk şeklini almaktaydı. Ana kubbesi ile yeni bir mimari akıma öncülük eden kilisenin iç mekanı da zengin mozaikler ve mermer kaplamalar ile tasarlanmıştı. Procopius, kiliseyi “çok renkli mermer ve altın zemin üzerinde göze çarpan muhteşem mozaik dekorasyonla parıldayan” bir yapı şeklinde tanımlamıştır.⁹⁷⁹

Yerasimos, Iustinianus ve Theodora'nın Anicia Iuliana'nın kibirli meydan okumasına ilk olarak Aziz Sergios ve Bakkhus Kilisesini inşa ettirerek karşılık verdiklerini belirtmektedir.⁹⁸⁰ Sergius ve Bakkhus Kilisesi, Hagia Sophia'da geliştirip uygulanan kilise tasarımının ilk örneğidir. Bu yüzden Anthemius ve Isidorus'un Hagia Sophia'yı inşa etmeden önce bu kiliseyi inşa ettikleri düşünülmektedir. Dolayısıyla Sergius ve Bakkhus Iustinianus'un meşruiyetinin yegâne eseri Hagia Sophia'nın bir prototipidir.

Yapının içinde yer alan ve iki katı birbirinden ayıran frizde Iustinianus ve Theodora'ya ait epigram, meşruiyet iddialarını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Epigram “diğer hükümler” sözü ile başlamaktadır. Epigramın sonraki kısmında Iustinianus “asalı”, Theodora ise “tanrı- taçlı” olarak tasvir edilmiştir.⁹⁸¹

⁹⁷⁸ Kilise hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Proc. *De Aedificiis*, 1.4.1-8.

⁹⁷⁹ Proc. *De Aedificiis*, 1.4.1 - 8.

⁹⁸⁰ Yerasimos 1998, 170-171.

⁹⁸¹ Croke, 2016, s. 49.

Croke, Sergius ve Bakkhus Kilisesini Iustinianus'un *patricius*, *caesar* ve *augustus* unvanlarını aldığı esnada yaşadığı Hormisdas Sarayında planlayıp yaptırdığını belirtmektedir.⁹⁸² Kilisenin inşa edilmesinde Iustinianus'un unvanlarını ön plana çıkarması, başkentin siyasi atmosferinden kaynaklanmaktadır. Mütevazı kökenli Iustinianus'un aristokrat rakipleri herhangi bir siyasi istikrarsızlıktan faydalanmak için fırsat kollamaktaydı. Sergius ve Bakkhus, Kilisesinin inşası Iustinianus'un rakiplerine gücünü ve yeteneğini gösteren mimari anlamda ilk meydan okumasıdır.⁹⁸³ Bu rakiplerin en dikkat çekeni kocasını ya da oğlunu iktidara taşımak isteyen aristokrat Anicia Iuliana'dır. Epigramın giriş cümlesindeki "diğer hükümler" ifadesi Iuliana ve soylu ailesine bir meydan okumadır. Iustinianus'un elindeki "asa" ile Theodora'nın başındaki "taç", mütevazı kökenli iktidarın temsil ettiği gücü çarpıcı bir şekilde gösteriş biçimidir.

Iustinianus, Iuliana gibi iktidar mücadelesinde soyağacı ile övünemezdi. Bu yüzden Iuliana'nın ithaf yazısındaki imparatorluk soyağacıyla övündüğü dizelere karşı kiliseyi adadığı kişinin manevi yeterliliği ile üstünlük iddia etmeye çalıştığı görülmektedir. Aziz Polyeuktos, Iustinianus'un hedefidir. Theodora, Constantinopolis'in değişen teoloji atmosferinde Monofizitler ile uzlaşmacı bir politikanın devam edebilmesini sağlayan bir kişiydi. Mango, imparatoriçenin bu vasfına uygun olarak kilisenin Iustinianus değil Theodora tarafından inşa ettirildiğini iddia etmektedir⁹⁸⁴. Theodora'nın başkente davet ettiği Monofizit keşişleri ağırlamak için kiliseyi inşa ettirmiştir. Efesli Ioannes'in naklettiği bilgiye bu iddiayı doğrulamaktadır:

*"Theodora, çoğunlukla doğu eyaletlerinden getirtilen keşişler için birçok manastır inşa edip onlara bahşetti."*⁹⁸⁵

Bu nedenle doğuda çok saygı gören iki Hristiyan azizine kiliseyi adanmışlardı. Sergius ve Bakkhus İmparator Maximianus döneminde Roma ordusunda görev yapan Hristiyan askerlerdi. Hristiyan oldukları öğrenildiğinde inançlarını değiştirmeye zorlanmışlar ve reddedince çeşitli işkencelere maruz kalarak öldürülmüşlerdi. Bu iki Hristiyan azizi doğuda, özellikle Monofizitlerin yoğun

⁹⁸² Croke, 2016, ss. 28-29

⁹⁸³ Croke, 2016, ss. 30-31

⁹⁸⁴ Mango, 1975.

⁹⁸⁵ Ioannes, *Lives*, 47.

yaşadıkları bölgelerde çok saygı görmekteydi. Polyeuktos da Sergius gibi asker kökenli bir aziz ve Meletine’de imparatora adak vermediği için öldürülen bir din şehidiydi. Ancak Polyeuktos’un, vaftiz edilmiş bir Hristiyan olduğu tartışmalıdır. Sergius doğuda daha güçlü olduğu gibi aynı zamanda da vaftiz edilmiş bir Hristiyandır.⁹⁸⁶

Bu yüzden Iustinianus ve Theodora meşruiyet iddialarını Sergius ve öğrencisi Bakkhus üzerinden dile getirmişlerdir. Epigramda Theodora “aklı dindarlıkla bezenmiş” ve Iustinianus’un “dindarlığın hamisi” olduğu ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu ifadeler, Aziz Polyeuktos Kilisesindeki ithaf yazıtındaki Anicia Iuliana’nın “aklı dindarlıkla dolu” ifadesine yapılan bir göndermedir.⁹⁸⁷ Iuliana’nın kendisini, oğlunu ve kızlarını korumak için tüm azizlere adadığı yakarışa karşılık Aziz Sergius’un Iustinianus’un iktidarını ve Theodora’nın gücünü artırmak için yakarışı vardır.⁹⁸⁸ Sergius & Bakkhus Kilisesi, aristokrat rakiplerine karşı mütevazı kökenli Iustinianus ve Theodora’nın meşruiyet iddialarının kuvvetli bir şekilde ilk gösteriş biçimidir.

⁹⁸⁶ Croke, 2016, s. 51.

⁹⁸⁷ Bardill, 2000, s. 4.

⁹⁸⁸ Bardill, 2000, s.4.

5.3. İktidar ve Gücün En Çarpıcı Biçimde Gösterimi

Iustinianus'un en önemli amacı inşa faaliyetleri ile Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını tekrar geri getirmek ve bu ihtişamı gözler önüne sermektir. Iustinianus inşa faaliyetleri ile *imperiumu* etkin hale getirmeye çalışan bir imparatordur. İmparatorluğun en ücra köşesinde dahi Iustinianus'un gücü ve hâkimiyeti hissedilmeliydi. Procopius, iktidar ve güç arasındaki bu ilişkiyi Iustinianus'un inşa faaliyetlerinde çarpıcı bir şekilde açıklamaktadır: İmparator “toprak ve su gibi zıt elementleri bir araya getirme yeteneğine sahiptir ve bu yeteneği sayesinde çevresindeki herkesi iktidarına boyun eğdirmektedir.”⁹⁸⁹

Procopius, Iustinianus'un bir inşaatçı olduğu için Tanrı'nın imparatorluğun başına geçmesine izin verdiğini iddia etmektedir.⁹⁹⁰ Bu iddiasını gözler önüne sermek için imparatorluğun sınırları boyunca Iustinianus'un inşa ya da restore ettiği varsayılan yüzlerce şehir ve kaleyi listelemiştir. Bu inşa faaliyetlerinde Iustinianus, nitelikli iş gücünü devreye sokarak doğa üzerinde hâkimiyet kurabilen bir imparatordur. Procopius Iustinianus'un bu yeteneğini ve gücünü köprü inşa çalışmalarında etkili bir şekilde göstermektedir.

Procopius'un bahsettiği bu güç en iyi şekilde Sakarya Nehri üzerinde muazzam bir şekilde inşa edilen Sangarius Köprüsü veya Iustinianus Köprüsü'nde (Beş Köprü) açığa çıkmaktadır. Sangarius Köprüsü, Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını geri getirme arzusu taşıyan Iustinianus'un emperyal hırslarını sembolize eden olağanüstü bir kanıttır. Dönemin mimari ve teknik uzmanlığının olağanüstü bir temsilcisi kabul edilen Sangarius Köprüsü, Sapanca Gölü'nün fazla sularını tahliye eden Çark Suyu'nun (Melas) doğu kısmında yer almaktadır.

Boğaz'dan Roma İmparatorluğu'nun doğu illerine uzanan ve Sâsâni İmparatorluğu'nun tehdidi altındaki askeri yolun geçiş noktasında⁹⁹¹ inşa edilen Sangarius Köprüsü, imparatorun mimari başarılarının olağan üstü bir temsilcisidir.

“Ani akış hızına sahip Sangarius dedikleri o büyük nehir, bir denizi andıran büyük bir derinliğe sahipti. Bu büyük nehre,

⁹⁸⁹ Jordan Pickett, “Water and Empire in the De aedificiis of Procopius”*DOP*, 2017, ss.123-124.

⁹⁹⁰ Proc. *De Aedificiis*, 2.9.11.

⁹⁹¹ Michael Whibty, “Justinian's Bridge over the Sangarius and Date of Procopius de Aedificiis”, *JHS*, 1985, s. 141.

*dünyanın varoluşundan beri bir köprü inşa edilmemişti. İnsanlar, nehri yan yana bağlanan tekneler vasıtasıyla geçerlerdi. I. Kserkses'in korkusu ile Hellespont'u (Çanakkale Boğazı) geçen Pers ordusu gibi insanlar da tekneler üzerinden yürüyerek geçmeye cesaret ediyordu. Ama bu yöntem, onlar için güvenli değildi. Nehrin taşması sonucunda tüm tekneler ve halatlar su altında kaldı. Böylece insanların geçişi durdu. Ancak şimdi İmparator Iustinianus, nehir üzerinde bir köprü inşa etme projesini üstlenmiştir.*⁹⁹²

Procopius, anlatımının devamında Tanrı'nın yardımına muvaffak olan Iustinianus ve projesini övmektedir. Procopius gibi Agathias da köprü üzerine tutturulmuş bir levha üzerindeki şiirinde, Iustinianus'un bu yapısını övgü dolu sözler ile ifade etmektedir:

*“Kibirli Batı'dan ve Media halklarından ve nice barbar kavminden sonra, işte sen de ey Sakarya, bir hükümdar eyleminin kölesisin artık; akıyorsun şimdi şu kemerlerle dizginlenmiş olarak. Bir zamanlar geçit vermezdin gemilere, dizgine gelmezdin şimdi boyun eğmişsin taşların aşılmaz gücüne.”*⁹⁹³

Yan yana bağlanan tekneler vasıtasıyla nehrin geçilebildiğini belirten Procopius'un aksine Theophanes ahşap bir köprünün varlığından bahsetmektedir.⁹⁹⁴ Theophanes köprünün yatağının değiştirildiğini ve böylece suyun beş köprüden (beş kemer) aktığını belirtmektedir.

Dönemin mimari ve teknik uzmanlığının gözler önüne seren bu köprü, 340 metre uzunluğunda olup 9 metre genişliğindedir. Yükseltisi ise, 8 metreye ulaşmaktadır. Yapı toplamda 13 kemerlidir ve bunlardan ortada bulunan 6 tanesinde selyaran mahmuzları mevcuttur. Bunlardan yuvarlak olanları güneye, şu halde

⁹⁹² Proc. De Aedificiis, 5.3.7-10.

⁹⁹³ Çeviri için bkz. Sencer Şahin, “Iustinianus'un Bithynia'da Sakarya Nehri Üzerinde İnşa Ettirdiği Köprü ve Kanal Tesisleri, **Eskiçağ Yazıları** 4 (Akron 6) İstanbul, 2013, s. 4.

⁹⁹⁴ Theoph. AM. 6052.

akıntıya karşı; sivri olanları ise kuzeye, yani akıntı yönünde yapılmıştır. Köprü'nün her iki ucunda zamanında heybetli kuleler ve kapı yapıları mevcuttu.⁹⁹⁵

Iustinianus'un Bthynia bölgesinde inşa ettirdiği en görkemli yapısı olarak kabul edilen bu köprü'nün, Çark Suyu (Melas Çayı) üzerinde olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Ancak Şahin, gerçek Sangarius Köprüsü'nün başka bir yapı olduğunu ve günümüzde tam olarak mevcut olmadığını iddia etmektedir:

*“Şu halde Melas üzerinde yer alan büyük köprü İmparator Iustinianus'un yaptırmış olduğu asıl Sangarios Köprüsü değildir. Burası büyük bir iç liman kompleksi içinde ana gümrük girişi ve Anadolu içlerinden gelip Constantinopolis'e giden bütün yolların birleştiği ana kontrol merkezidir. Bunlar Sakarya/Melas üzerinden kuzeyden, yani Karadeniz'den, Sakarya/Sakarya Kanalı üzeri güneyden (yani Mekece-Geyve istikametinden) gelen su yolları ile doğudan (Klaudiupolis-Prusias ad Hypium) ve güneyden (Dorylaion-Malagina) gelen kara yolları olup Beşköprü'nün doğu ucundaki liman tesislerinde son bulmaktaydılar. Sakarya üzerindeki gerçek Iustinianus Köprüsü ise Melas Köprüsü'nden yak. 8 km güneydoğu yönünde Sakarya'nın bir bölümünü kanala yönlendiren su bendlerinin az aşağısında yer almış olmalıdır.*⁹⁹⁶

Procopius'a göre başta Sangarius Köprüsü olmak üzere doğa üzerinde hakimiyet kurduğu eserlerinin hepsi hayata geçirilmesi imkansız projelerdir ve projelerin başarısızlığa uğramamasının temel nedeni imparatorun Tanrı ile işbirliği içerisinde olmasıdır.⁹⁹⁷ İlahi yardım ile imparatorun doğa üzerinde hâkimiyet kurma ilişkisi Dara kentinin anlatımında muazzam bir şekilde görülmektedir. *De Aedificiis* eserinin Dara'ya ayrılan üç bölümün büyük kısmı Iustinianus'a Tanrı tarafından bahşedilen ilahi yardımın tematik gösterimi ile kaplıdır.⁹⁹⁸ Procopius, kente gelen suyu depolamak için Aziz Bartholomew'a adanan kilisenin yanında sarnıçlar yapıldığını belirtmektedir. Anlatımının ilerleyen kısmında su kaynağını kontrol

⁹⁹⁵ Şahin, 2013 ss.5-6.

⁹⁹⁶ Şahin, 2013, s. 19.

⁹⁹⁷ Proc. *De Aedificiis*, 5.3.10-11.

⁹⁹⁸ Cameron, 1985, ss. 107-108.

etmenin zorluğuna ve bunun nasıl çözüldüğüne değinmektedir. Bu zorluklardan en önemlisi sel baskınıdır. Procopius, sel baskınına önlem için Dara’da inşa edilen barajı mimari bir çözüm olarak ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.⁹⁹⁹ Diğer bir sorun ise; kuşatma esnasında düşmanın su kaynağına erişiminin engellenmesidir. Procopius, bir askerin rüyasında yer altı suyu keşfettiğini ve keşif ile birlikte nehrin akışının yer altına kaydırılabildiğini belirtmektedir.¹⁰⁰⁰ İlahi yardım vasıtasıyla Iustinianus, düşmanlarını sudan mahrum etmenin bir yolunu bulmuştu. Ancak Cameron, kuşatma sırasında su kaynağının yönünün değiştirilmesinin kentin kuruluşundan bu yana bir özellik olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁰¹

Procopius’un anlatımında Dara’yı önemli kılan nokta Iustinianus’un inşa faaliyetlerinin Dara ile büyük oranda benzerlik göstermesidir. Iustinianus ilahi yardım vasıtasıyla doğaya yani suya hâkim olabilmeyi başaran bir imparatorudur.

Iustinianus’un başkentteki doğaya hakim olma ve *imperium* arasındaki ilişkiye nispeten daha az görülmektedir. Bunun sebebi, Procopius’un Constantinopolis’teki inşa faaliyetlerini büyük bir kısmını kilise inşasına ayırmasıdır. Kentte su ile ilişkili yapılara nispeten daha az değinildiği görülmektedir. Başkent in sakinlerine içme suyu temin etmek önemli bir sorundu. Su, uzun ve karmaşık su kemerleri ve tüneller vasıtasıyla kent dışından taşınıyor ve büyük sarnıçlarda depolanıyordu. İmparatorlar kentte sarnıç inşa edilmesine önem vermişler de başkentte yeteri kadar sarnıç bulunmamaktaydı. Bu depolama eksikliğini su kemerlerinin bir saldırıya uğraması daha da gün yüzüne çıkarmaktaydı. Nika Ayaklanması’nda saray dahil olmak üzere kentte susuzluk baş göstermişti. 562-563 yılında yaşanan kuraklıkta ise kentin tüm hamamları kapatılmış ve insanlar susuzluk sebebiyle hayatlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardı.

Procopius *De Aedificiis* eserinde başkentte suyun bol olduğunu ancak yaz aylarında su sıkıntısı yaşandığını belirtmektedir.¹⁰⁰² Iustinianus, yaz aylarında başkent in su ihtiyacının karşılanması için günümüzde dahi varlığını koruyan “Yerebatan Sarnıcı” olarak bilinen bir sarnıç inşa ettirmiştir.¹⁰⁰³ *Historia Arcana*

⁹⁹⁹ Proc. *De Aedificiis*, 2.3.2-23.

¹⁰⁰⁰ Proc. *De Aedificiis*, 2.2.10; 2.2.17-18.

¹⁰⁰¹ Cameron, 1985, s.107.

¹⁰⁰² Proc. *De Aedificiis*, 1.10-11.

¹⁰⁰³ Proc. *De Aedificiis*, 1.11.10-15.

eserinde başkentin su problemine ayırdığı bölüm, hükümdarın nitelikleri ile çelişmektedir.

“ Kentin suyolu bozulmuştu ve her zamanki gibi suyun ancak bir bölümü kente gelebiliyordu. Iustinianus ile Theodora bu sorunu göz ardı ediyorlardı. Yine de, eski imparatorların saraylarına sığmıyorlar ve paraları deniz kıyısındaki konutlara yağıdırıyorlardı. Bu nedenle, su kemerini onarmayı reddetmesinin nedeni para sıkıntısı değildi. Asıl neden tebaasını yok etmek istemesiydi. Çünkü Iustinianus gibi parayı yasadışı yollardan temin eden ve olmadık yerlere harcamaya daha hevesli bir insan tarihte görülmüş değildi.”¹⁰⁰⁴

Procopius, su ile ilişki yapıların önemli bir kısmını oluşturan hamamları ise Roma şehircilik anlayışına dayanan muhafazakâr bir tarzda sunmaktadır. Procopius’a göre hamamlar “müreffeh bir kentin simgesi” ve “kentlerdeki en göze çarpan yapılardır.”¹⁰⁰⁵ Iustinianus, Anastasius tarafından inşasına başlanan Dagistheus Hamamını tamamlamış ve Nika Ayaklanması esnasında zarar gören Zeuksippos Hamamını onarmıştır.¹⁰⁰⁶

Procopius'un anlatımında kentlere özgü bir cazibe merkezi olarak sunulan hamamlar, imparatorluğun sınırlarında yaşayan barbar halkları medeniyet ile tanıştırmaya yönelik bir propaganda görevi de görmektedir.¹⁰⁰⁷ Bu propagandaya Kartaca’daki Antoninus hamamları örnek teşkil etmektedir. Bu muazzam yapı Gelimer tarafından tahrip edilmişti. Iustinianus barbarlar tarafından tahrip edilen bu yapıyı onarmış ve imparatoriçeye ithafen “Theodorianae” adını vermiştir.¹⁰⁰⁸ Bulgaristan’ın güneydoğusunda Karadeniz kıyısındaki Anchialus kentindeki doğal sıcak su banyolarının onarılmasını da barbarlar ile ilişkilendirmiştir. Anchialus, savunmasız bir kentti ve kentin yakınlarında çok sayıda barbar ikamet ediyordu.

¹⁰⁰⁴Proc. *Historia Arcana*, 26.23-25.

¹⁰⁰⁵Proc. *De Aedificiis*, 4.10.21; 5.2.5; 6.4.11

¹⁰⁰⁶Proc. *De Aedificiis*, 1.10.

¹⁰⁰⁷Cameron, 1985, 120-125

¹⁰⁰⁸Procopius, *De Aedificiis*, 6.5.8-10

İmparator, burayı surlarla çevrili bir kent haline getirerek bölgeyi tehlikeden arındırmıştır.¹⁰⁰⁹

Procopius, Iustinianus döneminde inşa edilen ve onarılan on dört hamamdan bahsetmektedir Anlatımında kentler ile hamamların inşasına paralel yer vermiştir. Ancak Epirus'ta Iustinianus'a atfedilen hamamlarda sessizliğe bürünmesi dikkat çekicidir.

¹⁰⁰⁹ Procopius, *De Aedificiis*, 3.7.18-25.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Iustinianus, 565 yılında başkentte öldüğünde, Roma Dünyası'nda büyük izler bırakan bir imparator olabilmeyi başarmıştır. Şüphesiz ki, Iustinianus'un bu başarısında seleflerinin ve hatta haleflerinin tahayyül dahi etmekten çekindiği *reconquista* ideolojisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu ideolojinin hayata geçirilmesi ile Dalmaçya, İtalya, Sicilya, Korsika, Afrika, ve İspanya'nın büyük bir kısmında tekrar hâkimiyet kurulmuştu. Kartaca gibi zengin eyaletleri ele geçirmiş, eski başkent barbarların elinden alarak onursallığı iade edilmiş ve neredeyse Roma İmparatorluğu'nun eski sınırları ele geçirilmişti. Bu zafer Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını hatırlatır mahiyette güç ve prestij barındırmaktadır. Bu önemli başarılar rağmen *reconquista* ideolojisi neden bir fiyasko olarak değerlendirilmektedir?

Reconquista ideolojisinin ilk durağı Afrika'da yıldırım hızında bir zafer kazanılmış olmasına rağmen, 548 yılındaki nihai zafere kadar tam bir hâkimiyet kurulamamıştır. Afrika'da uzayıp giden bu savaş halinin, imparatorluğun mali sistemini yeni ele geçirdiği bölgelerden gelecek vergiler ile rahatlatmayı amaçlayan Iustinianus'un çıkarları ile örtüşmediği açıktır. Ancak yine de Iustinianus'un emperyal hırsları sayesinde, VII. yüzyıldaki İslam fetihlerine kadar Akdenizin tahul deposu kabul edilen Kartaca imparatorluk sınırları içerisinde kalmıştır.

Afrika'ya kıyasla İtalya'da savaşın tahribatı daha derinden hissedilmiştir. Ostrogot Krallığı'nın, işgalci statüsündeki Vandal Krallığı'ndan farklı örgütlenişi İtalya'da umulanın aksine uzun ve zorlu bir savaşın yaşanmasına neden olmuştur. Belisarius'un 540 yılında Got Krallığı'nın başkenti Ravenna'yı ele geçirmesi savaşın sonlanması için yeterli olamamıştır. Belisarius'un Constantinapolis'e dönmesinin akabinde bütçeyi dengelemeye çalışan yeni yönetimin haddinden fazla sert tavrı, İtalya'da durumu bir anda Romalıların aleyhine çevirmiştir. Memnuniyetsiz Gotlar, Roma askerlerinin desteğini alarak büyük bir isyana kalkışmışlardır. Bu isyanın Afrika'daki isyandan farkı, Procopius tarafından da saygın bir düşman olarak nitelendirilen Totila gibi bir lider etrafında Gotların birleşmesidir. Totila, Iustinianus'un ordusunun askeri ve mali çıkmazları karşısında neredeyse İtalya'nın

tamamına hâkim olmuş ve 552 yılında Narses tarafından yenilgiye uğratılabılmıştır. Dolayısıyla İtalya 12 yıl daha savaşın ağır yükünü taşımak zorunda kalmıştır.

İtalya’da aralıksız süren savaş, kent ve kırsal hayatı derinden etkilemiştir. Abluka stratejisinin yoğun bir şekilde uygulanması kuşatmaların uzamasına neden olmuştur. Savaş boyunca 5 kez el değiştiren Roma, 537-538/ 545-546 yılları arasında uzun kuşatmalara maruz kalmış ve Totila tarafından yerle bir edilmiştir. Siyasi, dini ve kültürel bir geçmişe sahip olan eski başkent, Got- Roma arasındaki savaşlardan fazlasıyla zarar almıştır.

Savaşın verdiği yıkım ile beraber, tekrar eden salgın hastalıklar, iklimsel değişiklikler İtalya ekonomisini derinden etkilemiştir. İtalya’yı eski refah seviyesine kavuşturabilmek için 554 yılında *Pragmatica Sanctio* olarak adlandırılan imparatorluk emirnamesi yayımlanmıştır. 554 yılında Franklar İtalya’yı işgal ettiklerinde, Procopius ülkeyi harap bir şekilde bulduklarını belirtmektedir.¹⁰¹⁰ Procopius bazı noktalarda nesnel bir tavır sergileyemediği için İtalya’da savaşın yıkımını tahmin edebilmemiz mümkün değildir. Iustinianus dönemine yapılan en kritik eleştiri Anastasius’tan kalan muazzam hazineyi ve imparatorluğun tüm gelirlerini romantik bir ideal uğruna savurduğudur. Iustinianus, elindeki kaynakların gayet farkındaydı ve tüm gayesi Augustus ve Constantinus gibi cihanşümul Roma İmparatorluğu’nu yeniden tesis etmektir. Dolayısıyla tüm hazineyi savaşlarda savurduğu yerine *reconquista* ideolojisinin, imparatorluğun genel giderlerine bir katkısının olmadığını belirtmek daha doğru bir ifade olacaktır.

Iustinianus’a atfedilen bu eleştirilerde, haleflerinin emperyal hırsları devam ettirebilecek ideolojilerden yoksun olmaları önemli bir yer tutmaktadır. II. Iustinus 576 yılında Baduarius komutasındaki bir orduyu İtalya’ya göndermişse de, Lombardlar karşısında başarı elde edememiştir. Ayrıca II. Iustinus’un barbarlar ile mücadelesinde Iustinianus’un savaş ve diplomaside sergilediği gerçekçi yaklaşımları terk ettiği görülmektedir. II. Tiberius’ ise askeri müdahale yerine maddi teşvike dayalı bir strateji benimsemiştir. Bu noktada Tiberius’un batı kanadına yaklaşımı önem arz etmektedir. Menandros, Tiberius’un İtalya’dan gelen elçilere, imparatorluğun doğu sınırı ile ilgilendiğini ve batı ile meşgul olamayacağı cevabını

¹⁰¹⁰ Proc. Bell. Goth. 8.24.4–11; 25–29.

verdiğini belirtmektedir.¹⁰¹¹ Tiberius'un bu cevabı, Iustinianus sonrası *reconquista* ideolojisinin durumunu özetler niteliktedir. İmparatorluğun batı kanadına sahip olmanın ideolojik önemi uzun yıllar muhafaza edilmiş olmasına rağmen *reconquista* ideolojisinin giderek marjinalleştiği bir gerçektir.

Iustinianus'a *reconquista* ideolojisi ile siyasi bölünmüşlüğü ortadan kaldırmayı amaçladığı gibi doğu ile batı kanadını ortak bir inanç bildirisi etrafında birleştirerek Kilise Birliğininin kurmayı da amaçlamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda zikzaklı bir din politikasını yürürlüğe koymuştur. Yeni ve Eski başkent arasında ittifak kurulabilmiş ve Monofizitler ile uzlaşmacı bir atmosferde ilişkiler yürütülmeye çalışılmıştır. Iustinianus, Monofizitleri ikna çabalarının devlet yönetimi ve kilise içerisinde yaratacağı zafiyete rağmen somut adımlar atmaktan vazgeçmemiştir. Monofizitlere karşı atılan bu adımlar, Hristiyanlığın kadına sağladığı imkanlar ile Iustinianus'un kendisine bahsettiği gücü bileştiren Theodora vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Theodora, Iustinianus'un yönetimdeki ortağı olduğu gibi aynı zamanda da en sadık muhalifidir. "Çift yönlü yönetim anlayışında" Theodora'nın Monofizit koruyuculuğu ön plana çıkmışsa da devlet yönetiminin etkisi Iustinianus'un sınırları dahilindedir. Theodora'nın Monofizitler ile olan bu bağı, Iustinianus'un yönetim anlayışında son sözün imparatora ait olduğunu göstermektedir.

Iustinianus, Monofizitleri uzlaşma ile anlaşmaya varacağı Hristiyan bir grup olarak görmesine rağmen doğu kilisesindeki bölünme engellenememiştir. Bu noktada Monofizitlerin ana kiliseye karşı alternatif bir kilise kurma teşebbüsleri önemli bir etkindir. Monofizitlerin, Kadıköy itikadına dayanan kilise içerisinde yer almaktansa Tella piskoposu Ioannes'in yer altı kilise hiyerarşisi kurma teşebbüsleri ve Yakup Baradaeus'un misyonerlik faaliyetleri akabinde ortaya çıkan alternatif Süryani Kilisesi'nin çekirdek yapısında kalmayı yeğledikleri görülmektedir. Kilise birliğini kurmak isteyen Iustinianus, Monofizitlerin nihai olarak ayrılmalarına nasıl müsaade etmiştir? Iustinianus ve Theodora, Gassani liderinin isteklerinin kilise birliğinin oluşmasını engelleyecek bir adım olacağını sezmemiş olmalılar. Zikzaklı din politikası doğrultusunda Iustinianus daha önce de çok sayıda Monofizit

¹⁰¹¹ Menandros, *frag.* 22-24.

piskoposu sürgünden geri çağırdığı ve görevlerini icra etmelerine izin verdiği bilinmektedir. Edessa piskoposu olarak atanan Yakup da, görevlendirilmesi gereken bir piskopos olarak görülmüş olmalıdır. Ancak Yakup Edessa’da piskoposluk yapmak yerine gizli bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş ve yakalanamamıştır. Nitekim Iustinianus, Yakup’un misyonerlik faaliyetlerini öğrendiğinde tekrardan Monofizitler lehine bir politika izlemeye başlamıştır.

VI. yüzyılda imparatorların kilise politikalarıyla özdeşleşen zikzaklı din politikası, doğuda yeni bir kilise organizasyonunun kurulmasına yol açtığı gibi Roma ile ilişkileri de iflasın eşiğine getirmiştir. Ancak, Iustinianus, Papa Gelasius’un öne sürdüğü kilise ve imparatorlar arasındaki güç ayrımı ilkesini ortadan kaldırarak kutsal bir imparatorun teolojik ihtilaflarda yer alabileceğini ispatlamıştır. Papa Hormisdas, Vigilius, Silverius, Pelagius ve hatta Agapetus Roma kilisesinin tek otorite olmadığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Buna karşın V. Genel Constantinopolis Konsili kararları ve Roma Kilisesi’nin “üç bap” fermanını kabul etmesi batı kiliselerinde büyük bir muhalefet ile karşılanmıştır. Batılı piskoposlar “üç bap” fermanı dolayısıyla imparatorlar ile iletişimden kaçınmaları gerektiğini anlamışlardır.

Iustinianus’un tüm reform programlarının amacı, IV. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen *curia* üyesi aristokratların ayrıcalıklarına son vermek ve devletin itibarını geri almaktır. Eyaletlerdeki büyük mülklere sahip *curia* üyesi ailelere vergilerin toplama görevinin verilmesi ile senatörler, *curiales* ve bu güçlü yapıya boyun eğmek zorunda kalan devlet memurları arasında bir illegal yapılanma oluşmuştu. Aristokratların çıkarlarına hizmet eden bu yapılanma, vergilerin büyük bir kısmının hazineye ulaşmasına engellemekteydi.

. I

Iustinianus’un aristokratların otoritelerini bertaraf edebilmek için yeni bir gelir kaynağına ve siyasi atmosferde rakipsiz bir konuma yükselebilmesini sağlayacak bir manevra alanına ihtiyacı vardı. İmparatorun bu amacına, Nika Ayaklanması hizmet etmiştir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, siyasi manevra gücünü tamamen ele geçiren Iustinianus, asiler olarak bahsettiği aristokratlar üzerinde kişisel kontrolünü en üst seviyeye çıkarmıştır. Öncelikli olarak ayaklanmaya yoğun olarak katılan senatörler makam ve rütbe kaybına maruz

kalmışlar ve *curiales*in yetki ve sorumluluklarını sınırlandırılmıştır. Constantinopolis'in iktisadi politikasında önemli bir noktayı temsil eden Mısır'da üst düzey bir kontrol sağlanarak vergi sisteminde usulsüzlüğe başvuran *curiales*, *pagarch*, *bucellarii* birlikleri ve *vindex* kurumuna ciddi yaptırımlar uygulanmıştır. Ayrıca eyalet yönetiminin alt yapısındaki bozuşmuş yapıyı revize edilerek, *dioecese* yönetimine son verilmiştir. Eyaletlerde imparatorun otoritesini somut hale getirmek ile mükellef olan valilerin, görev ve sorumlulukları artırılmıştır. Iustinianus'un iktidarının en iktisadi yıllarını kapsayan bu reform programının kısa vadede olumlu etkileri görülmüştür. Ancak aristokratlar ile iktidar mücadelesinin yaşandığı Aphrodito Kasabası örneği, mutlak güce sahip bir imparator portresi ile *imperium*un otoritesini yeniden tesis etmenin düşünüleninden daha zor ve karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. 525 ve 567 arasında Aphrodito'ya uygulanan vergiler neredeyse üç katına çıkartılmışsa da, bu vergilerin ne kadarının hazineye ulaştığı bilinmemektedir.¹⁰¹²

Reformların uzun vadede etkilerini ise vebanın yol açtığı demografik düşüş olumsuz etkilemiştir. Bu demografik düşüş vergi gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Mali konularda sınırların zorlandığı dış politika ile muazzam imar faaliyetlerinin yürütüldüğü bu dönemde ortaya çıkan veba, Iustinianus'un reformlarına bir darbe görevi görmüştür. Vebanın getirdiği yıkıma bağlı olarak dalgalı bir mali ortam, stratejik olarak geniş çapta seferber edilen ordu ve değişmeye zorlanan sosyal ilişkiler birleştiğinde, Iustinianus'un halefleri mali yönden tükenmiş bir imparatorluğa devir aldıklarını ilan etmek zorunda kalmışlardır. Bu ilan en dramatik şekilde Iustinianus'un halefi ve yeğeni II. Iustinus'un iktidarında görülmektedir. 565 yılında aristokratların desteği ile iktidar olan II. Iustinus'un etkili propagandası Iustinianus'un politikalarının hazineyi bitirme noktasına getirdiği yöndeki açıklamalarıdır. II. Iustinianus'un yönetim anlayışı, aristokratların politik tutumlarını yansıtmak ve büyük ölçüde maddi çıkarlarını korumak üzerine kuruludur. Iustinianus dönemine dair bu propaganda muhafazakâr senato sınıfı bakış açısını yansıtan Procopius, Agathias ve Evagrius gibi tarihçiler tarafından sunulmuştur.¹⁰¹³ Günümüz tarihçilerinin de büyük bir kısmının bu görüşü devam ettirdikleri

¹⁰¹² Sarris, 2006, s. 221.

¹⁰¹³ Agathias, *Hist.* 5.14; Evagrius, *HE*, 4.30.

görülmektedir. Ne yazık ki sıradan bir köylü olan Iustinianus'un iktidarı geleneksel eğitimli aristokratlar tarafından yazılmıştı.

Iustinianus ve sonrası dönemler için yapılan bu değerlendirme üzerinde dikkatle durulması bir konudur. Iustinianus'un reformlarının iktidarı boyunca sınırlı kaldığı ve haleflerinin bu reformları devam ettirme konusundaki isteksizlikleri göz ardı edilmemelidir. Doğu Roma İmparatorluğu'nda yaşanan tüm olumsuz gelişmeleri Iustinianus dönemine atfetmek yanlış bir tutumdur. Sistematik hala gelen mali sorunlar, vebaya bağlı demografik yıkım ve ordunun geniş sınırlarda sürekli mücadele halinde olması gibi sorunlar birleştiğinde, artık Doğu Roma İmparatorluğu Iustinianus'un 527 yılında miras aldığı sistemden çok farklı bir çizgiye yönelmiştir.

527 yılından tahta çıkışından itibaren 540'lı yıllara kadar Iustinianus'un iktidarı merkezi bir yönetim üzerine kuruludur. Bu yıllar esnasında, *imperium* tek bir Roma ve Hristiyan imparator hakimiyeti altında vücuda getirilerek Roma İmparatorluğu'nun ihtişamı ve gücü Iustinianus'un iktidarında Constantinopolis'te kurulmuştu. Iustinianus, Roma İmparatorluğu'nu tezahürünü Constantinopolis'te yeniden kurmayı başarabilen son Roma imparatoru olarak anılmaya değer bir miras bırakabilmeyi başarmıştır. Iustinianus'un iktidarının büyüklüğü ve ihtişamının en önemli göstergesi Tanrı tarafından Dünyevi Krallığı yönetmek ile görevlendirilen azimli ve inançlı bir imparatorun cihanşümul Roma İmparatorluğu'nun ihyasını gerçekleştirebileceği fikrini gelecek kuşaklara aktarmasıdır.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Agapetus, **Advice to the Emperor. Dialogue on Political Science**. Paul the Silentiary, Description of Hagia Sophia. Three Political Voices from the Age of Justinian. Çev., Peter N. Bell. Liverpool: Liverpool University Press, 2009.

Agathias, **Corpus Fontium Historiae Byzantinae**, (The Histories Ila), (Translated with an Introduction and Short Explanatory Notes by Joseph D. Frendo), Series Berolinensis, Walter De Gruyter: Berlin, 1975.

Ammianus Marcellinus, **Res Gestae**, (İngilizce ve Latince çev. J.C. Rolfe), The Loeb Classical Library, c. I-III, Londra, 1950, 1952.

Anonim, **The Greek Anthology** 1,2,3. (Çev., W. R. Paton), New York, Harvard University Press, 2014

Cassiodorus, **Variae**, (Translated with notes and introduction by S.J.B. Barnish), TTH, Liverpool, 1992.

Cicero, **De Legibus**, (Yasalar Üzerine), (Latince Aslından Çeviren: C. Cengiz Çevik); Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Chronicon Paschale 284-628 AD, (Translation Whitby – M. Whitby) Liverpool University Press: Liverpool, 1989.

Codex Theodosianus, The Theodosian Code and Novels and the The Sirmondian Constitutions, (Trans. Comm. by Clyde Pharr), Princeton, 1952.

Corippus, **Iohannidos**, (The Iohannis or De Bellis Libycis of Flavius Cresconius Corippus), (Introduction and Translation George W. Shea), Studies in Classics 7, Edwin Mellen Press, Lewinston, 1998).

Digesta, (The Digest of Justinian), (Translated by Charles Henry Monro), Cambridge University Press, 1904.

Evagrius, **Historia Ecclesiastica**, (**The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus**), (Translated with an introduction M. Whitby), TTH, Liverpool, 2000.

Gaius Plinius Caecilius Secundus, **Epistulae**, (Pliny the Younger Complete Letters), (A New Translation by P.G. Walsh), Oxford Worlds Classics, Oxford University Press, 2006.

Gregory of Tours, **Historia Francorum**, (The History of the Franks), (Translation Lewis Thorpe), Penguin Books: Londra. 1974.

Ioannes of Ephesus, **Lives of the Eastern Saints**, (İng. çev. E.W. Brooks, (Patrologia Orientalis 17–19) , Paris, 1923–25.

Iordanes, **Getica**, (The Gothic History of Iordanes), (In English Version with an Introduction and a Commentary Charles, C. Mierow), Princeton University Press: Princeton, 1915.

Iordanes, **Romana**, (De Summa Temporum Vel Origine Actibusque Gentis Romanorum) (Edited by Theodor Mommsen), MGH Auctores Antiquissimi V, Berlin, 1961.

Ioannes Malalas, **The Chronicle of John Malalas**, (İng. Çev. Translation E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott), Australien Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

Ioannes of Nikiu, **Chronographia**, (The Chronicle of John, Coptic Bishop of Nikiu), (Translation R. H. Charles), Philo Press: Amsterdam, 1916.

Liber Pontificalis, (The Book of Pontiffs: The Ancient Biographies of the First Ninety Roman Bishops to AD 715), (Revised edition, translated with introduction and notes by Raymond Davis), Liverpool University Press: Liverpool, 2010.

Marcellinus Comes, **Chronicon**, (The Chronicle of Marcellinus, (Translation and Commentary Brian Croke), Australian Association for Byzantine Studies: Sydney, 1995.

Menandros the Guardsman, **History**, (Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes R.C. Blockley), Liverpool, 1985.

Orosius, **Pauli Orosii Historiarum Adversum Paganos Libri VII**, (Seven Books of History against the Pagans), Translated and with an introduction and notes by A.T. Fear), Liverpool University Press, 2010.

Paul the Deacon, **Historia Langobardorum**, (History of the Lombards), (Translated by William D. Foulke), University of Pennsylvania Press: Philadelphia, 2003.

Philostorgius, **Historia Ecclesiastica**, (In English Version with an Introduction and a Commentary P.R. Amidon), Atlanta, 2007.

Procopius, **De Bellis**, (The Wars of Justinian), (Translated by H. B. Dewing; Revised and Modernized, with an Introduction and Notes, by A. Kaldellis; Maps and Genealogies by I. Mladjov), Hackett Publishing Company: Indianapolis/ Cambridge, 2014.

Procopius, **Historia Arcana**, (The Anecdota or Secret History), (with an English Translation by H. B. Dewing), Loeb Classical Library: Cambridge, 2014.

Procopius, **De Aedificiis, (Buildings)**, (Translated by H. B. Dewing), LCL 343, Harvard University Press, 2014.

Prokopios, **Bizans'ın Gizli Tarihi**. (Çev., Orhan Duru). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul, 2015.

Prokopios, **İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar: Birinci Kitap**, (Çev., Erendiz Özbayoğlu) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994.

Ps-Joshua the Stylite, **Chronicle** (translated with notes and introduction by J. Watt- F. Trombley,) Liverpool: Liverpool University Press 2000.

Ps-Dionysius of Tel Mahre, **Chronicle part III**, (translated with notes and introduction by W. Witakowski), Liverpool: Liverpool University Press, 1996.

Scott, S.P. The Civil Law (17 cilt, Cincinnati 1932). Bu eser, ***Digesta, Codex Iustinianus ve Novellae***leri içermektedir. İnternette şu adresten erişilebilir: <http://www.constitution.org/sps/sps.htm>.

Severus, **Collection of Letters**, (Ed. and Trans. Ernest W. Brooks), Paris, 1915/20.

Süryani Michael, **Chronique de Michel Le Syrien II**, J. B. Chabot. Paris, 1899.

Theophanes, **Chronographia** (The Chronicle of Theophanes Confessor), (Translation C. Mango – R. Scott), Clarendon Press: Oxford, 1997.

The Chronicle of Pseudo –Zachariah Rhetor, (Church and War in Late Antiquity), (Ed. G. Greatrex; translated from Syriac and Arabic Sources by Robert R. Phenix and Cornelia B. Horn; with introductory material S. Brock- W. Witakowski), Liverpool University Press, Liverpool, 2011.

MODERN KAYNAKLAR

Akşit, Oktay. **Roma İmparatorluk Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1985.

Allen, Pauline. "The Justinianic Plague", **Byzantion** 49, 1979, ss. 5-20.

Allen, Pauline. "The Definition and Enforcement of Orthodoxy." In *Late Antiquity: Empire and Successors, AD 425-600*, **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward-Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 811-834.

Amory, Patrick. **People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Atiya, S. Aziz. **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, (Çev. Nurettin Hiçdurmaz), Doz Yayınları, İstanbul, 2005.

Banaji, Jairus. **Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour and Aristocratic Dominance**, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Bardill, Jonathan. "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees," **DOP** 54, 2000, ss. 1-11.

Barker, W. John. **Justinian and the Later Roman Empire**, The University of Wisconsin Press, Madison, Wilwaukee and Londra, 1966.

Barnes, D, Timothy, ""The Consecration of Ulfila", **JTS** 41, ss.541-545.

Barnes, D. Timothy. **Athanasius and Constantius, Theology and Politics in The Constantinian Empire**, Harvard University Press, Cambridge, Mass and Londra, 1993.

Baynes, N. H. , 'Eusebius and the Christian Empire', in *Byzantine Studies and Other Essays*, 1955, ss. 168–72.

Bjornlie, Shane. "Governmental Administration", **A Companion to Ostrogothic Italy**, (Eds. Jonathan J. Arnold, M. Shane Bjornlie, Kristina Sessa), Leiden:Brill, 2016, ss. 47-72

Blumenthal, J. Henry. "529 and Its Sequel: What happened to the Academy?" **Byzantion** 48/2 1978, ss. 369-85.

Brock, Sebastian. "The Conversations with the Syrian Orthodox under Justinian (532)", **Orientalia Christiana Periodica** 47/1, 1981, ss.87-121.

Brown, Peter. **The World of Late Antiquity: From Marcus Aurelius to Muhammad**, Thames and Hudson, Londra, 1971.

Brown, Peter. **Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası**, (Çev. Turhan KAÇAR), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Browning, Robert. **Justinian and Theodora**, Thames and Hudson, New York, 1987.

Brubaker, Leslie. "Sex, Lies, and Textuality: the Secret History of Prokopios and the Rhetoric of Gender in Sixth-century Byzantium", **Gender in the Early Medieval World: East and West, 300-900**, (eds. Leslie Brubaker and Julia Smith, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, ss. 83-101.

Brubaker, Leslie "The Age of Justinian Gender and Society", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 427-447.

Bury, B. John. **History of the Later Roman Empire, from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian II**, Dover Publications, 1958.

Buyruk, Hasan. "Adana Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Bakır Sikkesi", **Sanat Tarihi Dergisi** 23/1, 2014, ss. 1-27.

Cameron, Alan. **Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium**, Clarendon Press, Oxford, 1976.

Cameron, Alan. "The House of Anastasius", **GRBS** 19, 1978, ss. 259-76.

Cameron, Averil. "Image of Authority: Elites and Icons in Late Sixth-Century Byzantium", **Past & Present** 84, 1979, ss.3-35.

Cameron, Averil. 'Eusebius of Caesarea and the Rethinking of History', (a cura di E. Gabba) *Tria Corda. Scritti in onore di Arnaldo Momigliano*, Como 1983, ss. 71–88.

Cameron, Averil. **Procopius and the Sixth Century** , Routledge, Londra, New York, 1985.

Cameron, Averil. "Vandal and Byzantine Africa", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 552-569.

Cameron, Averil. "Agathias on the Sassanians", **Dumbarton Oaks Papers**, 23/24, 1969/1970, ss. 67-183.

Cameron, Averil. '**Gibbon and Justinian**', R. Quinault and R. McKitterick (eds), *Edward Gibbon and Empire*, 1997, ss. 34–52.

Canko, M. Dilek. " Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi", **Mimarlık ve Yaşam Dergisi** 2/1, 2017, ss. 47-63.

Ceylan, G. Seldağ, " Ius Respondendi'ye İlişkin Bazı Görüşler", **İÜHFMLXIV/2**, 2006, ss. 235-246.

Collins, Rober. "The Western Kingdoms", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss.112-134.

Connor, L. Carolyn. **Bizans'ın Kadınları**, (Çev. Barış Cezar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Constantelos, J. Demetrios. "Paganism and the State in the Age of Justinian", **The Catholic Historical Review** 50/3, 1964, ss. 372-380.

Croke, Brian & J. Crow, "Procopius and Dara" **JRS** 63, 1983, ss. 143-159.

Croke, Brian. "Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus." **DOP** 60, 2016, ss. 25-63.

Croke, Brian. "Justinian's Constantinople" **Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 60-86.

Çakmakçı, Zeynep. "Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi** 15/1, 2017, ss. 775-800.

Çelebican, K. Özcan. **Roma Hukuku**, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

Çelik, Mehmet. **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I** (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar), Akademi Kitapevi, İzmir, 1999.

Çelik Mehmet. **Süryani Kilisesi Tarihi 1**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1987.

Çubuk, P.Ceren, "Geç Roma İmparatorluğu ve Erken Ortaçağ Avrupasında Ariusçuluk", Ortaçağ Kıta Avrupası'nda Dinsel Sapkınlıklar: Ariusçuluktan Husçuluğa (Ed. Fatih Durgun), Paradigma Akademi Yayınları, 2023.

Çubuk, P. Ceren, **II. Theodosius'un Batı Politikası: Diplomasi ve Savaş**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2021.

Daube, David. "The Marriage of Justinian and Theodora. Legal and Theological Reflections", **Catholic University Law Review** 16, 1967, ss. 380-399.

David J. Mattingly ve R. Bruce, Mattingly, David J. ve Hitchner, Bruce. "Roman Africa: An Archaeological Review", **JRS** 85, 1995, ss. 165-213.

Demircioğlu, Halil. **Roma Tarihi I**, TTK, Ankara, 1953.

Downey, Glanville. "Justinian as a Builder", **The Art Bulletin** 32/4, 1950, ss. 262-266.

Downey, Glanville. **Constantinople in the Age of Justinian**, Norman, University of Oklahoma Press, 1960.

Elsner, Jas. "The Rhetoric of Buildings in the De Aedificiis of Procopius", **Art and Text in Byzantium**, (Ed. E. James), Cambridge University Press, 2007, ss. 33-57.

Emiroğlu, Haluk. "Roma Hukuku'nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis ve Türkiye'de Hukuk Resepsiyonu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 51/3, 2002, ss. 85-96.

Erdem, Mustafa. "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", **AÜİFD** 1, 1997, ss. 143-178.

Erdemir, P. Hatice. **Roma'dan Doğu Roma'ya Değişim ve Dönüşüm**, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2019.

Erdemir, P. Hatice. **VI. yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk Bizans İlişkileri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Evans, A. S. James. "Christianity and Paganism in Procopius of Caesarea", **Greek, Roman and Byzantine Studies** 12, 1971, ss. 81-100.

Evans, A.S. James. "Justinian and the Historian Procopius", **Greece & Rome** 17/2, 1970, ss 218-223.

Evans, A.S. James. **The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power**, Routledge, Londra, 2001.

Evans, A.S. James. **The Empress Theodora Partner of Justinian**, University of Texas Press, Austin, 2002.

Evans, A.S. James. **The Emperor Justinian and the Byzantine Empire**, Greenwood Press, Londra, 2005.

Falcone, Giuseppe. "The prohibition of commentaries to the Digest and the antecessorial literature", **Subseciva Groningana** 9, 2014, ss. 1-36

Frend, H. C. William. **The Donatist Church: A Movement of Protest in Roman North Africa**, Oxford University Press, , Oxford, 1985.

Frend, W.H.C. **The Rise of the Monophysite Movement, Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries**, Cambridge University Press, Cambridge, 1972.

Foss, Clive. "Theodora and Evita: Two Women in Power" **Novum Millenium: Studies on Byzantine History and Culture Presented to Paul Speck**, (Eds. S. Takacs, C. Sode), Aldershot: Ashgate, 2001, ss. 113-121.

Foss, Clive. "The Empress Theodora", **Byzantion** 72, 2002, ss. 141-76.

Garland, Lynda. **Byzantine Empresses. Women and Power in Byzantium AD 527-1204**, Routledge, Londra, 1999.

Geanakoplos, D. John. "Church Building and Casaropapism, A.D. 312-565", **Greek, Roman and Byzantines Studies** VII, 1966, ss. 167-186.

Gordon, Colin. D. "Procopius and Justinian's Financial Policies", **Phoenix** 13, 1959, ss. 23-30.

Gray, T. R. Patrick. "The Legacy of Chalcedon: Christological Problems and Their Significance", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 215-23.

Greatrex, Geoffrey. "Perceptions of Procopius in Recent Scholarship," **Histos** 8, 2014, ss. 76-121.

- Greatrex, Geoffrey. **Rome and Persia at war 502-532**, Francis Cairns, Leeds, 1998.
- Greatrex, Geoffrey. "Justin I and the Arians", **Studia Patristica** 34, (Eds. M.F. Wiles and E. J. Yarnold), Louvain, 2001, ss. 73-81.
- Greatrex, Geoffrey, "The Early Years of Justin I's Reign in the Sources", **Electrum** 12, 2007, ss. 99-113.
- Greatrex, Geoffrey. "The Nika Riot: A Reappraisal" **JHS** 117, 1997, ss. 60-86.
- Grillmeier, Aloys. **Christ in Christian Tradition**, Vol. 2, Part 2: The Church of Constantinople in the Sixth Century, (Translated by John Cawte and Pauline Allen), Londra: Mowbray, 1995.
- Haarer, Fiona, K. **Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World**, (Arca Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 46), Francis Cairns, Cambridge, 2006.
- Haldon, John. F. **Byzantium in the Seventh Century: the Transformation of a Culture**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Haldon, John F. "Economy and Administration: How Did The Empire Work", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 28-59.
- Haldon, John. **Bizans Tarih Atlası**, (Çev. Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Hardy, R. Edward. "The Egyptian Policy of Justinian", **Dumbarton Oaks Papers** 22, 1968, ss. 21-41.
- Harries, Jill. **Law Empire in Late Antiquity**, Cambridge University Press, 2004.
- Harrison, R. Martin, A Temple For Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace Church in Istanbul. Texas: University of Texas Press, 1989.
- Harvey, A. Susan. "Theodora 'the Believing Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition", **Hugoye: Journal of Syriac Studies** 4/2, 2001, ss. 209-234.
- Harvey, A. Susan. **Asceticism and Society in Crisis: John of Ephesus and The Lives Eastern Saints**, University of California Press, Berkeley, 1990.
- Hayes, R.E. Doğu – Batı Asur/ Süryanilerin Kurduğu Urfa Akademisi, (Çev. Yaşar Günenç), Yaba Yayınları, İstanbul, 2005.
- Heather, Peter. **Goths and Romans**, 332-489, Clarendon Press, Oxford, 1991.
- Heather, Peter. "New Men for New Constantines? Creating an Imperial Elite in the Eastern Mediterranean", **New Constantines**, (Ed. Paul Magdalino), Aldershot, 1994, ss. 11-44.
- Heather, Peter. "The Huns and the end of the Roman Empire in the Western Europe", **EHR**, 1995, ss. 4-41.

Heather, Peter. "The Western Empire, 425-76", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 1-32.

Heather, Peter. **Gotlar**, (Çev. Erkan Avcı), Phoenix, Ankara, 2012.

Heather, *Peter* .**The Restoration of Rome: Barbarian Popes and Imperial Pretenders**, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Heydemann, Gerda. "The Ostrogothic Kingdom: Ideologies and Transitions", **A Companion to Ostrogothic Italy**, (Eds. Jonathan J. Arnold, M. Shane Bjornlie, Kristina Sessa), Leiden: Brill, 2016, ss. 17-46.

Holum, G. Kenneth. **Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1982.

Honoré, Tony. **Tribonian**, Cornell University Press, Londra, 1978.

Horden, Peregrine. "Mediterranean Plague in The Age of Justinian", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 134-160.

Humfress, Caroline. "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss.161-184.

Humphries, Mark. "Italy, AD. 425-605", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 525-551.

Humphreys, Mark, **Law, Power and Imperia ideology 680-850**, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Ignatius Aphram I Barsoum. **The Scattered Pearls: A History of Syriac Literature and Sciences**, Gorgias Press, New Jersey, 2003.

İplikçioğlu, Bülent. **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007,

Jones, A. H. M. **Later Roman Empire 284-602. A Social, Economic and Administrative Survey**, Cilt I-II-III, Oxford, 1964.

Kaçar, Turhan. "Eskiçağ Akdeniz Dünyasında Siyasal Birliğin Sonu: Romalılar ve Kuzey Komşuları", **Doğu Batı Düşünce Dergisi** 34, 2005, ss. 203-222.

Kaçar, Turhan. **Geç Antikçağda Hristiyanlık, Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Kaçar, T, "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus", **Colloquium Anatolicum /Anadolu Sohbetleri IX**, 2010, ss.307-332.

Kaiser, Wolfgang. "Justinian and the Corpus Iuris Civilis" **The Cambridge Companion to Roman Law**, (Ed. David Johnston), Cambridge University Press, Cambridge and New York, 2015, ss.119- 148.

Kaldellis, Anthony. **Procopius of Caesarea Tyranny, History and Philosophy at the End of Antiquity**, Pennsylvania University Press, Philadelphia, 2004.

Kaldellis, Anthony. "The Historical and religious views of Agathias: A Reinterpretation", **Byzantion** 69, 1999, ss. 206-252.

Kaya, Abdullah. "Doğudaki Romanın Bizanslaştığı Dönem: I. Justinianos", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37/2, 2014, ss. 17-40.

Keenan, James, G. "Egypt", **CAH** 14, (Eds. Averil Cameron, Bryan Ward- Perkins, Michael Whitby), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 612-637.

Kiilerich, Bente. "The Image of Anicia Juliana in the Vienna Dioscurides: Flattery or Appropriation of Imperial Imagery?", **Symbolae Osloenses** 76/1, 2010, ss. 169-190.

Koschaker, Paul - Kudret Ayiter, K. **Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1997, s. 9.

Kouroumali, Maria, "The Justinianic Reconquest of Italy: Imperial Campaigns and Local Responses", **War and Warfare in Late Antiquity**, (Edited by Alexander Sarrantis and Neil Christie), Brill, Leiden- Boston, 2013, ss. 969-998.

Lafferty, Sean, D.W. **Law and Society in the Age of Theodoric the Great: A study of the Edictum Theodorici**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

Liebeschuetz, John H.W.G. "The Origins of the Office of Pagarch", **Byzantinische Zeitschrift** 66, 1973, ss. 38-46.

Liebeschuetz, John H.W.G. **The Decline and Fall of the Roman City**, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Lillington-Martin, Christopher. "Procopius, Belisarius and the Goths", **JOUHS** 7, 2009, 1-17.

Maas, Michael. "Roman History and Christian Ideology in Justinianic Reform Legislation" **Dumbarton Oaks Papers** 40, 1986, ss.17-31.

Maas, Michael. **John Lydus and the Roman Past, Antiquarianism and Politics in the Age of Justinian**, Routledge, Londra- New York, 1992.

Mainstone, J. Rowland. *Hagia Sophia. Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church*, Thames& Hudson, 2001.

Mango, Cyril. "Introduction", **The Oxford History of Byzantium**, (Ed. Cyril Mango), Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 1-16.

Mango, Cyril. "The Church of Sts. Sergius and Bacchus Once Again," *Byzantinische Zeitschrift* 68, 1975, ss. 385-392.

Martin, L. Christopher. "Procopius, Belisarius and the Goths", **JOUHS** 7, 2009, 1-17.

Martindale, John, R. **The Prosopography of the Later Roman Empire II**, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.

Martindale, John, R. **The Prosopography of the Later Roman Empire III**, Cambridge, 1992

McClanan, Anne. "Empress Theodora and the Tradition of Women's Patronage in the Early Byzantine Empire", **The Culturel Patronage of Medieval Women**, (ed. June Hall McCash), The University of Georgia Press, Athens- Londra, 1996, ss. 50-72.

McCormick, Michael. **Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.

Menze, L. Volker. **Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church**, Oxford University Press, Oxford, 2008.

Millar, Fergus. **The Emperor in the Roman World 31 BC- AD 337**, Duckworth, 1977.

Merrills, Andy - Richard Miles, **The Vandals**, Wiles-Blackwell, Oxford, 2010.

Meyendorf, John. "Justinian, the Empire, and the Church", **DOP** 22, 1968, ss. 45-60.

Millar, Fergus. "Rome, Constantinople and the Near Eastern Church under Justinian: Two Synods of C.E. 536", **JRS** 98: ss.62-82.

Millar, Fergus. **A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II**, 408–450, Berkeley and Los Angeles, 2006.

Mitchell, Stephen. **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 248-641**, (Çev. Turhan Kaçar), TTK, Ankara, 2016.

Moorhead, John. "The Last Years of Theoderic", **Zeitschrift für Alte Geschichte** 32, 1983a, ss. 106-120.

Moorhead, John. "Italian Loyalties During Iustinian's Gothic War", **Byzantion** 53/2, 1983b, ss. 575-596.

Moorhead, John. **Justinian**, Longman, Londra-New York, 1994.

Ostrogorsky, Georg. **Bizans Devleti Tarihi** (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 2016.

Patrick, Henry. "A Mirror for Justinian: the "Ekthesis" of Agapetus Diaconus", **Greek, Roman and Byzantine Studies**, 8:4, 1967 s. 281-308.

Pazdernik, Charles. "Justinianic Ideology and the Power of the Past", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss.185-212.

Pazdernik, Charles. "Our Most Pious Consort Given Us by God": Dissident Reactions to the Partnership of Justinian and Theodora, A.D. 525-548, **Classical Antiquity** 13/2, 1994, ss.256-281.

Pickett, Jordan. "Water and Empire in the De aedificiis of Procopius" **DOP**, 2017,ss. 95-125.

Price, Richard – Michael Gaddis. **The Acts of the Council of Chalcedon**, Liverpool University Press, Liverpool, 2005.

Price, Richard. **The Act of the Council of Constantinople of 553**, Liverpool University Press, Liverpool, 2009.

Rapp, Claudia. "Literary Culture Under Justinian", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss.376-397.

Rocca, La Cristina. "Consors regni: a problem of gender? The consortium between Amalasuntha and Theodahad in 534," In Gender and Historiography: **Studies in the earlier middle ages of Pauline Stafford**, (Eds. J. Nelson, S. Reynolds, S. Johns), Institute of Historical Research, Londra, 2012, s. 127-143.

Roueché, Charlotte. "Provincial Governors and Their Titulature in the Sixth Century", **Antiquite Tardive** 6, 1998, ss. 1-16.

Russell, C. Josiah. "That Earlier Plague" **Demography** 5, 1968, ss.174-184.

Seidler, **Bizans Siyasal Düşüncesi** (Çev. Mete Tuncay), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

Sencer, Şahin. "Justinianus'un Bithynia'da Sakarya Nehri Üzerinde İnşa Ettirdiği Köprü ve Kanal Tesisleri", (Çev. Eda, A. Şahin), Eskiçağ Yazıları 4, İstanbul, 2013.

Sarris, Peter. "The Justinianic Plague: Origins and Effects", **Continuity and Change** 17, 2002, ss. 169-182.

Sarris, Peter. **Economy and Society in the Age of Justinian**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Schibille, Nadine. **Hagia Sophia and Byzantine Aesthetic Experience**, Univesity of Sucsex, 2014.

Scott, D. Roger. "Malalas, the Secret History, and Justinian's Propaganda" **Dumbarton Oaks Papers** 39, 1985, ss. 99-100.

Sotinel, Claire. "Emperors and Popes in the Sixth Century: The Western View", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**,(Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 267-290.

Stathakopoulos, Dionysios. "Crime and Punishment: The Plague in the Byzantine Empire, 541-749", **Plague and the End of Antiquity. The Pandemic of 541-750**, (Ed. Lester K. Little) Cambridge University Press, Cambridge, 2007, ss. 99-118.

Stein, Peter. **Roman Law in European History**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Stewart, Michael. "Contest of Andreia in Procopius' Gothic Wars", **Parekbolai** 4, 2014, ss. 21-54.

Teall, L. John. "The Barbarians in Justinian's Armies", **Speculum** 40/2, 1965, ss. 294-322.

Tekin, Oğuz. **Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri**, İstanbul, 1999.

Treadgold, Warren. **A history of the Byzantine State and Society**, Stanford University Press, Stanford, 1997.

Vasiliev, A. Aleksandr. **Bizans İmparatorluğu Tarihi I**, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara, 1943.

Vasiliev, A. Aleksandr. **Justin the First: An Introduction to the Epoch of Justinian the Great**, Dumbarton Oaks Studies I, Harvard University Press, Cambridge, 1950.

Van Rompay, Lucas. "Society and Community in the Christian East", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, ss. 239-266.

Williams, Stephen. **Diocletian and the Roman Recovery**, Routledge, Londra, 1985.

Vitiello, Massimiliano. "Nourished at the Breast of Rome: The Queens of Ostrogothic Italy and the Education of the Roman Elite", **Rheinisches Museum für Philologie** 149, 2006, ss. 398-412.

Watts, Edward. "Justinian, Malalas and the End of Athenian Philosophical Teaching in A.D. 529", **The Journal of Roman Studies** 94, 2004, ss. 168-182.

Whittow, Mark. **The Making of Ortodoks Byzantium 600-1025**, Macmillan Press, Houndmills, 1996.

Wickham, Chris. **Early Medieval Italy: Central Power and Local Society 400-1000**, University of Michigan Press, Ann Arbor 1981.

Whitby, Michael. "Justinian's Bridge over the Sangarius and Date of Procopius de Aedificiis", **JHS** 105, 1985, ss. 129-148.

Williams, Stephen. **Diocletian and the Roman Recovery**, Routledge, Londra, 1985.

Wildberg, Christian. "Philosophy in the Age of Justinian", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, (Ed. Michael Maas), Cambridge University Press, Cambridge, 2005., ss. 316-340.

Wolfram, Herwing. **History of the Goths**, (Trans. by T.J.Dunlap), University of California Press, Berkeley, 1988.

Yerasimos, Stefanos. “Aziz Polyeuktos’tan Ayasofya’ya Kubbeli Bazilika’nın Doğuğu”, **Sanat Dünyamız** 69/ 70 Bizans Özel Sayısı, İstanbul 1998, ss. 167-174.

EK-1: BİYOGRAFİ

439: Vandallar tarafından Kartaca'nın ele geçirilmesi

493: Ostrogot Krallığı'nın kurulması

515: Amalasuintha ile Eutharicus'un evliliği

28 Mart 519: *Libellus*un Kabul edilmesi

520: Vitalianus'un ölümü

522/523: Eutharicus'un ölümü

30 Ağustos 526: Theodericus'un ölümü

527: Iustinianus'un eş-imparatorluğu yükseltilmesi

529: Atina Akademisi'nin kapanması

529: *Codex Iustinianus*un ilk basımının yayımlanması

532: Kadıköy yanlıları ve karşıtları arasında Teoloji Konferansı

13 Eylül 533: Ad Decimum Muharebesi

15 Eylül 533: Belisarius tarafından Kartaca'nın ele geçirilmesi

15 Aralık 533: Tricamarum Muharebesi ve Vandal Krallığı'nın Yıkılması

533: *Theopaschite* bildirisinin yayımlanması

13 Nisan 534: Belisarius'un Afrika'dan geri çağırılışı

534: *Codex Iustinianus*un ikinci basımının yayımlanması

534: Afrika *praefectus praetorion*un kurulması

534: Athalaricus'un ölümü

Kasım 534: Theodahadus'un Ostrogot Kralı ilan edilmesi

1 Ocak 535: Belisarius'un *consul* olması

30 Nisan 535: Amalasuintha'nın öldürülmesi

536: Germanus'un Afrika'da görevlendirilmesi

536: Belisarius'un Napoli Kuşatması

Kasım 536: Vitigis'in Got Kralı ilan edilmesi

536: Vitigis ile Matasuentha'nın evliliği

9 Aralık 536: Belisarius'un Roma'yı ele geçirmesi

536: Papa Silverius'un Belisarius tarafından görevine son verilmesi

21 Şubat 537: Vitigis'in Roma kuşatması

25 Mart 537: Vigilius'un Papa seçilmesi

30 Mart 538: Vitigis'in Roma kuşatmasını kaldırması

538: Narses'in İtalya'da görevlendirilmesi

Mayıs 540: Belisarius'un Ravenna'yı ele geçirilmesi

540: Belisarius'un doğu sınırında görevlendirilmesi

Kasım 541: Totila'nın Got Kralı olması

541/542: Vebanın yıkıcı başlangıcı

542: Faenza Muharebesi

542: Mucellis Muharebesi

542: Totila'nın Napoli kuşatması

543: Origenes karşıtı fermanın yayımlanması

544: Belisarius'un İtalya'da tekrar görevlendirilmesi

545: Totila'nın Roma kuşatması

17 Aralık 546: Totila'nın Roma'yı ele geçirmesi

547: Belisarius'un Roma'yı ele geçirmesi

548: Belisarius'un tekrar doğu sınırında görevlendirilmesi

548: Ioannes Troglita'nın Afrika'daki Nihai Zaferi

548: Papa Vigilius'un *Iudiacatum* adlı belgeyi yayımlaması

551: Iustinianus tarafından *Confessio rectae fidei* adlı belgenin yayımlanması

558: İkinci Veba Salgını

16 Ocak 550: Totila'nın Roma'yı tekrar ele geçirmesi

550: Germanus'un Matasuentha ile evlenmesi

550: Narses'in İtalya'da tekrar görevlendirilmesi

551: Sena Gallica Muharebesi

552: Busta Gallorum Muharebesi

5 Mayıs 553: V. Genel Constantinopolis Konsili

554: İtalya'da *Pragmatica Sanctio* olarak adlandırılan emirnamenin yayımlanması

565: İustinianus'un Ölümü

568: Lombardların İtalya göçü

EK-2: TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Augusta: İmparatorların eşlerine verilen unvan.

Augustus: İmparatorlara verilen unvan

Comes: Ordu veya kamu hizmetinde görevli yüksek rütbeli memurlara verilen unvan. Kelime anlamı “yoldaş” olup doğrudan imparator ile görüşme haklarına sahiptirler.

Clarissimi: Doğum hakkı vasıtasıyla senatoya giren senatörlere verilen unvan.

Comes sacrarum largitionum: Finansal yönetimde en yüksek rütbeli memurdur ve aynı zamanda devlet hazinesinin başıdır. Ayrıca vergiler konusunda, en yüksek yargı yetkisine sahiptir.

Consul: Imperium yetkisine sahiptir ve Cumhuriyet döneminin en önemli makamıdır. Aynı anda iki *consul* görevlendirilmekte ve görev süreleri 1 yıldır. *Consuller* idari, askeri ve yargı gibi çok geniş yetkiler ile donatılmışlardır. Ancak zaman içerisinde bu geniş yetkilerini başka makamlara devretmek zorunda kalmışlar ve Iustinianus tarafından lağvedilene kadar onursal bir unvan olarak kullanılmıştır.

Constitutio: İmparatorun kanun mahiyetindeki emirnameleri.

Defensor Civitatis: Büyük toprak sahipleri ve nüfuzlu vatandaşlara karşı alt sınıfları korumak ile görevlidirler. Bu yüzden kurum, *defensor plebis* olarak da adlandırılmıştır. Senatörler, eski bürokratlar görevlendirildiği gibi kentteki seçkin vatandaşlar arasından da seçilebilirlerdi.

Illustres: En yüksek rütbeli senatörlerdir.

Imperium: Latince anlamı emretme, buyurma anlamına gelmektedir. İmparatorun tüm kararlarını icra etme yetkisini içermekte ve mutlak egemen vasfını vurgulamaktadır.

Magister Officiorum: Sivil bürokrasi ve diplomasinin işleyişinden sorumludur. Ayrıca görev ve sorumlulukları arasında saray törenlerinin düzenlenmesi ve muhafızların kontrol edilmesi bulunmaktadır. Bu kurumda Iustinianus döneminin büyük bir kısmında Petrus Patricius görevlendirilmiştir.

Praefectus Urbis: Constantinopolis *praefectus urbis*'in temel görevi başkentin yönetimi ve kentte düzenin sağlanmasıdır. Aynı zamanda senato başkanıdır. Bu kurum Roma'da da bulunmaktadır.

Praefectus Praetorio: Özellikle vergi tahsilâtı ve bütçe gibi sivil yönetimin birçok alanlarından sorumludur. İmparatorluğun batı kanadının V. yüzyılda kaybedilmesi ile *Oriens Praefectus Praetorio* idaresi en güçlü konuma yükselmiştir. Merkezi Constantinopolis'tir ve Geç İmparatorluk döneminde imparatorların en üst siyasi vekilleridir. Iustinianus, *reconquista* ideolojisinin hayata geçirilmesi sonucunda bu yönetimi Illyricum, İtalya ve Kuzey Afrika'da tekrardan kurmuştur.

Praepositus sacri cubiculi: Geç Roma İmparatorluğu'nda hadımların görevlendirildiği üst düzey yöneticidir. *Magister officiorum* ile eşit konumdadır.

Praetor: Cumhuriyet döneminin başlarında *consuller*in yargılama görevlerini hafifletmek için kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren ise, Roma eyaletlerinin yöneticiliğini üstlenmişlerdir. Diğer önemli görevleri arasında orduyu idare etmek, asker toplamak ve eyaletlerdeki yetkili kişilerin atamasını yapmak bulunmaktadır.

Pragmatica Sanctio: Geç Roma İmparatorluğu'nda, imparatorlar tarafından çıkartılan özel kararnamedir. Genel ve kalıcı geçerliliğe sahiptir. İmtiyazlar, memurlara verilen yetkiler gibi eyaletlerin genel idare kurallarını içermektedir.

Proconsul: Adli yargı yetkisine sahip validir.

Romanitas: Roma İmparatorluğu'na ilham veren fikirlerin tümü.

Spectabilis: *Clarissimus*ın üst ve *illustris*in alt seviyesindeki senatör rütbesidir.

Quaestor: Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve imparatorluk döneminde görevleri arasında *consule* maliye ve adli işlerde yardımcı olmak, devletin mali işlerini ve hazineyi denetlemek bulunmaktadır. *Imperium* yetkisi yoktur. Iustinianus tarafından Tribonianus'un görevlendirildiği *quaestor sacri palatii* kurulmuştur. Yasaların hazırlanması ve hukuki uyuşmazlıklara çözüm bulmak gibi yetki ve görevlere sahiptir.

HARİTALAR VE RESİMLER

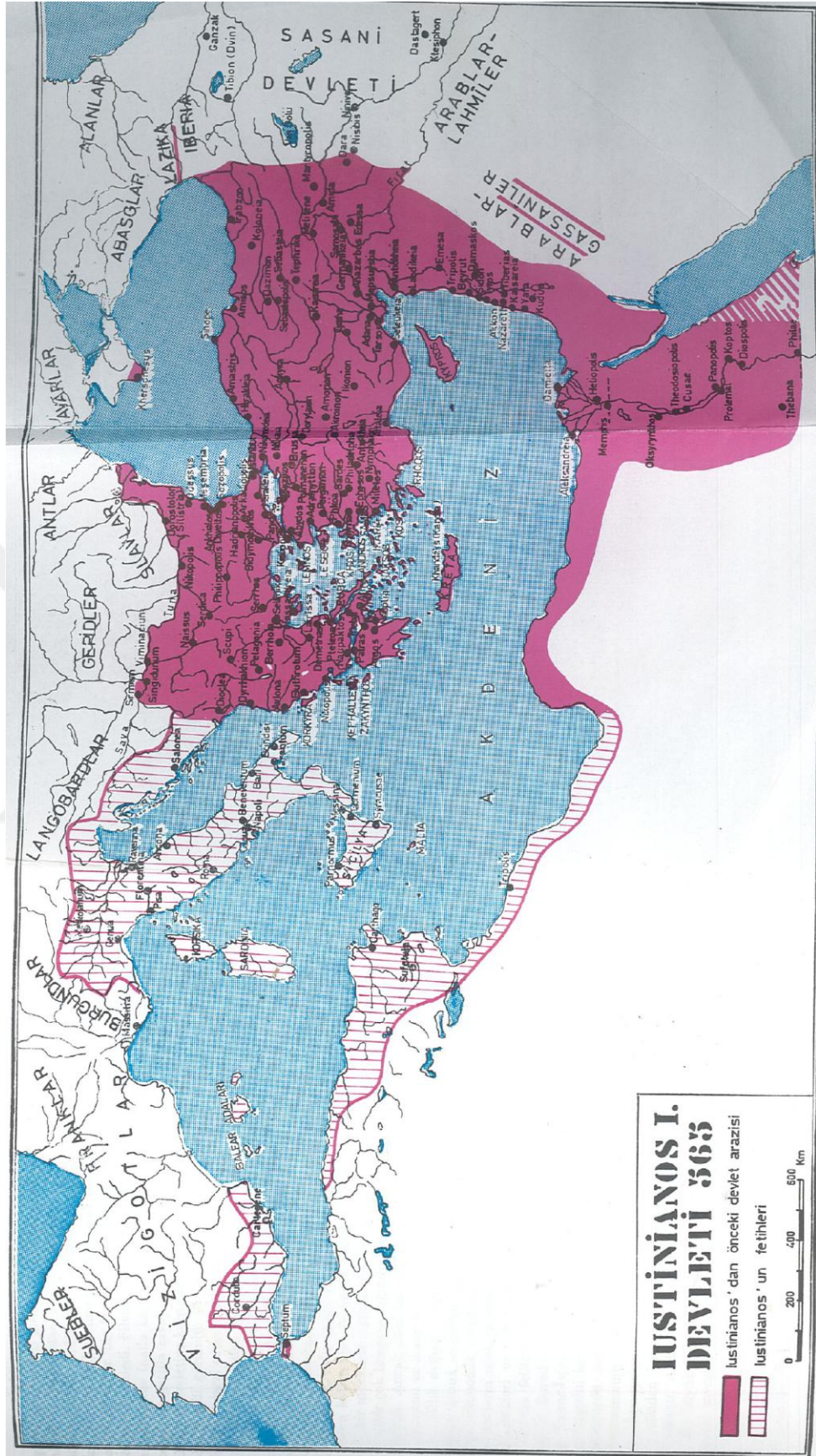

Harita – 1. V.yüzyılın ortasında Batı Roma İmparatorluğu topraklarındaki Barbar yerleşimleri haritası (S. Mitchell Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-461,s.164)

Harita – 2

Harita-3:Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, 2006.

Harita-4:Politika, Din ve Sapkınlık 5-6 yüzyıllar.(John Haldon, Bizans Tarih Atlası, 2005)

Harita-5:

Resim-1:Ravenna’da San Vitale Mozaiklerinde görülen Iustinianus ve kabinesi

(Turhan Kaçar, Geç Antikçağda Hristiyanlık,2009)

Resim-2:İmparatoriçe Theodora ve maiyeti Ravenna San Vitale Kilisesi Mozaikleri(Turhan Kaçar, Geç Antikçağda Hristiyanlık, 2009)

Resim-3: Barberini Fildişi (Stephen Mitchell, Geç Roma İmparatorluğu Tarihi,2016)

Resim-4: İthaf sayfasında Anicia Iuliana, De Materia Medica MS 512 (Zeynep Çakmakçı, Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri, 2017)